ЗМІСТ
МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Шинкарук В.Д., Дубовик О.М.	Дискурсивні висловлення з актуалізованим препозитивним питальним компонентом	7
Степаненко М. І.	Перифрази-фемінативи в сучасному публіцистично-політичному дискурсі: внутрішньо- й зовнішньосистемні зв'язки	14
Семашко Т.Ф.	Візуальні перцептиви мовного ідіостилю Василя Стуса	28
Шабат-Савка С. Т.	Інтенційна опозиція ствердження / заперечення в поетичному дискурсі Василя Стуса	35
Бабенко О.В.	Композиційно-стилістичні особливості афоризмів крізь призму синергетичної парадигми	46
Браїлко Ю. І.	«Чужий» топос у поезії Василя Стуса:топонімні актуалізатори	53
Вітрук Н. Л.	Методологічні засади дослідження односкладних підметових речень	64
Капніна Г. І.	Ахроматичні кольори в українській та німецькій мовах	70
Козуб Л. С.	Структурно змістові ознаки тексту англійської комерційної телереклами	78
Лепетюха А.В.	Монопредикативні вербальні синонімічні структури з ініціальним, медіальним та фінальним еліпсисом (на матеріалі сучасної французької художньої прози)	85
Рубінська Б.І.	Спонукальні акти мовлення та матеріал, що забезпечує їх реалізацію в процесі спілкування	94
Тарасова В. В.	Політична коректність в англійському та українському медіадискурсі	100
Шестакова С. О.	Ніконіми як особлива категорія інтернет-дискурсу	111
Ярмолович О. І.	Лінгвокультурологічний передперекладацький аналіз текста (на прикладі віршів О.К.Толстого)	119
Лисенко О. М.	До питання класифікації дискурсу в сучасному мовознавстві	126
Піскунова О. Б.	L`analyse du discours – дисципліна, що інтерпретує	135
Максимчук Г. В.	Проблема першоавторства неолексем у новітньому поетичному дискурсі	143

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Личук М. І.	Термінологійна таксонімія в українській біологічній галузі	151
Вакулик І.І., Шинкарук О.В.	Моніторинг зелених насаджень і реєстр назвдерев та кущів: проблемні питання опису	157

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Завальнюк І. Я., Думанська А. В.	Специфіка мовного вираження національної ідентичності особистості в жанрі телевізійного інтерв'ю	163
Балалаєва О. Ю.	Журналістські жанри за стандартами міжнародної ради з питань преси та телекомунікацій	169
Лодзинська О.О.	Знайдено пізнішу редакцію статті В.Стуса «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)»	174

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Погребенник В. Ф.	Українська поетична класика як оформлювач гідної нації	182
Токмань Г. Л.	Василь Стус як художний образ у поезії Івана Світличного	190

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Бялик В. Д.	Вища освіта в координатах міждисциплінарності та багатодисциплінарності : аналіз проблеми	201
Іванова О.В.	Проблемно-комунікативні завдання з дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» для студентів технічних спеціальностей	209
Мудра С.В.	Якість освіти: стратегія підвищення в контексті трансформації суспільства	216
Пономаренко О.Г.	Технологічні аспекти професійної адекватності учнів у контексті європейських тенденцій гуманізації освіти	223
Чередніченко Г. А., Зеліковська О. О.	Сучасні тенденції та виклики професійно-орієнтованого навчання іноземній мові студентів немовних спеціальностей	230
Якушко К.Г., Березова Л. В.	Практична спрямованість термінологічного аналізу поняття «switch» на занятті з англійської мови за професійним спрямуванням	240 247
Яременко Н. В.	Основні види самостійної роботи студентів немовних факультетів	
Галушко Т.В.	Роль фахових знань у підготовці перекладачів науково-технічної літератури та шляхи їх набуття	253

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бабенко О.В., Гайда А.В.	Формування навичок креативного перекладу в майбутніх перекладачів	262
Білоус Н.В., Хачпанова І.В.	Особливості перекладу німецьких термінів аграрної галузі	267
Козуб Л. С., Довгань О. Л.	Англомовний новинний дискурс у сучасному медіапросторі	271
Сидорук Г.І., Лехновська А.П.	Синергія комплексних лексико-граматичних та синтаксичних замін при перекладі англійської термінології аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою	277
Сидорук Г.І., Шаблій В. С.	Проблеми та способи перекладу аграрної термінології з англійської на українську мову (на прикладі науково-технічного дискурсу)	283
Данькевич Л. Р., Ямнич Н. Ю., Войтко Б. О.	Використання фразеологізмів у професійному мовленні менеджменту	289

CONTENTS

LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES

Shinkaruk V.D., Dubovyk O.M.	Discourse with an actualized prepositive question component	7
Stepanenko M. I.	Periphrastic feminitives in modern journalistic and political discourse: internal and external system correlations	14
Semashko T. F.	Visual perceptives in individual language style of Vasyl Stus	28
Shabat-Savka S. T.	Intentional opposition assertion / objection in Vasyl Stus's poetic discourse	35
Babenko O. V.	Compositional-stylistic features of aforisms through the prism of synergetic paradigm	46
Brailko Iu. I.	"Stranger" topos in the poetry of Vasily Stus: toponymic actualizators	53
Vitruk N.L.	Methodological principles of investigation of single-member sentences of subjective	64
Kapnina H.I.	Achromatic colors in the Ukrainian and German languages	70
Kozub L. S.	Structural and content features of English television commercials	78
Lepetiukha A.V.	Monopredicative verbal synonymic structures with initial, medial and final ellipsis (on the material of modern French fiction)	85
Rubinska B.I.	Stimulating speech acts and material which provides their realization in the process of communication	94
Tarasova V. V.	Political correctness in the English and Ukrainian mass media discourse	100
Shestakova S. O.	Nickonym as the important category of internet- discourse	111
Yarmolovich O. I.	Linguocultural pre-translating analysis of text (based on A.K. Tolstoy's verses as the practical material)	119
Lysenko O. M.	To the discussion of the discourse classification in the modern linguistics	126
Piskunova O. B.	L`analyse du discours as an interpretative discipline	135
Maksymchuk H. V.	The problem of first authorship neologisms in the modern Ukrainian discourse	143

TERMINOLOGY STUDIES

Lychuk M. I.	Terminology taxonimy in the Ukrainian biological branch	151
Vakulyk I.V., Shynkaruk O.V.	Monitoring of green plantings and register of trees and bushes names: issues of description	157

SOCIAL STUDIES

Zavalnyuk I. Ya., Dumanska A. V.	Specification of linguistic expression national identity of personality in the television interview	163
Balalaieva O. Yu.	Journalistic genres according to the international press telecommunications council standards	169
Lodzynska O. O.	Discovery of a later edition of the article by V.Stus «A phenomenon of our time (The ascent to Calvary of glory)»	174

LITERATURE STUDIES

Pogrebennyk V. F.	Ukrainian poetic classics as a designer of worthy nation	182
Tokman G. L.	Vasil Stus as an artistic image in poetry by Ivan Svitlychny	190

ISSUES IN THEORY AND METHOS OF TEACHING FOREIGN LANGUIAGES

***Bialyk V. D*.**	Higher education in terms of interdisciplinary and multidisciplinary: analysis of the problem	201
Ivanova O. V.	Problem and communicative tasks on the discipline «English for specific purposes» for students of technical specialties	209
Mudra S.V.	Quality of education: strategy of improvement in the context of the transformation of the society	216
***Ponomarenko O.G*.**	Technological aspects of professional adequacy of students in the context of European transfers of education humanization	223
Cherednichenko G. A., Zelikovska O. O.	Modern challenges and trends of teaching ESP to non-linguistic students	230
***Yakushko K. H., Berezova L.V*.**	Practical orientation of terminological analysis of concept«switch» on professionally oriented English classes	240
Yaremenko N. V.	Main types of students' independent work of non- linguistic departments	247
Halushko T.V.	The role of professional knowledge while training translators of scientific and technical literature and ways of acquiring it	253

YOUNG SCIENTISTS' RESEARCHES

Babenko O. V., Haida A. V.	Formation of future translators' creative skills	262
Bilous N.V., Khachpanova I. V.	Translation peculiarities of German agricultural terms	267
Kozub L. S., Dovhan O. L.	English-language news discourse in modern media space	271
Sydoruk G. I., Lekhnovska A. P.	Synergy of complex lexico-grammatical and syntactic transformations in translating English terminology of agricultural business, management and marketing into Ukrainian	277
Sydoruk H.I., Shablii V.S.	Problems and methods of translating the agrarian terminology from English into Ukrainian (on the examples of scientific and technical discourse)	283
Dan'kevych L. R., Yamnych N. Y., Vojtko B. O.	Pragmatic-communicative peculiarities of agrarian discourse The use of phraseologisms in professional language of management	289

УДК 81'42:316.346.2-055.2

ПЕРИФРАЗИ-ФЕМІНАТИВИ В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ВНУТРІШНЬО- Й ЗОВНІШНЬОСИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ

М. І. СТЕПАНЕНКО, доктор філологічних наук, професор, ректор,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
E-mail: myk_ivan@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6727-1265

Анотація. *У статті проаналізовано особливості мовної легітимізації гендерних відносин на рівні перифраз-фемінативів. Вирізнено семантичні типи вторинних найменувань, які об'єднуються в перифрастичні поля, проінтерпретовано їхню внутрішньосистемну організацію, вичленовано конкретні репрезентанти. З'ясовано критерії ідентифікування, лексико-семантичний склад семантичних груп і перифрастичних моделей. Удокладнено проаналізовано дві семантичні групи вторинних найменувань жінок-політиків: "зовнішній вигляд" і "партійна діяльність"; диференційовано їх на перифрастичні моделі, схарактеризовано їхні ономасіологічні маркери, компонентний склад і його значеннєву специфікацію, формально-граматичну організацію, конотативний потенціал. Інвентаризовано експлікатори того або того конкретного значення перифрази-фемінатива, якими є детерміновані й детермінувальні конституенти, причому склад останніх досить часто розширюють атрибутивні модифікатори, перебираючи на себе роль семантичної домінанти. Доведено, що в досліджуваній перифрастично-фемінативній системі функційно активніший тип утворюють вторинні номінування з негативною конотацією.*

Ключові слова: *перифраз (описове найменування, вторинна назва), перифрастичне поле, перифрастична модель, семантичний тип, Юлія Тимошенко, Наталія Вітренко, Надія Савченко*

У суспільно-політичній царині, як і в інших, відчутно пожвавився жіночий рух, наслідком чого стала виразна легітимізація гендерних відносин у нашій державі, утвердження цілісності гендерної рівності в напрямках внутрішньодержавної й міжнародної діяльності. Активне творення й уживання фемінативів, репрезентованих різними мовними засобами, справедливо зауважує Олена Малахова, відбулося після Революції Гідності, причому "на фоні того, що українське суспільство хоче відмежуватися від російської мови" [20].

Проблема фемінативів – творення назв осіб жіночої статі – на слуху в українського суспільства. Промовисто ілюструє це хоча б такий фейсбучний заклик: "Українські фемінативи (дописуйте в коментарях ті, що ми проґавили): авторка, агентка, адвокатеса, адміністраторка, аматорка, амбасадорка, анімалістка, аніматорка, артистка, археологиня, архітекторка, банкірка, белетристка, біологиня, бойчиня, боксерка, будівельниця, бунтівниця, бунтарка, велосипедистка, верстальниця, відповідачка, виборчиня, видавчиня, винахідниця, вихователька, вишивальниця, водійка, волейболістка, володарка, волонтерка, ворогиня, вчителька, вчена, гаптарка, гідеса, гінекологиня, гравюрниця, деканеса, депутатка, директорка, докторка, дослідниця, доярка, драматургиня, друкарка, екскурсоводка, експертка, завідувачка, заступниця, захисниця, зварниця,

© М. І. Степаненко, 2018

знавчиня, зоологиня, ідеологиня, ілюстраторка, інженерка, історикиня, квіткарка, керівниця, клієнтка, книгарка, колегиня, композиторка, кондитерка, кондукторка, консультантка, копірайтерка, коректорка, користувачка, космонавтка, критикиня, лекторка, кравчиня, критикеса, культурологиня, кураторка, лауреатка, лікарка, малярка, майстриня, машиністка, миротвориця, мисливиця, мислителька, мистецтвознавиця, мисткиня, мільйонерка, міністерка, місіонерка, мовознавиця, модераторка, монтажниця, науковиця, неврологиня, опозиціонерка, ораторка, очільниця, педагогиня, пекарка, перекладачка, переможниця, перукарка, письменниця, пілотеса, позивачка, політикиня, помічниця, президентка, прем'єрка, програмістка, продавчиня, проектантка, психологиня, ректорка, речниця, революціонерка, ремонтниця, свідка, секретарка, снайперка, спортсменка, стенографістка, стоматологиня, страйкарка, сценаристка, творчиня, трактористка, фармацевтка, фахівчиня, філологиня, філософиня, хірургиня, хокеїстка, хореографиня, членкиня, черниця, шефиня, штукатурниця, штурманка" [17]. Щоправда, часто з'являються в Інтернет-мережі й інші версії на тему лінгвофемінізації, як-от ця: "Поясніть мені, будь ласка, що це за нові варіації слів з'явилися? По СТБ в новинах почув такі слова: «пілотка», «прокурорка», «психологиня». Хіба назви цих професій змінюються на жіночий рід? Наскільки я пам'ятаю уроки зі школи, то є **пілот** Надія Савченко, а не «**пілотка**» Надія Савченко. Те саме стосується і прокурорів та психологів. Чи не так?" [19]. Важливо в пропагуванні фемінативів дотримуватися приписів політкоректності, тобто "віднаходити нові способи мовного вираження, змінивши ті, які зачіпають почуття й гідність індивідуума, утискають його людські права звичною мовною нетактовністю та / або прямолінійністю щодо расової і *статевої* [виділення наше. – М. С.] належності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішнього вигляду тощо" [16, с. 216].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фемінативи нині стали об'єктом прискіпливого дослідження в загальнослов'янському лінгвістичному світі. На передньому плані опинилися студії, присвячені описові продуктивності моделей суфіксальної фемінізації на позначення осіб жіночої статі за такою важливою ономасіологічною характеристикою, як соціальний статус. Цінні відомості про актуалізацію способів творення іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду, про антропоцентризм у системі мовних координат, зорієнтований на сучасний гендерний рух, про сексизм у мові, про гендерний дискурс сучасних друкованих українськомовних засобів комінукації знаходимо у студіях вітчизняних мовознавців – О. Тараненка [15, с. 21–23; 14, с. 103–116], А. Архангельської [1, с. 188–234], А. Нелюби [10], М. Федурко [18], О. Малахової [4; 8; 20], О. Пономарева [12, с. 164–165], Є. Карпіловської [5, с. 161–164], М. Вакуленка [3], Ю. Маслової [7], М. Навальної [9] та ін. У цьому зв'язкові важливо, услід за Аллою Архангельською, вирізнити те, що "більшість досліджень жіночого образу здійснюється в межах гендерної лінгвістики під знаком феміністичної ідеології, що отримала назву феміністська лінгвістика" [2, с. 5].

Сучасні гендерні процеси наскрізно пронизали й такий багатогранний мовний феномен, як перифрастика. Проблему вторинного номінування жінок, котрі безпосередньо або опосередковано впливають на суспільні процеси в нашій державі й за її межами, лише почасти висвітлено в роботах окремих мовознавців (див., напр.: [18; 4; 8; 20; 14, с. 103–116]), отже, вона є винятково **актуальною** як з погляду соціолінгвістичних досліджень, так і з погляду власне лінгвістичних інтерпретацій.

Метою пропонованої статті є розв'язання низки завдань, які стосуються взаємодії екстра- й інтралінгвальних чинників у формуванні мотивувальної бази перифрастичних фемінативів; семантичної диференціації описових найменувань осіб жіночої статі, причетних до суспільно-політичної діяльності. Компонентний склад інваріантного перифрастичного поля "жінка" диференціюють за різними критеріями. Один із них – прізвищні та безпрізвищні вторинні назви, пор.: *Але прихильники "**нашої Юлечки** " про це не замислюються, принаймні поки що* [УМ, 4.02.2005] і *Він* [Ляшко] *каже, що Тимошенко – "**хитра лисичка, яка хоче жар чужими руками загрібати**"* [Есп, 16.11.2016];*"Юля **така хитра лисиця, яка хоче сховатися за спиною Шухевича**", – Ляшко* [ЦН, 15.11.2016]; *Віктор Ющенко назвав Юлію Тимошенко "**московською зозулею**"…* [ГП, 4.04.2016]; *["До побачення, Юлічка, до побачення.] Здоров'я тобі, здоров'я", – не змигнувши оком, відповідає Ляшко, який кілька хвилин тому обзивав її… "**драною лисицею**"* [УП, 11.10.2017].

Предметом нашого **дослідження** є перифрази, організовані за моделлю безпрізвищної структури[4]. Для них характерна семантична та формально-граматична неоднорідність. Найчастіше ці описові звороти утворюються за зразком простих або складних іменникових конструкцій із кількісним переважанням субстантивно-ад'єктивних структур над субстантивно-субстантивними, пор: *Стати членом громадської ради Міністерства з окупованих територій претендує **відверта сепаратистка Юлія Малькіна-Богославська*** [С, 2–8.02.2017] і [*"Знайомтесь. Юлія Малькіна.] **Прибічниця російської окупації"*** [С, 2–8.02.2017]; *…Вітренко більшість спостерігачів схильні вважати **політичним сателітом Кучми*** [Д, 10.11.1999] і *Вітренко, **нова зірка державного і пінчуківського телебачення**, сама не помітила, як визнала достовірність свіжих епізодів плівок Мельниченка* [УП, 5.03.2002].

Достовірність одержаних результатів і висновків забезпечило використання таких **методів**, **методик** і **прийомів дослідження**: описовий, компаративний методи; методики дистрибутивного аналізу, компонентного аналізу; прийом семно-компонентного аналізу.

Матеріалом дослідження стали сучасні публіцистично-політичні тексти.

Результати дослідження. Із семантичного погляду розглядувані мовні одиниці можна об'єднати в різні групи. Продуктивний тип з-поміж них становлять ті, які характеризують жінок за їхніми зовнішніми особливостями й партійною діяльністю. Розглянемо кожну з цих груп.

Семантична група "зовнішній вигляд жінок-політиків"

Серед вторинних номінувань жінок за семантичною властивістю "зовнішній вигляд" найвищим ступенем продуктивності наділені перифрастичні поля імен "Юлія Тимошенко", "Валерія Гонтарева", "Ганна Герман". Найпоширеніший тип становлять описові звороти, які характеризують лідера політичної сили "Батьківщина". Таку саму активність спостережено на рівні всіх інших непроаналізованих у цій роботі семантичних груп перифрастичного поля імені "Юлія Тимошенко", що засвідчує виняткову роль Юлії Володимирівни в новітній історії України. Основним ідентифікатором розглядуваної групи є сема "певним способом укладене, підстрижене, пофарбоване волосся на голові", напр.: Юлія Тимошенко – *маловиразна брюнетка* [ЗВ, 11.04.2014], *дама з косою* [Подр, 2005], *жінка з косою* [УМ, 1.03.2005], *жінка з дулькою* [ГПУ, 8.05.2009], *ефектна*

[4] Пропоноване дослідження є логічним продовженням праці "Актуалізація фемінності в сучасному політично-публіцистичному дискурсі: прізвищна перифрастика" (див.: [13]).

блондинка з косою [ЗВ, 11.04.2014]; Валерія Гонтарева – *біла королева* [БТ, 4.04.2017], *пані з модною зачіскою* [БТ, 4.04.2017]. Роль конструктивного центру в описуваних перифрастичних структурах регулярно виконують семантично нейтральні (*жінка, пані*) й позитивно або негативно конотовані щодо значення (*дама, королева, блондинка*) іменники.

Куафюра Юлії Тимошенко – специфічно заплетена, укладена вінком навколо голови коса – перетворилася на промовистий політичний атрибут, стала "трендом навіть на Заході" [11], і не тільки, а саму політикиню визнали *найсексуальнішою жінкою світу, найсексуальнішою українкою, найпривабливішою жінкою України,* напр.: *Колишній прем'єр-міністр Юлія Тимошенко опинилася в рейтингу* ***найсексуальніших жінок світу****. [Щоправда, визнали не тіло, розум чи інші чесноти, а її косу]* [УП(Т), 21.12.2015]; *Лідера "Батьківщини" та народного депутата України Юлію Тимошенко журнал Esquire назвав* ***найсексуальнішою українкою*** *[Тимошенко перемогла з-за своєї знаменитої Зачіски.]* [РБК, 21.12.2015]; *Лідер партії "Батьківщина" Юлія Тимошенко стала* ***найпривабливішою жінкою України****. [При цьому Тимошенко виокремили завдяки її зачісці, з якою вона ходить вже майже 15 років.]* [Кор., 21.12.2015]. Запримічено, що нова зачіска Юлії Володимирівни – коса, завите волосся, розпущене волосся – "передбачає якісь зміни в українській політиці" [Там само].

Описовий зворот *Юлина коса* [ІФ, 8.12.2009] став базою для творення в мові перифраз другого рівня похідності – *німб-колосок* [UM, 19.02.2016], *знаменита коса* [Р, 6.02.2018], *дуже сильний і харизматичний атрибут* [ІФ, 8.12.2009], *брендова коса* [УМ, 19.02.2016], *легендарна коса* [УП, 16.02.2017], *фірмова коса* [УП(Т), 15.09.2017]. Своєрідною семантичною опозицією до описового звороту *жінка з косою* є наповнене метонімічним змістом вторинне найменування *розпущена коса*, пор.: ***Жінка з косою*** *причарувала Європу* [УМ, 25.11.2006] й *У повному складі за навчальний процес мовами окупантів проголосувала Батьківщина на чолі з* ***розпущеною косою*** *– Ю. Тимошенко* [Е, 6.09.2017]. Доповнює розглядуваний ряд перифраз *коровай з вухами* [G, 4.03.2010], що є назвою народної зачіски. До речі, і Юлію Тимошенко в народі називають *Коровай* [Каравай] *із вухами* [G, 4.03.2010], напр.: *За два роки "відсидки"* ***Каравай з вухами*** *отримала в передачах 4 тонни продуктів* [А, 5.06.2016]. Цей описовий зворот вирізняється високим ступенем негативної конотації. "За Тимошенко закріпилося багато прізвиськ, – говорить Олена Консевич, – одні трохи образливі, інші я би назвала біографічними. Наприклад, «каравай з вухами» – це образливо, а от «газова принцеса» – це вже частина біографії" [6], пор.: *Світ знає, як голодують хохлушки, по* ***Караваю з вухами*** *(Тимошенко)* [А, 5.06.2016] і *Франкомовна версія книги* [Франко Шуммана "Аферистка. Справа Тимошенко"] *побачить світ 13 червня під назвою "****Газова принцеса****"* [Т, 4.06.2013].

З Юлією Тимошенко за таким атрибутом, як зачіска, порівнюють інших політиків/політикинь. Наприклад, Наталію Королевську називають *луганською леді з косою* [ЄІ, без дати].

В іншому ракурсі постають перифрази аналізованої семантичної групи, які характеризують Ганну Герман. Ідентифікувальною для них є сема "змінений унаслідок пластичної операції зовнішній вигляд", напр.: ***Нові обличчя у політиці****?* [Ганна Герман сприйняла це буквально…] [ВЗ, 10.02.2016]; *З нафталіну витягли* ***відретушовану "регіоналку"*** *Ганну Герман* [УМ, 2.03.2017]. Ці номінації корелюють із прізвищною структурою *оновлена Герман*, напр.: "***Оновленій*** *[Ганні]* ***Герман*** *(яка заявляє, що не робила пластичних операцій, і ми всі в це віримо) теж*

не подобається закон про освіту…" – написав він [Олексій Голобуцький] у Facebook [О, 17.10.2017].

Семантична група "партійна діяльність жінок"

Група вторинних назв осіб жіночої статі за партійною діяльністю чітко диференційована на такі три семантичні підгрупи: "лідер партії", "керівник партійного осередку, об'єднання тощо", "член партії".

До першої підгрупи входять дві перифрастичні моделі: "очільник політичної сили + назва політичної сили", "очільник політичної сили + представник політичної сили". Їх репрезентують перифрастичні поля імен "Наталія Вітренко", "Надія Савченко", "Юлія Тимошенко". Відомо, що Наталія Вітренко в 1996 році заснувала Прогресивну соціалістичну партію України, Надія Савченко у 2017 році – політичну партію "Суспільно-політична платформа Надії Савченко", Юлія Тимошенко в 1999 році стала одним із засновників політичної партії "Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»". Конструктивним центром аналізованих перифрастичних моделей, утворених за зразком іменниково-прикметникових та іменниково-іменникових конструкцій, є лексеми *вождь/вождиня*, *голова, керівник/керівниця*, *керманич/керманичка*, *лідер/лідерка*, *очільник/очільниця*, *провідник/провідниця*, напр.: ***Лідер Прогресивної соціалістичної партії*** *України, кандидат у Президенти Наталія Вітренко сподівається на підтримку виборців Донецької області на виборах у жовтні* [РС, 16.12.2014]; ***Очільниця Прогресивної соціалістичної партії*** *України Наталія Вітренко … висловила надію, що "українські революції, прооблені владою США", будуть відкинуті* [Есп, 9.11.2016]; *Постановою Печерського районного суду м. Києва визнано винною у вчинені адміністративного порушення* ***керівника політичної партії*** *"Прогресивна партія України" Наталію Вітренко* [РС, 16.06.2017]; *"Відтепер я є не тільки позафракційним народним депутатом України, а також* ***лідером*** *та* ***головою політичної партії*** *«Громадсько-політична платформа Надії Савченко»", – наголосила нардеп* [Надія Савченко] *на своїй сторінці в Facebook* [ZN, 19.07.2017]; ***Лідер "Батьківщини"*** *починає великий електоральний похід за відставку прем'єра, якого до закінчення місцевих виборів захищатиме президент* [НК, 18.05.2015]; *Ідея Ганни Старикової роздати кожному пенсіонеру по 1000 гривень до болю нагадує креатив її* ***партійної лідерки*** *Юлії Тимошенко десятирічної давності* [МК, 16.02.2018]; *Тиждень, який минає, став одним з найнапруженіших для* ***лідерки партії "Батьківщина"*** *Юлії Тимошенко* [ВН, 21.11.2016]; *Вперше ім'я* ***лідерки БЮТі*** *пролунало з уст колишнього міністра промисловості та енергетичного комплексу України Анатолія Мінченка…* [УМ, 1.04.2004]; *Про політичну ситуацію в країні, завдання на найближчі місцеві вибори, а також про перспективи на майбутнє учасникам зборів розповіла особисто* ***їхня партійна керманичка*** *Юлія Тимошенко* [24tv, 17.10.2010]; *Про це* [склад Центральної виборчої комісії] *заявила* ***голова партії*** *Юлії Тимошенко* [УП, 24.01.2018]; ***Лідерка "прогресивних соціалістів"*** *України Наталія Вітренко привітала новообраного президента США Дональда Трампа…* [УП, 9.11.2016].

Крім лексем – назв партій або їхніх членів, заповнювачами описуваної перифрастичної моделі можуть бути лексеми – номінування представників партії за її символікою. Йдеться передусім про *тимошенківців (бютівців, б'ютівців)*, або *сердешників*, *сердечників*, *сердешних*, *сердечних*, *біло-пухнастих*, *біло-малинових*, *біло-червоних*, *біло-сердечкових*, *білосердешних*, *білосердечних, білих і пухнастих*, напр.: *"А коли* ***лідерка біло-сердешних*** *стане главою України, усі соціальні програми взагалі буде припинено", – висловив думку Володимир Бондар* [ВН, 4.09.2008]; *Про це свідчить остання риторика* ***лідера "біло-сердечних"****, яка*

наступила на найболючіший мозоль глави Кабінету Міністрів – комунальні тарифи [НК, 18.05.2015]; *На зустрічі з івано-франківцями* ***лідерка біло-червоних*** *заявила, що не дозволить використовувати політику як засіб заробітку грошей та знищення країни* [NI, 3.02.2010]; *Чи такою є* ***лідерка білосердешних****?* [НП, 19.05.2008]; *…**“білосердечна” лідерка** саме була відправлена у відставку з посади прем’єр-міністра, вже офіційно ставши “заклятою подругою” колишнього соратника по Майдану* [Віктора Ющенка] [О, 24.08.2013].

В окремий тип вирізнено субмодель із двома ідентичними суб’єктами-номінаторами. Це стосується політичної партії “Блок Юлії Тимошенко”, напр.: *Мало того, як стверджує* ***провідниця БЮТі*** [Юлія Тимошенко], *жодна із солідарних фігур влади не сприятиме перемозі Януковича, оскільки Кучма та Пінчук, “виконуючи умови західних гарантів”, у “напівтіньовому режимі” будуть змушені працювати на … Віктора Ющенка!* [УМ, 17.04.2004]; ***Лідерка БЮТ*** *Юлія Тимошенко готова надати Партії регіонів посаду віце-прем’єра у своєму уряді* [К, 3.12.2007]; ***Лідер блоку свого імені*** *Юлія Тимошенко заборонила керівникам виборчих штабів і партійних організацій БЮТ у Криму, областях, Києві і Севастополі співпрацювати з Партією регіонів* [РС, 18.04.2006].

Семантичну підгрупу “керівник партійного осередку, об’єднання” з її найтиповішою перифрастичною моделлю “керівник партійного осередку + представник політичної сили” репрезентують перифрастичні поля імен тих жінок, які очолюють регіональні партійні осередки, об’єднання, напр.: *Під стінами прокуратури Харківської області сьогодні мітингували на підтримку і проти пійманої на підкупі* ***очільниці харківських комуністів*** *Алли Александровської* [5к, 30.06.2016]; *Маючи на меті посісти крісло губернатора* ***керівник вінницьких “біло-сердечних”*** *Людмила Щербаківська вирішила віддати посаду голови облради своєму цілком покладистому депутату, за яким немає жодних амбіцій та впливу, – Сергію Свитку* [УП, 9.02.2014]; ***Керівницю “біло-сердечних”*** [Галину Кульчинську] *розізлило те, що Пладійчук разом з обраними депутатами влаштовує допит начальникам управлінь* [РВ, 01.02.2018]; ***Лідерка місцевої*** [вінницької] ***“Батьківщини”*** [Людмила Щербаківська] *рада підігрівати інтригу щодо прізвища свого коханого чоловіка* [D(B), 8.12.2015]. За типом лексико-семантичного наповнення вона не відрізняється від проаналізованої вище семантичної підгрупи.

Семантичну підгрупу “член/членкиня партії”, реалізовану поліфункційними стосовно формально-граматичної організації перифрастичними моделями “член партії + його характеристика”, “член партії + політична сила”, “член партії + представник політичної сили”, репрезентують перифрастичні поля імен жінок, які офіційно входять до тієї або тієї політичної сили. Роль основного носія валентності в цих описових зворотах виконують іменники *депутат/депутатка, нардеп/нардепка, представник/представниця, прихильник/прихильниця, член/членкиня* або ті субстантиви, що мають відонімне чи неонімне походження й позначають представників політичних сил (*вітренківець/вітренківка, кінахівець/кінахівка, корбанівець/корбанівка, литвинівець/литвинівка, ляшківець/ляшківка, медведчукіст/медведчукістка, порошенківець/порошенківка, радикал/радикалка, регіонал/регіоналка, самопомічанин/самопомічанка, свободівець/свободівка, соціаліст/соціалістка, укропівець/укропівка*). Винятковою продуктивністю й виразно негативною конотацією наділене перифрастичне поле імені “Наталія Вітренко”. Ця жінка-політик порівняно з іншими має чи не найбільше антипатиків. Ідеться, власне, не про *найпрогресивнішу соціалістку* [ТСН, 30.09.2014], а про засадничі положення очолюваної нею партії: протест проти

вступу до НАТО, Євросоюзу, СОТ, проти реабілітації воїнів УОН–УПА, орієнтацію на міждержавний союз із Росією та Білорусією, канонічне православ'я, тобто на Московський патріархат. Це передають описові найменування з компонентом *соціалістка*, що найчастіше виконує у складі перифрази роль головного компонента й неодмінно з негативним змістом, напр.: *…Ви зобов'язані виконувати Указ Президента, а не суперечити йому як* ***агресивна соціалістка*** *Наталія Вітренко* [УП, 8.10.2014]; *…Наталю Михайлівну Вітренко до "мальків" зараховувати було б щонайменше помилкою, адже раніше* ***найпрогресивнішій з усіх соціалісток*** *не лише вдавалося поховати президентські перспективи затятого опонента Олександра Мороза, а й примоститися зовсім поруч із лідерами великих перегонів за право ввійти до найвищого кабінету держави* [УМ, 6.07.2004]; *Роль прирученої Банковою несамовитої опозиціонерки в Україні донедавна грала* ***прогресивна соціалістка*** *Наталія Вітренко* [УМ, 3.02.2014]; ***Прогресистка-соціалістка*** *Вітренко услід за лідерами Соцпартії та КПУ Олександром Морозом і Петром Симоненком стала третьою представницею табору лівих, яка претендує на президентство* [УМ, 6.07.2004]; ***Скандально відома націоналістка та україножобка*** *Наталія Вітренко дуже стривожена проектом закону російської Держдуми щодо поховання Леніна* [24tv, 28.04.2017].

Перифрази семантичної підгрупи "член / членкиня партії" досить часто вживають і стосовно інших жінок – Алли Александровської, Інни Богословської, Олени Бондаренко, Ганни Герман, Надії Савченко, Тетяни Чорновіл та ін. Пор. подані вище приклади з такими: *Як повідомляє "УП", підставою для пом'якшення запобіжного заходу* ***екс-нардепу від Компартії*** *Аллі Александровській називають її стан здоров'я* [С, 27.10–2.11.2016]; *Що ж,* ***сепаратистка-комуністка*** [Алла Александровська] *для нинішньої влади не така страшна, як, наприклад, хлопці-націоналісти, яких тримають і тримали за ґратами, незважаючи на хвороби і травми…* [С, 27.10–2.11.2016]; *"Цей позов свідчить про те, що* ***одіозна «регіоналка»*** [Інна Богословська] *впізнала себе в словах «відьма» і «мадам кастрюлькіна» і тепер вимагає через суд гроші і спростувань", – сказав Аронець* [УП, 22.08.2013]; ***Одіозна екс-регіоналка*** *Бондаренко прийшла у Верховну Раду* [НВР, 3.11.2016]; *РФ разом з* ***відомою екс-"регіоналкою"*** [Оленою Бондаренко] *влаштували провокацію в Брюсселі – СБУ* [УП, 29.09.2017]; *Королями на них* [ЗМІ] *є …* ***заслужена регіоналка*** *Г. Герман … та ціла рать подібних* [СП, 10–16.08.2017]; *І на хвилі того, що вона* [Надія Савченко] ***перший номер у "Батьківщині"****, тобто в політичній силі, яка позиціонує себе як патріотична, була в якийсь період народним героєм, поки не почала робити свої заяви* [ЛУ, 22.12.2016]; *Не менш* ***одіозна і скандальна представниця "Народного фронту"*** [Тетяна Чорновол] *в червні 2015 пішла влаштовувати "розбір польотів" в офісі газодобувної компанії "Пласт"…* [ІК, 16.06.2016]. Серед аналізованих описових зворотів домінують структури з атрибутивними модифікаторами, вираженими якісними або відносними прикметниками, для яких інтегрувальними є семи "виділюваність", "значущість", "суспільна належність", "внутрішній емоційно-психічний стан". Ці залежні компоненти можуть виконувати роль семантичної домінанти у складі перифрази й наповнювати її новим змістом.

Висновки і перспективи. Отже, описові звороти, які використовують на позначення жінок-політиків, яскраво віддзеркалюють суспільно-політичні зміни, виразно демонструють процедуру легітимізації гендерних відносин у нашій державі. Аналізовані вторинні найменування утворюють перифрастичні поля з властивими їм внутрішьо- й зовнішньосистемними зв'язками. Ці поля об'єднуються в конкретні семантичні типи, що диференціюються на перифрастичні моделі з

характерними для них ономасіологічними маркерами. Для семантичної групи “зовнішній вигляд жінок” ними є “зачіска”, “особливості зовнішнього вигляду жінок”. Семантичну групу “партійна діяльність жінок” ідентифікують за такими маркерами, як “лідер партії”, “керівник партійного осередку, об’єднання”. Вирізнені семантичні групи мають свій лексико-семантичний склад компонентів, які рідше осібно, а частіше в сукупності репрезентують чітко конкретизоване значення та його конотативний потенціал. Дослідження гендерних процесів на перифрастичному тлі є одним із перспективних напрямів у сучасній лінгвістиці.

Список використаних джерел

1. Архангельская, А. Сексизм в языке : мифы и реальность / А. Архангельская. – Olomouc, 2011. – 326 с.
2. Архангельська, А. М. Чоловік у слов’янських мовах : монографія / А. М. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.
3. Вакуленко, М. Декілька зауваг щодо феманітивів в українській мові / М. Вакуленко // Вісник Національної академії наук України : щомісячний загальнонауковий журнал ; гол. ред. Б. Є. Патон. – 2018. – Число 1. – С. 86–89.
4. Гуш, Ю. Вона директор чи директорка? Або чому варто використовувати фімінітиви [Електронний ресурс] / Ю. Гуш // Справжня варта. – 2016. – 4 берез. – Режим доступу: http://varta.kharkov.ua/news/city/1111268 (дата запиту: 27.12.2017). – Назва з екрана.
5. Карпіловська, Є. Мова без “гострих кутів” : (політкоректність у реаліях української мови та культури) / Є. Карпіловська // Культура слова : зб. наук. праць / Національна академія наук України; Інститут української мови. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – Вип. 86. – С. 156–165.
6. Консевич, О. Такі несмішні українські політики [Електронний ресурс] / О. Консевич // Eastbook. – 2013. – 2 берез. – Режим доступу: http://www.eastbook.eu/ua/2013/03/02/taki-nesmishni-ukrainski-polityki/ (дата запиту: 24.07.2017). – Назва з екрана.
7. Маслова, Ю. П. Моделі гендерної ідентичності жінки (на матеріалі друкованих ЗМІ) / Ю. П. Маслова // Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2014. – Вип. 20. – С. 425–436.
8. Музикознавиця та психологиня – що таке фемінітиви і навіщо їх вживати? [Електронний ресурс] // ZAKARPATTYA.net. – 2016. – 14 груд. – Режим доступу: https://zakarpattya.net/Музикознавиця-та-психологиня-що-таке/ (дата запиту: 18.12.2017). – Назва з екрана.
9. Навальна, М. Перифраза в мові сучасної української періодики / М. Навальна // Психолінгвістика. – 2009. –– Вип. 3. – С. 138–144.
10. Нелюба, А. Жінки. Гендер. Словотвір / А. Нелюба // Збірник Харк. іст.-філол. т-ва : Нова серія. – 2011. – Т. 4. – С. 184–204.
11. Новікова, А. Як Тимошенко розпустилася: резонансні образи Юлії Володимирівни: Юлія Тимошенко “вигуляла” на телебаченні нову зачіску [Електронний ресурс] / А. Новікова // Depo.ua. – 2016. – 25 серп. – Режим доступу: https://www.depo.ua/ukr/life/chomu-rozpletena-kosa-evolyutsiya-zachisok-timoshenko-16022016103500 (дата запиту: 15.12.2017). – Назва з екрана.
12. Пономарів, О. Д. Культура слова : мовностилістичні поради : навч. посібник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.
13. Степаненко, М. Активізація фемінності в сучасному політично-публіцистичному дискурсі: прізвищна структура / М. Степаненко // Альманах

Полтавського національного педагогічного університету “Рідний край”. – 2017. – № 2(37). – С. 87–95.

14. Тараненко, О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.) : монографія / О. О. Тараненко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 248 с.

15. Тараненко, О. О. Принцип антропоцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух / О. О. Тараненко. – Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 3–25.

16. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : уч. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

17. Українські фемінітиви [Електронний ресурс] // Facebook : [Офіційна сторінка спільноти “Чиста мова”]. – 2016. – 7 листоп. – Режим доступу: https://www.facebook.com/chystamova/photos/a.309176152571835.1073741828.303942943095156/667823526707094/?type=3 (дата запиту: 15.08.2017). – Назва з екрана.

18. Федурко, М. Ю. Словотвірна морфологія українських фемінативів у лінгвокультурологічному аспекті / М. Ю. Федурко // Відображення історії та культури народу в словотворенні : зб. наук. праць. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 433–442.

19. Хто добре знає українську мову? [Електронний ресурс] // Autoua : форум. – 2016. – 18 жовт. – Режим доступу: http://forum.autoua.net/showflat.php?Number=10464978 (дата запиту: 18.05.2017). – Назва з екрана.

20. Членкиня, філологиня, фотографиня – в українській мові радять вживати фемінітиви [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2017. – 5 трав. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_clenkinya-filologinya-fotografinya-v-ukrayinskij-movi-radyat-vzhivati-feminitivi/770743 (дата запиту: 18.05.2017). – Назва з екрана.

References

1. Arkhangelskaia, A. (2011) Seksizm v yazyke: mify i realnost [Sexism in linguistics: myths and reality].Olomouc,326.

2. Arkhanhelska, A. M.(2007) Cholovik u slovianskykh movakh [a man in Slavic languages]: monograph / A. M. Arkhanhelska. – Rivne : RIS KSU, 448.

3. Vakulenko, M.(2018) Dekilka zauvah shchodo femanityviv v ukrainskii movi / M. Vakulenko [Some notes as for feminitives in the Ukrainian language] // Visnyk of National Academy of Science of Ukraine: monthly Ukrainian periodical; edited by B. Ye. Paton. Number 1, 86–89.

4. Hush, Yu. (2016) Vona dyrektor chy dyrektorka? Abo chomu varto vykorystovuvaty fiminityvy [Is she a director or directress? Or why it is worth using feminitives] [Electronic resource] / Yu. Hush // True watch. – 2016. – 4 March. – Available at: http://varta.kharkov.ua/news/city/1111268 (date of request: 27.12.2017). – Title on the screen.

5. Karpilovska, Ye.(2017) Mova bez “hostrykh kutiv” (politkorektnist u realiiakh ukrainskoi movy ta kultury) [Language without “acute angles” (political correctness in the Ukrainian language and culture)] / Ye. Karpilovska // Linguistic culture: Collected scientific papers / National Academy of Science of Ukraine; Institute of the Ukrainian language. – Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House, Vol. 86,156–165.

6. Konsevych, O. (2017) Taki nesmishni ukrainski polityky [Ukrainina politicians are not so funny] [Electronic resource] / O. Konsevych // Eastbook. – 2013. – 2 March. –

Available at: http://www.eastbook.eu/ua/2013/03/02/taki-nesmishni-ukrainski-polityki/ (date of request: 24.07.2017). – Title on the screen.

7. Maslova, Yu. P.(2014) Modeli hendernoi identychnosti zhinky (na materiali drukovanykh ZMI) [The models of woman gender identity (based on published mass media)] / Yu. P. Maslova // Collected scientific papers of Kamianets-Podilskyi Ivana Ohiienko National University – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, Vol. 20, 425–436.

8. Muzykoznavytsia ta psykholohynia – shcho take feminityvy i navishcho yikh vzhyvaty? [Music female expert and psychology female expert – what are feminitives and why they should be used] [Electronic resource] // ZAKARPATTYA.net. – 2016. – 14 December. – Available at: https://zakarpattya.net/Muzykoznavytsia-ta-psykholohynia-shcho-take/ (date of request: 18.12.2017). – Title on the screen.

9. Navalna, M. (2009) Peryfraza v movi suchasnoi ukrainskoi periodyky [Periphrasis in the language of modern Ukrainian periodicals] / M. Navalna // Psycholinguistics. – 2009. –– Vol. 3. – S. 138–144.

10. Neliuba, A. (2011) Zhinky. Hender. Slovotvir [Women. Gender. Word building] / A. Neliuba // Collected scientific papers of Kharkiv Historical and Philological Society: New series, T. 4, 184–204.

11. Novikova, A. (2016) Yak Tymoshenko rozpustylasia: rezonansni obrazy Yulii Volodymyrivny: Yuliia Tymoshenko “vyhuliala” na telebachenni novu zachisku [How Tymoshenko has changed: Yuliia Volodymyrivna’s high-profile images: Yuliia Tymoshenko demonstrates her new hairdo on TV] [Electronic resource] / A. Novikova // Depo.ua. – 2016. – 25 August. – Available at: https://www.depo.ua/ukr/life/chomu-rozpletena-kosa-evolyutsiya-zachisok-timoshenko-16022016103500 (date of request: 15.12.2017). – Title on the screen.

12. Ponomariv, O. D.(1999) Linguistic culture: linguistic advice: training manual / O. D. Ponomariv. – Kyiv : Lybid, 239.

13. Stepanenko, M. (2017) Aktyvizatsiia feminnosti v suchasnomu politychno-publitsystychnomu dyskursi: prizvyshchna struktura [Activation of femininity in modern political and journalistic discourse: surname structure]. Almanac of Poltava National Pedagogical University “Native Land”, № 2(37). – S. 87–95.

14. Taranenko, O. O. (2015) Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movy (kinets XX – pochatok XXI st.) : monohrafiia [Updated models in word building system of the modern Ukrainian language (the end of the XX – the beginning of the XXI centuries: monograph)].Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House, 248.

15. Taranenko, O. O. (2005) Pryntsyp antropotsentryzmu v systemi movnykh koordynat i suchasnyi hendernyi rukh [The principle of anthropocentrism in the language system and contemporary gender movement]. Linguistics, № 1. – S. 3–25.

16. Ter-Minasova, S. H. (2000) Yazyk i mezhkulturnaia kommunikatsyia : uch. posobye [Language and intercultural communication: training manual].Moscow.: Slovo,624.

17. Ukrainski feminityvy [Ukrainian feminitives] [Electronic resource] // Facebook : [Ofitsiina storinka spilnoty “Chysta mova”]. – 2016. – 7 November. – Available at: https://www.facebook.com/chystamova/photos/a.309176152571835.1073741828.303942943095156/667823526707094/?type=3 (date of request: 15.08.2017). – Title on the screen.

18. Fedurko M. Yu. Slovotvirna morfolohiia ukrainskykh feminatyviv u linhvokulturolohichnomu aspekti [Word building morphology of Ukrainian feminitives: linguistic and cultural aspect] / M. Yu. Fedurko // Representation of nation’s history and

culture in word building: Collected scientific papers. – Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House, 2010. – S. 433–442.

19. Khto dobre znaie ukrainsku movu? [Who knows Ukrainian well?] [Electronic resource] // Autoua : forum. – 2016. – 18 October. – Available at: http://forum.autoua.net/showflat.php?Number=10464978 (date of request: 18.05.2017). – Title on the screen.

20. Chlenkynia, filolohynia, fotohrafynia – v ukrainskii movi radiat vzhyvaty feminityvy [Female member, female philologist, female photographer – it is advisable to use feminitives in the Ukrainian language] [Electronic resource] // Gazeta.ua. – 2017. – 5 May. – Available at: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_clenkinya-filologinya-fotografinya-v-ukrayinskij-movi-radyat-vzhivati-feminitivi/770743 (date of request: 18.05.2017). – Title on the screen.

Умовні скорочення

5к – 5 канал : перший укр. інформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.5.ua

24tv – Телеканал новин “24” : сайт інформ. агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua

А – Апостроф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://apostrophe.ua

БТ – Без Табу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://beztabu.net

ВЗ – Високий замок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wz.lviv.ua

ВН – Волинські новини : перше інформ. агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volynnews.com

ГП – Голос правди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://golospravdy.com

ГПУ – Газета по-українськи : газета

Д – День [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://day.kyiv.ua

Е – Експрес online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expres.ua

Есп – Еспресо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv

ЄІ – ЄДНІСТЬ ІНФОРМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ednist.info

ЗВ – Західний вісник ua : новини Західної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://savchyn.wordpress.com

ІФ – Інтерфакс-Україна : сайт іформ. агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.interfax.com.ua

К – Кореспондент.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.korrespondent.net

ЛУ – Літературна Україна: газета

МК – Моя Київщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mykyivregion.com.ua

НВР – Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nv.ua

НК – Народный корреспондент : інформаційно-аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nk.org.ua

НП – Народна правда. Блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narodna.pravda.com.ua

О – Обозреватель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.obozrevatel.com

Подр – Подробности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://podrobnosti.ua

РБК – РБК – Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://styler.rbc.ua

РВ – Рівне Вечірнє : сайт газети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rivnepost.rv.ua

РС – Радіо Свобода : сайт інформ. служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org

С – Свобода : газета

СП – Слово Просвіти : газета

Т – Тиждень.ua : сайт вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tyzhden.ua

ТСН – ТСН : сайт інформ. агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tsn.ua

УМ – Україна молода : газета

УП – Українська правда : сайт газети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua

УП(Т) – Українська правда. Табло ID. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tabloid.pravda.com.ua

ЦН – Цензор. net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.censor.net.ua

D(B) – Depo Вінниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vn.depo.ua

ЕВ – EASTBOOK.EU : українська версія [Електронний ресурс]. – http://www.eastbook.eu

F – Facebook : соціальна мережа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk-ua.facebook.com

G– Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua

IK – InfoKava [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://infokava.com

NI – News.if.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.if.ua

P – Politeka [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://politeka.net

UM – UkrMedia : інтернет-газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.media

ZN – Zaxid.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net

Abbreviations

5k – 5 kanal : pershyi ukr. Inform. [Electronic resource]. – Available at: http://www.5.ua

24tv – Telekanal novyn “24” : sait inform. ahentstva [Electronic resource]. – Available at: https://24tv.ua

A – Apostrof [Electronic resource]. – Available at: https://apostrophe.ua

BT – Bez Tabu [Electronic resource]. – Available at: https://beztabu.net

VZ – Vysokyi zamok [Electronic resource]. – Available at: https://wz.lviv.ua

VN – Volynski novyny : pershe inform. ahentstvo [Electronic resource]. – Available at: http://www.volynnews.com

HP – Holos pravdy [Electronic resource]. – Available at: https://golospravdy.com

HPU – Hazeta po-ukrainsky : hazeta

D – Den [Electronic resource]. – Available at: https://day.kyiv.ua

E – Ekspres online [Electronic resource]. – Available at: http://expres.ua

Esp – Espreso [Electronic resource]. – Available at: http://espreso.tv

YeI – YeDNIST INFORM [Electronic resource]. – Available at: http://www.ednist.info

ZV – Zakhidnyi visnyk ua : novyny Zakhidnoi Ukrainy [Electronic resource]. – Available at: https://savchyn.wordpress.com

IF – Interfaks-Ukraina : sait iform. ahentstva [Electronic resource]. – Available at: http://ua.interfax.com.ua

K – Korespondent.net [Electronic resource]. – Available at: http://ua.korrespondent.net

LU – Literaturna Ukraina: hazeta

MK – Moia Kyivshchyna [Electronic resource]. – Available at: http://mykyivregion.com.ua

NVR – Novoe vremia [Electronic resource]. – Available at: http://nv.ua

NK – Narodnyi korrespondent : informatsiino-analitychnyi portal [Electronic resource]. – Available at: http://nk.org.ua

NP – Narodna pravda. Blohy [Electronic resource]. – Available at: http://narodna.pravda.com.ua

O – Obozrevatel [Electronic resource]. – Available at: https://www.obozrevatel.com

Podr – Podrobnosti [Electronic resource]. – Available at: http://podrobnosti.ua

RBK – RBK – Ukraina [Electronic resource]. – Available at: https://styler.rbc.ua

RV – Rivne Vechirnie : sait hazety [Electronic resource]. – Available at: https://rivnepost.rv.ua

RS – Radio Svoboda : sait inform. sluzhby [Electronic resource]. – Available at: http://www.radiosvoboda.org

S – Svoboda : hazeta

SP – Slovo Prosvity : hazeta

T – Tyzhden.ua : sait vyd. [Electronic resource]. – Available at: http://tyzhden.ua

TSN – TSN : sait inform. ahentstva [Electronic resource]. – Available at: https://tsn.ua

UM – Ukraina moloda : hazeta

UP – Ukrainska pravda : sait hazety [Elektronnyi resurs]. – Available at: http://www.pravda.com.ua

UP(T) – Ukrainska pravda. Tablo ID. [Electronic resource]. – Available at: http://tabloid.pravda.com.ua

TsN – Tsenzor. net [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: https://ua.censor.net.ua

D(V) – Depo Vinnytsia [Electronic resource]. – Available at: https://vn.depo.ua

EB – EASTBOOK.EU : ukrainska versiia [Electronic resource]. – Available at http://www.eastbook.eu

F – Facebook : sotsialna merezha [Electronic resource]. – Available at: https://uk-ua.facebook.com

G– Gazeta.ua [Electronic resource]. – Available at: https://gazeta.ua

IK – InfoKava [Electronic resource]. – Available at: https://infokava.com

NI – News.if.ua [Electronic resource s]. – Available at: http://news.if.ua

P – Politeka [Electronic resource]. – Available at: https://politeka.net

UM – UkrMedia : internet-hazeta [Electronic resource]. – Available at: https://ukr.media

ZN – Zaxid.net [Electronic resource]. – Available at: https://zaxid.net

ПЕРИФРАЗЫ-ФЕМИНАТИВЫ В СОВРЕМЕННОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: ВНЕШНЕ- И ВНТУРЕННЕСИСТЕМНЫЕ СВЯЗИ

Н. И. Степаненко

Аннотация. *В статье раскрыты особенности языковой легитимизации гендерных отношений на уровне перифраз-феминативов. Выделены семантические типы вторичных наименований, объединяющиеся в перифрастические поля, проинтерпретирована их внутрисистемная организация, определены конкретные репрезентанты. Установлены критерии идентификации, лексико-семантический состав семантических групп и перифрастических моделей.*

Разносторонне проанализированы две семантические группы вторичных наименований женщин-политиков: “внешний вид” и “партийная деятельность”; дифференцированы на перифрастические модели, охарактеризованы их ономасиологические маркеры, компонентный состав и его семантическая спецификация, формально-грамматическая организация, коннотативный потенциал. Инвентаризированы экспликаторы того или иного конкретного значения перифразы-феминатива, которыми являются детерминируемые и детерминирующие конституенты, причем состав последних зачастую расширяют атрибутивные модификаторы, выступающие в качестве семантической доминанты. Доказано, что в исследуемой перифрастично-феминативной системе наиболее активный тип образуют вторичные наименования с негативной коннотацией.

Ключевые слова: *перифраз (описательное наименование, вторичное название), перифрастическое поле, перифрастическая модель, семантический тип, Юлия Тимошенко, Наталья Витренко, Надежда Савченко*

PERIPHRASTIC FEMINITIVES IN MODERN JOURNALISTIC AND POLITICAL DISCOURSE: INTERNAL AND EXTERNAL SYSTEM CORRELATIONS

M. I. Stepanenko

Abstract. *In the modern Ukrainian language, there is a tendency towards the creation of the feminitives represented by various linguistic means. One of them is periphrasis. The changes that take place in the modern society and cover different spheres, and the participation of human resources in them, are clearly formed by the secondary nominations. Nowadays, the production of different feminine gender nouns is actively intensified. The range of such lexical units is constantly expanding, involving different lexical-semantic groups. The society reacts ambiguously to these innovations: some people perceive them as a norm, as the challenge of the time, while the others reject them strongly and prefer the masculine gender. Gender processes have penetrated through such a multi-faceted language phenomenon, as periphrasis. The periphrastic feminitives are widely used in the journalistic and political discourse which quickly reacts to different socio-political changes. The process of legitimizing gender relations through the sphere of female secondary nomination is influenced by some extra and intra-lingual factors, which are usually synchronous. The invariant periphrasis field "woman" is differentiated into specific periphrastic fields, which are combined into semantic types that can be divided into periphrastic models. The mechanism of creating descriptive structures studied in this article is complex since it is based on linguistic and extra-linguistic (motivational) factors. As for the typology of periphrastic fields, it covers the names of "Yuliia Tymoshenko", "Nadiia Savchenko", "Nataliia Vitrenko", "Anna Herman", "Inna Bohoslovska", "Alla Aleksandrovska" and others. The semantic types, each has its component composition, semantic specification, axiological potential, are rather heterogeneous in terms of informative content. Firstly, it has been observed the tendency of dominating the periphrases with negative connotation over the positive ones, and it confirms the existence of unresolved problems in the contemporary Ukrainian socio-political life. Secondly, symmetric-asymmetric relations between semantic types are established on periphrastic fields, which relate to their formal-grammatical structure, semantic structure, and connotative peculiarities. Thirdly, practically every periphrastic field has a semantic opposition "positive-negative" that performs an important characterizing function and is formed by means of deterministic constituents used literally or figuratively, and distribution members often take on the role of a semantic (onomasiological) marker. It is noteworthy that the periphrastic feminitives regularly include the nouns of the feminine gender (vozhdynia (female chief), chlenkynia (female member), politykynia (female politician), leaderka (female leader), hetmanka (female hetman)). Some of them have parallel forms that confirm the process of*

visualization and codification. Two semantic types of feminitives have been described in detail: one of them refers to the politics – "women appearance", the other one is directly connected with the politics – "women party affiliation". The author has established the periphrastic fields and described their hierarchy in terms of the internal structures and external paradigm correlations. It has been proved that the broadest periphrastic field has the name "Yulia Tymoshenko", that confirms the special role of this woman in the recent Ukrainian political life.

***Keywords**: periphrasis (descriptive name, secondary name), periphrastic field, periphrastic model, semantic type, Yuliia Tymoshenko, Nataliia Vitrenko, Nadiia Savchenko*

УДК 811.161.2

ВІЗУАЛЬНІ ПЕРЦЕПТИВИ МОВНОГО ІДІОСТИЛЮ ВАСИЛЯ СТУСА

Т.Ф. СЕМАШКО, доктор філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: semashko.tat@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4296-1259

Анотація.*У пропонованій розвідці автор досліджує колірний простір індивідуального стилю Василя Стуса, що «містить риси свого творця – носія мови». У чуттєвому фрагменті мовної картини митця візуальна лексика покриває значну частину мовного простору, оскільки зоровий сенсор відіграє основну роль у сприйнятті зовнішнього світу, в практичній (і теоретичній) діяльності людини, і особливо, у формуванні та використанні мови. В поезіях В. Стуса реалізується низка мовленнєвих намірів, з-поміж яких вирізняються когнітивно-ментальні інтенції, що мають стосунок до глибинних структур свідомості, ментальної репрезентації світу та інтелекту людини, до мовної особистості автора, і тих матеріальних маніфестацій, що віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичний почерк та стиль письменника. Зокрема, вербалізатори червоного кольору, що функціонують у поетичних текстах В. Стуса, можна розглядати як маркери ідіостилю, оскільки вони безпосередньо експлікуючи відповідні параметри людини, простору, часу, місця, вносять належну визначеність у суб'єктивно-об'єктивні сфери поетичного світу, що його відтворює митець.*

***Ключові слова:** візуальні перцептиви, мовний ідіостиль, індивідуально-авторська картина світу, когнітивно-ментальні інтенції*

Навколишній світ представлений кожному в безпосередньо-чуттєвій формі різнобарв'ям кольорів, звуків, запахів, дотиків тощо. Такі враження структуровані у просторі та часі й, як елементи внутрішнього, задіяні в організації психічного життя людини. Тому все, що стосується природи людини та її стосунків із дійсністю, передбачає чуттєву основу (перцептивний складник), яка постає як постійний зв'язок індивіда з середовищем, людини зі світом, у реалізації якої середовище, світ безпосередньо відкриваються людині й єдоступними їй. Слушною є думка, за якої саме чуттєве сприйняття спрямувало людину до осмислення свого місця в

© Т.Ф. Семашко, 2018

visualization and codification. Two semantic types of feminitives have been described in detail: one of them refers to the politics – "women appearance", the other one is directly connected with the politics – "women party affiliation". The author has established the periphrastic fields and described their hierarchy in terms of the internal structures and external paradigm correlations. It has been proved that the broadest periphrastic field has the name "Yulia Tymoshenko", that confirms the special role of this woman in the recent Ukrainian political life.

***Keywords**: periphrasis (descriptive name, secondary name), periphrastic field, periphrastic model, semantic type, Yuliia Tymoshenko, Nataliia Vitrenko, Nadiia Savchenko*

УДК 811.161.2

ВІЗУАЛЬНІ ПЕРЦЕПТИВИ МОВНОГО ІДІОСТИЛЮ ВАСИЛЯ СТУСА

Т.Ф. СЕМАШКО, доктор філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: semashko.tat@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4296-1259

Анотація.*У пропонованій розвідці автор досліджує колірний простір індивідуального стилю Василя Стуса, що «містить риси свого творця – носія мови». У чуттєвому фрагменті мовної картини митця візуальна лексика покриває значну частину мовного простору, оскільки зоровий сенсор відіграє основну роль у сприйнятті зовнішнього світу, в практичній (і теоретичній) діяльності людини, і особливо, у формуванні та використанні мови. В поезіях В. Стуса реалізується низка мовленнєвих намірів, з-поміж яких вирізняються когнітивно-ментальні інтенції, що мають стосунок до глибинних структур свідомості, ментальної репрезентації світу та інтелекту людини, до мовної особистості автора, і тих матеріальних маніфестацій, що віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичний почерк та стиль письменника. Зокрема, вербалізатори червоного кольору, що функціонують у поетичних текстах В. Стуса, можна розглядати як маркери ідіостилю, оскільки вони безпосередньо експлікуючи відповідні параметри людини, простору, часу, місця, вносять належну визначеність у суб'єктивно-об'єктивні сфери поетичного світу, що його відтворює митець.*

***Ключові слова:** візуальні перцептиви, мовний ідіостиль, індивідуально-авторська картина світу, когнітивно-ментальні інтенції*

Навколишній світ представлений кожному в безпосередньо-чуттєвій формі різнобарв'ям кольорів, звуків, запахів, дотиків тощо. Такі враження структуровані у просторі та часі й, як елементи внутрішнього, задіяні в організації психічного життя людини. Тому все, що стосується природи людини та її стосунків із дійсністю, передбачає чуттєву основу (перцептивний складник), яка постає як постійний зв'язок індивіда з середовищем, людини зі світом, у реалізації якої середовище, світ безпосередньо відкриваються людині й єдоступними їй. Слушною є думка, за якої саме чуттєве сприйняття спрямувало людину до осмислення свого місця в

© Т.Ф. Семашко, 2018

природі, до необхідності пізнання власного «Я» як унікального, вищого начала [3, с. 47–48].

Процес сприйняття ніколи не здійснюється на елементарному зрізі, а опосередкований вищим рівнем психічної діяльності, зокрема, мовою. Ми не просто споглядаємо предмети та пасивно реєструємо їх риси, виділяючи й об'єднуючи релевантні ознаки. Індивід завжди позначає сприйняті предмети словом, називає їх і водночас глибше осягає їх властивості [5, с. 127]. Мова як один із інструментів пізнання навколишнього світу допомагає звести воєдино, обробити й узагальнити всю інформацію, що потрапляє через зір, слух, нюх, дотик і смак, тобто за допомогою знання, набутого у результаті сприйняття світу органами чуття (чуттєвий досвід), а також за допомогою знань, набутих шляхом предметної діяльності та мисленнєвих операцій [1, с. 27].

Унікальним способом пізнання світу вирізняється Василь Стус – український письменник, перекладач, літературознавець, що став символом незламності духу, людської та національної гідності. Постать В. Стуса відмітна індивідуальною творчою манерою – системою виразових засобів, що вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців [6, с. 164]), відображає його індивідуальне світобачення через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське використання їх.

Художня творчість Василя Стуса нелегка для розуміння, оскільки поет відходить від усталених канонів образотворення, сміливо деформує слова та поняття так, що звична логіка сприйняття художнього твору часом заважає осягнути складність його образів, здебільшого глибоко метафоричних. Проте не інструментарій, не ритм і не рима є найцікавішими у Стуса, а його образність вислову, яка у поєднанні зі своєрідним світосприйняттям дає нам стиль оригінального поета-новатора.

Про особливості поетичного мовлення митця на різних рівнях мовної системи розмірковували В. Базилевський, Т. Беценко, А. Бондаренко, Г. Віват, Т. Гундорова, М. Ільницький, М. Наєнко, М. Павлишин, О. Радомська, О. Росінська, Є. Сверстюк, В. Яременко та ін. Попри те, дослідники поезії Василя Стуса лише побіжно торкалися семантики візуальних перцептивів мовного ідіостилю митця. На часі вивчення об'єктивацій чуттєвого сприйняття – колірного простору митця, що «містить риси свого творця – носія мови» [4, с. 129;11;12].

Василь Стус жив не у світі ізольованих світлових чи кольорових плям, звуків чи дотиків, він жив у світі речей, предметів чи форм, у світі складних ситуацій, сприймаючи які, послуговувався не окремими відчуттями, а цілими образами, відображення яких заґрунтоване на співпраці органів чуття, синтезі окремих відчуттів у складні комплексні системи. І тільки у результаті такого об'єднання він перетворив розрізнені відчуття в цілісне сприйняття, перейшов від відображення окремих ознак до відтворення цілих предметів чи ситуацій [5, с. 124], створивши чуттєвий образ як синкретичну категорію, що лежить в основі всього процесу пізнання. Виникнення та становлення образу – складний процес, що розгортається в часі та пов'язаний із селекцією ознак, одні з яких набувають статусу домінантних, а інші – редукуються [8, с. 261]. Розбудова чуттєвого образу, на нашу думку, потребує врахування специфіки когнітивної сфери особистості та психофізіологічних особливостей сприйняття як одного з основних психічних процесів, який активно залучений у формування уявлень і оцінних суджень.

Основним джерелом стусівського чуттєвого образу є зорові враження. Констатуємо, що у сенсорному фрагменті мовної картини митця візуальна лексика покриває значну частину мовного простору, оскільки зоровий сенсор відіграє основну роль у сприйнятті зовнішнього світу, в практичній (і теоретичній) діяльності

людини, і особливо, у формуванні та використанні мови [7, с. 342] та приносить найбагатші результати опрацювання світу (до 80%, за відомостями Ю. Апресяна, О. Леонтьєва, О. Лурія, І. Рока, Н. Рябцева та інших).

Такий особливий тип сприйняття найяскравіше втілюється в поетичному дискурсі В. Стуса: в поетичних текстах реалізується низка мовленнєвих намірів, з-поміж яких вирізняються когнітивно-ментальні інтенції, що мають стосунок до глибинних структур свідомості, ментальної репрезентації світу та інтелекту людини, до мовної особистості автора, творця конкретного тексту, і тих матеріальних маніфестацій, які віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичний почерк та стиль письменника.

Поетичні тексти В. Стуса, у яких репрезентована індивідуальна «техніка» у використанні мови, засвідчують наявність значної кількості базових сенсоризмів-кольоропозначень: *білий, чорний, червоний, сірий* тощо та їх відтінків, що вирізняються великим розмаїттям за формально-граматичними показниками. Однією із специфічних рис стилю В. Стуса є своєрідна актуалізація вербалізаторів червоного кольору (останніми ми обмежили коло наших пошуків), що виформовують особливу стилістику поетичного дискурсу митця.

В. Стус у своїх творах послуговується різними відтінками червоної барви (*червоний, багряний, рожевий, черлений, рудий* тощо), відбираючи серед лексичних багатств української мови ті, які відтворюючи позитивні, нейтральні та негативні конотації, допомагають осягнути особливості індивідуально-авторського світогляду поета. Мовні одиниці, що відображають авторські інтенції, відіграють конструктивну роль у формуванні смислового простору художнього тексту. Власне, вербалізатори червоного кольору та його дериватів, що функціонують у поетичних текстах В. Стуса, можна розглядати як маркери ідіостилю, тобто ідіостилеми, оскільки вони безпосередньо експлікують відповідні виміри людини, параметри простору, часу, місця і вносять відповідну визначеність у суб'єктивно-об'єктивні сфери поетичного світу, що його відтворює митець.

За нашими спостереженнями, когнітивно-ментальні інтенції в художньому просторі В. Стуса репрезентують звичне для української культури та індивідуально-авторське трактування червоного, створюючи картини реального світу. Стусівська система образів, виникнувши на історичному та життєво-філософському ґрунті українського народу, має глибокий зміст в поетичній творчості письменника: червоний колір є традиційно символом любові, щастя та надії, що потужно впливає на людське світосприйняття. Ця барва відповідає яскравій стихії вогню, а ще асоціюється з одним із найвеличніших людських почуттів – щирим і взаємним коханням. У В. Стуса червоний колір – це саме 'життя', 'нерозривний кровний зв'язок' (*Тільки скажи «люблю». Одне-єдине, кругле, вологе, соковите, як плід біля вишневої кісточки,* ***червоне слово*** [10, с. 36]; *І уклонися матері доземно за чорні ночі і* ***червоні дні*** [10, с. 65]); чи 'кров', 'війни', 'жертви', 'страждання' (*За* ***красне слово*** *–* ***красну плату*** *чи збіжжям, чи грішми давай* [9, с. 88]; *Чого мені* ***червоні*** *дарували в дитинстві завжди? Щоб я відчував, чим пахне і земля, і людська кров* [9, с. 65]; *А вікна* ***червінню*** *поповечір'я – окропились* [9, с. 328]; *Бо є в тобі цілий народ – його* ***червонокрівці*** [9, с. 297]). Маємо всі підстави говорити про семантичну опозицію позитивних (*червона любов, червоне слово, червоні дні*) та негативних (*червона кров, червонокрівці, красна плата*) інтенцій у межах однієї колоративної парадигми, де негативні інтенції відіграють більш вагому роль у текстотворенні, в особливому структуруванні досвідних знань, у вираженні внутрішнього стану митця.

В. Стус – людина зі складним внутрішнім світом, із вчинками «на межі», що відобразилось і на його творчості. Поступово домінуючими в творах поета стають, породжені «соціалістичною» дійсністю, песимістичні настрої, зневіра, що продукують індивідуально-авторські значення *червоного* – як символу порожнечі, невтішного болю, безнадії та безпросвітності буття (***Червона барка** в чорноводді доль загубиться. І фенікс довгоногий перенесе тебе в ясні чертоги* [9, с. 220]). У гаму негативних змістів органічно вписуються і відтінки червоного – *рожевий* та *багряний* (*І самоти згорьовані дарунки – **рожеві панти** досвітку з пітьми* [10, с. 49]; *Колимські конвалії – будьте для Валі, достійтесь до Валі – **рожеві вогні*** [9, с. 307]; *Це довге кружляння – над світом і під кошлатими хмарами, під **багряними торосами** замірів* [9, с. 180]), символізуючи тривогу, очікування та безпорадність.

Негативні аксіологічні потенції червоного кольору та його відтінків підсилено за рахунок різних засобів вираження міри вияву ознаки. Насамперед автор удається до колористичних поєднань *червоний + чорний*, протиставляючи або зіставляючи їх у єдиному поетичному просторі вірша. Змістове наповнення експресеми *червоний* при тому виступає синонімом до *чорний,* передаючи широкий змістовий діапазон заперечних інтенцій – прагнення ліричного героя опротестувати певне явище чи життєвий факт. Негативне символічне значення червоного кольору В. Стус пов'язує з носієм чужої та ворожої йому ідеології – радянською владою, найчастіше антигуманною, жорстокість якої спричинила страждання та горе мільйонів людей (пор.: *І я сумую, не знаючи, яку з троянд – **червону,** а чи **чорну** подарую* [9, с. 328]; *Нещасний, дивись, як **червоно** і **чорно** твої пойнялися роки* [9, с. 328]; *Арка закаркала – **чорно-червона**: нумо заходьте до сумного затона* [9, с. 328]; *Горить сосна – **червоно-чорна** грива над світом висить – ой, і нещаслива ти, чорнобрива Галю* [9, с. 328]). Означені змісти перетворюються на один із вузлових елементів, яким послуговується автор для посилення експресивно змістового навантаження, створення емоційної напруги тощо. Вербалізація інтенцій заперечення в поетичному дискурсі В. Стуса – особливий спосіб сприйняття та осмислення тієї суспільної доби, у якій жив і творив письменник, акт непогодженості й відкидання того, що заважало йому, великому інтелектуалу та патріотові, творити світлу будучність України.

Індивідуально-авторське моделювання картини світу В. Стуса виявляється, насамперед, в арсеналі семантико-стилістичних функцій порівнянь, епітетів, повторів, фразеологізмів, метафоричних переосмислень та інших мовних засобів як елементів кодування змісту на базі асоціативного досвіду митця. Останні є найважливішим засобом формування образних уявлень, що показують предмет зображення у несподіваному ракурсі: ініціюють певну ознаку, передають емоційно-експресивні відтінки значення, слугують додатковою характеристикою зовнішнього світу як виразника психологічного стану ліричного героя (напр., *Хай яблука осіннього достою в мої **червонобокі** виснуть сни* [9, с. 201]; *Розпіваний сніг, розлінований лижами ранній, летять з горобини **червоні, як кров, снігурі*** [9, с. 171]; *Палахкотіли в нас спомини, немов **півні червоні*** [10, с. 42]), демонструючи авторське ставлення до зображуваного. Ми поділяємо думку дослідників, за якої «художня система В. Стуса засвідчує європейський рівень філософсько-поетичного мислення і водночас сприймається органічною частиною української поетичної культури [2, с. 29–30].

Акцентуємо на прикметній ознаці ідіостилю В. Стуса – оригінальності його метафоричних образів. У художніх творах автора метафора з колірним компонентом є невід'ємним елементом творення образності та одним із основних засобів відображення у мові навколишньої дійсності, а тому – необхідним тлом для розуміння індивідуально-авторського бачення світу (***Червоні коні пристрасті***

давно відцокотіли Брест-Литовським трактом [9, с. 48]; ***Червоно-чорна ковдра вечора на ногах*** [10, с. 227]; *Допоки ув очах* ***червоне марево*** *переді мною* ***безумом повзе*** [10, с. 227]).

Творення значної кількості метафор у ліриці В. Стуса репрезентує поетичну картину світу, та пов'язано з виконанням ними важливих художніх завдань, зокрема, забезпечення образності. Такі одиниці розширюють семантичний обсяг створюваного образу-концепту, надають експресивності, виступають аксіологічним засобом. Їхню семантику розпізнаємо контекстуально, оскільки широта валентних зв'язків поетичного жанру продукує народження полісемантичних слів, а стосовно кольоропозначень, то використовується їх «гнучкість» як частин мови. Креативність стусової метафори полягає в її контекстуальній спроможності репрезентувати парадигматичні й синтагматичні зв'язки, які порушують узус. Це мотивує настроєвий малюнок художнього твору, породжує експресію, текстову виразність тощо.

Отже, поезія В. Стуса – явище наскрізь оригінальне, це шлях через терни до зірок, шлях людини, яка не скорилася, яка стала символом боротьби та свободи, свободи духу та творчості. Індивідуально-авторське сприйняття та моделювання картини світу В. Стуса об'єктивоване мовними засобами різних рівнів, де особливе місце посідають культурно-обумовлені візуальні перцептиви червоної гами, які можна розглядати як маркери ідіостилю. Митець культивує свій словник, активізує певні словоформи; йому властива інтонаційна неповторність, особлива філософсько-поетична витонченість, багатогранність асоціацій, смислове й емоційне переосмислення назв кольору, що дає змогу робити висновки про суб'єктно-специфічний спосіб репрезентації глобальних текстових категорій, передусім, часу, сфери персоналій і простору. Піддані авторській «обробці», останні не лише не втрачають свого значення, а набувають нових інтенцій, які актуалізують їх для подальших перспектив багатоаспектного аналізу.

Список використаних джерел

1. Болдырев, Н. Н. Язык как функциональная система [Текст] / Н. Н. Болдырев : сб. статей к юбилею профессора Н. А. Кобриной. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2001. – 228 с.

2. Бондаренко, А. І. Час вибору: Вивчення творчості Василя Стуса в школі [Текст] / А. І. Бондаренко, Ю. І. Бондаренко. – К. : Академія, 2003. – 232 с.

3. Киященко Н. Эстетика – философская наука [Текст] / Н. Киященко. – М. : Вильямс, 2005. – 592 с.

4. Лисиченко, Л. Мовна картина світу та її рівні [Текст] / Л. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Т. 6. – 1998. – С. 127–134.

5. Лотман, Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера-история [Текст] / Ю. М. Лотман. – М. : ЯРК, 1996. – 717 с.

6. Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., Мацько, О. М. Стилістика української мови [Текст] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 161 с.

7. Рябцева, Н. К. Язык и естественный интеллект [Текст] / Н. К. Рябцева. – М. : Academia, 2005. – 640 с.

8. Снитко, О. С. Образ у процесі кодування, експлікації та сприйняття думки [Текст] / О. С. Снитко / Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект : [монографія] / О. В. Акульшин та ін.; Національна академія Служби безпеки України. – К., 2013. – С. 261–280.

9. Стус, В. Час творчості. Dichtenszeit [Текст] / Упор. Д. Стус / Василь Стус. – К.: Дніпро, 2005. – 704 с.

10. Стус, В. Палімпсест. Вибране [Текст] / Упор. Д. Стус / Василь Стус. – К. : Факт, 2003. – 432 с.

11. Харченко, С.В. Семантико-синтаксична структура комунікативно ускладнених висловлень [Текст] / С. В. Харченко // Система і структура східнослов'янських мов: зб.наук. праць. – К.: Знання, 2003. – С.85–91.

12. Шинкарук В.Д. Василь Стус – символ незламності духу, нескореності України / В.Д. Шинкарук // Комунікативний дискурс: наукова рецепція та стилістика перекладу (до 80-річчя від дня народження Василя Стуса): Зб. наукових праць всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 15-16 березня 2018 р. – К.: Міленіум, 2018. – С. 137.

References

1. Boldyrev, N. N. (2001). Yazyk kak funktsional'naya sistema [Language as a functional system]. Tambov. TSU, 228.

2. Bondarenko, A. I. (2003). Chas viboru: Vivchennya tvorchosti Vasilya Stusa v shkoli [Time to choose: Studying the work of Vasyl Stus at school]. Kiev. Academy, 232.

3. Kiyashchenko, N. (2005). Estetika – filosofskaya nauka [Aesthetics – Philosophical Science]. Moscow. Williams, 592.

4. Lisichenko, L. (1998). Movna kartina svitu ta її rivni [Language picture of the world and its level]. Collection of Kharkiv Historical and Philological Society. New series. T. 6. 127–134.

5. Lotman, Yu. M. (1996). Vnutri myslyashchikh mirov. Chelovek-tekst-semiosfera-istoriya [Inside the thinking worlds. Man-text-semiosphere-history]. Moscow. NRC, 717.

6. Mats'ko, L. I., Sidorenko, O. M., Mats'ko, O. M. (2003). Stilistika ukraïns'koï movi [Stylistics of the Ukrainian language]. Kiev. Higher school, 161.

7. Ryabtseva, N. K. (2005). Yazyk i yestestvennyy intellekt [Language and natural intelligence]. Moscow. Academia, 640.

8. Snitko, O. S. (2013). Obraz u protsesi koduvannya, yeksplikatsiï taspriynyattya dumki [The image is in the process of coding, explication and perception of thought]. National Academy of Security Service of Ukraine. Kyiv, 261–280.

9. Stus, V. (2005). Chas tvorchosti. Dichtenszeit [Time of creativity]. Kiev. Dnieper, 704.

10. Stus, V. (2003). Palimpsest. Vybrane [Palimpsest. Selected]. Kiev. Fakty, 432.

11.Kharchenko, S.V. (2003) Semantyko-syntaksychna struktura komunikatyvno uskladnenykh vyslovlen [Semantic-syntactic structure of communicative utterances]. Proceedings of the conference "System an structure of Eastern Slavic languages", Kyiv, 85.

12. Shinkaruk, V.D. (2018) Vasyl Stus – symvol nezlamnosti dukhu, neskorenosti Ukrainy [Vasily Stus is a symbol of invincibility of spirit, rebelliousness of Ukraine. Communicative discourse: scientific reception and the stylistics of translation (on the occasion of the 80th birthday of Vasily Stus)]: Proceedings of the conference, Kyiv, March 15-16, 2018, 137.

ВИЗУАЛЬНЫЕ ПЕРЦЕПТИВЫ ЯЗЫКОВОГО ИДИОСТИЛЯ ВАСИЛИЯ СТУСА

Т.Ф. Семашко

Аннотация. *В предлагаемой статье автор исследует цветовое пространство индивидуального стиля Василия Стуса, что «отображает черты своего создателя – носителя языка». В чувственном фрагменте языковой картины художника визуальная лексика покрывает значительную часть языкового пространства, так как зрительный сенсор играет основную роль в восприятии внешнего мира, в практической (и теоретической) деятельности человека, и особенно, в формировании и использовании языка. В стихах В. Стуса реализуется ряд речевых намерений, среди которых выделяются когнитивно-ментальные интенции, имеющие отношение к глубинным структурам сознания, ментальной репрезентации мира и интеллекта человека, к языковой личности автора, и материальных манифестаций, которые отражают индивидуально-авторскую картину мира, подчеркивают синтаксический почерк и стиль писателя. В частности, вербализаторы красного цвета, функционирующие в поэтических текстах В. Стуса, можно рассматривать как маркеры идиостиля, которые отображают определенные параметры человека, пространства, времени, места, вносят соответствующую определенность в субъектно-объектные сферы поэтического мира, что его воспроизводит художник.*

Ключевые слова: *визуальные перцептивы, языковой идиостиль, индивидуально-авторская картина мира, когнитивно-ментальные интенции*

VISUAL PERCEPTIVES IN INDIVIDUAL LANGUAGE STYLE OF VASYL STUS

T. F. Semashko

Abstract. *Each person perceives the external world through his own personal and sensual experience and the plethora of colors, sounds, smells, touches etc. Such experiences are structured in space and time and engaged in organization of human psychological life as elements of internal world. Perception process is never performed on an elementary basis, but is rather determined by higher level of psychic activities, specifically, by language. Language as one of the tools to experience the environment helps summarize, process, and generalize all information we received through sight, hearing, smell, touch and taste, i.e., by knowledge obtained through perception of the world with our senses (sensual experience), and by knowledge obtained by substantive activities and thinking operations.*

Vasyl Stus experienced the world in a remarkable way. His individual creative manner distinguishes him among other language masters, representing individual worldview through separate specific language means or their distinctive use by the author. The objectification of sensual perception is being currently studied, i.e., the artist's color range containing the features of its creator.

Basic source of Stus' sensual image are visual experiences, where visual vocabulary oriented at red color range (red ("червоний"), purple ("багряний"), pink ("рожевий"), crimson ("черлений"), ginger ("рудий")) covers the major part of language space and opens positive, neutral and negative connotations outlining specific individual author's view.

Cognitive and mental intentions in artistic space of V. Stus represent perception of the red color common for Ukrainian culture and individual author's interpretation of the red creating the real world picture. Stus' system of images has a deep meaning formed at historical and philosophic background of the Ukrainian nation: red color is a traditional symbol of love, happiness and hope strongly affecting human views; this color represents the bright element of fire and is associated with one of the greatest human feelings – true

and mutual love. Red color of V. Stus is the life itself, the inseparable blood ties. There is every reason to talk about semantic opposition of positive (red love ("червона любов"), red word ("червоне слово"), red days ("червоні дні")) and negative intentions (red blood ("red blood"), red-blooded ("червонокрівці"), red payment ("красна плата")) within one color paradigm, where negative meanings play a special role in the structuring of experience knowledge, in reflection of the internal artist's state, symbolizing anxiety, anticipation and helplessness. Negative symbolic meaning of the red color is associated by V. Stus with those who carry foreign ideology hostile to the author, i.e., the Soviet system, mostly anti-humanist.

Individual author's modeling of V. Stus' picture of the world is expressed through a set of semantic and stylistic comparative functions, epithets, repetitions, phraseological units, metaphoric reframes and other language means as the coding element of meaning based on associative experiences of the author. The latter is an important tool for imagery demonstrating the subject portrayed from an unexpected angle: they initiate specific signs, convey emotional expressive shades of the meaning, serve as additional features of external world as the expression of psychological state of a lyrical hero and demonstrating author's attitude towards the images portrayed.

Language units representing author's intentions play a constructive role in formation of semantic space in literary text. Verbalizers of the red color functioning in poetic texts of V. Stus may be viewed as markers of individual language style as they directly explicate relevant parameters of humans, space, time, place, and introduce certainty to subjective-objective areas of poetic world created by the artist. 'Processed' by the author, the latter not only preserve their meaning, but also acquire new intentions making them relevant for subsequent prospects of multi-aspect analysis.

Keywords: *author's type, coloristics system, semantic structure, due to cultural and linguistic unity*

УДК 811.161.2'367

ІНТЕНЦІЙНА ОПОЗИЦІЯ СТВЕРДЖЕННЯ / ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА

С. Т. ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, доцент, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: shabat-savka@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2658-5567

Анотація. *У статті проаналізовано змістовий обшир інтенцій ствердження та інтенцій заперечення, які відображають універсальний спосіб пізнання світу й особистісне сприйняття життєвих реалій, стверджують інформацію або заперечують її, вказують на суперечливість та діалогічність думок. На багатому ілюстративному матеріалі, дібраному з поетичних текстів Василя Стуса, схарактеризовано засоби вербалізації інтенційної опозиції ствердження / заперечення, визначено низку синтаксичних конструкцій (стверджувальних і заперечних модально-інтенційних висловлень з різними типами предикатів, односкладних конструкцій іменного типу (номінативних, ґенітивних, квантитативно-ґенітивних), безособових, неповних еліптичних комунікатів та ін.), які увиразнюють контраст людського буття, передають найтонші порухи душі, психоемоційний стан людини, виокремлюють життєві пріоритети, посилюють*

© С. Т. Шабат-Савка, 2018

and mutual love. Red color of V. Stus is the life itself, the inseparable blood ties. There is every reason to talk about semantic opposition of positive (red love ("червона любов"), red word ("червоне слово"), red days ("червоні дні")) and negative intentions (red blood ("red blood"), red-blooded ("червонокрівці"), red payment ("красна плата")) within one color paradigm, where negative meanings play a special role in the structuring of experience knowledge, in reflection of the internal artist's state, symbolizing anxiety, anticipation and helplessness. Negative symbolic meaning of the red color is associated by V. Stus with those who carry foreign ideology hostile to the author, i.e., the Soviet system, mostly anti-humanist.

Individual author's modeling of V. Stus' picture of the world is expressed through a set of semantic and stylistic comparative functions, epithets, repetitions, phraseological units, metaphoric reframes and other language means as the coding element of meaning based on associative experiences of the author. The latter is an important tool for imagery demonstrating the subject portrayed from an unexpected angle: they initiate specific signs, convey emotional expressive shades of the meaning, serve as additional features of external world as the expression of psychological state of a lyrical hero and demonstrating author's attitude towards the images portrayed.

Language units representing author's intentions play a constructive role in formation of semantic space in literary text. Verbalizers of the red color functioning in poetic texts of V. Stus may be viewed as markers of individual language style as they directly explicate relevant parameters of humans, space, time, place, and introduce certainty to subjective-objective areas of poetic world created by the artist. 'Processed' by the author, the latter not only preserve their meaning, but also acquire new intentions making them relevant for subsequent prospects of multi-aspect analysis.

Keywords: *author's type, coloristics system, semantic structure, due to cultural and linguistic unity*

УДК 811.161.2'367

ІНТЕНЦІЙНА ОПОЗИЦІЯ СТВЕРДЖЕННЯ / ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА

С. Т. ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, доцент, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: shabat-savka@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2658-5567

Анотація. *У статті проаналізовано змістовий обшир інтенцій ствердження та інтенцій заперечення, які відображають універсальний спосіб пізнання світу й особистісне сприйняття життєвих реалій, стверджують інформацію або заперечують її, вказують на суперечливість та діалогічність думок. На багатому ілюстративному матеріалі, дібраному з поетичних текстів Василя Стуса, схарактеризовано засоби вербалізації інтенційної опозиції ствердження / заперечення, визначено низку синтаксичних конструкцій (стверджувальних і заперечних модально-інтенційних висловлень з різними типами предикатів, односкладних конструкцій іменного типу (номінативних, ґенітивних, квантитативно-ґенітивних), безособових, неповних еліптичних комунікатів та ін.), які увиразнюють контраст людського буття, передають найтонші порухи душі, психоемоційний стан людини, виокремлюють життєві пріоритети, посилюють*

© С. Т. Шабат-Савка, 2018

експресію, іронію й естетику поетичного дискурсу. За допомогою вдало підібраної методології дослідження з'ясовано, що вербалізація інтенцій ствердження / заперечення в поетичному дискурсі В. Стуса – особливий спосіб сприйняття та осмислення тієї суспільної доби, у якій жив і творив письменник, акт ствердження життєвих істин і непокори, непогодженості, заперечення і відкидання того, що заважало йому, великому інтелектуалу і патріотові, творити світлу будучність України.

***Ключові слова**: комунікативна інтенція, поетичний дискурс, мовець, Василь Стус, ствердження, заперечення, інтенційна опозиція, засоби вербалізації, синтаксис*

Актуальність. Когнітивно-дискурсивний вектор сучасних лінгвістичних студій скеровує увагу науковців у царину дослідження тих функційно-стильових регістрів української мови, які найрелевантніше репрезентують інтенційний простір мовної особистості, увиразнюють способи категоризації психічних ресурсів людської свідомості, вияскравлюють процес реалізації задуму мовця як творця конкретного тексту, антропоцентра комунікації загалом. Поетичний дискурс у цьому ракурсі належать до тих лінгвальних континуумів, у яких виразно експлікується мовостиль автора, граматикалізується інтелектуально-духовний світ людини, її ціннісні орієнтири та емоції, що, власне, визначає актуальність нашого дослідження, як і будь-яких інших лінгвістичних розвідок, що належать до антропоцентричної парадигми мовознавства.

У поетичному дискурсі, якому властива ритміко-інтонаційна організація, особливе лексичне наповнення, наявність фігурально-риторичних конструкцій, реалізується низка мовленнєвих намірів, з-поміж яких вирізняються когнітивно-ментальні інтенції, що мають стосунок до глибинних структур свідомості, ментальної репрезентації світу та інтелекту людини, до мовної особистості автора і тих матеріальних маніфестацій, які віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичних почерк та стиль письменника. Цей особливий тип інтенцій, дотичний до найскладніших феноменів людського буття, до концептосфери людини, її психіки, інтелекту, найяскравіше втілюється в поетичному дискурсі В. Стуса – українського письменника, перекладача, літературознавця, художня система якого засвідчує європейський рівень філософсько-поетичного мислення [4, с. 29], а поетизм є найголовнішою ознакою творчості [10]. Екстралінгвальні чинники мовостилю письменника (як відомо, В. Стус – один із найактивніших представників українського культурного руху шістдесятників, за власні національно зорієнтовані переконання був репресований і засуджений до тривалого табірного перебування, де й загинув) вплинули на його творчість, наповнили її усвідомленням внутрішньої свободи, готовністю до боротьби за кращу долю України. Когнітивно-ментальні інтенції в поетичному дискурсі В. Стуса репрезентують дві визначальних групи: інтенції ствердження та інтенції заперечення, які в тих чи тих модально-інтенційних висловленнях передають особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, указують на суперечливість та діалогічність думок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще Аристотель констатував, що ствердження й заперечення – протилежні форми висловлення, одна з яких констатує наявність у когось або чогось певної ознаки, а інша – цю ознаку відкидає [2, с. 96]. Зрозуміло, на довербальному, когнітивно-ментальному рівні суб'єкт

комунікації має пресупозитивні знання про певну ситуацію мовлення чи фрагмент дійсності, на основі яких і вибудовує наступну мовленнєву діяльність, спрямовану або на констатацію певних фактів, або на їхнє заперечення. Про це веде мову І. Вихованець, зазначаючи, що «у категорії ствердження / заперечення відбито усвідомлення мовцем зв'язків між предметами і явищами позамовної дійсності» [5, с. 63].

Докладніше студіювання категорій ствердження та заперечення представлено в працях О. Гурко, яка вказує на важливу роль ствердження в аспектах інтерпретації інформативного та конструктивного пізнання позамовної дійсності [7, с. 251] та в наукових студіях М. Баган, яка зауважує, що категорія заперечення є однією з модусних категорій з огляду на здатність заперечних одиниць виражати суб'єктивне ставлення суб'єкта, оцінювати повідомлене щодо його істинності, увиразнювати інші модусні значення – невпевненість, неможливість, неймовірність [3, с. 313]. Безперечно, категорії ствердження і заперечення мають полістатусний характер, однак це ознаки передусім синтаксичні. Кожна з категорій, становлячи окремий вияв предикативності, засвідчує певне відношення між висловленим і дійсністю, яке встановлює й виражає мовець за допомогою відповідних формальних показників. Маркер негації **не** та його варіанти слугують засобами розмежування цих категорій: їх наявність свідчить про заперечене висловлення, відсутність – про стверджувальне. Пор.: *Я не стану збоку і не побачу легковажний смисл високої трагедії* (с. 70. Тут і далі фактичний матеріал подаємо за джерелом [9], указуючи в дужках лише сторінку); *Як синьо, як біло, як яро горить усе, що боліло, і все, що болить* (с. 35). Бінарна опозиція ствердження / опозиція відбиває універсальний спосіб пізнання світу й вербалізацію інтенцій мовця, що свідчить про її комунікативно-функційний потенціал і глибоке когнітивне підґрунтя.

Лінгвістичне студіювання ствердження / заперечення, як бачимо, було предметом багатьох лінгвістичних студій, проте дослідження цих інтенційно-категорійних величин у різних дискурсивних регістрах української мови, зокрема в поетичному дискурсі, у ракурсі реалізації авторських інтенцій у стверджувальних і заперечних висловленнях залишається актуальним питанням в українському мовознавстві [11].

Мета дослідження – визначити комунікативно-інтенційний потенціал бінарної опозиції ствердження / заперечення в поетичному дискурсі Василя Стуса, схарактеризувати засоби вербалізації інтенцій ствердження та інтенцій заперечення, окреслити функційні можливості стверджувальних і заперечних висловлень в поетичній комунікації як релевантному континуумі вербалізації авторських настанов.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження змістового діапазону бінарної опозиції ствердження / заперечення оперте на поетичні тексти Василя Стуса, уміщені в збірці «Під тягарем хреста» (1991 р.), що її впорядкував О. Орач [9]. У статті для визначення комунікативного змісту інтенцій ствердження та заперечення, для з'ясування особливостей їхньої вербалізації в поетичному дискурсі Василя Стуса використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування і систематизації; *контекстуально-інтерпретаційний* – для увиразнення лінгвальних і позалінгвальних чинників поетичної комунікації, для виявлення фігурально-риторичних та загальноприйнятих конструкцій синтаксису як важливих засобів реалізації інтенційної опозиції ствердження / заперечення; *структурний* – для аналізу засобів вербалізації комунікативної інтенції на тлі предикатної семантики; методику *трансформаційного аналізу* застосовано для увиразнення функційного потенціалу тих чи тих висловлень (неповних еліптичних,

номінативних, ґенітивних, антифразисних) як основних репрезентантів авторських інтенцій.

Результати дослідження та їх обговорення. Інтенції ствердження та інтенції заперечення формують засадничі вияви категорії комунікативної інтенції: суб'єкт комунікації на основі своїх знань і комунікативної компетентності вибудовує мовленнєву діяльність, спрямовану або на констатацію певних фактів, або на їх заперечення. ***Інтенційна бінарна опозиція ствердження / заперечення*** під впливом архітектоніки вірша набуває емоційно-експресивних відтінків у передаванні змісту, у реалізації певної думки, у створенні естетики повідомлюваного. Вона має стосунок як до когнітивно-ментальної бази мовця, так і до мовної репрезентації мовленнєвих намірів і відіграє важливу роль у процесах інтерпретації та пізнання світу, у структуруванні досвідних знань, у вираженні внутрішнього стану мовця. Наявність інтенційної опозиції ствердження / заперечення в одному поетичному тексті передає найтонші порухи душі мовця-автора (ліричного «я» В. Стуса), увиразнює напругу переживань та емоцій, слугує своєрідною реакцією на дегуманізацію тогочасного суспільства – нищення всього людського, інтелектуального, прогресивного, національно зорієнтованого.

Змістовий обшир ***інтенції ствердження*** – констатувати інформацію, істинність та достовірність якогось факту, передавати екзистенцію людського буття і природи тощо, напр.: *Упали роси на зелені вруна, з діброви обізвався соловей, подобою душі ряхтять лагуни, безмежно виростаючи з ночей* (с. 39); *Довкола мене цвинтар душ на білім цвинтарі народу* (с. 47). У поетичному дискурсі В. Стуса стверджувальну інтенцію реалізують розповідні висловлення, диференційовані за вираженням предикативності на двоскладні та односкладні (*Хлющить вода. Так час біжить захланний* (с. 47); *І стрілки смерти відведем назад, на кілька літ, дарованих терпінням* (с. 48). У структурі розповідного висловлення автор інтенції ствердження маркується першою особою однини або множини синтаксично теперішнього чи майбутнього часу, пор.: *За розквітлу купальську папороть я пером і горбом віддарю* (с. 23); *І я почую тебе. І я радісно посміхнуся тобі* (с. 26). У текстовій комунікації інформація відображає не тільки інтелектуальні (когнітивні) поняття й судження, а й емоційні, у яких відображено естетичні оцінки автора, його емоції та волевиявлення, адже через репрезентацію якогось фрагмента дійсності мовець-автор представляє свої я-концепції, втілює важливі для нього мовленнєві наміри.

Предикат, створюючи семантичне ядро розповідного висловлення, відображає найсуттєвіші ознаки типової ситуації-референта, що створюється взаємодією граматичної семантики форми предиката і лексичної семантики слова, вжитого у функції предиката [1, с. 24]. У наукових студіях А. Загнітка репрезентовано два погляди щодо предикатної семантики: один відображає традиційне протиставлення суб'єкта і предиката, на які розчленовується мовленнєвий акт (висловлення), інший своїм опертям має уявлення про предикат як своєрідну конструктивну (чи конструктивно-семантичну, конструктивно-смислову) ядерну площину [8, с. 16]. Поняття «ядерна площина» якраз і відображає сутність предиката, його співвіднесеність, актуалізацію з дійсністю, з інтенціями мовця, зреалізованими в конкретному реченні / висловленні.

В українській граматичній школі лінгвісти використовують класифікацію предикатів, що її представлено в граматичній концепції І. Вихованця [3; 4]. За семантичною ознакою вітчизняний мовознавець виокремив предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості, локативні предикати і предикати кількості [3, с. 137], які займають основну зону в предикативно-

позиційній структурі речення й вербалізують інтенції ствердження. Так, предикати **дії** позначають діяльність, яку породжує мовець (діяч) й активно її стимулює. Напр.: *Сидимо біля погаслого вогнища, перетрушуємо в долонях попіл, розтираємо витухлі геть вуглини* (с. 53); *Спішать додому козаки, до України в гості, праворуч – вижовклі кістки, ліворуч – білі кості* (с. 85); предикати **процесу** стосуються динамічності вияву певного інтенційного стану адресанта: *Спадає листя – і твоє ждання, мов перлітний птах, пірветься в вирій* (с. 99); *То пропікає душу Україна – та, за котрою погляд марно рву* (с. 81).

У поетичному дискурсі В. Стуса предикати **стану** вказують на тимчасову характеристику предмета і виражають розлогий діапазон інтенційних намірів мовця: показати стан довкілля, утвердити неповторність і швидкоплинність людського буття: *Стовпами кригу облягло і кучугури намело, стовпами криги задубило і улещати почало* (с. 76); *Незручно так, нерадісно, невтішно перебиратись у незнане все* (с. 27); передати фізичний або психічний стан людини: *Отак живу: як мавпа серед мавп, чолом прогрішним із тавром зажури все б'юсь об тверді камінні мури, як їхній раб, як раб, як ниций раб* (с. 55); увиразнити результативність стану: *Як моторошний сон – ці дні і ночі пригнічують мене і додають безмежних сил* (с. 93); *Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя* (с. 114). Такі синтаксичні конструкти матеріалізують широкий світ людських почуттів і здебільшого негативних емоцій (гнів, презирство, докір, обурення, осуд, безнадію тощо).

Серед засобів реалізації інтенцій ствердження розповідні висловлення з предикатами стану, вираженими прислівниками (*На покуті спокійно* (с. 27); *Бо пусто, і голо, і чорно довкруг* (с. 62); безособовими формами на ***-но, -то*** (*Геть за минулим спалено мости* (с. 70); *Заклечано землю дротами* (с. 103); *Навкруг обрізано жалі, обтято голосіння і нашепти* (с. 132). Інтенційний намір мовця полягає в тому, аби підкреслити особливий психоемоційний стан, показати вияв фізичної слабкості суб'єкта комунікації, внутрішній комфорт чи дискомфорт того, хто говорить. Подекуди глибоко особистісні наміри перетинаються із зовнішнім світом (*Світає день на білому папері, На цілий аркуш видовжився день. І дні подовжені замиготіли В моєму відривнім календарі* (с. 23) й інтонаційно можуть бути представлені окличними конструкціями, що сприяє реалізації високої емоційної та інтелектуальної напруги (*Як тихо на землі! Як тихо! І як нестерпно – без небес!* (с. 101).

У структурі висловлення атрибутивні характеристики реалізують предикати **якості**. Означальна стверджувальна інтенція може мати стосунок до зовнішньої якісної характеристики предмета: *Дорога довга і порожня, дві чорні колії в огні плафонів* (с. 24); *Тінь чорна, як смола* (с. 26); і до внутрішньої якісної ознаки: *Столичний гамір заважкий мені* (с. 57). Водночас у поетичному дискурсі вербалізуються кількісні інтенції ствердження, що їх передають висловлення з предикатами **кількості**, напр.: *А між торосам крижин я сам-один і враг-вражин* (с. 76); *Ти тільки сам. І – мрець єси* (с. 83); *Весь обшир мій – чотири на чотири* (с. 121); **локативні** предикати, що окреслюють просторові ознаки: *Я – посеред. Між двох світів пливе мій човен* (с. 78).

Індивідуально-авторську картину світу увиразнюють інтенції ствердження, що спрямовані на **ідентифікацію** мовця та адресата мовлення: ***Я*** *твій суворий янгол, народжений до твого життя* (с. 28); ***Кохана*** *– ніби кущ бузку, обтяжений з задуми й тиші* (с. 24) або інших предметів: *Слово, слово – достиглий смут мій!* (с. 23); *Що рідний край – то царство німоти. Та сам я єсьм* (с. 133). У поетичному дискурсі ідентифікує субстанцію мовця (чоловічого роду) і предикат, виражений

грамемою минулого часу: *Скучив за степом, скучив за лугом, скучив за ставом, скучив за гаєм, скучив за сином, скучив за другом, скучив за матір'ю, за рідним краєм* (с. 85).

Стверджувальну інтенцію реалізують односкладні номінативні висловлення, що слугують фігурально-риторичними конструкціями синтаксису і констатують наявність буття, екзистенцію людини, напр.: *Весняний вечір. Молоді тумани. Неон проспектів. Туга ліхтарів* (с. 25); *Усевитончуваний зойк, крик крику, крику крик* (с. 77); повідомляють про ситуацію або події, які мали вплив на мовця, зокрема на усвідомлення сенсу життя, Стусової «дороги болю»: *Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю.* ***Сніги і стужа. Вітри й морози. Гудки і крики. Чорні прокльони. Собачий гавкіт. Крик паровоза. І закмашини і заквагони. Шпали і фари, пси і солдати, рейки і пруття, і загорода*** (с. 79); передають динаміку вражень, думок, що з'являються в думках автора, уможливлюють лаконічно схарактеризувати побачене, зафіксувати контури навколишніх об'єктів, увиразнити темпоральні чи локативні характеристики: *Гармонійоване страждання, оправлене в обручку травня. Бетховен. Добрий маг. Пречистий четвер. Пречистий тлум чекань. Поразка. Усмішка. Поразка* (с. 63); *В'ятка, Котлас, Усть – Вим, далі – до Чіб'ю. Рад-соц-конц-таборів Союз, котрий Господь забув* (с. 80).

Номінативні висловлення виражають додаткове значення конкретно-вказівної локалізації: *Ото мій шлях* (с. 111); *Той день! Марудний день* (с. 22); виражають оцінну семантику: *Ото життя! Нівроку – сніння* (с. 64); *Пронизистий вітер. Таксі шурхотіння. Заплакані вікна, всевікна твої* (с. 109), а це дає змогу адресатові створювати предметно-зорові асоціації, малювати різнобарвні картини життя людини, яка, попри всі заборони, переслідування, тюрми, табори, стала символом нескореності й незнищенності людського духу. Особлива експресивність властива конструкціям із називним уявлення: ***Каштани.*** *Сотні білих свіч, а просвітитися – не можна* (с. 24); ***Деперсоналізація душі****: один як перст стою себе супроти (супроти себе сам стою супроти). Ніч ночі. Темінь темені. Лиш зойк* (с. 127); ***Крайсвіту проруб. Тиша довсібіч****. Усесвіт твій німує і німіє, і сонце, в душу світячи, не гріє: в змертвілих лицях – відумерла ніч* (с. 131). Такі висловлення комплексні: мовець констатує наявність предмета (конкретного чи абстрактного), а далі подає відповідний коментар-розмірковування.

Важливим засобом вербалізації інтенцій ствердження слугують односкладні ґенітивні та квантитативно-ґенітивні конструкції, що передають кількісну екзистенцію буття, стану, існування предметів у значній (означеній чи неозначеній) кількості: *О скільки слів, неначе поторочі! І всі повз тебе, ніби кулі, б'ють* (с. 67); *Бо – горстка нас* (с. 65); *Сто ночей попереду і сто ночей позаду* (с. 53); *Сто твоїх конань, твоїх народжень* (с. 68).

Стверджувальні інтенції увиразнюють еліптичні висловлення, у яких пропущений присудок із значенням буття, наявності, розташування, перебування, а відтак такі конструкції, динамізуючи поетичний дискурс, дещо гіперболізуючи події, експлікують буттєвість природи: *Дерева в маячні, шалене миготіння дощу об шиби, об ключини губ і ув сліпе – від мороку – мигтіння загуб і злетів, злетів і загуб* (с. 26); рідної України: *Десь Україна – там, уся – в антоновім огні, на докір всім світам* (с. 75); екзистенцію буття людини-адресанта й адресата: *Світ – наді мною й піді мною. А я – під світом і над ним* (с. 31) *А наді мною небо – неб* (с. 76); *Ти вся – в дощі* (с. 34); *У імені твоїм – ганеба – скорб моя* (с. 52).

Особливу стилістику поетичного дискурсу Василя Стуса виформовують ***інтенції заперечення***, що відіграють важливу роль у текстотворенні, в особливому структуруванні досвідних знань, у вираженні внутрішнього стану

мовця. Вони експлікуються в тих поетичних текстах, у яких простежуємо як «уперте протистояння зимі та назбирування сил для весняного пробудження» [9, с. 8], так і песимістичні настрої та зневіра поета (*Утекти б од себе геть світ за очі, у небачене, нечуте, у немовлене, де нема ані осмут, ні радощів, де ніщо не збавлене, не здолане* (с. 60); недосконалість людського світу і самотність (*Немає побратимів у степах, ні жодної душі, котра б почула цей зазив-прислухання, зазив-крик* (с. 61); протест проти суспільного ладу, заперечення Вітчизни (*Нема мені коханої землі* (с. 107) і навіть самозаперечення (*Мені здається, що живу не я, а інший хтось живе за мене в світі в моїй подобі* (с. 53).

Змістовий діапазон заперечних інтенцій широкий. Вони відображають прагнення ліричного героя заперечити певне явище чи життєвий факт: *Ще й до жнив не дожив, ані жита не жав. Не згубив, не лишив і не жив. І не жаль* (с. 130); *Жаль – ні неба, ані землі в цій труні вертикальній* (с. 85); передати суперечливість поглядів: *І ніби я не муж, а немовля, що, неприхищене в чужому світі, пізнало глиби* (с. 39); висловити категоричне заперечення і протест проти гнітючої моральної та політичної атмосфери соціуму: *Довіку не буде із мене раба, душа поневажить полони* (с. 39); *Докучило! Нема мені вітчизни, нема мені вітчизни – ні-ні-ні* (с. 107). Заперечення, як слушно зауважує М. Баган, уможливлює диференціювання об’єктів пізнання, корегування думок та намірів, дискутивне витлумачення світу, мовленнєвий вияв актів негативної реакції [3, с. 313].

До типових синтаксичних засобів вербалізації заперечної інтенції належать різні модально-інтенційні висловлення з часткою ***не*** як основним маркером заперечення: *О не дивуй, о не дивуй мені – моє життя для тебе незбагненне* (с. 107); *Прощай. Не озирайся. І не клич* (с. 38); нечленовані комунікати: *І не відтерп, і не розмерзся. Ні* (с. 98); квазідіалоги з уявним адресатом, автокомунікація, що увиразнює семантику нерозуміння, сумніву, вагання: *Ти мій не ворог, ні? Авжеж, не ворог. Не побратим, а ні? Не побратим. А хто ж ти є?* (с. 28); *Куди ж мені податися тепер? Не знаю. Не збагну* (с. 38); *Вдатися до втечі? Стежину власну биндою згорнуть? Ні. Вистояти. Вистояти. Ні – стояти* (с. 54). Нанизування сполучників ***ні***, ***ані*** створює високу експресивність та динамічність поетичного дискурсу, передає стан нервового та фізичного виснаження мовця, напр.: *Ні очей, ні вух, ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий в своєму тілі* (с. 53); *Ні словом не озветься. Ані пари із уст* (с. 51); *Голодна, як проруб, тропа вертикальна, не видертись нею ні кроком, ні оком, ні рухом, ні духом, ні тілом зболілим, ні горлом скривілим* (с. 138).

Інтенцію заперечення як важливий складник цілеспрямованого спілкування в поетичному дискурсі В. Стуса реалізують односкладні безособові конструкції з предикативним прислівником ***немає***: *Немає Господа на цій землі* (с. 75); *Немає побратимів у степах, ні жодної душі, котра б почула цей зазив-прислухання зазив-крик* (с. 61); *Нема мені коханої землі* (с. 107); ґенітивні висловлення заперечного типу, у яких роль головного члена виконують іменники на позначення істот: *А твого Святошина – нема. **Ні сестри, ні матері, ні батька. Ні дружини*** (с. 83); конкретних предметів: ***Та ні знаку, ані дороги, ані іржання, ні коня*** (с. 80); явищ природи, просторових характеристик: *Жаль – **ні неба, ані землі** в цій труні вертикальній* (с. 85); почуттів, властивостей, ознак: ***Ні страху, ні болю, ні вагання перед смертю*** (с. 84).

У поетичному дискурсі наявність бінарної опозиції інтенцій ствердження і заперечення увиразнює його експресивність та образність, метафоричність, створює емоційне наснажене тло, реалізуючи контрасти людського буття: *У цьому полі, синьому, як льон, де тільки ти – і ні душі навколо* (с. 54); *Обібравши*

картоплю і рибу, ми наваримо юшки – і з хлібом пополуднуємо нашвидку. Що то шкода – цибулі нема, і не буде хоч будь-чим затерти. Ані жити не буде, ні вмерти, ані вільно дихнути чортма! Тільки сіль, і вода, і пісняк…(с. 55). Такі антифразисні фігурально-риторичні висловлення передають абсурдність людського буття, страх, смерть, песимізм, неможливість протидіяти тогочасному здеградованому соціуму: *Сказитись легше, аніж буть собою, бо ж ні зубила, ані молотка* (с. 56); *Зле і кату, зле і жертві, а щасливого нема* (с. 61). Бінарна опозиція ствердження / заперечення реалізує широкий інтенційний діапазон: спонукати до роздумів, показати незбагненну філософію людського буття, яка виявляється в полярності добра і зла, білого і чорного, доброго і поганого, світлого й темного, видимого й невидимого, земного й небесного. Такий змістовий контраст, протиставлення життєвих реалій детермінує поетичний дискурс Василя Стуса. Його виявскравлюють передусім антифразисні висловлення, які передають емоційно-почуттєвий стан автора (ліричного героя), репрезентують протилежність, несумісність тих чи тих понять, увиразнюють експресію іронію та сарказму: *І вже нема ні щастя, ні біди, а тільки світ, тугим пойнятий гудом, а тільки лет, що зветься творчим трудом* (с. 89); *Життя – то кара. Кара – благостиня* (с. 89). Комунікативна інтенція, крім відтворення позиції автора (у створенні контрасту, опозиційності понять, явищ, подій показати справжню суть людського буття), відіграє важливу текстотвірну роль у синтаксичному структуруванні поетичного дискурсу.

Висновки і перспективи. У поетичному дискурсі В. Стуса інтенції ствердження та інтенції заперечення, які відображають універсальний спосіб пізнання світу, передають особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, вказують на суперечливість та діалогічність думок, виформовують інтенційну опозицію протиставлюваних понять. Інтенційний діапазон бінарної опозиції ствердження / заперечення, що увиразнює контраст людського буття, передає найтонші порухи душі ліричного «я», виокремлює життєві пріоритети, емоційність й експресію, посилює іронію й естетику, вербалізують модально-інтенційні висловлення (стверджувальні й заперечні) з різними типами предикатів, односкладні конструкції іменного типу (номінативні, ґенітивні, квантитативно-ґенітивні), безособові речення, неповні еліптичні комунікати та ін., докладне вивчення яких у тісній взаємодії з екстралінгвальними параметрами комунікації, у ракурсі тих чи тих дискурсивних виявів української мови виформовує предмет наших наступних наукових студій.

Вербалізація інтенцій ствердження / заперечення в поетичному дискурсі В. Стуса – особливий спосіб сприйняття та осмислення тієї суспільної доби, у якій жив і творив письменник, акт ствердження життєвих істин і непокори, непогодженості, заперечення і відкидання того, що заважало йому, великому інтелектуалу і патріотові, творити світлу будучність України.

Список використаних джерел

1. Арват, Н. М. До питання про семантичну типологію простого речення [Текст]/ Н. М. Арват // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 24 – 31.

2. Аристотель Сочинения : в 4 т. [Текст] / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.

3. Баган, М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: [монографія] [Текст] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.

4. Бондаренко, А. І. Час вибору: Вивчення творчості Василя Стуса в школі [Текст] / А. І. Бондаренко, Ю. І. Бондаренко. – К. : Академія, 2003. – 232 с.

5. Вихованець, І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] [Текст]/ І. Р.Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

6. Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 3 – 6.

7. Гурко, О. В. Категорія ствердження та її вираження в українській літературній мові : [монографія] [Текст] / О. В. Гурко. – Дніпро : ЛІРА, 2017. – 316 с.

8. Загнітко, А. П. Семантико-синтаксичні аспекти категорії стану дієслова [Текст] / А. П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур. – К. : НМК ВО, 1990. – С. 16 – 31.

9. Стус, В. С. Під тягарем хреста [Текст] / упоряд. О. Ю. Орач; Вступ. слово І. М. Дзюби / В. С. Стус. – Львів: Каменяр, 1991. – 159 с.

10. Шевельов, Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса [Текст] / Юрій Шевельов // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літ. критики ХХ ст.: У 3-х кн. – Кн. 3. – К. : Рось, 1994. – С. 366–395.

11. Шинкарук В.Д. Категорія модальності зі значенням впевненості-невпевненості / В.Д. Шинкарук // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2-ох ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.. В. Винниченка, 2011. – С. 3-

References

1. Arvat, N.M. (1979). Do pytannia pro semantychnu typolohiiu prostoho rechennia [On the semantic typology of a simple sentence]. Movoznavstvo. – Language Studies, 2, S. 24 – 31.

2. Aristotel (1976). Sochinenija [Collected writing]: (Vols. 1-4). Moscow: Mysl, 550 s.

3. Bahan, M. P. (2012). Katehoriia zaperechennia v ukrainskii movi: funktsionalno-semantychni ta etnolinhvistychni vyiavy [Category of negation in Ukrainian: functional-semantic and entholinguistic occurences]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 376 s.

4. Bondarenko, A.I., & Bondarenko, Yu. I. (2003). Chas vyboru: Vyvchennia tvorchosti Vasylia Stusa v shkoli [Time to choose: Vasyl Stus scholarship in schools]. Kyiv: Akademiia, 232 s.

5. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Ukrainian Grammar. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 s.

6. Vykhovanets, I. R. (2000). Teoretychni zasady katehoriinoi hramatyky ukrainskoi movy [Theory of Ukrainian categorical grammar]. Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Philology Series, 2, S. 3 – 6. Vinnytsia: VDPU.

7. Hurko, O. V. (2017). Katehoriia stverdzhennia ta yii vyrazhennia v ukrainskii literaturnii movi [Category of assertion and its manifestations in standard Ukrainian]. Dnipro: LIRA, 316 s.

8. Zahnitko, A. P. (1990). Semantyka i funktsii hramatychnykh struktur [Semantics and functions of grammar structures]. K.: NMK VO, S. 16–31.

9. Stus, V. S. (1991). Pid tiaharem khresta [Under the burden of the Cross]. O. Yu. Orach (Ed.). Lviv: Kameniar, 159 s.

10. Shevelov, Yu. (1994). Ukrainske slovo: Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta lit. krytyky [The Ukrainian word. The 20th century Ukrainian Literature and Literary Criticism Reader]. (Vols. 3). Kyiv: Ros, S. 366–395.

11. Shinkaruk, V.D. (2011) Katehoriia modalnosti zi znachenniam vpevnenosti-nevpevnenosti [Modality category with the value of certainty –uncertainty].Scientific notes. Series: Philological Sciences (Linguistics): in 2 parts, Kirovograd, 3-7.

ИНТЕНЦИОНАЛЬНАЯ ОППОЗИЦИЯ УТВЕРДЖЕНИЕ / ОТРИЦАНИЕ В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ВАСИЛИЯ СТУСА

С. Т. Шабат-Савка

Аннотация. *В статье проанализирован содержательный диапазон интенций утверждения и отрицания, которые отражают универсальный способ познания мира и личностное восприятие жизненных реалий, утверждают информацию или отрицают ее, указывают на противоречивость и диалогичность мыслей. На богатом иллюстративном материале, отобранном из поэтических текстов Василия Стуса, охарактеризованы средства вербализации интенциональной оппозиции утверждение / отрицание, определен ряд синтаксических конструкций (утвердительных и отрицательных модально-интенционнальных высказываний с различными типами предикатов, односоставных конструкций именного типа (номинативных, генитивных, квантитативно-генитивных), безличных, неполных эллиптических коммуникатов и др.), подчеркивающие контраст человеческого бытия, передающие психоэмоциональное состояние человека, выделяющие жизненные приоритеты, усиливающие экспрессию, иронию и эстетику поэтического дискурса. С помощью удачно подобранной методологии исследования выяснено, что вербализация интенций утверждения / отрицания в поэтическом дискурсе В. Стуса – особый способ восприятия и осмысления той общественной эпохи, когда жил и творил писатель, акт утверждения жизненных истин и неповиновения, несогласованности, отрицания и отвержения того, что мешало ему, великому интеллектуалу и патриоту, творить светлое будущие Украины.*

Ключевые слова: *коммуникативная интенция, поэтический дискурс, говорящий, Василий Стус, утверждение, отрицание, интенционная оппозиция, средства вербализации, синтаксис*

INTENTIONAL OPPOSITION ASSERTION / OBJECTION IN VASYL STUS'S POETIC DISCOURSE

S. T. Shabat-Savka

Abstract. *Introduction. Poetic discourse refers to the lingual continuum, which clearly explicates the language style of the author, and grammaticalizes intellectual-spiritual world of an individual, that, in fact, determines the relevance of our study. In poetic discourse, which is characterized by rhythmical-prosodic organization, specific lexical content, the presence of figurative-rhetorical constructions and implementation of a number of intentions, among which are cognitive mental intentions with regard to the more complex phenomena of human existence, to conceptosphere of an individual, his/her intellect and psyche and which are most clearly embodied in the poetic discourse of V. Stus, a Ukrainian writer, translator, and literary critic. Extralinguistic factors of the writer's language style influenced his creative activity filling it with awareness of inner freedom, a willingness to fight for the better future for Ukraine.*

Purpose – to determine the communicative-intentional potential of the binary opposition 'assertion / objection' in the poetic discourse of Vasyl Stus, to characterize means of verbalizing intentions of assertion and intentions of objection, to outline the functionality of the affirmative and negative statements in poetic communication as a relevant continuum of the author's attitudes verbalization.

Methods. To define the communicative content of the intentions of assertion and objection, the following methods are used in the article to find out the peculiarities of their verbalization in the poetic discourse of Vasyl Stus: descriptive method with cross-checking and systematization; contextual-interpretive method - for the identification of linguistic and extra-linguistic factors of poetic communication, structural method - for analyzing the means of verbalizing communicative intentions against the background of predicative semantics; transformational analysis is used to express the functional potential of different utterances (incomplete elliptic, nominative, genitival, antiphrasis) as the main representatives of the author's intentions.

Results. Intentions of assertion and intentions of objection form the essential manifestations of the category of communicative intentions:guided by of his/her knowledge and communicative competence, the subject of communication develops speech activity aimed at acknowledging certain facts or their denial. Intentional binary opposition 'assertion/ objection' under the influence of verse architectonic acquires emotional-expressive overtones while transmissing the content, implementating a particular thought, creating the aesthetics of what is being conveyed. It is relevant both to cognitive-mental base of the speaker and to the language representation of the speech intentions and plays an important role in the process of learning about the world, in interpreting and structuring empirical knowledge and in conveying the speaker's interior.

In the poetic discourse of V. Stus assertive intention is implemented through narrative statements, differentiated according to the expression of predicativeness into one-member and two-member groups, which explicate predicates of action, process, state, quality, locative predicates and predicates of quantity as a major area in the predicative-positional structure of a sentence and verbalize intentions of assertion. The intention of assertion is implemented through on-member nominative utterances that are figurative and rhetorical, syntax structures and ascertain the objective reality, existence of man, convey the dynamics of impressions and thoughts, that allow to concisely describe everything in sight, to fix the contours of the surrounding objects, to emphasize a temporal or locative characteristics.

Intentions of objection reflect the speaker's desire to object to a particular phenomenon or a fact of life, to convey contradictory views, to express disagreement and protest against the oppressive moral and political atmosphere of society.The typical syntactic means of verbalizing intentions of objection include a variety of modal-intentional utterances with the negative particle as the main marker of negation; non-parcelled communicative units; one-member impersonal sentences, quasidialogues with an imaginary addressee, autocommunication that defines the semantics of misunderstanding, doubt, hesitation.

Originality. For the first time terminological apparatus relating to the notion intentional opposition 'assertion/ objection' is introduced, the means of its explication in the poetic discourse of V. Stus are characterized. It is indicated that binary opposition 'assertion/ objection' implements a wide range of the author's intentions (to stimulate thinking, to show the unfathomable philosophy of human existence, which manifests itself in the polarity of good and evil, black and white, good and bad, light and dark, material and divine) and determinates the poetic discourse of Vasyl Stus. With the help

of well-matched research methodology it was found that verbalization of intentions of assertion/ objection in the poetic discourse of V. Stus is a specific way of perceiving and understanding the social epoch in which the writer lived and worked, the act of assertion of truths, declaration of non-compliance, denial and rejection of everything that prevented Vasyl Stus, him, the great intellectual and patriot, from creating the better future for Ukraine.

Conclusion. In the poetic discourse of V. Stus intentions of assertion and intentions of objection that reflect a universal way of learning about the world, transmit an individual perception of certain realities of life, ascertain some facts or deny them, stress out the inconsistency and dialogueness of thoughts, mould the intentional opposition of contrasted notions. Intentional range of the binary opposition 'assertion / objection' is verbalized through modal-intentional statements (affirmative and negative) with different types of predicates, one-member nominal constructions (nominative, genitival, quantitative-genitival), impersonal sentences, incomplete elliptic communivative units etc., a detailed study of which in close liason with extrainguinal parameters of communication, with regard to certain discursive manifestations of the Ukrainian language shapes the subject of our subsequent scientific studies.

Keywords: *communicative intention, poetic discourse, speaker, Vasyl Stus, assertion, objection, intentional opposition, the means of verbalization, syntax*

УДК 811.112.2'42

КОМПОЗИЦИОННО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АФОРИЗМОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Е.В. БАБЕНКО, кандидат филологических наук, доцент,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
E-mail: olena14babenko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0379-4769

Аннотация. *Статья посвящена трансдисциплинарному исследованию, целью которого есть изучение композиционно-стилистических особенностей афоризмов через призму синергетической парадигмы. С опорой на современные источники отечественных лингвистов рассмотрены синергетические маркеры афоризма, описаны особенности действия параметра порядка применительно к различным уровням самоорганизации системы малоформатного текста. В современной лингвосинергетике выделяют три уровня взаимодействия, а именно: когнитивний, прагматический, лингвостилистический. Теоретические аспекты исследования иллюстрируются англоязычной выборкой.*

Ключевые слова: *афоризм, композиционно-стилистические особенности, синергетические маркеры, принципы, уровни самоорганизации дискурса*

Область интересов лингвистики за последние десятилетия значительно расширилась. На передний план выходит многообразие подходов к решению проблем, относящихся к разряду неисчерпаемых, а также обращение лингвистов к вопросам, на которые нет однозначного ответа. С появлением и утверждением синергетики, как науки о самоорганизации сложных систем, происходит коррекция

© Е.В. Бабенко, 2018

of well-matched research methodology it was found that verbalization of intentions of assertion/ objection in the poetic discourse of V. Stus is a specific way of perceiving and understanding the social epoch in which the writer lived and worked, the act of assertion of truths, declaration of non-compliance, denial and rejection of everything that prevented Vasyl Stus, him, the great intellectual and patriot, from creating the better future for Ukraine.

Conclusion. In the poetic discourse of V. Stus intentions of assertion and intentions of objection that reflect a universal way of learning about the world, transmit an individual perception of certain realities of life, ascertain some facts or deny them, stress out the inconsistency and dialogueness of thoughts, mould the intentional opposition of contrasted notions. Intentional range of the binary opposition 'assertion / objection' is verbalized through modal-intentional statements (affirmative and negative) with different types of predicates, one-member nominal constructions (nominative, genitival, quantitative-genitival), impersonal sentences, incomplete elliptic communivative units etc., a detailed study of which in close liason with extrainguinal parameters of communication, with regard to certain discursive manifestations of the Ukrainian language shapes the subject of our subsequent scientific studies.

Keywords: *communicative intention, poetic discourse, speaker, Vasyl Stus, assertion, objection, intentional opposition, the means of verbalization, syntax*

УДК 811.112.2'42

КОМПОЗИЦИОННО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АФОРИЗМОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Е.В. БАБЕНКО, кандидат филологических наук, доцент,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
E-mail: olena14babenko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0379-4769

Аннотация. *Статья посвящена трансдисциплинарному исследованию, целью которого есть изучение композиционно-стилистических особенностей афоризмов через призму синергетической парадигмы. С опорой на современные источники отечественных лингвистов рассмотрены синергетические маркеры афоризма, описаны особенности действия параметра порядка применительно к различным уровням самоорганизации системы малоформатного текста. В современной лингвосинергетике выделяют три уровня взаимодействия, а именно: когнитивний, прагматический, лингвостилистический. Теоретические аспекты исследования иллюстрируются англоязычной выборкой.*

Ключевые слова: *афоризм, композиционно-стилистические особенности, синергетические маркеры, принципы, уровни самоорганизации дискурса*

Область интересов лингвистики за последние десятилетия значительно расширилась. На передний план выходит многообразие подходов к решению проблем, относящихся к разряду неисчерпаемых, а также обращение лингвистов к вопросам, на которые нет однозначного ответа. С появлением и утверждением синергетики, как науки о самоорганизации сложных систем, происходит коррекция

© Е.В. Бабенко, 2018

методологических принципов исследования динамических систем различной природы, в частности, в языке.

Современная лингвистика вовлекает в сферу своего внимания многообразные коммуникативные процессы, сопровождающие человеческую деятельность. Язык – источник коллективного опыта человечества, который выражается в значении слов и устойчивых словосочетаний, в прецедентных текстах, определяющих принадлежность людей к той или иной культуре или этносу.

Особую роль в передаче коллективной и индивидуально-авторской мудрости от поколения к поколению играют афоризмы, выражающие наиболее важные идеи в сжатой и лаконичной форме.

Актуальность работы обусловлена необходимостью изучения свойств дискурса на примерах афоризмов через призму синергетической парадигмы. Лингвосинергетический ракурс исследования языка и речи –новое направление изучения самоорганизации лингвистических объектов, которое базируется на синергетической парадигме, согласно которой лингвистические системы (язык, эволюционирующий жанр, дискурс), находясь в состоянии неравновесия, самоорганизуются параметром порядка под влиянием целевых аттракторов и репеллеров [8, С. 519].

Анализ последних исследований и публикаций. Основополагающие идеи изучения лингвистики текста и языка личности детально освещены в научных трудах А. М. Пешковского, И. А. Бодуэна де Куртенэ, В. фон Гумбольдта, Э. Сепира, А. Вежбицкой, Э. Бенвениста, Ф. де Соссюра, М. М. Бахтина. Концептуальные подходы к рассмотрению основных категорий лингвистики этих ученых были продолжены Г. И. Богиным, Ю. Н. Карауловым, И. Р. Гальпериным, И. М. Колегаевой, Е. В. Иванцовой, Е. Ю. Вагановой, Л. А. Нефёдовой, Е. В. Патрушевой, Х. П. Дацишиным, Т. М. Ващук, О. С. Фоменко. О.В. Бабенко [2;16]. Общенаучная же синергетическая парадигма была разработана в прошлом столетии такими учеными, как Г. Хакен, И. Пригожин, С.П. Курдюмов и другими.

Первые попытки применения синергетической парадигмы в филологии в Украине, в том числе для исследования лингвистических объектов, появились в конце XX в. – начале XXI в. (Г.В. Ейгер, Л.С. Пихтовникова). Широкое применение синергетического подхода сегодня можно наблюдать в различных областях современной лингвистики: истории языка Бабенко О.В. [1; 4], теории коммуникаций [5; 13; 14], лингвистике текста [11; 12], дискурсологии [7; 10; 15] и во многих других.

Цель исследования – рассмотреть композиционно-стилистические особенности афоризмов через призму синергетической парадигмы, проанализировать синергетические принципы самоорганизации дискурса афоризмов.

В работе были использованы общенаучные, лингвистические и лингвосинергетические **методы исследования**.

Результаты. Афоризмы относятся к категории универсальных высказываний, которые «обладают предельно широкой семантикой, отсутствием непосредственной связи с реальностью, с переходом в область “чистой идеи”» [3, 56]. В переводе с греческого aphorismos – краткое изречение, «это остроумная словесная миниатюра, высказывание, иногда парадоксальное и всегда мудрое, меткое и вскрывающее необыкновенную сторону обычного». В настоящее время существует тенденция рассматривать афоризм как тип малоформатного текста и как тип высказывания, обладающего семиотическим и коммуникативным статусом.

В плане классификации афористических высказываний различают следующие типы: пословицы и поговорки (в фольклоре); гномы или сентенции (литературные

афоризмы без имени автора); апофтегмы (афоризмы, приписанные одному лицу); максимы (афоризмы морального содержания).

Рассмотрим *композиционные особенности афоризмов*. Они, как правило, состоят из двух частей: *основной мысли и заключения.* Афоризм характеризуется двумя аспектами, которые находятся в конфликте между собой. Противоречия, которые заложены в афоризмы, не превращают их в парадоксы.

Парадоксы всегда противостоят общественному мнению, тогда как противоречия афоризмов уравновешиваются в них самих. Афоризмы – двухаспектны, но противоречия в них не всегда присутствуют. Часто двухаспектность может быть однонаправленной. Например, в следующих афоризмах: «A true friend is the best possession.» (Ben Franklin), «Friends are God's way of taking care of us. » (the unknown author). Нередко встречаются афоризмы, основанные на парадоксальности, которая придает им оригинальность и новизну: «Time, which strengthens friendship, weakens love.» (Jean de la Brugere); «A friend in power is a friend lost. » (Henry Brooks Adams); «Between friends there is no need of justice. » (Aristotle).

Рассмотрим *стилистические особенности* афоризмов. В нашей выборке из стилистических приемов в афоризмах чаще всего используются *антитеза, градация, анафора, параллелизм, хиазм, эллипсис, риторический вопрос и некоторые другие.*

Антитеза – «That's one small step for a man, one giant leap for mankind.» (Neil Armstrong); «It is easier for a father to have children than for children to have a real father.» (Pope).

Градация – «It was a lovely city, a beautiful city, a fair city, a veritable gem of a city» (Byron); «…All this was her property, her delight, her life.» (John Galsworthy).

Анафора – «My life is my purpose. My life is my goal. My life is my inspiration.» (Unknown).

Параллелизм – «And so, from hour to hour, we ripe and ripe, And then, from hour to hour, we rot and rot.» (Shakespeare);

Хиазм – «I know the world and the world knows me.» (Dickens);

Риторический вопрос – «To be or not to be.» (Shakespeare); «Why can we not fly?»

С синергетической точки зрения композиционно-стилистические особенности афоризмов целесообразно проанализировать опираясь на *маркеры синергетичности*, описанные Е.Ю. Муратовой, которая выделяет следующие типичные и актуальные для англоязычного афоризма особенности, а именно: нестандартные синтагматические связи лексем, интертекстуальность, стилистические фигуры, такие как повторы, сравнение, параллелизм [6, С. 151-158]. Необходимо подчеркнуть, что Е.Ю. Муратова рассматривает «синергетический текст как текст множественного кодирования, содержащий глубинные, непосредственно не наблюдаемые смыслы и представляющий собой совокупность внутритекстовых нелинейных отношений и процессов» [1, С. 13-14].

Анастасьева О. А. анализирует особенности действия параметра порядка применительно к различным уровням самоорганизации системы афоризма в когнитивном, прагматическом, лингвостилистическом аспектах.

Так, параметр порядка, как наиболее подвижный параметр системы, действующий на всех уровнях самоорганизации, реализует цели дискурса в *тексте, подтексте, контексте.* Афоризм как тип текста имеет *прагматическую* цель – донесение мудрости. Афоризм «Democracy means simply the bludgeoning of the people by the people for the people.» (Oscar Wilde) характеризуется

интертекстуальностью, поскольку вызывает аллюзию с известным высказыванием Абрахама Линкольна «Democracy is the government of the people, by the people, for the people».

В плане синергетики авторские задумки дискурса, как бы их не формулировали, являются аттракторами, т.е. зонами притяжения, направляющими все процессы организации и отбора в системе. Способность системы (дискурса) к самоорганизации обусловлена ее неравновесным состоянием и наличием иерархическим подсистем [8, С.519]. Самоорганизация дискурса понимается не в том смысле, что он возникает независимо от автора, а в том, что автор является одновременно и творческим конструктором дискурса, и орудием аттракторов и репеллеров этого дискурса, которые возникли до автора и независимо от него [8, С.520].

Выводы и перспективы. Афоризмы отражают определенные стереотипы поведения, а также общечеловеческие, национальные, групповые и индивидуальные ценности. В них наиболее очевидно проявляется взаимозависимость языка и мышления. *Прагматический* уровень афоризмов можно лишь условно отделить от *когнитивного. На этом уровне* происходит создание речевых стратегий и кодов для реализации целей дискурса. При этом следует иметь виду, что афоризм как самостоятельная единица, представленная в словарях вне контекста, обладает самостоятельным значением и потенциальными прагматическими установками. *Практическая реализация* этих прагматических установок происходит тогда, когда афоризм употребляется в речи как воспроизводимая единица. Для стилистического уровня анализа характерны такие лингвистические явления, как актуальное членение предложения или сверхфразовое единство, которые реализуются в полной мере благодаря стилистическим приемам, которыми использованы в рассматриваемом дискурсе.

В плане дальнейших исследований перспективным можно считать изучение поставленной проблемы на материале других языков в компаративном аспекте с опорой на основные понятия лингвосинергетики.

Список использованных источников

1. Бабенко, О. В. Лінгвосинергетичний ракурс дослідження англійської мови: діахронічний аспект [Текст] / О. В. Бабенко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 135-137.

2. Бабенко, Е. В. Функциональный аспект малоформатных текстов (на материале афоризмов Нельсона Манделы, Маргарет Тэтчер, Хиллари Клинтон) [Текст] / О. В. Бабенко // Jazyk a kultúra. – 2015. – № 23-24. – 155-161.

3. Гаврилова, Е.Н. Универсальные высказывания и другие обобщающие суждения [Текст] / Е.Н. Гаврилова // Филологические науки. – 1986. – № 3. – С. 56 - 62.

4. Кузьмина, Н. А. Закономерности развития языка в постсоветский период в свете теории интертекста [Текст] / Н.А. Кузьмина // Динамизм социальных процессов в постсоветском обществе. Материалы международного семинара. – Вып. 1. – Луганск: ЛГПУ им. Т.Шевченко, 2000. – С. 84-98.

5. Морозова, Е. И. Онтологические основы лингвистического описания лжи[Текст] / Е. И. Морозова// Вісник Харківського національного університету. Серія: Романо-германська філологія. – Харків: Константа, 2003. – № 609. – С. 106-109.

6. Муратова, Е.Ю. Лингвосинергетика поэтического текста [Текст] / Е.Ю Муратова // Минск: Изд-во «Простобук», 2011. –219 с.

7. Піхтовнікова, Л.С. Стилістика і синергетика дискурсу [Текст] / Л. С. Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. / під загальн. ред. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 29- 35.

8. Піхтовнікова, Л.С. Дискурс байки у синергетичному аспекті (на матеріалі української, російської та німецької байки) [Текст] / Л. С. Піхтовнікова // Незгасимий словосвіт: збірник наукових працьтна пошану професора В.С. Калашника. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2011. С. 519-526.

9. Пихтовникова, Л. С. Прагмастилистика дискурса в свете лингвосинергетической парадигмы[Текст] / Л. С. Пихтовникова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2016. – № 13. – С. 114-130. – Режим доступу: http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/

10. Приходько, А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы словообразования[Текст] / А.Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету. Серія: Романо-германська філологія. – Харків: Константа, 2003. – № 609. – С. 84-89.

11. Семенец, О.О. Синергетика поетичного слова [Текст] / О.О. Семенець. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.

12. Семенець, О.О. Синергетика модальностей у поетичній творчості [Текст] / О.О. Семенець // Філософські науки. Зб. наук. праць (за матеріалами Всеукраїнської конференції “Філософські проблеми синергетики: постклассична трансформація наукового знання”). – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – С. 112-120.

13. Тарасова, Е.В. Синергетические тенденции в современной лингвистике [Текст] / Е.В. Тарасова // Вісник Харківського національного університету.–Х.: Константа, 2000. – № 500. – С. 3- 9.

14. Тарасова, Е. В. Самонастраивающиеся системы и диахроническое изучение языка [Текст] / Е.В. Тарасова // Вісник Харківського національного університету. – Х.: Константа, 1996. – № 386.– С. 127-131.

15. Фролова, І.Є. Вербалізація конфлікту у дискурсі [Текст] / І.Є. Фролова // Дискурс як когнітивно- комунікативний феномен. / під загальн. ред. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 237-262.

16. Шинкарук, В.Д. (2009) Структура і семантика модусних категорій / В.Д. Шинкарук //Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб.наук. праць. – К.: Університет «Україна», 2009. – Вип.19. – С. 203-211.

References

1. Babenko, O. V. (2015) Linhvosynerhetychnyi rakurs doslidzhennia anhliiskoi movy: diakhronichnyi aspekt [Linguosynergic focus on the study of the English language: the diachronic aspect]. Proceedings of National University “Ostroh Academy”. Series: Philological, 58, 135-137.

2. Babenko, E. V. (2015) Funktsionalnyiy aspekt maloformatnyih tekstov (na materiale aforizmov Nelsona Mandelyi, Margaret Tetcher, Hillari Klinton) [The functional aspect of small-format texts (on the material of aphorisms by Nelson Mandela, Margaret Thatcher, Hillary Clinton). Herald Language and culture, 23-24, 155-161.

3. Gavrilova, E.N. (1986) Universalnyie vyiskazyivaniya i drugie obobschayuschie sujdeniya [Universal statements and other generalizing judgments]. Philological Sciences,3 ,56 - 62.

4. Kuzmina, N.A. (2000) Zakonomernosti razvitiya yazyika v postsovetskiy period v svete teorii interteksta [Regularities of language development in the post-Soviet period in the light of intertext theory] Dynamism of social processes in the post-Soviet society. Materials of the international seminar, 1. – Lugansk: Lugansk State Pedagogical University, 84-98.

5. Morozova, E.I. (2003) Ontologicheskie osnovyi lingvisticheskogo opisaniya lji [Ontological foundations of the linguistic description of lies]. Herald of Kharkiv National University. Серія: Romano-Germanic philology. Kharkiv: Constant, 609, 106-109.

6. Muratova, E.Yu. (2011) Lingvosinergetika poeticheskogo teksta [Linguosynergetics of the poetic text]. Minsk: «Prostobuk», 219.

7. Pikhtovnikova, L.S. (2005) Stylistyka i synerhetyka dyskursu [Stylistics and Synergetics of Discourse]. Discourse as a Cognitive-Communicative Phenomenon. / the general Ed. Shevchenko I.S.: Kharkiv: Constant, 29-35.

8. Pikhtovnikova, L.S. (2011) Dyskurs baiky u synerhetychnomu aspekti (na materiali ukrainskoi, rosiiskoi ta nimetskoi baiky) [The discourse of fables in the synergetic aspect (based on the material of the Ukrainian, Russian and German fables)]. The Unbreakable Word of the World: A collection of scientific works by honoring Professor VS Kalashnikov Kharkiv: KhNU after Karazin, 519-526.

9. Pihtovnikova, L. S. (2016) Pragmastilistika diskursa v svete lingvosinergeticheskoy paradigmyi [Pragma stylistics of discourse in the light of the linguosynergetic paradigm] Cognition, communication, discourse, 13, 114-130. Available at : http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/

10. Prikhodko, A.N. (2003) Sintaksis estestvennogo yazyika v fokuse kognitivno-diskursivnoy paradigmyi slovoobrazovaniya [The syntax of the natural language in the focus of the cognitive-discursive paradigm of word-formation]. Herald of the Kharkiv National University. Series: Romano-Germanic philology. Kharkiv: Constant, 609, 84-89.

11. Semenets, O.O. (2004) Synerhetyka poetychnoho slova [Synergetics of a poetic word]. Kirovohrad: Imeks LTD, 338

12. Semenets, O.O. (2003) Synerhetyka modalnostei u poetychnii tvorchosti [Synergetics of Modalities in Poetic Creativity]. Philosophical sciences. Proceedings of sciences works (on materials of the All-Ukrainian conference "Philosophical problems of synergetics: post-classical transformation of scientific knowledge"). – Sumy, 112-120.

13. Tarasova, E.V. (2000) Sinergeticheskie tendentsii v sovremennoy lingvistike [Synergetic tendencies in modern linguistics]. Herald of Kharkiv National University. Kharkiv: Constanta, 500, 3-9.

14. Tarasova, E. V. (1996) Samonastraivayuschiesya sistemyi i diahronicheskoe izuchenie yazyika [Self-tuning systems and diachronic language study]. Herald of Kharkiv National University. Kharkiv: Constanta, 386, 127-131.

15. Frolova, I.Ie. (2005) Verbalizatsiia konfliktu u dyskursi [Verbalization of the conflict in the discourse]. Discourse as a cognitive-communicative phenomenon. / general edition by Shevchenko I.S.: Reader. Kharkiv: Constanta, 237-26.

16. Shynkaruk, V.D. (2009) Struktura i semantyka modusnykh katehorii [Structure and semantics of modular categories] Humanitarian education in technical higher educational establishments. Proceedings, Issue, 2009, 203-211.

КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИЗМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

О. В. Бабенко

Анотація. *Статтю присвячено трансдисциплінарному дослідженню, метою якого є вивчення композиційно-стилістичних особливостей афоризмів через призму синергетичної парадигми. З опорою на сучасні джерела вітчизняних лінгвістів розглянуто синергетичні маркери афоризму, описані особливості дії параметра порядку стосовно до різних рівнів самоорганізації системи малоформатного тексту. У сучасній лінгвосинергетиці відрізняють три рівня взаємодії, а саме: когнітивний, прагматичний, стилістичний. Теоретичні аспекти дослідження проілюстровано на прикладах англомовної вибірки.*

Ключові слова: *афоризм, композиційно-стилістичні особливості, синергетичні маркери, принципи, рівні самоорганізації дискурсу*

COMPOSITIONAL-STYLISTIC FEATURES OF AFORISMS THROUGH THE PRISM OF SYNERGETIC PARADIGM

O. V. Babenko

Abstract. *The emergence and approval of synergetics as a science of the self-organization of complex systems, there is a correction of the methodological principles of the study of dynamic systems of various nature, in particular, in the language. A special role in the transfer of collective and individual-author's wisdom from generation to generation is played by aphorisms.*

The purpose *of the study is to consider compositional-stylistic features of aphorisms through the prism of the synergetic paradigm, analyze the synergetic principles of self-organization of the discourse of aphorisms.*

In the research general scientific, linguistic and linguosynergetic ***methods*** *are used.*

Results. *Compositional features of aphorisms, as a rule, consist of two parts: the main idea and conclusion. For aphorisms characteristic markers of synergism are described by E.Yu. Muratova, namely: non-standard syntagmatic links of lexemes, intertextuality, stylistic figures, such as repetitions, comparison, parallelism. The article deals with the synergetic principles of the self-organization of the discourse of the English aphorisms, the features of the action of the parameter order are applied to various levels of self-organization of the aphorism system: cognitive, pragmatic, linguistic. Theoretical aspects of the study are illustrated by an English examples.*

Aphorisms reflect certain stereotypes of behavior, as well as universal, national, group and individual values.Mutual dependence of language and thinking is most evident in them. The pragmatic level of aphorisms can only be conventionally separated from the cognitive level. At this level, speech strategies and codes are created for the realization of discourse objectives. Any aphorism as an independent unit, represented in dictionaries without the context, has an independent meaning and potential pragmatic purposes. The practical realization of these pragmatic purposes occurs when the aphorism is used in speech as a reproductive unit. For the stylistic level of analysis, linguistic phenomena such as the actual division of sentences or superphrasal unity, which are realized in a full manner due to the stylistic devices used in the discourse.

Keywords: *aphorism, compositional-stylistic features, synergetic markers, principles, levels of self-organization of discourse*

УДК 81’373.21

«ЧУЖИЙ» ТОПОС У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА: ТОПОНІМНІ АКТУАЛІЗАТОРИ

Ю. І. БРАЇЛКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
E-mail: santie@ukr.net
*ORCID:*0000-0001-5203-7479

Анотація. *У статті проаналізовано топонімне поле поетичного мовлення українського письменника Василя Стуса. Установлено, що воно структуроване за бінарним опозиційним принципом «свій – чужий», який не завжди відповідає географічному поділу «український – неукраїнський». Топоніми-назви неукраїнських географічних об’єктів можна класифікувати на такі групи: 1) одиниці, що є актуалізаторами компонента «чужий» у відповідній бінарній опозиції; 2) одиниці, що не беруть участі у створенні дихотомії «свій – чужий» (є нейтральними); 3) одиниці, що передають міфологічну чи символічну інформацію, втрачаючи географічну, й актуалізують перший компонент опозиції «свій – чужий». «Чужий» топос у Стусового ліричного героя – насамперед російський, він конкретизований чіткими біографічними топонімами – маркерами перебування поета за межами Вітчизни. Значно слабші опозиційні відношення в парадигмі «свій – чужий» простежуємо в топонімів, пов’язаних із близькими В. Стусу людьми.*

Ключові слова*: топонім, бінарна опозиція «свій – чужий», семантика, поетичне мовлення, Василь Стус*

Письменницькі ідіостилі – невичерпна тема для наукових досліджень. Василь Стус є одним з найнеординарніших українських поетів, чия творчість позначена оригінальною образністю, надзвичайним багатством мовно-виражальних засобів. Вона неодноразово була предметом зацікавлення літературознавців і лінгвістів, однак у контексті сучасного осмислення Стусового художнього доробку вважаємо за необхідне ще раз звернутися до репрезентації в його поетичному мовленні бінарної опозиції «свій – чужий», зосередившись на топонімному аспекті. Це видається **актуальним** як у межах загальнонаукових досліджень поезії В. Стуса, так і в межах власне літературної ономастики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські мовознавці аналізували різні аспекти лірики Василя Стуса, відобразивши результати досліджень у дисертаційних працях (А. Бондаренко «Поетична мова В. Стуса (експресеми емотивного змісту)», 1996; Л. Оліфіренко «Мовна естетика поезії Василя Стуса», 2002; Д. Данильчук «Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації», 2006; А. Лупол «Онімний простір у поезії Василя Стуса», 2011), численних наукових розвідках, які стосуються словотвірних особливостей його поезії (П. Білоусенко й Т Біленко, Г. Вінер, Т. Павлюк), лексичних (О. Радомська, Н. Бобух, Г. Шміло, А. Іншаков, Г. І. Малишко, Т. Берест, Л. Колесникова, К. Борщ, Л. Савченко й І. Святненко, Т. Мацієвська), семіотичних (Г. Лукаш), морфологічних (І. Піддубська), синтаксичних (А. Загнітко, Ю. Остапчук, Л. Дубовик, С. Могила, Л. Пономарьова), загалом стилістики Стусового поетичного мовлення (В. Калашник і М. Філон, Т. Беценко, О. Мороз, Г. Баран, У. Міщук, І. Хом’як) тощо. Доволі-таки ґрунтовно проаналізований і онімний простір творів письменника, який

© Ю. І. Браїлко,2018

був предметом дослідження в дисертації А. Лупол, побіжно вивчався в дисертаційних роботах Л. Пустовіт, І. Хлистун, І. Шапошникової, статтях Л. Селіверстової, У. Галів, Т. Леус. Але говорити про те, що ономастична проблематика поетичного мовлення В. Стуса є вичерпаною, на наш погляд, недоцільно. Подальші лінгвістичні пошуки в цій царині можуть бути спрямовані, наприклад, на порівняння особливостей власних назв у його ідіостилі й ідіостилях інших авторів, також на розширення або уточнення вже відомої наукової інформації.

Багато літературознавців і мовознавців указують на таку характерну особливість Стусової поезії, як опозиційна бінарність (або полярність чи антиномічність): «Бінарні опозиції, опозиційні пари і антиномії складають одну з «таємниць» поетичного стилю В. Стуса» [9]; «Весь Стусів світ побудований на опозиційних парах (антиномія, бінарних опозиціях), витоки яких сягають міфології» [12, с. 429]. За спостереженнями М. Мишанич, «бінарна опозиція чи поляризовані структури Стусових поезій найчастіше досягаються засобом стилістичної фігури антитези, протиставлення. Найвиразніше і найпослідовніше простежуємо їх при змалюванні образу Вітчизни, з одного боку, і рідного краю і чужини – з другого» [9]. Цю ж думку потверджує й М. Нестелєєв: «В. Стус вибудовує свій поетичний світ (можна сказати навіть ширше – і життєву долю) у межах визначальної бінарної опозиції свій/чужий» [10, с. 139]. Така опозиція є однією з базових констант української мовної картини світу й загалом тяжіє до архетипності та універсальності: «Концептуальна опозиція "СВІЙ" – "ЧУЖИЙ" пронизує всю культурно-історичну традицію української етноспільноти і має універсальний характер, бо в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття лежать механізми розмежування свого і чужого» [6, с. 4].

У поетичному мовленні Стуса ця універсалія репрезентована різними одиницями, з-поміж яких ті, які вибудовують топос (за визначенням Ю. Лотмана, це «просторовий континуум тесту, у якому відображено світ об'єкта» [7, с. 280]). На це вказують Г. Віват («Характерним прийомом Стусової лірики є зіставлення і протиставлення топосів: Вітчизна/чужина, Україна/Сибір (Магадан, Колима, Мордовія…)» [5, с. 230]), І. Хлистун («Просторові виміри художнього світу творів В. Стуса втілені в протистоянні "свого" й "чужого" простору…» [17, с. 13]). Топоніми є саме тими мовними одиницями, які, на наш погляд, найбільш здатні вербалізувати архетипну опозицію «свій – чужий», оскільки, по-перше, мають денотати-географічні об'єкти, які чітко структуруються відповідно до цієї універсалії, і, по-друге, несуть додаткову культурно і/або особисто значущу для автора/ліричного героя інформацію.

Метою статті є уточнення топонімного поля в поетичному мовленні Василя Стуса й аналіз того його складника, у якому знайшов своє втілення другий компонент бінарної опозиції «свій – чужий».

У роботі використано загальнонаукові **методи** спостереження, індукції та дедукції, описовий і кількісний, а також методи контекстуального аналізу й зіставлення.

Матеріалом для дослідження стали поетичні твори В. Стуса, опубліковані у 12-томному (тт. 1–5) і 6-томному (тт. 1–3) виданнях [14; 15]. Шляхом суцільного добору було вилучено 149 топонімів (440 уживань). Кількісні розбіжності з дисертацією А. Лупол, яка зафіксувала 141 топонім, 475 уживань топонімів і відтопонімних прикметників [8, с. 13], пояснюються, по-перше, опрацюванням різної кількості джерел (А. Лупол користувалася лише 6-томним виданням), по-друге, різним розумінням структури топонімного простору (дослідниця, зокрема, включає в нього

еклезіоніми, але тлумачення назв культових споруд (фактично прагматонімів) як назв географічних об'єктів (топонімів), на наш погляд, є доволі дискусійним).

Результати дослідження. А. Лупол систематизує топонімію в Стусовій поезії як одиниці «різних топосів: "українського", "російського" та "світового"» [8, с. 13]. З-поміж них вирізнено «пропріальні назви географічних об'єктів на території України, Росії та на просторі поза межами зазначених країн» [там само]. Така класифікація відповідає географічному принципові і є, на нашу думку, надто схематичною, спрощеною, оскільки не враховує ні загальної поетичномовленнєвої специфіки, ні індивідуально-авторської.

У поезії В. Стуса топонімне поле чітко структуроване за бінарним опозиційним принципом «свій – чужий», який далеко не завжди корелює з географічним поділом «український – неукраїнський». Тут ми не погодимося з думкою О. Росінської про те, що простір у поезіях Василя Стуса має «два виміри: простір "позитивний", або Україна, і простір "негативний" – усе, що можна назвати поняттям "не-Україна"» [11]. І хоча письменник, окреслюючи «свій» простір, наводить його чітку територіальну межу (*«**Україно**, тебе вже не видно – / ні тополь твоїх, ні дубів. / За **Михайлівським хутором**, рідна, / я надовго тебе загубив»*), спостережено випадки, коли назва об'єкта «чужого простору» може ставати для ліричного героя репрезентацією «свого» простору, як-от: *«Тут, поміж **Туровим** і **Мозирем**, тепер призволення моє. / Горить налитий сонцем оболок, / і день до берега припав, / а біля мене білим соболем / треммтить коханої рукав»*; *«Спочили до дна у роздумах, наповнені, наче амфори, / піщаним повітрям морозним / української **Африки**»*; *«Трамвай притишив ходу / (далі — прірва?). / Від лівого берега Дніпра **/** відділився острівець, / схожий **на Кубу. /** Голий вибілений острівець»; **«Європи** тирло, душ аутодафе, / лабораторіє безсердних думань, / отаро безголова, чи не ти / о вітчино моя, за муку стала / уярмленим синам?»*. Навіть із наведених прикладів бачимо, що оцінна конотація «свого» простору може експлікуватися як позитивною, так і нейтральною чи негативною.

І навпаки, у назвах українських географічних об'єктів поруч із семою 'свій' може актуалізуватися дихотомічна сема 'чужий'. Наприклад: *«Чужим відчути **Київ** – і піти, / тамуючи скупу сльозу образи...»*; *«<…> / я раптом з туги, з затканого неба, / із забуття, з безмежної розлуки, / од довгої надсади захмелілий, / **на Брест-Литовський** упаду **проспект**, / на ту четверту просіку зчужілу /<…>»*. Особливо виразно така кореляція простежується в оксимороні: *«Прощай, **Україно**, моя **Україно**, чужа **Україно**, щаслива бувай».* Як слушно зауважує Е. Соловей, «парадоксальне, оксиморонне поєднання означень <…> становить важливу, кореневу рису Стусової поетики. <…> Ніби шукаючи спільного знаменника для взаємовиключних понять, – у такий спосіб він викрешує іскри живої пристрасті, дає відчути і пережити разом із ним також і всю цю драму стосунків із рідним краєм <…>» [13, с. 29]. Однак в іншому варіанті цієї поезії протиставлення «моя – чужа» (і, відповідно, заснований на ньому оксиморон) усувається, пор.: *«…прощай, **Україно**, моя **Україно**, / кохана **Вкраїно**, щаслива бувай».*

Для Василя Стуса важливою, як, вочевидь, і для будь-якого іншого поета, є не стільки географічна інформація топоніма, скільки його асоціативне поле. У ранніх його віршах подибуємо назви далеких від України територій, у яких, проте, сема 'чужий' не актуалізується, ці оніми сприймаються радше як екзотизми: *«Вона йшла в натовпі – типова статуетка, / які виготовляли **в Єгипті** другого тисячоліття / і так негарно стилізують сьогодні, / ніби витесана з ебенового дерева»*; *«Старанно витертий вождь, / чорний і лискучий, як мурин із **Гани**, / мовчки дякує <…>».* Так само вказана сема може бути не актуалізована

топонімами, які вжито з метою маркування певної історичної події (*«Продерте небо – до зірок / Кривою райдугою тіл / Хребет горбатить* ***Нагасакі*** */ а видно як!»*) або повідомлення іншої культурної інформації, не завжди легко декодовуваної (*«Не вивчився. – Важка наука! / Міцна, немов граніт* ***Каррари****»* (*Карарра* – місто та муніципалітет в Італії, у перекладі з кельтської буквально означає «каменоломня»)). Топоніми, які втрачають географічну інформацію, передаючи міфологічну чи символічну, або не беруть участі у створенні полярної універсалії «свій – чужий» (*«Де* ***Віфлеєм*** *твій? Де волові ясла?»*; *«Так славно він життя своє прожив, / на многотрудну стаючи* ***Голготу****, / зустрів належне був страсну суботу, / а вдосвіта, стражденний, опочив»*), або можуть долучатися до неї, формуючи, щоправда, перший компонент (*«Коли Холодний свині пас / і пах від смороду і поту, / цей поетичний ловелас / вкраїнську оббрехав* ***Голготу****»*; *«****Рубікон*** *– не важкий. /* ***Рубікон*** *– як мета. / Обійти Володимирську гірку, / сісти нижче альтанки, / спуститися вниз до Дніпра»*).

Загалом значна кількість топонімів – актуалізаторів «чужого» топосу в ліриці Василя Стуса є чіткими автобіографічними маркерами а) поневірянь по тюрмах і таборах (*Ленінград, Москва, Мордовія, Колима, Сибір*); б) менш трагічних подій, зокрема служби в армії (*Урал, Приуралля, озеро Кисегач, Тагіл*). Ще одна велика група топонімів – маркери біографій культурних діячів, які несуть у собі винятково інформацію про «невольничі» етапи їхнього життя (*Оренбург* – Т. Шевченко; *Саратов* – М. Костомаров; *гора Ведмежа, Кем, Попів острів, Соловецький острів* – М. Зеров; *Чиб'ю* – Остап Вишня тощо). До третьої групи зараховуємо топоніми, які маркують рідний простір близьких авторові (і ліричному героєві) людей (*Кура, Цінандалі* – «грузинський друг» Лесь Шалвович; *Литва, Вільнюс, Вільняле, Вілія* – «батальйонний фельдшер» Вінцас К. [Кузміцкос]) або вказують на певний факт їхньої біографії (*Ер[з]ерум, Туреччина* – батько; *Закавказзя, Таврія* – дід (зауважимо, що онім *Таврія* у В. Стуса маркує чужу територію, причиною чого є історичний фактор)).

«Чужий» простір у поета репрезентовано передусім топонімами *Сибір* і *Колима.* Про їхню значущість для В. Стуса свідчить і рекордна кількість уживань як для назв «неукраїнського» простору – 12 у кожного. Загалом це четверте-п'яте місце за частотністю з-поміж усіх топонімів у його поетичному мовленні (перше місце належить хоронімові Україна/Вкраїна (104 вживання) (що не дивно, цей топонім є центральним і у творчості інших українських поетів (див., наприклад, [1, с. 61], [2, с. 95], [3, с. 53]), друге – гідроніму *Дніпро* (40 уживань), третє – ойконіму *Київ* (35 уживань)).

Цікаво, що більшість поетичних реалізацій топоніма *Сибір* – у ранній, «доув'язненій» творчості В. Стуса. Розгортання конотативної семантики цієї назви поступове, автор навіть пробує локалізувати її у часі (*«Сто років, як сконала Січ.* ***Сибір****. І соловецькі келії…»*). Але вже в «Паліпмсестах» визначає Сибір як крайню межу чужини, що підкреслює складною тавтологією «*чужаниця, чужба-чужина»* (вірш «І що кигиче в мертвій цій пустелі?»). До того ж конкретизує цей хоронім ойконімами *Магадан* і *Ухта*. Вони не тільки репрезентують дуже віддалені один від одного міста, розташовані на сході й на заході цього регіону, а й негативно асоціюються з неволею, тюрмою, каторгою (поблизу них були радянські концтабори), холодом, пусткою, смертю, проспективно окреслені топонімом *Сибір* і відповідним контекстом: *«І що кигиче в мертвій цій пустелі? / <…> О семигори горя, цвинтар велій <…> / Сюди ми йшли – займанщину обсісти, / козацькими кістками облягти. / Живцем, як кажуть, в землю ж не залізти – /* ***Сибіру****,* ***Магадану*** *чи* ***Ухти****. / Кигикнуло – і далі полетіло. / А, може, все причулося мені?*

/ І вже болить душа, на дуб здубіла, / в цій чужаниці, чужбі-чужині!» Порівняймо ще одну конкретизацію цього географічного простору у вірші «М'яко вистелив іній…», але вже топонімами іншого розряду – гідронімами: *«На Водохреща маєм / **Об**, **Іртиш**, **Єнісей**, / а в очах не світає, / тьма не йде із очей».* Цікаво, що територія неволі та смерті українців у Стуса може трохи зміщуватися на Захід, про що сигналізують відповідні топоніми – *Соловки* й *Ангара*: *«Горять віки, як книги, / проводирів ковтає віхола / **від Соловків до Ангари**».*

Провідна семантика лексеми *Сибір* у Стусовій поезії – 'місце покарання' (*«А то – ще й хворим підберуть – і **на Сибір** відправлять маршем»; «За добро / кріпацьке серед поля / колгоспного. І за **Сибір**, / за постріли і туші* <…>»), до якої додаються семи 'смерть', 'страх', 'холод', 'зима' (*«– Згноїли **в Сибіру**, – відповів небіжчик»; «Усе, що думалось, минеться, / морози, острах і [**Сибір**]»; «В **Сибір** летимо. Я і пару Кирил. / Летим **у Сибір**. <…>. / Смішно – що там зима. / Щось, може, тривожне в снігах тих укрилось. / Пусте. Все пусте. Вже трагедій нема, / коли навіть з власною смертю змирились»*). Найбільшої пейоративності надають цьому оніму перифрази *пекельний край* і *крик пекельний* (пекельний – *«перен.* Важкий, жахливий, нестерпний; такий, як у пеклі» [4, с. 713]: *«**Сибір**. І соловецькі келії, / і глупа облягає ніч / пекельний край і крик пекельний».* А вищого ступеня узагальнення він набуває, реалізуючись далі в тексті у множинній формі та вступаючи в синонімічні відносини з іншим топонімом: *«Ти вже не згинеш, ти двожилава, / земля, рабована віками, / і не скарать тебе душителям / **сибірами** і **соловками**»* (пор. зі схожим прикладом, наявному, як і попередній, у ранній ліриці митця: *«О краю мій, коли тобі проститься / крик передсмертний і важка сльоза / розстріляних, замучених, забитих / по **соловках**, **сибірах**, **магаданах**?»*). На думку М. Торчинського, у цьому випадкові апелятивізація разом із плюралізацією «підкреслює масовість знищення людей в лісах Сибіру та Уралу» [16, с. 123].

Фіксуємо єдину спробу поетичної актуалізації в слові *Сибір* непейоративної семи – 'великий', проте її позитивне забарвлення нівельоване наступним уживанням: *«О краю мій, великий, як **Сибір**, **/** хай шир твоя не для **Сибіру** <…>».*

Хоронім *Колима,* на відміну від попереднього топоніма, частіше функціонує в пізній творчості Стуса. І якщо топонім *Сибір* вивищується до символу загальнонародних страждань, то лексема *Колима* набуває символічного значення індивідуальних авторських мук і тому, вочевидь, має більше емоційних характеристик. Можна сказати, що в «Палімпсестах» онім *Сибір* великою мірою конкретизується в онімі *Колима*, який виявляє виняткову особисту значущість для поета.

«Палімпсестова» *Колима* у В. Стуса асоціюється з тугою, горем голодним, цвинтарем, божевіллям, пітьмою, вона навісна, автор характеризує її також оказіональним епітетом *розтриклята*, що має надзвичайно високий ступінь вияву ознаки, також емоційно-підсилювальними іменниками *стогрім* і *стокрик*. Аналізований топонім, крім того, дуже часто зіставляється з тими лексемами, що маркують «свій» простір (*Україна*, *Вітчизна, мати, Дніпро, степ, калина, сонях* тощо): *«Ніч блукає, наче кінь стриножений, / по байраках, виярках, степах. / Відпусти мене, ясновельможний: / бачу **Україну** в тьмяних снах. / Світить сонце **Колими** з-за взгір'я»; «Ой ти, горе голодне, / навісна **Колима**! / Не мине тебе жодне / із нещасть. / <…> / А далека **Вітчизна**, / як зигзиця, ячить / і година стогрізна / навперейми спішить»; «Сніги, і хмари, й поголоси / і вигорбіла **Колима**. / Над чорноводям сиві коси: / то тужить мати, мати, ма...»*; *«Десять сніжнів, зо два брудні – / це і літо і зима. / Ой і роки ж замарудні, / розтриклята **Колима**! / Сон, робота, пиятика, / пиятика, праця, сон. / Вслід за мною – шпига*

*пика / кряче: кара і закон! / За стодалями – **Вітчизна**, / перестрашене пташа»; «Занадто ген-ген, / де в леготі-вітрі кучериться **клен**, / де **сонях** кружляє, **калина** цвіте, / хвалитиму Бога, що там ви єсте, / де ревом німим задихнувся **Дніпро**, / де Нестор ховає злочинне перо, / бо в горлі застуда, у грудях пітьма / і світ оступає стокрик* [в іншому варіанті – стогрім – Ю. Б.] – ***Колима**».* Звернімо увагу на випадок репрезентації позитивної семантики в назві *Колима* (і зменшення її «чужості») унаслідок певного накладання на неї образу Україні за допомогою одоративних асоціацій: *«**На Колимі** запахло чебрецем / і руто-м'ятою, і кропивою. / Кохана сестро, дякую! З любов'ю / паду в про-тебе-спогади лицем».* Цікавий момент – рослини, про які згадано, недаремно стали об'єднувальним чинником далеких, здавалося б, образів: вони можуть рости і в Україні, і в Сибіру.

Колима – один з небагатьох топонімів «чужого» топосу Стуса, який реалізує антропоморфну семантику. Це відбувається, наприклад, тоді, коли автор уживає його як одного з адресатів у звертанні: *«Довкола сопки і хрести, / людські кістки біліють щедро, / од божевілля й німоти / малесенький рятує бедрик. / І що ти скажеш, **Колимо**, / що мовиш ти, іване-чаю? / Квадратним строєм ідемо, / цвинтарне сяйво нас вінчає»*. За умови іншої антропоморфізації онім позбувається негативних конотацій: *«О передсмертні шепоти снігів / напровесні, як **Колима** святкує / свій першотравень – як вода струмує! / Як пильно сланик кущ свій насторчив – / до сонця, сонця – наче тетерук <…>»*.

Примітно, що в ранній творчості Стуса, зокрема у збірці «Веселий цвинтар», лексему *Колима* не позначено таким широким асоціативним полем. Її схарактеризовано як «всяку таку», далеку від рідної домівки (*«По довгих роках я добився до хати / Від всякої такої **Колими** / <…> / Блукав я досить. По світах далеких <…>»*), а також метафорично вжито на позначення холоду (*«Чоловік підійшов до меморіуму / і прочитав на ньому власне ім'я: / вічна слава героям, / що полягли за незалежність Вітчизни. / Йому приємно й боляче. / Під однією сорочкою **Колима** і **Ташкент**»*).

Зауважимо, що назва іншого місця ув'язнення поета – *Мордовія* – є в ліриці Стуса швидше географічною вказівкою, ніж знаряддям художніх узагальнень: *«Від українських веремій / В тайгу, **в Мордовію**, за ґрати. / Кого питати, друже мій, / Тебе роковано до страти?»* При цьому за топонімами-маркерами інших етапів його невольничого життя постає конкретніша біографічна інформація: *«**Москва**. Столиця. В сотні лиць / нас озирає при вокзалі. / Нас автомати пронизали. / О рідна сестро, падьмо ниць! / Цей світ — це сон. Оця діра – цвинтарна. Шара вся. Примарна. / Між ста потвор — сестра. І гарна, / як смерть. Межи потвор – сестра»* (вочевидь, ідеться про Стефанію Шабатуру, поруч із якою взимку 1975 року Стуса конвоювали в Москві); *«Це **Ленінград.** Це камера нічна. / В'язнична, ніби гвинт, лікарня / і голова запаморочена – / йде гуд з чортячої гамарні»* (у ленінградську тюремну лікарню імені Ф. Гааза Василя Стуса змушені були наприкінці 1975 року перевезти з Мордовії на операцію). Як бачимо, з топонімів у різних поезіях ніби вибудовано арештантський маршрут.

Василь Стус за допомогою топонімів різних розрядів (станціонімів та інсулоніма) удокладнено відтворює ще один подібний маршрут, але вже не свій, а Миколи Зерова (його ім'я актуалізоване в заголовкові вірша): *«**Москва, гора Ведмежа, Кем** / і **Попів острів** – шлях / за ґратами, за вартами. / розбухлий на сльозах».* (Саме такими пересильними пунктами Зерова везли на Соловки – місце заслання, назва якого оприявнена в іншому вірші: *«Це він, подумав я. Це той, що ніс / Овідія на **Соловецький острів** – / цю самострату й самопорятунок»*). А далі через топонімну конкретизацію Стус удається до художніх узагальнень, по-перше,

описуючи інший напрям етапування в'язнів 30-х років (можливо, топонімом ***Чиб'ю*** відсилаючи до Остапа Вишні, котрий відбував там покарання), а по-друге, створюючи оказіональний топонім на позначення СРСР: *«І знову **В'ятка**, **Котлас**, **Усть-** / **Вим**, далі – до **Чиб'ю**. / **Рад-соц-конц-таборів союз**, / котрий Господь забув, / диявол теж забув. / <…> / **Москва** – **Чиб'ю**, **Москва** – **Чиб'ю**, / печорський концентрак / споруджує нову добу / на крові і кістках».* За спостереженнями А. Лупол, у цій, одній з найнасиченіших онімами поезії В. Стуса («онімній»), «топоніми не лише окреслюють «кримінальну географію» (А. Бондаренко), а й задіяні на фонетичному рівні: скупчення глухих та дзвінких зімкнених приголосних [п-т-ч-к / б-д], губних приголосних [м-в-п], передають стук коліс поїзда, що везе арештантів на каторгу» [8, с. 15]. Зауважимо, що звукопис у цьому творі радше витворено ритмічними словесними повторами: *«**Колеса б'ють**, **колеса б'ють**»; «уже й **додому не вернуть**, / **додому – не вернуть**»; «**Колеса** глухо **стукотять**, / **колеса стукотять**»; «**Москва – Чиб'ю**, **Москва – Чиб'ю**».*

Значення неволі передають також топоніми *Оренбург*, *Саратов* через сполучення з антропонімами *Шевченко* і *Костомаров* (вірш «Холоднозорий присмерк приуральський» і цикл «Костомаров у Саратові»). Воно декодується біографічною інформацією про цих видатних українських діячів, котрі перебували там на засланні. А у циклі «Костомаров у Саратові» ще й актуалізоване на початку лексемою *тюрма*: *«За роком рік росте твоя тюрма, / за роком рік підмур'я в землю грузне / <…>».* На «каторжну» семантику топоніма автор може і просто натякати в тексті, передбачаючи наявність у читача загальних фонових знань: *«– Все-таки добре, що про нього бодай / піклуються, каже високий кремезний / чоловік і показує долоні зі збриже- / ною шкурою – сліди, залишені від / лісорозробок у районі **Печори**».*

Отже, «чужий» топос у ліричного героя Василя Стуса – це насамперед російський топос, конкретизований різними топонімами – хоронімами, ойконімами, гідронімами, інсулонімом і станціонімами. Поет узагальнює своє ставлення до Росії лексемами *тюрма, зненависть, імперія* тощо, прямо актуалізованими в контексті: *«Тюрма, де з віку гниль і цвіль / уже півсвіту запосіла. / Імперіє, мій жало-біль, / моя зненависте, **Росіє**! / Імперіє дикунських вір, / імперіє соснових зойків!»; «<…> тюрма від моря і до моря»* (вірш «У цім безхліб'ї і бездоллі…»), додає до значення відповідного топоніма сему 'гріх': *«За окрутенства вікові / покутуватимеш, **Росіє**».* У цьому ж творові наявні асоціативні синоніми *Литва, Угорщина, Кавказ*, об'єднані на основі спільної культурної інформації – «території, що в різний час постраждали від Росії». Крім того, автор за допомогою топонімів, які є репрезентантами України й носіями історичної інформації, а також антропонімів чітко розмежовує український і російський простір: *«За **Переяславом** – твій* [Росії – Ю. Б.] *край. / Край – за **Петра** каре колючим. / Край – за **Полтавою**. За краєм / твоєї віри. В чорній бучі / полків **Петлюри**. За вогнем / грядущих **Крут**».* Більше того – за допомогою іншої назви «чужого» топосу вказує подальший східний вимір сусідньої держави: *«Нових інвазій / твій край гряде / – з пожежним днем / розкутих зизооких **азій**».* Загалом можемо говорити, що географічну семантику топоніма *Росія* в поетичному мовленні Василя Стуса заступає метафорична.

В аналізованих текстах трапляється небагато топонімів – конкретизаторів російської території, що актуалізують позитивну або принаймні нейтральну семантику. Це окремі випадки вживання власних назв *Колима* (див. про це вище), *Росія* (*«Спали табором, / співали про **Росію** / і міщанський берегли апломб»*) та онімів, пов'язаних з поетовою службою в армії. І хоча автор знову чітко розмежовує «свій» і «чужий» топос (*«На північному **Уралі**, в армії / я збагнув, / що таке /*

Вітчизна»; «Уральські гори, уральські сосни, край ***Кисегачу****, / я межи вами – валунний камінь – лежу і трачусь / А шкода віку, і шкода щастя, і неба – шкода, / і дуже шкода тебе, прегорда чужа природо!»*) та асоціює простір, позначений такими «біографічними» топонімами, з недолею, страхом, хвилюванням, горем, смутком тощо й підкреслює цей стан повторюваним або ні означенням *чорний* (*«Як тебе згадати* ***в Приураллі*** */ Поміж* ***чорних*** *сосон і ялин, / Свище вітер в моторошнім шалі, / В мене горе, а у тебе син. / Я з тобою кожен день, недоле, / Без печалі, без скорбот, без сліз, / Тільки* ***чорний*** *облягає ліс, /* ***Чорний*** *ліс простерся наоколо»; «Тривожить вітер віти* ***чорних*** *сосон, / колише біля пристані човни, / берез хвилює неспокійні сни, / ворушить хмар улежані покоси»* (*«Озеро* ***Кисегач****»*)), існує тенденція до нейтралізації негативних сем (*«Прощай,* ***Урале****, радісна покаро!»*) й актуалізації позитивної інформації за рахунок природничого складника змісту топоніма (*«І вже відерце / несли ми із хвацьким другом, / і зорі пахли, / і озеро* ***Кисегач****»*). Топонім, що стосується «армійсько-уральського періоду» життя Стуса, разом з іншими лексичними засобами може виступати і звичайним конкретизатором автобіографічного хронотопу: *«****Тагіл****. Зима. Шістдесят перший рік. / І я солдат, що після всіх скорочень / попав сюди – докантувати строку. / Одержав за зразкове воєнробство / (були солдатські жарти – воєнраб) / увільнення».*

Значно слабші опозиційні відношення в парадигмі «свій – чужий» простежено в топонімів, пов'язаних із близькими В. Стусу людьми. Поет намагається більшою чи меншою мірою приглушувати цю антиномічність, уводячи до контексту культурно конотовані онімні маркери «свого»: *«І мова / про* ***Вільнюс****, про* ***Тараса****, про* ***Вільняле*** */ і Саломею тихо жебоніла, / <…>»; «– Тайга уральська – до* ***Литви*** *моєї болюче схожа.* ***Оренбург****.* ***Шевченко****»; «Де ті гори, де* ***Карпати****, /* ***Татри*** *де твоєї сповіді / <…> / Гір твоїх,* ***Кури*** *твоєї / мова горда і гірка. / Отаке твоє поріддя / і рідня твоя така. / На привалі –* ***Цінандалі*** *<…>».* Він може взагалі не акцентувати на значеннєвому компоненті 'чужий', актуалізуючи історичний хронотоп: *«Батько мій, сирота відмалку, / змалку ж пішки шукав Херсон, / і наближувався Харон / в* ***Ер[з]ерумі*** *до мого татка. / Де рудий, бородатий цар / обступав* ***Туреччину*** *жерлами / і приносив сусіду в дар / ненажерну московську "веру"»* (відсилання до Ерзерумської кампанії 1916 року). Зафіксовано й випадок виразного протиставлення за вказаною ознакою: *«І мариться село, / Де руки діда, схрещені в могилі. /* ***Рахнівка****.* ***Гайсин****. Голубе* ***Поділля****. / Все забуттям, мов терням, поросло. / Бо сплинув вік. По* ***Таврії****, по наймах, / По вежах* ***Закавказзя****».*

Висновки і перспективи. Отже, аналіз топонімного поля в поетичному мовленні Василя Стуса виявив, що воно структуроване за бінарним опозиційним принципом «свій – чужий», який не завжди відповідає географічному поділові «український – неукраїнський». Топоніми-назви неукраїнських географічних об'єктів можна класифікувати на такі групи: 1) одиниці, що є актуалізаторами компонента «чужий» у відповідній бінарній опозиції; 2) одиниці, що не беруть участі у створенні дихотомії «свій – чужий» (є нейтральними); 3) одиниці, що передають міфологічну чи символічну інформацію, утрачаючи географічну, й актуалізують перший компонент опозиції «свій – чужий». «Чужий» топос у ліричного героя Василя Стуса – це насамперед російський топос, конкретизований різними топонімами – хоронімами, ойконімами, гідронімами, інсулонімом і станціонімами. Найбільш частотними і значущими з них є назви *Сибір* і *Колима.*

Зауважимо, що загалом проблема онімної репрезентації бінарної опозиції «свій – чужий» у творчості українських письменників є перспективною для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Браїлко, Ю. Топоніми як маркери визначальних ознак поетичного ідіостилю Івана Малковича [Текст] **/** Ю. Браїлко **//** Рідний край. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. – № 1 (36). – С. 61–65.

2. Браїлко, Ю. Український топонімний код у поезії Бориса Олійника [Текст]/ Ю. Браїлко // Філологічні науки : [зб. наук. праць ; за ред. М. І. Степаненка]. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – Вип. 21. – С. 90–98.

3. Бучко, Д. Топонімія у поетичних творах Тараса Шевченка [Текст] / Дмитро Бучко // Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – Тернопіль : Рада, 2004. – Т. 1. – С. 51–58.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

5. Віват, Г. Семантика художніх символів у поетичному просторі Василя Стуса : монографія [Текст] / Ганна Віват. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2014. – 264 с.

6. Дубчак, О. П. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 01.02.01 «Українська мова» [Текст] / О. П. Дубчак. – К., 2009. – 22 с.

7. Лотман, Ю. М. Структура художественного текста [Текст] / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.

8. Лупол, А. В. Онімний простір *у* поезії Василя Стуса : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 01.02.01 «Українська мова» [Текст] / А В. Лупол. – Одеса, 2011. – 23 с.

9. Мишанич, М. Бінарна опозиція як спосіб поетичного самовираження Василя Стуса [Електронний ресурс] / Мотря Мишанич // Актуальні проблеми української літератури і фольклору : матеріали ІІ Всеукр. наук. конф. «Василь Стус в контексті європейської літератури» (Донецьк, 20–21 верес. 2001 р). – Режим доступу : http://www.stus.kiev.ua/stusoznavstvo.htm (дата запиту: 15.01.2018). – Назва з екрана.

10. Нестелєєв, М. Архетип «Бога-матері» в ліриці В. Стуса [Текст] / Максим Нестелєєв // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – 2015. – № 23. – С. 137–145.

11. Росінська, О. «Свій» і «чужий» онтологічний простір поетичного світу В. Стуса [Електронний ресурс] [Текст] / О. Росінська // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка : зб. наук. праць. – Донецьк, 2008. – Т. 23 : Література. – С. 229–241. – Режим доступу : litmisto.org.ua/?p=20025 (дата звернення: 17.01.2018). – Назва з екрана.

12. Саковець С. П. Міфопоетика творчості Василя Стуса [Текст] / С. П. Саковець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог, 2008. – Вип. 10. – С. 428–435.

13. Соловей, Е. «Яка нестерпна рідна чужина!...» [Текст] / Е. Соловей // Стусознавчі зошити : наук. альманах. – Зошит перший / за ред. О. Солов'я й О. Пуніної. – Вінниця : Простір Літератури, 2016. – С. 5–31.

14. Стус, В. Зібрання творів : у 12 т. [Текст] / В. Стус ; упоряд. та комент. Д. Стуса та ін. – К. : Факт, 2007–2009. – Т. 1–5.

15. Стус, В. Твори : у 4 т., 6 кн. [Текст] / Василь Стус ; упоряд. Д. Стус та ін. – Львів : Просвіта, 1994–1999. – Т. 1–3.

16. Торчинський, М. М. Структура онімного простору української мови : монографія [Текст] / М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – Ч. ІІ : Функціонування власних назв. – 394 с.

17. Хлистун, І. В. Власна назва в українській поезії ІІ пол. ХХ ст. (семантико-

функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Текст] / І. В. Хлистун. – К., 2006. – 20 с.

References

1. Brailko, Iu. (2017) Toponimy yak markery vyznachalnykh oznak poetychnoho idiostyliu Ivana Malkovycha [Toponyms as markers of the determinative features of Ivan Malkovych's poetic idiostyle]. Native Land, № 1 (36), 61–65.

2. Brailko, Iu. (2015) Ukrainskyi toponimnyi kod u poezii Borysa Oliinyka [Ukrainian toponymic code in Boris Oliynyk's poetry]. Philological Sciences, 21, 90–98.

3. Buchko, D. (2004) Toponimiia u poetychnykh tvorakh Tarasa Shevchenka [Toponymy in the poetry of Taras Shevchenko]. Collected scientific papers of Ternotil City Center of Scientific T. G. Shevchenko Community, 1, 51–58.

4. Busel, V. T. ed. (2001) Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv, Irpin: VTF "Perun", 1440.

5. Vivat, H. (2014). Semantyka khudozhnikh symvoliv u poetychnomu prostori Vasylia Stusa [Semantics of artistic symbols in the poetic space of Vasyl Stus]. Odesa: FOP Bondarenko M. O., 264.

6. Dubchak, O. P. (2009) Kontseptualna opozytsiia "svii" – "chuzhyi" v ukrainskii movnii kartyni svitu [Conceptual opposition "OWN" – "STRANGER" in the Ukrainian language model of the world]. Kyiv, 22.

7. Lotman, Yu. M. (1970) Struktura khudozhestvennoho teksta [Structure of artistic text]. Moscow: Yskusstvo, 384.

8. Lupol, A. V. (2011) Onimnyi prostir u poezii Vasylia Stusa [Onomastic space in V. Stus's poetry]. Odesa, 23.

9. Myshanych, M. (2001) Binarna opozytsiia yak sposib poetychnoho samovyrazhennia Vasylia Stusa [Binary opposition as a way of poetic self-expression of Vasyl Stus] // Current Problems of Ukrainian Literature and Folklore: Proceding of the 2nd Ukrainian scientific Conference "Vasyl Stus in the context of European Literature". – Available at: http://www.stus.kiev.ua/stusoznavstvo.htm.

10. Nestelieiev, M. (2015) Arkhetyp "Boha-materi" v lirytsi V. Ctusa [The archetype of "God-mother" in the lyrics of V. Stus] // Current problems of Ukrainian literature and folklore, 23, 137–145.

11. Rosinska, O. (2008) "Svii" i "chuzhyi" ontolohichnyi prostir poetychnoho svitu V. Stusa ["Us" and "them" ontological dimension of the poetic world of V. Stus] // Donetsk Herald of the Scientific Society named after Shevchenko. Vol. 23: Literature, 229–241. – Available at: litmisto.org.ua/?p=20025.

12. Sakovets, S. P. (2008) Mifopoetyka tvorchosti Vasylia Stusa [Mythopoetics of Vasyl Stus's creativity] // Scientific proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series. – Ostroh, 10, 428–435.

13. Solovei, E. (2016) "Iaka nesterpna ridna chuzhyna!..." ["What an unbearable native foreign land! ..."] // Stus studies notebooks: scientific almanac – notebook # 1. Vinnytsia, 5–31.

14. Stus, V. (2007–2009) Zibrannia tvoriv [Collected works]. Kyiv: Fakt, vol. 1–5.

15. Stus, V. (1994–1999) Tvory [Works]. Lviv: Prosvita, vol. 1–3.

16. Torchynskyi, M. M. (2009) Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy. Pt. II: Funktsionuvannia vlasnykh nazv [The structure of the onymic dimension of the Ukrainian language. Pt. II: The functioning of proper names]. Khmelnytskyi: KhNU, 394.

17. Khlystun, I. V. (2006) Vlasna nazva v ukrainskii poezii II pol. XXh st. (semantyko-funktsionalnyi aspekt) [The proper name in Ukraine poetry of the second half twentieth century (semantic and functional aspect)]. Kyiv, 20.

«ЧУЖОЙ» ТОПОС В ПОЭЗИИ ВАСИЛИЯ СТУСА: ТОПОНИМНЫЕ АКТУАЛИЗАТОРЫ

Ю. И. Браилко

Аннотация. *В статье проанализировано топонимное поле поэтической речи украинского писателя Василия Стуса. Установлено, что оно структурируется по бинарному оппозиционному принципу «свой – чужой», который не всегда соответствует географическому разделению «украинский – неукраинский». Топонимы – названия неукраинских географических объектов можно классифицировать на такие группы: 1) единицы – актуализаторы компонента «чужой» в соответственной бинарной оппозиции; 2) единицы, которые не принимают участия в создании дихотомии «свой – чужой» (нейтральные); 3) единицы, которые передают мифологическую или символическую информацию, теряя географическую, и актуализируют первый компонент оппозиции «свой – чужой». «Чужой» топос у лирического героя Стуса – в первую очередь российский, его конкретизируют четкие биографические топонимы – маркеры пребывания поэта за пределами Отчизны. Более слабые оппозиционные отношения в парадигме «свой – чужой» фиксируем у топонимов, связанных с близкими В. Стусу людьми.*

Ключевые слова*: топоним, бинарная оппозиция «свой – чужой», семантика, поэтическая речь, Василий Стус*

“STRANGER” TOPOS IN THE POETRY OF VASILY STUS: TOPONYMIC ACTUALIZATORS

Iu. I. Brailko

Abstract. *The toponymic field of poetic speech of Ukrainian writer Vasyl Stus has been analyzed in the articles. It has been established that it is structured according to the binary opposition principle “own – stranger”, which does not always correspond to the geographical division “Ukrainian – non-Ukrainian”. Toponyms-names of non-Ukrainian geographic objects can be classified into the following groups: 1) units that are actualizers of the “stranger” component in the corresponding binary opposition; 2) units that do not participate in the creation of a dichotomy “own – stranger” (are neutral); 3) units that transmit mythological or symbolic information, losing geographic information, and actualize the first component of the opposition “own – stranger”. The “stranger” topos of Vasyl Stus’s lyrical hero is, first of all, the Russian topos, specified by various toponyms – horonym, oikonym, hydonym, stationym, etc. The most frequent and most significant of them are the names of Sybir and Kolyma. Most toponymic actualizators of the “stranger” component are 1) clear autobiographical markers a) torture in prisons (Leninhrad, Moskva, Mordoviia, Kolyma, Sybir); b) less tragic moments, including services in the army (Ural, Pryurallia, ozero Kysehach, Tahil); 2) markers of biographies of cultural figures, which contain exclusively information about their “rabski” stages of life (Orenburh – T. Shevchenko; Saratov – M. Kostomarov; hora Vedmezha, Kem, Popiv ostriv, Solovetskyi ostriv – M. Zerov, etc.). Significantly weaker oppositional attitudes in the paradigm “own – stranger” are traced in the toponyms associated with Stus’s friends and relatives (Kura, Tsinandali – «Georgian friend» Les Shalvovych; Lytva, Vilnius, Vilniale, Viliia – «battalion doctor» Vintsas K. [Kuzmitskos]; Er[z]erum, Turechchyna – father; Zakavkazzia, Tavriia – grandfather).*

In general, the problem of the onymic representation of the binary opposition “own – stranger” in the work of Ukrainian writers is promising for further research.

Keywords*: toponym, binary opposition “own – stranger”, semantics, poetic speech, Vasyl Stus*

УДК 811.161.2’367.332.2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ ПІДМЕТОВИХ РЕЧЕНЬ

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, ассистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: n.l.vitruk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1000-3427

Анотація. *Статтю присвячено методологічним засадам дослідження односкладних підметових речень в сучасній українській літературній мові. Розглянуто основні та часткові методи і підходи аналізу. З’ясовано, що описовий метод – найважливіший інструмент вивчення особливостей побудови та специфіки функціонування номінативних і вокативних конструкцій, відповідно додатковими є – методика класифікації, методика пояснювального опису, методика трансформаційного аналізу, методика лінгвістичного моделювання, а також такі методики наукового пізнання як спостереження, порівняння та узагальнення. Для інтерпретації специфіки односкладних іменних конструкцій, визначення їх синтаксичного статусу в сучасній українській літературній мові застосовують низку лінгвістичних підходів, зокрема функційний підхід (точніше структурно-функційний), системний підхід, термінологічний підхід, підхід операціоналізації понять тощо. Визначено, що перелічені методи та підходи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об’єкта.*

Ключові слова: *односкладні підметові речення, односкладні іменні речення, підграматика репрезентації, підграматика апеляції, методи, підходи дослідження*

Постановка проблеми. Сукупність наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, які використовують для інтерпретації сутності конкретних лінгвістичних явищ та пов’язаних з ними процесів, становлять основу методології. Сама по собі методологія не є самостійним розділом дисертацій чи наукових праць, однак її визначення значною мірою впливає на досягнення поставленої мети та вирішення спеціальних завдань. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена потребою визначення методів, за допомогою яких у мовознавстві вивчали специфіку односкладних підметових речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривале багатоаспектне і різнобічне вивчення мови сприяло створенню цілої низки власне лінгвістичних методів, їх поділу та згрупованості за визначеними ознакамими й специфікою використання. Основними методиками дослідження мови вважають індукцію, дедукцію, аналіз і синтез, а найпоширенішими методами – описовий, порівняльно-історичний, зіставний, структурний, метод лінгвістичної географії, статистичні методи тощо [4, с. 355–403]. С. Єрмоленко називає ці методи загальними, оскільки вони відповідають співвідношенню *теорія – метод*. Усі інші методи, близькі до прийомів, операцій, науковець відносить до часткових, які, на її думку, „організовують певним чином опис лінгвістичного матеріалу, його подачу, але вони не мають безпосереднього впливу на зміну теорії, основних вихідних засад дослідження лінгвістичних об’єктів” [3, с. 21].

Для отримання об’єктивних результатів лінгвістичного дослідження застосовують, як правило, кілька методів та їх методик, які ширше або вужче

© Н. Л. Вітрук,2018

використовують у поетапній роботі. Крім того, пов'язуючись один з одним, методи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта. Оскільки досліджувані явища належать до різних рівнів мови, то відповідно вибір конкретних методів й шляхів їх пізнання не може бути тотожним, а, безперечно, зумовлений вимогами, поставленими для аналізу певного об'єкта.

Мета наукової статті – окреслити основні та часткові методи дослідження односкладних підметових речень у мовознавстві; проаналізувати методику застосування конкретних методів та підходів, вказати на їх важливість і доцільність у використанні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Односкладні підметові речення – це такі іменні конструкції, головні члени яких виражені прямими відмінками іменника – називним та кличним. Методика дослідження односкладних підметових речень спрямована насамперед на опис двох підграматик – підграматику репрезентації (представлення) та підграматику апеляції (звернення) [5, с. 21–23]. Кожна з цих підсистем у процесі комунікації реалізує власні функцій та завдання (відповідно сфери репрезентації та сфери апеляції), використовуючи при цьому певні й водночас специфічні граматичні засоби [6].

У нашому дослідженні описовий метод є основним і найважливішим інструментом вивчення особливостей побудови та специфіки функціонування номінативних і вокативних конструкцій у сучасній українській літературній мові. Крім цього, саме цей метод дає можливість детально описати формальні, лексичні та лексико-граматичні особливості іменних одиниць, приділити значну увагу способам вираження граматичних категорій для встановлення специфіки граматичних значень підметових речень. За допомогою описового методу можна встановити також спільні (навіть однакові) й диференційні ознаки конструкцій репрезентації та апеляції, що дають підстави мотивовано виокремлювати різновиди односкладних іменних речень.

Систематизацію та інтерпретацію односкладних іменних речень у процесі дослідження потрібно здійснювати і з безпосереднім урахуванням сутності методики класифікації, за якою різнорідні за будовою, семантикою та функціями підметові конструкції спочатку можна розподілити за виявленими спільними чи відмінними ознаками, а потім згруповувати згідно з узагальненою, ідеалізованою моделлю або типом. Методика класифікації також дає можливість правильно ідентифікувати формально тотожні конструкції, виявити закономірності їх побудови і встановити модельні варіанти кожного іменного різновиду. Крім того, за допомогою цієї методики можна спробувати окреслити всю різноманітність лексичних значень, які можуть бути виражені головними членами підметових конструкцій. У результаті класифікацій шляхом послідовного визначення загальних та конкретних назв на позначення явищ, предметів, осіб та понять навколишньої дійсності можна виокремити лексико-семантичні групи номінативних і вокативних одиниць.

Для повнішого й детальнішого опису підграматик репрезентації та апеляції доцільним і необхідним було б використання таких методик наукового пізнання як спостереження, порівняння, узагальнення. Кожна з них має широке застосування на всіх етапах та рівнях дослідження, цілеспрямовано фіксуючи загальні ознаки і властивості підметових конструкцій. Відповідно до мети й чітко поставлених завдань саме за допомогою спостереження можна отримати вагому й вихідну для подальшої роботи інформацію, розглянувши іменні речення у різних аспектах. Із застосування методики порівняння можна виявити багато подібних і відмінних рис

як у межах кожного підметового типу (при розгляді однослівних / неоднослівних речень), так і між ними; здійснити відповідні класифікації, упорядкування, зробити певні підсумки. Визначення суттєвих ознак, характерних лише певному типу речень, можна досягти завдяки методиці узагальнення. Загалом порівняння, узагальнення та опис становлять методологічну основу дослідження односкладних іменних речень.

Неодноразово може бути застосована в роботі й методика пояснювального опису, що є відповіддю на вимоги пред'явити пояснення, чому це саме так, а не інакше (у нашому випадку це пояснення потреби використання неелементарних за будовою номінативних речень і відповідно таких же за будовою вокативних; відсутність закінчень в іменниках середнього роду однини та всіх іменниках множини у формі кличного відмінка тощо).

Визначальним у дослідженні, на наш погляд, є функційний підхід, який дає нам можливість, по-перше, по-іншому інтерпретувати специфіку односкладних іменних конструкцій, їх синтаксичний статус у сучасній українській мові, по-друге, стверджувати, що формально-синтаксична подібність і функційно-семантична відмінність речень репрезентації та апеляції зумовлені комунікативним призначенням і можуть бути розглянуті у взаємозв'язку *мовна одиниця – функція* для визначення її ролі в контексті цілого.

Для глибшого усвідомлення окремих теоретичних поглядів, їх конкретнішого опису на різних етапах дослідження можуть бути використані додаткові методики та підходи. Так, часто при з'ясуванні типологічної належності тої чи тої синтаксичної одиниці, особливо при розкритті тонких семантичних відмінностей, учені часто застосовують методику трансформаційного аналізу (див. праці П. Дудика [2, с. 138], В. Бабайцевої [1, с. 338–363] та ін.). І хоча завдання цієї методики описати безліч висловлень як похідних від ядерних конструкцій, у дослідженні односкладних підметових речень її функція полягає в розмежуванні шляхом перетворень номінативних речень від неповних двоскладних (напр.: ***Плач жіночий****… озера… плеск…* (В. Сосюра); – *А, ось оно як: плюєте на людей, на громаду!* ***Юди якісь!*** (І. Франко) – номінативні речення; ***Ліс панський. Власність приватна*** (О. Кобилянська); ***Уличка узенька, темна*** (С. Васильченко) – неповні речення), а вокативні від вигукових (напр.: – ***Матінко моя!..*** *– кричить він. –* ***Матінко!..*** *– Сльози течуть йому по обличчю, серце маленьке рветься з болю …* (М. Коцюбинський); ***Ох, дитино моя!*** *Не пристало тобі тепер іти за Миколу* (І. Карпенко-Карий) – вокативні речення; ***– Матінко!*** *– зітхав Омелько, прямуючи до своєї хати. – Над головою лихо, а вони як малі діти…* (З. Тулуб); *І вже з тим думанням!...* ***Ох, боже мій, боже мій! Безголов'я моє!*** (О. Пчілка) – вигукові речення).

Адекватного відображення найхарактерніших ознак і властивостей аналізованих речень з точністю можна досягнути за допомогою використання методики лінгвістичного моделювання, сутність якої полягає в тому, що в центрі дослідження перебуває не сам об'єкт, а його аналог або модель. Подібність аналога до оригіналу значно суттєвіша, ніж розбіжність між ними. Представлені моделі можуть слугувати насамперед засобом опосередкованого пізнання різновидів іменних конструкцій, вивчення і описання внутрішньої будови їх „оригіналу" (структурної моделі), поведінки (функціональні моделі) та будови і поведінки „оригіналу" одночасно (структурно-функціональні моделі).

Проте опис як найпоширеніший і найдавніший мовознавчий метод не тільки фіксує факти мови, зазначає їх особливості, але й вказує на зв'язок та взаємодію з іншими об'єктами, систематизуючи їх. Звідси виникає необхідність у застосуванні системного підходу, спрямованого підпорядковувати найпростіші одиниці у підсистеми, які у свою

чергу закономірно розташовані в цілісній системі мови. Мовознавці виокремлюють та характеризують декілька типів систем: однофункційні і багатофункційні, невеликі й великі, прості й складні, статичні й динамічні тощо. Виходячи з цього, підметові речення теж становлять множину елементів окремих мовних підсистем, у нашому випадку підграматик:

1) з формально-синтаксичного боку вони є різновидами іменних конструкцій, які разом з дієслівними одиницями утворюють клас односкладних речень, протиставлений двоскладним;

2) з функційного боку – представляють різні мовні сфери, хоча й становлять незначну частину серед усіх засобів їх вираження.

Характеристика структурних компонентів речень репрезентації та апеляції, встановлення взаємозв'язку між ними, визначення ролі (функцій) кожного елемента зокрема і конструкції загалом вказують на необхідність використання структурно-функційного підходу, який розрізняють у межах системного принципу. Структуризація підметових конструкцій на окремі складники поглиблює отримані нові знання про їх побудову, компонентний склад, особливості внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Однак за методичною сутністю структурно-функційний підхід дає змогу не лише окреслити виявлені специфічні функції кожного структурного елемента, речення чи підсистеми, розкрити певну залежність між структурою та функціями, і навпаки, а, насамперед, дає можливість розглядати підсистему як структурно-функційну цілісність, компоненти якої мають певне функційне призначення, узгоджене з загальними цілями системи загалом.

Важливе значення в процесі опису односкладних підметових речень відіграє і термінологічний підхід, завдяки якому чітко можна визначити понятійний апарат дослідження. Передусім уточнити і обґрунтувати зміст та обсяг таких основних понять, як *односкладні речення*, *іменні односкладні речення*, *підметові речення*, *номінативні речення* або *односкладні речення репрезентації*, *вокативні речення* або *односкладні речення апеляції*. Застосування термінологічного підходу і підходу операціоналізації понять допомагає також встановити взаємозв'язок та субординацію між переліченими назвами груп синтаксичних одиниць.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, характер досліджуваних нами односкладних іменних речень у сучасній українській мові зумовлює використання тих наукових методів, методик і підходів, з допомогою яких тлумачення та пояснення граматичних особливостей цих конструкцій набуло чіткості й логічності. Описана методологія у перспективі могла б бути основою для вивчення специфіки інших синтаксичних одиниць.

Список використаних джерел

1. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке [Текст] : монография / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2004. – 512 с.
2. Дудик С. П. Із синтаксису простого речення [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця, 1999. – 298 с.
3. Єрмоленко С. Я. Лінгвістичні теорії і конкретні методи дослідження [Текст] / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1981. – № 4. – С. 14–24.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст] : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр „Академія", 2003. – 464 с. − (Серія „Альма-матер").
5. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові [Текст] : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
6. Шинкарук В.Д Проблеми семантичної структури речення в сучасній теорії синтаксису / В.Д. Шинкарук // Південний архів. Філологічні науки. Херсонський державний університет. – Херсон, 2004. – Вип. XXV. – С. 85-91.

References

1. Babajtseva V.V. The system of single-member sentences in the modern Russian language [Text] : monograph / V. V. Babajtseva. – M. : Drofa, 2004. – 512 p.
2. Dudyk S. P. From the syntax of the simple sentence [Text] : Practice manual / S. P. Dudyk. – Vinnytsa, 1999. – 298 p.
3. Ermolenko S. Ya. Linguistic theories and certain methods of investigation [Text] / S. Ya. Ermolenko // Linguistics. – 1981. – № 4. – P. 14–24.
4. Kochergan M. P. General Linguistics [Text] : textbook / M. P. Kochergan. – K. : Publishing center „Academy", 2003. – 464 p. − (Series „Alma-mater").
5. Skab M.S. Grammar of appeal in the Ukrainian language [Text]: monograph / M.S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.
6. Shynkaruk, V.D (2004) Problemy semantychnoi struktury rechennia v suchasnii teorii syntaksysu [Problems of the semantic sentence structure in the modern theory of syntax], Kherson, 2004, Issue XXV, 85-91.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОДНОСОСТАВНЫХ ПОДЛЕЖАЩНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Н. Л. Витрук

Аннотация. *Статья посвящена методологическим основам исследования односоставных подлежащных предложений в современном украинском литературном языке. Рассмотрены основные и частные методы и подходы анализа. Выяснено, что описательный метод – важнейший инструмент изучения особенностей построения и специфики функционирования номинативных и вокативных конструкций, в соответствии дополнительными есть – методика классификации, методика пояснительного описания, методика трансформационного анализа, методика лингвистического моделирования, а также такие методики научного познания как наблюдение, сравнение и обобщения. Для интерпретации специфики односоставных именных конструкций, определение их синтаксического статуса в современном украинском литературном языке применяют ряд лингвистических подходов, в частности функциональный подход (точнее структурно-функциональный), системный подход, терминологический подход, подход операционализации понятий и тому подобное. Определено, что перечисленные методы и подходы обеспечивают системную направленность научного исследования и практического познания объекта.*

Ключевые слова: *односоставные подлежащные предложения, односоставные именные предложения, подграмматика репрезентации, подграмматика апелляции, методы, подходы исследования*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INVESTIGATION OF SINGLE-MEMBER SENTENCES OF SUBJECTIVE

N.L.Vitruk

Abstract. *Introduction. In the process of the language study scientists created a number of linguistic methods, divided and grouped them according to certain peculiarities and specificity use. Investigation of peculiarities of syntactical units in*

general and single-member sentences of subjective in particular make the use of certain methods and approaches.

Purpose. *The aim of the scientific article – is to define basic and partial methods of investigation of single-member sentences of subjective in linguistics; to analyze the use of certain methods and approaches, to underline their importance and expedience in the use.*

Results. *The whole complex of scientific principles, forms and ways of scientific activity which are used for interpreting the essence of certain linguistic phenomena and the processes connected with them, make the base of methodology. As a rule several methods and their methodologies are used in a wider or narrower way in consecutive work to get objective results of linguistic investigation. The methods of investigation of single-member sentences of subjective are directed first of all to describe two sub-grammars – representation sub-grammar and appeal sub-grammar. Hence the descriptive method is the main and the most important instrument in the study of peculiarities of building and specificity of functioning of nominative and vocative constructions in the modern Ukrainian literary language.*

A number of methods are indispensable such as– the method of classification (to define model variants of every noun group), the method of explanation description (it is used in case of a detailed explanation of essence of this or that linguistic phenomenon), the method of transformation analysis (to reveal subtle semantic differences), the method of linguistic modeling (there is not an object in the center of the investigation but its analogue or model), and also such methods of scientific study as observation, comparison and generalization (for a full and detailed description of representation and appeal sub-grammars).

For interpretation of specificity of single-member sentences of subjective, defining their syntactical position in the modern Ukrainian literary language, a number of linguistic approaches are used, such as functional approach that is structural-functional one that helps to reveal a certain dependence between structure and functions and on the contrary, system approach which is directed to order the simplest units in the sub-system, and those ones in their turn are placed appropriately in the integral language system; terminological approach and the approach of operating of notions, due to them the notion apparatus of the investigation is defined clearly, the content and the volume of basic notions are specified and grounded.

Originality. *The first attempt was made in the Ukrainian linguistics to describe the methodology of single-member sentences of subjective investigation that makes a scientific novelty of the results of our study.*

Conclusion*. The character of the investigated single-member sentences of subjective in the modern Ukrainian language cause the use these scientific methods and approaches with the help of which explanation of grammar peculiarities of these constructions found precision and logicality. The described methodology could be the base for study the specificity of other syntactical units in perspective.*

Keywords: *single-member sentences of subjective, single-member nominal sentences, representation sub-grammar, appeal sub-grammar, methods, ways of investigation*

УДК 811.161.2’367.332.2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ ПІДМЕТОВИХ РЕЧЕНЬ

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, ассистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: n.l.vitruk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1000-3427

Анотація. *Статтю присвячено методологічним засадам дослідження односкладних підметових речень в сучасній українській літературній мові. Розглянуто основні та часткові методи і підходи аналізу. З’ясовано, що описовий метод – найважливіший інструмент вивчення особливостей побудови та специфіки функціонування номінативних і вокативних конструкцій, відповідно додатковими є – методика класифікації, методика пояснювального опису, методика трансформаційного аналізу, методика лінгвістичного моделювання, а також такі методики наукового пізнання як спостереження, порівняння та узагальнення. Для інтерпретації специфіки односкладних іменних конструкцій, визначення їх синтаксичного статусу в сучасній українській літературній мові застосовують низку лінгвістичних підходів, зокрема функційний підхід (точніше структурно-функційний), системний підхід, термінологічний підхід, підхід операціоналізації понять тощо. Визначено, що перелічені методи та підходи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об’єкта.*

Ключові слова: *односкладні підметові речення, односкладні іменні речення, підграматика репрезентації, підграматика апеляції, методи, підходи дослідження*

Постановка проблеми. Сукупність наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, які використовують для інтерпретації сутності конкретних лінгвістичних явищ та пов’язаних з ними процесів, становлять основу методології. Сама по собі методологія не є самостійним розділом дисертацій чи наукових праць, однак її визначення значною мірою впливає на досягнення поставленої мети та вирішення спеціальних завдань. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена потребою визначення методів, за допомогою яких у мовознавстві вивчали специфіку односкладних підметових речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривале багатоаспектне і різнобічне вивчення мови сприяло створенню цілої низки власне лінгвістичних методів, їх поділу та згрупованості за визначеними ознакамими й специфікою використання. Основними методиками дослідження мови вважають індукцію, дедукцію, аналіз і синтез, а найпоширенішими методами – описовий, порівняльно-історичний, зіставний, структурний, метод лінгвістичної географії, статистичні методи тощо [4, с. 355–403]. С. Єрмоленко називає ці методи загальними, оскільки вони відповідають співвідношенню *теорія – метод*. Усі інші методи, близькі до прийомів, операцій, науковець відносить до часткових, які, на її думку, „організовують певним чином опис лінгвістичного матеріалу, його подачу, але вони не мають безпосереднього впливу на зміну теорії, основних вихідних засад дослідження лінгвістичних об’єктів” [3, с. 21].

Для отримання об’єктивних результатів лінгвістичного дослідження застосовують, як правило, кілька методів та їх методик, які ширше або вужче

© Н. Л. Вітрук,2018

використовують у поетапній роботі. Крім того, пов'язуючись один з одним, методи забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта. Оскільки досліджувані явища належать до різних рівнів мови, то відповідно вибір конкретних методів й шляхів їх пізнання не може бути тотожним, а, безперечно, зумовлений вимогами, поставленими для аналізу певного об'єкта.

Мета наукової статті – окреслити основні та часткові методи дослідження односкладних підметових речень у мовознавстві; проаналізувати методику застосування конкретних методів та підходів, вказати на їх важливість і доцільність у використанні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Односкладні підметові речення – це такі іменні конструкції, головні члени яких виражені прямими відмінками іменника – називним та кличним. Методика дослідження односкладних підметових речень спрямована насамперед на опис двох підграматик – підграматику репрезентації (представлення) та підграматику апеляції (звернення) [5, с. 21–23]. Кожна з цих підсистем у процесі комунікації реалізує власні функцій та завдання (відповідно сфери репрезентації та сфери апеляції), використовуючи при цьому певні й водночас специфічні граматичні засоби [6].

У нашому дослідженні описовий метод є основним і найважливішим інструментом вивчення особливостей побудови та специфіки функціонування номінативних і вокативних конструкцій у сучасній українській літературній мові. Крім цього, саме цей метод дає можливість детально описати формальні, лексичні та лексико-граматичні особливості іменних одиниць, приділити значну увагу способам вираження граматичних категорій для встановлення специфіки граматичних значень підметових речень. За допомогою описового методу можна встановити також спільні (навіть однакові) й диференційні ознаки конструкцій репрезентації та апеляції, що дають підстави мотивовано виокремлювати різновиди односкладних іменних речень.

Систематизацію та інтерпретацію односкладних іменних речень у процесі дослідження потрібно здійснювати і з безпосереднім урахуванням сутності методики класифікації, за якою різнорідні за будовою, семантикою та функціями підметові конструкції спочатку можна розподілити за виявленими спільними чи відмінними ознаками, а потім згруповувати згідно з узагальненою, ідеалізованою моделлю або типом. Методика класифікації також дає можливість правильно ідентифікувати формально тотожні конструкції, виявити закономірності їх побудови і встановити модельні варіанти кожного іменного різновиду. Крім того, за допомогою цієї методики можна спробувати окреслити всю різноманітність лексичних значень, які можуть бути виражені головними членами підметових конструкцій. У результаті класифікацій шляхом послідовного визначення загальних та конкретних назв на позначення явищ, предметів, осіб та понять навколишньої дійсності можна виокремити лексико-семантичні групи номінативних і вокативних одиниць.

Для повнішого й детальнішого опису підграматик репрезентації та апеляції доцільним і необхідним було б використання таких методик наукового пізнання як спостереження, порівняння, узагальнення. Кожна з них має широке застосування на всіх етапах та рівнях дослідження, цілеспрямовано фіксуючи загальні ознаки і властивості підметових конструкцій. Відповідно до мети й чітко поставлених завдань саме за допомогою спостереження можна отримати вагому й вихідну для подальшої роботи інформацію, розглянувши іменні речення у різних аспектах. Із застосування методики порівняння можна виявити багато подібних і відмінних рис

як у межах кожного підметового типу (при розгляді однослівних / неоднослівних речень), так і між ними; здійснити відповідні класифікації, упорядкування, зробити певні підсумки. Визначення суттєвих ознак, характерних лише певному типу речень, можна досягти завдяки методиці узагальнення. Загалом порівняння, узагальнення та опис становлять методологічну основу дослідження односкладних іменних речень.

Неодноразово може бути застосована в роботі й методика пояснювального опису, що є відповіддю на вимоги пред'явити пояснення, чому це саме так, а не інакше (у нашому випадку це пояснення потреби використання неелементарних за будовою номінативних речень і відповідно таких же за будовою вокативних; відсутність закінчень в іменниках середнього роду однини та всіх іменниках множини у формі кличного відмінка тощо).

Визначальним у дослідженні, на наш погляд, є функційний підхід, який дає нам можливість, по-перше, по-іншому інтерпретувати специфіку односкладних іменних конструкцій, їх синтаксичний статус у сучасній українській мові, по-друге, стверджувати, що формально-синтаксична подібність і функційно-семантична відмінність речень репрезентації та апеляції зумовлені комунікативним призначенням і можуть бути розглянуті у взаємозв'язку *мовна одиниця – функція* для визначення її ролі в контексті цілого.

Для глибшого усвідомлення окремих теоретичних поглядів, їх конкретнішого опису на різних етапах дослідження можуть бути використані додаткові методики та підходи. Так, часто при з'ясуванні типологічної належності тої чи тої синтаксичної одиниці, особливо при розкритті тонких семантичних відмінностей, учені часто застосовують методику трансформаційного аналізу (див. праці П. Дудика [2, с. 138], В. Бабайцевої [1, с. 338–363] та ін.). І хоча завдання цієї методики описати безліч висловлень як похідних від ядерних конструкцій, у дослідженні односкладних підметових речень її функція полягає в розмежуванні шляхом перетворень номінативних речень від неповних двоскладних (напр.: ***Плач жіночий****… озера… плеск…* (В. Сосюра); – *А, ось оно як: плюєте на людей, на громаду!* ***Юди якісь!*** (І. Франко) – номінативні речення; ***Ліс панський. Власність приватна*** (О. Кобилянська); ***Уличка узенька, темна*** (С. Васильченко) – неповні речення), а вокативні від вигукових (напр.: – ***Матінко моя!..*** *– кричить він. –* ***Матінко!..*** *– Сльози течуть йому по обличчю, серце маленьке рветься з болю …* (М. Коцюбинський); ***Ох, дитино моя!*** *Не пристало тобі тепер іти за Миколу* (І. Карпенко-Карий) – вокативні речення; ***– Матінко!*** *– зітхав Омелько, прямуючи до своєї хати. – Над головою лихо, а вони як малі діти…* (З. Тулуб); *І вже з тим думанням!...* ***Ох, боже мій, боже мій! Безголов'я моє!*** (О. Пчілка) – вигукові речення).

Адекватного відображення найхарактерніших ознак і властивостей аналізованих речень з точністю можна досягнути за допомогою використання методики лінгвістичного моделювання, сутність якої полягає в тому, що в центрі дослідження перебуває не сам об'єкт, а його аналог або модель. Подібність аналога до оригіналу значно суттєвіша, ніж розбіжність між ними. Представлені моделі можуть слугувати насамперед засобом опосередкованого пізнання різновидів іменних конструкцій, вивчення і описання внутрішньої будови їх „оригіналу" (структурної моделі), поведінки (функціональні моделі) та будови і поведінки „оригіналу" одночасно (структурно-функціональні моделі).

Проте опис як найпоширеніший і найдавніший мовознавчий метод не тільки фіксує факти мови, зазначає їх особливості, але й вказує на зв'язок та взаємодію з іншими об'єктами, систематизуючи їх. Звідси виникає необхідність у застосуванні системного підходу, спрямованого підпорядковувати найпростіші одиниці у підсистеми, які у свою

чергу закономірно розташовані в цілісній системі мови. Мовознавці виокремлюють та характеризують декілька типів систем: однофункційні і багатофункційні, невеликі й великі, прості й складні, статичні й динамічні тощо. Виходячи з цього, підметові речення теж становлять множину елементів окремих мовних підсистем, у нашому випадку підграматик:

1) з формально-синтаксичного боку вони є різновидами іменних конструкцій, які разом з дієслівними одиницями утворюють клас односкладних речень, протиставлений двоскладним;

2) з функційного боку – представляють різні мовні сфери, хоча й становлять незначну частину серед усіх засобів їх вираження.

Характеристика структурних компонентів речень репрезентації та апеляції, встановлення взаємозв'язку між ними, визначення ролі (функцій) кожного елемента зокрема і конструкції загалом вказують на необхідність використання структурно-функційного підходу, який розрізняють у межах системного принципу. Структуризація підметових конструкцій на окремі складники поглиблює отримані нові знання про їх побудову, компонентний склад, особливості внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Однак за методичною сутністю структурно-функційний підхід дає змогу не лише окреслити виявлені специфічні функції кожного структурного елемента, речення чи підсистеми, розкрити певну залежність між структурою та функціями, і навпаки, а, насамперед, дає можливість розглядати підсистему як структурно-функційну цілісність, компоненти якої мають певне функційне призначення, узгоджене з загальними цілями системи загалом.

Важливе значення в процесі опису односкладних підметових речень відіграє і термінологічний підхід, завдяки якому чітко можна визначити понятійний апарат дослідження. Передусім уточнити і обґрунтувати зміст та обсяг таких основних понять, як *односкладні речення*, *іменні односкладні речення*, *підметові речення*, *номінативні речення* або *односкладні речення репрезентації*, *вокативні речення* або *односкладні речення апеляції*. Застосування термінологічного підходу і підходу операціоналізації понять допомагає також встановити взаємозв'язок та субординацію між переліченими назвами груп синтаксичних одиниць.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, характер досліджуваних нами односкладних іменних речень у сучасній українській мові зумовлює використання тих наукових методів, методик і підходів, з допомогою яких тлумачення та пояснення граматичних особливостей цих конструкцій набуло чіткості й логічності. Описана методологія у перспективі могла б бути основою для вивчення специфіки інших синтаксичних одиниць.

Список використаних джерел

1. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке [Текст] : монография / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2004. – 512 с.
2. Дудик С. П. Із синтаксису простого речення [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця, 1999. – 298 с.
3. Єрмоленко С. Я. Лінгвістичні теорії і конкретні методи дослідження [Текст] / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1981. – № 4. – С. 14–24.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст] : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр „Академія", 2003. – 464 с. − (Серія „Альма-матер").
5. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові [Текст] : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
6. Шинкарук В.Д Проблеми семантичної структури речення в сучасній теорії синтаксису / В.Д. Шинкарук // Південний архів. Філологічні науки. Херсонський державний університет. – Херсон, 2004. – Вип. XXV. – С. 85-91.

References

1. Babajtseva V.V. The system of single-member sentences in the modern Russian language [Text] : monograph / V. V. Babajtseva. – M. : Drofa, 2004. – 512 p.
2. Dudyk S. P. From the syntax of the simple sentence [Text] : Practice manual / S. P. Dudyk. – Vinnytsa, 1999. – 298 p.
3. Ermolenko S. Ya. Linguistic theories and certain methods of investigation [Text] / S. Ya. Ermolenko // Linguistics. – 1981. – № 4. – P. 14–24.
4. Kochergan M. P. General Linguistics [Text] : textbook / M. P. Kochergan. – K. : Publishing center „Academy", 2003. – 464 p. − (Series „Alma-mater").
5. Skab M.S. Grammar of appeal in the Ukrainian language [Text]: monograph / M.S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.
6. Shynkaruk, V.D (2004) Problemy semantychnoi struktury rechennia v suchasnii teorii syntaksysu [Problems of the semantic sentence structure in the modern theory of syntax], Kherson, 2004, Issue XXV, 85-91.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОДНОСОСТАВНЫХ ПОДЛЕЖАЩНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Н. Л. Витрук

Аннотация. *Статья посвящена методологическим основам исследования односоставных подлежащных предложений в современном украинском литературном языке. Рассмотрены основные и частные методы и подходы анализа. Выяснено, что описательный метод – важнейший инструмент изучения особенностей построения и специфики функционирования номинативных и вокативных конструкций, в соответствии дополнительными есть – методика классификации, методика пояснительного описания, методика трансформационного анализа, методика лингвистического моделирования, а также такие методики научного познания как наблюдение, сравнение и обобщения. Для интерпретации специфики односоставных именных конструкций, определение их синтаксического статуса в современном украинском литературном языке применяют ряд лингвистических подходов, в частности функциональный подход (точнее структурно-функциональный), системный подход, терминологический подход, подход операционализации понятий и тому подобное. Определено, что перечисленные методы и подходы обеспечивают системную направленность научного исследования и практического познания объекта.*

Ключевые слова: *односоставные подлежащные предложения, односоставные именные предложения, подграмматика репрезентации, подграмматика апелляции, методы, подходы исследования*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INVESTIGATION OF SINGLE-MEMBER SENTENCES OF SUBJECTIVE

N.L.Vitruk

Abstract. *Introduction. In the process of the language study scientists created a number of linguistic methods, divided and grouped them according to certain peculiarities and specificity use. Investigation of peculiarities of syntactical units in*

general and single-member sentences of subjective in particular make the use of certain methods and approaches.

Purpose. *The aim of the scientific article – is to define basic and partial methods of investigation of single-member sentences of subjective in linguistics; to analyze the use of certain methods and approaches, to underline their importance and expedience in the use.*

Results. *The whole complex of scientific principles, forms and ways of scientific activity which are used for interpreting the essence of certain linguistic phenomena and the processes connected with them, make the base of methodology. As a rule several methods and their methodologies are used in a wider or narrower way in consecutive work to get objective results of linguistic investigation. The methods of investigation of single-member sentences of subjective are directed first of all to describe two sub-grammars – representation sub-grammar and appeal sub-grammar. Hence the descriptive method is the main and the most important instrument in the study of peculiarities of building and specificity of functioning of nominative and vocative constructions in the modern Ukrainian literary language.*

A number of methods are indispensable such as– the method of classification (to define model variants of every noun group), the method of explanation description (it is used in case of a detailed explanation of essence of this or that linguistic phenomenon), the method of transformation analysis (to reveal subtle semantic differences), the method of linguistic modeling (there is not an object in the center of the investigation but its analogue or model), and also such methods of scientific study as observation, comparison and generalization (for a full and detailed description of representation and appeal sub-grammars).

For interpretation of specificity of single-member sentences of subjective, defining their syntactical position in the modern Ukrainian literary language, a number of linguistic approaches are used, such as functional approach that is structural-functional one that helps to reveal a certain dependence between structure and functions and on the contrary, system approach which is directed to order the simplest units in the sub-system, and those ones in their turn are placed appropriately in the integral language system; terminological approach and the approach of operating of notions, due to them the notion apparatus of the investigation is defined clearly, the content and the volume of basic notions are specified and grounded.

Originality. *The first attempt was made in the Ukrainian linguistics to describe the methodology of single-member sentences of subjective investigation that makes a scientific novelty of the results of our study.*

Conclusion*. The character of the investigated single-member sentences of subjective in the modern Ukrainian language cause the use these scientific methods and approaches with the help of which explanation of grammar peculiarities of these constructions found precision and logicality. The described methodology could be the base for study the specificity of other syntactical units in perspective.*

Keywords: *single-member sentences of subjective, single-member nominal sentences, representation sub-grammar, appeal sub-grammar, methods, ways of investigation*

УДК [811.161.2+811.112.2]’373

АХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Г. І. КАПНІНА, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
E-mail: halynakapnina@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9127-3017

Анотація. *Стаття присвячена проблемі кольоропозначень у порівняльному мовознавстві. У даній науковій розвідці подано загальну дефініцію терміну «ахроматичні кольори»; визначено, які саме кольоронайменування прираховують до ахроматичних; проведено семантичний аналіз ахроматичних кольорів німецької та української мов. Характеристика особливостей семантики ахроматичних кольорів в українській та німецькій мовах надала можливість узагальнити наступне: найбільш широкою палітрою прямих і переносних значень в обох мовах характеризується кольороназва «чорний»; кольоронімам «білий» та «сірий» властива менш об’ємна за розгалуженістю, але схожа семантика з подібними відтінками. Частіше за все ахроматичні кольори характеризуються чітким асоціативним рядом: білий – це чистота, спокій, чорний – журба, смуток, траур. Не дивлячись на вдавано вузьку семантику, саме ахроматичні кольори в мові частіше виконують роль не прямих номінацій, а численних образних метафор. За допомогою прикладів у статті показано, що навіть явища природи чи об’єкти, які оточують людину в повсякденному житті і використовуються в якості порівняння в складі прикметників, в обох мовах ідентичні, що є підтвердженням подібного світосприйняття різними етносами.*

Ключові слова*: ахроматичні кольори, семантика кольору, відтінок кольору, німецька мова, українська мова*

Актуальність. Поняття кольору, не дивлячись на повсякденне вживання і, як наслідок, вдавану простоту або навіть примітивність, насправді є глибоким та ємким, адже воно є прямим відображенням лінгвокультури окремого народу.

Кольори з’являлись у мові поступово як результат потреби у виокремленні нових відтінків. Далі виникла необхідність у їх найменуванні, що спричиняло появу нових кольороназв. Досліджуючи еволюцію розвитку колірних позначень, російський філолог О. Василевич доводить, що всього слід виокремлювати 6 стадій їх появи й становлення. На «найнижчій» стадії, стадії I, у мові є тільки два basic-кольоропозначення і в усих випадках це – слова, які вказують на білий та чорні кольори. На стадії II до цих двох кольорів додається третій, і це – завжди слово, що позначає красний колір. На стадіях III-V додається кожен раз по одному слову з трьох – «синій», «зелений», «жовтий». Сьомим словом (стадія VI) завжди буває «коричневий», а найвища стадія VII характеризується появою одразу чотирьох – «рожевий», «помаранчевий», «фіолетовий», «сірий» [1, с. 17].

До XX сторіччя колір був об’єктом активних досліджень фізиків, художників, філософів, психологів, пізніше його почали вивчати і представники лігвістичної спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему семантики кольору активно розробляють вітчизняні вчені, серед філологів, які починали ці дослідження – О. Дзівак, А. Критенко, продовжують цю тему в останні роки

© Г.І.Капніна, 2018

Т. Венкель, І. Герасименко, Л. Довбня, А. Іншаков, О. Крижанська, Н. Кухар, Т. Пастушенко та ін.

В українському порівняльному мовознавстві кольоропозначення є предметом окремих вже реалізованих наукових студій. Так, І. Гавриляк досліджено специфіку становлення німецькомовних фразеологічних одиниць із семантикою кольору; Н. Кулик схарактеризовано німецькі фразеологізми з компонентом «кольоронім» в ідеографічному ракурсі; О. Зубач вивчено національно-культурну своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом; Ю. Ус узагальнено особливості розвитку системи кольоро- і світлопозначень у німецькій мові XVI-XIX століть; О. Огуєм визначено специфіку синонімічного розвитку кольоронімів у середньоверхньонімецькій мові; Т. Козак здійснено діахронічне дослідження на тему «Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові». Зважаючи на актуальність означеної проблематики, а також на широкий спектр ще не вивчених особливостей функціонування кольоративів у різних мовах, саме у ракурсі компаративної лінгвістики і буде здійснена наступна розвідка.

Беручи до уваги **мету даної статті**, що полягає в семантичному аналізі ахроматичних кольорів німецької та української мов, логічною є потреба в поясненні терміну «ахроматичні кольори». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «ахроматичний» дефінується як «такий, що не розкладає променів світла на складові кольори; безколірний, безбарвний [2, с. 48]. Німецькими науковцями пропонується таке пояснення сутності ахроматичних кольорів: «наукова назва для нестрокатих фарб» [5].

Матеріали і методи дослідження. У процесі написання статті застосовувались методи комплексного аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення, а також зіставний метод.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз фактичного матеріалу на обрану тему свідчить про наступне: до ахроматичних кольорів слід зараховувати білий, чорний, а також сірий кольори. Відмітимо, що представники різних етнічних груп почали розрізняти сірі відтінки і вживати кольоронему «сірий» значно пізніше, ніж прикметники «чорний» та «білий», але сірий колір, по-перше, не належить до строкатих фарб, а по-друге, є результатом змішування чорного й білого кольорів, отже, кольороназва «сірий» не може залишитись поза межами нашого дослідження.

Таким чином, у якості ахроматичних нами буде проаналізовано три кольори в німецькій та українській мовах – білий і чорний як своєрідні полюси у сприйнятті темних і світлих об’єктів, а також сірий колір – як серединний, перехідний тон між названими вище. У процесі реалізації мети даної роботи будемо дотримуватись наступної точки зору: ахроматичними є білий, чорний і всі проміжні між ними сірі кольори (на відміну від хроматичних, до яких прираховують червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, коричневий).

Як було зазначено вище, саме чорний та білий кольори існували вже на початковому етапі розвитку людства. Важливим для нашої роботи є також той факт, що як у німецькій, так і в українській мовах ці кольори були першими, а значить, вони є найактивніше використовуваними мовними реципієнтами та найбагатшими в семантичних відтінках.

Логічними у даному контексті є результати досліджень С. Кантеміра [3], який підтверджує, що найбільш уживаними в німецькій мові є саме кольороназви weiß та schwarz (потім йдуть rot і blau, далі – grün, grau, braun, gelb). Ці прикметники дослідник відносить до груп слів з високою частотністю використання. Групи слів

середньої частотності складають наступні кольороніми: rosa, blond, lila, golden, dunkelblau. До групи рідковживаних слів належать hoffnungsgrün, eierschalengelblich тощо (усього 393 позначення кольору).

Частіше за все ахроматичні кольори характеризуються чітким асоціативним рядом: білий – це чистота, спокій, чорний – журба, смуток, траур. Не дивлячись на вдавано вузьку семантику, саме ахроматичні кольори в мові частіше виконують роль не прямих номінацій, а численних образних метафор.

Проаналізуємо докладніше, як сприймається кожен з названих кольорів в німецькій та українській мовах.

Білий колір як світлий, яскравий, з властивістю світитися, в силу його протиставлення темному, чорному викликає радісний, оптимістичний настрій, символізує світле, життєрадісне начало [4, с. 6]. Основні значення прикметника «білий» в українській мові:

1) який має колір крейди, молока, снігу (антонім – чорний). Конкретніше:

а) який кольором наближається до крейди, молока, снігу; світлий;

б) вимитий, випраний; чистий;

в) зблідлий, блідий;

2) на (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів;

3) світлошкірий (про расу);

4) політичне значення (*біла армія*);

5) уживається як складова частина ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних назв, термінів (*біла пляма, білий білет, біле м'ясо*) [2, с. 78].

Далі подамо опис семантики цього кольороніму в німецькій мові. Білий (weiß) – позначення для сяючого, яскравого, кольору, схожого на колір вранішнього світла. Білий в німецькій мові має такі характеристики:

1) позначення для найсвітлішої з усіх наявних фарб: *білий, мов сніг, білий, мов молоко (weiß wie Schnee, Milch)*;

2) без кольору: *білі кров'яні тільця (кров'яні тільця без фарбуючої речовини, лейкоцити)* (*weiße Blutkörperchen);*

3) переносне значення: *білий спорт (зимові види спорту, особливо лижі) (weißer Sport* (*Wintersport, besonders Schi*); *бачити білих мишей* (фраз: *бути п'яним)* (*weiße Mäuse sehen – betrunken sein*) [8].

Відмітимо, що семантика кольораназви «білий» в українській мові є більш широкою, але природні об'єкти, з якими цей колір порівнюється, однакові, що свідчить про схожість світосприйняття давніх українців та германців. Що ж стосується сталих одиниць з даним кольоронімом в обох мовах, то, як ілюструють наведені приклади, кольороназва не завжди наявна у перекладеному варіанті, адже не завжди сталу одиницю з прикметником на позначення кольору можна перекласти сталою одиницею в іншій мові, особливо неспорідненій, якими є українська й німецька мови.

Перед тим, як перейти до характеристики кольороніму «чорний» в українській мові, зазначимо, що він є набагато ємнішим у порівнянні з попередньо аналізованою кольороназвою (аж 17 основних значень!).

Отже, прикметник «чорний» дефінується як:

1) предмет кольору сажі, вугілля, найтемніший (антонім – білий): в одязі такого кольору; який має шерсть або пір'я такого кольору; як сталий епітет до деяких назв (поет.): *чорна буря, чорна кава*; у значенні іменника *чорне*;

2) темний, темніший у порівнянні з іншим кольором: *чорна хмара*;

3) у значенні іменника *чорна (*темниця);

4) предмет, виготовлений з житнього борошна: *чорний хліб*;

5) темноволосий, смуглий, чорнявий;

6) у значенні іменника чорні (як ознака раси; гриби (які чорніють від сушіння);

7) брудний, покритий брудом, сажею, кіптявою; невипраний, нечистий;

8) непрофесійний, підсобний, важкий фізично, часто пов'язаний з виробничим брудом, пилом тощо (про роботу, працю); який потребує багато сил, витривалості тощо; копіткий;

9) не головний, не парадний, признач. для щоденних потреб (про вхід, приміщення і т. ін.);

10) (спец.) необроблений або оброблений частково, начорно: *чорна гайка*;

11) (заст.) який належить до нижчих верств суспільства, до трудового народу; простонародний: *чорна рада, чорна кістка* (представник недворянського роду;

12) (перен.) безпросвітний, безрадісний; пов'язаний з труднощами, незгодами (про час); занепокоєний, сумний; згубний, виснажливий (про хворобу);

13) (перен.) властивий злісній, підступній людині: *чорна заздрість*;

14) (перен.) вкрай ворожий, реакційний, контрреволюційний;

15) (перен.) який не викликає схвалення; поганий, негативний, ганебний: *чорна книга* (книга в дореволюційній школі для запису прізвищ тих, хто провинився, та їх провин), *чорна пляма* (те, що ганьбить, плямує чию-небудь репутацію);

16) уживається як складова частина деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів: *чорна смородина, чорний метал*;

17) (заст.) за упередженими уявленнями — чарівницький, чаклунський, пов'язаний з нечистою силою: *чорна магія, чорна сила* [2, с. 1605].

Спираючись на результати діахронічного дослідження Т. Козак, можемо стверджувати, що, подібно до української, у сучасній німецькій мові словоформа schwarz вживається не тільки на позначення кольору або його відтінку, але й позначає некольорову властивість, ознаку предмета: брудна річ, предмет; міцна кава; негативний душевний стан людини, песимістичний настрій; кримінальна дія людини [4, с. 5]. Проаналізуємо докладніше семантику цього кольору в німецькій мові. Отже, чорний пояснюється як такий, що:

1) має абсолютно темне забарвлення, майже повністю абсорбує світлові промені, не відображає світло: у прямому сенсі: *чорий костюм* (*ein schwarzer Anzug)*, *чорний птах (ein schwarzer Vogel*); в образному значенні: *у когось потемніло (почорніло) в очах (jmdm. wird (es) schwarz vor (den) Augen (jmdm. wird übel*; в переносному значенні*: дуже злитися (sich schwarz ärgern);*

2) а)особливо темний, майже чорний: у прямому сенсі: *чорні очі (schwarze Augen), чорний хліб (schwarzes Brot);* в образному значенні: *чорні хмарина з'являються на горизонті (schwarze Wolken ziehen am Horizont herauf);*

б) без світла, бідний на світло: *чорний як ніч* (*schwarz wie die Nacht);*

3) поганий, скрутний (про стан речей*):*

а)зловісний, у передчутті нещастя, похмурий: *чорні думки* (*schwarze Gedanken*);

б) нещасливий; той, хто приносить нещастя: *чорний день (ein schwarzer Tag*);

в) злий, лихий, підлий: *чорний план* (*ein schwarzer Plan);*

г) такий, що виражає посилення, дуже великий, абсолютний: *чорна невдячність (schwarzer Undank);*

4) а) незаконний, заборонений, таємний: *вести чорну (подвійну) касу (eine schwarze Kasse führen);*

б) без дозволу*: будувати по-чорному (незаконно) (schwarz bauen)* [7].

Як бачимо, німецький кольоронім schwarz не характеризується такою широтою основних значень як його український відповідник, але частково це пояснюється особливостями подачі матеріалу: у процесі аналізу семантики цього кольороніму

не виносились окремо переносні значення (як це було зроблено укладачами Великого тлумачного словника сучасної української мови), крім цього, на відміну від українського прикметника «чорний», німецький варіант цієї кольороназви не має таких семантичних відтінків як застарілі та політичні явища. Загалом, можна стверджувати, що значення цієї кольоронеми у двох мовах співпадають.

Перейдемо до детальної характеристики кольору «сірий». І в цьому випадку, як покаже подальший аналіз, у переносному сенсі даний кольоронім вживається чи не частіше, ніж у прямому, однак розгалуженість значень є більш вузькою у порівнянні з попередньо охарактеризованим прикметником «чорний» та майже дорівнює за широтою семантики прикметнику «білий».

Отже, в українській мовній картині світу кольороназва «сірий» позначає:

1) колір, середній між білим і чорним; барва попелу: блідий, з відтінком такого кольору (про обличчя); із шерстю, що має барву попелу (про тварин); із сивиною; неяскравий, тьмяний; безбарвний, однотонний: *сіра свита;*

2) хмарний, похмурий (про погоду, ранок);

3) (перен.) нічим не примітний, невиразний: позбавлений новизни, одноманітний, беззмістовний; бідний за змістом (про художній твір, лекцію і т. ін; позбавлений виразності, яскравості, оригінальності;

4) (перен.) який належить до непривілейованого класу; простий: *сірий люд;*

5) уживається як складова частина зоологічних, ботанічних, геологічних, технічних та інших назв, термінів: *сірі гуси, сірий мармур* [2. с. 1324].

«Сірий» (grau) у німецькій мові позначає колір між чорним і білим, а саме:

1) колір між чорним та білим: *сіра шкіра слона (die graue Haut des Elefanten)*; у приказках: *вночі всі коти сірі (bei Nacht sind alle Katzen grau - nachts erkennt man keine äußerlichen Unterschiede);*

2) безбарвний, блідий:

а) через вік людини: *сіре волосся* (*graues Haar);* в образному значенні*: те, через що не варто сивіти (darüber, deshalb brauchst du dir keine grauen Haare wachsen zu lassen - darüber brauchst du dir keine Sorgen zu machen*);

б) через нестачу крові в організмі: *сіре обличчя (ein graues Gesicht);*

3) у переносному значенні: безвтішний, похмурий: сірі будні (*der graue Alltag*);

4) давній, далекий (про роки): *у сиву давнину* (*im grauen Altertum);*

5) невизначений, непевний, неточний: *це ще лежить у сірій далечині* (фраз: *це ще вилами по воді писано*) (*das liegt noch in grauer Ferne, Zukunft*) [6].

Предметом нашого аналізу було обрано семантику ахроматичних кольорів в українській та німецькій мовах, проте не можна залишити поза увагою той факт, що в обох мовних системах названі кольоронеми вживаються не тільки у вигляді простих, а й складних прикметників. У такий спосіб з'являється новий, уточнений відтінок однієї з кольороназв. Додамо, що в німецькій мові існує набагато більше, у порівнянні з українською, складних прикметників, компонентами яких є ахроматичні кольороназви. Звичайно, і в українській мові присутні слова типу *білосніжний, чорноволосий* тощо, але, все ж таки, найбільш уживаними кольоронемами з елементами «сірий», «чорний», «білий» є складні прикметники «світло-сірий», «темно-сірий» і т.д., Завдяки особливостям словотворення, у німецькій мові таких слів значно більше. З метою підтвердження даного факту наведемо приклади німецьких складних кольороназв з ахроматичними компонентами:

з компонентом weiß: *blendendweiß, blütenweiß, fahlweiß, federweiß, grau-weiß, grellweiß, kalkweiß, kreideweiß, käseweiß, lilienweiß, mattweiß, milchweiß, perlweiß, porzellanweiß, rahmweiß, schlohweiß, schmutzig weiß, schneeweiß, schwanenweiß, schwarz-weiß, silber-weiß, wachsweiß, zartweiß* [8]*;*

з компонентом schwarz*: blau-schwarz, braun-schwarz, ebenholzschwarz, fahlschwarz, jettschwarz, kohlrabenschwarz, kohlschwarz, nachtschwarz, pechkohlrabenschwarz, pechrabenschwarz, pechschwarz, rabenschwarz, rauchschwarz, rußschwarz, samtschwarz, sattschwarz, tiefschwarz* [7]*;*

з компонентом grau: *altersgrau, aschgrau, blau-grau, bleigrau, dunkelgrau, dämmergrau, eisengrau, eisgrau, fahlgrau, feldgrau, fledermausgrau, gelb-grau, grafitgrau, grün-grau, hechtgrau, hellgrau, lichtgrau, mausgrau, mittelgrau, nassgrau, perlgrau, rauchgrau, schiefergrau, schmutzig grau, schwarz-grau, silbergrau, stahlgrau, taubengrau, weiß-grau, zartgrau* [6].

Наприкінці зауважимо, що ахроматичні кольори відіграють неабияку роль у творах художньої літератури. Їх використання надає тексту строгість, лаконічність. Чорні та білі кольори в одязі головних героїв, забарвленні волосся дають нам відразу зрозуміти, якими характеристиками автор твору наділяє своїх персонажів, те ж саме можна сказати і про «людину в сірому». Це – класичні кольори, яким притаманна властивість розставляти чіткі акценти в тексті.

Висновки та перспективи. Проаналізувавши особливості семантики ахроматичних кольорів в українській та німецькій мовах, можемо узагальнити наступне: найбільш широкою палітрою прямих і переносних значень в обох мовах характеризується кольороназва «чорний»; кольоронімам «білий» та «сірий» властива менш об'ємна за розгалуженістю, але схожа семантика з подібними відтінками. Додамо, що навіть явища природи чи об'єкти, які оточують людину в повсякденному житті й використовуються в якості порівняння в складі прикметників, в обох мовах ідентичні, що, власне, є підтвердженням подібного світосприйняття різними етносами.

З огляду на недостатню розкритість аналізованої проблеми, увага наступних наукових розвідок може бути прикута до фразеологічних одиниць з компонентом «кольороназва» та особливостей перекладу таких сталих одиниць з німецької на українську мову й навпаки.

Список використаних джерел

1. Василевич, А. П. Цвет и названия цвета в русском языке [Текст] / Александр Петрович Василевич, Светлана Николаевна Кузнецова, Сергей Сергеевич Мищенко / Под общ. ред. А. П. Василевича. М. : КомКнига, 2005. – 216 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

3. Кантемір, С. О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» [Текст] / С. О. Кантемір. – Одеса, 2003. – 22 с.

4. Козак, Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» [Текст] / Т. Б. Козак. – Одеса, 2002. – 18 с.

5. Achromatische Farben [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : http://www.farbimpulse.de/Glossar.19.0.html?&no_cache=1&tx_a21glossaryadvan

6. Grau [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу http://www.dwds.de/?view=1&qu=grau

7. Schwarz [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу http://www.dwds.de/?view=1&qu=schwarz

8. Weiß [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу http://www.dwds.de/?view=1&qu=wei%C3%9F

References

1. Vasilevich, A. P. , Kuznetsova, S. N. , Mischenko , S. S. (2005). Tsvet i nazvaniya tsveta v russkom yazyike [Color and color names in Russian]. Moscow, Russia : KomKniga, 216.

2. Brusel, V. T. ed (2005). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 1728.

3. Kantemir, S. O. (2003) Syntahmatychni ta paradyhmatychni vlastyvosti prykmetnykiv koloru v nimetskii movi [Syntagmatic and paradigmatic properties of color adjectives in German. Odesa, 22.

4. Kozak, T. B. (2002) Leksyko-semantychna hrupa sliv, yaki poznachaiut kolir u nimetskii movi [Lexical-semantic group of words that indicate the color in German]. Odesa, 2002, 18.

5.Achromatische Farben. Available at: http://www.farbimpulse.de/Glossar.19.0.html?&no_cache=1&tx_a21glossaryadvan

6. Grau. Available at: http://www.dwds.de/?view=1&qu=grau

7. Schwarz. Available at: http://www.dwds.de/?view=1&qu=schwarz

8. Weiß. Available at: http://www.dwds.de/?view=1&qu=wei%C3%9F

АХРОМАТИЧЕСКИЕ ЦВЕТА В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Г. И. Капнина

Аннотация. *Статья посвящена проблеме колоронимов в сравнительном языкознании. В данной работе представлена общая дефиниция термина «ахроматические цвета»; определено, какие именно колоронаименования причисляют к ахроматическим; проведен семантический анализ ахроматических цветов немецкого и украинского языков. Характеристика особенностей семантики ахроматических цветов в украинском и немецком языках предоставила возможность обобщить следующее: наиболее широкой палитрой прямых и переносных значений в обоих языках характеризуется цветонаименование «черный»; колоронимам «белый» и «серый» свойственна менее объемная по разветвленности, но схожая семантика с подобными оттенками. Чаще всего ахроматические цвета характеризуются четким ассоциативным рядом: белый – это чистота, спокойствие, черный – печаль, грусть, траур. Несмотря на кажущуюся узкую семантику, именно ахроматические цвета в языке чаще выполняют роль не прямых номинаций, а многочисленных образных метафор. С помощью примеров в статье показано, что даже явления природы или объекты, которые окружают человека в повседневной жизни и используются в качестве сравнения в составе прилагательных, в обоих языках идентичны, что является подтверждением подобного мировосприятия различными этносами.*

Ключевые слова*: ахроматические цвета, семантика цвета, оттенок цвета, немецкий язык, украинский язык*

ACHROMATIC COLORS IN THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES

H.I. Kapnina

Abstract.*The notion of colour, despite its day-to-day use and a shade of simplicity and primitivism, represents a deep and wide phenomenon reflecting the linguistic culture of a particular nation.*

The article is dedicated to the problem of color notions in comparative linguistics. The general definition of the term “achromatic colors” is given in the scientific investigation; it is stated what specific color names can be referred as achromatic ones; the semantic analysis of achromatic colors in the German and Ukrainian languages is carried out.

Analysis of the actual material over this issue shows the belonging of white, black and gray to achromatic colours. It should be noted that representatives of different ethnical

groups started to distinguish gray shades and to use the colouroneme "gray" much later than the adjectives "black" and "white". The reason for this is that, first of all, the gray doesn't belong to gay colours, and, secondly, it is a result of mixing up the white and black colours. That is why the name "gray colour" cannot remain outside the purview of of research.

This research deals with three achromatic colours in the German and Ukrainian languages: white and black as a kind of poles in the perception of dark and light objects, and gray as the intermediate one, or a transitional tone between the two above mentioned colours.

All achromatic colours are often characterized by a certain metaphorical field: white stands for purity, calmness; black symbolizes sadness, grief. Without looking at their pretended narrow semantics, it is up to achromatic colours to assume the function of symbolic metaphors rather than indirect nominations in the language.

It should be added that achromatic colours play a significant role in fiction books. Their usage contributes to the restraint and laconicism of a text. Black and white colours in the dressing of protagonists as well as coloured hair give us an immediate idea of inner features the author attributes to the characters. The same can be said about "man in gray". These are traditional colours possessing the ability to highlight priorities in the text.

In addition, the German language has much more compound adjectives made of achromatic colours in comparison with Ukrainian. Certainly, there are some words in the Ukrainian languages as snow-white, dark-haired, but more actively used colour names with the elements "gray", "black" and "white" are the compound adjectives "pale-gray", "dark-grey" etc. Thanks to the word formation peculiarities, there are much more such words in the German language.

Semantics of the colour name "white" in the Ukrainian language is wider than in German, nevertheless the nature objects with which this colour is compared are the same, which shows that the world picture of old Ukrainian and old Germans was similar. As for the fixed set expressions with the mentioned colour name in both languages, as we can see from examples, they are not always translated, as the languages do not always have an appropriate set expression with an adjective denoting the colour, especially when the languages are not related as in case with German and Ukrainian.

The German colouroneme schwarz is not characterised by such a wide range of notions as its Ukrainian analogue, but partially it can be explained by the material representation: in the process of semantic analysis of this colouroneme the metaphoric meanings were not included as it was dome by the Ukrainian lexicographers of Great Thesaurus of the Ukrainian language. Moreover, in opposition to the Ukrainian adjective "чорний", the German variant of the colouroneme does not have such semantic meanings as old and politic phenomena. In generally, we can state that semantically these two colouronemes are almost identical in both languages.

The detailed characteristics of the semantic meanings of the colour "gray" in the German and Ukrainian languages shows that in metaphoric meaning this colouroneme is used as much often as in direct meaning, but the range of its meanings is more narrow compared to the above-mentioned adjective "black" and almost equal in sense of semantics to the adjective "white".

With the help of the examples we define in the article that even the nature phenomena and household articles used for the comparison as a part of adjectives are identical in both languages, that serves as a proof of the similar world perception of the different ethnic groups.

Keywords: *achromatic colors, color semantics, color tone, the German language, the Ukrainian language*

УДК 811.111’342.9

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВІ ОЗНАКИ ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ ТЕЛЕРЕКЛАМИ

Л. С. КОЗУБ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liubatern@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6617-6442

Анотація. *Стаття присвячена систематизації структурних компонентів англійської комерційної телереклами, необхідної для проведення експериментально-фонетичного дослідження їхньої просодичної організації.*

Особлива увага звертається на те, що адекватний опис соціолінгвістичних особливостей просодичної організації тексту англійської комерційної телереклами різного прагматичного спрямування доцільно базувати на таких провідних ієрархічно підпорядкованих ознаках: конкретна прагматична функція реклами, соціальний статус її адресата, тривалість звучання тексту, прагматичне спрямування його структурних елементів та емоційно-прагматичний потенціал тексту.

Обґрунтовано структурно-змістові ознаки, які здатні виконувати роль основи для розробки програми та методики експериментально-фонетичного дослідження закономірностей взаємодії просодичних засобів актуалізації текстів англійської комерційної телереклами. Запропоновано матрицю альтернативних варіантів структурно-алгоритмічних схем взаємодії лінгвістичних засобів передачі змісту тексту телереклами, яку доцільно використовувати під час аналізу інших видів та форм реклами.

Ключові слова: *англійська комерційна телереклама, структурні компоненти, просодичні засоби, прагматичні особливості, експериментально-фонетичне дослідження*

Актуальність. Однією з найважливіших методологічних вимог щодо експериментально-фонетичного вивчення просодичної організації тексту виступає необхідність співвіднесення закономірностей взаємодії просодичних засобів із специфікою структурно-змістової побудови досліджуваного тексту.

Для виконання цієї вимоги під час проведення лінгвістичних досліджень, об’єктами яких виступають зазвичай тексти різних типів і форм, часто виникає необхідність у поглибленні й систематизації уявлень про їхню структуру. Внаслідок цього, у багатьох наукових працях з експериментальної фонетики питання класифікації структурно-змістових ознак досліджуваних текстів набуває особливої актуальності.

Тому **метою** цієї праці є обґрунтування класифікації структурно-змістових ознак, як теоретичної основи оптимізації вибору найбільш типових реалізацій текстів англійської комерційної телереклами, для проведення експериментально-фонетичного дослідження закономірностей взаємодії просодичних засобів їхньої актуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню текстів різних видів реклами показав, що в них існує певне розмаїття поглядів на номенклатуру структурних ознак рекламних текстів взагалі та телереклами зокрема. Так, Дж. Ліч [7, с. 59] найбільш типовими

© Л. С. Козуб,2018

структурними ланками рекламного тексту вважає заголовок, ілюстрації, основний текст рекламного оголошення, підпис рекламодавця (назву марки, зображення товару) і оперативну довідку (адресу фірми, номери телефонів тощо). На рівні поглибленого розгляду структури рекламного тексту Е. В. Ромат [6, с. 96] виокремлює із її складу: слоґан, початок, інформаційний блок, довідкові відомості та ехо-фразу, функціональна вага якої є, на наш погляд, досить важливою. Виділяючи у структурі тексту реклами заголовок, слоґан, підзаголовок, початок, інформаційний блок, завершення, довідкові відомості, підписи і коментарі та графічну частину Т. М. Лівщиць [3, с. 114] додає до них коду, як завершальний елемент рекламного тексту, що допомагає споживачеві зробити кінцевий висновок про необхідність скористатися товаром чи послугою. Абстрагуючись від прагматичних особливостей рекламних повідомлень та орієнтуючись на класичну структуру короткого тексту ряд дослідників [1, с. 103; 2, с. 69; 4, с. 44; 5, с. 31] поділяють рекламний текст на такі складові: заголовок, вступ (початок, експозиція), основна частина і завершення.

Методи і матеріали дослідження. Використання у дослідженні методів і прийомів лінгвістичного спостереження, аналізу та зіставлення уможливило виявлення функціональних, соціолінгвістичних, структурних, емоційно-прагматичних ознак текстів англійської комерційної телереклами, встановлення особливостей їхньої просодичної організації.

Матеріалом дослідження слугували англійські комерційні телерекламні тексти, записані з каналів супутникового телебачення.

Результати. Зіставлення наведених поглядів свідчить про те, що ознаки віднесені безпосередньо до рекламного тексту можуть бути структуровані щонайменше на два ієрархічні рівні, оскільки поняття “вступ”, “основна частина”,“інформаційний блок” тощо характеризують власне структурні ознаки тексту,а поняття “кода”, “слоґан”, “ехо-фраза”, “довідкові відомості” скоріше мають бути віднесені до лінгвістичних засобів передачі змісту. При цьому поняття типу “інформаційний блок” здатне виконувати перехідну функцію від структурно частини блоку до змісту лінгвістичних засобів його наповнення. Виходячи з цих міркувань, нами було обґрунтувано відповідну схему дворівневої систематизації структурних елементів та лінгвістичних засобів передачі змісту телерекламного тексту наведену на рис. 1.

На верхньому ієрархічному рівні схеми зазначено традиційний мінімум структурних елементів рекламного тексту: 1. початок, 2. основна частина, 3. завершення. Під кожним з них у прямокутниках, наведених штриховою лінією, вказано блоки лінгвістичних засобів, за допомогою яких оформлюється зміст відповідних структурних елементів. Другий рівень охоплює конкретні лінгвістичні засоби передачі смислу, що використовуються у процесі формування змісту кожного блоку.

Так, вступний блок може бути сформовано щонайменше з двох альтернативних засобів: вступної фрази або вступної інформації, що складається більше ніж з однієї фрази. Інформаційний блок також може складатися з одного або з двох видів лінгвістичних засобів: із основної інформації та слоґана.

На основі аналізу змісту телерекламних текстів нами було встановлено, що рекламний девіз або слоґан повторюється в більшості повідомлень відіграючи, тим самим, роль константи всієї рекламної кампанії, тобто набуває ознак постійної характерної риси, яка поряд з товарним знаком визначає обличчя фірми, ідентифікує її. Наприклад: Nescafe. One thing leads to another; The Vauxhall Astra SRI. Handles life beautifully; Imodium Plus. To stop diarrhoea before diarrhoea stops you; Kodak. Share moments. Share life; Tomas Sanderson. A little luxury, a lot of pleasure; CNN. Be the first to know.

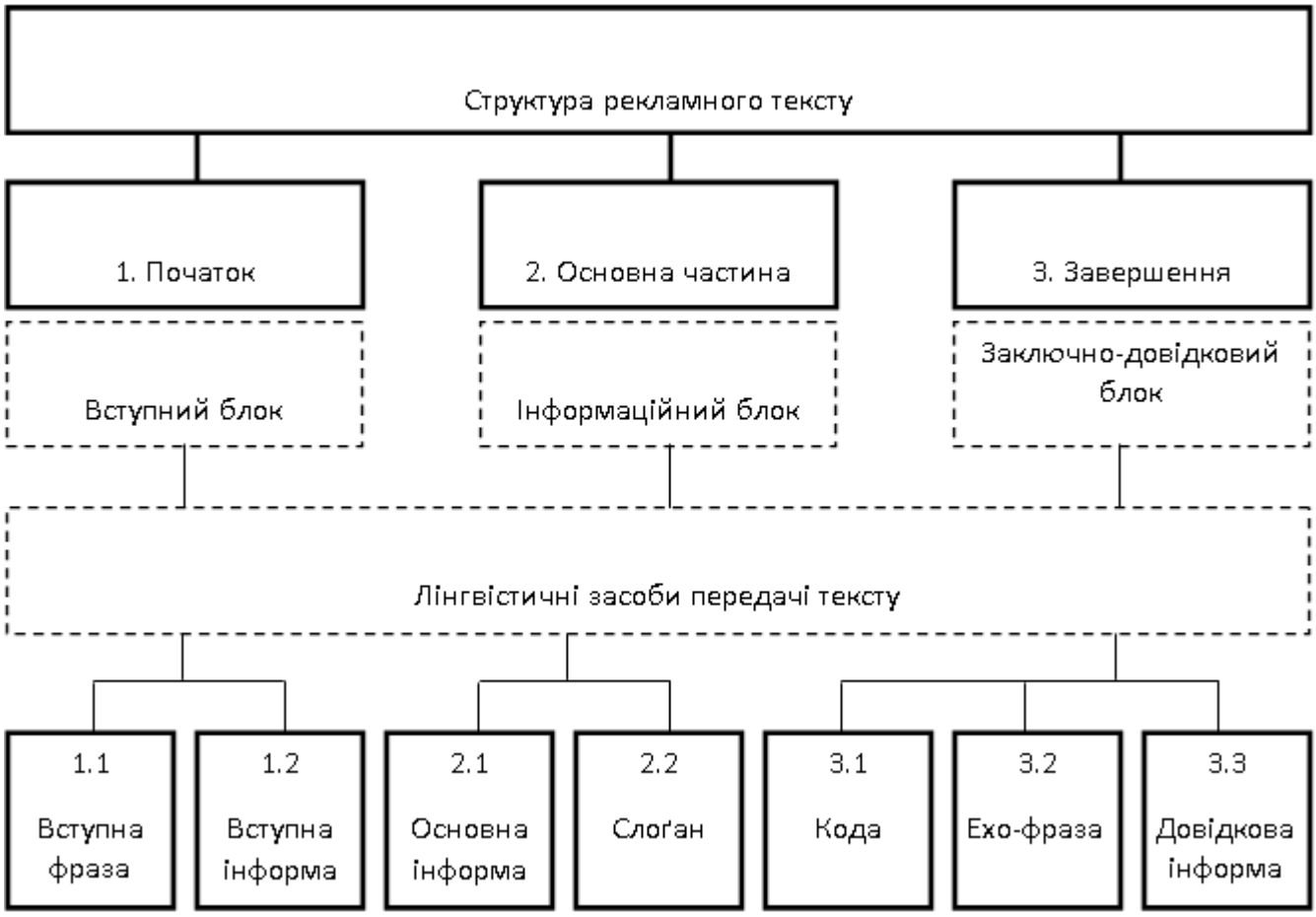

Рис. 1 Узагальнена структурно-блочна схема телерекламного тексту

Таким чином, слоґан сприяє впізнаваності товару, фірми, марки, а саме опосередковано впливає на збільшення рівня продажу, попиту на той чи інший вид послуг.

Щодо лінгвістичних засобів передачі змісту заключно-довідкового блоку, то їхня номенклатура охоплює коду, ехо-фразу, довідкові відомості. Під кодою рекламного тексту розуміють завершальне висловлювання, що підштовхує споживача зробити кінцевий висновок про необхідність скористатися товаром чи послугою. Наприклад: *See for yourself; Profit from it; Don't leave home without them; Share your experience; Do it now; Call Hill House Hammond today…and ask for low cost Home and Contents Insurance.*

Особливість функціонального призначення ехо-фрази полягає у повторенні слоґана чи головної думки рекламного повідомлення з метою їхньої чіткої фіксації у свідомості слухача. Довідкова інформація, якою, зазвичай, закінчується рекламне повідомлення, вказує на адресу фірми, її контактні телефони, умови надання пільг тощо.

Вище ми зазначали, що результати експериментально-фонетичного вивчення просодичної організації англійської комерційної телереклами слід співвідносити із специфікою структурно-змістової побудови її тексту. З метою скорочення обсягу експериментальних досліджень за умов забезпечення потрібної адекватності отримуваних результатів виникає необхідність визначення оптимального мінімуму найбільш типових варіантів структурної побудови текстів англійської комерційної телереклами, придатних для опису відповідними інваріантами просодичних моделей.

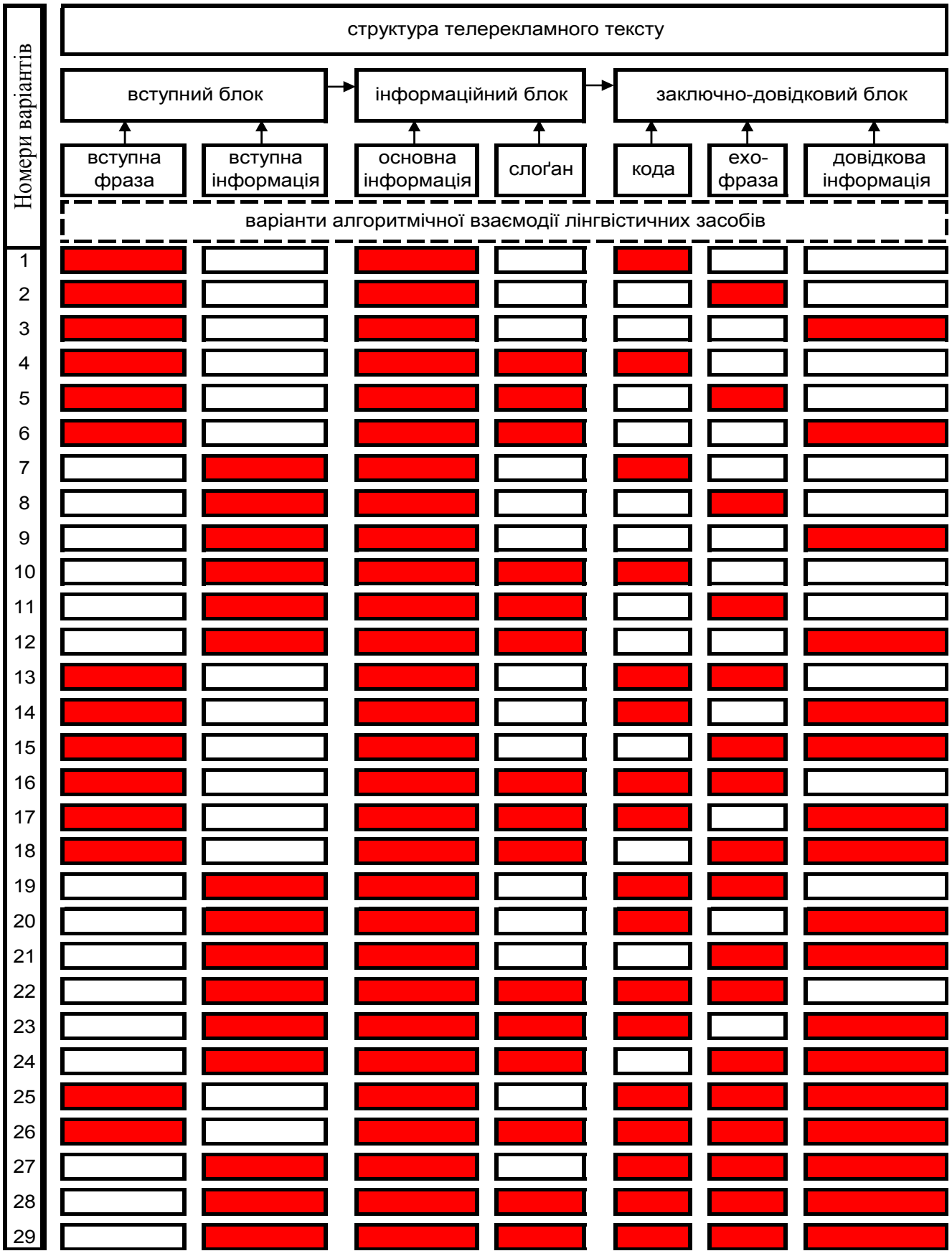

Рис.2 Матриця альтернативних варіантів структурно-алгоритмічних схем взаємодії лінгвістичних засобів передачі змісту тексту телереклами

Для вирішення цього питання нами було розглянуто усі теоретично можливі схеми варіантних взаємодій лінгвістичних засобів передачі змісту тексту телереклами, матрицю альтернатив реалізації яких наведено на рис. 2.

Із рисунку очевидно, що базовим лінгвістичним засобом передачі змісту англійської комерційної телереклами є основна інформація, яка викладається у межах його інформаційного блоку. При цьому зрозуміло, що у загальному випадку варіювання наявності інших лінгвістичних засобів передачі змісту телерекламного тексту залежатиме від тривалості його звучання, прагматичного спрямування, виду рекламованого товару чи послуги тощо. За цих умов як додаткову, обмежувальну ознаку чи критерій для визначення типового телерекламного тексту, нами було обрано тривалість його звучання. Саме на цих засадах під час прослуховування експериментального масиву телереклам, загальна тривалість якого дорівнювала 3 годинам, і вирішувалось питання обґрунтування типової структурно-алгоритмічної схеми взаємодії лінгвістичних засобів передачі їхнього змісту.

Результати проведеного обґрунтування показали, що другими за частотою використання лінгвістичними засобами телереклами після основної інформації є вступна фраза або вступна інформація. Дещо менш частотним виявляється вживання слоґана, коди, та довідкових відомостей. Використанню ж ехо-фрази притаманна найменша частотність.

Для подальшого аналізу альтернативних варіантів структурної побудови телерекламних текстів з погляду тривалості їхнього звучання слід акцентувати увагу на тому, що найбільш частотними у телерекламі виявляються середні за тривалістю звучання тексти визначені за такою шкалою: короткі (0 — 20 сек), середні (20 — 40), довгі (40 — 60). Усі інші тексти, тривалість звучання яких перевищує 60 сек., було вилучено із аналізу як такі, що реалізуються у рідковживаних формах телереклами: телерекламна передача, терекламний фільм тощо.

Проведений за цих умов аналіз дозволяє стверджувати, що найбільш типова структура тексту англійської комерційної телереклами середньої тривалості формується на основі алгоритмічної взаємодії лінгвістичних засобів типу “вступна інформація → основна інформація → кода → довідкові відомості”, яку відображено варіантом 20 на рис 2. При цьому майже у половині випадків основна інформація інформаційного блоку підсилюється слоґаном. Зазначимо також, що 1 —6 альтернативні варіанти структурно-алгоритмічної взаємодії лінгвістичних засобів передачі змісту тексту телереклами використовуються у короткій за тривалістю телерекламі, а варіанти 25 —28 застосовуються у довгій. Крім того, варіантом 29 показано найбільш повну структуру телерекламного тексту.

Висновки і перспективи. Обґрунтовані таким чином структурно-змістові ознаки здатні виконувати роль основи для розробки програми та методики експериментально-фонетичного дослідження закономірностей взаємодії просодичних засобів актуалізації текстів англійської комерційної телереклами. Запропоновану матрицю альтернативних варіантів структурно-алгоритмічних схем взаємодії лінгвістичних засобів передачі змісту тексту телереклами доцільно використовувати під час аналізу інших видів та форм реклами.

Список використаних джерел

1. Гольман, И.А. Практика рекламы [Текст] / И. А. Гольман, Н. С. Добробабенко. — Новосибирск : СП “Интербук”, 1991. — 142 с.

2. Кохтев, Н. Н. Динамический синтаксис в рекламе [Текст] / Н. Н. Кохтев //

Русская речь. — 1991. — №5. — С. 67-72.

3. Лившиц, Т. Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / Т. Н. Лившиц. — Таганрог : ТГПИ, 1999. — 212 с.

4. Подолкова, С. В. Композиционно-смысловые особенности текстов технической рекламы и аннотаций научно-экспериментальных статей [Текст] / С. В. Подолкова // Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки. — Суми : СумДУ. — 2001. — № 2 (23). — С. 40-51.

5. Розенталь, Д. Э. Язык рекламных текстов [Текст] / Д. Э. Розенталь, Н. Н. Кохтев. — М. : Высшая школа, 1981. — 127 с.

6. Ромат, Е. В. Реклама [Текст] / Е. В. Ромат. — К.: ИСИО Украины — НВФ “Студцентр”, 1996. — 224 с.

7. Leech, G. N. English in Advertising. A Linguistic Study of Advertising in Great Britain [Текст] / G. N. Leech. — L. : Longman, 1966. — 210 p.

References

1. Holman, Y. A., Dobrobabenko, N. S. (1991). Praktyka reklamy [Practice of Advertising]. Novosybyrsk : SP “Ynterbuk”, 142.

2. Kokhtev, N. N. (1991). Dynamycheskyi syntaksys v reklame [Dynamic Syntax in Advertising] // Russkaia rech, №5, 67-72.

3. Lyvshyts, T. N. (1999). Reklama v prahmalynhvystycheskom aspekte [Advertising in Pragmalinguistic Aspect]. Tahanroh : THPY, 212.

4. Podolkova, S. V. (2001). Kompozytsyonno smyslovye osobennosty tekstov tekhnycheskoi reklamy y annotatsyi nauchno-эksperymentalnykh statei [Compositional Semantic Features of Technical Advertising and Annotations of Scientific and Experimental Articles] // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Filolohichni nauky. Sumy : SumDU, № 2 (23), 40-51.

5. Rozental, D. Э., Kokhtev N. N. (1981). Yazyk reklamnykh tekstov [Language of Advertising]. M. : Vysshaia shkola, 127.

6. Romat, E. V. (1996). Reklama [Advertising]. K.: YSYO Ukrayny-NVF “Studtsentr”, 224.

7. Leech, G. N. (1966). English in Advertising. A Linguistic Study of Advertising in Great Britain. L. : Longman, 210.

СТРУКТУРНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТА АНГЛИЙСКОЙ КОММЕРЧЕСКОЙ ТЕЛЕРЕКЛАМЫ

Л.С. Козуб

Аннотация*. Статья посвящена систематизации структурных компонентов английской коммерческой телерекламы, необходимой для проведения экспериментально- фонетического исследования их просодической организации.*

Особое внимание обращается на то, что адекватное описание социолингвистических особенностей просодической организации текста английской коммерческой телерекламы различного прагматического направления целесообразно базировать на таких ведущих иерархически подчиненных признаках: конкретная прагматическая функция рекламы, социальный статус ее адресата, продолжительность звучания текста, прагматическое направление его структурных элементов и эмоционально прагматической потенциал текста.

Обоснованно структурно-содержательные признаки, которые способны выполнять роль основы для разработки программы и методики

експериментально-фонетического исследования закономерностей взаимодействия просодических средств актуализации текстов английской коммерческой телерекламы. Предложено матрицу альтернативных вариантов структурно-алгоритмических схем взаимодействия лингвистических средств передачи содержания текста телерекламы, которую целесообразно использовать при анализе других видов и форм рекламы.

Ключевые слова: *английская коммерческая телереклама, структурные компоненты, просодические средства, прагматические особенности, экспериментально- фонетическое исследование*

STRUCTURAL AND CONTENT FEATURES OF ENGLISH TELEVISION COMMERCIALS

L. S. Kozub

Abstract*. The article deals with the classification of structural components of English television commercials stipulated by the necessity of providing the experimental phonetic analysis of their prosodic organization.*

One of the most important methodological requirements to the experimental and phonetic study of the prosodic organization of the text is the necessity to analyze the correlation of the peculiarities of prosodic means interaction with the specifics of structure of the text under study. To fulfill this requirement in the linguistic study of different text types, there arises a need to deepen and systematize knowledge about their structure. As a result, in many scientific papers on experimental phonetics the question of the classification of structurally meaningful features of the analyzed texts becomes of particular relevance. For this reason, the experimental study of sociolinguistic peculiarities of the prosodic organization of English television commercials is not an exception.

Analysis of scientific works devoted to the study of various types of advertising proved there is a variety of views on the nomenclature of structural features of advertising. So, in the most general sense, both verbal and non-verbal components can be attributed to the compositional structure of television commercials.

Comparison of different points of view suggests that all features attributed to advertisements can be structured at least on two hierarchical levels, since the notion of "introduction", "main body", "information block", etc., characterize actually structural features of the text, while the concepts of "coda", "slogan", "echo-phrase", "reference information / contact information" should rather be referred to linguistic means of transmission of the content.

Particular attention is paid to the fact that an adequate description of sociolinguistic features of the prosodic organization of English television commercials of various pragmatic directions should be based on the following hierarchically subordinate constituents: specific pragmatic function of advertising, social status of its addressee, length of the text, pragmatic direction of its structural elements and emotionally pragmatic potential of the text.

Keywords: *English television commercial, structural components, prosodic means, pragmatic peculiarities, experimental phonetic study*

УДК 811. 133. 1: 81’367.7

МОНОПРЕДИКАТИВНІ ВЕРБАЛЬНІ СИНОНІМІЧНІ СТРУКТУРИ З ІНІЦІАЛЬНИМ, МЕДІАЛЬНИМ ТА ФІНАЛЬНИМ ЕЛІПСИСОМ (на матеріалі сучасної французької художньої прози)

А.В. ЛЕПЕТЮХА, кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
E-mail: lepetyukha.anastasiya@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2812-4510

Анотація*. У цій статті проводиться комплексний системно-функціональний аналіз монопредикативних висловлень з вербальною головною лексемою, що розглядаються як феноменологічно редуковані однобазові (з одним термінальним ланцюжком) синонімічні трансформи первинної (стрижневої) монопредикативної пропозиції, що актуалізуються у вигляді мовленнєвих інновацій-преференціальних опцій з ініціальним, медіальним та фінальним синтагматичним еліпсисом. Виділяються структури з імплікацією деміактивного (активно-пасивного) або активного актанта-підмета, поствербальної частини складного заперечного прислівника (pas) та непрямого додатка зі збереженням або зміною мовного режиму інциденції. Шляхом методу зворотної реконструкції ідентифікується первинна структура функціонально-семантичних макрополів досліджуваних синонімічних конструкцій. За допомогою альтернативного лінгвістичного експерименту виявляється ступінь ко(н)текстуальної пертинентності кожного віртуального (мовного) мікрополя та обґрунтовується адекватність актуалізованої у певному ко(н)тексті вербальної синонімічної монопредикативної структури. На підставі проведеного аналізу робиться висновок, що автор використовує компресовані мовленнєві інновації з метою уникнути реактуалізації еквівалентних референтів або експресивно виділити окремі компоненти висловлень.*

Ключові слова*: мовленнєва інновація, монопредикативне висловлення, первинна пропозиція, пертинентність, преференціальна опція, синонімічна структура*

Монопредикативні еліптичні висловлення з вербальною головною лексемою становлять компресовані ко(н)текстуально пертинентні однобазові

(з одним термінальним ланцюжком) трансформи первинної монопредикативної пропозиції, що формуються у результаті феноменологічного реконструювання буття та його структур і категорій за такою схемою: почуттєве сприйняття явищ та подій об’єктивної реальності → когнітивні операції побудови «сублінгвістичних схем» [12, с. 371], або типових моделей, за якими відтворюються різноманітні структури, на підсвідомому рівні мови → створення первинних (стрижневих) пропозицій (денотативних ядер) → формування вторинних редукованих трансформів (у поверхневому шарі свідомості мови), що реалізуються у мовленні у вигляді «функціональних домінант» [1, с. 129]-преференціальних опцій.

Актуальність наукової розвідки полягає у відсутності комплексного системно-функціонального аналізу еліптичних монопредикативних синонімічних структур у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Метою дослідження є аналіз синтактико-семантичних особливостей синонімічних вербальних монопредикативних висловлень (далі – МПВ) сучасної

© А.В. Лепетюха,2018

французької художньої прози, ідентифікація первинної структури еліптичних трансформів та визначення ступеня ко(н)текстуальної пертинентності кожного члену віртуального (мовного) синонімічного ряду.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували 8 прикладів еліптичних вербальних МПВ із синтаксичною та лексико-синтаксичною синонімією (далі – СС та ЛСС) сучасної французької художньої прози, первинна пропозиція яких визначається шляхом методу зворотної реконструкції та «альтернативного» [10, с. 275] лінгвістичного експерименту, що полягає в штучній заміні актуалізованої конструкції синонімічним висловленням одного функціонально-семантичного макрополя, з метою визначити ступінь ко(н)текстуальної адекватності кожного мікрополя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При актуалізації у мовленні еліптичних конструкцій один чи декілька референтів залишаються інтерналізованими, тобто відбувається немов би «пунктирна» [9, с. 72] реалізація думки. Невербалізованість тієї чи іншої позиції у висловленні, або невиражені інференції є наслідком його ко(н)текстуального вживання у якості мовленнєвої інновації у результаті креативно-творчої діяльності мовця.

Еліптичні синонімічні трансформи з «незаміщеною синтаксичною позицією» [7, с. 289], як один із проявів феномена компресії, відрізняються від інших компресованих структур тим, що вони являють собою синтаксичні одиниці з одним чи кількома імплікованими семантично значущими компонентами у вигляді самостійних частин мови, які презентують корелятивну мовну стрижневу структуру на синхронічному рівні. Всі інші компресовані побудови «не можуть бути відтвореними до повного мовного кореляту, який би функціонував на тому чи іншому етапі розвитку мови, тобто у діахронії» [4, с. 27].

Стосовно формування та функціонування еліптичних одиниць І.А. Перельмутер зазначає, що у глибинах нашої свідомості всі структури є побудованими у повній відповідності до бездоганної логіки, але у мовленні немає необхідності відтворювати ці розумові побудови, багато чого можливо опустити, оскільки воно легко припускається. Еліпсис виступає як головний фактор перетворення Ratio (внутрішньої, розумової сфери) до Usus (зовнішньої, мовленнєвої сфери) [6, с. 97].

Отже, мовленнєва некомплетивність є пов’язаною із загальною пресупозиційною економією, «яку можна детермінувати як пресупозитивний еліпсис» [3, с. 32]. У зв’язку з цим З.О. Гетьман виділяє парадигматичний, або семантичний еліпсис із супресією одного з елементів висловлення, яке становить дисконтинуітивну конструкцією з непостійним зв’язком із композиційним стандартом; та синтагматичний, при якому спостерігається явище «ретрогресії» [там само], тобто ко(н)текстуальне відновлення відсутніх елементів, співвіднесених із членами попередніх висловлень.

Результати дослідження та їх обговорення. Вербальні синонімічні еліптичні побудови з ініціальним та медіальним еліпсисом імплікують номінальний / прономінальний елемент та частково або повністю експлікують вербальний компонент. В інфінітивних еліптичних висловленнях з ініціальним еліпсисом імплікуються безособові конструкції типу *il faut* / *on doit*. Така імплікація видається цілком природньою, оскільки експлікований предикат характеризується процесуальністю або результативністю, при цьому суб’єкт дії становить деміактивний (активно-пасивний) референціально невизначений (*il*) або активний референціально визначений (*on*) компонент. На відміну від безособового *il*, останній може «містити у собі значення як нерозчленованості, так

і розчленованості, які диференціюються лише за допомогою широкого ко(н)тексту або його окремих елементів, що входять до безпосереднього оточення *on*» [2, с. 171]. У процесі формування стрижневої пропозиції різні види актантів можуть опинитися в агентивній позиції, саме тому тільки ко(н)текст дозволяє реконструювати денотативне ядро:

(1) ***Ne pas aller au Minnesota***. [11, с. 129]

Наведене результативне МПВ з ініціальним синтагматичним еліпсисом та з семантичними значенням висновку становить синонімічну інфінітивну функціональну домінанту з імплікованим номінальним деміактивним невизначеним актантом та частково експлікованим вербальним сегментом. Первинна пропозиція зворотно реконструюється таким чином: *ne pas aller au Minnesota* (ко(н)текстуально адекватна структура) → *il faut ne pas aller au Minnesota* (первинна пропозиція). Альтернативний лінгвістичний експеримент допомагає виявити, що автор прибігає до еліптичної структури для уникнення повторної ко(н)текстуальної актуалізації певних референтів: *Nous ne leur échapperons pas.* ***Il faut*** *trouver autre chose. Ne pas aller au Minnesota.*

В еліптичних синонімічних побудовах з неактуалізованим особовим предикатом імплікуються деміактивний або активний визначений суб'єкти дії:

(2) ***Fini de rire entre Frontenac***. [17, с. 72]

У такому результативному еліптичному синонімічному МПВ з ініціальним синтагматичним еліпсисом з конклюзивним семантичним значенням імплікується прономінальний активний визначений у ко(н)тексті референт *on* та частина предикативного компоненту (*a*) у минулому часі. Отже, денотативне ядро наведеної адекватної структури виглядає так: *on a fini de rire chez Frontenac*, яке виводиться завдяки претексту (попередньому ко(н)тексту):

*Bientôt maman serait de retour et l'****on*** *ne pourrait plus être aussi bête devant elle. Fini de rire entre Frontenac.*

Автор обирає еліптичну структуру для елімінації одного з референтів анафоричного ланцюжку *on – on – Frontenac*, який є семантично надлишковим для інтерпретації адресатом поданої інформації.

(3) *Pourquoi... mourir?* [19, с. 117]

У поданій синонімічній конструкції з медіальним синтагматичним еліпсисом елімінована суб'єктно-предикатна структура (*je vais*), відсутність якої маркується тривалою паузацією (трьома крапками), відновлюється з дистантного ко(н)тексту. Пертинентність цього МПВ пояснюється, з одного боку, прагненням письменника передати афективний стан персонажу, якого запитують, чому він незабаром помре; з іншого боку, автор уникає повторної анафоричної експлікації прономінального (*je*) та предикативного (*vais*) референтів, актуалізованих у претексті:

(...) ***Je vais mourir****. Je suis contente que vous soyez prévenue. (...)*

- *Mais pourquoi?*
- *Pourquoi... mourir? Mais parce que j'ai mal. (...)*

Синонімічні еліптичні МПВ із медіальною імплікацією частини *pas* негативного прислівника *ne … pas* або її семантичних аналогів (*point*, *guère* тощо) представляють особливий інтерес для дослідження, оскільки у процесі феноменологічного реконструювання висловлення заперечення виконує референтну функцію, змінюючи режим мовної інциденції (синтаксичне ядро ≠ семантичне ядро), що визначається у лінгвістиці як семантичний, глибинний, об'єктивно існуючий механізм розумово-мовленнєвої діяльності, іманентно притаманний психічній сутності людини і визначаючий відношення універсум – людина, який включає до себе весь зміст мови [5, с. 114–115], тобто слугує

змістовою характеристикою слова [8, с. 9], що передбачає його обов'язкову або факультативну сполучуваність. Постпозитивні елементи складного заперечного прислівника становлять результат граматикалізації субстантивів, які маркують конкретні сутності (*un pas*, *un point* тощо) маленьких розмірів, або найменші одиниці, доступні людському пізнанню. Але поступово такі мовні знаки втрачають їхнє лексичне значення й інтегруються у «перервну морфему» [15, с. 4], функціональну сукупність, яка містить два розділені елементи *ne ... pas*, *point* тощо. Ця сукупність функціонує як одна заперечна лексема. При цьому препозитивний елемент *ne* виступає у якості проклітика, тобто семантично незначущого сегменту.

Ж. Муаньє, послідовник французького лінгвіста Ґ. Ґійома, описує когнітивну основу ствердження та заперечення у динаміці розумових операцій в контексті усталеного уявлення про кінетизм думки – її руху по колу: від загального *U1* до окремого *S1*, від окремого *S1* до загального *U2* за формулою: *U1 → S1 → U2* [18, с. 160]. Таким чином, формування заперечення у французькій мові відбувається у два етапи усвідомлення мовцем категорій і структур буття: на першому етапі раннього усвідомлення («діалектичний рух думки на відкривання») формується стверджувальна пропозиція з потенційною негативністю, на другому етапі пізнішого усвідомлення («діалектичний рух думки на закривання») – заперечна, або тетична пропозиція. При цьому *ne* залишається у полі ствердження і позначає кінетизм до його заперечення, позитивне поступово стає негативним, а *pas* формується при зворотному спрямуванні думки. Такий рух зміцнює заперечність, отриману внаслідок дії *ne*.

Стосовно семантичних відмінностей між конструкціями з двома частинами заперечення і еліптичними МПВ з елімінацією *pas*, Ґ. Ґійом зазначає, що заперечення, зведене до *ne*, стосується заперечного руху думки, що не веде до кінця. Заперечення, яке супроводжується *pas*, відводиться заперечному рухові, який неодмінно призведе до висновку. Якщо порівняти *Je n'ose le faire* і *Je n'ose pas le faire*, у першому разі йдеться не про відсутність сміливості, але про відчуття поваги до звичаїв, яке обумовлює невживання *pas*; у другому – про брак волі або хоробрості перед перешкодою [12, с. 282].

Наведемо такий приклад:

(4) ***Je ne pus retenir une exclamation***. [13, с. 20]

Відсутність прислівника *pas* у цьому еліптичному МПВ із медіальним синтагматичним еліпсисом відповідає прагматичній стратегії автора, який хоче передати не здатність щось зробити (*pouvoir*), але дію (*retenir*) протагоніста. Саме через цей факт він фокалізує у мовленні інший предикативний референт (другу частину складного вербального предиката). Порівняймо стрижневу й ко(н)текстуально адекватну синонімічні структури:

Je ne pus ***pas*** *retenir une exclamation* та *Je ne pus* ***retenir*** *une exclamation.*

Претекст у вигляді еліптичного окличного висловлення пояснює таке вживання заперечної конструкції:

Trouvère! ***Je ne pus retenir une exclamation.*** *Le nom n'est pas courant, et le personnage qu'il évoquait pour moi n'était pas non plus d'un type commun.*

У поданому ко(н)тексті аналізована структура є семантично близькою до МПВ із простим предикатом: *Je ne retins pas une exclamation*.

Імплікація другої частини заперечення спостерігається також у специфічних заперечно-питальних та спонукальних конструкціях, серед яких виділяємо структури з *que* у функції ко(н)текстуального лексичного синоніму питального займенника *pourquoi*. Такі МПВ становлять побудови з ЛСС, що вживаються у художніх творах з метою передати почуття, які відчуває мовець з приводу певної

події або стану справ, що іноді виражається в актуалізації питальних структур із спонукальною інтонацією:

(5) ***Que ne l'avait-il broyé***? [16, с. 23]

(6) ***Que ne peut-il vaincre sa faim comme sa soif****!* [20, с. 41]

У синонімічній конструкції (5) із синтагматичним еліпсисом актуалізована адекватна структура становить МПВ із ЛСС із такою стрижневою пропозицією: *pourquoi ne l'avait-il pas broyé?* У преференціальній опції не змінюється режим інциденції (синтаксичне ядро = семантичне ядро), оскільки вона становить МПВ із простим предикатом у минулому часі. З іншого боку, у семантико-прагматичному плані первинна структура з *pas* вказує на зацікавленість адресанта у завершеності дії, у той час, як у реалізованому висловленні мовець наполягає на здійсненні певної дії. У такому ко(н)тексті: *D'où venait donc qu'il n'avait point tué cet homme? **Que ne l'avait-il broyé?** Où avait-il puisé cette force suprême de contenir l'effroyable colère (…) et le désir immédiat de vengeance qui, une seconde, avait armé son bras du couteau tombé à terre et précipitamment ressaisi?* саме актуалізоване МПВ є пертинентним, оскільки мовець запитує себе стосовно здійснення (або) ні дії, яку він мав намір виконати.

Щодо прикладу синтагматичної еліптичної конструкції з ЛСС (6), цікавим видається той факт, що первинна питальна структура *pourquoi ne peut-il pas vaincre sa faim comme sa soif?* актуалізується у мовленні у вигляді питально-спонукального синонімічного висловлення з фокалізацією іншого референта:

(а) *Pourquoi **ne peut-il pas** vaincre sa faim comme sa soif?*

(б) *Que ne peut-il **vaincre** sa faim comme sa soif!*

Розглянемо вживання еліптичного МПВ у ко(н)тексті: *Il se porte mieux qu'avant. **Que ne peut-il vaincre sa faim comme sa soif!** Il jeûnerait, il vivrait d'air*.

Риторичні питання часто реалізуються письменником із питально-спонукальною інтонацією з метою передати емоційний стан протагоніста, його незадоволення або здивування існуючим станом справ. У деяких ко(н)текстах у таких питаннях спонукальна сема превалює над питальною, що виражається вживанням імперативних МПВ. Отже, інтонація становить найвиразнішу диференціальну ознаку та варіативний складник мовленнєвих інновацій, який залежить від комунікативної інтенції мовця та ко(н)тексту.

Найрідшими у сучасній французькій художній прозі є випадки вживання фінального еліпсису з імплікацією непрямого додатка. У більшості таких МПВ із СС спостерігається елімінація компонентів після прийменнику *avec*, але у деяких висловленнях можлива імплікація додатків після інших прийменників (*pour*, *contre* тощо). Наведемо приклади:

(7) ***Je veux pêcher avec***. [20, с. 149]

Імплікований непрямий додаток наведеного МПВ відновлюється з претексту. Отже, денотативне ядро цього однобазового трансформу виглядає так: *Je veux pêcher avec cet hameçon*. Альтернативний лінгвістичний експеримент дозволяє обґрунтувати ко(н)текстуальну пертинентність преференціальної опції, що пояснюється анафоричною надлишковістю вже актуалізованого у пре- та посттекстах референта (*l'hameçon – ce petit outil d'hameçon – le – le – un hameçon – ce –ça*):

*Elle leur passe **l'hameçon** qu'ils examinent curieusement. (...)*

*– Est-ce malin, **ce petit outil d'hameçon**. (...)*

*Sœur Ernestine propose d'aller **l**'encrotter au loin, au bout du jardin (…)*

*– Ah! Mais non! dit grand frère Félix, moi, je **le** garde. Je veux pêcher avec. Bigre! **Un hameçon** trempé dans le sang à maman, **c**'est **ça** qui sera bon.*

(8) ***Lepage parle contre***. [14, с. 155]

У цьому МПВ із СС також наявний фінальний синтагматичний еліпсис з елімінованим непрямим додатком, що експлікується у стрижневій структурі, яка, приблизно, виглядає так: *Lepage parle contre ça / cette proposition.* Імплікована частина відновлюється з ко(н)тексту, до того ж, очевидно, що мовець компресує актуалізовану конструкцію з метою акцентуації (підсилення) негативної реакції протагоністів. Порівняймо:

– Si vous acceptez ces quarante pour cent de moins en juin, on doit passer.. (...)

Lepage parle contre. / Lepage parle contre ça / cette proposition.

Lecacheux parle contre. / Lecacheux parle contre ça / cette proposition.

Вживання стрижневої структури пом'якшило б негативний ефект, спричинений пропозицією одного із співрозмовників, який мовець має намір передати, згідно з певним прагматичним плануванням розповіді.

Висновки і перспективи. Отже, еліптичні монопредикативні висловлення з головною вербальною лексемою являють собою редуковані процесуальні або результативні однобазові синонімічні трансформи монопредикативних первинних пропозицій з імплікацією: а) активного або деміактивного актанта; б) прислівникового компонента *pas*; в) непрямого додатка, що актуалізуються мовцем з метою запобігти ко(н)текстуальної реактуалізації еквівалентних референтів та передати афективний стан або закцентувати увагу адресата на певній дії протагоніста розповіді.

Перспективним є дослідження полісинонімічних моно- та поліпредикативних висловлень з еліптичними компонентами.

Список використаних джерел

1. Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Басманова, А.Г. Именные грамматические категории в современном французском языке [Текст] / А.Г. Басманова. – М. : «Высшая школа», 1977. – 200 с.
3. Гетьман, З.О. Лінгвістична модель іспанського діалогічного мовлення: принципи граматичної побудови діалогічного тексту [Текст]: автореф. дис… д-ра філол. наук: 10.02.05 / З.О. Гетьман. – Київ, 1996. – 48 с.
4. Зеликов, М.В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков : монография [Текст] / М.В. Зеликов. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 444 с.
5. Игнатьева, Т.Г. Инциденция как общеметодологическое обоснование лингвистических исследований [Текст] / Т.Г. Игнатьева // Исследование дискурса и текста. Серия : Лингвистика. – 2007. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 114–119.
6. Перельмутер, И.А. Язык и действительность в грамматическом учении Франциско Санчеса [Текст] / И.А. Перельмутер // Классические языки и индоевропейское языкознание. – 1998. – С. 96–104.
7. Русская разговорная речь [Текст] / Отв. ред. Е.А. Земская. – М. : «Наука», 1973. – 239 с.
8. Скрелина, Л.М. Методические рекомендации к спецсеминару по систематике языка и речевой деятельности [Текст] / Л.М. Скрелина. – Архангельск : Архангельский гос. пед. ин-т им. М.В. Ломоносова, 1986. – 68 с.
9. Solomarska, H.A. Remarques sur les particularités d'ellipse dans le discours dialogique [Текст] / H.A. Solomarska // Вісник Київського університету. – 1974. – № 8. – С. 72–74.

10. Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л.В. Щерба. – М. : «Едиториал УРСС», 2004. – 432 с.
11. Arnaud, G.-J. Le commander enterre la hache / G.-J. Arnaud. – P. : Fleuve noir, 1997. – 224 p.
12. Boone, A. Dictionnaire terminologique de la systématique du langage / A. Boone, A. Joly. – P. : Harmattan, 1986. – 443 p.
13. Boulle, P. L'énergie du désespoir / P. Boulle. – P. : Julliard, 1981. – 200 p.
14. Conchon, G. Judith Therpauve ou les chiens qu'on écrase / G. Conchon. – P. : Jean-Claude Simoën, 1978. – 192 p.
15. Fruyt, M. Négation et grammaticalisation en latin / M. Fruyt // «La négation en latin et en français». – 2007. – pp. 1–44.
16. Leroux, G. Un homme dans la nuit / G. Laroux. – P. : Arthème Fayard, 1982. – 107 p.
17. Mauriac, F. Mystère Frontenac / F. Mauriac. – P . : Bernard Grasset, 1984. – 191 p.
18. Moignet, G. Études de psycho-systématique française / G. Moignet. – P. : Éditions Klincksiesck, 2013. – 247 p.
19. Pisier, M.-F. Je n'ai aimé que vous / M.-F. Pisier. – P. : Éditions Grasset & Fasquelle, 1986. – 192 p.
20. Renard, J. Poil de carotte / J. Renard.–P.: Bookking International,1993. – 192 p.

References

1. Balli, Sh. (1955). Obschaya lingvistika i voprosyi frantsuzskogo yazyika [General linguistics and French questions]. Izd-vo inostrannoy literaturyi, 416.
2. Basmanova, A.G. (1977). Imennyie grammaticheskie kategorii v sovremennom frantsuzskom yazyike [Nominal grammatical categories in modern French]. Vyisshaya shkola, 200.
3. Getman, Z.O. (1996). Lingvistichna model ispanskogo dialogichnogo movlennya : printsipi gramatichnoii pobudovi dialogichnogo tekstu [The linguistic model of the Spanish dialogue speech : the principles of the grammatical construction of the dialogic text]. Kyiv. – 48 s.
4. Zelikov, M.V. (2005). Kompressiya kak faktor strukturyi i funktsionirovaniya iberoromanskih yazyikov : monografiya [Compression as a factor of the structure and functioning of Ibero-Romance languages : monograph]. Filologicheskiy fakultet SPbGU, 444.
5. Ignatieva, T.G. (2007). Intsidentsiya kak obschemetodologicheskoe obosnovanie lingvisticheskih issledovaniy [Incidence as a general methodological justification of linguistic researches]. Issledovanie diskursa i teksta. Seriya : Lingvistika, 5 (1), 114–119.
6. Perelmuter, I.A. (1998). Yazyik i deystvitelnost v grammaticheskom uchenii Franchisko Sanchesa [Language and reality in the grammar school of Franchico Sanchez]. Klassicheskie yazyiki i indoevropeyskoe yazyikoznanie, 96–104.
7. Zemskaya, E.A. eds. (1973). Russkaya razgovornaya rech [Russian speaking speech]. Moskow : Science, 239.
8. Skrelina, L.M. (1986). Metodicheskie rekomendatsii k spetsseminaru po sistematike yazyika i rechevoy deyatelnosti [Methodical recommendations to the special seminar on the systematics of language and speech activity]. Arhangelskiy gos. ped. in-t im. M.V. Lomonosova, 68.
9. Solomarska, H.A. (1974). Remarques sur les particularités d'ellipse dans le discours dialogique [Remarks on the particularities of ellipsis in dialogic discourse]. Visnyk Kiyivskogo universitetu, 8, 72–74.

10. Scherba, L.V. (2004). Yazyikovaya sistema i rechevaya deyatelnost [Language system and speech activity]. Editorial URSS, 432.
11. Arnaud, G.-J. (1997). Le commander enterre la hache [Commander buries an ax]. Fleuve noir, 224.
12. Boone, A., Joly, A. (1986). Dictionnaire terminologique de la systématique du langage [Terminology dictionary of language systematics]. Paris, France: Harmattan, 443.
13. Boulle, P. (1981) L'énergie du désespoir [The energy of despair]. Julliard, 200.
14. Conchon, G. (1978). Judith Therpauve ou les chiens qu'on écrase [Judith Therpauve or dogs that are crushed]. Jean-Claude Simoën, 192.
15. Fruyt, M. (2007). Négation et grammaticalisation en latin [Negation and grammaticalization in Latin]. «La négation en latin et en français», 1–44.
16. Leroux, G. (1982). Un homme dans la nuit [Man in the night]. Arthème Fayard, 107.
17. Mauriac, F. (1984). Mystère Frontenac [Mystery of Frontenac]. Bernard Grasset, 191.
18. Moignet, G. (2013). Études de psycho-systématique française [French psycho-systematic studies]. Éditions Klincksiesck, 247.
19. Pisier, M.-F. (1986). Je n'ai aimé que vous [I only loved you]. Éditions Grasset & Fasquelle, 192.
20. Renard, J. (1993). Poil de carotte [Red hair]. Bookking International, 192.

МОНОПРЕДИКАТИВНЫЕ ВЕРБАЛЬНЫЕ СИНОНИМИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ С ИНИЦИАЛЬНЫМ, МЕДИАЛЬНЫМ И ФИНАЛЬНИМ ЭЛЛИПСИСОМ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ)

А.В. Лепетюха

Аннотация. *В этой статье проводится комплексный системно-функциональный анализ монопредикативных высказываний с вербальной главенствующей лексемой, которые рассматриваются как феноменологически редуцированные однобазовые (с одной терминальной цепочкой) синонимические трансформы первичной монопредикативной пропозиции, актуализирующиеся в виде речевых инноваций-преференциальных опций с инициальным, медиальным и финальным синтагматическим эллипсисом. Выделяются структуры с импликацией демиактивного (активно-пассивного) или активного актанта-подлежащего, поствербальной части сложного отрицательного наречия (pas) и косвенного дополнения с сохранением или изменением языкового режима инциденции. Метод обратной реконструкции используется для идентификации первичной структуры функционально-семантических макрополей исследуемых синонимических конструкций. С помощью альтернативного лингвистического эксперимента определяется степень ко(н)текстуальной пертинентности каждого виртуального (языкового) микрополя и обосновывается адекватность актуализированной в определённом ко(н)тексте вербальной синонимической монопредикативной структуры. На основе проведённого анализа делается вывод, что автор реализует компрессированные речевые инновации с целью избежать реактуализации эквивалентных референтов или экспрессивно выделить отдельные компоненты высказываний.*

Ключевые слова*: монопредикативное высказывание, первичная пропозиция, пертинентность, преференциальная опция, речевая инновация, синонимическая структура*

MONOPREDICATIVE VERBAL SYNONYMIC STRUCTURES WITH INITIAL, MEDIAL AND FINAL ELLIPSIS (ON THE MATERIAL OF MODERN FRENCH FICTION)

A.V. Lepetiukha

Abstract. *Introduction. Elliptic monopredicative utterances with verbal key lexeme are considered in this paper as compressed co(n)textually pertinent one-basic (with one terminal chain) transforms of primary monopredicative proposition, which appear as a result of phenomenological reconstruction of existence and of its structures and categories according to this scheme: sense perception of phenomena and events of objective reality → cognitive operations of construction of «sublinguistic schemes» on the model of which numerous structures are formed at the subconscious level of language → creation of primary propositions → formation of secondary reduced transforms (on the surface layer of language) realized in discourse in the form of preferential options.*

Purpose*. The purpose of this paper is to analyze the syntactical and semantic peculiarities of synonymic verbal monopredicative utterances of modern French fiction, to identify their primary structure and to determine the level of co(n)textual pertinence of each member of virtual (linguistic) synonymic series.*

Methods. *The primary proposition of synonymic discourse innovations is defined by the medium of inverse reconstruction and «alternative» linguistic experiment that consists of artificial substitution of the actualized construction by the synonymic utterance of one functionally-semantic macrofield allows to prove co(n)textual adequacy of each microfield.*

Results. *Verbal monopredicative utterances which are most often characterized by conclusive semantic meaning represent reduced procedural or resultative elliptic discourse innovations: a) with initial implication of active or demiactive actant and with partial or complete explication of predicate; b) with medial implication of postverbal adverbial component pas; c) with final implication of indirect object. In the infinitive synonymic constructions with medial ellipsis the change of linguistic incidence mode (semantic nucleus ≠ syntactical nucleus) is observed, that is, a new referent-personal predicate is focalized.*

Conclusion*. Elliptic monopredicative utterances with verbal key lexeme that represent compressed synonymic transforms of the monopredicative primary proposition are actualized by the speaker for the purpose of avoiding the co(n)textual reactualization of equivalent referents and to convey the affective state or to focus attention of the addressee on some action of the protagonist of the story. In perspective polysynonymic mono- and polypredicative utterances with elliptic components will be studied.*

Keywords: *discourse innovation, monopredicative utterance, pertinence, preferential option, primary proposition, synonymic structure*

УДК 81‘344

СПОНУКАЛЬНІ АКТИ МОВЛЕННЯ ТА МАТЕРІАЛ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЮ В ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ

Б.І.РУБІНСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Slavinabe@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3839-7562

Анотація. *У статті розглядаються актуальні питання характеристики спонукальних актів мовлення та мовного матеріалу, що забезпечує успішність їх реалізації. Розглянувши існуючі класифікації дієслів та інших мовних засобів, автор характеризує спонукальні акти мовлення з точки зору того наскільки вони забезпечують потреби спілкування певного контингенту мовців(студентів-філологів) для реалізації усіх його функцій. Розглянуті акти мовлення, в яких реалізується регулятивна та емоційно-оцінювальна функції спілкування. Основу будь-якого з цих актів складають дієслова, які не були описані детально з точки зору потреб комунікації. Засобами вираження діючої сили висловлювання є перформативні дієслова. З вердиктивних для спілкування студентів важливі ті з них, які можна знайти у висловлюваннях, пов’язаних зі схваленням або загальною оцінкою якостей людини; із екзерситивів — прийняттям правильних рішень або пропаганді проти якогось способу дії, із комисивних — дієслова основна якість яких — зобов’язувати мовця до певної лінії поведінки; із бехабитивів — дієслова, що позначають реакцію на поведінку інших людей; для висловлення відношення до чиїхось вчинків; для привітань; для побажань; із експозитивів, що використовуються в актах пояснення, ті, що включають розвиток точки зору, ведення дискусії і прояснення референції і використання слів. Аналіз наявних у підручнику для 1 курсу мовних засобів виявив їх явну недостатність у ситуаціях, що стимулюють спілкування студентів між собою, особливо імперативів, перформативів, мовних штампів і кліше.*

Ключові слова: *акти мовлення, регулятивна та емоційно-оцінювальна функції спілкування, перформативні дієслова, спонукальні акти мовлення*

В сучасній лінгвістичній літературі існує багато досліджень про мовний матеріал,що забезпечує успішне спілкування співрозмовників. Одиницями дослідження стають комунікативні стратегії, інтенції, соціально-комунікативні ролі, різні види дискурсу.

Актуальність теми. Спонукальний дискурс розглядається багатьма вченими. Так, згідно Т.А.Пастернак, спонукальний дискурс розглядався з різних дослідницьких позицій. [4]. Особливого значення набувають такі аспекти як дослідження мовленнєвих актів різних типів, які обслуговують спілкування студентів. Ми розглянемо ті, які досліджують окремі акти мовлення. Дуже багато вчених зробили аналіз різних типів актів мовлення Дослідження у сфері психології мовлення та психолінгвістики вказує на провідну роль дієслів при породженні мовленнєвого висловлювання. [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні класифікації дієслів. У нашому дослідженні ми спирались на класифікацію, запропоновану авторами «Словника-довідника лінгвістичних термінів», бо вона є загально визнаною[5] та

© Б.І.Рубінська,2018

класифікацію Дж.Серля[7;8;9]. Згідно з нею [5] існують наступні групи дієслів:1)конкретної дії: писати. будувати; 2)фізичного стану: лежати, сидіти, стояти; 3)душевного стану: відчувати, переживати, сердитися; 4)звуку та висловлення мовлення: кричати,охати, свистіти; 5)мислення: думати,мислити; 6)існування: бути, існувати, знаходитись; 7)відношення: відноситись, ставитись; 8)володіння: мати,володіти; 9)висловлювання,мовлення: говорити,сперечатись; 10)виявлення ознаки: голубитися, нахабничати, падлючити; 11)роду діяльності: партизанити, вчителювати; 12)вміння: вміти, навчитись; 13)отримання: отримати, дістати, взяти; 14)манери поведінки: куражитись, храбрувати; 15)руху: бігти,везти, їхати; 16)модальні: хотіти змогти, мати намір, прагнути; 17)фазові: починати, продовжувати, закінчувати.

Характеристика цих дієслів була здійснена різними вченими, але не розглядалась з точки зору того наскільки вони забезпечують потреби спілкування певного контингенту мовців для реалізації усіх його функцій. Як показав наш попередній аналіз підручників [6]предметно-орієнтоване спілкування менш за все забезпечене мовним матеріалом, отже ми звернулись до аналізу спонукальних актів мовлення та аналізу мовного матеріалу, який їх обслуговує, що описаний у лінгвістичній літературі.

Проаналізувавши різні способи висловлювання діючої функції висловлювання, А.В.Дорошенко [2] детально зробила опис різних типів спонукальних актів. Вона виділила такі типи актів як прекриптивні, реквеситивні, стимулюючі та попереджувальні,Вона дослідила мовні засоби різних мовленнєвих рівнів, які використовуються для вираження діючої функції висловлювання.

Метою нашого дослідження є розглянути ці акти з точки зору потреб комунікації студентів та мовний матеріал(дієслова), який її обслуговує.

Виклад основного матеріалу дослідження До прескриптивних актів мовлення відносяться накази,вказівки, вимоги, заборони, дозволи, інструкції, призначення, звільнення, замовлення і визови. Стимулом до комунікації у цих актах є потреба комуніканта реалізувати свої повноваження, які підтримуються більш високим статусом комуніканта по відношенню до адресата. Виконання його вимог вважається обов'язковим. Але слухаючий його адресат не завжди є пасивним виконавцем прескриптивних актів свого партнера так як він не завжди може займати в його очах позицію авторитету. В деяких випадках стимулом може бути бажання адресата (підлеглого) проявити ініціативу. У такому випадку комунікант(підлеглий) першим пропонує і здійснює стимулюючий акт. Наприклад, вимогу забезпечити сприятливі умови для реалізації його ініціативи.

До реквеситивних актів відносяться прохання, запрошення, питання про дозвіл, клопотання. Стимулом комуніканта є бажання досягнути стану речей, що його цікавлять, за рахунок зусиль адресату. Спонукаючі акти мовлення це попередження,улещевання, погрози [8;9;10].

Розглянемо ті акти мовлення в яких реалізується регулятивна та емоційно-оцінювальна функції спілкування.

Детальну класифікацію мовних зразків та мовних засобів для реалізації цих функцій було здійснено у дисертаційному дослідженні Горб Г.А. [1]. Згідно її класифікації до першої групи віднесено мовні зразки(МЗ),які обслуговують акти впевненості,що реалізуються у мовних актах типу повідомлення — повідомлення, запитання — повідомлення, повідомлення — запитання. Комунікативний намір мовця — переконати співрозмовника у своїй правоті(підтипи:довести, обґрунтувати). Сюди віднесено мовні засоби типу формули підтвердження: That is

right та мовні штампи Quite so, Exactly so, що замінюють у діалогічному мовленні слово Yes.

До другої групи віднесено МЗ, які обслуговують акт припущення, який базується на впевненості та реалізується у пов'язаних актах мовлення типу запитання — повідомлення, повідомлення — повідомлення. Основний комунікативний намір мовця(КН) — спонукати співрозмовника погодитись з висловленим припущенням. До засобів, які обслуговують цей підтип актів мовлення відносять питально-негативні структури з часткою not: Isn't that…?I suppose it isn't, стверджувальні речення , в яких є такі прислівники як so, than,surely, no doubt, actually,

а також I think, I hope . В залежності від впевненості того, хто запитує виділяють підвиди речень: питальних речень з припущеннями, розподілених запитань та питально-стверджувальних речень. В таких конструкціях також широко застосовуються різні модальні дієслова: must, should, ought, і модальні слова: very, probably, most likely, evidently,obviously.

До третьої групи відносять МЗ, які обслуговують акти мовлення пропозиції щодо можливості здійснити дії, що реалізуються у пов'язаних актах типу повідомлення — повідомлення, запитання — повідомлення, запитання — запитання. До мовних засобів, що обслуговують цей тип актів мовлення відносять: модальні слова: maybe, possibly, perhaps, модальні дієслова may, can, might, could,складні речення з опорними модальними словами possible, likely, складно-підрядні речення з підрядними реченнями припущення It is as if…

До четвертої групи відносять МЗ, які обслуговують акти невпевненості мовця у реальності змісту висловлювання і які реалізуються у пов'язаних актах типу повідомлення — повідомлення, запитання — повідомлення. До мовних засобів, що обслуговують цей тип актів мовлення відносять: конструкції двох запитань, модальні дієслова:might, could, що передають лише невелику ступінь можливості, а й більшу ступінь коливання а також ряд фраз та речень, таких як not quite, not really,it all depends, one never can tell,it's a hard thing to tell,I doubt it(if, that).I don't think that.

До п'ятої групи відібрані МЗ, які обслуговують акти мовлення не віри (сильного сумніву), які реалізуються у пов'язаних актах типу повідомлення — повідомлення, запитання — контрзапитання. Основний КН мовців — змусити співрозмовника повторити висловлену думку, підтвердити її реальність. До мовних засобів, що обслуговують цей тип актів мовлення відносять синтаксичні конструкції з повторенням, перепитуванням, що передають експресивно забарвлену реакцію слухача на висловлене, загальні запитання,які можуть також використовуватись як перепитування, займенники типу:why,really а також модальне дієслово can (у запитальній та негативній формах).

До шостого типу віднесено МЗ, які обслуговують акти спрощування правдивості, які реалізуються у пов'язаних актах типу повідомлення — повідомлення, повідомлення — запитання (риторичне). Основний КН мовця — довести невідповідність названих фактів дійсному стану речей. Вони обслуговуються мовними засобами типу формул заперечення You are wrong.;мовленнєвими штампами типу Why should I?(риторичними запитаннями), реченнями нереальної умови, що передають сховане емоційне заперечення)[1;8-12]. Але основу будь-якого з цих актів складають дієслова, які не були описані детально з точки зору потреб комунікації. Засобами вираження діючої сили висловлювання є перформативні дієслова. [7]. Зробимо їх короткий опис та порівняємо з вищезгаданою класифікацією[3].З вердиктивних для спілкування студентів важливі ті з них, які можна знайти у висловлюваннях, пов'язаних зі

схваленням або загальною оцінкою якостей людини: to characterize, interpret as,date, find, describe, (у значенні «вважати на основі аналізу фактів») (група7)відношення: відноситись, ставитись);. Із екзерситивів(прийняття правильних рішень або пропаганда проти якогось способу дії): choose, advise, name, give, warn, command, pardon, direct, press,beg, declare, open, protect. Із комисивних (основна якість яких зобов'язувати мовця до певної лінії поведінки): to promise, plan, shall(у значенні «буду робити»), agree, propose, intend, give my word(група 9) висловлювання). Із бехабитивів (дієслів, що позначують реакцію на поведінку інших людей): вибачатися. дякувати, жалкувати, співчувати, хвалити, поздоровляти, бажати щастя, симпатизувати, не заперечувати, критикувати, бурчати(група3)душевного стану); для висловлення відношення до чиїхось вчинків: скаржитись на, хвалити, звинувачувати, схвалювати, підтримувати; для привітань: ласкаво просимо, щасливої дороги; для побажань: сміти, кидати(виклик), протестувати, оспорювати. Із експозитивів, (групи 5,6:5)мислення: думати,мислити;(група 6) (що використовуються в актах пояснення і включають розвиток точки зору, ведення дискусії і прояснення референції і використання слів): deny, mention, inform, report, doubt, argue, mean, describe, tell, answer, ask, know, believe, agree, correct, illustrate, explain, call, understand.

Джордж Серль виокремлює також у окрему групу репрезентативи: boast, complain, conclude, deduce(вони вказують на такі ознаки діючої функції висловлювання які є додатковими до властивості ілокутивної цілі) (група 9)висловлювання,мовлення: говорити,сперечатись); директиви: запитувати, наказувати, командувати, забороняти, просити, благати,заклинати, запрошувати, дозволяти, радити, викликати(на бій), викликати (на суперечку), викликати (на дуель); комисиви: shall, intend, favour(дієслова, основна мета яких-покласти на мовця зобов'язання здійснити дію у майбутньому або наслідувати певну мету або лінію поведінки) (група16)модальні: хотіти змогти, мати намір, прагнути); експресиви (ілокутивна мета цього класу складається в тому, щоб висловити психологічний стан, який задається умовами щирості відносно стану речей, визначеного у рамках пропозиціонального змісту): thank, apologize, condole, deplore, welcome.

Висновки і перспективи. Усі ці акти мовлення були проаналізовані нами з точки зору можливості забезпечити потреби у спілкуванні студентів. Проаналізувавши наявні у підручнику для 1 курсу мовні засоби ми виявили явну недостатність цих мовних засобів у ситуаціях, що стимулюють спілкування студентів між собою, особливо імперативів, перформативів, мовних штампів і кліше. Перспективою подальшого дослідження буде виявлення мінімізованого списку вищезазначених спонукаючих актів мовлення, їх опис у відібраних для навчання ситуаціях і створення на цій основі підручників нового покоління.

Список використаних джерел

1. Горб, Г. А.Обучение средствам выражения эмотивно-оценочных отношений в иноязычной диалогической речи студентов III курса языкового вуза(на материале англ.яз.) [Текст]:автореф. дис. … канд. пед. наук : 07.00.08 /. Г.А. Горб. — Л., 1977. – 18 с.

2. Дорошенко, А. В Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте(на материале англ.яз.) [Текст]:автореф. дис. … канд. филол. наук / А.В. Дорошенко. — М.,1986. — 26с.

3. Леонтьев, А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания [Текст] / А.А. Леонтьев. — М.:Наука, 1969. — 307 с.

4. Пастернак, Т.А Когнітивний компонент комунікативних ролей в інституційному дискурсі[Текст] / Т.А. Пастернак // Науковий вісн. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія:філологічні науки. — К.: Міленіум. — Вип.272. — 2017. — С 30—36.

5. Розенталь, Д.А., Теленкова, М.А.Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя.[Текст] / Д.А Розенталь, М.А. Теленкова / М.:Просвещение, 1985. — 99 с.

6. Рубінська, Б. І Діяльнісні характеристики спілкування студентів: вищий рівень аналізу [Текст] / Б.І. Рубінська //.— Проблеми освіти. — Вип.74, Ч. І. — 2013. — С. 235–236.

7. Серль, Дж. Р. Классификация иллокутивных актов[Текст] / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.17. Теория речевых актов. — М.:Прогресс, 1986. — С. 170–194.

8. Шинкарук, В.Д Репрезентації модусних категорій в сучасній українській мові [Текст] / В.Д. Шинкарук // Мовознавство.– 1999.– № 2–3.– С.50–56.

9. Searle,J. R.Speech Acts.An essay in the Philosophy of Language [Текст] / J.R Searle/Cambridge.:Cambridge University Press,1969.

10. Searle, J. R. What is a Speech Act? [Текст] / Дж.Р. Серль // Pragmatics. Ed. by Steven Davis. — New York –Oxford.:Oxford University Press, 1991. — P. 254 –264.

References

1. Doroshenko, A. V (1986) Pobudytelnye rechevye akty y ykh ynterpretatsyia v tekste(na materyale anhl.yaz.) [Stimulative Speech Acts and their Interpretation in a Text(based on the English Language Materials]:avtoref. dys. … kand. fylol. Nauk. — M.,1986. — 26p.

2. Horb, H. A. (1977) Obuchenye sredstvam vyrazhenyia emotyvno-otsenochnykh otnoshenyi v ynoiazychnoi dyalohycheskoi rechy studentov III kursa yazykovoho vuza(na materyale anhl.yaz. [Teaching Means of Expressing Emotional-Evaluative Relationships in Foreign Language Speech to the Third year Students of a Foreign Languages Higher Educational Establishments]:avtoreferat dys. … kand. ped. nauk : 07.00.08 — L., 1977. – 18 s.

3.Leontev, A. A. (1969) Psykholynhvystycheskye edynytsy y porozhdenye rechevoho vyskazyvanyia [Psycholinguistic units in Speech Production]. — M.: Nauka, 1969, 307p.

4. Pasternak, T. A.(2017) Kognityvnyi komponent komunikatyvnih roley v institutsiynomu diskursy[The Cognitive Component of Communicative Roles in Institutional Dialogue]. — K.: Milenium. — 2017. — P 30 — 36.

5. Rozental, D.A., Telenkova M.A. (1985) Slovar-spravochnyk lynhvystycheskykh termynov: Posobye dlia uchytelia.[Reference Dictionary of Linguistic Terms:Manual for a Teacher]. — M.: Prosveshchenye, 1985. — 99p.

6. Rubinska, B. I (2013) Diialnisni kharakterystyky spilkuvannia studentiv: vyshchyi riven analizu [Communication Activities Characteristics: Highest Level of Analysis]. — Problemy osvity. — Vyp.74, Ch. I. — 2013. — P. 235–236.

7. Searle,J.R. (1969) Speech Acts.An essay in the Philosophy of Language Cambridge.: Cambridge University Press,1969.

8.Shynkaruk, V.D (1999) Reprezentatsii modusnykh katehorii v suchasnii ukrainskii movi. Movoznavstvo. [Representation of modus categories in Modern Ukrainian. Linguistics]. Issues 2–3, 50–56.

9. Searle, Dzh. R. (1986) Klassyfykatsyia yllokutyvnykh aktov[Illocutionary Acts Classification]. — M.: Prohress, 1986. — P. 170 — 194.

10. Searle, J. R. (1991) What is a Speech Act? Pragmatics. Ed. by Steven Davis. — New York –Oxford.: Oxford University Press, 1991. — P. 254 – 264.

ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ АКТЫ РЕЧИ И МАТЕРИАЛ, КОТОРЫЙ ОБЕСПЕЧИВАЕТ ИХ РЕАЛИЗАЦИЮ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ

Б.И.Рубинская

Аннотация. *В статье рассматриваются актуальные вопросы характеристики побудительных актов речи и языкового материала, который обеспечивает успешность их реализации. Рассмотрев существующие классификации глаголов и других языковых средств, автор характеризует побудительные акты речи с точки зрения того насколько они обеспечивают потребности общения определенного контингента говорящих (студентов-филологов) для реализации всех его функций. Рассмотрены акты речи, в которых реализуется регулятивная и эмоционально-оценочная функции общения. Основу любого из этих актов составляют глаголы, которые не были описаны детально с точки зрения потребностей коммуникации. Средствами выражения действенной силы высказывания являются перформативные глаголы.*

Из вердиктивных для общения студентов важны те из них, которые можно найти в высказываниях, связанных с одобрением либо общей оценкой качеств человека; из экзерситивов — с принятием правильних решений либо пропагандой против какого-то способа действий, из коммиссивных — глаголы, основным качеством которых является — обовязать говорящего вести определенную линию поведения; из бехабитивов — глаголы, которые обозначают реакцию на поведение других людей; для выражения отношения к чьим-либо поступкам; для приветствий; для пожеланий;из экспозитивов, которые используются в актах пояснения, те, которые включают развитие точки зрения, ведение дискуссии и прояснение референции и использования слов. Анализ имеющихся в учебниках для 1 курса языковых средств выявил их явную недостаточность в ситуациях, которые стимулируют общение студентов между собой, особенно императивов, перформативов, языковых штампов и клише.

Ключевые слова: *акты речи, регулятивная и эмоционально-оценочная функции общения, перформативные глаголы, побудительные акты речи*

STIMULATING SPEECH ACTS AND MATERIAL WHICH PROVIDES THEIR REALIZATION IN THE PROCESS OF COMMUNICATION

B.I.Rubinska

Abstract. *Many linguists have researched speech acts from different angles. The subject of research became communicative strategies, intentions, social communicative roles, different types of discourse.The subject of our investigation has become stimulating speech acts. We also based our research on the results of research in Psychology of communication and Psycholinguistics that stated the leading role of verbs in the process of speech production. Another reason is the lack of language means when students try to create such stimulating speech acts in the classroom activities.*

We have analyzed stimulating speech acts from the point of view of the language material that provides its realization.We used two verified and generally recognized classification of verbs: the one created by the authors of the "Dictionary of Linguistic Terms" and J.Searle. According to the first one there are such groups of verbs as: 1)concrete action verbs;2)verbs of physical state, 3)verbs of soul state; 4)verbs of sounds and speech expression, 5)verbs of mental activity, 6)verbs of existence, 7)verbs of attitude, 8) verbs of posession,9)verbs of speech, 10)verbs of sign detection, 11)verbs of occupation

activities,12)verbs of skills, 13)verbs of receiving, 14) verbs of manner of behaviour, 15)verbs of motion, 16) modal verbs, 17)phase verbs. Five basic classes of speech acts can be distinguished in accordance with the taxonomic criteria proposed by J.Searle .They are:

1.assertives: The illocutionary goal (force) of assertive speech acts can be defined in terms of the speaker's intention of getting the hearer to accept the propositional content of the utterance as the expression of a true state of affairs. (Sixty-three sub-classes);2.directives, which are subdivided into:

a)impositive speech acts ,i.e. speech acts which are performed by the speaker to influence the intentional behaviour of the hearer in order to get the latter to perform, primarily for the benefit of the speaker, the action directly specified or indirectly suggested by the proposition. (requests, orders, pleas) and

b)non-impositive speech acts, i.e. performed in order to get the hearer to carry out the action primarily for his own benefit (advice, warnings, instructions);

3.commissives: The illocutionary goal (force) of commissive speech acts is the speaker's undertaking of the obligation to perform the action described by the propositional content of the utterance. Commissives are diametrically opposed to impositives, since they are centred upon an action to be performed by the speaker, not by the hearer; moreover, it is the hearer, not the speaker, who is supposed to primarily benefit from the result of the action. (promises, offers);

4.expressives: The illocutionary goal (force) of expressive speech acts can be defined as the expression of a psychological state of the speaker which is brought about by the state of affairs indicated by the propositional content. ('to thank', 'to congratulate', 'to condole');

5.declaratives: The illocutionary goal (force) of declarative speech acts can be extra-linguistic institutions. (excommunicating, declaring war, christening, firing from employment).

We have considered those speech acts in which speakers realize emotional evaluative function and regulative function of communication. The aim of our research was to look at these verbs from the point of view of students needs in classroom communication as well as some other language patterns they need.

This analysis showed the insufficient number of the language material that insures successful interpersonal students communication in the provided situations, especially imperatives , performatives (performative verbs),described language models and clishes.

Keywords:*speech acts,regulative and evaluative-emotional function of speech, performative verbs,stimulating acts of speech*

УДК 81'44 (811.111 + 811.161.2):316.77

ПОЛІТИЧНА КОРЕКТНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

В. В. ТАРАСОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: superativ@gmail.com
*ORCID:*0000-0002-7161-323X

Анотація. *У статті проаналізовано особливості мовної реалізації лінгвопрагматичної категорії політкоректності в англійській та українській лінгвокультурах, визначено суть поняття «політична коректність». Досліджено еволюцію та особливості конотації категорії політичної коректності в прагмалінгвістичному й культурологічному аспектах. Виявлено, що на початку*

©В. В. Тарасова,2018

activities,12)verbs of skills, 13)verbs of receiving, 14) verbs of manner of behaviour, 15)verbs of motion, 16) modal verbs, 17)phase verbs. Five basic classes of speech acts can be distinguished in accordance with the taxonomic criteria proposed by J.Searle .They are:

1.assertives: The illocutionary goal (force) of assertive speech acts can be defined in terms of the speaker's intention of getting the hearer to accept the propositional content of the utterance as the expression of a true state of affairs. (Sixty-three sub-classes);2.directives, which are subdivided into:

a)impositive speech acts ,i.e. speech acts which are performed by the speaker to influence the intentional behaviour of the hearer in order to get the latter to perform, primarily for the benefit of the speaker, the action directly specified or indirectly suggested by the proposition. (requests, orders, pleas) and

b)non-impositive speech acts, i.e. performed in order to get the hearer to carry out the action primarily for his own benefit (advice, warnings, instructions);

3.commissives: The illocutionary goal (force) of commissive speech acts is the speaker's undertaking of the obligation to perform the action described by the propositional content of the utterance. Commissives are diametrically opposed to impositives, since they are centred upon an action to be performed by the speaker, not by the hearer; moreover, it is the hearer, not the speaker, who is supposed to primarily benefit from the result of the action. (promises, offers);

4.expressives: The illocutionary goal (force) of expressive speech acts can be defined as the expression of a psychological state of the speaker which is brought about by the state of affairs indicated by the propositional content. ('to thank', 'to congratulate', 'to condole');

5.declaratives: The illocutionary goal (force) of declarative speech acts can be extra-linguistic institutions. (excommunicating, declaring war, christening, firing from employment).

We have considered those speech acts in which speakers realize emotional evaluative function and regulative function of communication. The aim of our research was to look at these verbs from the point of view of students needs in classroom communication as well as some other language patterns they need.

This analysis showed the insufficient number of the language material that insures successful interpersonal students communication in the provided situations, especially imperatives , performatives (performative verbs),described language models and clishes.

Keywords:*speech acts,regulative and evaluative-emotional function of speech, performative verbs,stimulating acts of speech*

УДК 81'44 (811.111 + 811.161.2):316.77

ПОЛІТИЧНА КОРЕКТНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

В. В. ТАРАСОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: superativ@gmail.com
*ORCID:*0000-0002-7161-323X

Анотація. *У статті проаналізовано особливості мовної реалізації лінгвопрагматичної категорії політкоректності в англійській та українській лінгвокультурах, визначено суть поняття «політична коректність». Досліджено еволюцію та особливості конотації категорії політичної коректності в прагмалінгвістичному й культурологічному аспектах. Виявлено, що на початку*

©В. В. Тарасова,2018

імплементації принципів культури політкоректності в англомовних країнах переважали позитивні культурні конотації. Встановлено появу негативних конотацій у терміні політкоректності під впливом останніх подій у США та світі; виявлено вплив «політичної коректності» на розвиток лексичного складу сучасної англійської та української мов. У роботі продемонстровано неоднозначність сприйняття категорії політкоректності в українському суспільстві та значно меншу актуалізованість даного суспільно-політичного та мовного феномена в українській культурній і мовній традиції.

Ключові слова: *політична коректність, анти-політкоректність, позитивна, негативна конотація, мас-медіа*

Європейський вибір як один із пріоритетів державної політики України вимагає пильної уваги до сучасних інтеграційних процесів у самому Європейському Союзі. Сьогодні гостро постає питання про принципи співіснування в цьому наддержавному утворенні національних і національно-культурних груп. Серед принципів такої єдності називають толерантність, культурне різноманіття, а також *політичну коректність*.

Україна, намагаючись гармонізувати своє законодавство з правом Євросоюзу, приймаючи закони про запобігання дискримінації і забезпечення рівних прав всіх громадян, на практиці не дуже просунулась у реальній імплементації норм антидискримінаційного законодавства. Дуже часто з екранів телевізорів або шпальт газет українські громадяни чують або читають про *«гей-паради»*, *«трансвеститів»*, *«гомосексуалістів»* та ін. Це демонструє, наскільки поняття «політична коректність» є новим для української спільноти. Якщо навіть мас-медіа дозволяють собі такі «неполіткоректні» висловлення, що вже казати про простих українців. Все це в умовах антинаціональної та проросійської інформ-кампанії, коли тисячі російських ЗМІ залякують українців *«гей-шлюбами»* та *«Гейропою»*.

Мова є своєрідним лакмусовим папірцем тих метаморфоз, які відбуваються у суспільстві. Виконуючи роль основного засобу суспільної комунікації, інструмента опису світу та змін, які в ньому відбуваються, а також будучи об'єктом цих змін, мова відбиває в собі реальну картину сучасного світу, відображає стан суспільства, його культуру і світогляд в певний період життя. Те, якою мовою ми говоримо і пишемо, як нею послуговуємося, детермінує наш спосіб мислення, впливає на процес категоризації та ієрархізації реальності.

Оскільки мова і реальність є нерозривно пов'язаними, то в цьому контексті аналіз масмедійних текстів допомагає нам інтерпретувати сучасну дійсність.

Актуальність дослідження. Вивчення феномена політичної коректності набуває особливої актуальності в період глобалізації, коли створюються умови для більш вільного пересування представників різних рас, етносів, релігій і культур разом із властивими їм ідеями, концепціями й ідеологіями. Цей виклик потребує розробки або запозичення механізмів попередження та вирішення можливих суперечностей, конфліктів, непорозумінь, в основі яких є культурна неоднорідність сторін. За таких умов гостро постає питання еквівалентності перекладу – денотативної, конотативної, нормативної, прагматичної та питання уникнення комунікативних девіацій та невдач у міжкультурному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед спроб описати й дослідити політкоректну лексику на особливу увагу заслуговує праці С. Г. Тер-Мінасової, Є. В. Шляхтіної, В. В. Паніна, Л. В. Цурікової, Д. Бернштейна, Д. Вілсона та інші [2; 3; 4; 5; 7; 8]. Цікаво, що у російському мовознавстві тема політкоректості дуже популярна (за останні десятиліття було захищено більше 20 дисертацій на

здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук). В українських мовознавчих дослідженнях тема політкоректності представлена поодинокими статтями, здебільшого, дослідженнями суто англійської політкоректної лексики. Системного зіставного аналізу об'єктивації даного феномену в англійській та українській лінгвокультурах не проводилось.

Мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати особливості мовної реалізації лінгвопрагматичної категорії політкоректності в англійській та українській лінгвокультурах. Для цього необхідно визначити сутність політичної коректності як соціально-політичного феномена та лінгвопрагматичної категорії, проаналізувати мовні засоби її реалізації, відстежити розвиток цієї категорії та пов'язані з еволюційними процесами лексичні інновації в англійській та українській мовах;

Результати дослідження та їх обговорення. Будь-яку ідею можна довести до абсурду. Цей тезіс успішно демонструє розвиток полічної толерантності, яка у XIX столітті сама стала інтолерантною і агресивно нав'язуючою свої погляди.

На думку більшості експертів, саме ідея політкоректності, доведена до абсурду, допомогла Дональду Трампу стати 45м Президентом США. Американці, втомлені від безлуздого переіменування речей та ситуацій, коли неможливо і заборонено *call a spade a spade* (називати речі своїми (власними, справжніми) іменами), віддали свої голоси кандидату, який пообіцяв чесне *«Merry Christmas»* замість політкоректного *«Happy Holidays»* на Різдво.

На думку Трампа основною помилкою попередників була надмірна політична коректність, адже Барак Обама забував про стан звичайних американців, ставлячи на перше місце політичну коректність та толерантність.

*«Вони поставили **політичну коректність** понад загальнолюдських потреб, понад вашу безпеку, понад усе. Я відмовляюся бути **політкоректним**».*

*They have put **political correctness** above common sense, above your safety, and above all else. I refuse to **be politically correct**. I think the big problem this country has is being **politically correct**. I've been challenged by so many people, I don't frankly have time for total **political correctness**. And to be honest with you, this country doesn't have time either* [16].

Політична коректність (політкоректність, ПК; від англ. *political correctness* (*politically correct* or *PC*) – термін, що описує стиль мовлення, ідеї, політику, поведінку, які мають мінімізувати образу расових, релігійних, культурних чи інших груп [7; 8; 14]. Оскільки під політичною коректністю розуміється, перш за все, мовна політкоректність, існує тенденція прибирати з мови (та з мовлення) ті слова і вирази, які можуть зачепити почуття людини мовною нетактовністю, образити особу прямолінійною вказівкою на стан здоров'я або вік, сексуальну орієнтацію або стать [7, с. 95].

За визначенням С. Г. Тер-Мінасової, «політична коректність мови виражається в прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття і гідність індивіда, пригнічують людські права звичною мовною нетактовністю і прямолінійністю» [3, с. 385-386].

У розумінні моделі формування картини соціального світу в доктрині політичної коректності акцент робиться на провідній ролі суспільно-політичної лексики. Мова розглядається як спосіб комунікації й одночасно як засіб формування уявлень про соціальний світ. Ключовим тут є те, що суспільна лексика створює специфічну реальність — уявлення про характер суспільних відносин. Політична коректність передбачає вилучення з акту комунікації таких мовних одиниць, які можуть дискримінувати людину щодо статі, віку, сексуальної орієнтації, розумового й фізичного розвитку, національності, віросповідання, політичних уподобань тощо.

У своїй статті «Як *«політично коректний»* перетворився з комплімента на образу» («How *politically correct* went from compliment to insult») Кейтлін Гібсон на питання «Що ж таке «політична корекність» відповідає «Це залежить від року, коли та кого ви запитуєте» (*But what does it actually mean? Depends what year it is, and whom you're asking*) [15].

Термін «політична коректність» почав широко використовуватись лише з 80-х років XX століття. Саме тоді консерватори з американських університетів почали використовувати його для позначення соціальних рухів, що виступали за підвищення ролі дослідження культурного плюралізму, сексуальних меншин і жіночих питань, а також за встановлення кодексів поведінки, що виключали б прояви расизму, сексизму, гомофобії або інших неприйнятних форм поведінки.

Політична коректність трактується її прихильниками як єдина соціально і морально прийнятна перспектива. Політкоректність – це не тільки позиція, це – спосіб життя, який випливає з певного уявлення про особистість, її зв'язки з суспільством і суспільні цінності та базується на ідеї подолання соціального зла. Акцент робиться на безальтернативності політкоректності як шляху досягнення злагоди в суспільстві. На тих, хто не згоден з принципом політичної коректності, навішується безліч неприємних ярликів (людина фанатична, упереджена, сексистська та/чи консервативна тощо).

Як показує проведений аналіз, принципи політичної коректності реалізуються шляхом модифікації суспільно-політичної лексики через використання прийомів «табуювання» і «евфемізації» образливих для певних соціальних груп слів та висловів. Наприклад, замість *black, negro – African-American*, замість *Oriental – Asian-American*, замість *Indian – Native-American*).

Прихильники ПК виступали за ***bias-free*** – «вільну від забобонів та упереджень» мову. Зайва делікатність та завзяття породили сотні дивних лінгвістичних потвор, наприклад: *horizontally challenged (fat – товстий), nonhuman animal companions (pets – домашні тварини), chemically challenged person, substance abuser* (*drug addict – наркоман), substandard housing (slums* – трущоби), *melanin impoverished (white person – білий), financially challenged (poor – бідний), reduced state of awareness (drunk – у стані алкогольного сп'яніння)* [7].

На початку кампанії з імплементації норм полікоректності, остання сприймалась населенням переважно позитивно, і у дискурсі *«political correctness»* мала позитивну або нейтральну конотацію. Це поняття передбачало позитивний зміст цього терміна як відкритість по відношенню до іншого, як позитивне ставлення до внутрішнього різноманіття, як свободу мислити нестандартно, не так, як прийнято більшістю.

У текстах Британського національного корпусу (British National Corpus) 1980х років можна зустріти таке речення:

Women like him too [Bill Clinton], and not just for his civil rights stand and ***political correctness*** [17].

У наведеному прикладі цілком зрозуміло, що автор вживає словосполучення *«political correctness»* з позитивною конотацією та розуміє її як одну з людських чеснот.

Проте вже наприкінці 1990х років, коли одна за одною відбуваються досить резонансні «політкоректні» події (наприклад, коли в Англії святкування Різдва (Christmas) проходить під назвою *«Winterval»* (*winter + festival*), коли у США дитячу виставу «Білосніжка і сім гномів» (Snow White and Seven Dwarfs) випускають під назвою «Snow White and the Seven Vertically Challenged Males» (Білосніжка та сім

чоловіків обмеженого зросту), політкоректність починає сприйматися як **«political correctness gone mad»** («політична коректність з'їхала з глузду, збожеволіла»).

З часом значення фрази *«political correctness gone mad»* значно розширилося, і цим мовним кліше почали називати майже все, що не подобається і викликає обурення в суспільстві. До того часу, як до ПК розвилось таке вороже ставлення, цей феномен часто ставав предметом жартів. Наприклад, лексема *challenged*, що стала дуже продуктивним елементом для утворення нових політкоректних висловів, почала використовуватись для гумористичного позначення людей невеликого зросту (*short – vertically challenged*), лисих (*bald – follically challenged*), старих (*old – chronologically challenged*), погано одягнених (*badly-dressed – sartorially challenged*), з поганими зубами (*with bad teeth – dentally challenged*), товстих (*fat – horizontally challenged*), померлих (*dead – electroencephalographically challenged*) та ін.

Термін «РС», який спочатку описував використання мови як тонкого інструменту проти ***hate speech*** (мови ворожнечі), почав позначати ініціативи (часто безглузді та дивні) меншості, яка бачить прояви ксенофобії навіть у звичайних для більшості речах.

Наприклад: ***'PC gone mad'****: Feminists drive Formula 1 grid girls out of their jobs. Several models who lost their jobs as "grid girls" on the Formula 1 racing circuit are blasting the feminists who lobbied the sport to fire them* [18].

It's political correctness gone mad *seems to be one of the modern age's most often repeated phrases* [17].

Після 2001 року градус обговорення феномену політичної коректності значно знизився, але в останній рок президентства Барака Обами тема політкоректності, а точніше, анти-політкоректності (*anti-political-correctness*) знову повернулася до топ обговорюваних тем. Проте ключові слова вже змінилися – *«Rather than «difference» and «multiculturalism», Americans in 2012 and 2013 started hearing about* ***«trigger warnings»***, ***«safe spaces»***, ***«microaggressions»***, ***«privilege»*** *and* ***«cultural appropriation»*** [17].

До щоденного лексикону американських студентів увійшли два дуже популярні останнім часом терміни – *«microaggressions»* та *«trigger warnings»*. «Мікроагресії» – дії або слова, що не мали на меті засмутити людину, але сприймаються як вид насилля [1]. Наприклад, питання «Де ти народився?», звернене до американця з азіатською або латиноамериканською зовнішністю, є мікроагресією, бо натякає, що вони не є *справжні* американці. «Попередження про тригери» (*trigger warnings*) – це певні попередження, які професори повинні озвучити перед обговоренням тем, що понтенційно можуть викликати сильний емоційний відгук у студентів та засмутити або образити їх. Наприклад, деякі студенти вимагали забезпечити такими попередженнями книжки «Things Fall Apart» Чинуа Ачебе (так як у книзі є описи расового насильства) і «Великого Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджералда (так як у творі присутня мізогонія (ненависть, зневага, огида до жінок) та сцени домашнього насилля). Ці ініціативи пояснювали тим, що студенти, які пережили расизм або домашні побої, повинні мати можливість уникнути читання цих книг, бо вони потенційно можуть стати «тригером», що нагадає знову студентам про їх психологічні травми.

Слід зазначити, що в суспільно-політичній думці та науковій літературі існують полярні оцінки феномена політичної коректності. Її противники розглядають це явище як замах на традиційні ліберальні цінності, перш за все, на свободу слова. Критика політкоректності має різні форми – від іронічного висміювання до категоричного неприйняття самої ідеї. Політкоректність навіть оголошується

найбільшою інтелектуальною загрозою XXI століття, котра підриває світоглядні основи американського суспільства та всієї західної цивілізації. Наприкінці XX століття політична коректніть почала розумітися як нова форма цезури (*new form of censorship*)

Поняття «політична коректність» все частіше з'являється і в українських ЗМІ, проте вживається з досить широкою і розмитою семантикою. Оскільки прикладів недоречного використання політкоректної лексики досить багато і вони доступні широкому загалу, то й в українській мові слово «політкоректність» і його похідні часто використовуються іронічно, наприклад: *Ти вже вибач, я висловлюся* ***неполіткоректно*** ... або *Тільки моя вроджена* ***політкоректність*** *не дозволяє мені лаятися* і т.д.

Таким чином, *«політкоректність»* дорівнює «вихованість, не вживання інвективів, абсценної лексики» і не має нічого спільного з проблемами дискримінації та нетолерантного відношення до певних суспільних явищ.

Расова та етнічна політкоректність вже проявляється спорадично в українській мовній практиці, наприклад, *Роми* замість *цигани*, *євреї* замість *жиди*, запозичене та вже академічне *афроамериканці* замість *негри* та ін.

Щодо мовної дискримінації хворих людей, то в українських ЗМІ є певний прогрес – останні років 10 ніхто вже не каже *«інваліди»* (хоча у громадському транспорті досі можна побачити написи *«Місця для інвалідів»*), вживаючи *«люди з особливими потребами»*, *«люди з обмеженими можливостями»*, *«діти з особливими освітніми потребами»*. Дітей з синдромом Дауна називають евфемізмом *«Діти сонця»*.

Наприклад: ***Діти з особливими потребами****». Що таке синдром Дауна? Їх називають* ***«діти сонця»****. Ці хлопчики і дівчатка, за словами педагогів, надто чутливі, вразливі та відкриті навколишньому світу.* ***Діти з синдромом Дауна*** *– скільки їх народжується в Україні?* [10]

Спеціальні школи для таких дітей отримали політкоректну приставку «корекційний», наприклад, ***корекційно****-розвиткові програми,* ***корекційна*** *допомога для дітей з особливими освітніми потребами.*

Українська калька з російської *БОМЖ* (рос. Без Определённого Места Жительства) у мові ЗМІ заміняється на *«безхатченко»* та *«безпритульний»*. Наприклад: *Як колишній* ***безхатченко*** *зі Львова відкрив власний бренд сумок* [13]

На відміну від англомовних культур, в українському суспільстві існує досить виражена дискримінація людей з розумовими та фізичними недоліками і різними захворюваннями. Нехтування політичною коректністю в обговоренні проблеми СНІДу породжує хибні уявлення про захворювання і обертається дискримінацією даної категорії людей. В українській мові є кілька виразів, які точно передають негативне ставлення до цієї хвороби, наприклад, *«чума XX століття»*, *«жертва СНІДу»*, *«ВІЧ-інфікований»* (суто медичний термін), *«спідозний»*. Нейтральним та політкоректним терміном є *ВІЛ-позитивний* – людина, яка живе з вірусом імунодефіциту.

Наприклад: *Третя неділя травня вже традиційно відзначається як День пам'яті померлих від* ***СНІДу****. В цей день згадують про тих, хто через ті чи інші обставини став* ***жертвою чуми XX ст.*** *З 1987 року недуга забрала життя майже 26 тисяч молодих українців. Щоденно 8 людей стають* ***жертвами СНІДу*** [11].

У буклеті ***«Як писати про ЛҐБТ? Практичні поради для журналістів»*** [6] наводиться перелік політкоректних термінів та їх дефініції. Зокрема, **ЛҐБТ** – це міжнародний акронім, який виник у другій половині XX сторіччя. Він позначає

спільноту лесбійок, ґеїв, бісексуальних людей, трансґендерів у їхній боротьбі за рівні права. У Буклеті засуджується вживання слова *«гомосексуалізм»*. Автори доводять, що це слово виникло лише для того, щоб патологізувати гомосексуальність. Суфікс *-ізм* вживається для позначення хвороб (*ботулізм*), світоглядів (*атеїзм*), ідеологій (*націоналізм*), мистецьких напрямків (*кубізм*). Гомосексуальність, як вид сексуальності, не являється жодним з перерахованого. Щодо семантичних особливостей, слово «гомосексуалізм» є чужорідним, як для української мови, так і для інших мов, з яких воно могло бути запозичене. В англійській мові воно відоме як *homosexuality*, в німецькій — як *homosexualität*, у французській — *homosexualité*. І лише в українській, російській, білоруській і польській мовах з'явився суфікс *-ізм* та *-ізт*. У цьому ж контексті замість *«гомосексуаліст»* правильно вживати слово *«гомосексуал»* чи то «гомосексуалка» (носії гомосексуальної орієнтації чи ідентичності) [6, с. 10].

Більшість українських ЗМІ продовжують плутати такі різні поняття, як *трансґендерність* (її варіацію *транссексуальність*) і *кросдрессинг* (застар. *«трансвестизм»*). Як тільки не називають австрійську співачку Кончиту Вурст українські медіа: *«співачка-трансвестит»*, *«бородата дівчина»*, *«бородатий трансвестит»*. Кросдресери – люди, які віддають перевагу одягу протилежної статі, але не прагнуть змінити свої вторинні статеві ознаки і відчувають себе у тому ґендері, який їм приписали при народженні. Раніше для позначення явища кросдресингу вживали слово *«трансвестит»*, яке загалом має негативне забарвлення, адже його використовують, щоб підкреслити скандальність, аморальність і дегенеративність явища переодягання.

Взалі Буклет написано досить емоційно, автори дають оцінні характеристики та самі навішують ярлики. Наприклад: *Вже після того, як зал прийняв скандальну поправку і захист ЛҐБТ був узаконений, Гройсман* ***у гомофобному екстазі*** *додав: «І ще раз підтверджую: і сімейні цінності для нас є основними, і жодних однополих браків в Україні і бути не може»* [9]. *Так, безславно, тема «одностатевих шлюбів» в Україні народилася і померла. Можна навіть сказати, що в якійсь мірі Гройсман, незважаючи на* ***відверту гомофобію****, був правий, адже сьогодні справді не йдеться про леґалізацію одностатевих шлюбів в Україні* [6, с. 14].

Автори буклету виступають проти вживання низки словосполучень. Наприклад, проти активно вживаних в українських ЗМІ словосполучень *«нетрадиційна сексуальна орієнтація» та «сексуальні меншини»*, хоча альтернативних термінів так і не наводять.

Наприклад: *З подачі «традиціоналістів» мовний штамп* ***«нетрадиційна сексуальна орієнтація»*** *продовжує гуляти сторінками українських ЗМІ. Сьогодні, коли гомосексуальність повністю декриміналізована в Україні, а церква де-юре відмежована від держави, є сенс перестати називати біле чорним, а традиційне нетрадиційним* [6, с. 17].

Загалом, явище політкоректності для української культури і мови є новим, і більшою мірою експортованим з культури США та західно-європейських країн, часто разом із самими «політкоректними» лексемами (напр., ***камінаут*** (англ. ***coming out***) ***–*** *добровільне публічне або приватне розкриття своєї сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності*; квір (англ. ***queer***) *– людина, яка не пов'язує себе з жодною з відомих орієнтацій чи ґендерних ідентичностей*).

Наприклад: *Усім відоме слово* ***«політкоректність»*** *в Україні поки що сприймається неоднозначно — хоч дітей ним лякай. «Уявляєте, – кажуть знавці, – на Заході негра вже не можна називати негром, чурку – чуркою, чучмека –*

чучмеком! Не дай Боже, і в нас таке запровадять...» У чому ж полягає ***політкоректність****? Що в ній такого страшного?* [12]

Висновки та пекспективи. Аналіз показав, що термін «політична коректність» є семантично неоднозначним. Він вживається у чотирьох значеннях: політична коректність як технологія, як ідеологічна програма, як політичний рух, як іронічне позначення курйозних результатів застосування технології заміни образливих термінів нейтральними словами (евфемізмами).

У ході дослідження було зясовано, що за останні 20 років відношення до феномену політкоректності більшості представників англомовного світу змінилось з позитивного (або нейтрального) до негативного. Ці трансформаційні процеси знайшли відображення у мові у вигляді низки неологізмів суспільно-політичної тематики. Порівняно з англомовними країнами, феномен політкоректності є новим та значно менш актуалізованим та прорефлексованим в українській культурній і мовній традиції.

Перспективи подальших дослідженнь вбачаємо у зіставному аналізі особливостей вербалізації лінгвопрагматичної категорії «політична коректність» у германських та слов'янських мовах.

Список використаних джерел

1. Микроагрессия : как пеленают американский разум [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://sputnikipogrom.com/translated/6/microagression/
2. Панин, В. В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» [Текст] / В. В. Панин. – М., 2005. – 232 с.
3. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 624 с.
4. Цурикова, Л. В. Политическая корректность как социокультурный и прагмалингвистический феномен [Текст] / Л. В. Цурикова // Эссе о социальной власти языка / под ред. Л. И. Гришаевой. – Воронеж : ВГУ. – 2001. – С. 94–102.
5. Шляхтина, Е. В. Языковой аспект политкорректности в англоязычной и русской культурах : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» [Текст] / Е. В. Шляхтина. – Ярославль, 2009. – 207 с.
6. Як писати про ЛҐБТ? Практичні поради для журналістів [Текст] / М. Івануха, Т. Левчук. – ВБО ТОЧКА ОПОРИ, 2017. – 20 с.
7. Bernstein, D. You Can't Say That! The Growing Threat to Civil Liberties from Antidiscrimination Laws / David. E. Bernstein. – Cato Institute, 2003. – 180 p.
8. Wilson, J. The Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on High Education / John Wilson. – Durham, Duke University Press, 2001. – 233 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Гройсман хвалить Бога за те, що в Україні не буде гей-шлюбів [Електроний ресурс].– Режим доступу: https://espreso.tv/news/groysman_khvalyt_boga_za_te_scho_ne_bude_gey_shlyubiv
10. «Діти з особливими потребами». Що таке синдром Дауна? [Електроний ресурс]. – Режим доступу : https://www.radiosvoboda.org/a/1355826.html
11. Медики розповіли, які жахи переживають віл-інфіковані [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zz.te.ua/medyky-rozpovily-yaki-zhahy-perezhyvayut-vil-infikovani/

12. Це страшне слово «Політкоректність» [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.umoloda.kiev.ua/number/1929/186/68637/

13. Як колишній безхатченко зі Львова відкрив власний бренд сумок [Електроний ресурс]. – Режим доступу : https://life.pravda.com.ua/society/2017/10/27/227137/

14. Politically correct [Electronic resource]. – Access mode : https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/politically-correct

15. Gibson C. How 'politically correct' went from compliment to insult. Washington Post [Electronic resource]. – Access mode : https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/how-politically-correct-went-from-compliment-to-insult/2016/01/13/b1cf5918-b61a-11e5-a76a

16. Political correctness: how the right invented a phantom enemy [Electronic resource]. – Access mode : https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump

17. It's political correctness gone mad [Electronic resource]. – Access mode : http://www.macmillandictionaryblog.com/its-political-correctness-gone-mad-part-1-of-2

18. PC gone mad: Feminists drive Formula 1 grid girls out of their jobs [Electronic resource]. – Access mode : // http://www.worldtribune.com/pc-gone-mad-feminists-drive-formula-1-grid-girls-out-of-their-jobs/

References

1. Mykroahressyia: kak pelenaiut amerykanskyi razum [Microagression]. Available at: https://sputnikipogrom.com/translated/6/microagression/

2. Panyn, V. V. (2005) Polytycheskaia korrektnost kak kulturno-povedencheskaia y yazykovaia katehoryia : PhD. …thesis : [Political correctness as cultural behavioral and language category]. M., 232.

3. Ter-Mynasova, S. H. (2000) Yazyk i mezhkulturnaia kommunykatsyia [Language and intercultural communication]. M.: Slovo, 624.

4. Tsurykova, L. V. (2001) Polytycheskaia korrektnost kak sotsyokulturnyi i prahmalynhvystycheskyi fenomen [Political correctness as socio-cultural and pragmalinguistic phenomenon]. Voronezh : VHU. P. 94–102.

5. Shliakhtyna, E. V. (2009) Yazykovoi aspekt polytkorrektnosty v anhloiazychnoi i russkoi kulturakh : PhD ….thesis [Language aspect of political correctness in the English and Russian cultures]. Yaroslavl, 207.

6. Yak pysaty pro LGBT? Praktychni porady dlya zhurnalistiv [How to write about LHBT? Practical recommendations for journalists] / M. Ivanukha, T. Levchuk (2017). VBO TOCHKA OPORY, 20.

7. Bernstein, D. (2003) You Can't Say That! The Growing Threat to Civil Liberties from Antidiscrimination Laws. Cato Institute, 180.

8. Wilson, J. (2001) The Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on High Education. Durham,Duke University Press, 233.

Sources of illustrative material

9. Hroysman khvalyt' Boha za te, shcho v Ukrayini ne bude hey-shlyubiv [Hroysman praises God that there will be no homosexual marriages]. Available at: https://espreso.tv/news/groysman_khvalyt_boga_za_te_scho_ne_bude_gey_shlyubiv

10. Dity z osoblyvymy potrebamy. Shcho take syndrom Dauna? [Children with special needs. What is Down Syndrome] Available at: https://www.radiosvoboda.org/a/1355826.html
11. Medyky rozpovily, yaki zhakhy perezhyvayut' vil-infikovani [Doctors have told about the horrors of HIV-infected people]. Available at: http://zz.te.ua/medyky-rozpovily-yaki-zhahy-perezhyvayut-vil-infikovani/
12. Tse strashne slovo «Politkorektnist'» [This terrible word Political Correctness]. Available at: http://www.umoloda.kiev.ua/number/1929/186/68637/
13. Yak kolyshniy bezkhatchenko zi L'vova vidkryv vlasnyy brend sumok [How a former homeless person from Lviv opened his own brand of bags]. Available at: https://life.pravda.com.ua/society/2017/10/27/227137/
14. Politically correct. Available at: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/politically-correct
15. Gibson C. How 'politically correct' went from compliment to insult. Washington Post. Available at: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/how-politically-correct-went-from-compliment-to-insult/2016/01/13/b1cf5918-b61a-11e5-a76a
16. Political correctness: how the right invented a phantom enemy. Available at: https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump
17. It's political correctness gone mad. Available at: http://www.macmillandictionaryblog.com/its-political-correctness-gone-mad-part-1-of-2
18. PC gone mad: Feminists drive Formula 1 grid girls out of their jobs. Available at: http://www.worldtribune.com/pc-gone-mad-feminists-drive-formula-1-grid-girls-out-of-their-jobs/

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КОРРЕКТНОСТЬ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ МЕДИАДИСКУРСЕ

В. В. Тарасова

Аннотация. *В статье проанализировано особенности языковой реальзации лингвопрагматической категории политкоректности в английском и украинском языках, дано определение понятию «политическая корректность». Исследована эволюция и особенности коннотации категории политической корректности в прагмалингвистическом и культурологическом аспектах. Выявлено, что в начале имплементации принципов культуры политкорректности в англоязычных странах преобладали позитивные культурные коннотации. Установлено появление негативных коннотаций у понятия политкорректности под влиянием последних событий в США и мире; выявлено влияние «политической корректности» на развитие лексического состава современных украинского и английского языков. В работе продемонстрирвано неоднозначность восприятия категории политкорректности в украинском обществе и значительно меньшую актуализацию данного общественно-политического и языкового феномена в украинской культурной и языковой традиции.*

Ключевые слова: *политическая корректность, анти-политкорректность, позитивная, негативная коннотация, масс-медиа*

POLITICAL CORRECTNESS IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN MASS MEDIA DISCOURSE

V. V. Tarasova

Abstract. *Introduction. There are a lot of sensitive subjects, which should be spoken politically correct. «Political correctness» is defined as a strategy for combating discrimination, and its focus is language. To be politically correct is to choose words that avoid disparaging, insulting or offending people because they belong to oppressed groups. Oppressed groups are those subject to prejudice, disrespect or discrimination on the basis of their race, ethnicity, gender, sexual orientation or physical disability.*

Purpose. The aim of the article is to analyze ethnolinguistic and ethnocultural peculiarities of pragmalinguistic category of political correctness in the English and Ukrainian mass media discourse.

Methods. The key research method is the method of comparative analysis which, based on the theoretical data about political correctness in the English and Ukrainian languages, helped us to single out the cases of the use of euphemisms in modern English and Ukrainian online periodicals and compare the types of politically correct euphemisms in the two languages.

Results. Driven by the culture wars, the phrase «political correctness» (PC) has become contentious in recent years. Political correctness taken to an extreme stifles communication and has created a new class of victims. Many believe that the avoidance of words that may offend, marginalize, or insult a group of people – political correctness – has gone too far. According to PC critics, PC promotes a society of victimhood and endangers the public at large by limiting discussion about controversial subjects. At the end of the 1990s many situations branded as «political correctness gone mad». Anti-political correctness has become a badge of honor to many in the English-speaking countries. Suspicious of carefully crafted rhetoric, they claim to «tell it like it is».

The study reveals the influence of «political correctness» on the development of the English and Ukrainian lexis. The evolution and features of the connotation of the category of political correctness in pragmalinguistic and culturological aspects are studied. The results of the study found that, compared to Ukrainian online newspapers and magazines, modern English online periodicals are characterized by a wider use of politically correct lexemes. The number of lexical means depicting sensitive topics in the English mass media is considerably larger than in the Ukrainian mass-media discourse, which proves the topicality of the issue in the English-speaking world.

Conclusion. English-speaking countries and Ukraine have common problems in the field of political correctness. In English public discourse and the media, the term «political correctness» is generally used as a pejorative, implying that these policies are excessive. In Ukraine people use the term in different ways but it is mainly used with neutral connotation to describe language, policies, or measures that are intended to avoid offense or disadvantage to members of particular groups in society.

The paper findings may be useful for researches who deal with political discourse, comparative analysis, the use of euphemisms within the framework of the theory of political correctness.

Keywords: *political correctness, anti-political correctness, positive, negative connotation, mass media*

УДК 811.111’373.2

НІКОНІМИ ЯК ОСОБЛИВА КАТЕГОРІЯ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

С. О. ШЕСТАКОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
Сумський національний аграрний університет
E-mail: sshestakova1@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4640-0379

Анотація. *У статті досліджується нова і специфічна група власних назв інтернет-дискурсу – ніконіми. Акцентується увага на зміні вектору спілкування: з «людина-людина» на «людина-комп’ютер-людина». Аналізуються пропоновані терміни на позначення користувачів інтернет-мережі: «епістулонім», «ніконім», «нік», «нікнейм», «мережеве ім’я», «віртуальна власна назва», «комп’ютерне ім’я», «псевдопрізвисько», «віртуальне ім’я», «інтенет-псевдонім». Обгрунтовується можливість вживання терміна «ніконім» для найменування адрес електронних поштових скриньок. Аналізуються основні моделі ніконімів. Доводиться, що найбільш поширеними є моделі створені за схемою: ім’я + прізвище (24%), ім’я + прізвище + цифри (26%), прізвище+ ім’я + цифри в різних комбінаціях (20%). Стверджується, що загалом найменувань, пов’язаних із реальним антропонімом, майже 80%. Чітко регламентовані вимоги щодо створення ніконімів відсутні, проте рекомендується створювати ніконім з урахуванням аудиторії, для спілкування з якою буде використовуватися скринька. При цьому поряд із буквеними символами можуть з’являтися і небуквені: цифри та різноманітні спеціальні символи замість літер. Основними функціями ніконімів – найменувань адрес електронних поштових скриньок визнаються ідентифікаційна та диференціальна.*

Ключові слова: *ніконім, нікнейм, віртуальний дискурс, власна назва, самопрезентація, віртуальне спілкування*

Актуальність. Унаслідок стрімкого розвитку комп’ютерних технологій, що відбувся наприкінці ХХ століття, значна частина комунікації людей усього світу виявилася опосередкованою електронними засобами, зокрема мережею Інтернет, який став одним із найбільш поширених та ефективних засобів спілкування. Не можна не погодитися з О. В. Лутовиновою, яка зазначає, що «інтернет – це світ, який не знає державних кордонів, у якому швидкість проходження інформації визначається не географічною віддаленістю об’єктів один від одного, а з’єднаннями мереж, це спосіб швидкого одержання будь-якої інформації, можливість спілкування мільйонів людей у різних частинах планети, незалежно від їх соціального статусу та виду занять» [1, с.79].

Треба зазначити, що питання, які стосуються сутності та особливостей обміну інформацією, завжди визнавалися наукою актуальними і важливими. Даний феномен викликає інтерес і сьогодні, особливо у зв’язку з помітною зміною вектору дослідження: з вивчення взаємодії в системі «людина – людина» на розгляд іншої моделі спілкування «людина – комп’ютер – людина».

Якісно нова, комп’ютерно-опосередкована комунікація як важливий напрям людської діяльності привертає увагу дослідників різних галузей, у тому числі й лінгвістів. Саме спілкування в мережі Інтернет через свої особливості потребує в першу чергу ідентифікації учасника – створення найменування. Вибір власної назви у віртуальному середовищі є найважливішим аспектом презентації особи,

© С. О. Шестакова,2018

оскільки, на думку В. І. Супруна, «вся інформація у мережі інтернет будується на ономастичній осі. Власними іменами рясніють усі тексти, іменами є назви частин і одиниць, які функціонують всередині мережі» [2, с.55]. Найбільш актуальними на сьогодні є питання представлення користувача в мережі Інтернет, оскільки через ім'я ще на докомунікативному рівні здійснюється сприйняття віртуальної особистості реципієнтом. Наявність значної кількості комп'ютерних імен вимагає їх детального вивчення з метою з'ясування їх семантики та продуктивних моделей творення і функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних класів імен віртуального дискурсу присвятили свої роботи Т. В. Анікіна, О. І. Голованова, М. В. Голомідова, М. Ю. Карпенко О. В. Лутовинова, О. А. Соков, О. В. Суперанська, В. І. Супрун, М. М. Торчинський та інші. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, ця категорія найменувань потребує глибокого і всебічного вивчення.

Метою статті є визначення найпоширеніших функціональних моделей сучасних українських ніконімів.

Результати. Зрозуміло, що інтенсивний розвиток Інтернету і залучення все більшої кількості людей до віртуальної комунікації зумовлюють появу нових форм і методів комп'ютерного спілкування, а це, у свою чергу, не може не відобразитися в мові. Кожен учасник спілкування зобов'язаний вибрати собі унікальне мережеве ім'я, яке презентує користувача у віртуальному світі, виокремлює його серед інших, підкреслює особистісні риси і створює певний образ.

З огляду на той факт, що сьогодні в мережі Інтернет зареєстровано понад 1 млрд. користувачів, доречно передбачити наявність понад 1 млрд. комп'ютерних імен, а значить, можна говорити про наявність особливого Інтернет-дискурсу, а відповідно й притаманного йому Інтернет-ономастикону. До останнього, за даними досліджень у галузі ономастики [3, с. 141], входить такий клас імен як комп'ютероніми – власні назви об'єктів комп'ютерного буття, що розподіляється на: файлоніми – назви файлів, софтоніми – назви програм, виртуалміфоніми - назви об'єктів віртуального світу комп'ютерної гри та інтернетоніми – назви інтернетівських об'єктів (які включають в себе сайтоніми - назви сайтів, **ніконіми** – **онлайн-псевдоніми користувачів та епістулоніми – адреси електронних поштових скриньок** (виділення наше – С.Ш.).

Щодо найменувань користувачів тих чи інших Інтернет-ресурсів, зокрема й початків адрес їх електронних поштових скриньок, то в різних джерелах знаходимо терміни «епістулонім», «ніконім», «нік», «нікнейм», «мережеве ім'я», «віртуальна власна назва», «комп'ютерне ім'я», «юзернік» тощо.

Так, М. Ю. Карпенко, наслідуючи М. М. Торчинського, пропонує для найменувань адрес електронний поштових скриньок використовувати термін «епістулонім». Проте, згідно з даними Словника української мови, епістола – це жанр літератури XVIII – початку XIX ст. – **послання** у формі листа; заст., жарт. лист. З огляду на це, вважаємо не зовсім доречним застосовувати термін «епістулонім» для позначення досліджуваної групи назв. До того ж, треба зазначити, що й милозвучність згаданого терміна також викликає сумніви**.**

Т. В. Анікіна в різних роботах пропонувала відмінні терміни для позначення учасників віртуального спілкування: «ніконім», «комп'ютерне ім'я», «псевдопрізвисько», «віртуальне ім'я», «інтенет-псевдонім». Незважаючи на те, що найбільш точно відображає сутність поняття термін «інтенет-псевдонім», вживання його вважаємо не зовсім доцільним. Значна частина мережевих найменувань являють собою реальні прізвища та імена користувачів, особливо якщо вони використовуються для ділового спілкування. Звичайно, їх використання

пов’язано з проблемою унікальності – є багато однакових прізвищ та імен. Вихід із цієї ситуації учасники комунікації знаходять у поєднанні прізвищ та імен із цифровими даними (дата народження, номер автомобіля тощо), розділяють їх крапкою або дефісом, використовують спеціальні символи: vlad.danchenko.98@ukr.net [4].

Є. О. Сазонова застосовує термін «нетнейм» (від англ. *net* - мережа, *name*– ім’я). На думку дослідниці, це слово (власна або загальна назва) або словосполучення (іноді – речення), яке використовує віртуальна мовна особистість під час інтернет-спілкування для саморепрезентації та самопозиціонування. Нетнейм – один з різновидів найменувань користувачів певних інтернет-жанрів. Уведення нового терміна необхідно для того, щоб розкрити та уточнити зміст цього поняття. При цьому дослідниця не зовсім коректним із лінгвістичного погляду вважає вживання поняття *нікнейм*, аргументуючи це тим, що ще до появи Інтернету слово "нікнейм" використовували як синонім до лексичної одиниці "кличка, прізвисько", а з поширенням Усесвітньої павутини – як вигадане ім’я, яким називають себе користувачі Глобальної мережі [5, с.401].

Частотним у науковій літературі є термін «нікнейм» (нік; англ. *nickname* – первинно кличка, прізвисько, від середньоанглійського *an eke name* – «інше ім’я», також мережеве ім’я – псевдонім, який використовується в Інтернеті, зазвичай у місцях спілкування (блогах, форумах, чатах). При цьому термін «нікнейм» використовується для самоідентифікації учасників спілкування, це також початок назви адреси електронної поштової скриньки (типу nickname@адреса-сайту.ru), ім’я для входу чи псевдонім на форумі, у чаті й будь-якому сервісі, у якому необхідно представитися [6].

Українська дослідниця Г. В. Ходоренко у своїх роботах застосовує термін «ніконім», який, на її думку, об’єднує такі одиниці, як нік, логін, пароль, репрезентовані словами або синтаксичними конструкціями. «Цю одиницю ми називаємо іменем користувача (ІК), або ніконімом. Ніконім – це вигадане ім’я, ім’я-прізвисько (від англійського слова *nick* – прізвисько), прийняте користувачем Інтернету для організації роботи в мережі й участі в Інтернет-комунікації» [7, с.4].

Ми частково підтримуємо думку Г. В. Ходоренко і вважаємо найбільш доцільним для найменувань користувачів інтернет-мережі термін «ніконім», утворений із двох коренів: англ.. nick і др.-грец. ὄνομα за традиційною для ономастики моделлю (антропонім, топонім, ергонім, прагмонім тощо). Під цим терміном пропонуємо розуміти як віртуальні імена користувачів мережі, необхідні для реєстрації і подальшого функціонування в системі, так і початки назв адрес електронних поштових скриньок, які, за нашими спостереженнями, досить часто збігаються.

Проте, незважаючи на належність ніконімів до ономастичного простору, це досить специфічний клас власних назв. Як відомо, однією з основних функцій будь-яких онімів є ідентифікаційна. Це підтверджують погляди відомих мовознавців. Зокрема, С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик визначають власну назву як іменник, що означає одиничний предмет із ряду однорідних [8, с.33]. О. С. Ахманова у «Словнику лінгвістичних термінів» наголошує, що власна назва – це слово чи словосполучення, специфічним призначенням якого є позначення індивідуальних предметів безвідносно до їх ознак [9, с.175].

У ніконімів ця функція презентована особливо яскраво. Наявність подібного ідентифікатора необхідна не тільки для встановлення контакту і комунікації, а і є обов’язковою умовою для реєстрації на тому чи іншому сервісі (електронна пошта,

соціальні мережі, чати тощо). Не можемо не погодитися щодо цього з думкою О. В. Бусуріної та Н. В. Чуйкіної, які стверджують, що виникнення автономінації має імперативний характер. Бажаючи бути активним учасником процесу віртуальної комунікації, людина зобов'язана зареєструватися на певному ресурсі, а першим і необхідним кроком такої реєстрації є заповнення поля імені користувача [10, с.173]. Без реєстрації на інтернет-ресурсах комунікант може бути лише пасивним учасником спілкування: знайомитися з наявними в мережі матеріалами без можливості участі в коментуванні, розміщенні своїх матеріалів тощо.

Ще одна з особливостей природи комп'ютерного імені полягає в тому, що під час необхідної автономінації номінатор є одночасно й номінатом. Це означає, що номінатор здійснює самоідентифікацію. При цьому здебільшого під час вибору імені для віртуального простору особистість намагається прямо себе презентувати, використовуючи реальні імена або акти, пов'язані з біографією. Проте користувач може й творчо підійти до до створення ніконіма, що виявляється як у значенні оніма, так і у його графічному оформленні.

Аналіз фактичного матеріалу, зокрема назв адрес електронних поштових скриньок надав можливість виокремити такі моделі ніконімів:

1. Ім'я + прізвище (24%): igorpredchenko@gmail.com, ruslansnizhko@ukr.net, ruslana.trohimenko@ukr.net, oleh_chaikovsky@ukr.net, iuriy_kaliuznuyi@ukr.net, vita.tiptyuk@ukr.net, taisiiapopovych@gmail.com, kateryna.kolomiec@mail.ru.
2. Ім'я+прізвище+цифри (26%): lesha_voronin_96@ukr.net, vlad.danchenko.98@ukr.net,irina.hayhan32@gmail.com, zhenya_avdeev98@ukr.net, anton.trinozhko11@gmail.com,nadiabereza88@gmail.com,nataliahubskay789@gmail.com, yuliatkachenko175@gmail.com , karinachala0202@gmail.com.
3. Прізвище+ім'я + цифри (6%): boyko.artem86@gmail.com, zubkoyaroslav2017@gmail.com.
4. Прізвище+цифри (6%): sherstyuk961@yandex.ua, bozhenko0212@gmail.com, galkin20141994@gmail.com, kashuk55@gmail.com, khomenko8898@gmail.com, obukhovskaya77@ukr.net, Fedyna2797@gmail.com, parkhomenko1999@ukr.net, stadni4enko28@gmail.com.
5. Прізвище+ім'я (8%): herasymenko.maryna@ukr.net, misyurov.vitaliy@ukr.net,stepanchenkoLarisa@yandex.ua, avramenko.janna@gmail.com, selukvitaliy@gmail.com, avramenko.janna@gmail.com, kasyanenko.alyono4ka@yandex.ru.
6. Ім'я (повне або скорочене) + цифри (7%): oleg777928@gmail.com, alenka240994@gmail.com, Viktor661@ukr.net, vitaha359@gmail.com, sascha200030@gmail.com, georgiy12@gmail.com, romka88099@gmail.com, vladkaua37@gmail.com.
7. Ім'я + прізвище + по батькові (0,6 %): denispopovmaksimovich@gmail.com.
8. Абревіатури, які є ініціалами (0,6%): kpv20001@gmail.com (попов костянтин викторович).
9. Ім'я + назва професії (0,6%): yaraslav.yurist@gmail.com.
10. Ім'я + цифри + прізвище (0,6%) : artem199606kristenko@gmail.com.
11. Апелятиви (12%): gamsumy@gmail.com, softonike@gmail.com, noone-boss@gmail.com, neotmirasego@ukr.net.
12. Номер телефону (0,8%): 0988489141@gmail.com, 0664689733@ukr.net, 380957549120@ukr.net.
13. Набір випадкових літер (0,5%): dnte2013@gmail.com.

Аналіз ніконімів – назв електронних поштових скриньок дозволив констатувати, що у 78 % випадків під час автономінації ніконім являє собою повне

або часткове дублювання антропоніма користувача, написане з урахуванням технічних особливостей ресурсу на латиниці. Під час опитування респондентів з метою виявлення мотивів номінації з'ясувалося, що респонденти мотивують вибір прямим зв'язком віртуального образу з самими собою. Крім того, оскільки система виключає можливість реєстрації абсолютно ідентичних імен, то користувачі використовують для створення ніконімів різні модифікації своїх імен (lesha_voronin_96). До того ж, скорочені форми імен репрезентують загальну тенденцію відходу від формального стилю спілкування в комп'ютерному дискурсі, а вибір неповної форми імені не просто «скорочує дистанцію» між учасниками комунікації, але й зумовлює позитивне сприйняття комп'ютерного імені та відповідно його власника.

Найбільш поширеними моделями створення ніконімів є моделі Ім'я + прізвище та Ім'я + прізвище + цифри (vlad.danchenko.98). Цифри можуть означати рік народження, важливу дату, вік, номер автомобіля, номер квартири тощо. Крім того, номінатор може використовувати такі знаки, як крапка, дефіс, суфікси, префікси.

До того ж, треба зазначити, що ім'я електронної пошти складається з двох частин: першу користувач створює особисто, а друга – це назва сервісу, на якому реєструється скринька. Чітко регламентовані вимоги щодо побудови ніконімів відсутні, проте дослідники рекомендують створювати ніконім з урахуванням аудиторії, для спілкування з якою буде використовуватися скринька. Для ділового спілкування рекомендовано використовувати ніконіми, створені за вказаними моделями. Ніконім neotmirasego@ukr.net навряд чи викличе довіру до власника поштової скриньки в діловому спілкуванні.

Поширена модель творення ніконімів – онімізація апелятива. Останні можуть позначати характеристику особи, стан, переконання: noone-boss@gmail.com.

Нечастотними є такі моделі, які являють собою номери телефонів.

Достатньо часто під час створення ніконіма використовується прийом мовної гри, який полягає в написанні слів разом. Це можна пояснити бажанням номінатора використовувати «традиційне» ім'я, яке являє собою одне слово. Проте якщо розкласти таке ім'я на частини, то виявляються цілі словосполучення: neotmirasego@ukr.net (не от мира сего). При цьому поряд з буквеними символами можуть з'являтися і небуквені: цифри та різноманітні спеціальні символи замість літер: kasyanenko.alyono4ka@yandex.ru

Висновки та перспективи.. Таким чином, можна зробити висновок, що основними функціями ніконімів – найменувань адрес електронних поштових скриньок є ідентифікаційна та диференціальна. З огляду на це, більшість ніконімів є результатом індивідуальної самопрезентації. У понад 80% випадків ніконім являє собою повне або часткове дублювання реального антропоніма користувача, написане з урахуванням технічних вимог ресурсу.

Ураховуючи той факт, що створення ніконімів законодавчо не регламентується, можна стверджувати, що це достатньо непостійна категорія найменувань – ніконім можна змінити будь-коли за бажанням номінатора, оскільки він є продуктом індивідуальної та спрямованої словотворчості. До того ж, учасник спілкування може мати декілька ніконімів, зареєстрованих на різних ресурсах. Отже, ніконіми є новою і значною за кількістю групою власних назв інтернет-ономастикону, яка потребує ґрунтовного і різноаспектного дослідження.

Список використаних джерел

1. Лутовинова О. В. Цели участников віртуального дискурса. Lingua mobilis. 2012. № 6 (39). С.79-87. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tseli-uchastnikov-virtualnogo-diskursa (дата звернення 15.02.2018)

2. Супрун В.И. Развитие ономастического пространства Интернета. Ономастика Поволжья: материалы IX Междунар. конф. по ономастике Поволжья. Волгоград, 2004. С.53-59.

3. Карпенко м.ю. Словотвір англомовних сайтонімів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер: Мовознавство. 1(27) 2017. С.141-146. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8362/1/Karpenko.pdf (дата звернення 10.03.2018)

4. Аникина Т. В. Сопоставительное исследование виртуального антропонимикона англоязычных, русскоязычных и франкоязычных чатов: дис. … канд. филол. наук: 10.02.20. Екатеринбург, 2011. 224 с. URL: http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/107412/0-788416.pdf?sequence=1 (дата звернення 12.03.2018)

5. Сазонова Є.О. Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки. Studia Linguistica. Випуск 8/2014. С. 399-403. URL: http://philology.knu.ua/files/library/stud-ling/stud-ling-8/65.pdf (дата звернення 18.03.2018)

6. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%BA

7. Ходоренко Г. В. Найменування осіб у російськомовній Інтернет-комунікації : структурний і семантичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова". Дніпропетровськ, 2006. 18 с. URL: http://www.disslib.org/najmenuvannja-osib-u-rosiyskomovniy-internet-komunikatsiyi-strukturnyi-i.html (дата звернення 12.03.2018)

8. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред.. С.Я.Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001.

9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. Энциклопедия, 1966. 608 с. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/linguistic_terms.pdf (дата звернення 19.03.2018)

10. Бусурина Е.В., Чуйкина Н.В. Компьютерная автономинация: языковая личность и языковая игра (на материале виртуальных пространств России и Эстонии). Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки. Т.8. № 2. С.-Петербург, 2017. URL: http://elib.spbstu.ru/dl/2/j17-421.pdf/download/j17-421.pdf (дата звернення 20.03.2018)

References

1. Lutovinova, O. V. (2012) Tseli uchastnikov vIrtualnogo diskursa [The objectives of the participants in virtual discourse]. *Lingua mobilis.* No.6 (39), 79-87. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tseli-uchastnikov-virtualnogo-diskursa

2. Suprun, V. I. (2004) Razvitie onomasticheskogo prostranstva Interneta [Development of the onomastic space of the Internet]. Onomastika Povolzhya: materialyi IX Mezhdunar. konf. po onomastike Povolzhya (Onomastics of the Volga Region: materials of the IX Intern. Conf. on onomastics of the Volga region).Volglgrad, 53-59.

3. Karpenko, M. Yu. (2017) Slovotvir anglomovnih saytonimiv [Writing of English-

speaking sites]. Naukovi zapiski Ternopilskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imenI Volodimira Gnatyuka. Ser: Movoznavstvo (Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Linguistics). No.1(27), 141-146. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8362/1/Karpenko.pdf

4. Anikina, T. V. (2011) Sopostavitelnoe issledovanie virtualnogo antroponimikona angloyazyichnyih, russkoyazyichnyih i frankoyazyichnyih chatov: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20 [Comparative study of the virtual anthroponymicon of English-speaking, Russian-speaking and French-speaking chats:. diss… of Candidate of Philology: 10.02.20]. Ekaterinburg, 224. URL: http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/107412/0-788416.pdf?sequence=1.

5. Sazonova, E. O. (2014) Nikneymika yak nova galuz suchasnoyi antroponimiki [Nicknames as a new branch of modern anthroponymy]. *Studia Linguistica*. Issue 8, 399-403. URL: http://philology.knu.ua/files/library/stud-ling/stud-ling-8/65.pdf

6. Vikipediya – svodnaya entsiklopediya [Wikipedia - encyclopedia]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%BA

7. Hodorenko, G. V. (2006) Naymenuvannya osib u rosiyskomovniy Internet-komunikatsiyi : strukturniy i semantichniy aspekti : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 "Rosiyska mova" [Names of persons in Russian-language Internet communication: structural and semantic aspects: abstract diss… of Candidate of Philology: 10.02.02 «Russian language»]. Dnipropetrovsk, 18. URL: http://www.disslib.org/najmenuvannja-osib-u-rosiyskomovniy-internet-komunikatsiyi-strukturnyi-i.html

8. Ukrayinska mova. Korotkiy tlumachniy slovnik lingvistichnih terminiv (2001) [Ukrainian language. A brief glossary of linguistic terms] / Ed. by . S.Ya.Yermolenko. Kyiv: Libid.

9. Ahmanova, O. S.(1966) Slovar lingvisticheskih terminov [Dictionary of linguistic terms]/ Moskva: Sov. Entsiklopediya. 608. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/linguistic_terms.pdf (дата звернення 19.03.2018)

10. Busurina, E. V. & Chuykina, N. V. (2017) Kompyuternaya avtonominatsiya: yazyikovaya lichnost i yazyikovaya igra (na materiale virtualnyih prostranstv Rossii i Estonii) [Computer autonomy: language personality and language game (based on virtual spaces of Russia and Estonia)]. Nauchno-tehnicheskie vedomosti SPbGPU. Gumanitarnyie i obschestvennyie nauki (Scientific and technical lists of SPbSPU. Humanities and social sciences). Vol.8. No.2. S-Peterburg. URL: http://elib.spbstu.ru/dl/2/j17-421.pdf/download/j17-421.pdf

НИКОНИМЫ КАК ОСОБАЯ КАТЕГОРИЯ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСА

С. О. Шестакова

Аннотация. *В статье исследуется новая и специфическая группа имен интернет-дискурса - никонимы. Акцентируется внимание на изменении вектора общения: с «человек-человек» на «человек-компьютер-человек». Анализируются предлагаемые термины для обозначения пользователей интернет-сети «епистулоним», «никоним», «ник», «никнейм», «сетевое имя», «виртуальная собственное имя», «компьютерное имя», «псевдоним » ,«виртуальное имя»,«интенет-псевдоним». Обосновывается возможность*

применения термина «никоним» для наименования адресов электронных почтовых ящиков. Анализируются основные модели никонимов.

Доказано, что наиболее распространенные модели созданы по схеме: имя + фамилия (24%), имя + фамилия + цифры (26%), фамилия + имя + цифры в разных комбинациях (20%). Утверждается, что в целом наименований, связанных с реальным антропонимом почти 80%.

Четко регламентированные требования к созданию никонимив отсутствуют, однако рекомендуется создавать никонимы с учетом аудитории, для общения с которой будет использоваться ящик. При этом наряду с буквенными символами могут появляться и небуквенные: цифры и различные специальные символы вместо букв. Основными функциями никонимов - наименований адресов электронных почтовых ящиков признаются идентификационная и дифференцирующая.

Ключевые слова: *никоним, никнейм, виртуальный дискурс, собственное имя, самопрезентация, виртуальное общение*

NICKONYM AS THE IMPORTANT CATEGORY OF INTERNET- DISCOURSE.

S. O. Shestakova

Abstract. *In the article the author researches a new and specific group of proper names of internet-discourse – nickonyms. Attention is focused on the changes in vector of communication: from "man-man" into "man – computer". The given terms are analyzed on noted users of the Net: "epistolonium", "nickonym", "nick", "nickname", "net name", "virtual proper name", "computer name", "pseudo name", "virtual name", "internet pseudonym". The possibility of using term "nickonym" is based for giving names to email boxes. The main models of nickonyms are analyzed. It is proved that the most widespread are the models having done by the scheme: name + surname (24%), name + surname + digits (26%), surname + name + digits in different combinations (20%). It is confirmed that the general names related to the real anthroponym is almost 80%. Digits can indicate year of birth, important date, car number, flat number, etc. Besides, nominator can use the following signs as dot, hyphen, suffixes, prefixes, etc. It is pointed that the name of email box is divided into two parts: the first one user makes himself, the second is the name of server on which this box is registered. Clearly regulated requirements as for the creating nickonyms are absent, though it is recommended to create nickonyms considering the audience to communicate with, where this email box will participate. For the business communication is recommended to use nickonyms which were created by the mentioned models. Herewith near with letters symbols can appear not-letters ones: digits and different special symbols instead letters. The main functions of nickonyms for giving names to email boxes are recognized the identification and differential. Looking over the most nickonyms are the results of an individual self-presentation.*

Keywords*: niconym, nickname, virtual discourse, own name, self-presentation, virtual communication*

УДК: 81’24+81’25:82.1[811.11/811.16]

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПРЕДПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТА (на примере стихотворений А.К.Толстого)

О.И.ЯРМОЛОВИЧ, кандидат педагогических наук, доцент,
Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова
E-mail: ok-yarm@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-8273-7254

Аннотация*. Актуальность статьи заключается в потребности человеческого общества в профессионально подготовленых переводчиках. Актуальность требований к переводчику, как участнику коммуникации находится в поле вновь сформированых экономических, социальных, политических изменениях общества. Было определено, что профессионально подготовленым считается переводчик со сформированным лингвокультурологическим уровнем, используемым профессионально. В статье представлены результаты использования произведений художественной литературы, как рабочего материала для формирования лингвокультурологической базы при подготовке к процессу перевода. Автором рассматриваются этапы предпереводчиского анализа, как обязательного начального этапа перевода. Как показано в статье, культурологический предпереводчиский анализ начинается с изучение жизненного и творческого пути автора произведения, в данном исследовании А.К. Толстого. Нами была затронута проблема выявления современных успешных учебных форм при работе со стихами А.К.Толстого и текстами оригиналами стихов Дж.Г.Байрона и Г.Гейне. Было выявлено, что лингвокультурологический предпереводческий анализ реализует задачи формирования, обучения и информирования о языке и культуре, без которых не возможна подготовка качественных переводчиков. Так же был сделан вывод, что использование художественных произведений есть актуальным и эффективным материалом при работе, соорентированной на подготовку переводчиков.*

Ключевые слова: *перевод, переводчик, предпереводческий анализ, лингвокультурология, стихи, текст-оригинал, текст-перевод, художественная литература, конструкции текста*

Актуальность данной работы находится в поле прохождения процесса перевода, который в настоящее время является общепризнанной необходимостью коммуникации. На протяжении последних десятилетий происходившие переселения, столкновения и смешение культур – вот одни из ярчайших событий, требующие международной коммуникации, т.е. диалога и перевода, как обязательной его составной части. Умение осуществлять перевод в условиях современной коммуникации есть подтверждением многосторонней подготовленности, включающей освоение результатов ряда наук. Развитие человечества сформировало новые вопросы: изучение культур различных народов и этносов, конфликтов культур, их лингвистические проявления. Изучение и решение актуально новых задач привело к формированию смежных научных направлений, например лингвокультурологии.

© О.И.Ярмолович, 2018

УДК: 81’24+81’25:82.1[811.11/811.16]

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПРЕДПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТА (на примере стихотворений А.К.Толстого)

О.И.ЯРМОЛОВИЧ, кандидат педагогических наук, доцент,
Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова
E-mail: ok-yarm@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-8273-7254

Аннотация*. Актуальность статьи заключается в потребности человеческого общества в профессионально подготовленых переводчиках. Актуальность требований к переводчику, как участнику коммуникации находится в поле вновь сформированых экономических, социальных, политических изменениях общества. Было определено, что профессионально подготовленым считается переводчик со сформированным лингвокультурологическим уровнем, используемым профессионально. В статье представлены результаты использования произведений художественной литературы, как рабочего материала для формирования лингвокультурологической базы при подготовке к процессу перевода. Автором рассматриваются этапы предпереводчиского анализа, как обязательного начального этапа перевода. Как показано в статье, культурологический предпереводчиский анализ начинается с изучение жизненного и творческого пути автора произведения, в данном исследовании А.К. Толстого. Нами была затронута проблема выявления современных успешных учебных форм при работе со стихами А.К.Толстого и текстами оригиналами стихов Дж.Г.Байрона и Г.Гейне. Было выявлено, что лингвокультурологический предпереводческий анализ реализует задачи формирования, обучения и информирования о языке и культуре, без которых не возможна подготовка качественных переводчиков. Так же был сделан вывод, что использование художественных произведений есть актуальным и эффективным материалом при работе, соорентированной на подготовку переводчиков.*

Ключевые слова: *перевод, переводчик, предпереводческий анализ, лингвокультурология, стихи, текст-оригинал, текст-перевод, художественная литература, конструкции текста*

Актуальность данной работы находится в поле прохождения процесса перевода, который в настоящее время является общепризнанной необходимостью коммуникации. На протяжении последних десятилетий происходившие переселения, столкновения и смешение культур – вот одни из ярчайших событий, требующие международной коммуникации, т.е. диалога и перевода, как обязательной его составной части. Умение осуществлять перевод в условиях современной коммуникации есть подтверждением многосторонней подготовленности, включающей освоение результатов ряда наук. Развитие человечества сформировало новые вопросы: изучение культур различных народов и этносов, конфликтов культур, их лингвистические проявления. Изучение и решение актуально новых задач привело к формированию смежных научных направлений, например лингвокультурологии.

© О.И.Ярмолович, 2018

Подтверждением актуальности творчества А.К.Толстого в наши дни являются его широко известные исторические и поэтические труды. Именно в канун двухсотлетнего дня рождения Алексея Константиновича Толстого писателя, поэта, драматурга следует обратиться и к его переводческому наследию, как обучающему материалу. Созданные А.К.Толстым стихи, и стихи-переводы, легли в основу многих известных музыкальных произведений, т.е. гармоничность лингвистического и музыкального сочленение выдержало проверку временем. А.К.Толстым были сделаны переводы как на европейские, так и на русский языкb. А.К.Толстой сумеk лингвистическими приёмами сохранить культурный пласт эпохи в своих работ [1;2;3].

Связь исследований автора с важными научными и практическими заданиями. Особенностями работы с текстами художественной литературы является многоаспектное решение лингвокультурологических задач: сохранение языковых форм, развитие профессиональных стратегий, укрепление и распространение лингвокультурологических особенностей наций.

Анализ публикаций по представленной теме. Украинский лингвист М.П.Кочерган дал определение языку, как способу общения, который присущ только человеку. Учёный отметил важность функции языка «шлях особистості до пізнання пролягає через мову», как необходимого условия мышления и существования общества [4,с.5-7].

Украинский учёный в области коммуникативной лингвистики Ф.С.Бацевич указал на межкультурную коммуникацию как на процесс общения людей, которые принадлежат к разным национальным сообществам, используют разные языки, имеют разную коммуникативную компетенцию, которая может быть причиной неудач процесса коммуникации [4,с.7, 8].

Проблемами «теории «лингвистической относительности» Сепира-Уорфа, получившей название «лингвокультурология» занимаются учёные всего мира. В работах Арутюнова А.Д., Бацевича Ф.С., Воробьёва В.В., Кубряковой Е.С., Масловой В.А. Огуй А.Д., Паршина П.Б., Почепцова Г.Г., Радзиевской Т.В., Селивановой Е.А. рассматривается «отрасль лингвистики, возникшая на стыке лингвистики и культурологии» по определению Масловой В.А [5,с.5-6].

Связь проблем перевода, коммуникации и культуры исследовалась и представлена в работах: Алексеевой И.С., Арутюнова А.Д., Бацевича Ф.С., Бушев А.Б., Воробьёва В.В., Кияк Т.Р., Комиссарова В.Н., Масловой В.А. Огуй А.Д., Паршина П.Б., Почепцова Г.Г., Радзиевской Т.В., Селивановой Е.А.

Наследие А.К.Толстого исследовалось: Бурдиным Е.А., Копытцевой Н.М., Жаткиным Д.Н., Мухой А.А., Путинцевым В., Стафеевым Г.И., Терещенко А. А., Шешневой Т.Н., Фёдоровым А.В., Ямпольским И.Г. и многими представителями разнонаправленных лингвистических аспектов.

Методологическое и общенаучное значение. Лингвистический анализ процесса перевода предполагает использование ряда методов исследования: стилистического, семантического, интерпретационно-текстового, лингвистического наблюдения, систематизации.

Цель нашего исследования заключается в демонстрации использования художественных произведений А.К.Толстого в процессе перевода, а именно при проведении предпереводческого анализа текста в учебном процессе в вузе.

Рабочим материалом для реализации поставленной цели были выбранные тексты оригиналы стихов Г.Гейне и Дж.Г.Байрона и тексты их переводов на русский язык в поэтической форме, сделанные А.К.Толстым. Предпереводческий анализ предполагал изучение культурологической составляющей исследуемого

материала, т.е. биографии А.К.Толстого, событий эпохи, имевших отношение к его творчеству. Так же попытались интегрировать поэтические тексты (Г.Гейне, Дж.Г.Байрона, А.К.Толстого) в учебный процесс.

Изложение основного материала. Любой язык – это сложная и живая система, которая способна саморазвиваться, устаревать и обновляться, отмирать и возрождаться, быть всестороннее использованной человеческим сообществом. Поэты и писатели в определённом смысле творцы этой системы.

Структура акта перевода обычно представляется как последовательность трёх этапов: понимание – собственно перевод – оценка переводческого решения. При обучении переводу необходимо учитывать, что понимание текста представляет собой неоднородное поэтапное явление, состоящее, по крайней мере, из двух этапов: собстенно понимание и дальнейший предпереводческий анализом текста. Понимание текста, то есть первый этап, всегда сопряжёно с уровнем лингвокультурологической компетентности переводчика. Для профессионального выполнения перевода необходимо понимание природы культурного смысла текста, закрепленного за тем или иным знаковым символом, то есть необходимо понимание и знание культурных сред предлагаемого для работы текста. Формирование профессиональной лингвокультурологической компетентности на образовательном уровне предполагает сформированную переводческую ментальность [2; 3; 5].

Сформированность лингвокультурологической направленности профессионализма переводчика подразумевает владение совокупностью лингвистических и культурологических знаний, и, главное, умение отразить их в своей речевой деятельности, так же владение нормами речевого этикета, культурой межнационального общения, способность воспринимать и слушать говорящего [5, с.53-59].

При этом ясно, что при переводческом взаимодействии двух языков (осуществляемом одним переводчиком) стратегия перевода, безусловно, не симметрична. Так, процесс понимания содержания текста на родном языке в целом протекает без приложения значительных усилий, тогда как понимание исходного тектста на иностранном языке может вызывать определённые трудности. Для переводчика важно не только понимание содержания текста, но и умение построить переводческий «фрейм». Предперводческий анализ текста начинается с анализа культурно значимых фактов [2; 3; 4]. Базируясь на материалах библиотек и интернета определён общеполимический характер А.К.Толстой, автора нескольких поэтически сборников, таких исторических повестей и драм, как "Василий Шибанов","Князь Серебряный", "Смерть Иоанна Грозного", "Царь Федор Иоаннович", "Царь Борис". Статья Ямпольского И.Г. в издании 1963-1964 годов даёт исчерпывающую характеристику личности поэта. А.К.Толстой жил в XIX веке, получил прекрасное образование, принадлежал к состоятельным слоям населения страны, путешествовал по Европе и России, по долгу проживал в Украине, семейными узами был связан со многими, кто оставил существенный след в культуре. К этим людям относятся писатели - А.А.Перовский, братья Алексей, Василий и Александр Жемчужниковы, Л.Н.Толстой, художник - Фёдор Толстой [7, с.5-52].

Полученная на этом этапе информация даёт возможность переводчику понять стилистические конструкции автора. Например, анализируя жизнь Алексей Константинович Толстого стало ясно, что он по долгу жил в Германии, прекрасно знал немецкий язык и свою восторженность жизнью в Европе при переводе стихов

сохранил, внеся изменения лексико-семантической и грамматической структуры оригинального текста [2; 8].

Предпереводческий анализ, проходя через понимание содержания текста оригинала, охватывая переводческий «фрейм» идёт к фактическому структурированию текста под язык перевода. Фёдоров А.В., Жаткин Д.Н., Шешнева Т.Н., Комиссаров В.Н. рекомендуют после рассмотрения структурно-функциональных проблем переводчику обращаться к анализу «частных» проблем на лексическом, морфологическом, фонетическом уровне [2; 4; 6].

Например, говоря о работе со стихотворением У Гейне «Du fragst mich, wie es uns hier ergeht?» привлекает внимание передача риторического вопроса. Отношение к риторическому вопросу в русской и германской культуре различно. У Гейне строфа открывается риторическим вопросом, здесь он одновременно приветствием и обращением к читателям: «Du fragst mich, wie es uns hier ergeht?». В тексте-переводе Толстого никакого обращения нет, но есть описание погоды и слова о трудном положении флюгеров: «Безоблачно небо, нет ветру с утра, В большом затрудненьи торчат флюгера». Предложенный образ флюгеров - свободный, но удачно использованным метафорическим приёмом во всём тексте переводе: «Уж как ни гадают, никак не добьются,//В которую сторону им повернуться?». В оригинале стиха Гейне коротко показывает внешнюю, окружающую обстановку: «Hier ist es still, kein Windchen weht, Die Wetterfahnen sind sehr verlegen». Анализ показал, что выполнены авторизованная интерпретация стихотворения немецкого поэта, привнеся черты собственного писательского мышления и стиля [7, с. 624; 8, с.103-105].

Работа с первой строфой стиха Г.Гейне «Nun ist es Zeit, daß ich mit Verstand...» показала сложности передачи ритма стиха при сохранении поэтичности. В тексте-переводе просматривается изменение поэтической ритмической стилистики. В тексте оригинале Г.Гейне использовал дольник: «Nun ist es Zeit, daß ich mit Verstand// Mich aller Torheit entledge; // Ich hab so lang als ein Komödiant// Mit dir gespielt die Komödie». В переводе А.К.Толстой использовал амфибрахий - четырехстопный и трехстопный: «Довольно! Пора мне забыть этот вздор, Пора мне вернуться к рассудку! Довольно с тобой, как искусный актер, Я драму разыгрывал в шутку!» [7, с. 624; 8, с.105].

Различия способов выражения просьбы и побуждения к действию в русской и немецкой языковых картинах мира: русское предложение: «Довольно! Пора мне забыть этот вздор» не будет соответствовать немецкому: «Nun ist es Zeit, daß ich mit Verstand». В русском предложении акцентируется побуждение к действию, которое приведёт в итоге к «смене» собственника и к поступлению объекта в распоряжение говорящего, в немецком предложении, напротив, акцент делается на существующую ситуацию. В первой же строфе стихотворения мы видим расхождение в переводе ключевых существительных. Было отмечено, что насмешливое и даже ехидное «ein Komödiant» и «die Komödie» не сохранено в переводе. Поэтому читатель русского текста попадает в драму-спектакль. Но эта драма в тексте Толстого есть ситуацией шутливой для «искусного актера»: «Довольно с тобой, как искусный актер, Я драму разыгрывал в шутку» [7, с. 624; 1, с.73-81].

Толстой широко пользовал в текст перевоов: изменение ударения, архаизмы, в частности неправильного ударения в стихе «Расписаны были кулисы пестро», устаревших форм отдельных слов и словосочетаний («доселе», «гладьятора»). Слова указывают на умение автора перевода пользоваться исторической лексикой. Это видно также из первого этапа предпереводческого

культурологического анализа. Как указывается, в стилистическом анализе текста-перевода, поэт-переводчик сумел сохранить не только идею, но и образность, экспрессивность текста-оригинала. [1; 2; 7]

Нами был проведен стилистический анализ текстов стихов Дж.Г.Байрона “The destruction of Sennacherib”, “Sun of the sleepless” и их переводов А.К.Толстого «Ассири́яне шли, как на стадо волки́» и «Грустная звезда!..». Отметим структурно-значимые различия между двумя языками, т.е. аналитический характер английского языка в значительной степени определяет структуру английского предложения, и, в первую очередь, внимание уделяется фиксированному порядку слов в высказывании. Выделим членение предложений. Сопоставление грамматической структуры предложения привело к сравнению его логической и информационной структур, которые сформировали определённую иерархия предложения [7, с. 603-606; 2, с.24-56].

Анализируя переводы А.К.Толстого стихотворения Дж.Г.Байрона “Sun of the sleepless” обращает на себя внимание фактически полное не соответсвие перевода тексту оригинала, но привнесённые изменения в текст перевода не нарушили основные характеристики поэтического байроновского стиля. Переводчик изменил рифму пятистопного ямба на шестистопный. У Дж.Г.Байрона: «Sun of the sleepless! melancholy star! Whose tearful beam glows tremulously far, That show’st the darkness thou canst not dispel, How like art thou to joy remember’d well!». У А.К.Толстого: «Неспящих солнце, грустная звезда, Как слезно луч мерцает твой всегда, Как темнота при нем еще темней, Как он похож на радость прежних дней!». Предложения текста перевода – простые, в отличии от текста оригинала. Толстой добавил слово «как», чем изменил тон с задумчивого на пышно-восклицательный. Однако, в русском варианте последующая строфа возвращает читателя в задумчивое. Анализируя лексическое наполнение перевода и оригинала можно отметить присущую Толстому «вольность» перевода многих слов, что всё же сохранило оригинальный характер образности [7, с. 603-606; 2, с.32-35].

Как отмечают лингвисты, набор имеющихся языковых средств и структур обычно схож в двух языках – это проявляется в одинаковых типах предложений, иных подобных синтаксических структурах и в инвентаре частей речи, который также практически совпадает. Вместе с тем функциональная нагрузка языковых средств различна. Их многие особенности логично встраиваются в языковую ментальность и легко получают объяснение. В первую очередь при переводе решается вопрос о полноте соответствия на синтаксическом уровне, т.е. рассматриваются порядок слов исходного предложения и актуальное членение предложения [1; 2; 4].

Таким образом, перевод представляет собой попытку найти некоторые компромиссы между стремлением сохранить информационную структуру высказывания, а так же требованием самой системы языка. Это заставляет искать пути функциональных трансформаций с тем, чтобы информационную единицу преобразовать в зависимость от её позиции в предложении [1,с.73-81].

Развитие культуры, а особенно культуры коммуникации, должно занять в подготовке профессиональных переводчиков достаточное место, подобное тому, какое изучение языка занимает при сознательном повышении качества профессиональной подготовки. Исследования в области коммуникативной лингвистики, межкультурной коммуникации, лингвокультурализма, переводоведения, обученя переводу и многие другие способствуют реализации качественного акта иноязычного общения, т.е. диалогу, ведущему к позитивному существованию человечества [2; 6,с.35-36].

Значимость использования сопоставительного рассмотрения текстов в учебном процессе реализует задачи формирования, обучения и осведомления культуре, без каждого из аспектов которой не может состояться настоящий переводчик. Использованные нами материалы (оригиналы текстов стихов и текстов-переводов Алексея Константиновича Толстого) показали свою актуальность в условиях подготовки будущих переводчиков или выполнения самого акта перевода.

Результаты данной статьи могут быть востребованы при подготовке курсов лекций по филологическим и педагогическим аспектам, при разработке спецкурсов и спецсеминаров на факультетах по подготовке будущих переводчиков, учителей иностранных языков.

Список використаних джерел

1.Жаткин, Д.Н., А.К.Толстой как переводчик произведений Г.Гейне как русский язык [Текст] / Д.Н.Жаткин, Т.Н.Шешнева// Изв-я вуз. Поволж-кий регион. Гумр-ные науки №1. 2007. – С.73-81. [Електронний ресурс] /Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/a-k-tolstoy-kak-perevodchik-proizvedeniy-g-geyne-na-russkiy-yazyk

2.Фёдоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)/ А.В.Фёдоров. – Учеб. пособие. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1983.- С.24-52.

3.Goodenough, W. Cultural anthropology and linguistics [Text] / W.Goodenough// - In Garvin P., ed. Report on the 7th Round Table Meeting on linguistics and language study. Washington: Georgetown University Press, 1957. – p. 167-173.

4.Бацевич, Ф.С. Основи коммунікативної лінгвістики: підручник [Текст]/ Ф.С.Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376с.

5. Маслова, В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / В.А.Маслова - М.: Изд.центр «Академия», 2001. - 208с.

6. Ferguson, H. Manual for multicultural education [Text] / H.Ferguson.-Yarmouth, Maine: Intercultural Press, 1987. – 60p.

7. Толстой, А.К. Собр. соч. в 4 т. / Вступ. ст. и примеч. И.Ямпольского [Текст] // А.К.Толстой .- Т.1- М.: Худ. лит., 1963. - 800с.

8.Шешнева, Т.Н. Творчество А.К. Толстого в контексте русско-немецких литературных и историко-культурных связей [Текст]: дис ... канд. Филол. наук/ Т.Н.Шешнева.- Саратов: 2007 – 190с.

References

1.Zhatkin, D.N. (2007). A.K.Tolstoy kak perevodchik proizvedenij G.Gejne na rousskij iazik [A.K.Tolstoy as the interpreter G.Gejne's works to the Roussian language]. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/a-k-tolstoy-kak-perevodchik-proizvedeniy-g-geyne-na-russkiy-yazyk

2.Fiodorov, A.V. (1983). Osnovyi obschey teorii perevoda (lingvisticheskie problemyi) [Fundamentals of the general theory of translation (linguistic problems)]. Moscow, Russia: Science, Vyissh. shk., p. 24-52.

3.Goodenough, W.(1957). Cultural anthropology and linguistics [Text], p. 167-173.

4. Batsevich, F.S. (2009). Osnovi kommunIkativnoyi lIngvIstiki: pIdruchnik [Fundamentals of the general communicativev linguistikes]. Kiev, Naukova dumka, 376p.

5. Maslova, V. A. (2001). Lingvokulturologiya: Ucheb. posobie dlya stud. vyissh. ucheb, zavedeniy [Lingvoculturologiya: Ucheb. posobie for students of the high school], Moscow, Russia: «Akademia»,. 208p.

6. Ferguson, H. (1987). Manual for multicultural education [Text], Yarmouth, Maine: Intercultural Press. 60p.

7. Tolstoy, A.K. (1963). Sobranie sochineniy v 4 t. / Vstupitelnaya statya i primechaniya. I.Yampolskogo [Collected Works in 4 volumes. / Introductory article and notes. I.Yampolsky], Moscow, Russia: “Hudozhestvennaya literatura”,800c.

8. Sheshneva, T.N. (2007). Tvorchestvo A.K. Tolstogo v kontekste russko-nemetskih literaturnyih i istoriko-kulturnyih svyazey [Creativity A.K. Tolstoy in the context of Russian-German literary and historical-cultural connections]. dis ... kand. filol. Nauk, Saratov, 190p.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПЕРЕДПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ (на прикладі віршів А.К.Толстого)

О.И.Ярмолович

Анотація. *Актуальність статті полягає в потребі суспільства в професійно підготовлених перекладачах. Встановлено, що економічні, соціальні, політичні зміни суспільства формують нові завдання, обговорення яких передбачає участь перекладачів. З’ясовано, що професійно підготовленим вважається перекладач з опанованим лінгвокультурологічним рівнем або з умінням сприймати, засвоювати і використовувати лінгвокультурологічні данні в професійному спрямуванні. Статтю присвячено використанню творів художньої літератури в формуванні лінгвокультурологічної бази при підготовці до перекладу. Зроблено акцент на передперекладацькому аналізі, як обов’язковій складовій процесу перекладу. Представлено опис предперекладацького аналізу, а саме творчості О.К.Толстого. Його поезія нами використовувалась як навчальний і дослідницький матеріал. В даній роботі ми торкаємось проблеми пошуку сучасних форм навчального процесу, які будуть успішними при праці з творами О.К.Толстого і текстами оригіналами Дж.Г.Байрона и Г.Гейне. Виявлено, що лінгвокультурологічний передперекладацький аналіз реалізує задачі формування, навчання і інформування мові і культурі, без котрих не можлива підготовка якісного перекладача. Зроблено висновок, що використані художні твори є актуальним і єфективним матеріалом при праці, зорієнтований на підготовку перекладачів.*

Ключові слова: *переклад, перекладач, лінгвокультурологія, передперекладацький аналіз, вірші, текст-оригінал, текст-переклад, художня література, конструкции текста*

LINGUOCULTURAL PRE-TRANSLATING ANALYSIS OF TEXT (based on A.K. Tolstoy's verses as the practical material)

O. I. Yarmolovich

Abstract*. The relevance of the article is the need of the human society in professionally trained interpreters. The urgency of the requirements for a participant of communication , the translator or interpreter, is in the field of newly formed economic, social, political changes in society. It was determined that a professionally prepared is the interpreter with a formed linguocultural level which is used professionally. The article presents the results of using verses as a practical material for formating the linguocultural level in preparation for the process of translation. The author of the article considers at the stages of the pre-translation analysis as a mandatory initial stage of the translation. The linguocultural pre-translating analysis begins with the studying the creative path and life of the works’ author. It is shown the reasults of this studying on the example of A.K. Tolstoy, whose verses were taken as the practical material.*

We touched upon the problem of identifying modern successful educational forms during our work with A.K. Tolstoy's verses and original texts verses of G.G. Byron and G. Heine. It was found that linguocultural pre-translational analysis realizes the tasks of forming, teaching and informing about language and culture, without which qualitative translators and interpreters are not possible. It was also concluded that the use of works of art is an actual and effective material in the work, focused on the preparation of professional translators interpreters.

***Keywords**: translation, translator/ interpreter, pre-translational analysis, linguocultural analysis, verses, text-original, text-translation, fiction, text constructions*

УДК 811.161.2’06

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

О. М. ЛИСЕНКО, викладач, здобувач ступеня доктора філософії у ВДПУ ім. М. Коцюбинського
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
E-mail: aunikgamile@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0219-967X

***Анотація.** У статті проаналізовано теоретичні засади типології дискурсу. Запропоновано найпоширеніші дефініції дискурсу як мовознавчого терміна. Розглянуто основні підходи до його класифікації, зокрема встановлено, що дискурс найчастіше диференціюють за кількістю учасників комунікації, залежно від інтенції комунікантів, за формою, ураховуючи трансформацію змісту, а також за соціально-демографічними, соціально-професійними та соціально-політичними ознаками.*

Визначено причини варіативності існування різновидів дискурсу, основними з яких є такі: поділ різновидів дискурсу, їхнє об’єднання, оновлене змістове наповнення, поява нових типів, тимчасова модифікація деяких із них тощо. Узагальнено напрямки, за якими може здійснюватися різновекторне дослідження дискурсу.

Коротко схарактеризовано найпоширеніші у мовознавстві види інституційних дискурсів: політичного, педагогічного, медичного, релігійного, наукового, юридичного, військового, газетного, театрального, теле- і радіодискурсу. З’ясовано, що основними критеріями, за якими їх вирізняють, є інтенція та комуніканти як безпосередні учасники процесу спілкування. Визначено основних «діячів» згаданих видів дискурсу – агентів як репрезентантів певного виду інституту та клієнтівяк ініціаторів звернення.

Зроблено висновок про те, що неоднорідність типології дискурсу спричинена різними напрямками, принципами, підходами до його вивчення. Окреслено перспективу подальшого дослідження, яка полягає в детальному аналізі інституційних видів дискурсу, зокрема медичного.

***Ключові слова:** дискурс, текст, комунікація, класифікація, типологія, інтенція*

Актуальність. Розвиток мовознавства, як і будь-якої науки, сприяє появі нових напрямків досліджень та глибшому вивченню вже наявних понять. У лінгвістиці дискурс розглядають як текст, процес мовлення, мовленнєву поведінку в комунікативній ситуації, форму вияву комунікативного процесу, а його вивчення здійснюють як у межах конкретних галузей знань, так і в міждисциплінарних

© О. М. Лисенко, 2018

We touched upon the problem of identifying modern successful educational forms during our work with A.K. Tolstoy's verses and original texts verses of G.G. Byron and G. Heine. It was found that linguocultural pre-translational analysis realizes the tasks of forming, teaching and informing about language and culture, without which qualitative translators and interpreters are not possible. It was also concluded that the use of works of art is an actual and effective material in the work, focused on the preparation of professional translators interpreters.

***Keywords**: translation, translator/ interpreter, pre-translational analysis, linguocultural analysis, verses, text-original, text-translation, fiction, text constructions*

УДК 811.161.2’06

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДИСКУРСУ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

О. М. ЛИСЕНКО, викладач, здобувач ступеня доктора філософії у ВДПУ ім. М. Коцюбинського
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
E-mail: aunikgamile@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0219-967X

***Анотація.** У статті проаналізовано теоретичні засади типології дискурсу. Запропоновано найпоширеніші дефініції дискурсу як мовознавчого терміна. Розглянуто основні підходи до його класифікації, зокрема встановлено, що дискурс найчастіше диференціюють за кількістю учасників комунікації, залежно від інтенції комунікантів, за формою, ураховуючи трансформацію змісту, а також за соціально-демографічними, соціально-професійними та соціально-політичними ознаками.*

Визначено причини варіативності існування різновидів дискурсу, основними з яких є такі: поділ різновидів дискурсу, їхнє об’єднання, оновлене змістове наповнення, поява нових типів, тимчасова модифікація деяких із них тощо. Узагальнено напрямки, за якими може здійснюватися різновекторне дослідження дискурсу.

Коротко схарактеризовано найпоширеніші у мовознавстві види інституційних дискурсів: політичного, педагогічного, медичного, релігійного, наукового, юридичного, військового, газетного, театрального, теле- і радіодискурсу. З’ясовано, що основними критеріями, за якими їх вирізняють, є інтенція та комуніканти як безпосередні учасники процесу спілкування. Визначено основних «діячів» згаданих видів дискурсу – агентів як репрезентантів певного виду інституту та клієнтівяк ініціаторів звернення.

Зроблено висновок про те, що неоднорідність типології дискурсу спричинена різними напрямками, принципами, підходами до його вивчення. Окреслено перспективу подальшого дослідження, яка полягає в детальному аналізі інституційних видів дискурсу, зокрема медичного.

***Ключові слова:** дискурс, текст, комунікація, класифікація, типологія, інтенція*

Актуальність. Розвиток мовознавства, як і будь-якої науки, сприяє появі нових напрямків досліджень та глибшому вивченню вже наявних понять. У лінгвістиці дискурс розглядають як текст, процес мовлення, мовленнєву поведінку в комунікативній ситуації, форму вияву комунікативного процесу, а його вивчення здійснюють як у межах конкретних галузей знань, так і в міждисциплінарних

© О. М. Лисенко, 2018

напрямках. Багатовимірність поняття «дискурс» унеможливлює формування єдиної системи дослідження, що охопило б усі аспекти його вивчення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У лінгвістиці дослідження дискурсу відбувається в різних напрямках. М. Стаббс визначає дискурс як: 1) одиницю мови, що є більшою, аніж речення; 2) на змістовому рівні дискурс пов'язаний із використанням мови в соціальному контексті; 3) дискурс є певним засобом взаємодії між мовцями у формі діалогу [6, с. 189–190]. Р. Барт вважає, що поняття «дискурс» уміщує тексти фольклорного та літературного характеру, «а також вербальні (письмові та усні) тексти, що належать до масової комунікації» [15,с. 580]. У напрямку дослідження типології дискурсу працювали й продовжують працювати вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, зокрема: Дж. П. Джі [17], Ф. С. Бацевич [1], В. І. Карасик [5, 6], В. В. Красних [7], О. Ф. Русакова [13], О. А. Семенюк [12], І. С. Шевченко [2] та ін. [14].

У домені сучасних досліджень виокремлюють різноманітні види дискурсу. Їхня кількість не є сталою, оскільки в процесі суспільного розвитку вони можуть зникати, трансформуватися, об'єднуватися. Нерідко з'являються й нові типи дискурсу. Усе це спричиняє потребу вивчення видозміненого дискурсу й, безперечно, **актуальність** обраної проблематики.

Метою статті є вивчення різноманітних класифікацій дискурсу, критеріїв та принципів формування його типології.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мовознавстві дискурс розглядають як: «1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнута цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальні, культурні, етнічні і под.); 3) стиль мовного спілкування; 4) зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних» [11, с. 568–569].

В. І. Карасик визначає дискурс як певну перехідну ланку «між мовою, мовленням, спілкуванням, мовленнєвою поведінкою, з одного боку, та фіксованим текстом, що є залишковим явищем після спілкування, з іншого боку» [6, с. 192].

На думку Дж. Броуна, дослідження дискурсу не може обмежуватися лише безпосереднім аналізом використання мови без врахування мети або функцій, що реалізуються в процесі людської діяльності [16, с. 1].

Н. Феарклоу зазначав, що поняття дискурсу не повинно зводитися до звичайного застосування мови, а усне чи писемне мовлення варто розглядати як форму соціальної практики. Цю саму думку підтримував і Р. Фасолд, указуючи на те, що дослідження дискурсу – це дослідження всіх аспектів використання мови [3, с. 254].

У широкому значенні дискурс можна розглядати у двох напрямках, кожен із яких є складним та багатокомпонентним: 1) текст, що є засобом фіксації дискурсу на письмі і 2) комунікативний процес у вигляді монологу чи діалогу, що є відображенням дискурсу в усному мовленні.

Дискурс – неоднорідне поняття, тому його дослідження відбувається з погляду лінгвістики, граматики, літературознавства, стилістики, семіотики, соціології, етнографії, філософії, теорії комунікації та в міждисциплінарних напрямках прагмалінгвістики, прагмастилістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвостилістики, лінгвосемантики, граматичної стилістики, лінгвокультурології, структурної лінгвістики, когнітивної семантики та ін.

Незважаючи на те, що здебільшого дискурс розглядають як міждисциплінарне поняття, В. І. Карасик узагальнює його вивчення за такими напрямками: 1) дослідження мови повинно здійснюватись у динаміці, оскільки їй не властива статичність; 2) комунікація є підґрунтям рухливості мови, бо в процесі спілкування співрозмовники репрезентують свою позицію, обмінюються інформацією, емотивно впливають один на одного, спричиняють формування різних думок; 3) дослідження комунікативних процесів повинно відбуватися з урахуванням національних особливостей; 4) у процесі комунікації домінантна роль належить суб'єкту, а не «засобам спілкування»; 5) окрім безпосереднього процесу спілкування, потрібно враховувати ще обставини, що передують комунікативному процесу та аспекти, які є наслідком цієї комунікації; 6) текст варто розглядати як результат спілкування, якому властива багатоплановість, де центральне місце належить реалізації та сприйманню тексту [6, с. 192].

Результатом глибинного вивчення дискурсу є робота мовознавців у дослідженні його типології.

Джеймс Пол Джі вказує на варіативність існування різновидів дискурсу: 1) у процесі розвитку один вид дискурсу може поділитися на декілька різновидів; 2) з часом два чи декілька типів дискурсу можуть об'єднатися; 3) у процесі еволюції назва дискурсу може залишитися незмінною, проте мати інше змістове наповнення; 4) прогрес пов'язаний зі змінами соціуму призводить до зникнення неактуальних, застарілих видів дискурсу та появи нових; 5) наявні дискурси не існують відокремлено, а перебувають у певній взаємодії; 6) не має прямої залежності між складністю дискурсу та його обсягом; 7) у процесі спільної діяльності види дискурсу можуть тимчасово модифікуватися; 8) кількість наявних дискурсів незліченна; 9) не можна чітко визначити межі дискурсу, тому що кожен вид не існує відокремлено, а перебуває в певній взаємодії з іншими; оскільки межі дискурсу не є сталими, то відповідно трансформується їхнє змістове наповнення [17, с. 21–22].

Підвищена увага не лише мовознавців, а й дослідників з інших галузей знань до питання класифікації дискурсу призводить до його неоднорідності та строкатості.

Першочергово дискурс можна поділити на *письмовий* та *усний*. На противагу усному, письмовому притаманна стандартизованість. На підставі «прагматеми – інтенції та інтерпретанти» [4, с. 23]. О. О. Селіванова вирізняє письмовий *адресатний* та *безадресатний* [10, с. 135] дискурси. Безадресатний дискурс є загальноадресатним, оскільки не має за мету вплинути на чітко визначеного індивідуума [10, с. 135]. Як зазначає А. П. Загнітко, «художні, наукові та публіцистичні тексти» [4, с. 23] належать до безадресатного різновиду дискурсу, оскільки вони орієновані на уявного адресата, а за спрямованістю їх можна поділити на індивідуальні та загальні. Водночас до адресатних належать «листи, повідомлення, записки», що мають чітку спрямованість на адресата, який здатен коректно сприйняти цей вид дискурсу [там само].

За кількістю учасників дискурс усної форми поділяють на: «комунікацію *внутрішню* (1 особа), *міжлюдську* (2 особи), *малих груп* (3-5 осіб), *публічну* (20-30 і більше), *організаційну* (100 і більше), *масову* (1000 і більше)» [10,с. 136].

За формою дискурс може бути *діалогічним* та *полілог*ічним. Їм обом властива чітко визначена адресатність або умовна адресатність, водночас діалог ще може бути внутрішнім [4, с. 23]. На нашу думку, до цих форм реалізації дискурсу варто додати ще *монолог*, який може реалізуватися внутрішньо, бути інтенційно орієнованим і квазіадресатним.

Залежно від наміру співрозмовників діалогічний дискурс диференціюють на *комплементарний, компетивний, координативний* [10, с. 136].

Розглядаючи питання типології дискурсу, І. С. Шевченко та О. І. Морозова серед інших виділили такі його типи: залежно від інтенції та комунікативних обставин – *аргументативний* (перемовини, обмін думками), *конфліктний* (скандал, сварка, бійка) та *гармонійний*; ураховуючи особливості адресата й адресанта за соціально-демографічними ознаками – *дитячий, підлітковий, літніх людей, жіночий* та *чоловічий, мешканців села* та *міста*; відповідно до соціально-професійної діяльності – дискурс *шахтарів, водіїв, мореплавців*; за соціально-політичним критерієм – дискурс *республіканців, соціал-демократів, консерваторів, ультраправих* та ін. [2].

Відповідно до трансформації змісту в процесі спілкування класифікація дискурсу відбувається за принципом правдивості чи неправдивості на такі види: *адекватно-істинний*, *контрадикторний* [4, с. 23] – у процесі комунікації повідомляється хибна інформація, проте вона сприймається як правдива, *замовчування* [там само] – повідомлення не є правдивим, оскільки адресатові відомий не весь його зміст, *дешифрування* [4, с. 24] – співрозмовником викривається недостовірність інформації, *бажання неправди* [там само] – комунікант зацікавлений у хибній інформації, *конвенційно-неістинний* [4, с. 24] – за обопільною згодою комуніканти використовують брехню як правду, *шифровано-істинний* [там само] – комуніканти оперують неправдивим повідомленням, проте вони можуть трансформувати його як достовірну інформацію [4, с. 23–24].

Ураховуючи паравербальні засоби комунікації,А. П. Загнітко виділяє *одно-* та *двобічно вербалізований* [4, с. 24] дискурси. Відповідно до іллокутивного компонента дискурс диференціюють на *експресивний, репрезентативний, комісивний, директивний* тощо [там само].

В. В. Красних зосереджує увагу на *національному* типі дискурсу, який уміщує «вербалізованну мовленнєву та мисленнєвотворчу діяльність» [7, с. 114], що є симбіозом «процесу та результату» [там само], містить «лінгвістичні та екстралінгвістичні» [7, с. 114] аспекти, які реалізуються в мові та репрезентуються носіями певної «національної лінгво-культурної спільноти» [там само].

З погляду соціолінгвістики В. І. Карасик поділяє дискурс на два види: *персональний* (особистісно-орієнтований) та *інституційний* (статусно-орієнтований). Ці види дискурсу відрізняються тим, що в процесі особистісно-орієнтованої комунікації задіяні добре знайомі співрозмовники, а під час статусно-орієнтовної комунікації взаємодія відбувається між індивідуумами, що репрезентують різні мікросоціуми. До того ж, *персональний* дискурс розгалужується на *побутовий* («розмовний» [12, с. 120]) та *буттєвий* («художній, філософський» [12, с. 120]), а *інституційний* (галузевий [12, с. 120]) розподіляють на види залежно від типу мовлення в комунікативних ситуаціях. Характерною рисою *побутового* дискурсу є стислість, доступність та однозначність у сприйнятті. *Буттєвий* дискурс не є поверховим, а навпаки, спрямований на дослідження глибинного художнього, психологічного та філософського змісту. *Інституційний* дискурс реалізується в комунікації між представниками однієї або різних галузей [6, с. 193]. *Буттєвий* дискурс поділяють на *прямий* та *опосередкований*. *Прямий буттєвий* репрезентується «*змістовим переходом* та *змістовим проривом»* [5, с. 5–20].

У лінгвістичних дослідженнях інституційних типів дискурсу, відповідно до потреб соціуму, суспільної діяльності, соціолінгвістичних ознак, найчастіше виокремлюють такі види дискурсів, як: *політичний, дипломатичний,*

адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігіозний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний, масово-інформаційний [6, с. 208].

У власній класифікації дискурсу Г. Г. Почепцов виділяє: теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері паблік рілейшнз, рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси [1, с. 138–139]. Натомість Н. Н. Миронова виділяє: «педагогічний, політичний, науковий, критичний, етичний, юридичний, військовий, батьківський дискурси» [8, с. 14–15].

Найпоширенішою у лінгвістичних дослідження є така типологія інституційних дискурсів: *політичний* – здобуття влади та її утримання, формування і вплив на суспільну свідомість; *педагогічний* – організація навчального та виховного процесу, у результаті якого індивід набуває знань щодо пізнання навколишньої дійсності, норм та правил існування в соціумі, оцінки набутих знань, здобуття навичок для подальшого розвитку; *медичний* – передбачає надання якісної фізичної або психологічної допомоги; *релігійний* – усвідомлення інформації щодо праведної поведінки в житті, розуміння того, що є гріхом, сприймання Бога як найвищої сили; *науковий* – здобуття знань у різних галузях, дослідження певної проблеми, що є багатоаспектним процесом; *юридичний* – трактування законів, дотримання чинного законодавства, що регламентує права та обов'язки кожного в соціумі; *військовий* – у ньому подають роз'яснення понять війн та конфліктів [8, с. 17]; *теле-і радіодискурс* – має інформативний та розважальний характер, уплив на волю та почуття аудиторії; *газетний* – інформування в різних галузях, напрямках та аспектах; *театральний* – формування почуття прекрасного, морально-етичне виховання, емоціогенний уплив на глядачів.

На думку В. І. Карасика, головними ознаками, за якими визначається кожен із соціально інституційних дискурсів, є інтенція та комуніканти як безпосередні учасники процесу спілкування. «Діячів» інституційного дискурсу він поділяє на *агента* [12, с. 120], що репрезентує певний вид інституту, та *клієнта* [12, с. 120], який ініціює звернення. Відповідно агентами та клієнтами в інституційних дискурсах виступають: у *політичному* – представники влади (президент, прем'єр-міністр, депутати, мери та ін.), а клієнтом слугує суспільство; у *педагогічному* – викладачі, вчителі, вихователі – студенти, учні, діти; *у медичному* – лікарі, медсестри, лаборанти – пацієнти; у *релігійному* – священики, диякони, проповідники, ченці і под. – парафіяни, віряни, суспільство загалом та окремі представники; у *науковому* – особа, що має «ступінь наукової кваліфікації, академічне звання, є членом престижних наукових товариств, учений-дослідник, учений-педагог, учений-експерт, учений-популяризатор» [6, с. 230] – аспіранти, здобувачі, студенти, представники суспільства, що цікавляться науковою інформацією у будь-якому її викладі; у *юридичному* – судді, адвокати, юристи, представники поліції – суспільство; у *військовому*– офіцери, майори, командири та ін. – солдати, цивільні; у *теле- і радіодискурсі* – ведучі, журналісти, редактори, звукорежисери і под. – аудиторія, що представлена глядачами та слухачами; у *газетному* дискурсі – журналісти, редактори, коректори – читач; у *театральному* – актори, сценаристи, костюмери, освітлювачі сцени та ін. – глядачі в театрі.

Залежно від обраного об'єкта дослідження О. Ф. Русакова пропонує таку класифікацію дискурсу: 1) дискурс повсякденного спілкування (побутова комунікація, дружні розмови, плітки, побутові конфлікти та ін.); 2) інституційні дискурси (адміністративний, офісний, банківський, педагогічний, медичний, армійський, церковний та ін.); 3) публічний дискурс (дискурс громадянської

ініціативи та виступів, дипломатичний, PR-дискурс і под.); 4) політичний дискурс (дискурс політичних ідеологій, акцій, інститутів); 5) медіа-дискурси (ТВ-дискурс, дискурс кіно, реклами та ін.); 6) арт-дискурси (літературний, музичний, образотворчого мистецтва, модельний та ін.); 7) дискурс ділової комунікації (дискурс ділових перемовин, бізнес-комунікації); 8) маркетингові дискурси (дискурс реклами, продажу, споживчий, сервісний та ін.); 9) академічний дискурс (дискурс наукових спільнот, наукових та гуманітарних дисциплін); 10) культурно-світоглядний дискурс (дискурс культурних епох, філософських та релігійних течій) [13, с. 27].

Серед типології інституційних дискурсів спостережено певну неоднорідність, що спричинено потребою здійснювати дослідження в різних напрямках представниками багатьох галузей знань. Однак, попри це, у класифікаціях помітні й схожі елементи.

Проаналізована типологія дискурсу є відображенням значної кількості досліджень у цьому напрямку, проте, ураховуючи складність та багатовимірність цього питання, потрібно констатувати, що запропонована стаття не окреслює всієї проблематики питання. У подальших наукових розвідках плануємо глибше і різноаспектніше дослідити інституційні види дискурсу, зокрема медичний.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [Підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: «Академія», 2004. – 344 с.
2. Безуглая, Л. Р., Бондаренко, Е. В., Донец, П. М., и др. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен [Монография] / Л. Р. Безуглая, Е. В. Бондаренко, П. М. Донец и др.; под общ.ред. И. С. Шевченко. – Харьков: Константа, 2005. – 356 с. Режим доступа: shevchenko-h.univer.kharkov.ua / books.html
3. Вахтин, Н. Б., Головко, Е. В. Социолингвистика и социология языка [Учебное пособие] / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головко. – СПб: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2004. – 336 с.
4. Загнітко, А. П. Основи дискурсології [Науково навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – 195 с.
5. Карасик, В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик //Языковая личность: институциональный и персональный дискурсы: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000, С. 5 – 20. Режим доступа к жур.: http://www/xies/ru/65990/2/
6. Карасик, В. И. Языковой круг: личности, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Красных, В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? [Текст] / В. В. Красных – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
8. Миронова, Н.Н. Дискурс-анализ оценочной семантики [Текст] / Н. Н. Миронова. – М.: Тезаурус, 1997. – 158 с.
9. Миронова, Н. Н. Структура оценочного дискурса: автореф. дис. на соискание научн. степени доктора филол. наук: 10.02.19, 10.02.04 / Н. Н. Миронова – М., 1998. – 44 с.
10. Селіванова, О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики [Аналітичний огляд] / О. О. Селіванова. – К.: Український фітосоціологічний центр, 1999. – 148 с.
11 Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [Підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К.: 2008. – 712 с.
12. Семенюк, О. А. Основи теорії мовної комунікації [Навч. посібник] / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.

13. Современная теория дискурса: мульти дисциплинарный анализ (Серия «Дискурсология» Вып. 1) [Текст] – Екатеринбург: Издательский Дом «Дискурс – Пи», 2006. – 177 с. – Режим доступа к жур.: discourse-pm.ur.ru/avtor6/books/std.doc

14.Шинкарук, В.Д. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові [Текст]/ В.Д. Шинкарук // “Мовознавство”. – К., 1996. – №6. – С.56-61.

15. Barthes, R. La linguistique du discours [Text] / R. Barthes // Sign. Language. Culture. The Hague – Paris: Mouton, 1970, P. 580–584.

16. Brown, G. Discourse Analysis [Text] / G. Brown, G. Yule. – Cambrige: Cambrige Univ. Press, 1983. – 288 p.

17. Gee, J. P. An Introduction to Discourse Analysis: Theory and method. London [Text] / GeeJ. P. – New York: Routledge, 1999. – 209 p.

References

1. Batsevych, F. S. (2004) Osnovy komunikatyvnoyi linhvistyky [Fundamentals of Communicative Linguistics:]. Kyiv: «Akademiya», 344.

2. Bezuhlaya, L. R., Bondarenko, E. V., Donets, P. M. y dr., pod obshch. red. Shevchenko Y. S. (2005) Dyskurs kak kohnytyvno-kommunykatyvniy fenomen [Discourse as a Cognitive-Communicative Phenomenon]. Khar'kov: Konstanta, 356. Rezhym dostupa: shevchenko-h.univer.kharkov.ua / books.html

3. Vakhtyn, N. B., Holovko, E. V. (2004) Sotsyolynhvystyka y sotsyolohyya yazuka [Sociolinguistics and Sociology of language] SPb, Russia: YTs «Humanytarnaya Akademyya», 336.

4. Zahnitko, A. P. (2008) Osnovy dyskursolohiyi: naukovo navchal'ne vydannya [Fundamentals of Discourse: Scientific Educational Publication]. Donets'k: DonNU, 195.

5. Karasyk, V. Y. (2000) O typakh dyskursa [On Types of Discourse]. Yazukovaya lychnost': ynstytutsyonal'nuy y personal'nuy dyskursu: Sb. nauch. tr. Volhohrad: Peremena, 5 – 20. Rezhym dostupa k zhur.: http://www/xies/ru/65990/2/

6. Karasyk, V. Y. (2002) Yazukovoy kruh: lychnosty, kontseptu, dyskurs [Language Circle: Individuals, Concepts, Discourse].Volhohrad: Peremena, 477.

7. Krasnukh, V. V. (2003) «Svoy» sredy «chuzhykh»: myf yly real'nost'? [«Yours» Among the «Strangers»: Myth or Reality?]. Moscow, Russia: YTDHK «Hnozys», 375.

8. Myronova, N. N. (1997) Dyskurs-analyz otsenochnoy semantyky [Discourse-Analysis of Evaluation Semantics]. Moscow, Russia: Tezaurus, 158.

9. Myronova, N. N. (1998) Struktura otsenochnoho dyskursa [The Structure of the Evaluation Discourse: the author's abstract dissertation in order to obtain doctorate degree in Linguistics.]. Moscov, – 44.

10. Selivanova, O. O. (1999) Aktual'ni napryamky suchasnoyi linhvistyky [Current Trends in Modern Linguistics]. Kyiv: Ukrayins'kyy fitosotsiolohichnyy tsentr, 148.

11 Selivanova, O. O. (2008) Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy [Modern Linguistics: Directions and Problems]. Poltava: Dovkillya-K.,712.

12. Semenyuk, O. A. (2010) Osnovy teoriyi movnoyi komunikatsiyi [Fundamentals of the Theory of Linguistic Communication]. Kyiv: VTs «Akademiya»,240.

13. Sovremennaya teoryya dyskursa: mul'ty dystsyplynarnuy analyz (2006) [Modern Discourse Theory: Multidisciplinary Analysis]. Ekaterynburh: Yzdatel'skyy Dom «Dyskurs – Py», Seryya «Dyskursolohyya» Vup. 1. – 177 s. – Rezhym dostupa k zhur.: discourse-pm.ur.ru/avtor6/books/std.doc

14.Shynkaruk, V.D. (1996) Dyskursyvni vyslovlennia v suchasnii ukrainskii movi “Movoznavstvo”[Discourse Statements in Modern Ukrainian. Linguistics.], Kyiv, Issue, 6, 56-61.

15. Barthes, R. (1970) La linguistique du discours. Sign. Language. Culture. The

Hague. Paris: Mouton, 580-584.
16. Brown, G. (1983) Discourse Analysis. Cambrige: Cambrige Univ. Press, 288.
17. Gee, J. P. (1999) An Introduction to Discourse Analysis: Theory and method. London. New York: Routledge, 209.

К ВОПРОСУ КЛАССИФИКАЦИИ ДИСКУРСА В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Е. Н. Лысенко

Анотация. *В статье проанализированы теоретические основы типологии дискурса. Предложены распространенные дефиниции дискурса как языковедческого термина. Рассмотрены основные подходы к его классификации, в частности установлено, что дискурс чаще всего дифференцируется по количеству участников коммуникации, в зависимости от интенции коммуникантов, по форме, учитывая трансформацию содержания, а также по социально-демографическим, социально-профессиональным и социально-политическим признакам.*

Определены причины вариативности существования разновидностей дискурса, основными из которых являются такие: разделение разновидностей дискурса, их объединение, обновленное наполнение содержания, появление новых типов, временная модификация некоторых из них и под. Обобщены направления, по которым может осуществляться разновекторное исследования дискурса.

Коротко охарактеризованы распространенные в языкознании виды институциональных дискурсов: политического, педагогического, медицинского, религиозного, научного, юридического, военного, газетного, театрального, теле- и радиодискурса. Установлено, что основными критериями, по которым их отличают, является интенция и коммуниканты как непосредственные участники процесса общения. Определены основные «деятели» упомянутых видов дискурса – агенты как репрезентанты определенного вида института и клиенты как инициаторы обращения.

Сделан вывод о том, что неоднородность типологии дискурса обусловлена разными направлениями, принципами, подходами к его изучению. Определена перспектива дальнейшего исследования, которая заключается в детальном анализе институциональных видов дискурса, в частности медицинского.

Ключевые слова: *дискурс, текст, коммуникация, типология, классификация, интенция*

TO THE DISCUSSION OF THE DISCOURSE CLASSIFICATION IN THE MODERN LINGUISTICS

O. M. Lysenko

Abstract.*The development of linguistics as a science contributes to the emergence of new areas of research and a deeper study of existing concepts. In linguistics, discourse is considered as text, speech process, speech behavior in a communicative situation, and a form of manifestation of the communicative process. The study of discourse is carried out in separate branches and in interdisciplinary directions. The multi-dimensional concept makes it impossible to form a single system of research that would cover all aspects of the study of discourse.*

The continuous uninterrupted process of societal and social development makes it impossible to provide a constant classification of discourses. In the process of evolution, new types of discourse are emerging, the old ones disappear, and the transformation of the existing types of discourse takes place, which led to the ***purpose*** *of this scientific investigation.*

Results. *In a broad sense, discourse can be considered in two directions, each of which is complex and has multiple components: 1) text as means of putting down discourse in writing 2) as a communicative process in the form of a monologue or dialogue, which is a representation of discourse in oral speech.*

Discourse is the direct use of the language, in oral or written form. This is a heterogeneous concept, therefore, its study takes place from the point of view of linguistics, grammar, literature studies, stylistics, semiotics, sociology, ethnography, philosophy, communication theory, and in interdisciplinary areas of pragmalinguistics, pragmatistics, sociolinguistics, psycholinguistics, linguistic stylistics, linguistic semantics, grammatical stylistics, lingoculturology, structural linguistics, cognitive semantics, etc.

Scientists in their studies of varieties of discourse indicate their variability and evolution, since in the process of social development one type of discourse can be divided into several varieties; over time, two or more types of discourse can be united; in the process of evolution, the name of discourse may remain non-variable, but it will have another content specific meaning; the progress associated with changes in society leads to the disappearance of non-relevant, obsolete types of discourse and the emergence of new ones; available discourses do not exist separately, but interact in a certain way; this does not have a direct relation between the complexity of the discourse and its volume ; in the process of joint activity, the discourse may be subjected to temporary modification; the number of existing discourses is unmeasurable.

The study of discourse should be carried out taking into account the following aspects: 1) the research is carried out in such away to account for the ever changing nature of the language; 2) the evolution of language is created by the process of communication, since during the process of communication the exchange of information takes place, the formation of thoughts occur, and the emotional influence of communicators on each other emerges; 3) the analysis of discourse should take into account national peculiarities; 4) the person not the means of communication is the main partof the speech process; 5) the situational environment before and after communication process should not be left out;6) the result of communication is the text which is considered to be a multifaceted project, in which its implementation and perception are vital.

One can observe certain heterogenicity in the classification of institutional discourse, which is due to the fact that studies are conducted in different directions, and by the representatives of different branches, however, despite this, the classifications can also contain similar elements.

Among others, the following types of discourses are considered in the article: 1) dialogical, monological, polylogical; 2) one and two-way verbalized; 3) adequate-instinct kind, contradict subtype, silent, decryption kind, forgery, conventionally-false, encrypted-true; 4) expressive, representative, commissive, direct; 5) national; 6) argumentative; conflict, harmonious; 7) children's, adolescent, female, male, geriatric, pertaining to residents of the village and city 8) personal (private) and institutional (sectoral).

Particular attention is paid to the analysis of institutional discourse, and its subtypes are briefly characterized: political, pedagogical, medical, religious, scientific, legal, military, newspaper, theater, television and radio discourse.The representatives (agentsandclients) of the analyzed branch types of discourse have been identified.

Conclusion.*The considered classifications of discourse are a reflection of a large number of studies in this direction, but given the complexity, multidimensionality and unmeasurable typology of discourse, it should be noted that the analyzed material in the proposed article is not an exhaustive study in this direction. Further research is needed to get a deeper understanding of institutional types of discourse.*

Keywords: *discourse, text, communication, classification, typology, intention*

УДК 81’42(091)(44)(045)

L`ANALYSE DU DISCOURS – ДИСЦИПЛІНА, ЩО ІНТЕРПРЕТУЄ

О. Б. ПІСКУНОВА, викладач,
Харківська державна академія культури
E-mail: pisckunova_olga@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7221-4855

Анотація*. Формальні та змістові зміни, яких зазнавала література від початку XX століття, потребували і нових підходів до її вивчення. Однак попри розмаїття літературознавчих методів (герменевтичний, психоаналітичний, семіотичний тощо) в Україні сьогодні залишається поза увагою французька школа аналізу дискурсу (скорочено - A. D.), яка, враховуючи фактори, що оточують текст, дозволяє здійснити його об’єктивну інтерпретацію. Розкриття основних категорій та особливостей цього підходу і становить мету статті. Ключовими проблемами A. D. є роль суб’єкта у формуванні власного дискурсу і те, як на смисл дискурсу впливають зовнішні і внутрішні для суб’єкта чинники, до яких автори методу відносять мову, ідеологію і несвідоме. Такий підхід, на противагу методам, що вивчають естетичні грані художнього тексту, дозволяє простежити механізми його виробництва, оскільки передбачає аналіз тексту як єдиного корпусу висловлювань. Це унеможливлює множинність інтерпретацій, унесення дослідником власних інтенцій до аналізованого дискурсу, дозволяє уникнути суб’єктивності і спрямовує дослідника до смислового ядра дискурсу. Відповідно, французький аналіз дискурсу є методом, що відкриває органічну для тексту інтерпретацію.*

Ключові слова: *дискурс, аналіз дискурсу, суб’єкт дискурсу, Мішель Пешьо, інтердискурс, преконструкт, дискурсна формація*

Вступ. Сучасне літературознавство має вельми широкий спектр методів дослідження, які іноді самостійно, іноді доповнюючи один одного, дозволяють інтерпретувати художній текст на різних його рівнях. Літературні студії розширили горизонти своїх інтересів, вийшовши за межі, окреслені лінгвістичним рівнем. Проте й досі залишаються дискусійними питання суб’єкта й смислу тексту.

Внести певною мірою ясність у це здатна французька школа аналізу дискурсу (A. D. – від франц. l’analyse du discours), яку самі розробники називають дисципліною, що інтерпретує [4, с. 135]. У той час, як інші аналітичні методи (наприклад: поетичний, інтертекстовий аналіз, аналіз фрагментів і цілого) мають естетичну спрямованість [6, с. 273], A. D. зосереджує увагу на умовах виникнення тексту.

A. D. уже давно довів свою спроможність у таких галузях як історія, масові комунікації, соціологія тощо. Зокрема, він дозволяє відійти від буквального прочитання, властивого лінгвістиці, і врахувати вплив ідеології і несвідомого на формування того чи іншого дискурсу. Українському літературознавству відомий дискурсний підхід до художнього тексту, однак навіть саме поняття дискурсу є вельми розмитим для гуманітаристики. Школа A. D., пропонуючи власні категорії, дозволяє розкрити єдино можливі механізми виробництва дискурсу в художньому тексті, подивитися на нього як на «комунікативну подію між креативною (виробником) і рецептивною (приймачем) свідомістю», дослідити породжувану ним

© О. Б. Піскунова, 2018

«інтерсуб'єктивну реальність» [6, с. 273–274]. Ключовими для французької школи аналізу дискурсу є проблема суб'єкта і смислу, розв'язання яких дозволяє простежити механізми наративно-рецептивних стратегій, що впливають на інтерпретацію тексту, чим і зумовлена **актуальність** розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дискурсні підходи до художнього тексту в українському літературознавстві вельми поширені, однак французька школа аналізу дискурсу виробила власний погляд на дискурс, який майже не відображений у вітчизняних дослідженнях. а сам метод майже не описаний і не набув досвіду практичного застосування в українській гуманітаристиці. А. D. є популярним у Франції (П. Анрі, Р. Робен, М.-А. Павьо, П. Серіо), його використовують у дослідженнях бразильські вчені: М. Зоппі, Е. Пульчинеллі Орланді, Г. Франца. Метод набув рефлексій у Росії: Ю. Степанов, В. Тюпа тощо. На нашу думку, його вивчення й застосування в Україні дозволить відкривати нові аспекти художнього тексту.

Метою статті є розкрити інтерпретаційні можливості французької школи аналізу дискурсу, для чого слід: визначити ключові дефініції методу, до яких належать поняття дискурсу, інтердискурсу, преконструкту, стикування висловлювань; з'ясувати особливості ролі суб'єкта у формуванні смислу й інтерпретації дискурсу; пояснити механізми впливу ідеології на дискурс.

Матеріали і методи дослідження. Основою цієї розвідки стали роботи засновника французької школи аналізу дискурсу Мішеля Пешьо та його учнів і послідовників: Поля Анрі, Жана-Жака Куртіна, Патріка Серіо та ін. Реалізації поставленої мети слугує описово-аналітичний метод.

Результати дослідження та їх обговорення. А. D. виник у Франції наприкінці 1960-х «під знаком поєднання лінгвістики, марксистської філософії Луї Альтюссера і психоаналізу» Жака Лакана «після епохи чистого структуралізму» і став основним у дослідженнях дискурсу кінця XX століття [4, с. 14, 16]. Умовою його виникнення стали спроби усунути недоліки контент-аналізу, який базується на прозорості мови, розглядає словесний матеріал як засіб передавання інформації, передбачає поверхневе упорядкування різних текстів. Натомість А. D. долає буквальне сприйняття тексту, виробивши апарат, який дозволяє йому діяти в «межах "проблемної ситуації"», а не в «межах тієї чи іншої дисципліни або науки» [4, с. 6].

Основною теоретичною роботою французької школи аналізу дискурсу є «Очевидні істини» («Істини Ля Паліса» – «Les Vérités de La Palice», 1975) Мішеля Пешьо. Дослідник вважає недоречним віднесення семантики до сфери лінгвістики, оскільки, на його думку, для формальної лінгвістики мова не є історичним феноменом і саме тому в полі семантики «лінгвістичний структуралізм не може не прийти до *філософського структуралізму*, який намагається включити в пояснюване непояснюваний залишок», яким для лінгвістики буде історичність [4, с. 227–228]. Іншими словами, А. D. протиставлений лінгвістиці оскільки «має справу з невисловлюваним (l'inénoncable), з тим, що не може бути висловлене в певній висловлювальній позиції», у той час як лінгвістика «має справу з негованим (l'indicible) у формі неможливого (неграматичного)» [4, с. 30]. Невисловлюване (l'inénoncable) при цьому визначається через основні категорії А. D.: інтердискурс, дискурсна формація, преконструкт, стикування висловлювань.

Однак у першу чергу слід з'ясувати розуміння дискурсу в А. D. (хоча він для цієї школи і не є емпіричним об'єктом). Загалом у дискурсознавстві (Discourse Studies) накреслено два підходи до цього поняття: прагматичний і соціально-історичний. У першому випадку дискурс розглядається як процес «контекстуалізації тексту» (contextualising texts), процес використання мови, виробництво акту мовлення за

певних умов. Другий підхід відносить дискурс до «поєднання вербальних і невербальних практик великих соціальних спільнот» [9, p. 2].

A. D. визначає дискурс, пов'язуючи його із висловлюванням у розумінні Еміля Бенвеніста, який у роботі «Загальна лінгвістика» («Problèmes de linguistique générale», 1966, 1974) зауважив, що французька мова має лексеми, що позначають висловлювання як акт (énonçiation) і висловлювання як результат (énoncé). У першому випадку лінгвіст має на увазі акт приведення «мови в дію шляхом індивідуального акту її використання» «з урахуванням тих мовних рис, в яких проявляються відношення між мовцем і мовою», де мова постає знаряддям [3, с. 312]. Це відношення визначається як процес привласнення (appropriation) мовцем формального апарату мови й утвердження ним свого статусу мовця, що відповідає потребі встановлювати через мовленнєве повідомлення референцію з реальним світом. Такі відношення Е. Бенвеніст і називає дискурсом. [3, с. 314; 8].

М. Пешьо не відмежовується цілком від лінгвістики, тому звертається до «Курсу загальної лінгвістики» («Cours de linguistique générale», 1916) Фердинанда де Соссюра, пов'язуючи розуміння дискурсу із мовленням. Він виводить семантику за межі лінгвістики де Соссюра і пропонує поняття дискурсної семантики, яка не є ще одним рівнем, аналогічним фонетичному, морфологічному й синтаксичному, оскільки її невід'ємна складова – соціально-історичні умови [4, с. 37–38]. Обмеженням дискурсу може бути лише те, що «окрім мови робить якийсь дискурс певним дискурсом», тобто соціально-історична канва, яка його формує [4, с. 36].

Таким чином, A. D. визначає дискурс як акт «висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсного механізму, який <…> має *значимість* для певного колективу, <…> інакше кажучи, тексти, які передбачають *позицію* в дискурсному полі» [4, с. 27]. Отже, французька школа аналізу дискурсу досліджує сукупність висловлень, «у тому сенсі, в якому вони вказують у соціальному плані на певну історично окреслену ідентичність у процесі висловлювання» із прив'язкою до місця висловлювання, або ж до «точки зародження», під якою мається на увазі *позиція*, що її має посідати суб'єкт висловлювання, щоб бути таким [4, с. 28]. Із наведеного визначення бачимо, що A. D. не розмежовує усне й письмове висловлювання, вживаючи поняття тексту у розумінні Ролана Барта, який проводить межу між твором і текстом, вважаючи останній поняттям ширшим за твір [див.: 2]. Це все дає підстави розглядати текст і дискурс як поняття тотожні.

Як уже зазначалося вище, одним із основних для A. D. є поняття суб'єкта, присутність якого в дискурсі, на думку Е. Бенвеніста, утворює центр внутрішньої референції, що може виявлятися в «лінгвістичних індивідуаліях» (наприклад, особові чи вказівні займенники) та/або в темпоральності кожного окремого висловлювання [3, с. 314–315].

Французький аналіз дискурсу підходить до такого прочитання Бенвеніста, за якого суб'єкт розуміється як розщеплений, поділяючись на того, хто щось говорить (locuteur – мовець) і того, хто здійснює акт висловлювання (énonciateur - енунціатор), тобто «в одному мовці може бути кілька в и р о б н и к і в а к т у в и с л о в л ю в а н н я » [5, с. 48–49].

Дальший поштовх до розуміння суб'єкта в A. D. дала стаття Луї Альтюссера «Ідеологія та ідеологічні апарати держави» («Idéologie et appareils idéologiques d'etat», 1969), під впливом якої Пешьо підходить до суб'єкта як до історико-ідеологічно детермінованого [5, с. 51].

Л. Альтюссер описує категорію суб'єкта ідеології (сюди включено й функціонування суб'єкта), яка є конститутивною для будь-якої ідеології «*лише тому, що (визначальна) функція будь-якої ідеології – "конституювати"*

конкретних індивідуумів у суб'єктів» [1]. Індивідууми «*завжди-вже є суб'єктами*» і функціонують у практичних ритуалах найелементарнішої повсякденності. Очевидність цієї тези, на думку філософа, нав'язана ідеологією [1].

Беручи до уваги міркування Альтюссера і власне визначення дискурсу, М. Пешьо і К. Фукс говорять про те, що суб'єкт як носій ідеології, не усвідомлюючи цього і вважаючи, що діє за власною волею, виявляється *змушеним* посісти своє місце у відповідній ідеологічній формації *(курсив наш – О. П.)* [4, с. 106]. У такому разі, свобода суб'єкта зумовлена ідеологічними межами, його дискурси формуються під впливом ідеології. Для A. D. суб'єкт, попри перебування в центрі акту висловлювання, не може абсолютно впливати на його смисл, оскільки «історія і несвідоме вносять свою непрозорість у наївне уявлення про прозорість смислу для суб'єкта, який говорить» [4, с. 16]. Отже, для будь-якого висловлювання існують внутрішні й зовнішні передумови, що впливають на смисл дискурсу.

М. Пешьо відштовхуючись від головної тези Альтюссера: «Ідеологія звертається до індивідів, як до суб'єктів», звертає увагу на парадокс, який полягає в тому, що звернення (l'interpellation) Ідеології до індивіда, в результаті якого він перетворюється на суб'єкта, має «*ретроактивний ефект*». З одного боку, Ідеологія, звертаючись, навертає «не-суб'єкта» на суб'єкта, а з іншого – індивідуум уже має бути суб'єктом, щоб відповісти на подібне звернення. Така суб'єктність або «очевидність суб'єкта» ховається у несвідомому [4, с. 261].

Із цих міркувань М. Пешьо виводить у функціонуванні ідеології і несвідомого спільне, яке полягає в тому, що «вони приховують своє власне існування всередині їхнього функціонування, створюючи ланцюжок "*суб'єктивних*" *очевидних істин*» ('суб'єктивне' тут вживається у значенні «в яких формується суб'єкт») [4, с. 259]. Прикладом такої очевидної істини є відповідь «Це я!» на запитання «Хто там?», адже відомо, що так може сказати лише *я* [4, с. 262]. Така відповідь одночасно перетворює індивіда на суб'єкта і є процесом означення у розмінні Ж. Лакана [4, с. 263].

Таким чином, суб'єкт, будучи «завжди-уже» суб'єктом постійно перебуває в тій чи іншій ідеологічній формації, структурованій сукупністю формацій дискурсних, прив'язка до яких дозволяє матеріально осягнути смисл певної текстової послідовності [4, с. 110].

Поняття дискурсної формації запозичене із роботи Мішеля Фуко «Археологія знання» («Archéologie du Savoir», 1969), де автор заперечує групування висловлювань за об'єктами, за типами, за постійними і стійкими концептами, за темою, але стверджує необхідність об'єднання висловлювань у дискурсні формації, що висувають для індивіда набір правил, яким він має підкоритися, щоб стати частиною певної спільноти. Суб'єкт не є відправною точкою мовлення, а стає продуктом дискурсної формації. Фуко зауважує, що вживає поняття дискурсної формації, щоб уникнути таких слів, як «наука», «ідеологія», «теорія» чи «сфера об'єктивності», оскільки «вони неадекватно описують подібні системи розсіяння» [7, с. 62].

Однак К. Арош, П. Анрі, М. Пешьо надають дещо іншого значення поняттю дискурсної формації, визначаючи її як те, «*що може і що має бути сказано* <…> з певної позиції за цих обставин» [4, с. 150]. З урахуванням дискурсної семантики (під якою мається на увазі науковий аналіз процесів, характерних для тієї чи іншої дискурсної формації, у їхньому зв'язку з умовами продукування дискурсу [4, с. 151]), ефекти смислу виробляються й інтерпретуються в межах конкретної ідеологічної і дискурсної формації. Ці механізми є зовнішніми для суб'єкта, що зумовлює ілюзію свободи, ніби суб'єкт перебуває у центрі виробництва дискурсу і

є власником його смислу.

Дослідники A. D. наголошують, що їхня концепція не збігається із концепцією «множинності смислів», яка передбачає різноманіття варіантів «осмислення» тексту, під час кожного з яких проявляється своєрідність особистості, що його сприймає [4, с. 122]. Набір смислів, які може породжувати дискурс, обмежений дискурсною формацією. Це означає, що в її межах існує певна кількість дискурсних одиниць (Поль Анрі називає їх парафразами, відносячи це поняття до дискурсного [4, с. 166–169]), які можуть бути взаємозамінюваними «у цій ситуації і з цієї позиції» [4, с. 169]. Тобто функціональні можливості таких парафраз пов'язані з відносною автономією мови і залежать від умов виробництва й інтерпретації дискурсу [4, с. 170, 177].

Таким чином, будь-який дискурс детермінований, з одного боку, ідеологічною формацією, яка пов'язує його з певною дискурсною формацією, і з іншого – відносною автономією мови, однак розмежувати їхні сфери дії a priori не можливо, з чого й випливає контекстуальне поняття дискурсної парафрази, для надання смислу якій дискурс слід зіставити з різними дискурсними формаціями, тобто порівняти дві дискурсні послідовності, що мають однакове оточення й вироблені в однакових умовах [4, с. 178–179].

Це зовсім не означає, що читання одного тексту обов'язково вимагає звернення до іншого, «парафрастичне відношення може функціонувати, ніяк не матеріалізуючись в реальному співвідношенні конкретних послідовностей». «Воно може функціонувати поза свідомістю того, хто говорить, пише або читає, і в цьому "забутті" й полягає (як це показали Пешьо і Фукс) ілюзія того, що сам мовець, письменник тощо є першоджерелом своїх слів і свого дискурсу». [4, с. 180]. Тобто не завжди можна визначити, чи пов'язаний ефект значення із внутрішніми відношеннями (у результаті зіставлення дискурсної послідовності із самою собою) або зовнішніми відношеннями (коли парафрази дозволяють породжувати інші висловлювання).

Такі зовнішні і внутрішні відношення можуть діяти одночасно, звідки виникає суб'єктивний ефект передування, який Поль Анрі назвав преконструктом (préconstruit) [4, с. 181]. В основі цього поняття лежить «відношення дискурсу до "вже почутого", "вже наявного"» [4, с. 39]. Преконстукт пов'язаний із терміном зі сфери філософії та логіки – «пресупозиция», який як раз і утворює точку перетину дискурсу з мовою: «Не маючи нічого спільного з логістичною інтерпретацією, синтаксичні структури, що допускають присутність певних елементів, поза експліцитним утвердженням суб'єкта, трактуються як *сліди попередніх конструкцій*, як комбінації мовних елементів, уже сформульованих у попередніх дискурсах і які в них черпають свій ефект присутності» [4, с. 40]. Ефект преконструкту пов'язаний із очевидністю суб'єкта, що була описана вище. Він розглядається як «*дискурсний різновид розходження, за допомогою якого до індивіда звертаються як до суб'єкта… при тому, що він "завжди-уже суб'єкт"*» [4, с. 262].

Поряд із преконструктом, М. Пешьо розробляє подібне, але не тотожне поняття – 'стикування висловлювань'. Цю функцію у дискурсі виконують доповнення, що допомагають пригадати те, що було відоме раніше, але забуте. «Стикування висловлювань […] поєднує два твердження, одним із яких слугує "побічне нагадування того, що вже й так відомо"» [4, с. 44]. Іншими словами, на відміну від преконструкту, який є зовнішнім і попереднім образом, стикування висловлювань за допомоги «процесу опори» повертає *знання* в думку, яка може супроводжувати висловлювання або виникнути в результаті нього *(курсив наш – О. П.)* [4, с. 248].

Такою опорою може виступати натяк або пояснювальне речення, яке «*серед інших можливостей* може бути парафразоване за допомоги підрядного зі сполучником “тому що”» [4, с. 247], однак лише за тих умов, коли можна встановити зв’язок між двома фактами, що містяться в дискурсі.

Із преконструктом і стикуванням висловлювань пов’язане поняття інтердискурсу (interdiscours), яке дозволяє співвіднести дискурс із «уже сказаним» і «вже почутим», стверджує присутність «*у будь-якому дискурсі слідів дискурсних елементів попередніх дискурсів, суб’єкти яких забуті*» [4, с. 45]. Інтердискурс характеризується «матеріальною об’єктивністю», яка полягає в тому, що «“воно говорить” (ça parle) завжди “раніше, в іншому місці й незалежно”, тобто під пануванням комплексу ідеологічних формацій» [4, с. 267]. Як зауважує П. Серіо: «інтердискурс є дискурсним та ідеологічним полем, у якому розгортаються дискурсні формації <…>. Він висвітлює те, що підказується досвідом» [4, с. 45].

Тепер варто зробити декілька ремарок щодо смислу в контексті A. D. Відштовхуючись від дихотомії Ф. де Соссюра, М. Пешьо зміщує увагу на проблему суб’єкта і піддає сумніву його свободу в конструюванні власних дискурсів. Ця свобода обмежена щонайменше набором мовних одиниць і їхнім значенням у межах дискурсної формації. Суб’єкт лише вважає, що може довільно, на власний розсуд, *творити* висловлювання, насправді ж, він лише користується уже наявними в *системі* елементами, комбінуючи їх. «Пара понять <…> “творчість/система” <…> виявляють ознаки взаємозалежності, властиві ідеологічним поняттям, <…> творчість насправді передбачає існування якоїсь системи, яку вона порушує, а всяка система виникає лише як результат попередньої творчості. <…> Іншими словами, протиставлення мова/мовлення, запроваджене Соссюром, за аналогією *повторюється* у царині мовлення у вигляді протиставлення “система/творчість”» [4, с. 144].

Висновки. У протиставленні «емпіричним інтерпретаціям висловлювання або ”антропоцентричним” концепціям, що ототожнюють мовні відбитки з образом суб’єкта, які є для них центром і джерелом смислу» [4, с. 42], A. D. дозволяє установлювати зв’язок між дискурсами й інтерпретувати їх як єдиний корпус висловлювань, що міг бути утворений лише цим суб’єктом і лише за цих умов. Такий підхід допомагає усунути можливості вільної інтерпретації і внесення дослідником власних смислів у аналізований дискурс, відкриваючи шлях до єдино можливого варіанту прочитання художнього тексту.

Список використаних джерел

1. Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства (заметки для исследования) [Електронний ресурс] / Луи Альтюссер // Неприкосновенный запас. – 2011. – № 3 (77). – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/nz/2011/3/al3.html (назва з екрана). Дата звернення: 03.02.2018.

2. Барт Р. От произведения к тексту [Текст] / Ролан Барт // Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика : Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989 – С. 413–423.

3. Бенвенист Э. Общая лингвистика [Текст] / Эмиль Бенвенист ; пер. с фр. Ю. Н. Караулов [и др.] ; ред., вступ. ст., коммент. Ю. С. Степанов. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с. – (Языковеды мира). – Библиогр. : с. 399-406.

4. Квадратура смысла [Текст] : Французкая школа анализа дискурса : Пер. с фр. и португ. / Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю. С. Степанова. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 2002. – 416 с.

5. Серио П. В поисках четвертой парадигмы [Текст] / Патрик Серио // Философия

языка: в границах и вне границ : Науч. ред. тома Д. И. Руденко. – Харьков : Око, 1993. – Т. 1. – С. 37-52.

6. Тюпа В. Анализ художественного текста [Текст] : учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / Валерий Тюпа. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 336 с.

7. Фуко М. Археологія знання [Текст] / Мішель Фуко / Пер. з фр. В. Шовкун. - Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. - 326 с.

8. Шинкарук, В.Д. Нарис із синтаксису зв'язного мовлення (теоретичний спецкурс для університетів) [Текст] / В.Д. Шинкарук. – Чернівці: "Рідна мова", 1997. – 152 с.

9. The Discourse Studies Reader [Text]: Main currents in theory and analysis / Edited by J. Angermuller, D. Maingueneau, R. Wodak. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2014. – 430 p.

References

1. Altyusser L. Ideologiya i ideologicheskie apparatyi gosudarstva (zametki dlya issledovaniya). Available at : http://magazines.russ.ru/nz/2011/3/al3.html

2. Bart R. (1989). Izbrannyie rabotyi: Semiotika. Poetika [Selected works: Semiotics. Poetics]. Progress, 616.

3. Benvenist E. (1974) Obschaya lingvistika [Problèmes de linguistique générale]. Progress, 448.

4. Serio P. (2002) Kvadratura smyisla: Frantsuzkaya shkola analiza diskursa [Quadrature of meaning: French school of discourse analysis]. Progress, 416.

5. Serio P. (1993) V poiskah chetvertoy paradigmyi: Filosofiya yazyika: v granitsah i vne granits [Philosophy of language: in and out borders]. Harkov : Oko, 1993. P. 37–52.

6. Tyupa V. (2009) Analiz hudozhestvennogo teksta [Analysis of artistic text]. Moskow «Akademiya», 336.

7. Fuko M. (2003) Arkheolohiia znannia [Archéologie du Savoir]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 326.

8. Shynkaruk, V.D (1997) Narys iz syntaksysu zviaznoho movlennia (teoretychnyi spetskurs dlia universytetiv)[An outline on the syntax of coherent speech (theoretical special course for universities)]. Chernivtsi: "Ridna mova", 152 .

9. Angermuller J., Maingueneau D., Wodak R. (2014) The Discourse Studies Reader: Main currents in theory and analysis. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 430.

L`ANALYSE DU DISCOURS – ИНТЕРПРЕТИРУЮЩАЯ ДИСЦИПЛИНА

О. Б. Пискунова

Аннотация. *Изменения формы и содержания, которым была подвержена литература с начала XX века, требуют и новых подходов их изучения. Однако, несмотря на разнообразие методов исследования литературы (герменевтический, психоаналитически, семиотический анализ и др.), сегодня в Украине остается малоизученой и маловостребованой французская школа анализа дискурса (сокращенно – A. D.), которая, учитывая окружающие текст факторы, позволяет объективно его интерпретировать. Описание основных категорий и особенностей такого подхода и является целью данной статьи. Ключевые проблемы A. D.: роль субъекта в формировании дискурса и влияние внешних и внутренних для субъекта факторов на смысл. К этим факторам авторы метода относят язык, идеологию и бессознательное. A. D., в противовес эстетическим методам, позволяет проследить механизмы производства художественного текста, рассматривая его как единый корпус высказываний, т. е. с дискурсных позиций. Этот подход делает невозможным множественность интерпретаций,*

внесение исследователем собственных интенций в анализируемый дискурс, позволяет избегать субъективности и направляет исследователя к смысловому ядру дискурса. А. D. является методом, открывающим органичную для текста интерпретацию.

Ключевые слова: *дискурс, анализ дискурса, субъект дискурса, Мишель Пешё, интердискурс, преконструкт, дискурсная формация*

L`ANALYSE DU DISCOURS AS AN INTERPRETATIVE DISCIPLINE

O. B. Piskunova

Abstract. *The literary studies use a lot of methods that allow to interpret an artistic text at different levels. But problems of the subject and the semantic of the artistic text is being discussed until now. French school of discourse analysis (A. D.) can solve this problems because it focuses on conditions of a text production while other analytical methods (for instance poetic analysis, intertext analysis, analysis of fragments and the whole text) are aesthetically directed. A. D. has it own definitions and allows to research intersubjective reality that the artistic text generate, to reveal mechanismes of production of discourse. Solving the problem of the subject and the semantic allows to trace narrative-receptive strategy that influenced on interpretation of the text.*

Purpose *of this article is to research interpretation opportunities of A. D. for the literary studies.*

Results*. A. D. was formed in France at the end of 1960s. It tried to eliminate the disadvantages of content analysis that was based on transparency of speech and considered verbal material as the means of information transmission. A. D. combines linguistic, Louis Althusser's marxist philosophy, Jacques Lacan's psychoanalysis and overcomes the literal perception of the text. These features allow to deal with problem situation but not with one or other study or field of research.*

The main theoretical work of A. D. is «Language, Semantics and Ideology» («Les Vérités de La Palice», 1975) by Michel Pêcheux. He has his own definition of 'discourse' as a speech act formed by socio-historical canvas. In other words A. D. researches deals with totality of utterances «in meaning that these utterances in a social plan indicate historically defined identity in an utterance process» (Patrick Sériot). Discourse (in A. D. meaning) depends on position of the subject of utterance. But discourse is not empirical object of A. D. This school focuses attention on the subject and the semantic of discourse.

The subject is determined by history and ideology. The subject does not understand why he/she has to take a place into some ideological formation to be the subject. The discourses of this subject are formed under the influence of the ideology and unconscious. They are not transparent. The subject is constantly in the ideological formation that is structured by complex of the discourse formations. The semantic effects are produced and interpreted into certain ideological and discourse formations. These mechanisms are external to the subject and stipulate an illusion of freedom as if the subject is owner of the meaning.

The conception of A. D. does not coincide with the conception of «plurality of semantics/meanings» that provides manifestation of personality identity that reflect the text.

Originality. *Interpretation opportunities of A. D. are first substantiated for Ukranian literary studies. We understand that it requires practical implementation but it is not a purpose of this article.*

Conclusion. *A. D. allows to interpret the artistic texts as the unity complex of utterances that the only subject could produce it in these conditions. This interpretation helps to eliminate possibility of free interpretation of the artistic text, a researcher could not contribute the text with his/her own meaning.*

Keywords: *discourse, discourse analysis, subject of discourse, Michel Pêcheux, interdiscourse, preconstuct, discourse formation*

УДК 811.161.2’373.43

ПРОБЛЕМА ПЕРШОАВТОРСТВА НЕОЛЕКСЕМ У НОВІТНЬОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Г. В. МАКСИМЧУК, аспірантка ІІ року навчання,
Національний університет «Острозька академія»
E-mail: halyna_maks@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2263-164X

Анотація. *У статті проаналізовано проблему першоавторства неолексем у новітньому поетичному дискурсі. На прикладі взаємозв’язків О. Пухонська ↔ І. Павлюк, І. Павлюк ↔ М. Вінграновський і Л. Костенко з’ясовано питання особистого та літературного впливу, розглянуто механізми запозичення неологізмів одним автором у іншого. Виявлено, що прямий особистий вплив одного автора на іншого втілюється також на рівні мовотворчості загалом та словотворчості зокрема.*

На основі порушення принципу функційної одноразовості авторських неолексем розрізнено поняття створення та відтворення інновацій. Наголошено на проблемі квазіпершоавторства деяких неологізмів.

За допомогою методу лінгвопоетичного експерименту висунуто гіпотези щодо авторства деяких неолексем, засвідчених у словотворчості кількох авторів XX–XXI століть. Для достовірності результатів залучено метод інтертекстової експертизи, елементи стилеметрії та компаративістики, окреслено семантичне зближення та синергетичні зв’язки новотворів ув оригінальному та експериментальному контекстах.

Ключові слова: *першоавторство, лінгвопоетичний експеримент, створення неологізмів, відтворення неологізмів, контекст*

Українська мова постійно розвивається, активно поповнюючи лексикон інноваціями з поетичного мовлення. Ґрунтовне вивчення неологізмів, яке розпочалося ще від середини ХХ сторіччя і триває досі, свідчить, що деякі авторські неолексеми вже стали набутком літературної мови, наприклад: *мрія, байдужість* (М. Старицький), *невпинний* (І. Франко), *промінь* (Леся Українка) та ін.

Г. Вокальчук, укладач словника авторських лексичних новотворів (АЛН) у поезії ХХ століття, зауважила, що в деяких випадках трапляється порушення характерного для оказіональних слів принципу функційної одноразовості [2, с. 43], тобто неологізми засвідчено в словотворчій практиці відразу декількох авторів. Природно, що дослідники фіксують інновації в словниках різних письменників як рівноправні функційні одиниці, але гостро постає питання авторства (першоавторства) неологізмів, адже лексикографічне представлення (особливо з урахуванням хронологічного критерію) «дає мовознавчій науці цінний матеріал для розв’язання ряду важливих теоретичних питань, зокрема – часу входження до словникового фонду мови тих чи інших лексичних одиниць; з’ясування екстра- та інтралінгвальних причин такого входження; ролі конкретної мовної особистості у збагаченні словникового складу мови» [2, с. 37].

На сучасному етапі спроби розв’язати проблему першоавторства здійснили Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Н. Адах, Н. Гаврилюк, В. Максимчук, О. Семенюк,В.Шинкарук [10] та ін., які базовані на аналізі хронологічної фіксації

© Г. В. Максимчук, 2018

неологізмів у вокабулярі того чи того автора. **Мета** статті – проаналізувати проблему першоавторства неолексем у сучасному поетичному дискурсі за допомогою методу лінгвопоетичного експерименту.

Ж. Колоїз зазначає, що «поява однакових новотворів у мовленні різних суб'єктів може бути звичайною випадковістю» [3, с. 70]. Утім Г. Вокальчук для встановлення авторства інновацій пропонує застосовувати прийом хронологічного зіставлення дат написання творів, який на думку науковиці, «не завжди буває ефективним, оскільки поети могли «винайти» АЛН незалежно один від одного» [1, с. 9].

Свідомий чи несвідомий вплив ідіостилю одного автора на іншого час від часу стає першопричиною появи нових слів. У новітньому поетичному дискурсі вирізняємо прямий особистий вплив одного автора на іншого (як І. Павлюка на О. Пухонську) і неособистий (літературний) вплив (як Л. Костенко та М. Вінграновський на І. Павлюка).

Особистий вплив розглядаємо на основі фактів біографії авторів, наприклад, О. Пухонська, студентка І. Павлюка, активно аналізувала твори вчителя, з-поміж іншого зауважуючи наявність у них неологізмів [8]. Крім того, П. Сорока відзначає: «Я певен, колись писатимуть цікаві наукові дослідження і дисертації про стосунки і взаємовпливи Павлюка і Пухонської, а може, й романи, як оце у В. Петрова про Куліша, оскільки і Павлюк, і Пухонська уже прописані в історії літератури» [9]. Аналіз поетичного доробку обох авторів свідчить, що в їхній словотворчості зафіксовано однакові неолексеми, наприклад, предикативний прислівник ***батьківщинно***: *Ми виходимо з тіл, наче з древнього моря на сушу. / Все одно батьківщинно. / І тут батьківщинно. / І Там…* (І. Павлюк #[20]2009); *Так батьківщинно тут мені* (О. Пухонська # 2012). На основі хронологічного зіставлення робимо висновок, що першоавторство АЛН належить саме І. Павлюку, а вживання неолексеми в поезії О. Пухонської – вторинне.

Не викликає також сумнівів і те, що саме І. Павлюк створив слово ***муз-чина***, яке пізніше використали О. Пухонська, Г. Філонюк та інші письменники, тексти яких нині доступні у віртуальному дискурсі, пор.: *Ми на морі сліди лишаєм. / Я – муз-чина і муза – ти* (І. Павлюк # 2003), *Ти – муза, музика, то ж я – / Муз-чина вщерть* (І. Павлюк # 2006) і *Ех, / Муз-чино / Шукаю Слова / У червоній журбі калин* (О. Пухонська # 2008); *Мій Муз-чино, ти – справжній мачо*; *Мій Муз-чино, ти донжуаном / Підступайся до мене вдень…* (Г. Філонюк # 2010). Свідоме повторне використання інновації свідчить про те, що цей АЛН заповнює лакуну в лексико-семантичній системі мови.

Вивчати неособисті літературні впливи можна не лише завдяки дослідженню мовної практики того чи того автора, а й ураховуючи різні чинники становлення творчої особистості. Наприклад, І. Павлюк у своїх спогадах називає М. Вінграновського та Л. Костенко літературними наставниками: «Про творчість Миколи Степановича Вінграновського я не скажу краще, ніж він сказав про мою: «Ігор Павлюк – поет, у якого немає зазору між словом і серцем» […]. Днями вийшла нова книжка моїх віршів «Бунт свяченої води». Там перед анотацією ці слова *Вчителя, якого люблю, ставленням якого дорожу, пам'ять про якого для мене священна* (курсив наш. – Г. М.)» [7, с. 76]; «…я сказав Григорію, що не встиг, на жаль, стати близьким побратимом Миколи Степановича […], що провів у Його товаристві лише один день, а ще один – біля його могили та в Його квартирі на поминальному обіді, де я особисто познайомився зі ще одним *Поетом, якого поважно люблю – Ліною Костенко* (курсив наш. – Г. М.)» [7, с. 79].

[20] Після знака # указано дату появи неологізму.

Очевидно, що в такому разі мав місце літературний вплив – «свідома передача письменником-наставником свого досвіду літературним початківцям або проникнення в чужу свідомість змістових елементів, формальних особливостей твору» [4, с. 405], зокрема новотворів. Розглянемо потенційно перейняті, подібні за структурою та значенням неологізми, І. Павлюка та Л. Костенко, як-от: ***машина-поет***, ***поет-автомат*** зі значенням «поет-графоман; автор, чиє письмо доведене до автоматизму» (*Крізь підкову епох / Бог сміється / З машин-поетів…* (І. Павлюк); *Є вакантні посади: / поет-автомат* (Л. Костенко)). Тотожність семантики новотворів обох авторів на основі подібності значень компонентів та аналогічності конструкції як-прикладки свідчить про мовно-літературне наслідування.

У словотворчості М. Вінграновського та І. Павлюка трапляться більше збігів інновацій, наприклад: ***зореня*** (М. Вінграновський) і ***зоренятко*** (І. Павлюк) – «маленька зоря; дитинча зорі», ***сосненя*** (М. Вінграновський) і ***сосня*** (І. Павлюк) – «маленька сосна». Функціювання семантично тотожних АЛН свідчить про «копіювання» цих неолексем, яким, на думку Н. Янко-Триницької, певною мірою властива повторюваність, адже їх можна згадувати, вимовлятися вголос як спогад прочитаного або почутого, фіксувати повторно на папері [11, с. 430]. Окрім того, у словотворчій практиці М. Вінграновського й І. Павлюка зафіксовано лексикалізацію морфемних/неморфемних елементів, що є рідкісним способом творення слів у новітньому українському поетичному дискурсі: *Я тобі казав і говорю – / наче я не -енко-єнко-венко-… / Подивилось небо крізь зорю, / Де морозить хвилю морозенко* (М. Вінграновський) – узагальнена назва українців; *Якщо не напасти, то можеш хоч дати здачі / Й прославити прізвище в світі на ук-юк чи -ко* (І. Павлюк) – узагальнення українських прізвищ. Структурно-семантична подібність свідчить про літературне й словотвірне наслідування М. Вінграновського.

О. Ликов наголошує на тому, що здатність до відтворювання/повторювання мають тільки «канонічні» (узуальні) слова, адже неологізми «не відтворюють, а повторюють, свідомо «цитують» із якою-небудь метою» [5, с. 12]. Оскільки дослідження хронологічного аспекту неологічної лексики – одне з головних завдань нашої статті, уважаємо за доцільне розрізнити поняття «створення» та «відтворення» інновації, зокрема в разі порушення принципу функційної одноразовості, напр.: *І осінь глибиніє, мов сльоза* (І. Павлюк # 29.07.2006); *Міняю лаври на криваві терни. / Болюче глибиніє висота* (І. Павлюк # 22.09.2016); *Сніг, як вовча пісня, глибинів. / Ми ліпили з нього хліб і небо* (І. Павлюк # 28.11.2016). Як бачимо, АЛН *глибиніти* створений 2006 р., а вживання в пізніших поетичних творах – свідоме/несвідоме відтворення інновації.

Водночас варто наголосити на проблемі квазіпершоавторства таких АЛН, як *вітрогривий, ніжно-космічний, пекельно-райський, пропащість, святіти*, творцем яких відповідно до хронологічного аспекту був Андрій Наюк – літературний образ-містифікація І. Павлюка[21]: *Я буду ніжним – як метелиця / В пекельно-райському саду* (А. Наюк[22] # 19.01.1997); *Товариство райськи там пекельне / І пекельно-райський сад і змій* (І. Павлюк # 07.06.2010). Фактично, це відтворення АЛН в різних

[21] 2013 року в Луцьку опубліковано книгу віршів А. Наюка (Наюк А. Розірваний горизонт : [лірика] / А. Я. Наюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2013. – 124 с.), яку неоднозначно сприйняли критики. «Молодого автора» тоді звинуватили в епігонстві, говорячи про «павлюківщину» в сучасній літературі. Насправді Андрій Наюк – герой роману «Мезозой» І. Павлюка (Павлюк І. Мезозой : роман / Ігор Павлюк. – Чортків: Золота пектораль, 2017. – 288 с.).

[22] АЛН *пекельно-райський* зафіксовано і в поетичній книзі А. Наюка (с. 33), і в романі І. Павлюка у вірші головного героя (с. 269).

контекстах, пов'язане з різними екстралінгвальними чинниками.

Крім того, відповідно до статистичних підрахунків у корпусі неологізмів І. Павлюка засвідчено понад 20 інновацій, раніше зафіксованих у словотворчості інших поетів. Однак І. Павлюк переконує: «Загалом же можу, поклавши руку на серце, сказати, що збіги неологізмів цілком випадкові, тобто я їх ПРИДУМАВ САМ, не запозичуючи в когось! А, виявляється, ще хтось із поетів [створив] паралельно»[23].

Щоб пересвідчитися в достовірності тверджень І. Павлюка, ми провели лінгвопоетичний експеримент, який передбачав відтворення інновації, зафіксованої в словотворчості різних авторів, у новому контексті без попереднього лексичного оточення. І. Павлюкові було запропоновано ввести до нових поетичних контекстів неологізми *блукалець, буйнотрав'я, бог-поет, вирійний, вітрогривий, доля-відьма, замузичити, калинний, промінь-спиця, сонценя, столиций, хмаринний, чорноптах* та ін. Унаслідок експерименту ми прагнули простежити синтагматичне та/чи семантичне зближення або двох контекстів І. Павлюка, або експериментального контексту поета та рядків із віршів інших авторів. Для достовірності результатів експерименту було використано елементи інтертекстової експертизи – методу прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстові й ідеологічні резонанси.

Відзначимо, що семантичний аналіз неологізмів, зафіксованих у поезії різних авторів, засвідчив, що окремі АЛН багатозначні, напр., ***сонценя***: 1) «веснянки»: *І, напевне, з того дива став рудий у мене чуб, / І лишилися на лобі <u>сонценята</u> золоті* (Б. Олійник # ~1970-і); 2) «гриби»: *Й з корзинок посміхаються до сонця / руді голівки свіжих <u>сонценят</u>* (О. Педяш # ~1980-і); 3) «сонячні зайчики»: *Серце б'ється: ямби, ямби, ямби... <u>Сонценята</u> скачуть із ножа* (І. Павлюк # 2013); 4) «маленьке Сонце (як небесне світило)»: *<u>Сонценя</u> – не зореня. / В сон не світить навмання. / Світить-гріє, не чадить. / А в ночі, як люди, спить* (І. Павлюк # 2017[24]). Зважаючи на це, погоджуємося з думкою О. Ликова про те, що неологізми не відтворюють, а заново творять для кожного нового мовленнєвого/творчого акту [5, с. 12]. Отже, появу неолексеми *сонценя* вважаємо незалежним словотворенням кількох авторів, а функціювання АЛН ув експериментальному контексті І. Павлюка – конструюванням інновації шляхом розщеплення семантичного значення наявного слова.

Особливої уваги заслуговують новотвори, які функціюють у семантично подібних контекстах. Наприклад, АЛН ***буйнотрав'я*** І. Павлюк і в оригінальному, і експериментальному чотиривірші використовує для опису весни: *А в тій весні, в зеленім <u>буйнотраві</u>, / Де пінний шепіт Лютиці-ріки, / Живе дівча, яке з дитинства знав я…* (І. Павлюк # 1986), *<u>Буйнотрав'я</u>, буйнолистя... / Файно. / Сніг останній. / Сонце устає. / Хтось із неба добрий, мудрий тайний / Радість по сніжинці роздає* (І. Павлюк # 2017). Також відзначимо ідентичну ритмомелодику контекстного оточення утвореного й відтвореного неологізму І. Павлюка (пор.: *Багнети трави несуть мене / Багнети такі дитинні / Розпаношисте <u>буйнотрав'я</u> / Такого ж ріднющого коду / Пірнаю в траву твою Земле* (І. Драч); *За всі віки тут цвіту, <u>буйнотрав'я</u>…* (О. Ющенко); *…Мов стрілець, ішов на лови / В густолісся й <u>буйнотрав'я</u>!..* (Н. Федорак)), що свідчить про те, що І. Павлюк самотужки сконструював АЛН.

В. Максимчук наголошує на існуванні в неологізмах колокативної семи, через

[23] З приватного листа від 28 квітня 2012 року. Збережено графічне оформлення автора.

[24] Неологізми І. Павлюка, датовані 2017 роком (# 2017), – з експериментальних контекстів автора.

яку інновації «навіть у разі узуалізації фактично не зможуть розширити сполучуваність, оскільки лексеми, від яких їх утворено, поєднуються з обмеженою кількістю слів» [6, с. 45–46]. Наприклад, колокативна сема міститься в значенні АЛН *вирійний*, який функціює як відносно постійний епітет до іменників ***птах/птиця/птахи***. Зокрема в контексті М. Тимчака, датованому приблизно 80-ми рр. ХХ ст. (*…Наполохано врізала небо крилом / Зграя вирійних птиць*) і двох віршах І. Павлюка (*Мамай заграв, зв'язавши сто шляхів / З гортанним смутком вирійних птахів, / З легендним чимось* (# 2002); *Я вирійних пташок лічив, / Що родились в моїм краю* (# 2003)) синтагматичні відношення однакові. Уважаємо, що в цьому випадку доцільно говорити не про запозичення неологізму, а про обумовленість його функціювання національною мовно-поетичною картиною світу. Відтворюючи АЛН в експериментальному контексті, І. Павлюк субстантивував прикметник (*Я недавно був вирійний, рвійний, / А тепер все більше мирний, мрійний* (І. Павлюк # 2017)), що свідчить про те, що поет інновацію створив, а не скопіював.

В окремих контекстах АЛН І. Павлюка мають подібну парадигму сполучуваності, зокрема зі словами, що містять числівниковий компонент: *Столичний шарм – / То діло наживне, / Як наживні дволикі і столиці* (І. Павлюк # 2001); *Восьмирукий і столиций / Президент сидить в столиці. / Обіцяє рай усім: / Передчасно в небесі...* (І. Павлюк # 2017). Натомість у контексті Б.-І. Антонича неолексему підсилює інший епітет: *Прив'язані до пнів, попутані вітри й бог ляку / столиций, хитрий бог, що все нове обличчя має* (Б.-І. Антонич), що свідчить про незалежне творення АЛН.

Часто в словотворчості поетів ХХ ст. збігаються прикладкові АЛН, напр., *бог-поет*, *доля-відьма*, *дорога-промінь* і *промінь-спиця*. Розглянемо інновацію *бог-поет.* Аналіз контекстного оточення свідчить про семантичне зближення експериментального контексту та рядків М. Йогансена, оскільки в первісному контексті І. Павлюка *бог-поет* – це Велес, покровитель співців і поетів (*…Перуна взяли князі, а Велеса – народ. / Це бог-поет. Його травинні струни, / Як голоси підземних юних вод*), тоді як в експериментальному контексті автор відтворює неологізм зі семою 'той, хто майстерно/божественно творить', як і в М. Йогансена: *Вже ближче, ближче вечір суне, / Все нижче плачуть трави-струни; / Тихо й темно: / Боги-поети / В хмарах сплять* (М. Йогансен); *Бог-поет створив поему-Всесвіт / З музики і Логосу в пітьмі. / Він мою сирітську душу пестить, / Яку я завіршити зумів* (І. Павлюк # 2017). Припускаємо, що І. Павлюк міг цю інновацію запозичити.

Зовсім іншу ситуацію бачимо у функціюванні прикладки *промінь-спиця.* В обох контекстах І. Павлюка є синтагматичне зближення опису ночі з атрибутами місяця, місячного проміння, сну: *…Місяць в'яже / Долю на променях-спицях* (І. Павлюк # 2001); *Цілу ніч мені не спиться. / В'яже спогад промінь-спиця. / Я молюсь, щоби не спиться. / Синій промінь спиці сниться* (І. Павлюк # 2017). Окрім того, ритмомелодика контекстів однакова й вони об'єднані спільною семою дії 'в'язати'. Натомість Н. Кащук описує колесо візка, за формою подібне до сонця (*…різьблений легкий візок (У ньому добрі колеса – Зимове, весняне, Літнє й осіннє сонце) Промчав, аж промені-спиці Злилися в суцільні круги*). Тому, на нашу думку, обидва поети є творцями АЛН промінь-спиця з різним значенням.

Отже, беручи до уваги прийоми лексико-семантичного зближення під час аналізу лінгвопоетичного експерименту, виявлено, що прямий особистий вплив одного автора на іншого втілюється також на рівні мовотворчості загалом та словотворчості зокрема. За допомогою розгляду синтагматичних відношень

конкретних неолексем установлено, що деякі неологізми, уживані у віршах І. Павлюка, імовірно створили інші автори. Водночас більшість інновацій, зафіксованих у двох чи більшої кількості авторів, сконструйована незалежно одна від одної, хоч і дистанційовано в часі.

Аналіз оригінальних та експериментальних контекстів І. Павлюка засвідчує, що для успішного розв'язання проблеми першоавторства потрібно виробити як термінологічний апарат, так і спеціальні методики вивчення психолінгвістичного аспекту. Ґрунтовний розгляд цього питання вимагає залучення в змістове поле неології таких наук, як компаративістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвопоетика, стилеметрія та ін.

Список використаних джерел

1. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії XX століття : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Г. М. Вокальчук ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2009. – 38 с.

2. Вокальчук Г. М. Порівняльний аналіз перших українських словників авторської неологічної лексики / Г. М. Вокальчук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. «Філологічна». – 2008. – Вип. 10. – С. 36–49.

3. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.

4. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с. – (Nota bene).

5. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). – М. : Высшая школа, 1976. – 119 с.

6. Максимчук В. В. Неологічна лексика як система / В. В. Максимчук // Лінгвістичні дослідження. – 2016. – Вип. 41. – С. 40–47.

7. Павлюк І. Уроки волі. Один день вічності з Миколою Вінграновським / Ігор Павлюк // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський. – Острог : НаУ «Острозька академія», 2010. – С. 70– 82.

8. Пухонська О. Творчість Ігоря Павлюка: проблематика та тропіка : монографія / Оксана Пухонська. – Луцьк : ПВД Твердиня, 2010. – 88 с.

9. Сорока П. Якщо Оксана Пухонська буде рости… [Електронний ресурс] / Петро Сорока. – 2010. – Режим доступу : http://slovoprosvity.org/2010/12/15/якщо-оксана-пухонська-буде-рости.

10. Шинкарук В.Д.Нарис із синтаксису зв'язного мовлення (теоретичний спецкурс для університетів) / В.Д. Шинкарук. – Чернівці: "Рідна мова",1997. – 152 с.

11. Янко-Триницкая Н. А. Фразеологичность языковых единиц разных уровней языка // Известия АН: Серия литературы и языка. – М. : Наука,1969. – Т. XXVIII. – Вып. 5. – С. 429–436.

References

1. Vokalchuk, H. (2009) Okazionalni leksychni novotvory v ukrainskii poezii KhKh stolittia (Occasional lexical novelties in Ukrainian poetry of the twentieth century) Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy.

2. Vokalchuk, H. (2008) Porivnialnyi analiz pershykh ukrainskykh slovnykiv avtorskoi neolohichnoi leksyky (Comparative analysis of the first Ukrainian dictionaries of the author's neologic vocabulary) Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» (Scientific notes of the National University of Ostroh Academy) 10, 36–49.

3. Koloiz, Zh. (2007) Ukrainska okazionalna deryvatsiia (Ukrainian Occasional

Derivation), Kyiv: Aktsent.

4. Hrom'iak, R. T., Kovaliv Yu. I., Teremko V. I. (2007) Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (Literary dictionary-directory) Kyiv: Academia.

5. Lykov, A. (1976) Sovremennaia russkaia leksykolohyia (russkoe okkazyonalnoe slovo) (Modern Russian lexicology (Russian Occasional word)), Moskva: Vysshaia shkola.

6. Maksymchuk, V. (2016) Neolohichna leksyka yak systema (Neologism's vocabulary as a system) Linhvistychni doslidzhennia (Linguistic research), 41, 40–47.

7. Pavliuk, I. (2010) Odyn den vichnosti z Mykoloiu Vinhranovskym (Lessons of freedom. One day of eternity with Mykola Vinhranovsky) Slovotvorchist shistdesiatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovskyi (Creation of the Sixties Poets. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovsky), 70–82.

8. Pukhonska, O. (2010) Tvorchist Ihoria Pavliuka: problematyka ta tropika (Creativity of Ihor Pavliuk: Problems and Tropics), Lutsk: Tverdynia.

9. Soroka, P. (2010, 15 Dec.) Yakshcho Oksana Pukhonska bude rosty… (If Oksana Pukhonska grows ...) Retrieved from http://slovoprosvity.org/2010/12/15/якщо-оксана-пухонська-буде-рости.

10. Shynkaruk, V.D (1997) Narys iz syntaksysu zviaznoho movlennia (teoretychnyi spetskurs dlia universytetiv)[An outline on the syntax of coherent speech (theoretical special course for universities)]. Chernivtsi: "Ridna mova", 152.

11. Yanko-Trynytskaia, N. (1969) Frazeolohychnost yazykovykh edynyts raznykh urovnei yazyka (Phraseology of linguistic units of different levels of language) Yzvestyia AN (Izvestiya AN), 5, 429–436.

ПРОБЛЕМА ПЕРВОАВТОРСТВА НЕОЛЕКСЕМ В НОВЕЙШЕМ ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Г. В. Максымчук

***Аннотация**. В статье проанализирована проблема первоавторства неолексем в новейшем поэтическом дискурсе. На примере взаимосвязей О. Пухонская ↔ И. Павлюк, И. Павлюк ↔ М. Винграновский и Л. Костенко выяснен вопрос личного и литературного влияния, рассмотрены механизмы заимствования неологизмов одним автором в другого. Определено, что прямое личное влияние одного автора на другого воплощается также на уровне мовотворчества в целом и словотворчества в частности.*

На основании нарушения принципа функциональной одноразовости авторских неолексем разрозненно понятия создание и воспроизводство инноваций. Отмечено проблеме квазипервоавторства некоторых неологизмов И. Павлюка.

С помощью метода лингвопоэтического эксперимента выдвинуто гипотезы относительно авторства некоторых неолексем, зафиксированных в словотворчестве нескольких авторов XX–XXI веков. Для достоверности результатов привлечено метод интертекстуальной экспертизы, элементы стилеметрии и компаративистики, определены семантические сближения и синергетические связи новообразований зафиксированных в оригинальном и экспериментальном контекстах.

***Ключевые слова:** первоавторство, лингвопоэтический эксперимент, создание неологизмов, воспроизведение неологизмов, контекст*

THE PROBLEM OF FIRST AUTHORSHIP NEOLOGISMS IN THE MODERN UKRAINIAN DISCOURSE

H. V. Maksymchuk

Abstract.*The article analyzes the problem of the first authorship of neologisms in the newest poetic discourse. It is found that the emergence of identical innovations in the creation of several authors is associated with the concepts of literary influence and / or literary imitation. Two types of literary influence have been identified such as direct personal influence of one author on another (as I. Pavliuk on O. Pukhonska) and non-personal (literary) influence (as L. Kostenko and M. Vinhranovsky on I. Pavliuk). It is revealed that the direct personal influence of one author to another is also embodied at the level of language creation in general and word-creation in particular.*

On the basis of violation of the functional disposable principle of author neologisms the concept of creation and reproduction of innovations is distinguished. That is, taking into account the chronological aspect of the study of innovations, the date of the creation of the neologism is considered the time of it earliest use in the poetic context, the use in later poetic writings – the conscious / unconscious reproduction of innovation.

On the basis of a comparison of poems by Andriy Nayuk and I. Pavliuk, the problem of quasi-first-authoring of some neologisms was emphasized. In particular, it is a question of fixing certain new words in the poetry of the author – a literary mystification, later taken under the real name of the poet.

According to statistical calculations in the case of neologisms I. Pavliuk, more than 20 innovations, previously recorded in the creation of other poets, have been witnessed. To find out the first authorship of these neologisms, a lingvo-poetic experiment was used, during which I. Pavliuk was invited to introduce neologisms, which were recorded in the works of several authors, to new contexts.

With the help of the method of lingvo-poetic experiment, hypotheses concerning the authorship of some neologisms, which occur in the creation of several authors of the XX–XXI centuries, have been put forward. For the reliability of the results, the method of intertextual examination, elements of stylistics and comparative studies is involved, semantic approximation and synergistic connections of neologisms in the original and experimental contexts are outlined.

Keywords: *first authorship, lingvo-poetic experiment, creation of neologisms, reproduction of neologisms, context*

УДК 811.161.2’373.43

ПРОБЛЕМА ПЕРШОАВТОРСТВА НЕОЛЕКСЕМ У НОВІТНЬОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Г. В. МАКСИМЧУК, аспірантка ІІ року навчання,
Національний університет «Острозька академія»
E-mail: halyna_maks@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2263-164X

Анотація. *У статті проаналізовано проблему першоавторства неолексем у новітньому поетичному дискурсі. На прикладі взаємозв’язків О. Пухонська ↔ І. Павлюк, І. Павлюк ↔ М. Вінграновський і Л. Костенко з’ясовано питання особистого та літературного впливу, розглянуто механізми запозичення неологізмів одним автором у іншого. Виявлено, що прямий особистий вплив одного автора на іншого втілюється також на рівні мовотворчості загалом та словотворчості зокрема.*

На основі порушення принципу функційної одноразовості авторських неолексем розрізнено поняття створення та відтворення інновацій. Наголошено на проблемі квазіпершоавторства деяких неологізмів.

За допомогою методу лінгвопоетичного експерименту висунуто гіпотези щодо авторства деяких неолексем, засвідчених у словотворчості кількох авторів XX–XXI століть. Для достовірності результатів залучено метод інтертекстової експертизи, елементи стилеметрії та компаративістики, окреслено семантичне зближення та синергетичні зв’язки новотворів ув оригінальному та експериментальному контекстах.

Ключові слова: *першоавторство, лінгвопоетичний експеримент, створення неологізмів, відтворення неологізмів, контекст*

Українська мова постійно розвивається, активно поповнюючи лексикон інноваціями з поетичного мовлення. Ґрунтовне вивчення неологізмів, яке розпочалося ще від середини ХХ сторіччя і триває досі, свідчить, що деякі авторські неолексеми вже стали набутком літературної мови, наприклад: *мрія, байдужість* (М. Старицький), *невпинний* (І. Франко), *промінь* (Леся Українка) та ін.

Г. Вокальчук, укладач словника авторських лексичних новотворів (АЛН) у поезії ХХ століття, зауважила, що в деяких випадках трапляється порушення характерного для оказіональних слів принципу функційної одноразовості [2, с. 43], тобто неологізми засвідчено в словотворчій практиці відразу декількох авторів. Природно, що дослідники фіксують інновації в словниках різних письменників як рівноправні функційні одиниці, але гостро постає питання авторства (першоавторства) неологізмів, адже лексикографічне представлення (особливо з урахуванням хронологічного критерію) «дає мовознавчій науці цінний матеріал для розв’язання ряду важливих теоретичних питань, зокрема – часу входження до словникового фонду мови тих чи інших лексичних одиниць; з’ясування екстра- та інтралінгвальних причин такого входження; ролі конкретної мовної особистості у збагаченні словникового складу мови» [2, с. 37].

На сучасному етапі спроби розв’язати проблему першоавторства здійснили Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Н. Адах, Н. Гаврилюк, В. Максимчук, О. Семенюк,В.Шинкарук [10] та ін., які базовані на аналізі хронологічної фіксації

© Г. В. Максимчук, 2018

неологізмів у вокабулярі того чи того автора. **Мета** статті – проаналізувати проблему першоавторства неолексем у сучасному поетичному дискурсі за допомогою методу лінгвопоетичного експерименту.

Ж. Колоїз зазначає, що «поява однакових новотворів у мовленні різних суб'єктів може бути звичайною випадковістю» [3, с. 70]. Утім Г. Вокальчук для встановлення авторства інновацій пропонує застосовувати прийом хронологічного зіставлення дат написання творів, який на думку науковиці, «не завжди буває ефективним, оскільки поети могли «винайти» АЛН незалежно один від одного» [1, с. 9].

Свідомий чи несвідомий вплив ідіостилю одного автора на іншого час від часу стає першопричиною появи нових слів. У новітньому поетичному дискурсі вирізняємо прямий особистий вплив одного автора на іншого (як І. Павлюка на О. Пухонську) і неособистий (літературний) вплив (як Л. Костенко та М. Вінграновський на І. Павлюка).

Особистий вплив розглядаємо на основі фактів біографії авторів, наприклад, О. Пухонська, студентка І. Павлюка, активно аналізувала твори вчителя, з-поміж іншого зауважуючи наявність у них неологізмів [8]. Крім того, П. Сорока відзначає: «Я певен, колись писатимуть цікаві наукові дослідження і дисертації про стосунки і взаємовпливи Павлюка і Пухонської, а може, й романи, як оце у В. Петрова про Куліша, оскільки і Павлюк, і Пухонська уже прописані в історії літератури» [9]. Аналіз поетичного доробку обох авторів свідчить, що в їхній словотворчості зафіксовано однакові неолексеми, наприклад, предикативний прислівник ***батьківщинно***: *Ми виходимо з тіл, наче з древнього моря на сушу. / Все одно батьківщинно. / І тут батьківщинно. / І Там…* (І. Павлюк #[20]2009); *Так батьківщинно тут мені* (О. Пухонська # 2012). На основі хронологічного зіставлення робимо висновок, що першоавторство АЛН належить саме І. Павлюку, а вживання неолексеми в поезії О. Пухонської – вторинне.

Не викликає також сумнівів і те, що саме І. Павлюк створив слово ***муз-чина***, яке пізніше використали О. Пухонська, Г. Філонюк та інші письменники, тексти яких нині доступні у віртуальному дискурсі, пор.: *Ми на морі сліди лишаєм. / Я – муз-чина і муза – ти* (І. Павлюк # 2003), *Ти – муза, музика, то ж я – / Муз-чина вщерть* (І. Павлюк # 2006) і *Ех, / Муз-чино / Шукаю Слова / У червоній журбі калин* (О. Пухонська # 2008); *Мій Муз-чино, ти – справжній мачо*; *Мій Муз-чино, ти донжуаном / Підступайся до мене вдень…* (Г. Філонюк # 2010). Свідоме повторне використання інновації свідчить про те, що цей АЛН заповнює лакуну в лексико-семантичній системі мови.

Вивчати неособисті літературні впливи можна не лише завдяки дослідженню мовної практики того чи того автора, а й ураховуючи різні чинники становлення творчої особистості. Наприклад, І. Павлюк у своїх спогадах називає М. Вінграновського та Л. Костенко літературними наставниками: «Про творчість Миколи Степановича Вінграновського я не скажу краще, ніж він сказав про мою: «Ігор Павлюк – поет, у якого немає зазору між словом і серцем» […]. Днями вийшла нова книжка моїх віршів «Бунт свяченої води». Там перед анотацією ці слова *Вчителя, якого люблю, ставленням якого дорожу, пам'ять про якого для мене священна* (курсив наш. – Г. М.)» [7, с. 76]; «…я сказав Григорію, що не встиг, на жаль, стати близьким побратимом Миколи Степановича […], що провів у Його товаристві лише один день, а ще один – біля його могили та в Його квартирі на поминальному обіді, де я особисто познайомився зі ще одним *Поетом, якого поважно люблю – Ліною Костенко* (курсив наш. – Г. М.)» [7, с. 79].

[20] Після знака # указано дату появи неологізму.

Очевидно, що в такому разі мав місце літературний вплив – «свідома передача письменником-наставником свого досвіду літературним початківцям або проникнення в чужу свідомість змістових елементів, формальних особливостей твору» [4, с. 405], зокрема новотворів. Розглянемо потенційно перейняті, подібні за структурою та значенням неологізми, І. Павлюка та Л. Костенко, як-от: ***машина-поет***, ***поет-автомат*** зі значенням «поет-графоман; автор, чиє письмо доведене до автоматизму» (*Крізь підкову епох / Бог сміється / З машин-поетів…* (І. Павлюк); *Є вакантні посади: / поет-автомат* (Л. Костенко)). Тотожність семантики новотворів обох авторів на основі подібності значень компонентів та аналогічності конструкції як-прикладки свідчить про мовно-літературне наслідування.

У словотворчості М. Вінграновського та І. Павлюка трапляться більше збігів інновацій, наприклад: ***зореня*** (М. Вінграновський) і ***зоренятко*** (І. Павлюк) – «маленька зоря; дитинча зорі», ***сосненя*** (М. Вінграновський) і ***сосня*** (І. Павлюк) – «маленька сосна». Функціювання семантично тотожних АЛН свідчить про «копіювання» цих неолексем, яким, на думку Н. Янко-Триницької, певною мірою властива повторюваність, адже їх можна згадувати, вимовлятися вголос як спогад прочитаного або почутого, фіксувати повторно на папері [11, с. 430]. Окрім того, у словотворчій практиці М. Вінграновського й І. Павлюка зафіксовано лексикалізацію морфемних/неморфемних елементів, що є рідкісним способом творення слів у новітньому українському поетичному дискурсі: *Я тобі казав і говорю – / наче я не -енко-єнко-венко-… / Подивилось небо крізь зорю, / Де морозить хвилю морозенко* (М. Вінграновський) – узагальнена назва українців; *Якщо не напасти, то можеш хоч дати здачі / Й прославити прізвище в світі на ук-юк чи -ко* (І. Павлюк) – узагальнення українських прізвищ. Структурно-семантична подібність свідчить про літературне й словотвірне наслідування М. Вінграновського.

О. Ликов наголошує на тому, що здатність до відтворювання/повторювання мають тільки «канонічні» (узуальні) слова, адже неологізми «не відтворюють, а повторюють, свідомо «цитують» із якою-небудь метою» [5, с. 12]. Оскільки дослідження хронологічного аспекту неологічної лексики – одне з головних завдань нашої статті, уважаємо за доцільне розрізнити поняття «створення» та «відтворення» інновації, зокрема в разі порушення принципу функційної одноразовості, напр.: *І осінь глибиніє, мов сльоза* (І. Павлюк # 29.07.2006); *Міняю лаври на криваві терни. / Болюче глибиніє висота* (І. Павлюк # 22.09.2016); *Сніг, як вовча пісня, глибинів. / Ми ліпили з нього хліб і небо* (І. Павлюк # 28.11.2016). Як бачимо, АЛН *глибиніти* створений 2006 р., а вживання в пізніших поетичних творах – свідоме/несвідоме відтворення інновації.

Водночас варто наголосити на проблемі квазіпершоавторства таких АЛН, як *вітрогривий, ніжно-космічний, пекельно-райський, пропащість, святіти*, творцем яких відповідно до хронологічного аспекту був Андрій Наюк – літературний образ-містифікація І. Павлюка[21]: *Я буду ніжним – як метелиця / В пекельно-райському саду* (А. Наюк[22] # 19.01.1997); *Товариство райськи там пекельне / І пекельно-райський сад і змій* (І. Павлюк # 07.06.2010). Фактично, це відтворення АЛН в різних

[21] 2013 року в Луцьку опубліковано книгу віршів А. Наюка (Наюк А. Розірваний горизонт : [лірика] / А. Я. Наюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2013. – 124 с.), яку неоднозначно сприйняли критики. «Молодого автора» тоді звинуватили в епігонстві, говорячи про «павлюківщину» в сучасній літературі. Насправді Андрій Наюк – герой роману «Мезозой» І. Павлюка (Павлюк І. Мезозой : роман / Ігор Павлюк. – Чортків: Золота пектораль, 2017. – 288 с.).

[22] АЛН *пекельно-райський* зафіксовано і в поетичній книзі А. Наюка (с. 33), і в романі І. Павлюка у вірші головного героя (с. 269).

контекстах, пов'язане з різними екстралінгвальними чинниками.

Крім того, відповідно до статистичних підрахунків у корпусі неологізмів І. Павлюка засвідчено понад 20 інновацій, раніше зафіксованих у словотворчості інших поетів. Однак І. Павлюк переконує: «Загалом же можу, поклавши руку на серце, сказати, що збіги неологізмів цілком випадкові, тобто я їх ПРИДУМАВ САМ, не запозичуючи в когось! А, виявляється, ще хтось із поетів [створив] паралельно»[23].

Щоб пересвідчитися в достовірності тверджень І. Павлюка, ми провели лінгвопоетичний експеримент, який передбачав відтворення інновації, зафіксованої в словотворчості різних авторів, у новому контексті без попереднього лексичного оточення. І. Павлюкові було запропоновано ввести до нових поетичних контекстів неологізми *блукалець, буйнотрав'я, бог-поет, вирійний, вітрогривий, доля-відьма, замузичити, калинний, промінь-спиця, сонценя, столиций, хмаринний, чорноптах* та ін. Унаслідок експерименту ми прагнули простежити синтагматичне та/чи семантичне зближення або двох контекстів І. Павлюка, або експериментального контексту поета та рядків із віршів інших авторів. Для достовірності результатів експерименту було використано елементи інтертекстової експертизи – методу прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстові й ідеологічні резонанси.

Відзначимо, що семантичний аналіз неологізмів, зафіксованих у поезії різних авторів, засвідчив, що окремі АЛН багатозначні, напр., ***сонценя***: 1) «веснянки»: *І, напевне, з того дива став рудий у мене чуб, / І лишилися на лобі <u>сонценята</u> золоті* (Б. Олійник # ~1970-і); 2) «гриби»: *Й з корзинок посміхаються до сонця / руді голівки свіжих <u>сонценят</u>* (О. Педяш # ~1980-і); 3) «сонячні зайчики»: *Серце б'ється: ямби, ямби, ямби... <u>Сонценята</u> скачуть із ножа* (І. Павлюк # 2013); 4) «маленьке Сонце (як небесне світило)»: *<u>Сонценя</u> – не зореня. / В сон не світить навмання. / Світить-гріє, не чадить. / А в ночі, як люди, спить* (І. Павлюк # 2017[24]). Зважаючи на це, погоджуємося з думкою О. Ликова про те, що неологізми не відтворюють, а заново творять для кожного нового мовленнєвого/творчого акту [5, с. 12]. Отже, появу неолексеми *сонценя* вважаємо незалежним словотворенням кількох авторів, а функціювання АЛН ув експериментальному контексті І. Павлюка – конструюванням інновації шляхом розщеплення семантичного значення наявного слова.

Особливої уваги заслуговують новотвори, які функціюють у семантично подібних контекстах. Наприклад, АЛН ***буйнотрав'я*** І. Павлюк і в оригінальному, і експериментальному чотиривірші використовує для опису весни: *А в тій весні, в зеленім <u>буйнотраві</u>, / Де пінний шепіт Лютиці-ріки, / Живе дівча, яке з дитинства знав я…* (І. Павлюк # 1986), *<u>Буйнотрав'я</u>, буйнолистя... / Файно. / Сніг останній. / Сонце устає. / Хтось із неба добрий, мудрий тайний / Радість по сніжинці роздає* (І. Павлюк # 2017). Також відзначимо ідентичну ритмомелодику контекстного оточення утвореного й відтвореного неологізму І. Павлюка (пор.: *Багнети трави несуть мене / Багнети такі дитинні / Розпаношисте <u>буйнотрав'я</u> / Такого ж ріднющого коду / Пірнаю в траву твою Земле* (І. Драч); *За всі віки тут цвіту, <u>буйнотрав'я</u>…* (О. Ющенко); *…Мов стрілець, ішов на лови / В густолісся й <u>буйнотрав'я</u>!..* (Н. Федорак)), що свідчить про те, що І. Павлюк самотужки сконструював АЛН.

В. Максимчук наголошує на існуванні в неологізмах колокативної семи, через

[23] З приватного листа від 28 квітня 2012 року. Збережено графічне оформлення автора.

[24] Неологізми І. Павлюка, датовані 2017 роком (# 2017), – з експериментальних контекстів автора.

яку інновації «навіть у разі узуалізації фактично не зможуть розширити сполучуваність, оскільки лексеми, від яких їх утворено, поєднуються з обмеженою кількістю слів» [6, с. 45–46]. Наприклад, колокативна сема міститься в значенні АЛН *вирійний*, який функціює як відносно постійний епітет до іменників ***птах/птиця/птахи***. Зокрема в контексті М. Тимчака, датованому приблизно 80-ми рр. ХХ ст. (*…Наполохано врізала небо крилом / Зграя вирійних птиць*) і двох віршах І. Павлюка (*Мамай заграв, зв'язавши сто шляхів / З гортанним смутком вирійних птахів, / З легендним чимось* (# 2002); *Я вирійних пташок лічив, / Що родились в моїм краю* (# 2003)) синтагматичні відношення однакові. Уважаємо, що в цьому випадку доцільно говорити не про запозичення неологізму, а про обумовленість його функціювання національною мовно-поетичною картиною світу. Відтворюючи АЛН в експериментальному контексті, І. Павлюк субстантивував прикметник (*Я недавно був вирійний, рвійний, / А тепер все більше мирний, мрійний* (І. Павлюк # 2017)), що свідчить про те, що поет інновацію створив, а не скопіював.

В окремих контекстах АЛН І. Павлюка мають подібну парадигму сполучуваності, зокрема зі словами, що містять числівниковий компонент: *Столичний шарм – / То діло наживне, / Як наживні дволикі і столиці* (І. Павлюк # 2001); *Восьмирукий і столиций / Президент сидить в столиці. / Обіцяє рай усім: / Передчасно в небесі...* (І. Павлюк # 2017). Натомість у контексті Б.-І. Антонича неолексему підсилює інший епітет: *Прив'язані до пнів, попутані вітри й бог ляку / столиций, хитрий бог, що все нове обличчя має* (Б.-І. Антонич), що свідчить про незалежне творення АЛН.

Часто в словотворчості поетів ХХ ст. збігаються прикладкові АЛН, напр., *бог-поет*, *доля-відьма*, *дорога-промінь* і *промінь-спиця*. Розглянемо інновацію *бог-поет.* Аналіз контекстного оточення свідчить про семантичне зближення експериментального контексту та рядків М. Йогансена, оскільки в первісному контексті І. Павлюка *бог-поет* – це Велес, покровитель співців і поетів (*…Перуна взяли князі, а Велеса – народ. / Це бог-поет. Його травинні струни, / Як голоси підземних юних вод*), тоді як в експериментальному контексті автор відтворює неологізм зі семою 'той, хто майстерно/божественно творить', як і в М. Йогансена: *Вже ближче, ближче вечір суне, / Все нижче плачуть трави-струни; / Тихо й темно: / Боги-поети / В хмарах сплять* (М. Йогансен); *Бог-поет створив поему-Всесвіт / З музики і Логосу в пітьмі. / Він мою сирітську душу пестить, / Яку я завіршити зумів* (І. Павлюк # 2017). Припускаємо, що І. Павлюк міг цю інновацію запозичити.

Зовсім іншу ситуацію бачимо у функціюванні прикладки *промінь-спиця.* В обох контекстах І. Павлюка є синтагматичне зближення опису ночі з атрибутами місяця, місячного проміння, сну: *…Місяць в'яже / Долю на променях-спицях* (І. Павлюк # 2001); *Цілу ніч мені не спиться. / В'яже спогад промінь-спиця. / Я молюсь, щоби не спиться. / Синій промінь спиці сниться* (І. Павлюк # 2017). Окрім того, ритмомелодика контекстів однакова й вони об'єднані спільною семою дії 'в'язати'. Натомість Н. Кащук описує колесо візка, за формою подібне до сонця (*…різьблений легкий візок (У ньому добрі колеса – Зимове, весняне, Літнє й осіннє сонце) Промчав, аж промені-спиці Злилися в суцільні круги*). Тому, на нашу думку, обидва поети є творцями АЛН промінь-спиця з різним значенням.

Отже, беручи до уваги прийоми лексико-семантичного зближення під час аналізу лінгвопоетичного експерименту, виявлено, що прямий особистий вплив одного автора на іншого втілюється також на рівні мовотворчості загалом та словотворчості зокрема. За допомогою розгляду синтагматичних відношень

конкретних неолексем установлено, що деякі неологізми, уживані у віршах І. Павлюка, імовірно створили інші автори. Водночас більшість інновацій, зафіксованих у двох чи більшої кількості авторів, сконструйована незалежно одна від одної, хоч і дистанційовано в часі.

Аналіз оригінальних та експериментальних контекстів І. Павлюка засвідчує, що для успішного розв'язання проблеми першоавторства потрібно виробити як термінологічний апарат, так і спеціальні методики вивчення психолінгвістичного аспекту. Ґрунтовний розгляд цього питання вимагає залучення в змістове поле неології таких наук, як компаративістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвопоетика, стилеметрія та ін.

Список використаних джерел

1. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії XX століття : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Г. М. Вокальчук ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2009. – 38 с.

2. Вокальчук Г. М. Порівняльний аналіз перших українських словників авторської неологічної лексики / Г. М. Вокальчук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. «Філологічна». – 2008. – Вип. 10. – С. 36–49.

3. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.

4. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с. – (Nota bene).

5. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). – М. : Высшая школа, 1976. – 119 с.

6. Максимчук В. В. Неологічна лексика як система / В. В. Максимчук // Лінгвістичні дослідження. – 2016. – Вип. 41. – С. 40–47.

7. Павлюк І. Уроки волі. Один день вічності з Миколою Вінграновським / Ігор Павлюк // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський. – Острог : НаУ «Острозька академія», 2010. – С. 70– 82.

8. Пухонська О. Творчість Ігоря Павлюка: проблематика та тропіка : монографія / Оксана Пухонська. – Луцьк : ПВД Твердиня, 2010. – 88 с.

9. Сорока П. Якщо Оксана Пухонська буде рости… [Електронний ресурс] / Петро Сорока. – 2010. – Режим доступу : http://slovoprosvity.org/2010/12/15/якщо-оксана-пухонська-буде-рости.

10. Шинкарук В.Д.Нарис із синтаксису зв'язного мовлення (теоретичний спецкурс для університетів) / В.Д. Шинкарук. – Чернівці: "Рідна мова",1997. – 152 с.

11. Янко-Триницкая Н. А. Фразеологичность языковых единиц разных уровней языка // Известия АН: Серия литературы и языка. – М. : Наука,1969. – Т. XXVIII. – Вып. 5. – С. 429–436.

References

1. Vokalchuk, H. (2009) Okazionalni leksychni novotvory v ukrainskii poezii KhKh stolittia (Occasional lexical novelties in Ukrainian poetry of the twentieth century) Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy.

2. Vokalchuk, H. (2008) Porivnialnyi analiz pershykh ukrainskykh slovnykiv avtorskoi neolohichnoi leksyky (Comparative analysis of the first Ukrainian dictionaries of the author's neologic vocabulary) Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» (Scientific notes of the National University of Ostroh Academy) 10, 36–49.

3. Koloiz, Zh. (2007) Ukrainska okazionalna deryvatsiia (Ukrainian Occasional

Derivation), Kyiv: Aktsent.

4. Hrom'iak, R. T., Kovaliv Yu. I., Teremko V. I. (2007) Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (Literary dictionary-directory) Kyiv: Academia.

5. Lykov, A. (1976) Sovremennaia russkaia leksykolohyia (russkoe okkazyonalnoe slovo) (Modern Russian lexicology (Russian Occasional word)), Moskva: Vysshaia shkola.

6. Maksymchuk, V. (2016) Neolohichna leksyka yak systema (Neologism's vocabulary as a system) Linhvistychni doslidzhennia (Linguistic research), 41, 40–47.

7. Pavliuk, I. (2010) Odyn den vichnosti z Mykoloiu Vinhranovskym (Lessons of freedom. One day of eternity with Mykola Vinhranovsky) Slovotvorchist shistdesiatnykiv. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovskyi (Creation of the Sixties Poets. Lina Kostenko. Mykola Vinhranovsky), 70–82.

8. Pukhonska, O. (2010) Tvorchist Ihoria Pavliuka: problematyka ta tropika (Creativity of Ihor Pavliuk: Problems and Tropics), Lutsk: Tverdynia.

9. Soroka, P. (2010, 15 Dec.) Yakshcho Oksana Pukhonska bude rosty… (If Oksana Pukhonska grows ...) Retrieved from http://slovoprosvity.org/2010/12/15/якщо-оксана-пухонська-буде-рости.

10. Shynkaruk, V.D (1997) Narys iz syntaksysu zviaznoho movlennia (teoretychnyi spetskurs dlia universytetiv)[An outline on the syntax of coherent speech (theoretical special course for universities)]. Chernivtsi: "Ridna mova", 152.

11. Yanko-Trynytskaia, N. (1969) Frazeolohychnost yazykovykh edynyts raznykh urovnei yazyka (Phraseology of linguistic units of different levels of language) Yzvestyia AN (Izvestiya AN), 5, 429–436.

ПРОБЛЕМА ПЕРВОАВТОРСТВА НЕОЛЕКСЕМ В НОВЕЙШЕМ ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Г. В. Максымчук

***Аннотация**. В статье проанализирована проблема первоавторства неолексем в новейшем поэтическом дискурсе. На примере взаимосвязей О. Пухонская ↔ И. Павлюк, И. Павлюк ↔ М. Винграновский и Л. Костенко выяснен вопрос личного и литературного влияния, рассмотрены механизмы заимствования неологизмов одним автором в другого. Определено, что прямое личное влияние одного автора на другого воплощается также на уровне мовотворчества в целом и словотворчества в частности.*

На основании нарушения принципа функциональной одноразовости авторских неолексем разрозненно понятия создание и воспроизводство инноваций. Отмечено проблеме квазипервоавторства некоторых неологизмов И. Павлюка.

С помощью метода лингвопоэтического эксперимента выдвинуто гипотезы относительно авторства некоторых неолексем, зафиксированных в словотворчестве нескольких авторов XX–XXI веков. Для достоверности результатов привлечено метод интертекстуальной экспертизы, элементы стилеметрии и компаративистики, определены семантические сближения и синергетические связи новообразований зафиксированных в оригинальном и экспериментальном контекстах.

***Ключевые слова:** первоавторство, лингвопоэтический эксперимент, создание неологизмов, воспроизведение неологизмов, контекст*

THE PROBLEM OF FIRST AUTHORSHIP NEOLOGISMS IN THE MODERN UKRAINIAN DISCOURSE

H. V. Maksymchuk

Abstract.*The article analyzes the problem of the first authorship of neologisms in the newest poetic discourse. It is found that the emergence of identical innovations in the creation of several authors is associated with the concepts of literary influence and / or literary imitation. Two types of literary influence have been identified such as direct personal influence of one author on another (as I. Pavliuk on O. Pukhonska) and non-personal (literary) influence (as L. Kostenko and M. Vinhranovsky on I. Pavliuk). It is revealed that the direct personal influence of one author to another is also embodied at the level of language creation in general and word-creation in particular.*

On the basis of violation of the functional disposable principle of author neologisms the concept of creation and reproduction of innovations is distinguished. That is, taking into account the chronological aspect of the study of innovations, the date of the creation of the neologism is considered the time of it earliest use in the poetic context, the use in later poetic writings – the conscious / unconscious reproduction of innovation.

On the basis of a comparison of poems by Andriy Nayuk and I. Pavliuk, the problem of quasi-first-authoring of some neologisms was emphasized. In particular, it is a question of fixing certain new words in the poetry of the author – a literary mystification, later taken under the real name of the poet.

According to statistical calculations in the case of neologisms I. Pavliuk, more than 20 innovations, previously recorded in the creation of other poets, have been witnessed. To find out the first authorship of these neologisms, a lingvo-poetic experiment was used, during which I. Pavliuk was invited to introduce neologisms, which were recorded in the works of several authors, to new contexts.

With the help of the method of lingvo-poetic experiment, hypotheses concerning the authorship of some neologisms, which occur in the creation of several authors of the XX–XXI centuries, have been put forward. For the reliability of the results, the method of intertextual examination, elements of stylistics and comparative studies is involved, semantic approximation and synergistic connections of neologisms in the original and experimental contexts are outlined.

Keywords: *first authorship, lingvo-poetic experiment, creation of neologisms, reproduction of neologisms, context*

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 001.4:57.06 (477

ТЕРМІНОЛОГІЙНА ТАКСОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ БІОЛОГІЧНІЙ ГАЛУЗІ

М. І. ЛИЧУК, доктор філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8046-7414

Анотація. *Статтю присвячено проблемам ієрархізації біологічних термінів в сучасній лінгвоукраїністиці. Матеріалом дослідження слугує Каталог рослин Ботанічного саду НУБіП України (2011).*

Простежено різні потрактування статусу родо-видових відношень в лексичній системі української мови і також у термінології. Схарактеризовано специфіку гіперонімів та гіпонімів. Біологічну термінологію, зокрема назви зелених насаджень, за формальною ознакою (кількісною) згруповано три гіперо-гіпонімічні структурні типи: 1) просте ієрархічне дерево; 2) складне (розгалужене) ієрархічне дерево; 3) комбіноване ієрархічне дерево. В основі запропонованої класифікації – таксонімія як об'єднання одночасно трьох видів відношень: гіперонімію (родо-видові), гіпонімію (видо-родові) і співгіпонімію (видо-видові).

Створена адекватна класифікація може бути поширена на всі біологічні терміни – назви зелених насаджень, що уможливить відбити ієрархічність понять біологічної науки, слугує важливим чинником системної організації української біологічної термінології.

Ключові слова: *біологічний термін, ієрархізація, гіперонім, гіпонім, співгіпонім, таксонімічні відношення*

Актуальність. Дослідження галузевих терміносистем є пріоритетним завданням сучасної лінгвоукраїністики. Українська біологічна термінологія є обов'язковим і важливим складником українського словникового фонду загалом.

Вивчення лексико-семантичних груп і функціонально-семантичних полів лексики природної мови підтверджує відсутність чіткої послідовності і систематичності у виявленні гіперо-гіпонімічних відношень. У наукових типологіях термінологічних системах різних галузей гіперо-гіпонімія є поширеним явищем, що охоплює і систематизує професійні поняття. Актуальність теми зумовлена тим, що лексико-семантична характеристика української біологічної термінології має свою специфіку. Саме тому її вивчення є актуальним у мовознавстві на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лексико-семантичні особливості українських термінів загалом досліджували Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Р. Іваницький, Г. Наконечна, О. Сербенська та ін., біологічних зокрема – Л. Симоненко, Г. Яворська, С. Овсейчик та ін.

Гіперо-гіпонімічні відношення у галузевих терміносистемах стали предметом дослідження у наукових розвідках С. Булик-Верхоли, Н. Краснопольської, О. Чорної та ін.

Статтю підготовлено в межах виконання проекту №110/551-пр «Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів»

© М І. Личук,2018

Мета статті – встановити закономірності таксонімічних відношень у терміносистемі української біологічної галузі, зокрема назв зелених насаджень за Каталогом рослин Ботанічного саду НУБіП України (2011).

Методи. У процесі дослідження використано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати.

Мова є певною системою, а, отже, її субмовам теж властива системність, що має виявлення в системних зв'язках лексичних значень слів, які утворюють різні семантичні підсистеми.

У сучасних дослідженнях терміносистем різних галузей наук предметом зацікавлення лінгвістів були такі лексико-семантичні явища, як синонімія, антонімія та полісемія[10]. Парадигматичні відношення, зокрема гіперо-гіпонімічні, вивчені недостатньо.

Одним із типів системних відношень лексико-семантичного рівня мови є гіпонімія як відношення загального – часткового, родо-видові відношення, таксонімічні відношення та ін.). Галузеві терміносистеми, як і лексичні системи будь-якої мови, характеризуються родо-видовими відношеннями. Дослідники по-різному номінують родо-видові відношення: гіпонімічні (Л. Новиков; А. Крижанівська, Т. Панько; Л. Симоненко) [6, с. 241–242; 9, с. 91–92]; гіперо-гіпонімічні (С. Коновалова) [3, с. 79]; інклюзивно-ексклюзивні (М. Нікітін) [5, с. 29]. Зважаючи на різні потрактування статусу родо-видових відношень в лексичній системі української мови, ми послуговуватимемося номінацією *гіперо-гіпонімічні відношення*, акцентуючи на їхній належності до універсальних зв'язків лексичних одиниць. Гіпонімія, оперта на логіко-семантичну субординацію, є фундаментальним відношенням, що визначає ієрархію певних семантичних полів (груп) і лексичної системи мови загалом, і яке структурує словниковий склад.

Лексична гіпонімія, ґрунтована на логічних відношеннях загального і часткового (одиничного), віддзеркалює закономірності людського мислення: оскільки тенденція до узагальнення перебуває в органічному зв'язку з тенденцією до конкретизації. Ці дві тенденції виразно демонструють специфіку нашого мислення. Подвійна спрямованість мислення зумовлює для лексеми потребу уточнюватися, з одного боку, більш загальною лексичною одиницею, з іншого – конкретною, що й визначає властивість неоднолінійності як важливої ознаки гіпонімії. Сутність неоднолінійності виявляється в тому, що та сама лексема як елемент таксонімічних відношень може виступати то гіпонімом, то гіперонімом. Так створюється ієрархізація класів і підкласів лексичних одиниць чи термінів.

Принцип родо-видової структуралізаці, яким послуговуються для побудови логічних класифікацій реалій об'єктивної дійсності, запозичений з логіки. Відношення часткового (одиничного) і загального є філософським підґрунтям такої класифікації. Ці відношення відбито в гіперо-гіпонімічних структурах, де гіпероніми виражають дещо загальне, а гіпоніми – одиничне.

Виділення в об'єктивній дійсності родових та видових явищ сприяє створенню адекватної класифікації термінованої дійсності: сукупність термінів за підвидовими ознаками передбачає наявність термінів за видовими ознаками. Існування останніх визначене сукупністю родових термінів як елементів терміносистеми, що пов'язані гіпонімічними відношеннями. Отже, термінологійна таксонімія уможливлює певну ієрархізацію: кожний вищий клас термінів утворений меншою кількістю лексичних одиниць з більшим обсягом значення. Наукове пізнання, піднімаючись від одиничного до абстрактного, тобто загального, відтворює об'єкт дослідження у всій різноманітності його характеристик, зв'язків та відношень [3, с. 79].

Основою лексичного значення терміна слугує певне поняття, однак воно не може існувати окремішньо від системи понять, що формуються мисленням, професійно спрямованим у конкретну сферу діяльності. Саме тому підґрунтям класифікації термінів для виявлення структури термінології галузі знань є логіко-поняттєві зв'язки та відношення.

Поняття кожної галузі знань, зокрема й біологічної, поєднуючись різноманітними зв'язками, утворюють поняттєву систему певної галузі знань. Терміни як спеціально створені номінативні одиниці призначені не лише для вираження поняття, а й здатні передавати зв'язки між ними [7, с. 191]. Наявність родо-видових відношень між поняттями зумовлює існування таких же відношень і між термінами, що виражають поняття [1, с. 14].

Аналізуючи гіперо-гіпонімічні структури, дослідники Н. Романова, М. Чемерисіна та С. Дорошенко [8, с. 93] виділяють такі гіперо-гіпонімічні структури: а) група у формі «деривaційного дерева», де кожний наступний елемент послідовно розгалужує свої зв'язки за певною спільною семою; б) група у формі «ялинки»; родо-видові ознаки сформовані кількома ознаками одночасно.

Н. Яценко такі гіперо-гіпонімічні структури називає *послідовними* і *паралельними* [11, с. 39]. Варто наголосити, що вищезгадані типи зв'язків між компонентами гіперо-гіпонімічних рядів підпорядковані ієрархічній структурі.

Біологічні терміни, зокрема назви дерев і кущів, об'єднуються в гіперо-гіпонімічні структури з такою специфікою: біологічні терміни виражають ту ж саму семантичну ознаку, однак ступінь конкретизації варіюється. Напр.: гіперонім ***ялина***; гіпоніми – *ялина аянська, ялина Ґлена, ялина Енгельмана, ялина європейська Золотиста, ялина європейська Гніздовидна, ялина європейська Олендорфа, ялина європейська Змієвидна, ялина європейська Боберського, ялина колюча, ялина колюча Костера, ялина колюча Плакуча, ялина колюча Сиза, ялина колюча Сиза Куляста, ялина колюча Хопсі, ялина сербська, ялина сибірська, ялина сибірська Жовтувата, ялина сибірська різнов. густошпилькова, ялина сиза, ялина сиза Конічна, ялина сиза Лаурин, ялина східна, ялина східна Золотистокінчикова, ялина чорна, ялина чорна Домента.*

У біологічній термінології залежно від кількості ознак, за якими відбувається конкретизація родового терміна, розрізняємо гіперо-гіпонімічні структури за такими типами: 1) просте ієрархічне дерево; 2) складне (розгалужене) ієрархічне дерево; 3) комбіноване ієрархічне дерево.

Просте ієрархічне дерево утворюють основні структурні яруси: гіперонімічні та гіпонімічні. Варто зазначити, що терміни-гіпоніми чітко групуються навколо гіперонімa лише за однією ознакою. Напр.: ***бузина*** *червона,* ***бузина*** *чорна* – гіперо-гіпонімічна структура утворена поєднанням гіперонімa ***бузина*** та гіпонімів *червона, чорна*, в основі яких є спільна ознака – ознака кольору; ***смородина*** *золотиста,* ***смородина*** *червона,* ***смородина*** *чорна* – гіперо-гіпонімічна структура утворена поєднанням гіперонімa ***смородина*** та гіпонімів *золотиста, червона, чорна*, в основі яких є спільна ознака – ознака кольору.

Елементами складних ієрархічних дерев між гіперонічними і гіпонімічними ярусами є додаткові яруси класифікаційних ознак. Таких ознак може бути найчастіше від двох до чотирьох. Напр.: ***клен*** *каліфорнійський,* ***клен*** *маньчжурський,* ***клен*** *монпелійський,* ***клен*** *татарський*; гіпоніми об'єднані за територіальною ознакою; ***клен*** *гостролистий,* ***клен*** *дрібнолистий,* ***клен*** *калинолистий,* ***клен*** *пальмовидний,* ***клен*** *ясенелистий*; гіпоніми об'єднані за ознакою форми листка; ***клен*** *жовтий*; ***клен*** *сірий*; ***клен*** *червоний*; гіпоніми

об’єднані за ознакою кольору листка; ***клен*** *зеленокорий*; гіпонім має значення кольору стовбура дерева; гіперо-гіпонімічна структура утворена поєднанням гіпероніма ***клен*** та гіпонімів за трьома ознаками: територіальна, форма (листка), колір (листка, стовбура); ***ясен*** *американський,* ***ясен*** *пенсільванський,* ***ясен*** сірійський; гіпоніми об’єднані за територіальною ознакою; ***ясен*** *білий*, ***ясен*** *ланцетний,* або *зелений*; гіпоніми мають значення кольору; ***ясен*** *гостроплодий,* ***ясен*** *носолистий*; гіпоніми згруповано за формою (листка, плоду та ін.); ***ясен*** *звичайний*; гіпонім можна характеризувати як без специфічних особливостей; гіперо-гіпонімічна структура утворена поєднанням гіпероніма ***ясен*** та гіпонімів за чотирма ознаками: територіальна, колір, форма, без особливостей.

Структуру комбінованого типу утворюють основні гіперонімічні та гіпонімічні яруси, однак між деякими з них є додаткові яруси ознак, а між іншими – їх немає. Напр.: за ознакою – без специфічних особливостей: ***груша*** *звичайна (звичайна ‘Еріка’, звичайна ‘Етюд’,* ***груша*** *звичайна ‘Вижниця’, звичайна ‘Золотоворітська’, звичайна ‘Микола Крюгер’, звичайна ‘Ноябрьская’, звичайна ‘Черемшина’),* за прізвищем ученого, ботаніка: ***груша*** *Гросгейма,* ***груша*** *Регеля,* за територіальною ознакою: ***груша*** *усурійська.* У стуктурі комбінованого ієрархічного дерева утворюються співгіпоніми, зокрема у поданому прикладі – це назви в дужках. Складені гіпонімічні номінації з розчленованих образів формують зміст видового терміна, тобто семантику гіпоніма. Нові конкретизатори вносять у сигніфікат нової сформованої складеної назви нові дані про родове поняття. Співгіпоніми є рівноцінними в семантичному плані, мають спільний, об’єднувальний для них термін, зокрема для аналізованого прикладу – це лексема *звичайний.*

Висновки і перспективи. Отже, виділення в об’єктивній дійсності родових і видових явищ в біологічній термінології сприяє створенню адекватної класифікації на основі таксонімічних відношень. Підґрунтям такої класифікації є два термінопоняття: гіперонім і гіпонім. За формальною (кількісною) ознакою гіперо-гіпонімічні структури в середовищі біологічних термінів, зокрема зелених насаджень, утворили три типи: просте ієрархічне дерево, складне ієрархічне дерево і комбіноване ієрархічне дерево. Таксонімія передбачає наявність одночасно трьох видів відношень: гіперонімію (родо-видові), гіпонімію (видо-родові) і співгіпонімію (видо-видові).

Таксонімічні відношення є важливим чинником системної організації української біологічної термінології, оскільки вони відображають ієрархічність понять біологічної науки.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в описуванні структури співгіпонімів з формально-вираженими відношеннями.

Список використаних джерел

1. Канделаки, Т. Л. Семантика и мотивированность терминов [Текст]/ Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 168 с.

2. Каталог рослин Ботанічного саду НУБіП України [Текст]/ О. В. Колесніченко, Б. Є. Якубенко, С. І. Слюсар та ін. – К. : НУБіП України, 2011. – 130 с.

3. Коновалова, Е. А. Гипер-гипономия в экономической терминологии [Текст]/ Е. А. Коновалова // Филологические студии. – 2001. – №2. – С. 79–85.

4. Личук, М. І. , Захуцька, О. В. Лінгвістичне описування двокомпонентних і трикомпонентних біологічних термінів: структурне моделювання [Текст]/ М. І. Личук, О. В. Захуцька // Науковий вісник НУБіП України. Серія : Філологічні науки. – К. : Міленіум, 2017. – Вип. 272. – С. 84–89.

5. Никитин, М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) [Текст]/ М. В. Никитин. – М. : Высшая шк., 1983. – 127 с.

6. Новиков, Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М. : Высшая шк., 2002. – 272 с.

7. Панько, Т. І. Українське термінознавство : підручник [Текст]/ Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

8. Романова, Н. П. Лингвистическая терминология в системе и развитии [Текст]/ Н. П. Романова. – Новосибирск : Изд-во НУ, 1987. – 92 с.

9. Склад і структура термінологічної лексики української мови [Текст]/ А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько та ін., відп. ред. А. В. Крижанівська. – К. : Наук. думка, 1984. – 196 с.

10. Шинкарук, В.Д. Критерії лінгвістичного описування назв зелених насаджень на основі термінологічних стандартів України [Текст]/ В.Д.Шинкарук, С.В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія “Філологічні науки”. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 272. – С. 62-69.

11. Яценко, Н. О. Формування військового одягу в українській мові : монографія [Текст]/ Н. О. Яценко. – К. : Ін-т української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 179 с.

References

1. Kandelaky, T. L. (1977). Semantyka i motyvyrovannost` termynov [Semantics and motivation of terms] Moscow : Nauka,168.

2. Kolesnichenko,O. V., Yakubenko, B. Ye., Slyusar, S. I. (2011). Kataloh roslyn Botanichnoho sadu NUBiP Ukrayiny [Cataloque of plants of the Botanical Garden of the NULES of Ukraine]. – Kyiv : NUBiP Ukrayiny, 130.

3. Konovalova, E. A. (2001). Hyper-hyponomyia v ekonomycheskoj termynolohji [Hyper-hyponomia in economic terminology]. Fylolohycheskije studji. №2. 79–85.

4. Lychuk, M. I., Zahutska, O. V. (2017). Lingvistychne opysuvannya dvokomponentnyh i trykomponentnyh biologichnyh terminiv: strukturne modelyuvannya [Linguistic description of two-component and three-component biological terms: structural modeling]. Naukovyy visnyk NUBiP Ukrayiny. Seriya: Filologichni nauky. Kyiv : Milenium.Vyp. 272. 84–89.

5. Nykytyn, M. V. (1983). Leksycheskoje znachenyje slova (struktura y kombynatoryka) [Lexical meaning of a word (structure and combinatorics)]. Moscow : Vysshaya shk.,127.

6. Novykov, L. A. (2002). Semantyka russkogo yazyka [Semantics of the Russian language]. Moscow : Vysshaya shk., 272.

7. Pan'ko, T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, G. P. (1994). Ukrayins'ke terminoznavstv: pidruchnyk [Ukrainian terminology : a textbook]. L'viv : Svit, 216.

8. Romanova, N. P. (1987). Lyngvystycheskaya termynologyya v systeme i razvytyy [Linguistic terminology in the system and development]. Novosybyrsk : Izd-vo NU, 92.

9. Kryzhanivs'ka, A. V., Symonenko, L. O., Pan'ko, T. I. (1984). Sklad i struktura terminologichnoyi leksyky ukrayinskoyi movy [Composition and structure of the terminology of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 196.

10. Shynkaruk, V.D., Kharchenko S.V. (2017) Kryterii linhvistychnoho opysuvannia nazv zelenykh nasadzhen na osnovi terminolohichnykh standartiv Ukrainy [The criteria for the linguistic description of the names of green plantations on the basis of the terminological standards of Ukraine] Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.Series: Philological Sciences. Kyiv, Issue, 272, 62-69.

11. Yatsenko, N. O. (2009). Formuvannya vijs'kovoho odyahu v ukrayins'kij movi : monografiya [Formation of military clothing in the Ukrainian language: monograph]. Kyiv : In-t ukrayins'koyi movy; Vydavnychyj dim Dmytra Buraho, 179.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ТАКСОНИМИЯ В УКРАИНСКОЙ БИОЛОГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

М. И. Лычук

Аннотация. *Статья посвящена проблемам иерархизации биологических терминов в современной лингвоукраинистике. Материалом исследования служит Каталог растений Ботанического сада НУБиП Украины (2011).*

Проанализированы различные трактовки статуса родо-видовых отношений в лексической системе украинского языка и также в терминологии. Охарактеризована специфика гиперонимов и гипонимов. Биологические термины, в частности названия зеленых насаждений, по формальному признаку (количественному) сгруппированы в три гипер-гипонимические структурные типы: 1) простое иерархическое дерево; 2) сложное (разветвленное) иерархическое дерево; 3) комбинированное иерархическое дерево. В основе предложенной классификации – таксонимия как объединение одновременно трех видов отношений: гиперонимия (родо-видовые), гипонимия (видо-родовые) и согипонимия (видо-видовые).

Создана адекватная классификация может быть распространена на все биологические термины – названия зеленых насаждений, что позволит отразить иерархичность понятий биологической науки, служит важным фактором системной организации украинской биологической терминологии.

Ключевые слова: *биологический термин, иерархизация, гипероним, гипоним, согипоним, таксонимические отношения*

TERMINOLOGY TAXONIMY IN THE UKRAINIAN BIOLOGICAL BRANCH

M. I. Lychuk

Abstract. *Ukrainian biological terminology is an obligatory and important component of the Ukrainian vocabulary in general. The study of lexico-semantic groups and functional-semantic fields of the lexicon of a natural language proves the absence of a clear sequence and systematic character in the identification of hyper-hyponymic relations.*

*The **relevance** of the topic is due to the fact that the lexico-semantic characteristic of the Ukrainian biological terminology has its own features. That is why its study is relevant in linguistics today.*

Hyper-hyponymic relations in specific terminological systems were the subject of the research in the scientific studies by S. Bulyk-Verkholy, N. Krasnopolskaya, A. Chernoy, and others.

*The **purpose** of the article is to establish the regularities of taxonomic relations in the terminology of the Ukrainian biological branch, in particular, the names of green plants in the Plant Catalog of the Botanical Garden of the National Library of Ukraine (2011).*

The principle of the genotypic characteristic of plants is used to create logical classifications of realities of objective reality, borrowed from logics. The ratio of the partial (individual) and the general is the philosophical basis of such a classification.

These relations are reflected in hyper-hyponymic structures, where hyperonyms express something in common, and hyponyms are individual.

The genotypic relations exist between terms, they express concepts. Biological terms, in particular, the names of trees and bushes, are combined into hyper hyponymic structures

with such specificity: biological terms express the same semantic feature, but the degree of specificity varies.

In biological terminology, depending on the number of features for which generic term is specified, we distinguish the hyper hyponymic structures of the following types: 1) a simple hierarchical tree; 2) a complex (branched) hierarchical tree; 3) a combined hierarchical tree.

A simple hierarchical tree forms the main structural hyperonymic *and hyponymic layers. It is worth emphasizing that the terms-hyponyms are clearly grouped around the hyperonym only by one feature. Example: red elderberry, black elderberry –hyper hyponymic structure formed by a combination of hyperonym elderberry and hyponyms: red, black, which are based on a common marker – a marker of color.*

Additional layers of classification markers are elements of complex hierarchical trees between hyperonymic *and hyponymic layers. Such markers can often be more from two to four.*

The structure of the combined type is formed by the main hyperonymic *and hyponymic layers, but between some of them there are additional layers of markers, and between the others there are none.*

The basis of classification is based on taxonomic relations. There are two term notions: a hyperonym and a hyponym. According to the formal (quantitative) criterion of hyperhyponymic rows, three structural types are emerged into biological terms, in particular green plantations: a simple hierarchical tree, a complex hierarchical tree, and a combined hierarchical tree.

The adequate classification can be extended to all biological terms – the names of green plantations, which will reflect the hierarchy of the concepts of biological science, serving as an important factor in the systemic organization of Ukrainian biological terminology.

Keywords: *biological term, hierarchy, hyperonym, hyponym, co-hyponym, taxonomic relations*

УДК 811.124:712:63(062.21)

МОНІТОРИНГ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ І РЕЄСТР НАЗВ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОПИСУ

І.І.ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: vakulyk@ukr.net
*ORCID:*0000-0002-4812-7719
О.В.ШИНКАРУК, кандидат юридичних наук, доцент,
E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com
*ORCID:*0000-0002-5494-1370
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. *Проблеми термінології як складової частини проблематики загального мовознавства знаходяться у призмі сучасної лінгвістики, оскільки термінологічні системи постійно змінюються і поповнюються новими поняттями, які впевнено крокують у новітньому науковому просторі, віддзеркалюючи зміни різних рівнів знань. Активність досліджень складових елементів мікросистем посилюється потребою вивчення номінацій нових понять.*

Статтю підготовлено в межах виконання проекту №110/551-пр «Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів»

© І. І. Вакулик, О. В. Шинкарук, 2018

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.161.2’373:[654.197:82-83]

СПЕЦИФІКА МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЖАНРІ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ІНТЕРВ’Ю

І. Я. ЗАВАЛЬНЮК, доктор філологічних наук, професор,
декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха,
А. В. ДУМАНСЬКА, студентка 1 курсу магістратури,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
E-mail: zavalniukinna@gmail.com; dumanskanasta@gmail.com

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню мовної специфіки жанру інтерв’ю у програмах вінницького телебачення, тематика яких торкається питань національної ідентичності особистості в суспільстві. Проаналізовано наявні дефініції жанру інтерв’ю та сформульовано власне визначення цього поняття.*

Значну увагу в науковій розвідці приділено трактуванню національної ідентичності як стійкого почуття спорідненості з нацією, її історією, сьогоденням та майбутнім, усвідомлення відповідальності за долю вітчизни. У статті окреслено структурно-композиційні ознаки досліджуваного жанру й проаналізовано мовні особливості інтерв’ю на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Зроблено висновок щодо важливості відродження самосвідомості як одного з пріоритетних чинників розвитку національної ідентичності. Схарактеризовано інтерв’ю як особливу жанрову модель стилю масової інформації. Визначено перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: *телевізійне інтерв’ю, інтерв’юер, респондент, національна ідентичність, мовний рівень*

Актуальність. Інтерв’ю сьогодні посідає центральне місце в багатьох дослідженнях, оскільки є невід’ємною частиною засобів масової комунікації і перебуває на одній із найвищих позицій за частотою використання.

Кожна людина живе у світі повному суперечностей, різних мотивів, очікувань та бажань. Їй потрібно співвідносити свою поведінку з певним персоніфікованим зразком, в основі якого зосереджується психологічний тип обраної особистості. Нерідко такими зразками постають експерти телевізійних програм. Телеглядачів цікавить їхня думка, ставлення до різних подій чи проблем у соціумі. На противагу радіо, друкованим ЗМІ, де в донесенні до слухача чи читача інформації важливу роль відіграють голос, тембр, інтонація співрозмовників або фотосвітлини, на телебаченні до цих компонентів долучаються міміка, жести, поведінка і навіть навколишнє середовище, у якому відбувається розмова. Саме тому жанр інтерв’ю набуває сьогодні дедалі більшої популярності на мас-медійних просторах і, безперечно, потребує вивчення в плані мовного оформлення, що й становить *актуальність* пропонованої наукової розвідки.

Аналіз досліджень та публікацій засвідчив, що мовний жанр інтерв’ю в лінгвостилістиці досліджували здебільшого в контексті мовознавчого аналізу

© І. Я. Завальнюк, А. В. Думанська,2018

загальних тенденцій розвитку стилю масової інформації і як специфіку вияву його жанрових форм (В. Костомаров, В. Вакуров, Г. Солганик, М. Кожина, Л. Шевченко, С. Єрмоленко, М. Кохтєв, С. Чемеркін, М. Черепахов, С. Берєснєв, К. Серажим, С. Потапенко та ін.). Аналізували інтерв'ю і з позиції лінгвістичного вивчення мовної структури монологічного й діалогічного текстів (Т. Дрідзе, Є. Іванчикова, Р. Будагов, І. Гальперин, Н. Шумарова, В. Матезіус, В. Кухаренко, В. Корнєєв, Л. Кайда, З. Тухарелі та ін.). Окрему групу наукових розвідок із питань специфіки функціонування інтерв'ю як методу й жанру становлять журналістські дослідження В. Сиченкова, О. Тертичного, З. Дмитровського, А. Яковця, М. Лукіної.

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати мовну специфіку жанру інтерв'ю на матеріалі телевізійних програм Вінниччини, які висвітлюють тематику національної ідентичності особистості в різних сферах життя.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, метод лінгвістичної інтерпретації результатів дослідження.

Результати. Інтерв'ю – журналістська ініціатива, яка передбачає розпитування певної особи, для того щоб отримати інформацію, пояснення, позицію саме цієї людини й повідомити їх загалу у формі запитань-відповідей [6, с. 77].

Дещо іншої думки стосовно журналістського інтерв'ю дотримується М. Лукіна, вважаючи його розмовою двох людей не лише заради обміну відомостями, а задля створення нового інформаційного продукту – актуального, суспільно значущого, призначеного для публікації [2, с. 8]. Водночас дослідниця подає власне визначення жанру: «Інтерв'ю – це міжособистісне вербальне спілкування для отримання інформації і виробництва нового знання з метою задоволення інформаційних потреб суспільства» [2, с. 13]. Так само на суспільному інтересі зосереджує увагу й С. Муратов, котрий переконаний, що, вочевидь, недостатньо визначити телевізійне інтерв'ю лише як метод збору інформації чи розмову двох людей, із яких один запитує, а інший відповідає, навіть якщо врахувати, що розмова ця організована для отримання інформації і журналіст постає у ній ініціатором. Окрім цього, потрібно, щоб відповіді співрозмовника викликали суспільний інтерес або щоб сам співрозмовник був цікавий глядацькій аудиторії [3, с. 49–50].

Телевізійне інтерв'ю – це аудіовізуальний продукт, що виникає у процесі спілкування журналіста з компетентною особою на актуальні та цікаві для глядача теми, відзнятий за допомогою телевізійної техніки, що вийшов в ефір наживо або у запису.

Цілісне інтерв'ю як окремий матеріал інформаційної програми завжди будують у формі запитань журналіста-інтерв'юера і відповідей на них запрошеної на інтерв'ю особи. Така структура цього жанру. Фізична зримість дає змогу на телебаченні налагодити тісніший контакт учасників інтерв'ю з аудиторією, ніж, наприклад, на радіо [1, с. 79]. Цей складний жанр характеризується спілкуванням між респондентом та інтерв'юером «на рівних». Діалогічний характер інтерв'ю може передбачати залучення до структури текстового матеріалу різних інформаційних елементів у вигляді довідок, покликань, історичних екскурсів.

В останні десятиріччя сучасний світ, окрім процесів глобалізації, інтеграції, характеризується зворотною тенденцією, що пов'язана з актуалізацією ідентичності країн і народів, пробудженням їхнього національного життя, зростанням націоналістичних прагнень.

Національну ідентичність можна розглядати як результат процесу ідентифікації особи з нацією, національною спільнотою [5, с. 412]. За О. Шевченко, змістом цього процесу є суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти на основі стійкого емоціонального зв'язку, що виникає в особистості як результат

формування відносно стійкої системи усвідомлених уявлень і оцінок наявних диференційних та інтеграційних ознак життєдіяльності нації, а також прийняття групових норм та цінностей [5, с. 413]. Дослідник М. Боришевський зазначає, що національна ідентичність є основою патріотичних настанов особистості. Це стійке почуття спорідненості з нацією, її історією, сьогоденням та майбутнім, усвідомлення відповідальності за долю вітчизни і переконаність у потребі творення конкретних справ [4].

Лінгвістичним матеріалом у нашій статті слугують тексти телеінтерв'ю, приблизно однакові за своїм обсягом, які відібрано за тематичним критерієм: національна ідентичність особистості у сферах політики, освіти, економіки, мистецтва, зокрема: «Небесна Сотня» та Т. Г. Шевченко у політичному контексті, доба Української Народної Республіки з проекцією на сучасність в історичному параметрі, постулати Європейської хартії рівності тощо.

Аналіз матеріалу засвідчив, що досліджуваний жанр вінницького телевізійного простору має такі структурно-композиційні ознаки: 1) початок (установлення контакту інтерв'юера зі співрозмовником, повідомлення теми); 2) основна частина (інформаційна основа інтерв'ю, яка містить факти, явища, докази, оцінки та ін.); 3) висновки (підбиття підсумків, подяка за інтерв'ю, побажання тощо).

На *лексичному* рівні усне мовлення інтерв'юерів та респондентів вирізняється активним уживанням стилістично забарвленої лексики, яку розподілено за такими мовними регістрами: *літературно-книжний* (із перевагою ступеня активності термінології: *автаркічний, медіалізований, апріорі, прайм-тайм, преференції, таблоїдизація* [7; 8; 9]; книжних одиниць: *штиблети, оперативна нарада, петлюрівці, соцзмагання* [7; 8; 9]) та *розмовно-просторічний* (розмовна лексика: *жлоб, кричалки, лузер, пресувати* [9]; сленгізми: *мороз, пакувати (когось), речення в «тємнічку», намагалися качнуть тєму, прохавані сценарії* [7; 9]).

На *морфологічному* рівні в інтерв'ю виявлено вживання таких експресивно забарвлених мовних одиниць: 1) іменників, прикметників із суфіксами суб'єктивної оцінки: *коли смикаються* ***куточки*** *рота* [9]; 2) оцінних прикметників вищого / найвищого ступенів порівняння, що відбиває інтенсивність ознаки предмета чи особи: *повірили в існування* ***вищої*** *сили; вважати інших* ***дурнішими*** *за себе* [7, 9]; 3) займенників *ми* (*нас / нам*) або дієслів у першій особі множини, що вказують на єдність адресанта з адресатом та соціумом: *Якщо дуже довго про це говорити / то* ***ми поїдемо*** *в містику* [8]; 4) оцінних прислівників: *оперуємо* ***легко*** *не ми* [7]; 5) прислівників, які відтворюють високий ступінь інтенсивності ознаки (*є речі / які я забуваю* ***дуже швидко*** [9].

На рівні *стилістичного синтаксису* помітною є активність уживання певних засобів та прийомів виразності, як-от: 1) прості ускладнені речення із вставленими компонентами: *У них сьогодні не вийшло те шоу / яке вони намагалися зробити /* ***на обласній раді мали побитися майданівці*** */ я вам кажу це точно* [9]; 2) прості ускладнені речення з однорідними компонентами: *Коли декілька тисяч людей зупинили близько ста тисяч озброєних людей / які мали їх просто* ***зм'яти / знести / знищити*** [7]; 3) неповні еліптичні речення: *Коли люди з Домініканської Республіки зі своєї карточки − гроші на Майдан…*; *Від моментів певної тяглості − до вибору історичного*[9].

У досліджених текстах інтерв'ю наявні також стилістичні *фігури*: а) апозиопезис: *Оця вся історія показує завтрашні сюжети в ЗМІ російських* ***/ «У Вінниці… У Вінниці*** */ не десь / не всі люди вважають Небесну Сотню героями»* [9]; б) повтор: *Я* ***не можу забути*** *добра ніколи / але зло* ***можу забути*** */ в мене є*

така здатність. Цей день ***не забуду*** *ніколи* [9]; в) уживання риторичних запитань: *Ви уявляєте цей жах?; Ну і хто був правий?* [7; 8].

Серед *тропів*, які функціонують у текстах інтерв'ю, найбільше спостережено епітетів: *здоровий глузд, істинний момент, грабельне поле, гібридна війна* [7; 9] тощо, метафор: *перевернути ще одну душу в правильну віру; пляски на костях влаштували* [9] та ін., порівнянь: *вести себе, як господарі життя; аплодую, як геніям зла* [7; 9].

Висновки та перспективи. Отже, відродження національної самосвідомості, посилення ролі основних етноконсолідаційних ознак в умовах швидкоплинної реальності, слугують пріоритетними чинниками збереження, розвитку націй та їхньої національної ідентичності. У відбитті цієї тематики у засобах масової комунікації, безсумнівно, допомагає мова.

Інтерв'ю як особлива жанрова модель стилю масової інформації в структурній основі представлена діалогічною формою запитань-відповідей, що стимулює появу вербальних ресурсів відповідно до комунікативних потреб й особливостей мовленнєвої ситуації (мета, завдання інтерв'ю, роль співбесідника тощо). Мовне поле текстової структури телевізійного інтерв'ю засвідчує значну кількість вербальних елементів лексичного, морфологічного, синтаксичного рівнів, функціонування яких ще цілісно не досліджене, а тому, безперечно, є перспективним у майбутніх наукових пошуках.

Список використаних джерел

1. Дмитровський, З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – Вид. 3-тє, доповн. – Львів : ПАІС, 2009. – 224 с.
2. Лукина, М. Технология интервью : [учебное пособие для вузов] / Мария Лукина. – 2-е изд., доп. – Москва : Аспект Пресс, 2008. – 192 с.
3. Муратов, С. А. Телевизионное общение в кадре и за кадром : [учебн. пособие] / С. А. Муратов. – Москва : Аспект Пресс, 2003. – 201 с.
4. Терещенко, К. В. Національна ідентичність як складова системи соціальної ідентичності особистості [Електронний ресурс] / К. В. Терещенко. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/%D1%84%D1%96%D1%96/Downloads/Vpo_2010_1(2)__47%20(4).pdf (дата звернення 10. 02. 2018). – Назва з екрана.
5. Шевченко, О. В. Формування національної ідентичності як компонента Я-образу особистості / О. В. Шевченко // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні; за ред. С. Д. Максименка, В. Т. Циби, Ю. Ж. Шайгородського та ін. – Київ, 2003. – С.409–420.
6. Яковець, А. В. Телевізійна журналістика: теорія і практика: [навч. посіб.] / А. В. Яковець. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 262 с.
7. Текст програми «Діалоги». Тема програми: Доба УНР. У студії: О. Федоришин – директор Центру історії Вінниці та В. Желіховський – дослідник, реконструктор доби УНР. Ведучий – В. Грицик (24.01.2018). Джерело запису – Телеканал ВІНТЕРА (https://vintera.com.ua/dialogy-21-01-2018/).
8. Текст програми «На часі». Тема програми: Європейська Хартія рівності. У студії: С. Ходоркова – Голова правління Інституту місцевої демократії «Відкрите суспільство» та О. Бондар – регіональний координатор проекту «ПРОМІС» у Вінницькій обл. Ведучий – О. Літвінов (17.11.2017). Джерело запису – Телеканал ВІТА (http://vitatv.com.ua/proekti/na-chasi/na-chasi-2017-11-17/).

9. Текст програми «На часі». Тема програми: Небесна сотня – Шевченко, небезпечне протистояння. У студії: А. Бондаренко – громадський діяч, юрист. Ведучий – О. Літвінов (12.12.2017). Джерело запису – Телеканал ВІТА (http://vitatv.com.ua/proekti/na-chasi/na-chasi-2017-12-12/).

References

1. Dmytrovskyi, Z. Ye. Televiziina zhurnalistyka : navch. posib. / Z. Ye. Dmytrovskyi. – Vyd. 3-tie, dopovn. – Lviv : PAIS, 2009. – 224 s.

2. Lukyna, M. Tekhnolohyia interviu : [uchebnoe posobye dlia vuzov] / Maryia Lukyna. – 2-e yzd., dop. – Moskva : Aspekt Press, 2008. – 192 s.

3. Muratov, S. A. Televyzyonnoe obshchenye v kadre y za kadrom : [uchebnoe posobye dlia studentov vuzov, obuchaiushchykhsia po napravlenyiu y spetsyalnosty zhurnalystyka] / S. A. Muratov. – Moskva : Aspekt Press, 2003. – 201 s.

4. Tereshchenko, K. V. Natsionalna identychnist yak skladova systemy sotsialnoi identychnosti osobystosti [Elektronnyi resurs] / K. V. Tereshchenko. – Rezhym dostupu do resursu: file:///C:/Users/%D1%84%D1%96%D1%96 /Downloads/Vpo_2010_1(2)__47%20(4).pdf (data zvernennia 10. 02. 2018). – Nazva z ekrana.

5. Shevchenko, O. V. Formuvannia natsionalnoi identychnosti yak komponenta Ya-obrazu osobystosti / O. V. Shevchenko // Sotsialno-psykholohichnyi vymir demokratychnykh peretvoren v Ukraini; za red. S. D. Maksymenka, V. T. Tsyby, Yu. Zh. Shaihorodskoho ta in. – Kyiv, 2003. – S. 409–420.

6. Yakovets, A. V. Televiziina zhurnalistyka: teoriia i praktyka: navch. posib. / A. V. Yakovets. – 2-he vyd., dopovn. i pererobl. – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2009. – 262 s.

8. Tekst prohramy «Dialohy». Tema prohramy: Doba UNR. U studii: O. Fedoryshyn – dyrektor Tsentru istorii Vinnytsi ta V. Zhelikhovskyi – doslidnyk, rekonstruktor doby UNR. Veduchyi – V. Hrytsyk (24.01.2018). Dzherelo zapysu – Telekanal VINTERA (https://vintera.com.ua/dialogy-21-01-2018/).

8. Tekst prohramy «Na chasi». Tema prohramy: Yevropeiska Khartiia rivnosti. U studii: S. Khodorkova – Holova pravlinnia Instytutu mistsevoi demokratii «Vidkryte suspilstvo» ta O. Bondar – rehionalnyi koordynator proektu «PROMIS» u Vinnytskii obl. Veduchyi – O. Litvinov (17.11.2017). Dzherelo zapysu – Telekanal VITA (http://vitatv.com.ua/proekti/na-chasi/na-chasi-2017-11-17/).

9. Tekst prohramy «Na chasi». Tema prohramy: Nebesna sotnia – Shevchenko, nebezpechne protystoiannia. U studii: A. Bondarenko – hromadskyi diiach, yuryst. Veduchyi – O. Litvinov (12.12.2017). Dzherelo zapysu – Telekanal VITA (http://vitatv.com.ua/proekti/na-chasi/na-chasi-2017-12-12/).

СПЕЦИФИКА ЯЗЫКОВОГО ВЫРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ В ЖАНРЕ ТЕЛЕВИЗИОННОГО ИНТЕРВЬЮ

И. Я. Завальнюк, А. В. Думанская

Аннотация. *Статья посвящена исследованию языковой специфики жанра интервью в программах винницкого телевидения, тематика которых затрагивает вопросы национальной идентичности личности в обществе. Проанализированы существующие дефиниции жанра интервью и сформулировано собственное определение этого понятия.*

Значительное внимание в статье уделяется трактовке национальной идентичности как чувства родства с нацией, ее историей, настоящим и будущим, осознание ответственности за судьбу отечества. В статье представлены

структурно-композиционные признаки исследуемого жанра и проанализированы языковые особенности интервью на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях.

Сделан вывод о важности возрождения самосознания как одного из приоритетных факторов развития национальной идентичности. Охарактеризовано интервью как особую жанровую модель стиля массовой информации. Определены перспективы дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: *телевизионное интервью, интервьюер, респондент, национальная идентичность, языковой уровень*

SPECIFICATION OF LINGUISTIC EXPRESSION NATIONAL IDENTITY OF PERSONALITY IN THE TELEVISION INTERVIEW

I. Ya. Zavalnyuk, A. V. Dumanska

Abstract. *Introduction. The interview today is an object of many studies, as it is an integral and the most commonly used part of mass communication.*

Everyone lives in a world full of contradictions, different motives, expectations and desires. People need to correlate their behavior with a certain personified model, which is based on the psychological type of the chosen personality. Often the experts of television programs are an examples. Viewers are interested in their opinion, attitude to various events or problems in society. In contrast to the radio, press, where the voice, timbre, intonation of interlocutors or the photographic light play an important role in communicating to the listener or reader of information, on television, facial expressions, gestures, behavior, and even the environment in which the conversation takes place are attached to these components. That is why the interview is becoming increasingly popular in the mass media.

The goal *of article is to investigate the linguistic features of the genre «TV- interview» based on the material of TV programs of Vinnytsia region whose themes are based on the national identity of the individual in various spheres of life.*

Results. *Television interview is an audiovisual product that arises in the process of communication of a journalist with a competent person on subjects that are relevant and interesting for the viewer, filmed with the help of television equipment that has been broadcast live or recorded.*

The linguistic material in our article is the text of a television interview, approximately the same in their volume, which are selected according to the thematic criterion like a national identity of the person in the spheres of politics, education, economics, art.

The analysis of the material showed that the investigated genre of the Vinnytsia television space has the following structural and compositional features: 1) the beginning (setting up an interviewer's contact with the interlocutor, notify about the theme); 2) the main part (informational basis of the interview, which contains facts, phenomenons, evidence, evaluation, etc.); 3) conclusions (summaries, thanks for the interview, wishes etc.).

Attention in the research is devoted to the interpretation of national identity as a stable feeling of kinship with the nation, its history, present and future, awareness of responsibility for the fate of the motherland.Structural and compositional elements of the investigated genre are presented in the research. The linguistic features of the interview on the lexical, morphological and syntactic levels are analyzed.

Originality. *The article deals with the linguistic specificity of the genre interview in the programs of Vinnytsia television, the sublect of which concerns the issues of national identity of the individual in society. In the scientific research, the definition of the genre of interviews presented by different scholars is proposed and the own definition of this concept is formulated.*

The genre of interviewing is becoming increasingly popular in the mass media and, undoubtedly, needs to be studied in terms of linguistic design, which is the relevance of the proposed scientific intelligence.

Conclusion. *The interview as a special genre model of the style of mass media in a structured manner is represented by a dialogical form of question-answer, which stimulates the appearance of verbal resources in accordance with the communicative needs and features of the speech situation (purpose, interviewing task, interlocutor, etc.). The linguistic field of the textual structure of the interview shows a large number of verbal elements of various levels, the functioning of which has not yet been thoroughly investigated and therefore of course, is promising in future scientific research.*

Keywords: *television interview, interviewer, respondent, national identity, language level*

УДК 378.147:070(477)

JOURNALISTIC GENRES ACCORDING TO THE INTERNATIONAL PRESS TELECOMMUNICATIONS COUNCIL STANDARDS

O. YU. BALALAIEVA, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: olena.balalaeva@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2675-5554

Abstract*. The article deals with the problem of typology of genres of modern news journalism. The purpose of paper is to analyze theoretical and practical approaches to building a system of journalistic genres, to describe the genres of modern news journalism according to the standards of the International Press Telecommunications Council. In particular, various approaches to the typology of genres in Ukrainian and western journalistic schools are considered. It was determined that Ukrainian theorists of journalism follow scheme for dividing genres into informative, analytical, artistic and publicistic; the criteria of division are object of reflection, way of reflecting life stuff, purpose, scope of coverage of reality, specifics of literary and stylistic devices. In the western communication theory, it is common to distinguish such genres as informative, interpretive, opinionative, diversional and utilitarian one, but the main criteria are social function, method and object. In purely practical terms, genres should be considered as a form of journalistic works used in the media industry for the production, coordination and distribution of quality content. General characteristics of news journalism genres recommended by the International Council on Press and Telecommunications are given in the paper.*

Keywords: *genre*, *journalism, standard, the International Press Telecommunications Council*

Introduction. Strengthening the position of Ukraine as an independent state in the world community requires its broad information presence in different regions of the world. Under conditions of Ukraine's integration into the world community a society needs for highly qualified journalists who have a high humanitarian culture and special knowledge, are motivated to sustainable professional development, able to correctly and objectively analyze, interpret and disseminate information about current events in Ukraine and abroad [5]. Journalists of new generation have to work with new journalistic technical

© O. Yu. Balalaieva, 2018

The genre of interviewing is becoming increasingly popular in the mass media and, undoubtedly, needs to be studied in terms of linguistic design, which is the relevance of the proposed scientific intelligence.

Conclusion. *The interview as a special genre model of the style of mass media in a structured manner is represented by a dialogical form of question-answer, which stimulates the appearance of verbal resources in accordance with the communicative needs and features of the speech situation (purpose, interviewing task, interlocutor, etc.). The linguistic field of the textual structure of the interview shows a large number of verbal elements of various levels, the functioning of which has not yet been thoroughly investigated and therefore of course, is promising in future scientific research.*

Keywords: *television interview, interviewer, respondent, national identity, language level*

УДК 378.147:070(477)

JOURNALISTIC GENRES ACCORDING TO THE INTERNATIONAL PRESS TELECOMMUNICATIONS COUNCIL STANDARDS

O. YU. BALALAIEVA, PhD in Pedagogy, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: olena.balalaeva@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2675-5554

Abstract*. The article deals with the problem of typology of genres of modern news journalism. The purpose of paper is to analyze theoretical and practical approaches to building a system of journalistic genres, to describe the genres of modern news journalism according to the standards of the International Press Telecommunications Council. In particular, various approaches to the typology of genres in Ukrainian and western journalistic schools are considered. It was determined that Ukrainian theorists of journalism follow scheme for dividing genres into informative, analytical, artistic and publicistic; the criteria of division are object of reflection, way of reflecting life stuff, purpose, scope of coverage of reality, specifics of literary and stylistic devices. In the western communication theory, it is common to distinguish such genres as informative, interpretive, opinionative, diversional and utilitarian one, but the main criteria are social function, method and object. In purely practical terms, genres should be considered as a form of journalistic works used in the media industry for the production, coordination and distribution of quality content. General characteristics of news journalism genres recommended by the International Council on Press and Telecommunications are given in the paper.*

Keywords: *genre*, *journalism, standard, the International Press Telecommunications Council*

Introduction. Strengthening the position of Ukraine as an independent state in the world community requires its broad information presence in different regions of the world. Under conditions of Ukraine's integration into the world community a society needs for highly qualified journalists who have a high humanitarian culture and special knowledge, are motivated to sustainable professional development, able to correctly and objectively analyze, interpret and disseminate information about current events in Ukraine and abroad [5]. Journalists of new generation have to work with new journalistic technical

© O. Yu. Balalaieva, 2018

standards, such as standards of International Press Telecommunications Council. Thus, the transition to new standards of professional activity is very actual problem for modern Ukrainian journalism. As V. Rizun notes, «while we will not teach the criteria for selection of topics, facts, depending on the genre, publication, format of filing, until then we will not have to talk about the training of journalists» [4, p. 16].

Analysis of recent researches and publications. An important contribution to the development of the theory of genres was made by Ukrainian journalists O. Gritsenko, G. Kryvosheya, A. Moskalenko, V. Shklyar [6], G. Vartanov [6], V. Zdoroveha [7] and others. The issues of the implementation of European professional standards in the practice of journalistic activities were highlighted in the works of B. Potatinyk, T. Pristupenko, S. Quit, V. Rizun, V. Shynkaruk [5] and many other researchers. However, attention in these works was focused, mainly not on the technical, but ethical and social aspects of the problem [1].

The purpose of article to analyze theoretical and practical approaches to building a system of journalistic genres, to describe the genres of modern news journalism according to the standards of the International Press Telecommunications Council.

The following **methods** were used in the research: analysis of scientific and normative sources, generalization, systematization.

Results. As J.M de Melo & F. de Assis note, «classification of news events has been the subject of exciting debate among theorists, since Journalism has become an academic reflection object. There are those who advocate criteria based on empirical observation, in other words, anchored in the daily practices of companies. Others build schemes based on exogenous variables, dependent on the nature of current linguistic expressions in society. And there are even those who endorse postmodern categories, characterized by hybrid forms and the contamination of the contents» [3, p. 47].

This variety of approaches is due to many factors, including the diversity of interpretation of the concept of «genre» by different scientists.

In Ukrainian journalism under the genre is commonly understood as «a stable type of work, which has historically developed and is marked by a special way of reflecting the life stuff, is characterized by clear features of the structure» [7, p. 143], a content and formal unity, a combination of logical and compositional features. Ukrainian theorists of journalism distinguish informative, analytical, artistic and publicistic genres by such criteria as object of reflection, way of reflecting life stuff, purpose, scope of coverage of reality, specifics of literary and stylistic devices.

In the western communication theory journalistic genre is understood as «a periodic mass communication class of units which brings together different forms and their respective transmission species and timely recovery of time-sensitive information through mechanical or electronic supports (here referred as media), potentially eligible to achieve anonymous, vast and scattered audience» [3, p. 47].

Scientists describe two basic genre characteristics: its ability to group different formats – all with common characters, though different from each other – and their social function. Journalistic format, as a result, is the shape of the information transmitted by the media construction, whereby the present message fulfills social functions legitimized by historical juncture in each national society. This construction takes place in agreement with the regulations that establish structural parameters for each form, which includes textual aspects and also procedures and circumstances related to the modus operandi of each unit.

Modern Western researchers distinguish such genres:

1) informative (notice, news, report, interview);

2) opinionative (editorial, comment, article, review, column, caricature, letter, chronicle);

3) interpretive (analysis, profile, survey, chronology, dossier);

4) diversional (human interest history, color history);

5) utilitarian (indicator, quotation, script, service) [ibid, p. 49].

In purely practical terms, genres should be considered as a form of journalistic works that helps the media industry to produce and distribute content. Let's consider the interpretation of the genre used in the daily practices of news companies.

According to the standard of International Press Telecommunications Council (an organization that brings together the world's leading news agencies, publishers and industry vendors, including Associated Press, BBC, Thomson Reuters and The New York Times etc.) genre «indicates a nature, journalistic or intellectual characteristic of an item» [2].

There are 47 genres of news journalism (all definitions of genres are given according to the IPTC standards):

actuality – the object contains the recording of the event;

advice – the object contains advice, typically letters and answers about personal problems, that are publishable;

advisory – advisory on editorial or technical matters by a provider to its customers;

almanac – list of data, including birthdays of famous people and items of historical significance, for a given day;

analysis – the object contains data and conclusions drawn by a journalist who has researched the story in depth;

anniversary – stories about the anniversary of some important event that took place in recent history, usually bringing a short review of the event itself;

archive material – the object contains material distributed previously that has been selected from the originator's archives;

background – the object provides some scene setting and explanation for the event being reported;

biography – facts and views about a person;

current – the object content is about events taking place at the time of the report;

curtain raiser – the object contains information about the staging and outcome of an immediately upcoming event;

daybook – items filed on a regular basis that are lists of upcoming events with time and place, designed to inform others of events for planning purposes;

exclusive – information content, in any form, that is unique to a specific information provider;

feature – the object content is about a particular event or individual that may not be significant to the current breaking news;

fixture – the object contains data that occurs often and predictably;

forecast – the object contains opinion as to the outcome of a future event;

from the scene – the object contains a report from the scene of an event;

history – the object content is based on previous rather than current events

horoscope – astrological forecasts;

interview – the object contains a report of a dialogue with a news source that gives it significant voice (includes questions and answers);

listing of facts – detailed listing of facts related to a topic or a story;

music – the object contains music alone;

obituary – the object contains a narrative about an individual's life and achievements for publication after his or her death;

opinion – the object contains an editorial comment that reflects the views of the author;

polls and surveys – the object contains numeric or other information produced as a result of questionnaires or interviews;

press release – the object contains promotional material or information provided to a news organization;

press-digest – the object contains an editorial comment by another medium completely or in parts without significant journalistic changes;

profile – the object contains a description of the life or activity of a news subject (often a living individual);

program – a news item giving lists of intended events and time to be covered by the news provider;

question and answer session – the object contains the interviewer and subject questions and answers;

quote – the object contains a one or two sentence verbatim in direct quote;

raw sound – the object contains unedited sounds;

response to a question – the object contains a reply to a question;

results listings and statistics – the object contains alphanumeric data suitable for presentation in tabular form;

retrospective – the object contains material that looks back on a specific (generally long) period of time such as a season, quarter, year or decade;

review – the object contains a critique of a creative activity or service (for example a book, a film or a restaurant);

scener – the object contains a description of the event circumstances;

side bar and supporting information – the object contains a related story that provides additional insight into the news event being reported;

special report – in-depth examination of a single subject requiring extensive research and usually presented at great length, either as a single item or as a series of items;

summary – the object contains a single item synopsis of a number of news stories (generally unrelated);

synopsis – the object contains a condensed version of a single news item;

text only – the object contains a transcription of text;

transcript and verbatim – the object contains a word for word report of a discussion or briefing without significant journalistic intervention;

update – the object contains an intraday snapshot (as for electronic services) of a single news subject;

voicer – the object contains only voice;

wrap – the object contains a complete summary of the event;

wrapup – the object contains a recap of a running story (such as the end of the day).

Conclusions and research prospects. Thus, there is no single approach to understanding the concept of «genre» and typology of genres in the modern theory and practice of journalism. Ukrainian theorists of journalism follow scheme for dividing genres into informative, analytical, artistic and publicistic. In the western communication theory, it is common to distinguish such genres as informative, interpretive, opinionative, diversional and utilitarian one. In purely practical terms, genres should be considered as a form of journalistic works used in the media industry for the production, coordination and distribution of quality content. Studying the theoretical and empirical experience of foreign colleagues is a perspective direction for further research with a view to application in domestic journalistic practice.

References

1. Balalaieva, O. Yu. (2017). Media topics in descriptors of International Press Telecommunications Council . Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka (Herald of the Lviv University. Series: Journalism). Issue 42, 151–158.
2. IPTC Official Website. Available at: http://www.iptc.org.
3. Melo, J. M. & Assis, F. (2016). Journalistic genres and formats: a classification model. Intercom RBCC. V. 39, n.1, 39–54.
4. Rizun, V. V. (2004). Osnovy zhurnalistyky u vidpovidiakh ta zauvahakh [Fundamentals of journalism in answers and comments]. Kyiv, KNU imeni Tarasa Shevchenka, 80.
5. Shynkaruk, V. D., Balalaieva, O. Yu. (2017). Pidhotovka ahrarnykh zhurnalistiv: perspektyvy ta zavdannia [Training of agrarian journalists: prospects and goals]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia: Filolohichni nauky. (Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences). Issue 263, 117–125.
6. Vartanov, H. I. & Shkliar, V. I. (1996). Osnovy teorii zhurnalistyky [Fundamentals of Journalism Theory]. Kyiv, MILP, 56.
7. Zdoroveha, V. I. (2004). Teoriia i metodyka zhurnalistskoi tvorchosti [Theory and methodology of journalistic creativity]. 2nd edition. Lviv, PAIS, 268.

ЖУРНАЛІСТСЬКІ ЖАНРИ ЗА СТАНДАРТАМИ МІЖНАРОДНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ПРЕСИ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

О. Ю. Балалаєва

Анотація. *У статті розглядається проблема типології жанрів сучасної новинної журналістики. Мета статті – проаналізувати теоретичні та практичні підходи до побудови системи жанрів, описати жанри новинної журналістики за стандартами, розробленими Міжнародною радою з питань преси та телекомунікацій. Зокрема, розглянуто різні підходи до типології жанрів у вітчизняній та західній журналістських школах. Визначено, що українські журналістикознавці дотримуються схеми поділу жанрів на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні, критеріями якого є об'єкт відображення, спосіб освоєння життєвого матеріалу, призначення, масштаб охоплення дійсності та узагальнення, специфіка літературно-стилістичних засобів. У західній теорії журналістики (комунікації) розрізняють інформаційні, інтерпретаційні, опініонативні (які виражають певну думку, точку зору), розважальні та утилітарні жанри, а головними критеріями розподілу є соціальна функція, метод та предмет. З практичної точки зору, жанри можна розглядати як тип або форму журналістського твору, прийняті в медіа-індустрії для вироблення, узгодження та поширення якісного контенту. У статті наведено загальні характеристики жанрів новинної журналістики, рекомендованих Міжнародною радою з питань преси та телекомунікацій.*

Ключові слова: *жанр, журналістика, стандарт, Міжнародна рада з питань преси та телекомунікацій*

ЖУРНАЛИСТСКИЕ ЖАНРЫ СОГЛАСНО СТАНДАРТАМ МЕЖДУНАРОДНОГО СОВЕТА ПО ВОПРОСАМ ПРЕССЫ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЙ

Е. Ю. Балалаева

Аннотация*. В статье рассматривается проблема типологии жанров современной новостной журналистики. Цель статьи – проанализировать теоретические и практические подходы к построению системы жанров, описать*

жанры новостной журналистики согласно стандартам, разработанным Международным советом по вопросам прессы и телекоммуникаций. В частности, рассмотрены различные подходы к типологии жанров в отечественной и западной журналистских школах. Установлено, что украинские журналистиковеды придерживаются схемы разделения жанров на информационные, аналитические и художественно-публицистические, критериями которого являются объект отображения, способ освоения жизненного материала, назначение, масштаб охвата действительности и обобщение, специфика литературно-стилистических средств. В западной теории журналистики (коммуникации) различают информационные, интерпретационные, опинионативные (выражающие определенную точку зрения), развлекательные и утилитарные жанры, а главными критериями разграничения являются социальная функция, метод и предмет. С практической точки зрения, жанры могут рассматриваться как тип или форма журналистского произведения, принятые в медиа-индустрии для производства, согласования и распространения качественного контента. В статье приведены общие характеристики жанров новостной журналистики, рекомендованных Международным советом по вопросам прессы и телекоммуникаций.

Ключевые слова: *жанр, журналистика, стандарт, Международный совет по вопросам прессы и телекоммуникаций*

УДК-82.09

ЗНАЙДЕНО ПІЗНІШУ РЕДАКЦІЮ СТАТТІ В.СТУСА «ФЕНОМЕН ДОБИ (СХОДЖЕННЯ НА ГОЛГОФУ СЛАВИ)»

О.О.ЛОДЗИНСЬКА, завідувач Музею шістдесятництва – філії Музею історії міста Києва
E-mail: museum60@ukr.net

Анотація. *Творчість Василя Стуса – українського поета, правозахисника, учасника шістдесятницького руху спротиву тоталітарній системі в СРСР, є предметом наукового зацікавлення літературознавців та істориків. Вивчення його літературного спадку утруднено багаторічним замовчуванням творчості митця у радянський час, забороною публікацій в СРСР, фізичним знищенням частини його творів у місцях ув'язнення і трагічною смертю поета у таборі для політичних в'язнів ВС-389/36-1 біля с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. Його твори осіли в архівах КДБ, збірках самвидаву, видавалися за кордоном; всі публікації матеріалів відбувалися без авторської участі. Знайдений у фондовій збірці Музею шістдесятництва документ – досі невідомий варіант літературознавчої праці В. Стуса «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)», присвяченої творчості П. Тичини. Авторські правки В. Стуса здійснені ним в процесі спілкування з Іваном Світличним, літературним критиком, лідером українських шістдесятників. Виявлений документ дає можливість прослідкувати розвиток творчої думки автора, засвідчує глибоку повагу В. Стуса до І. Світличного, і, найголовніше – нами отримана пізніша авторська редакція вже відомої статті Василя Стуса, причому редакція суттєво відмінна.*

Ключові слова: *В. Стус, І. Світличний, М. Коцюбинська, П. Тичина, репресії, шістдесятники*

© О.О.Лодзинська, 2018

жанры новостной журналистики согласно стандартам, разработанным Международным советом по вопросам прессы и телекоммуникаций. В частности, рассмотрены различные подходы к типологии жанров в отечественной и западной журналистских школах. Установлено, что украинские журналистиковеды придерживаются схемы разделения жанров на информационные, аналитические и художественно-публицистические, критериями которого являются объект отображения, способ освоения жизненного материала, назначение, масштаб охвата действительности и обобщение, специфика литературно-стилистических средств. В западной теории журналистики (коммуникации) различают информационные, интерпретационные, опинионативные (выражающие определенную точку зрения), развлекательные и утилитарные жанры, а главными критериями разграничения являются социальная функция, метод и предмет. С практической точки зрения, жанры могут рассматриваться как тип или форма журналистского произведения, принятые в медиа-индустрии для производства, согласования и распространения качественного контента. В статье приведены общие характеристики жанров новостной журналистики, рекомендованных Международным советом по вопросам прессы и телекоммуникаций.

Ключевые слова: *жанр, журналистика, стандарт, Международный совет по вопросам прессы и телекоммуникаций*

УДК-82.09

ЗНАЙДЕНО ПІЗНІШУ РЕДАКЦІЮ СТАТТІ В.СТУСА «ФЕНОМЕН ДОБИ (СХОДЖЕННЯ НА ГОЛГОФУ СЛАВИ)»

О.О.ЛОДЗИНСЬКА, завідувач Музею шістдесятництва – філії Музею історії міста Києва
E-mail: museum60@ukr.net

Анотація. *Творчість Василя Стуса – українського поета, правозахисника, учасника шістдесятницького руху спротиву тоталітарній системі в СРСР, є предметом наукового зацікавлення літературознавців та істориків. Вивчення його літературного спадку утруднено багаторічним замовчуванням творчості митця у радянський час, забороною публікацій в СРСР, фізичним знищенням частини його творів у місцях ув'язнення і трагічною смертю поета у таборі для політичних в'язнів ВС-389/36-1 біля с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. Його твори осіли в архівах КДБ, збірках самвидаву, видавалися за кордоном; всі публікації матеріалів відбувалися без авторської участі. Знайдений у фондовій збірці Музею шістдесятництва документ – досі невідомий варіант літературознавчої праці В. Стуса «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)», присвяченої творчості П. Тичини. Авторські правки В. Стуса здійснені ним в процесі спілкування з Іваном Світличним, літературним критиком, лідером українських шістдесятників. Виявлений документ дає можливість прослідкувати розвиток творчої думки автора, засвідчує глибоку повагу В. Стуса до І. Світличного, і, найголовніше – нами отримана пізніша авторська редакція вже відомої статті Василя Стуса, причому редакція суттєво відмінна.*

Ключові слова: *В. Стус, І. Світличний, М. Коцюбинська, П. Тичина, репресії, шістдесятники*

© О.О.Лодзинська, 2018

У фондах Музею шістдесятництва зберігається документ КВ-79260/ДК-15982 – пожовклі аркуші машинописного тексту з рукописними правками і блідим фіолетовим штампом експертизи КДБ №131 від 22 травня 1972 року [1]. Це авторський машинопис твору Василя Стуса «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)» з авторськими правками та редакторськими – Івана Світличного. Документ був вилучений з паперів І. Світличного під час повторного обшуку у його оселі, коли сам Іван Олексійович, заарештований в один день з Василем Стусом 12 січня 1972 року, знаходився у слідчій тюрмі КДБ.

Ця літературознавча праця В. Стуса вже добре відома дослідникам. За спогадом М. Коцюбинської [2], Стус завершив її влітку 1971 року і привіз до гурту друзів на відпочинок до Прип'яті, де вони читали і обговорювали цю статтю. Поет привіз тоді кілька копій своєї статті. Примірник у фондах нашого Музею надрукований під копірку.

Зважаючи на наявність правок, одразу виникло бажання звірити текст з опублікованим у 4-му томі творів В. Стуса [3]. Опублікований текст не містить наявних у нашому машинописі правок, отже, друкувався з авторського машинопису, але іншого його екземпляру.

У документі спостерігаємо правки трьох типів – коректорські, які стосуються правопису або огріхів друку; незначні, але слушні, стилістичні та найбільш цікаві – викреслення частин тексту і вставка рукописних фрагментів. Стилістичні правки зроблені Іваном Світличним, а от заміна одних фрагментів тексту іншими – безперечно, робота автора статті, хоча, вочевидь, і під впливом спілкування з критиком. Невраховані офіційним виданням фрагменти Стусового тексту написані ним синьою кульковою ручкою на звороті чернеток Івана Світличного, дрібно списаних його характерним почерком з ледь помітним лівим нахилом, отже, обговорення і виправлення Василем Стусом його статті відбувалося, скорше, вдома у Івана Олексійовича (проти варіанту правлення на коліні у Прип'ятському лісі свідчать наявність під рукою ножиців і клею для вставки фрагментів).

У чому ж смислова розбіжність двох варіантів статті? Михайлина Коцюбинська, з дитинства залюблена у ранню творчість Павла Тичини, згадувала, що після прочитання Стусової праці дискутувала з Василем, намагаючись пом'якшити різкість його нищівних характеристик визнаного радянською владою поета. Схоже, Іван Світличний також певною мірою намагався виступити у ролі адвоката Тичини, навівши ряд аргументів. До того ж, напевне, заради стрункості викладу та дотримання теми літературознавчої розвідки, запропонував вилучити з тексту розлогі історичні екскурси на тему української революції. Може, вважав їх темою для істориків? Чи розумів, що співвітчизники все одно не побачать цієї статті – жодна цензура не пропустить, а західний читач і без цих екскурсів має доступ до історичних джерел. Василь Стус писав не для абстрактного західного читача, розумів маловідомість деяких праць і документів з української історії для пересічного українського громадянина і вводив опис історичного контексту задля кращого розуміння внутрішніх перетворень Тичини. Його переказ історичних подій на Україні 1917-1920 рр. вражає не тільки глибоким аналізом тодішньої політичної ситуації та знанням документальної бази, але передовсім абсолютно вільним від радянських трафаретів її трактуванням. Хоча, можливо, досить різка критика уряду Центральної Ради – це, як запрошення до диспуту на тему, відмінну від аналізу творчості П. Тичини. Так, чи ні, але Василь Стус ці фрагменти тексту перекреслив навхрест, а деякі і вирізав, натомість вклеївши невеличкі абзаци-переходи між частинами тексту [5].

Так, наприклад, викреслені фрагменти на сторінках документа 6-7 (три абзаци від «Не розводячись широко…» до «…здавалося б, мали свідчити протилежне», абзац «У “Відродженні нації”… – …добрати змісту») [3, с. 263-264], далі – с. 17 (фрагмент «Самостійний український уряд… – …почалася війна») [3, с. 271-272], с. 18 (абзац від «Доба радості закінчилася…» до цитування «Не буть ніколи раю/ у цім кривавім краю») [3, с. 272], с. 23 (від «Чи не від початку 30-х років…» до «…ні тим більше Чупринки») [3, с. 276], абзац на сторінках 24-25 («Але доба революції на Україні… - українські селяни і зденаціоналізовані робітники») [3, с. 277] та великий фрагмент тексту – сторінки 26-32 документа (від «І тут не завадить нагадати…» до «Про ці помилкові для українського радянського поета настрої…») [3, с. 278-283].

На с. 36 документа [3, с. 286] після цитування Тичининського «Я в болях весь, мов хрест в коралю…» текст абзаца «Не слід думати, що…» вилучений і на вклейці дописано: *«Продовжуючи образ Тичини* (Світличний тут же править поверху «І тут, здається, доречно нагадати»), *що саме вчення Ісуса Христа виникло в часи великих революційних зрушень, коли жменька найбільших гуманістів відчула свою персональну відповідальність за збереження гуманістичної субстанції в цілому світі. Сковородинівцю-Тичині просто нестерпно бачити жахи цієї, сказати б, шекспірівської доби, коли зло придушується злом, а добро нищиться добром. Як відомо, найвище почуття справедливості зароджується в умовах гекатомби. Отож, позиція автора “замість сонетів” – типова для найбільших тогочасних гуманістів. Досить пригадати Максима Горького, що водночас обурювався проти всякого терору – як білого, так і червоного»*, – далі продовжується попередній текст, від цитування «Ой гримить, гуде, гуркоче/ переблискує світ…»

На жаль, після 43-ї сторінки (в опублікованому тексті після с. 292 «Творів») текст нашого документа обривається і ми маємо лише кінцівку – сторінки 104-108, зміст яких суттєво відрізняється від опублікованого. Первісний зміст статті Василя Стуса засвідчує його прагнення дати максимально об’єктивну оцінку Тичини-поета і Тичини-громадянина. Щиро захоплюючись блиском поетичного таланту, яскраво проявленого у ранньому періоді творчості поета, Василь Стус чесно аналізує і його пізніші твори, віднаходячи блискітки минулого генія у «Кримському циклі» чи окремих віршах Тичини періоду Другої світової війни, але категорично не сприймає його громадянського конформізму, який називає «духовною смертю» поета. Почувши від Івана Світличного новий для себе факт про те, що Тичина у страшні передвоєнні роки знайшов у собі мужність при нагоді заступитися перед самим Хрущовим за Максима Рильського, якому загрожувало звинувачення у «злочинній діяльності», «викритій» органами НКВС, Стус кардинально переробляє закінчення статті та й взагалі дещо зм’якшує власну категоричність суджень. Так, наприклад, на сторінці 105 машинопису він виправляє «смерті духовної» на «духовного скалічення» і у наступному реченні додає: «Мимоволі закрадається підозра, що та доба потребувала для себе тільки мертвих, *або покалічених* співців». Гнів Василя Стуса направлений передовсім проти тоталітарної комуністичної влади, яка цілеспрямовано вбивала у поеті поета і у людині особистість: «Тичину репресували визнанням. Репресування славою – одна з найновіших і найефективніших форм боротьби з мистецтвом… Двадцяте століття заправило від митця такого характеру, який здатен витримувати і понадлюдські перевантаження. Тичина такого характеру не мав. Він був занадто ніжний для цього, може, найжорстокішого віку. І тому *майже* помер живцем, десь за десятьма замками своєї прихованої надії сподіваючись, що його жива смерть колись обернеться на живе безсмертя…» [1, с. 108; 3, с. 345].

Виправлений Стусом текст залишився у Івана Світличного…

Не мине й півроку, як жорстока доба пред'явить свій рахунок і самому Василю Стусу… Чи згадував він свої літературознавчі розвідки у часи табірних і засланських поневірянь? – Безперечно. Час написання статті – це час внутрішнього діалогу Василя з Павлом Тичиною і, водночас, – час вироблення ним свого власного життєвого кредо. Після Стусового арешту цей діалог продовжується. Чи не від Тичининського словотворення відштовхується Стус, витворюючи власну поетичну мову у написаних за гратами «Палімпсестах»? Порівняймо: у Тичини «Стоїть сторозтерзаний Київ, і двістірозтерзаний я» («І Бєлий, і Блок…»), а у Стуса «числівник сто… множиться у поезіях збірки ледь не в кожному тексті: стоокий зимовий день; о мук стотьмяні водограї; сонце стожарне; і година стогрізна навперейми спішить; сонце татарське – стожальне – разить наповал; в сотні громів гримотять солов'ї…» [4] тощо. І вимоги доби аналогічні – упокорся, і збережеш своє життя, чи то пак фізичне існування. Але на відміну від свого візаві, Василь Стус гордо і несхибно зійшов на свою Голгофу. Моральні максими, пред'явлені ним Павлу Тичині, він так само безжально і безкомпромісно застосував і до себе. Тому й зміг абсолютно чесно сказати своє заключне: «Народе мій! До тебе я ще верну, як в смерті обернуся до життя!»

У перші роки незалежності України дружина Івана Світличного Леоніда витребувала у СБУ забраний колись архів чоловіка та передала його Громадській організації «Музей шістдесятництва», члени якої збирали фондову збірку майбутнього Музею шістдесятництва, відкритого у серпні 2012 року як філія Музею історії міста Києва… Виявлений нами документ – свідчення продовження роботи автора над твором, що в основному був ним уже написаний і відданий на розгляд друзів-шістдесятників, його прагнення максимально об'єктивно розкрити трагедію Тичининського генію та вияв глибокої поваги Василя Стуса до лідера шістдесятницького руху літературного критика Івана Світличного.

І на закінчення, наводжу альтернативний текст закінчення статті Василя Стуса «Феномен доби»:

(Після «Доля Тичини воістину трагічна…», с.105 машинопису і с.343 «Творів») «В історії світової літератури, мабуть, не знайдеться іншого такого прикладу, коли б поет віддав половину свого життя високій поезії, а половину – нещадній боротьбі зі своїм геніальним обдаруванням, яке стало загрожувати його життю смертельною небезпекою. Поетів геній обернувся для нього прокляттям, став йому за найбільшого ворога, з яким треба було постійно боротися, щоб не виявити свій найбільший "гріх" перед добою. Геніальному Тичині було дозволено тільки одну геніальність – геніальність пігмея.

Чого ж тоді, справедливо запитає читач, Тичина погодився на цю роль геніального блазня ув образі поета? Гадаю, тільки через те, що нишком носив у собі невикористані запаси генія, через те, що не тратив надії – так само нишком – дописати свої геніальні речі.

Розповідають, що у той час, коли Тичина-пігмей писав славнозвісні збірки 30-х років, заборонений Тичина-геній нишком списував сторінки своєї поеми-симфонії "Сковорода", старанно ховаючи їх од людського ока. Так колись Галілео Галілей, ховаючись од недремного ока святої інквізиції, нишком писав свої "Бесіди"…

Звичайно, підпільне існування генія не могло не відбитися на всіх його тогочасних пізніших утворах. Думаю, що й ті, від кого поет особливо старанно ховав своє геніальне обдарування, знали, що Тичина таки зберіг дещо від свого недозволеного генію, але їх заспокоювала думка, що жоден у світі геній не витримає того особливого режиму, на якому поета держали. Адже Тичину було

заховано од світу і од народу в гумовій в'язниці офіційної слави. Йому було обрізано всякі живі контакти, а натомість забезпечено цілком офіційною інформацією. У таких умовах поет міг тільки конати, а не рости. Оскільки свіжого повітря до поета надходило все менше й менше, вони були певні, що рано чи пізно недозволений поет у Тичині задушиться од нестачі кисню.

І, мабуть, вони мали рацію. Не раз це підпілля ставало для поета нестерпне і тоді він відмикав усі замки самозаборон і обережно виходив на білий світ. Правда, це були виходи короткочасні, як тюремні прогулянки. Але й вони вимагали неабиякої сміливості.

Розповідають, перед війною тодішній секретар ЦК КП(б)У М.С.Хрущов зробив прогулянку до Канева, прихопивши з собою на борт правління Спілки радянських письменників України. На закритій з ними нараді М.С.Хрущов заявив, що необхідно заарештувати М.Т.Рильського, "злочинну діяльність" якого повністю викрили органи НКВС. Правління набрало в рота води. Тоді підвівся П.Г.Тичина і, затинаючись, став аргументовано перечити проти "незаперечних доказів", сфабрикованих у канцеляріях НКВС. І М.С.Хрущов не зважився наполягти на заготовленому одностайному рішенні…

Феномен Тичини – феномен доби. Його доля свідчитиме про його добу не менше за страшні розповіді істориків.

В страшні часи сталінських репресій одних письменників розстріляли, других – зіслали в концтабори, третіх розтлили. Тичину репресували визнанням. Репресування славою – одна з найновіших і найефективніших форм боротьби з мистецтвом.

Трагедія Тичини відбила трагедію його рідного народу. І вже тому він є часткою історії свого народу. Поет мав право писати:

Не можу про калину я співати,
Коли ще в світі – стільки чорноти,
Коли поетів за чавунні грати
Фашистські запроторюють кати.
Бо не в собі ж я, а увесь – на людях,
Бо все моє – чи зблизька, чи здаля.
Тому земля кипить, як серце в грудях,
І серце стогне, як уся земля.

Двадцяте століття заправило від митця такого характеру, який здатен витримувати і понадлюдські перевантаження. Тичина такого характеру не мав. Він був занадто ніжний для цього, може, найжорстокішого віку. І тому майже помер живцем, десь за десятьма замками своєї прихованої надії сподіваючись, що його жива смерть колись обернеться на живе безсмертя.

Доля Тичини звинувачує і застерігає» [1, с. 105-108; 3, с. 343-345].

Список використаних джерел

1. Стус, В. «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)», Фондова збірка Музею шістдесятництва, КВ-79260/ДК-15982

2. Коцюбинська, М. «З любов'ю і болем: Павло Тичина» [Текст]/ М. Коцюбинська. Мої обрії: В 2 т. – К. : Дух і Літера, Львів, 2004. – Т. 2. – С. 277-290.

3. Стус, В. «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)» Василь Стус. Твори у чотирьох томах, шести книгах. Львів : Видавнича спілка «Просвіта», 1994. – С. 259-346.

4. Лукаш, Г. «Текстова стратегія інтертекстуальності поезій збірки В. Стуса «Палімпсести» у семіотичному аспекті» / Г. Лукаш // Актуальні проблеми

української літератури і фольклору: зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – № 21-22.

5. Шинкарук, В.Д. Василь Стус – символ незламності духу, нескореності України Текст]/ В.Д. Шинкарук // Комунікативний дискурс: наукова рецепція та стилістика перекладу (до 80-річчя від дня народження Василя Стуса): Зб. наукових праць всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 15-16 березня 2018 р. – К.: Міленіум, 2018. – С.137.

References

1. Stus, V. Fenomen doby (Skhodzhennya na Holhofu slavy) [The phenomenon of the day (The Ascent to Calvary of Glory)]. Collection of the Museum of the Sixties, KV-79260/DK-15982

2. Kotsyubyns'ka, M. Z (2004)lyubov'yu i bolem: Pavlo Tychyna [With love and pain: Pavlo Tychyna] / Kotsyubyns'ka M. Moyi obriyi: V 2 t. – Kyiv. : Dukh i Litera, L'viv, 2004, - T.2, p. 277-290

3. Stus, V. (1994) Fenomen doby (Skhodzhennya na Holhofu slavy) [The phenomenon of the day (The Ascent to Calvary of Glory)] / Vasyl Stus. Works in four volumes, six books]. Lviv: Publishing Union «Prosvita», 259-346

4. Lukash, H. (2014) «Tekstova stratehiya intertekstual'nosti poeziy zbirky V.Stusa "Palimpsesty" u semiotychnomu aspekti» [Text strategy of intertextuality of poetry of V. Stus collection «Palimpsists» in semiotic aspect], Actual problems of Ukrainian literature and folklore. Donetsk: Donetsk National University, No. 21-22.

5. Shinkaruk, V.D. (2018) Vasyl Stus – symvol nezlamnosti dukhu, neskorenosti Ukrainy [Vasily Stus is a symbol of invincibility of spirit, rebelliousness of Ukraine. Communicative discourse: scientific reception and the stylistics of translation (on the occasion of the 80th birthday of Vasily Stus)]: Proceedings of the conference, Kyiv, March 15-16, 2018, 137.

НАЙДЕНА БОЛЕЕ ПОЗДНЯЯ РЕДАКЦИЯ СТАТЬИ В. СТУСА «ФЕНОМЕН ЭПОХИ (ВОСХОЖДЕНИЕ НА ГОЛГОФУ СЛАВЫ)»

Е.А. Лодзинская

Аннотация. *Творчество Василя Стуса – украинского поэта-шестидесятника представляет серьёзный научный интерес для литературоведов и историков, однако изучение наследия автора осложнено многолетним замалчиванием его творчества в советское время, полным запретом публикаций в СССР, физическим уничтожением части его произведений в местах заключения и его трагической смертью в лагере для политзаключённых ВС-389/36-1 в с. Кучино Чусовского р-на Пермской обл. Произведения Стуса осели в архивах КГБ, сборниках самиздата, издавались за границей; все публикации его произведений происходили без его авторского участия. Обнаруженный в фондовой коллекции Музея шестидесятничества – филиала Музея истории города Киева документ – более поздний вариант уже опубликованной литературоведческой статьи В. Стуса «Феномен эпохи (Восхождение на Голгофу славы)» о творчестве признанного советской властью украинского поэта Павла Тычины. В процессе обсуждения статьи В. Стуса с И. Светличным, литературным критиком и лидером украинских шестидесятников, Стус вносит правки, существенно меняющие общий тон статьи. Оставаясь совершенно непримиримым, принципиальным противником конформизма в искусстве, он приводит факты, вызывающие сочувствие к*

морально униженному, почти сломленному П. Тычине, и направляет свой гнев против тоталитарной коммунистической власти, калечившей душу советского поэта. Вскоре после внесения правок оставленная у И. Светличного рукопись В. Стуса была изъята при обыске, а сам автор, как и его критик, арестованы. В начале 1990-х годов вдова И. Светличного вытребовала отобранный КГБ архив и позже передала его Музею. Обнаруженный документ даёт возможность проследить развитие творческой мысли автора, свидетельствует о его глубочайшем уважении к И. Светличному и, самое главное, – нами получена более поздняя авторская редакция уже известной статьи В. Стуса.

Ключевые слова: *В. Стус, И. Светличный, П. Тычина, шестидесятники, репрессии*

DISCOVERY OF A LATER EDITION OF THE ARTICLE BY V. STUS «A PHENOMENON OF OUR TIME (THE ASCENT TO CALVARY OF GLORY)»

O. O. Lodzynska

Abstract. *The works of Vasyl Stus – a Ukrainian poet, human rights activist, a member of the Sixtiers' movement of resistance against the totalitarian system in the USSR – are subject to scientific interest of literary critics and historians. Studying his literary heritage is complicated by many years of hushing up his works during the Soviet times, banning them from being published in the USSR, partial physical destruction of his works in places of detention and the poet's tragic death in the camp for political prisoners BC-389/36-1 near village of Kuchino, Chusovyi District of Perm Region.*

His works ended up in KGB's archives, self-published collections, some were published abroad. All the publications of his works happened without the author's participation. The document found in the stock collection of The Sixtiers Museum is a previously unknown version of V. Stus's literary study «A Phenomenon of Our Time (The Ascent to Calvary of Glory)» on works by Pavlo Tychyna.

This literary study by V. Stus is already well known among scholars. According to a memoir by M. Kotsiubynska, Stus finished it in the summer of 1971, printed out several copies and gave them to his closest friends. The official publication of the article was made from one of these copies. The typescript was found among Ivan Svitlychny's papers confiscated during the second search of his home on 22 May, at the time when Ivan Oleksiyovych himself, having been arrested on the same day as Vasyl Stus (12 January 1972), was held in remand prison of the KGB. There are three types of corrections in this text: proof-corrections related to spelling and misprints; minor but fair stylistic adjustments; and the most interesting, crossing out some parts of the text and replacing them with handwritten fragments. The stylistic adjustments were made by Ivan Svitlychnyi but replacement of some text fragments with others was undoubtedly made by the author, although, apparently, influenced by conversations with the critic. The fragments omitted by the official edition of Stus's text had been written with a blue ballpoint pen on the back of Ivan Svitlychny's drafts, which indicates that discussion and correction by Vasyl Stus of his article most likely took place at Ivan Oleksiyovych's house.

So what is the semantic difference between the two versions of the article? Mykhailyna Kotsiubynska, who since her childhood had been fond of early works by Pavlo Tychyna, remembered that after reading Stus's article she discussed it with Vasyl, trying to soften the harshness of his crushing criticism of the poet praised by the Soviet

authorities. It seems that Ivan Svitlychnyi to some extent also played a role of Tychyna's advocate, bringing a number of arguments. Influenced by communication with the critic, V. Stus abridged his article by cutting out some lengthy historical narratives on the subject of the Ukrainian revolution. Having learned from Ivan Svitlychnyi how Tychyna in the horrible prewar years found the courage to confront Mykyta Hruschov in defence of Maksym Rylskyi, who was faced with charges of «criminal activity» «uncovered» by the authorities of NKVD (The People's Commissariat for Internal Affairs), Stus makes fundamental changes to the ending of his article and generally somewhat softens the rigidity of his opinions. Vasyl Stus's rage was primarily directed against the totalitarian Communist government, which was purposefully destroying the poet in a poet, and personality in a person. The text corrected by Stus remained with Ivan Svitlychnyi...

In less than six months the cruel age would lay its claim to Vasyl Stus himself. But unlike his vis-a-vis, Vasyl Stus ascended his Calvary proudly and unerringly. The moral maxims he brought before Pavlo Tychyna he just as ruthlessly and uncompromisingly applied to himself.

In the early years of Ukrainian independence, Ivan Svitlychny's wife Leonida claimed back from the Security Service of Ukraine her husband's confiscated archive and gave it to the Public organization The Sixtiers Museum, members of which were assembling a stock collection for the future Sixtiers Museum which opened in August 2012 as part of the Museum of Kyiv History... The document we have discovered is a witness to the continuation of the author's work on the article which had already been written and given for revision to his friends-Sixtiers; it shows his desire to reveal with maximum objectivity the tragedy of Tychyna's genius, and the expression of great respect towards the leader of the Sixtiers' movement, literary critic Ivan Svitlychnyi.

Keywords: *V. Stus, I. Svitlychnyi, M. Kotsiubynska, P. Tychyna, repression, the Sixties*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2–1:342.5”18/19”

УКРАЇНСЬКА ПОЕТИЧНА КЛАСИКА ЯК ОФОРМЛЮВАЧ ГІДНОЇ НАЦІЇ

В. Ф. ПОГРЕБЕННИК, доктор філологічних наук, професор,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
E-mail: v_pohrebennyk@ukr.net

Анотація. *Статтю присвячено різноаспектним зв’язкам української поезії середини XIX – початку XX століття з ідеєю національного індепендентизму й ідеалом відродження української незалежної держави. Дослідження полягає у виявленні ідейно-естетичних особливостей опрацювання письменниками різних періодостилів і творчої манери мотивів і образів національно-патріотичного, зокрема державницького спрямування, донедавна ще заборонених радянським режимом. Розкрито літературні координати образів України, відновленої навесні 1917 року як держава, та України, збройно воюючої з численними ворогами за збереження державності; висвітлено специфіку класичного письменства як антидоту проти малоросійського комплексу та функціонування у літературі пасіонарної теми відродження та захисту української держави. Охарактеризовано внески класичних авторів давньої, нової та новітньої доби у розвиток української державницької нації, її свідомості й національно гідності. Безперечними художніми внесками у кристалізацію свідомості нації визнано кращі поезії національно-патріотичного і державницького спрямування Т.Шевченка, П.Куліша, І.Франка, Лесі Українки, О.Маковея, Є.Маланюка, Б.Лепкого, Ю.Липи, І.Багряного, В.Стуса й інших авторів, що становлять собою потужну духовну зброю у час війни на Сході України.*

Ключові слова: *поезія, національно-патріотичний, пафос, держава*

Актуальність. Означена проблема пов’язана з розвитком етноментальності українства, державницьким і соборницьким спрямуванням творчості ґеніїв нації Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, В.Стуса і ін. Значення їх уроків національної гідності й патріотизму годі переоцінити, вони й сьогодні становлять потужну зброю для відсічі ворогові, а тексти на кшталт „Великого льоху” чи „Великих роковин” відіграють роль ідейно-естетичних оформлювачів нації. На жаль, у радянський період патріотичні первні нашого письменства нещадно притлумлювалися й табуювалися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове дослідження проблеми на материковій Україні відновилося лише від початку 1990-х рр. із нагромадженням значного фактичного матеріалу та першими спробами його науково-об’єктивного поцінування у книжках і статтях О.Гончара, І.Денисюка, М.Ільницького, Л.Куценка, Б.Пастуха, Ф. і В.Погребенників, Т.Салиги й ін. Ці вчені дослідили цілу низку гуртових (як поетів коша УСС) й індивідуальних (від М.Шашкевича і Т.Шевченка до Є.Маланюка й О.Ольжича) виявів справжнього літературного культу Української Соборної Держави, ідеалів волі й суверенності. Проте вітчизняній науці досі бракує спеціальних праць, які б на широкому й об’єктивно осмисленому матеріалі, у розмаїтих контекстах осмислили вагу громадянської творчості цього типу.

© В. Ф. Погребенник,2018

Мету статті становить: розкриття у діахронному аспекті особливих – національно-патріотичної й державницько-соборницької – функцій вітчизняної поезії; вивчення літературних координатів образів України, відновленої як держава, та України, воюючої за збереження державності; специфіки класичного письменства як антидоту проти комплексу «мікромалоросійства» (Є.Маланюк) та функціонування у літературі пасіонарної теми «весни 1917 року» тощо.

Результати. Осмислення історичних доль України, національно-патріотична, соборницька ідеї й ідеал суверенної держави – справжній підмет української нашої літератури, найскладніша й найвідповідальніша тема. Плеканий тривалий час у бездержавних умовах насильного роз'єднання рідної землі, заборонений цензурами російською царською, польською пілсудчиків, потім радянською, мотив державної гідної України як феномену Духа залишався константою вітчизняного й екзильного мистецтва. Спадщина письменників-класиків, світочів рідного народу і людства, є одним із потужних духовних генераторів пам'яті нації. Створена ними література, присвячена історичній долі Батьківщини, була всім – історіографією, філософією, трибуною нації, святою скрижаллю свободи. Оскільки ж навіть принагідні згадки про українську державність і національну окремішність українців, самобутність їх культури нещадно переслідувались і карались чужими владами, слід позбутися мороку незнання, вивести під світло істини заборонену тоталітарними режимами безцінну частину класичної спадщини, присвячену гідній українській Вітчизні. Науковці мають для цього дієву методологію – літературну імагологію, різновид компаративістики.

Вже давнє письменство XI–XII ст. перейняте ствердженням державної і династичної єдності княжої Русі-України та надією на її збереження. Так, національний епос "Слово про Ігорів похід" обстоює єднання русичів, "соборницьки" мислить Київ центром країни, підносить почуття до роду "старого Володимира". Перейнята рішучістю відсічі ворогам, поема золотим словом Святослава апелює до патріотизму князів і народу, "почуття моральної одності" (М.Грушевський) Русі. Згодом образ славної й могутньої Руси плекали творці українського латиномовного письменства Іван Домбровський („Дніпрові камени"), Себастян Кленович („Роксоланія"). Апологія козацької честі і козацької шаблі, що тільки й здатна захистити й відродити "всім нам Україну матір", пронизує й твір „Дума" Йосифа Шумлянського. Цей єпископ, котрий на чолі корогви панцирної кінноти бився з османами під Віднем 1683 р., закликав до єдності перед загрозами сходу: „*Всі візьмімося за руки, / Щоб зуміти вийти з муки*". Український патріотизм та державна ідея визначили барокову пісню "Всі покою щиро прагнуть" його сучасника І. Мазепи, де імперативно звучить заклик до синів оборонити "Матку" і її вольність, батьком котрої Григорій Сковорода в оді «De Libertate» назвав «*героя Богдана*».

Після втрати Україною автономії література Наддніпрянщини стала оберегом справжньої України, плекаючи ідеї її окремішності. Так, у поемі "Енеїда" І.Котляревського втривалено пам'ять про козацьку державу, переможні полки Гетьманщини, відбито автономістичні уявлення автора. Сподіваннями на відродження гідної Вітчизни наснажено Анхізів заповіт Енеєві "*розплодити великий і завзятий рід*", по-господарськи "*жити та поживати*" у новій Трої. Краще майбутнє, згідно поеми, тоді, коли троянці не цілуватимуть "*ноги чиєїсь постола*" (царської). Заслугою великого полтавця є те, що він усупереч "єдинонеділимському" офіціозові, у добу, коли доля України хиталася на важких терезах, підніс почуття національної гідності, вплинув на відродження державницького духу.

Пророк, якнайтісніше пов'язаний із історією рідної землі й нації, геніальний Тарас Шевченко став духовним батьком відроджуваного українства. Прийшовши в світ на прастарій княжій Звенигородщині, він „соборницьки" успадкував козацько-гайдамацьку кров по батькові та західноукраїнську опришківську по матері. Як поет Шевченко поєднав ідеал вільної України як „великої сім'ї" із культом козацького героїзму і християнською свідомістю. Першим із письменників нової літератури Кобзар не назвав себе "*сыном отчизны общей*", а доленосно ствердив: "*на москалів не зважайте*", бо й українці мають "*народ і слово*". Шевченкова поезія стала відображенням гинучої, але незнищенної Вкраїни в нерозривному зв'язку часів. Опанованою як колонія, вона постала з його творів обідраною й заплаканою Ненькою над Дніпром, із кружляючим над козацькою волею орлом-мутантом. Оскільки у рідному краї втрачено долю-волю, бунчуки й гетьманів, а "*над дітьми козацькими / Поганці панують*", Т.Шевченко наснажує козацьку пісню „У туркені, по тім боці…" з „Гамалії" вірою у те, що й Україна, подібно до Порти, розбудує високу державну „*хату на помості*", не розікрадену казну, повну „*талярів*", і потужні збройні сили на чолі з досвідченими „*башами*".

Мислитель гостро скритикував гетьманів неукраїнських орієнтацій – ясновельможних „*рабів, підніжків, грязі Москви, / Варшавського сміття*", всіх мертвих для України, хоча фізично ще існуючих її синів-ренегатів. А зболений аналіз причин поділу українства на недружні табори вилився у благання здолати прірву, інакше не „*оживе добра слава, / Слава України...*". Це „батько Тарас" упроваджував у національну свідомість ту самостійницьку тезу, яку згодом Леся Українка листовно висловила так: Україні не варто чужому „*нікоторому царю а прихилятись*". Уроки минулого, за Шевченком, просто волають про те, щоби не хизуватися значенням ролі козацької держави в долі Європи. Історія вчить не забувати про здобуття Синопу і Трапезунду, але й пам'ятати: бувало, батьки лили кров „*за Москву і Варшаву*", і це призвело до втрати козацької республіки та неволі її синів. Шевченко акцентував довгочасність страждань українства під чужим ярмом та висловив надію на їх дочасність.

Розмірковуючи над причинами трагедій у вірші „Холодний Яр", поет підкреслив небезпеку зневажання історичної правди про Україну. Він урочо заперечив дух руїни образом гайдамацьких душ, які виглядають нового Ґонту, та вагомо провістив: із Холодного Яру „*повіє новий вогонь нової України*". Історіософ саркастично відкинув замір московських „*нових Батиїв*" перетворити батьківщину в дике поле, що його Московщина здаватиме у винайм кому забажає („*Кажуть, бачиш, що все то те / Таки й було наше,/ Що вони тілько наймали / Татарам на пашу*"). Цим він сміливо протиставився фальшивій тезі Поґодіна про княжу Україну як начебто споконвічну власність московитів. „*Правда, воля*" України, як і її сила, згідно Шевченкового афоризму, – тільки у державній „*своїй хаті*".

Українську „*взброєну хату*" у візії ґенія найбільше поруйнувало взаємне поборювання гетьманів різних орієнтацій, внутрішні „*войни й військовії свари*". Від моторошного віщування („*Україну злії люде Присплять, лукаві, і в огні / Її, окраденую, збудять...*") і до твердої певності, Україна „*розтрощить трон, порве порфиру*" „*лукавої споруди*" Росії, – такий вражаючий діапазон мислі митця. Тож Т.Шевченко полум'яною поезією зорієнтував українців до тяжкого змагання за самовизначення України, за народовладну рідну державу, життєвим і творчим подвигом поза межі можливого зрушив краян до вищого існування, став духовим месією українства. Подвиг Шевченка з часом увів Україну в європейський концерт самостійних націй, довів світові дієвість державо- і націотворчої науки „Кобзаря", де Батьківщину потлумачено широко – як сукупність людей і вартостей,

сформованих упродовж тисячоліть на українській історичній території між Попрадом і Кубанню. Тож „Кобзар” належать всій Україні і „*буде говорити за Україну вічно*” (П.Куліш) світові, протиставляючи високі соборні ідеали „загумінковості недоукраїнства” та синдрому малоросійства.

Ці традиції Кобзаря продовжила поезія С.Руданського, А.Свидницького, М.Старицького й Олени Пчілки, «тарасівця» І.Липи, „буковинського Кобзаря” Ю.Федьковича, П.Чубинського, П. Грабовського, П.Куліша і багатьох інших. У часи песимізму вони, зосібна Куліш, надихали громаду емфазою “*Ще не вмерла наша Мати*”, візією воскресіння України з домовини та процвітання її державою від Дунаю до Кубані. А критика міжусобиць, української “*неситої жадоби старшинування*”, міжконфесійного ворогування і ренегатства у його поезії посприяла формуванню української національної свідомості.

Духовна доня Т.Шевченка і П.Куліша, Леся Українка забороненим в СРСР віршем "І ти колись боролась, мов Ізраїль..." сягнула причин деградації рідного краю: Бог оточив Україну "*народами, що, мов леви в пустелі, рикали*", прагнучи її крові; за нашої "*пітьми*" "*брати братів не пізнавали рідних*". Хоча правиця гетьмана Богдана розсіяла ворогів і поєднала братів, на "*землі обітованій*" після Андрусівського перемир'я настали "*Знову тьма, і жах, і розбрат*". Епоха Руїни в історичному моделюванні поетки вподібнена новому "*єгипетському полону*", та не в "*чужій землі, а в нашій власній*". Мукою патріотки пройнято рядки про століття полону в "*ненависній чужині*", мандри безпричальної "*отари і пастухів*". Вони зумовили експресивне прохання "від супротивного" розсіяти бездержавну масу світами, щоби хоч ностальгія навчила вкраїнців шукати батьківщини, цінувати державу. Фінал твору онадієно вірою: Вкраїна не загине в "*вигнанні Чужою-чужиницею в неславі*". Авторка пов□язала кращу її долю із загибеллю "нового Вавилону" та героїзмом "сили молодої", зі звільненням із темниці волі-бранки (“Казка про Оха-чародія”) та захистом волі під "*давніми бунчуками*" ("Пісні про волю").

У західноукраїнській поезії першим із незавуальованої державної перспективи України творив Іван Франко. Недарма його цикл “Україна” четвертувала радянська цензура. Бо ж гімн “Не пора!…” ствердив нездоланність національної ідеї, необхідність служіння не “москалеві й ляхові”, а Матері Вкраїні. Поет закликав її вірних синів до патріотичного єдиномислія, єднання під прапорами барв ланів і неба, виборення суверенності. Гімн став символом піднесення України, виконувався публічно побіч національного гімну. А вірш “Розвивайся ти, високий дубе...” пророкував наближення пори, коли „*Встане славна мати Україна, / Щаслива і вільна, / Бід Кубані аж до Сяну-річки / Одна нероздільна*”. Наука Матері полягає в осуді пролиття братової крові, піднесенні чесної служби для власної хати. Воскресіння ж України, єднання й братання неодмінно, за Франком, приведе до того, що вона “*ґаздою, не слугою*” перед світом стане.

На початку ХХ ст. ідеал повного, нічим не зв’язаного і не обмеженого життя і розвою нації почало втілювати січове стрілецтво. У похідній пісні “Гей, Січ іде!” Франко привітав “усусусів” як патріотичну силу, проголосив: “*В нашій хаті наша воля, / А всім зайдам зась!*”. Пісня, з якою зростав січовий рух, у збірці “Вірші на громадські теми” Франка стала символом державного відродження України. Маловідомий твір “Замість прологу. Святовечірня казка” засобами умовності (політ на крилах херувима над Україною) відтворив бажане: зріст сил народу, завзяття українського духовенства. Просторий рідний край, “*держава*” міст і сіл, згідно натхненних слів Матері, – це “*Мої терпіння всі, моя будучність, слава: / Дністер, Дніпро. і Дон, Бескиди і Кавказ, / Отсе, сини мої, мій чудний рай – для вас!*” [2, с.

25]. Пуантом „казки” є святий заповіт любити свій край, провіщення кінця чужої влади й наруги над українцями. Щоб Україна не опинилася в ролі ковадла для чужих молотків чи кролика для вівісекції, Каменяр поемою “На Святоюрській горі” здекларував принципи зовнішньої політики майбутньої держави. У пролозі ж до поеми “Мойсей” він урочо спророкував перспективу неминучого відродження Вкраїни: вірую “*в силу духа і / В день воскресний твойого повстання*”. В образному баченні Франка візія державної “*путі спасенної*” має пірвати українців до відвоювання Батьківщини, здобуття гідного місця в “*народів вольних колі*” – “*хазяїном домовитим*” удома та на власнім полі від Бескиду до Кавказу. Сюжетна частина “Мойсея” наголошує: кожен народ, якщо не задрімає, зможе виконати цей Божий заповіт, стати “*сіллю землі*”. Тож ця натхненна поема-весільний дар українському народу – незвичайної глибини “*філософський твір про суть історії, національного і особистого життя*” (Ю.Шевельов), заповіт вірності Батьківщині.

Останніми своїми текстами Франко остеріг проти експансіонізму Кремля. В одному з них, “А ми з чим?” (1915), поет піднісся до ствердження необхідності українцям ставати за прикладом інших націй до “*високих брам державного життя*”. Дороговказом у цьому звучить фінал заборонених донедавна “Великих роковин”: “*Довго нас недоля жерла, / Досі нас наруга жре, / Та ми крикнім: “Ще не вмерла, / Ще не вмерла і не вмре!*”. Хоча Франко, в слушній оцінці С.Петлюри “поет національної честі”, й не дочекався “*розвидняющогося дня*” України, однак його творча спадщина і сьогодні могутня духовна зброя, котрою треба гідно розпорядитися.

Збірка “Подорож до Києва” Осипа Маковея унікальна тим, що в казці “На Лисій Горі” герой іще 1898 р. біля Маріїнського палацу висловлює державницьке сподівання: “*нехай би тут лиш не чужинець сидів, / А наш президент України...*”. Кульмінація збірки, алегорія “Воскресення” змінила тужливу візію похорону України на радісну картину її воскресення завдяки самопожертві молодого покоління.

Безперечним внеском у кристалізацію свідомості нації є поезії М.Чернявського, В.Самійленка, С.Черкасенка, В.Пачовського, Б.Лепкого й ін. Відродження фенікса української державності з попелу небуття зродило й ціле гроно творів Олександра Олеся з нагоди «*Великодня Невольників*»; М.Вороного, котрий заповів збройно боротися «*За Україну, за її долю, / За честь і волю, / За народ!*»; П.Тичини, А.Кримського, Олекси Кобця (це той поет, який із тривогою писав „*У Києві забалакали балаканиною балакучі балакуни*”), Людмили Волошки й ін., котрі відтворили загальнонаціональне піднесення через крах російського самодержавства. Водночас цикл Олеся „З щоденника. Р.1917” прозірливо застерігав перед інвазією «*північного привида*» як смертельної загрози для УНР. Свято волі П.Тичина поставив у зв’язок із пролитою кров’ю („Скорбна мати”, „Одчиняйте двері…”, „Пам’яті тридцяти”), зокрема героїв Крут. А його велична ораторія „Золотий гомін” стала і відгуком на І Універсал, яким Центральна Рада проголосила „*Віднині будемо самі творити наше життя!*”, і виразом тривоги за долю держави й народу, загроженого новими Каїнами – північними „катами”.

Значення Юрія Липи-поета етнопедагога й націєтворця Н.Лівицька-Холодна добачила в тому, що він „*без зайвого гуку впливав на духовність великої частини української молоді ...його Україна була „найпрекрасніша з країн”, а одночасно – таємнича і грізна... В той час сам Євген Маланюк малював Україну як безсилу бранку, яку на кожному роздоріжжі ґвалтував хижацький наїзник.... Оптиміст Липа хотів збудити національну гордість*” [1, с. 78], опоетизовуючи „*широку, промінну Україну*” не як абстрактну величину. У циклі „Міста” символами державної

волі та козацької свободи України постали Одеса, Полтава, Кам'янець, Ялта. Речник не показного, дієвого патріотизму й „імперського маринізму”, Липа водночас обстоював закоріненість у рідну землю як запоруку тривання України і її титульної нації. Україна у нього – не зажурена Ненька чи заплакана сиротина, а „*козацька мати, що в серці має незмінне прагнення волі*” (О.Янчук), включає й неукраїнські держави на її території, як Боспорське царство Мітридата IV Євпатора. Втрата держави, що була «як вогненна злива», вірив автор, – є лише „*миттю і пробою*”, виноградник (біблійний відповідник батьківщини) буде відновлено. І хоча її землю покрили „*червоні калюжі*”, вона неодмінно розцвіте, „*як день*”, вільною. Як мовив О.Ольжич, залізною й промінною Українською Державою від Карпат до Паміру.

Внеском Івана Багряного у літературну перцепцію Батьківщини, бачимо примноження іронічно-сатиричних конотацій. Так, автор винахідливо скомпрометував готовність будувати Україну ...в Уругваї („Від'їжджають мавпи на Одесу”), протиставив офіційному переінакшений „Гімн УРСР” „Гряде Україна – Велика Держава!”. Багряний спародіював джерело, принципово стаючи на прю з конформізмом (*„Хоч й розп'ята Україна, / Сяє орденом Тичина. / І радіє Московщина – / „Україна – це Тичина*”).

Борець за Україну мечем і пером, Євген Маланюк вважав вічним її прокляттям незалежність якихось Пашківець (“Побачення”), дике гуляйпільство. Тому він підносив оборонців держави, уявляв полки нових Мазеп (“Зеніт”), міцнив певність: Україна не “*замре калюжею Росії*” (“Діва-Обида”), відроджену державну батьківщину “*новий узріє чоловік*” (“Друге посланіє”). За ідейною послідовністю й художньою силою культивування теми поезія Маланюка стоїть поза конкуренцією у ХХ ст.

У повоєнний час апостольську місію творчої інтелігенції щодо творення духовності нації продовжили „шістдесятники”. Концепт і філософема своєї-чужої України, її народу – "*гайдамацького роду*", який "*ріжуть линвами на обіддя / Кілька сот божевільних літ*", безперечно, центральний у поезії Василя Стуса. Основний пафос віршів героя і мученика – "*найчистіший горній біль*" його душі. Лінію його рефлексії “Україна в антоновім огні” започаткував вірш "За літописом Самовидця", що є пересторогою проти божевілля "*скажених синів України*": "*той з ордами ходить, а той накликає Москву*", так що "*з руїн / Вже мати не встане – розкинула руки в рову*". Передоручивши виражальну функцію їй самій, поет затаврував їх як катів, лютіших од ляхів і бусурменів-бузувірів.

Україна за Руїни асоціюється в Стуса зі спорохнявим предковічним дубом, стає "*все далі*". Далекосяглі результати ворогування братів – утрата державності (медитація "Сто років як сконала Січ"). Вкраїна XIX ст. у баченні автора – "пекельний край" глупої ночі, де німує те, що не мучиться в соловецьких келіях. Але сто років мучених надій і "*крові синів, що за любов тавровані*" Росією, зродили з рабів вірних синів "*України-матері*". Тому вона, рабована віками, у візії мовця не згине. – Навпаки, крута і непокірна, вона росте гнівом і випростовується для змагання за волю, доки не впадуть "тюремні двері" (цикл "Костомаров у Саратові", VI). "Страсті по Вітчизні" (М. Коцюбинська) Стуса-нонконформіста ввібрали й художні позви з компрометацією й деформацією радянським тоталітаризмом ідеї України, свободи нації й людини. Із такою виразністю і болем, у стилі сюру про СРСР-івський "*веселий цвинтар*" у літературі ще не говорилося: "*протух український материк*", бо й немовля вже рветься в манкурти рубати віковий поріг і дідівський патріотизм, – і тому, "*Господом забуті, / Вітчизни просимо, як подання*" ("Порідшала земна тужава твердь..."); благодійник "*із кокардою на кашкеті*" вчить покірний загал жити у соціалістичному раю ("Ось вам сонце..."); у "*білій стужі*"

батьківщини, де не знайдеш і "*червоної тіні калини*", тільки орденоносні пси (четвероногі) демонструють "*державну гордовитість і незламність*" ("Вдасться чи ні...").

У вивіреному колимською далиною баченні й експресивному відтворенні наратором рідна чужина є нестерпною. Це "*погар раю, храм, зазналий скверни*", якому "*за трумно пітьма кам'яна*", "*царство німоти*", "*демократія покори і свобода німувань*". Ізнайдемо в Стуса й моторошні візії, споріднені з Маланюковими, пресвятої зигзиці-матері: "*сміється божевільна Україна / У смертнім леті на чужім крилі*". Ошукана кремлівськими можновладцями, "*оспала, навісна*", Вкраїна собором дзвінким "*написалась на мурах тюрми*" ("На колимському морозі калина..."). Стусові болі за Вкраїну влада розцінила як спробу звести наклеп на радянський лад, а його любов до рідного народу й культури розглядались як злочин, що виявляє тоталітарну "закритість системи", котра планово нищила батьківщину поета. Все ж утрачена земля мислилася Стусом як Богом дане "*на всевіки і віки*" й тому зникоме, але не зникненне; серцям патріотів, їх "*дум смолоскипам, / Розмаяним між чужинецьких вогнів*", під силу змінити упосліджeність України. Велич поета саме й полягає в тому, що він не лише прочув це, а й віддав життя за горді майбутні шлях і лик України, став їх живим утіленням. Як історіософськи мовив Стус-оптиміст про громадян прийдешньої держави, „*Дарує вам безсмертя щедрий вечір / в новій Вітчизні – по громадді спроб*".

Проте саме постання з руїн соборного Дому після воєн і революцій ще не означає завершення страждань народу, як показав Франко у поемі "Мойсей": цей етап може стати початком інакших проблем, інших страждань. Однак альтернативного шляху немає, у чому й переконує натхненне Батьківщиною державницьке слово українських корифеїв і їх класичні тексти – оформлювачі гідної свідомості вільної, нескореної нації, України militans.

Подальші перспективи дослідження проблеми пов'язуємо з монографічним і комплексним вивченням індивідуальних внесків письменників-класиків в олітературнення ідеалу Самостійної і Соборної української Держави, демократичної і правової; естетичної рецепції цього ідеалу у різні епохи, у розмаїтих жанрах і стилях епіки, лірики, драми й мішаних видіів, а також у синтетичних студіях літературних філософії, ейдології і художнього праксису поезії як виховника поколінь. Успішне розв'язання комплексної проблеми можливе при консолідації зусиль теоретиків та істориків літератури, текстологів і джерелознавців та має вестися на комплексному матеріалі з залученням мемуаристики, епістолярію.

Список використаних джерел

1. Лівицька-Холодна Н. Юрій Липа, якого я знала [Текст]/ Н. Лівицька-Холодна // Апостол новітнього українства. – Нью-Йорк, 1959. - 351 с.

2. Франко І. Встане славна мати Україна [Текст] / Упор., вст. ст. Ф.П.Погребенника. – К., 1996. – 49 с.

References

1. Livytska-Kholodna N. (1959) Yurii Lypa, yakoho ya znala. [Yurii Lypa, whom I knew] Apostol novitnoho ukrainstva. New York, 351.

2. Franko, I. Vstane slavna maty Ukraina (1996) / Upor., vst. st. F.P.Pohrebennyka. Kyiv, 49 c.

УКРАИНСКАЯ ПОЭТИЧЕСКАЯ КЛАССИКА КАК ОФОРМИТЕЛЬ ДОСТОЙНОЙ НАЦИИ

В. Ф. Погребенник

Аннотация. *Статья посвящена изучению разноаспектных связей украинской поэзии середины XIX – начала XX века с идеей индепендентизма и идеалом возрождения украинского независимого государства. Исследование состоит в выявлении идейно-эстетических особенностей разработки писателями новой и новейшей литературы Украины мотивов, образов и символов национально-патриотической, государственнической направленности. Охарактеризованы индивидуальные вклады классических авторов в развитие украинской государственнической нации.*

Ключевые слова: *поэзия, национально-патриотический пафос, государство*

UKRAINIAN POETIC CLASSICS AS A DESIGNER OF WORTHY NATION

V. F. Pogrebennyk

Abstract. *The article is dedicated to study combined the variety of connections between Ukrainian Poetry and the independentist idea, the ideal of Ukrainian independent State's rebird, to clarification of the patriotic pathos as a modeling factor of national Poetry's aesthetic system. Described is national literature's contribution to the development of the Ukrainian political ideas and people's dignity. The study is to identify the ideas and aesthetic features of the writer's Ukrainian new and modern Literature processing of motives, images, symbols, etc. national-patriotic, specifically pro-State character as a spiritual dimension epoch of the war struggle for Freedom and Independance. The article discovers tendencies and patterns of development of scientific thought which changed from discussion around the issue of belonging to certain the Ukrainian pro-State literature of such nation writers, as T.Shevchenko, P.Kulish, P.Tychyna and some other national poets of nineteenth – twenteenth centuries.*

Provided are the results of analysis of the specific realization of the great idea of free Ukrainian democratic Homeland in the national poetry heritage from J.Shumlyaskyy, H.Scovoroda and I.Kotlyarevskyy and to lyrics of the Ukrainian prominent writer and dissident V.Stus. In the research the system of poetic significances of the Ukrainian literature's two ages, which are revealed at the explicite and implicite levels of realization, is classified. In the article constants of genesis-typological structure of Ukrainian poetic texst's reality are revealed and considered: literary, philosophical, political, historical sources, legendary components. Contemporary literary studies' instruments are applied and the modifications of the national-patriotic ideas pro own State character in Ukrainian poetic Classics from West and East parts of the country. As a result of the research, the study highlights the role which different techniques (lyrics, epics, ironical, satirical and others) play in the dialogue of the poets with his Motherhood and its people about Ukrainian historical life and contemporary reality.The significance of the classical author's contribution to the development of Ukrainian pro-State nation is also characterized there.

Keywords: *Poetry, national-patriotic pathos, state*

УДК 821.161.2-1.09(092)

ВАСИЛЬ СТУС ЯК ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ У ПОЕЗІЇ ІВАНА СВІТЛИЧНОГО

Г. Л. ТОКМАНЬ, доктор педагогічних наук, професор,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди
E-mail: hanna_Tokman@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6213-2987

Анотація. *Статтю присвячено поезії дисидента Івана Світличного. Дослідниця характеризує образ Василя Стуса у поемах і віршах І. Світличного. Увагу сфокусовано на екзистенціальному смислі тексту та стилі. Стаття містить інтерпретацію художнього тексту та історичний і біографічний контексти. Авторка досліджує художній діалог поета з товаришем. Образ В. Стуса постає як утілення альтернативної вільної України.*

Ключові слова: *поезія, дисидент, образ, екзистенціальний смисл, стиль, контекст, діалог, альтернативна Україна*

Іван Світличний (1929–1992) – видатний український науковець, поет, правозахисник, борець за свободу України. Таку саму характеристику, поставивши на перше місце слово поет, можна дати Василеві Стусу (1938–1985). Духовна, інтелектуальна, життєва спорідненість визначають діалог між цими непересічними особистостями, негасимими світочами нашої культури. Кожний з них мав величезний потенціал для самовираження в мистецтві й науці, проте реалізував його лише частково через злочини СРСР – зазнав ув'язнення, тюрми, таборів, поселення, загинув. Обидві смерті були викликані катуванням: В. Стус пішов з життя за нез'ясованих обставин у камері ізолятора, І. Світличний помер удома, на волі, але нерухомий, бо був у результаті інсульту спаралізований на засланні.

Стосунки науковців, митців, протестантів – багатогранна проблема, яка потребує різноаспектного вивчення. Одна з її граней – художній образ одного друга в поезії іншого, адже в обох митців є твори, де товариш вступає літературним героєм. Ці вірші можуть бути прочитані в різноманітних контекстах – історичному, біографічному, культурологічному, літературному, проте найцікавішим нам видається екзистенціально-діалогічний тип інтерпретації тексту, позаяк проникнення в екзистенційні стани, настрої, розуміння, мотиви вибору є провідними в текстах, а адресування товаришеві чи навіть просто згадка його імені є компенсацією відсутності живого діалогу, що був неможливим через ув'язнення, до того ж у різних місцях. Предметом дослідження в цій статті є Василь Стус як художній образ у поезії Івана Світличного, об'єктом студіювання – поеми «Архімед», «Рильські октави», ліричні твори «Самота», «Парнас», «Провина», «В. Стусові».

Зазначимо, що Василь Стус також створив образ побратима, зокрема у віршах «Не можу я без посмішки Івана…» та «Для Івана Світличного» («Сто плах перейди, сонцеокий…»).

У листах товариші характеризують один одного, визначають місце в долі, у серці. Характеристики тотожні: найкращий, незрадливий друг; найшановніша особистість; найближче по духу існування; велич серця, інтелекту, таланту, якими

© Г. Л. Токмань, 2018

захоплюєшся. Для В. Стуса І. Світличний (старший за віком, учитель, заарештований, коли Василь Семенович ще залишався на волі – гнаний, безправний, але не під арештом) став прикладом незламності й мужності. У есеїстиці «З таборового зошита» В. Стус, саркастично міркуючи про приготування влади до святкування 1500-річчя Києва, створює моторошну картину: «Ніяк не позбудуся враження, що над ювілейним Києвом висить труна Івана Світличного (чи живий він?) – як статуя Ісуса Христа над Римом» [6, с. 526]. Автор «Зимових дерев» і «Палімпсестів» високо оцінив поезію І. Світличного, який у їхньому київському гурті був відомий як науковець, він пише Олегові Орачу (22.11.1977): «Географія (і персоналії) української поезії змінюються – і несподівано зовсім недавно я мав щастя читати вірші Івана Світличного, критика за моєї пам'яті, – і вражений був. У захваті був» [6, с. 546]. Поет цитує вірш старшого побратима «Смертники», який є безкомпромісним викриттям відступництва, духовного самознищення, мовчання зі страху, і підсумовує свої враження: «Оце той голос, якого у вас нема і не може бути – на Вкраїні милій» [6, с. 546]. І навіть іронічно завважує: «<…> "позаарали" його навернули до музи, слава Богу» [6, с. 547]. Отже, неволя, на думку Стуса, стала поштовхом для поетичної творчості Світличного, до того ж у її умовах голос поета пролунав так сильно й чисто, вільно й сміливо, як ніхто не зміг би написати «на нашій не своїй землі» в УРСР.

Іван Світличний у листах визнавав, що Василь для нього серед товаришів найперший (певно, як Михайлина Коцюбинська серед товаришок), він писав дружині (15.10.1974): «<…> про Василя я багато думав і думаю, він мені близький навіть з-посеред близьких моїх друзів, і мені цінне кожне його слово» [4, с. 178]. Довідавшись про хворобу друга, І. Світличний розповідає дружині (09.02.1976) про діагноз і свої переживання: «Дуже непокоїть мене, та й не тільки мене, доля Валиного чоловіка [так називали Василя Семеновича для конспірації – Г.Т.]. <…> Він мені вже й сниться ночами (а ти ж знаєш, як я його люблю, як нікого іншого з чоловіків)» [4, с. 306]. Старший із друзів за віком і тюремним строком розумів Стусовий неспокій на волі і заздрість до тих, кого вже ув'язнили, адже такого порозуміння, суголосності внутрішніх голосів у Світличного не було ні з ким, тож у листі до дружини (05.09.1974) він зазначав: «Що йому [В. Стусові – Г.Т.] зараз краще – я не тільки вірю, але й глибоко переконаний, що це справді так, можна сказати, знаю це з власного досвіду – я маю такий самий характер і такі самі самовідчуття» [4, с. 165]. Тому вірші І. Світличного про В. Стуса – це певною мірою й погляд у дзеркало, шлях до себе. Створюючи образ товариша, І. Світличний осмислював своє «Я», долю, цінності, шукав опертя для стійкості, джерела внутрішньої наснаги.

Обом друзям – українським патріотам, правозахисникам – доводилося переживати не тільки переслідування й катування від КДБ, а й інспіровану ним же ненависть цивільного населення, а на поселенні – злобу й жорстокість карних злочинців. Компартійна влада використовувала таку саму лексику, як і сучасна Росія, у листі до Семена Глузмана (2.07.1979) В. Стус розповідає: «Місцева газетка, що чимало паперу витратила на мене, назвала недавно Стуса і подібних до нього "хуже-фашистами", що ладні "резать, грабить, убивать". Отже, коли Ти схожий на Стуса, то ти – теж "хуже-фашиста"» [6, с. 556]. Світличний також був схожий на Стуса: їх єднали засадничі духовні цінності і готовність на самопожертву заради їх збереження; обдарованість науковим та поетичним талантом і неможливість реалізувати Божий дар уповні; мужність, «прямостояння» (М. Коцюбинська) і переживання постійного зазіхання на гідність в умовах фізичної

неволі. А ще: ніжна любов до рідних, щирі товариські почуття до друзів-соузників, висока шляхетність думок і чину, тонкий естетизм – усупереч смороду й бруду навколо. Яким є образ «хуже-фашиста» Василя Стуса в поезії Івана Світличного? У чому сенс діалогу, який образно проводить один поет з іншим? Які глибини екзистенції друга прозирає Світличний, яких таємниць душі торкається? Як ідентифікує?

Образ Василя Стуса в поемах Івана Світличного «Архімед (За Плужниковим "Галілеєм")», «Рильські октави» – параболізований, узагальнений до символу, що постає як результат ідентифікації типів людей: українців у поемі «Архімед», українських митців у поемі «Рильські октави».

У поемі «Архімед» І. Світличний ніби класифікує людей епохи тоталітаризму. На нашу думку, він поділяє Homo sapiens за ознакою: місце людини у боротьбі за такі духовні цінності, як співчуття, гідність, свобода, патріотизм. За критерієм духовної позиції особистості під час тоталітаризму автор поділяє людей на три типи.

Перші – це «острови», які намагаються стояти осторонь, коли руйнується материк духовності. Автор іронізує над бажанням тихеньких відокремити себе від протистояння добра і зла: «Материк не по нас, і Бог з ним» [5, с. 213]. На поетове переконання, це – ілюзія, бо подзвін примусить відповісти за вибір, який – усвідомлено чи неусвідомлено – зробив кожний.

Другі в поетичній класифікації І. Світличного – це плем'я яничарів, це ті, хто зраджує рідні святині і нищить їх. Стисла характеристика цього огидного поетові племені містить домінування відсутності й парадокс:

Подзвін!
Се по племені яничар,
Бездушних вірах,
По безвірних душах [5, с. 213].

Яничари перетворюють духовність на протилежність – антивіру, антидушу.

Автор виокремлює той тип людини, що стоїть на сторожі духовності, характеризує людей протилежної суті – тих, у кого духовна віра і вірна душа. Тільки тут звучать імена. І. Світличний, безперечно, міг би назвати репрезентантів і втікачів на ілюзорні острови, і яничарів, проте, мабуть, вважав, що їхні імена не варті того, щоб бути закарбованими у вірші, а от пречистих і мужніх він називає, підносить їхні імена наче корогви.

По пречистих Стусах,
По Калинцях,
Мужніх Сахарових, Руденках [5, с. 213].

Називання підкреслює високу достойність цього типу людей, поетове протистояння владі, яка таврує їх як ворогів народу, а ще, на жаль, нечисленність самовідданих борців за збереження гуманного в Homo sapiens.

Якщо поема «Архімед» написана з високим пієтетом до автора художнього взірця – Євгена Плужника, то «Рильські октави» мають саркастичну налаштованість до співця «Чумаків». На відміну від більшості своїх колег по перу в'язень сумління Іван Олексійович Світличний мав на це моральне право. Про що ця поема? Про те, що раніше чи пізніше треба відповідати за свій вибір – і ніякі пом'якшувальні обставини не змінять його сутності. Поет-науковець висвітлює саме сутність вибору радянських поетів, котрі тікали від трагедій, які переживала Україна, або навіть оспівували її ворогів. Вибір-втеча, вибір-мовчання, вибір-зрада

– саме ці типи існування, яким для справжнього митця і є художня творчість, саркастично змальовує дисидент-шістдесятник.

Максим Тадейович як образ в поемі І. Світличного тікає від кривавої правди існування українства в ідилію – поезію про природу й кохання («Про що співав він, бард? Про мед і гречку. / Траплялося, Венерам лаври плів» [5, с. 215]); мовчить про тих, «кого в Сибір, на Колиму, / Як в прірву, гнали, хто поліг костями» [5, с. 215]; славить катів України – «не жалів речистих слів / ("Самої правди син" і правди речник!) / Для слави круків… вибачте, орлів» [5, с. 215]. Автор зазначає, що у інших митців були гріхи перед українською музою й гірші: «Були у нього руки не в крові, / Не написав він жодного доноса, / І друга Зерова продав не він, / І сизокрилих до небес підносив не сам» [5, с. 216], проте річ не у ступені екзистенційного бруду в тих, хто тікав, мовчав, славив убивць, сам ставав убивцею, а у високих критеріях, заявлених тими, хто беріг українську музу чистою – «чиста муза Калинців і Стусів» [5, с. 216]. Протягом усієї поеми провідним є саме цей образ – «Калинці і Стуси», живий, з конкретними долями і характерами, і водночас абстрагований, узагальнений за законами естетики, образ-символ.

Образ викликає біографічні алюзії, зокрема нагадування про рішучий усвідомлений вибір правди дисидентами та про їх ув'язнення, обігрується фраза-виправдання репресій «Лес рубят – щепки летят».

Коли ж ліси вирубують на дрова,
Здоровий глузд в Сибір не занесе.
Дурних немає! Хай на ті спокуси
Клюють наївні Калинці і Стуси [5, с. 216].

Світоглядна позиція «Нема краси без правоти», заявлена поетом у вірші-тріолеті «О музо, скурвлена Фемідо!», потверджується в поемі «Рильські октави» на матеріалі контрастного зображення сутностей екзистенційних виборів Максима Тадейовича і Стусів-Калинців як героїв поеми.

Наслідки цих виборів подвійні: 1) очевидні, тут-і-тепер 2) сутнісні, поза часом. Вони різняться так само виразно, як і самі вибори свого мистецького «Я». І нині, і навіки наслідком є слава. Нині: «А Калинців і Стусів крутять в ґудз, / Пропедевтичний Ґудз із болю й нервів» – тоді як на Парнасі «пан Здоровий Глузд» розкошує «в трансі слави і шедеврів». Поет веде чоловічу розмову з колегами по перу – так, як, може, в Україні ще не вів ніхто, не щадить ні скурву українську музу, яка «Підстилкою служити всім готова», ні її співців. І рішуче змінює вінок псевдослави з лаврового на терновий: у час, коли «клубком сплелися добре й зле», справжні герої інші, і справжня слава колись прийде до них, а сьогоднішні вінки злетять, бо фальшиві.

Поети! Не пишайтеся вінцем
Лавровим. Ваш вінець – терновий.
Позаздріть музі Стуса й Калинця.
…А пісня довга. Їй нема кінця [5, с. 218].

Надія на час, на торжество правди, на вічні непроминальні критерії оцінки творів мистецтва, виражена у філософських смислах останньої фрази, співмірна надії Тараса Шевченка: «Чи буде правда меж людьми? Повинна буть <…>» [8, с. 363]. Парадоксальне «Позаздріть музі Стуса й Калинця» під пером Світличного прочитується як глибока шана до побратимів – самобутніх митців і людей, вільних та гідних. Кинуті за ґрати, позбавлені родинного кола, елементарного комфорту, катовані й гнані, вони здобули славу в безкінечному, великому часі, який все розставить по своїх місцях, і скаже правду про кожного, і увінчає достойних.

Якщо поеми місять образ Василя Стуса як символ, то ліричні твори його індивідуалізують, портретують внутрішнє «Я» та освітлюють його унікальне ядро – екзистенцію. У поетичній спадщині І. Світличного бачимо два вірші з епіграфами зі Стуса («Самота», «Провина»), сонет «Парнас» з образом поета, і вірш-присвяту «В. Стусові».

Ліричні твори «Самота» і «Парнас», які розташовані поруч у циклі «Камерні мотиви», складають диптих, пов'язуючись лінією внутрішнього сюжету і образом Василя Стуса. Перший з названих має епіграф: «Самота самоти, / Вузол тиші… В. Стус». Рядки взято з вірша, написаного 1965 р. і вміщеного автором до збірки «Зимові дерева» – у цій же збірці відомий твір, присвячений І. Світличному, «Не можу я без посмішки Івана…».

Вірш «Самота» виражає межову ситуацію в'язня, його самотність, просторову заблокованість, непочутість ніким – ні в тюрмі, ні на волі. «Ти – сам. Ти – сам! Ти сам з собою!!! / Ґати об стіну головою. / Кричи, благай, мордуйся, клич…» [5, с. 140]. Коли твоя самота на самоті і тебе зав'язано у вузол тиші, залишається тільки подумки стати поруч із собою, дивитися на ситуацію ніби збоку і розмовляти із собою, що й робить бранець.

«Парнас» розташований після «Самоти», у цьому сонеті (точніше, у збірці автор звертається до жанру сонетино, удаючись до 4-стопного ямба) ліричний герой знаходить порятунок душі, виривається із самоти, здобуває інший простір замість вузла тиші. До цього твору І. Світличний дібрав епіграф з лірики М. Лермонтова, а саме останній рядок з поезії російського митця «Когда волнуется желтеющая нива…»: «И в небесах я вижу бога» [2, с. 115]. У вірші М. Лермонтова шлях до Бога пролягає через прекрасну природу, ліричний герой через сприймання земної краси приходить до бачення її творця.

Тогда смиряется души моей тревога,
Тогда расходятся морщины на челе, –
И счастье я могу постигнуть на земле,
И в небесах я вижу бога… [2, с. 115]

Герой-в'язень І. Світличного знаходить інакший, екзистенційний вихід (хай тимчасовий!) із межової ситуації неволі й полишеності. Якщо тебе гнітить зовнішній простір – відкривай інші простори в собі, рятуй свою душу в них.

І враз ні стін, ні ґрат, ні стелі,
І хтось невидимий збудив
Світ Калинцевих візій-див,
Драчеві клекоти і хмелі,
Рій Вінграновських інвектив,
Чаклунство Ліни, невеселі
Голобородькові пастелі
І Стусів бас-речитатив [5, с.140].

Спостерігаємо явище, яке умовно називають «поетична критика»: І. Світличний характеризує творчість своїх сучасників. Образні характеристики, дані в сонеті, глибші за наукові тлумачення, адже образ не вичерпується поняттями, а то й узагалі не надається логічній транспозиції. Так, поетичні характеристики індивідуальних стилів Л. Костенко («чаклунство Ліни») і В. Стуса («Стусів бас-речитатив») літературознавчими термінами не перекласти, адже виражено саме індивідуальну неповторність поетових голосів. Образ Стусового стилю «бас-речитатив» виражає мужність, чоловічий сильний первень поезії і особистості митця, епічність, велич картини світу, створеної ним.

Надалі суб'єктне «Я» у вірші І. Світличного спускається з Парнасу на грішну землю та, ніби ставши осторонь, зіставляє простори поезії і в'язниці: «Парнас! І що ті шмони й допит?» [5, с. 140] Михайлина Коцюбинська так пояснила рятівну силу мистецтва слова для І. Світличного як поета-протестанта і поневоленої людини: «Поетичне слово, читацькі враження, мистецькі ремінісценції – союзники, рятівники. <…> І. Світличний творить собі свій тюремний Парнас, розмовляючи з музами, зі своїми літературними вчителями й побратимами, вливаючись наперекір обставинам у літературний процес» [1, с. 26–27]. В. Стус був в'язневі одним з побратимів, який рятував душу від самотності й неволі навіть на відстані, просто тим, що написав прекрасні вірші, існував, не скоряючись у своєму прямостоянні.

Невольничі шляхи друзів перехрещувалися, проте у просторі, а не в часі, наприклад, у Кучино перебував кожний з них, проте в різні часи. Тарас Салига відзначив парадоксальне посилення єдності непокірних дисидентів в умовах розкиданості по тюрмах, таборах, місцях поселення: «Радянська тюремна каторга політичних однодумців розлучала, але розлучала їх тільки географічно, роз'єднувала їх колючими дротами. Відбуваючи фабриковані судові вироки в різних місцях "необъятной родины", дисидентство ще більше єдналось, гартувалось і між собою гуртувалося, духовно кріпло та браталося часто завдяки унікально винахідливо-хитрим формам епістолярію, віршовим посвятам тощо» [3, с. 21]. Певно, побратимів хвилювала думка зрідні Шевченковій «Чи ми ще зійдемося знову? Чи вже навіки розійшлись?» [8, с. 21], загроза довічної неволі або смерті робила гострішими товариські переживання: друзі турбувалися про фізичний і моральний стан одне одного, підтримували, наснажували, співчували.

І. Світличний бере до сонета «Провина» епіграфом рядок зі Стусової поеми «Потоки»: «Великий гріх на серці я ношу…». У поемі мотив провини є надзвичайно багатогранним, складним психологічно й філософськи. Провина індивідуальна і людини як такої, перед матір'ю і самим собою, мить у переживаннях і постійний тягар, гріх і поштовх до самовдосконалення – це далеко не всі грані образних потоків мислення у тексті В. Стуса. І. Світличний поставився до поетичного рядка парадоксально: він – в'язень, тобто засуджений за провину. У чім вона? Світличний, як і Стус, на суді обвинувачення заперечував, однак сонет розпочинає із чистосердного визнання вини, якого так довго й марно добивалися кати. «Я винен, браття» [5, с. 147]. Проте звертання говорить про те, що йдеться зовсім про іншу провину, а не ту, за яку був ув'язнений бранець сумління, ліричний герой Світличного зізнається не в антирадянській пропаганді та діяльності, а у їх відсутності або бракові. Це – зізнання у провині навиворіт, зізнання-навпаки.

Текст сонета «Провина» внутрішньо дискусійний. Він містить з одного боку чіткий перелік злочинів, у яких зізнається ліричний герой (<…> За беріїв, за Соловки, / За чорні, зганьблені, злочинні / Переґвалтовані роки, / За куці істини нізчимні <…>»[5, с. 148]). Стислість і чіткість формулювань нагадують діловий стиль юридичного документа, проте смисл виражено образно, то й прочитується він багатозначно. Поет називає те, що є спільною відповідальністю суспільства, не відокремлюючи себе від нього. Проте він не розглядає суспільство як сіру одноманітну юрбу, адже кожний має своє існування й свою міру відповідальності за гріхи країни. Болісні нотки власної долі, суголосної з долею інших політв'язнів СРСР, уриваються в зізнання як звинувачення іншим, які не підтримали, не стали поруч у протестах, промовчали або зрадили. «<…> За довбані в катівнях ребра, / За реабілітанські жерби, / За небо, ґратами рябе <…>» [5, с. 148]. Справедливість полягає у відповідальності всіх і кожного за одними критеріями правди – така

поетична позиція І. Світличного, тож його герой завершує зізнання спонуканням до суду:

Судіть мене. Судіть без знижки.
Судіть – я винен – хоч до «вишки».
Мене, а заодно – й себе [5, с. 148].

Поет не заперечує Стусового каяття («Великий гріх на серці я ношу…») – він продовжує його, проектуючи на суспільне життя в СРСР, і відновлює справедливість: відповісти за колективний злочин країни мають усі і кожний – за мірою участі в ньому.

До вірша-присвяти «В. Стусові» І. Світличний бере за епіграф слова Т. Шевченка: «… У нас нема Зерна неправди за собою»: поет ніби продовжує діалог зі Стусовою поемою «Потоки», відчувається, що його «зачепило» самозвинувачення друга, він не визнав його провини, тому з першого ж рядка сперечається з ним.

Коли Твій вистражданий злочин –
Твоя окрадена любов,
Тоді нехай в чаду обмов
Ганьблять Тебе ганьбою збочень,
Відступництва, і зрад, і змов <…>[5, с. 156]

У поемі «Потоки» В. Стус писав про провину перед жінкою, матір'ю, брав на себе гріх їхньої страдницької любові, гріх нещастя, яке приніс своєю долею. І. Світличний називає справжню причину: любов окрадена не тим, хто вірно любить, а тими, хто звинуватив його у збоченнях щодо політики партії і уряду, відступництві від ідей марксизму-ленінізму, зраді СРСР, змові проти радянської влади тощо.

Поет відповідає на сакраментальне питання «А судді хто?»: «Той чорний суд», «пусті, холодні очі». Подано й портрет юрби, яку складають люди маси (Х. Ортега-і-Гассет), ставлення маси до одинокого лицаря гідності й правди передано стисло, з виразним художнім звукописом: «глузи, глум, погорда». Духовна драма українських дисидентів-шістдесятників, яка полягала у відсутності народної підтримки, розуміння, співчуття, висловлена через образ *прірви*, з прірвою поет порівнює очі юрби – це дзеркало колективної душі, у якій безнадійно шукати опертя власному бунтівливому духові.

Образ Василя Стуса у вірші-присвяті постає екзистенціально, тобто завдяки увідчуванню екзистенції поета. Читач не бачить ні портрета, ні вчинків, ні зустрічей героя з іншими людьми – перед ним постає сутність внутрішнього життя людини, її сокровенні почуття, переживання, цінності. Автор пише Ти з великої літери, засвідчуючи дружню близькість стосунків і водночас глибоку повагу до особистості друга, височини його духовного статусу. У цьому близькому і високому Ти поет відчуває страждання – «вистражданий злочин»; психологічну, інтимну травму – «Твоя окрадена любов»; ворожу облогу, у яку потрапила зранена душа, – «в чаду обмов». Він захоплюється мужністю й стійкістю друга – «Той чорний суд Тобі ніпочім», знає, що цінності, які сповідує товариш, несхитні – він «знов і знов» сміливо дивитиметься в пусті очі переслідувачів.

Автор вірша-присвяти не має ілюзій і не намагається посіяти їх в душі товариша, він мовить сувору правду: у ближньому майбутньому змін на краще не буде, а будуть нові випробування, нові невольничі шляхи. Замість пошанівку за відданість Правді поет-дисидент зустріне від натовпу знущання, проте прийме їх так само спокійно, як би прийняв славу: «І будуть глузи, глум, погорда / Тобі

найвища нагорода». Самодостатність, упевненість у правдивості справи, яку захищаєш, внутрішня вищість у стосунках з натовпом, який не розуміє, що творить, – риси «Ти», відкриті І. Світличним.

Поет не грає роль провидця і не виступає пророком – він прозирає лише у дальшу долю Василя Стуса, у його найближче майбутнє, у простір і час його невольничого життя, він добре знає цей простір, випробував на собі цей час. Проте він так само добре знає і «Я» свого друга, його міць, дух, який від нових ударів лише загартується: «І Ти на проби й гарт готов».

Останній терцет сонета – це словесний зримий малюнок, який викликає алюзію Шевченкового «Сну», а саме образу Царя волі, який «В муці, в каторзі не просить, / Не плаче, не стогне!» [7, с. 272]. Обидва поети зображують простори Росії, де, як пише Шевченко, «сніг біліє, / Кругом бори та болота, / Туман, туман і пустота» [7, с. 271]. У картині пера І. Світличного той самий чужий українцеві простір, той самий імперський час, та сама непохитність Людини, яка зберегла волю в своїй душі і не скорилася перед фізичною силою владців та темною психологічною силою натовпу.

Крізь всі Мордовії й Сибіри
Нестимеш гордо світло віри
В свою незраджену любов [5, с. 156].

Мотив любові розпочинає і завершує вірш «В. Стусові», у своїх смислах виходячи за межі любові в родинному розумінні. У сонеті візія ГУЛАГу і товариша в ньому є динамічною і символічною: поет явлений у русі крізь простір і час (спаціалізація простору відбувається завдяки граматичній формі – множина для топонімів Мордовія і Сибір), рухається незгасне «світло віри», символ «незраджена любов» містить систему цінностей, яким відданий В. Стус. І. Світличний ніби підтримує товариша, закликаючи його не до самобичування через біль рідних, а до гордості за свій гідний вибір.

На жаль, вірш таки став пророчим, дальшого майбутнього – за Мордовіями і Сибірами – у Василя Стуса не настало, свіча догоріла там, на чужині, в неволі. Особливістю сонета-присвяти І. Світличного є те, що він написаний за життя адресата, інші відомі твори є віршами-реквіями,-спогадами, -епітафіями (наприклад, Є. Сверстюка «Врізаючись гранітним профілем…», С. Караванського «На смерть поета», Л. Горохівського «Реквієм»). У вірші І. Світличного прочитуються переживання за живого, його фізичний і моральний стан, його завтрашній день, увідчування в душевні рани, передчуття загроз, і понад усе – прагнення простягнути руку допомоги, наснажити, подолати разом усі труднощі й перейти усі біди.

Отже, образ Василя Стуса в поезії Івана Світличного є втіленням найвищих чеснот української людини, високим критерієм для оцінки інших, другом, однодумцем, соузником, людиною зі складним внутрішнім світом, митцем, поетичне слово якого здатне врятувати від самоти й вирвати з неволі чужого замкненого простору. Для І. Світличного в його художніх текстах Василь Стус – надія для України, протиставлення Хохляндії; продовження Плужника і Куліша, а також, як і сам автор, залога свободи, яка колись прийде завдяки і їхньому чину. Поетиці образу притаманні наукова точність характеристик і аналізу ситуацій, метафорика, алюзійність, навмисне змішання дискурсів – поетичного, наукового, табірного, використання лексики із жаргону злочинців, простота й лаконічність синтаксису, художній звукопис, форма сонетино, у якій стиснутий рядок 4-стопного ямба передає мовлення, наближене до усного розмовного, схильність до

афористичності як мовних формул, гра художнім часом і простором – від точної конкретики до зображень крізь час і простір. У контекстах біографії, епістолярію, історії України образ Василя Стуса, створений І. Світличним-поетом, прочитується як їх природний органічний складник, адже герой поем і віршів товариша-однодумця увійшов у історію життя І. Світличного, присутній у листах як адресант, адресат, актор оповіді, є героєм України, борцем за її незалежність і демократичний устрій.

Список використаних джерел

1. Коцюбинська М. Іван Світличний, шістдесятник // Світличний І.О. У мене – тільки слово. – Харків : Фоліо, 1994. – С.5–27.
2. Лермонтов М.Ю. Избранные сочинения [Текст] / М.Ю.Лермонтов. – М. : Худож. лит., 1987. – 623 с.
3. Салига Т. «…В мільйонних митях жити як в одній…» (Іван Світличний без часових кордонів) [Текст] // Українське літературознавство. – 2011. – Випуск 73. – С. 11–27.
4. Світличний І. Голос доби: Листи з «Парнасу» [Текст] / Упорядн. Л.Світлична. – Київ : Сфера, 2001. – 544 с.
5. Світличний І.О. З живучого племені Дон Кіхотів[Текст] / І.О.Світличний, Н.О.Світлична ; упорядн. Кроцюбинська М.Х., Неживий О.І. – Київ : Грамота, 2008. – 816 с.
6. Стус В. Вибрані твори [Текст] / упор. Дмитро Стус. – Київ : Смолоскип, 2012. – 872 с.
7. Шевченко Т. [Текст] / Т. Шевченко // Зібрання творів : у 6 т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т.1 : Поезія 1837-1847. – 784 с.
8. Шевченко Т. [Текст] / Т. Шевченко // Зібрання творів : у 6 т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т.2 : Поезія 1847-1861. – 784 с.

References

1. Kotsyubyns'ka, M. (1994). Ivan Svitlychny, shistdesyatnyk [Ivan Svitlychny, the Sixties]. Svitlychny, I.O. U mene – til'ky slovo – I have only a word, (pp. 5–27). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
2. Lermontov, M.YU. (1987). Yzbrannye sochynenyya [Selected works]. Moscow: Khudozh. lyt. [in Russian].
3. Salyha, T. (2011). «…V mil'yonnykh mytyakh zhyty yak v odniy…» (Ivan Svitlychnyy bez chasovykh kordoniv) ["... In millions of motives, to live like one ..." (Ivan Svitlychnyy without time boundaries)]. Ukrayins'ke literaturoznavstvo. – Ukrainian Literary Studies, 73, 11–27 [in Ukrainian].
4. Svitlychnyy, I. (2001). Holos doby: Lysty z «Parnasu» [Voice of the day: Letters from Parnassus]. Kyyiv: Sfera [in Ukrainian].
5. Svitlychnyy, I.O. & Svitlychna, N.O. (2008). Z zhyvuchoho plemeni Don Kikhotiv [From the living tribe of Don Quixote]. Kyyiv: Hramota [in Ukrainian].
6. Stus, V. (2012). Vybrani tvory [Selected works]. Kyyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
7. Shevchenko, T. (2003). Zibrannya tvoriv [Collected works]. (Vols. 1-4). Kyyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Shevchenko, T. (2003). Zibrannya tvoriv [Collected works]. (Vols. 1-4). Kyyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

ВАСИЛИЙ СТУС КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ В ПОЭЗИИ ИВАНА СВЕТЛИЧНОГО

Г. Л. Токмань

Аннотация. *Статья посвящена поэзии диссидента Ивана Светличного. Исследователь характеризует образ Василия Стуса в поэмах и стихах И.Светличного. Внимание сфокусировано на экзистенциальном смысле текста и стиле. Статья содержит интерпретацию художественного текста, а также исторический и биографический контексты. Автор исследует художественный диалог поэта с другом. Образ В. Стуса предстает как воплощение альтернативной свободной Украины.*

Ключевые слова: *поэзия, диссидент, образ, экзистенциальный смысл, стиль, контекст, диалог, альтернативная Украина*

VASIL STUS AS AN ARTISTIC IMAGE IN POETRY BY IVAN SVITLYCHNY

G. L. Tokman

Abstract. *Ivan Svitlychny (1929-1922) and Vasyl Stus (1938-1985) - prominent figures of Ukrainian culture, poets, scholars, human rights activists, fighters for freedom of Ukraine, political prisoners of the USSR times. The relationship of dissident artists is a multifaceted problem, one of its sides is the artistic image of one friend in the poetry of another. In the works of both artists there are works where the comrade becomes a literary hero. The subject of the study in this article is Vasyl Stus as an artistic image in the poetry of Ivan Svitlychny. Object of study are poems «Archimedes», «Rilsky octaves», lyrical works «Loneliness», «Parnas», «Guilt», «To V. Stus».*

The image of Vasyl Stus in the poems of Ivan Svitlychny «Archimedes (after Pluzhnikov's «Galileo)) », «Rilsky octaves» is summarized to the symbol.

In the poem «Archimedes» I. Svitlychny seems to classify people of the era of totalitarianism by the criterion: the place of man in the struggle for spiritual values. The first are the «islands» that try to stand aside when the continent of spirituality collapses. The second is a tribe of saffron, those who betray their holy shrines and destroy them. The author singles out the third type - people standing on the guard of spirituality. Only here author mentions the names, and the first one is Stus.

The poem «Rylsky octaves» has a sarcastic mood. The poet-scholar highlights the choice of Soviet poets who escaped tragedies that Ukraine has experienced, or even glorified its enemies. I. Svitlychny affirms that «pure Kalynets and Stus' muse» is a true criterion of art. «Kalyntsi and Stusy» is the leading image of the poem. The work is imbued with a deep respect for invincible artists, the author is confident that they will gain glory in time that will tell the truth about everyone.

If the poem depicts the image of Vasyl Stus as a symbol, then the lyrical works individualize him, illuminate the existential. In the poetic legacy of I. Svitlychny we see two verses with epigraphs from Stus («Loneliness», «Guilt»), sonnet «Parnas» with the image of the poet, and poem «To V. Stus».

The poem «Loneliness « expresses the finality of the prisoner's situation, his loneliness, spatial blockade. In the sonnet «Parnas» the hero-prisoner of I. Svitlychny finds an existential exit from the borderline situation of imprisonment and abandonment. In his imagination, his friends-poets come to him and read their poems. V. Stus was one of the comrades who saved his soul even at a distance, with his beautiful verses, his unbroken existence.

The sonnet «Guilt» contains an epigraph from the poem of V. Stus «Streams»: «The great sin on my heart I wear ...». The guilt is multifaceted, complex psychologically and philosophically. I. Svitlychny raises the idea of justice, names the crimes of a totalitarian regime in the USSR.

In the poem «To V. Stus» I. Svitlychny continues dialogue with the friend. In the poem «Streams» V. Stus wrote about guilt before a woman, mother, took upon himself the sin of unhappiness that his fate brought her. I. Svitlychny names the real reason: love is stolen not by those who truly love, but by those who have unjustly condemned and imprisoned him.

A portrait of an indifferent crowd, composed by people of the mass (H. Ortega-i-Gasset), is presented. The spiritual drama of the Ukrainian dissidents of the sixties is expressed through the image of the abyss, the poet compares the eyes of the crowd with the abyss as a mirror of the collective unconsciousness. The image of Vasyl Stus in the poem-dedication appears existentially. The reader manifests the essence of the inner life of man, his intimate feelings, experiences, values. The author writes You with a capital letter, as a manifest to the friendly closeness of their relations and, at the same time, a deep respect for the friend's personality. In this close and mighty You the poet feels suffering; psychological, intimate injury; hostile siege, in which the soul was wounded. He admires the courage and firmness of his friend, knowing that the values that the comrade preaches are unswerving.

The author of the poetry-devotion has no illusions, he says the strict truth: in the near future there will be no change for the better, but there will be new trials, new ways of enslavement. Instead of respect for devotion to the truth, the dissident poet will meet the bullying of the crowd, but will accept them as calmly as he would have received fame. Self-sufficiency, confidence in the truthfulness of the case you protect, inner superiority in relations with the crowd are the features of «You», discovered by I. Svitlychny.

I. Svitlychny, as well as T. Schevchenko in his poem "Dream", depicts the Russian soil, prisons, camps, where people, who fight for freedom, suffer. The hero, created by both poets, is a man, who keeps the freedom in his soul and doesn't obey the physical force of the authorities and the dark psychological strength of the crowd.

The image of Vasyl Stus in the poetry of Ivan Svitlychny is the embodiment of the highest virtues of a Ukrainian man, a high criterion for assessing others, a friend, a like-minded, a person with a complex inner world, an artist whose poetic word can save from solitude. For I. Svitlychny in his artistic texts, Vasyl Stus is a hope for Ukraine, a symbol of freedom.

The poetic of the image is characterized by scientific accuracy of characteristics and the analysis of the situations, metaphors, allusions, the deliberate mixing of discourses – poetic, scientific, camp, the usage of the criminals' jargon, simplicity and terseness of syntax, literary tone painting, the form of sonnet, the inclination to aphorisms, the creative use of artistic time and space.

Keywords: *poetry, dissident, image, existential meaning, style, context, dialogue, alternative Ukraine*

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 378.141.4

ВИЩА ОСВІТА В КООРДИНАТАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ТА БАГАТОДИСЦИПЛІНАРНОСТІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

В. Д. БЯЛИК, доктор філологічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: v.bialyk@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7428-7145

Анотація. *В статті розглядаються проблеми міждисциплінарності та багатодисциплінарності вищої освіти в Україні як ключові аспекти розвитку академічної університетської освіти у сучасних умовах.*

Міждисциплінарність тлумачиться як використання двох або більше дисциплін у їх інтеграції, що призводить до цілісності знань та можливої появи нової дисципліни, водночас багатодисциплінарність охоплює співіснування декількох дисциплін.

На прикладі кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету аналізується імплементація принципів міждисциплінарності та багатодисциплінарності підготовки студентів за спеціалізацією «лінгвістичне забезпечення кібербезпеки».

Освітня програма підготовки спеціалістів передбачає поєднання як предметів гуманітарного циклу, так і дисциплін природничого характеру. В багатодисциплінарному аспекті дисципліни гуманітарного циклу викладаються на додаток до дисциплін природничого циклу, а в міждисциплінарному плані спостерігається інтеграція дисциплін як гуманітарного, так і природничого циклів. У першому випадку природничі дисципліни поєднуються з іншомовною підготовкою, у другому – лінгвістичні дисципліни трансформуються у лінгвально-природничі.

Такий підхід до опанування знаннями у вищому навчальному закладі дає можливість студенту мати не лише набір знань, а й набір компетенцій, котрі дозволяють бути гнучким і краще пристосованим до глобалізованого і мінливого ринку праці.

Ключові слова: *вища освіта, міждисциплінарність, багатодисциплінарність, кафедра комунікативної лінгвістики та перекладу, лінгвістичне забезпечення, кібербезпека*

У сучасних умовах вища освіта, як і освіта загалом, характеризується тенденцією досягнення міжнародних стандартів, зумовленою глобалізаційними процесами. Швидке старіння конкретних знань та інформації в цілому вимагає приділяти якнайбільше уваги розвитку у суб'єкта навчання вмінь і навичок вчитися, розвитку пізнавальних навичок і різних видів мислення, вмінь вирішувати проблеми, знаходити й вибирати нові знання в епоху інформаційного вибуху, зміни в мотивації навчання [1; 8].

Така тенденція передбачає безперервність освіти упродовж всього життя, перехід від предметного до міждисциплінарного навчання, що, безумовно, забезпечує мобільність майбутнього фахівця та його конкурентоспроможність на світовому ринку праці. В Україні цей процес законодавчо закріплений у різних

© В. Д. Бялик, 2018

правових актах [7; 10], відображено в основних принципах розвитку вищої освіти України у контексті Болонського процесу [14]. Вищевикладені положення зумовлюють **актуальність** дослідження проблем оптимізації навчання у вищій школі, переформатування предметно-орієнтованого навчання в площину міждисциплінарності та багатодисциплінарності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як зазначає Т.І. Коваль, наукові положення стосовно міждисциплінарного підходу до підготовки майбутніх фахівців знаходять своє відображення у працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема С. У. Гончаренка, Л. Ф. Каменської, В. Г. Кременя, В. О. Огнев'юка, С. О. Сисоєвої, В. С. Стьопіна, Л. І. Яковенко, В.Д. Шинкарук [16] та ін., які переконані,що зміни парадигм освіти, впровадження інновацій,зокрема сучасних методів, засобів і форм навчання у підготовку фахівців, можливо досягти завдяки взаємодії різних наук, тобто міждисциплінарності. [4, с.40]. Ця ж проблема є актуальною для вищих навчальних закладів і інших країн, які входять в глобальний освітній простір. Так. наприклад, в університетах США студентів уже не задовольняє жодна дисципліна, жодна спеціальність у «чистому» вигляді. Мультидисциплінарність (interdisciplinary) – найпопулярніше поняття, що циркулює в американських університетах і означає спільне вивчення певного складного об'єкта різними дисциплінами (наприклад, вивчення людини психологією, генетикою, соціологією тощо). Міждисциплінарний принцип підготовки фахівців є одним з провідних у вищих навчальних закладах США. Навчальні програми США насичені міждисциплінарними предметами, спрямованими на професійну підготовку [4, с.40; див. також 12].

Метою даної статті є дати короткий огляд теоретичного підґрунтя понять «міждисциплінарність» та «багатодисциплінарність», а також проаналізувати їх впровадження в освітню програму у вищому навчальному закладі.

Результати дослідження та їх обговорення. Термінологічний апарат дослідження охоплює базові терміни – «міждисциплінарність» та «багатодисциплінарність», які, безумовно, корелюють з його базовим інваріантом «дисциплінарність». Очевидно останній може розглядатися як вихідний пункт дискусії, де його трактування видатним філософом Ж. Піаже видається найбільш вдалим, коли він пише, що під дисциплінарністю розуміється «відносно самодостатня, відокремлена сфера людського досвіду, що складається з фахівців певної галузі знань, які переслідують спільну мету і розробляють відповідні поняття, факти, методологію» [17, с.127-139].

Таке визначення, як слушно зауважує Б. В. Манчул, свідчить про те, що дисциплінарна наука – це штучна наука, тому що вона відображає світ окремими частинами, а не в його цілісності. Іншими словами, дисциплінарність – це демаркація знання, котра не завжди відповідає процесам і взаємодіям, які відбуваються реально. [9, с. 100]. Отож для отримання цілісного знання необхідно вдаватися до багатодисциплінарності чи міждисциплінарності як основних підходів опанування знаннями цілісною особистістю, здатною організуватися в постійно змінюючому світі, вирішувати нестандартні життєві завдання, тобто успішно соціалізуватися в суспільстві. Однак, зауважимо, ці терміни не є тотожними і кожен з них має певне смислове навантаження, яке не тільки їх вирізняє, але і вказує на специфічні функції, якими вони характеризуються.

Багатодисциплінарність (мультидисциплінарність, плюродисциплінарність, полідисциплінарність) є, напевне, найдавнішим і найпоширенішим науково-пізнавальним методом, який передбачає співіснування декількох дисциплін. Це в основному співпраця між дисциплінами, що не передбачає їхньої подальшої інтеграції

чи зміни методологічної бази окремої дисципліни. Мультидисциплінарні спільноти складаються з науковців різних галузей, котрі стають рівноправними партнерами в дослідженні певної проблеми [див.: 1; 11]. Це своєрідне «накладання» дисциплін одна на одну. Основним завданням такого синтезу є чітке розмежування функцій і сфер дослідження і, як результат, отримання ґрунтовнішого знання завдяки тому, що кожен працює у своєму дисциплінарному «ареалі», сприяючи у такий спосіб отриманню фахово верифікованих висновків.

На відміну від багатодисциплінарності *міждисциплінарність* (інтердисциплінарність) має інтегральний характер. Як відомо, у найзагальнішому значенні термін «інтеграція» позначає таку тенденцію розвитку науки, що проявляється в об'єднанні розрізнених елементів у цілісну систему, в синтезі знань, які диференціювались у відносно самостійні структури в ході дисциплінарного самовизначення [18].

Інтердисциплінарні дослідження можуть перерости у виникнення нової дисципліни. Вперше термін «інтердисциплінарність» було використано суспільствознавцями всередині 20-х рр. ХХ ст. як певна реакція на занепад традиційної освіти і науки, хоч на необхідність розгляду наукового знання у взаємодії дисциплін уже наголошували у своїх працях Я. А. Коменський (пансофія – всезагальна мудрість), Й.Г. Песталоцці (багатоманітність взаємозв'язків навчальних предметів), К.Д. Ушинський (єдність світу природи і людини) та багато інших [6]. До речі, видатному українському вченому та педагогу К. Д. Ушинському належить думка про те, що усі знання виростають із одного коріння – з навколишньої дійсності, а тому й повинні вивчатися у зв'язках [15]. Вже починаючи з 40-х рр.цей метод набув широко вжитку в суспільно-гуманітарних науках [5]. Інтердисциплінарний метод мав своєрідний революційний характер, тому що він ставив під сумнів не тільки ефективність окремих традиційних дисциплін, а й доцільність самої системи наукового знання. Йшлося радше про неспроможність тогочасної науки реагувати на виклики у своєму традиційному вигляді та неспроможність суто дисциплінарного розв'язання наукових проблем, ніж про певний загальнонауковий синтез. Цікавим є також і лінгвістичний бік цього поняття. Так, префікс «інтер-» може означати об'єднання, поєднання (напр., інтернаціональний) тощо. Водночас він може вказувати і на роз'єднання (інтервал). Тому термін міждисциплінарність має подвійне значення: з одного боку, він створює основу для міждисциплінарної співпраці, а з іншого – вказує на позадисциплінарний простір, проблеми, які наразі не стали предметом дослідження жодного наукового напряму. Таку специфіку в сучасній літературі називають «постдисциплінарністю» чи «антидисциплінарністю» [8, с.15].

Теоретично-правничі засади викладання навчальних дисциплін у вищій школі, як зазначалося раніше, закладені в законодавчому порядку в Законах України [7; 10; див.також 13] і передбачають серед іншого – автономію вищого навчального закладу, що означає самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим із законом (ст. 1 та ін. Закону України «Про вищу освіту»); – дають особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, не тільки право вибору форми навчання під час вступу до вищого навчального закладу, а й право вибору навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої

освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу [3]. Вищі навчальні заклади України намагаються у повній мірі скористатися цими положеннями законів у своїй освітній діяльності, і лідерами у цьому процесі є передові університети нашої країни, серед яких можна відзначити національний університет Києво-Могилянська академія із освітньою програмою за моделлю вільних мистецтв та наук Liberal Arts and Sciences [3, с. 230].

В Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича на базі кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу (далі КЛП) також здійснена спроба міждисциплінарного підходу до освітнього процесу підготовки фахівців із спеціальності «Лінгвістичне забезпечення кібербезпеки» [2].

Підготовка фахівців на кафедрі КЛП здійснюється в рамках спеціальності «Філологія» 035.041 Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно) за освітньою програмою «Англійсько-український переклад». Практичне застосування іноземної мови (англійської) проектується у площину перекладу, що у результаті успішного виконання навчальних планів надає випускнику можливість забезпечення письмової та усної комунікації та інформації в різних галузях народного господарства, науки,техніки, культури шляхом перекладу різноманітних за змістом та жанром текстів іноземною та державною мовами, викладання перекладу у вищих учбових закладах, виконання науково- дослідницької та адміністративної роботи у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та в наукових закладах.

Випускник кафедри КЛП повинен мати фундаментальні знання в даній галузі, володіти двома іноземними мовами та використовувати їх у різних сферах діяльності, пов'язаної з перекладом, перекладати усно та письмово тексти різних типів, реферувати іноземними та державною мовами різноманітні інформаційні матеріали.

Фахівець з письмового перекладу здійснює письмовий переклад науково-технічних, політичних, художніх, ділових текстів з однієї мови іншою, а також інформаційних матеріалів.

Перекладач художньої літератури пристосовується до способу мислення та стилю автора, відтворює соціальні, психологічні, естетичні конотації твору, який він перекладає.

Усний перекладач сприймає і перекладає інформацію в усній формі, оволодіває вміннями та навичками як синхронного, так і послідовного перекладу.

В обох випадках йдеться про професійну майстерність, яка вимагає від перекладача необхідних психологічних та філологічних навичок.

Однак цей класичний підхід до підготовки фахівців у зазначеній сфері є недостатнім, зважаючи на виклики сьогодення в освітній сфері, зумовленими глобалізаційними процесами, та вимагає більш гнучкої університетської політики в аспекті здійснення освітньої діяльності для потреб сучасного ринку праці. Зважаючи на ці чинники, на базі кафедри КЛП ухвалою Вченої ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича вирішено запровадити спеціалізацію «Лінгвістичне забезпечення кібербезпеки» із залученням кадрового складу та навчальних дисциплін, які читаються на кафедрі радіотехніки та інформаційної безпеки (далі РТІБ) цього ж університету у рамках спеціальності 125 «Кібербезпека». Таким чином випускники кафедри КЛП окрім філологічної підготовки отримають і об’єктно-орієнтовану спеціальну підготовку у галузі «Кібербезпека», а фахівці з кібербезпеки кафедри РТІБ отримають відповідну

філологічну підготовку із залученням кадрового складу кафедри КЛП (опанування англійською мовою в спеціальній сфері –кібербезпеці). Така ситуація передбачає реорганізацію навчальних програм у світлі багатодисциплінарності та міждисциплінарності. Окрім загальнофілологічних дисциплін та дисциплін, спрямованих на вивчення іноземної мови та перекладу студентам кафедри КЛП пропонують дисципліни, які є складниками навчального плану спеціальності 125 «Кібербезпека», що дають достатню інформацію для підготовки фахівців у цій галузі (напр.:«Основи функціонування і взаємодії кіберпростору», «Програмне забезпечення об'єктів кіберпростору», «Технології комплексного захисту інформації» тощо). Наявність таких дисциплін у навчальному плані спеціальності Філологія може бути свідченням багатодисциплінарності, яка спрямована на ефективну підготовку фахівців у сучасних умовах.

Водночас, міждисциплінарність виявляється у появі нових дисциплін, таких як : «Лінгвістичне забезпечення програмних продуктів», «Створення баз даних лінгвістичного спрямування», «Термін в лінгвістичній інформатиці» тощо. Аналогічна ситуація передбачається і в плані підготовки фахівців по кафедрі РТІБ, тобто навчальний план спеціальності 125 Кібербезпека доповнюється дисциплінами філологічного циклу для вирішення проблем у дихотомії мова:безпека. Тут серед іншого знаходять місце дисципліни на кшталт «Автоматизована обробка природної мови», «Інформаційно-ресурсне забезпечення лінгвістичної діяльності», «Формальне моделювання об'єктів природної мови», «Комп'ютерна лінгвістика та основи складання лінгвістичних програм» тощо на додаток до інтенсивного вивчення англійської мови.

Висновки і перспективи. Дисципліна «Лінгвістичне забезпечення кібербезпеки» виявляє міждисциплінарні взаємозв'язки з інформатикою, логікою, семіотикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, лінгводидактикою, теорією та практикою перекладу, комп'ютерною лінгвістикою, що є базою для підготовки фахівців у сучасних умовах багатовекторності людської діяльності. Перспективу подальшого дослідження проблеми вбачаємо у застосуванні SWOT-аналізу для виявлення сильних та слабких сторін запровадженої спеціалізації, а також Gap-аналізу для оцінки бажаної та реальної ситуації у процесі підготовки фахівців.

Список використаних джерел

1. Василькова В. В. Междисциплинарность как когнитивная практика (на примере становления коммуникативной теории) [Текст] / В. В. Василькова // Коммуникация и образование. Сборник статей под ред. С. И. Дудника. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2004. – С. 69-88.
2. Додаток 5 до Правил прийому до Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в 2018 році , Перелік конкурсних предметів у сертифікаті Українського центру оцінювання якості освіти (вступних екзаменів , творчих конкурсів [Електронний ресурс] — Режим доступу :http://www.solidstatephys.chnu.edu.ua/res//solidstatephys/novunu/2018/08.02.2018/Dodat-5.pdf — Назва з екрана
3. Зілковська, Л. М. Інтердисциплінарний факультет за моделлю Liberal Arts and Sciences як структурний підрозділ класичного університету [Електронний ресурс] С. 230-233– Режим доступу: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8218/1/230-233%D0%B0.pdf— Назва з екрана.
4. Коваль, Т. І. Міждисциплінарний контекст педагогічної підготовки майбутнього вчителя-філолога в умовах стрімкого розвитку інформаційно-

комунікаційних технологій [Текст] / Тамара Іванівна Коваль // Неперервна професійна освіта: теорія і практика (СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ) Випуск №3-4 (48-49), 2016 С.39-43

5. Колот, А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності [Електронний ресурс] [Текст] / А. М. Колот // Социальная экономика. – 2014. – № 1–2. – С. 76–83. – Режим доступу: http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5927/1/mij.pdf

6. Коменский, *Я.А.,* Локк Д.*,* Руссо *Ж.-Ж.,* Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие /. Сост. В.М.Кларин, *А*.Н.Джуринский. – М.: Педагогика*,* 1989 – 416 с. (Б-ка учителя).].

7. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р., із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 21.02.2014 р. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96- %D0 %B2 %D1 %80 — Назва з екрана

8. Левченко, Т.І. Європейська освіта : конвергенція та дивергенція : монографія/ Т.І. Левченко. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 656 с.

9. Манчул, Б. В.Інтегративні процеси у постнекласичній науці // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. Випуск 534-535. Філософія. – Чернівці, 2011. – С. 100-104.

10. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 р. із змін., внес. згідно із Законами України за станом на 05.07.2015. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 — Назва з екрана.

11. Проект «Тьюнінг» – формування єдиного європейського стандарту вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pca.com.ua/navchannya/proekt-tyuning-formuvannya-yedinogoyevropejskogo-standartu-vishhoyi-osviti/

12. Романовський, О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія [Текст] / О. О.Романовський. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.

13. Сисоєва, С. О. Дискусійні аспекти наукового тезаурусу нового закону України «Про вищу освіту» [Текст] / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. –2015. – № 1–2 (42–43).

14. Хартия основных прав Европейского Союза [Електронний ресурс] : Международный документ от 07.12.2000 г. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524 — Назва з екрана.

15. Ушинский, К. Д. Проблемы педагогики / К. Д. Ушинский. – М., 2002. – 592 с.

16. Шинкарук В.Д. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України. / В.Д. Шинкарук // Науково-практичне видання «Вища школа» Вип. 5 – 2007. – С. 3-16.

17. Piaget, J. The Epistemology of Interdisciplinary Relationships [Text] /Jean Piaget //Interdisciplinarity. Problems of Teaching and Research in Universities. – Paris, Organization for Economic Cooperation and Development, 1972. – pp. 127-139.

18. Rahman, S. Logic, Epistemology, and the Unity of Science [Text] /Shahid Rahman, John Symons, Dov M. Gabbay, Jean Paul van Bendegem. – Springer, 2009. – 626 p.

References

1. Vasilkova, V. V. (2004). Mezhdisciplinarnost’ kak kognitivnaya praktika (na primere stanovleniya kommunikativnoy teorii) [Interdisciplinarity as a cognitive practice (on the example of the development of communicative theory)]. // Communication and education. Collection of articles ed. S. I. Dudnik. — St. Petersburg: St. Petersburg Philosophical Society. — P. 69–88.

2. Dodatok 5 do Pravyl pryyomu do Chernivets'koho natsional'noho universytetu imeni Yuriya Fed'kovycha v 2018 rotsi , Perelik konkursnykh predmetiv u sertyfikati Ukrayins'koho tsentru otsinyuvannya yakosti osvity (vstupnykh ekzameniv , tvorchykh konkursiv) [Annex 5 to the Rules of admission to Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University in 2018, List of Competitive Subjects in the Certificate of the Ukrainian Center for Educational Quality Assessment (entrance exams, creative competitions)] — Available at: http://www.solidstatephys.chnu.edu.ua/res//solidstatephys/novunu/2018/08.02.2018/Dodat–5.pdf

3. Zilkovs'ka, L. M. Interdystsyplinarnyy fakul'tet za modellyu Liberal Arts and Sciences yak strukturnyy pidrozdil klasychnoho universytetu [The Interdisciplinary Faculty on the model of Liberal Arts and Sciences as a structural unit of the classical university]. — P. 230–233 — Available at: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8218/1/230–233%D0%B0.pdf

4. Koval', T. I. (2016) Mizhdystsyplinarnyy kontekst pedahohichnoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya–filoloha v umovakh strimkoho rozvytku informatsiyno–komunikatsiynykh tekhnolohiy [Interdisciplinary context of pedagogical preparation of the future teacher–philologist in the conditions of rapid development of information and communication technologies]. // Tamara Ivanivna Koval' // Continuing Professional Education: Theory and Practice (SERIES: PEDAGOGICAL SCIENCES) Issue # 3–4 (48–49). — P.39–43

5. Kolot, A. M. (2014) Mizhdystsyplinarnyy pidkhid yak dominanta rozvytku ekonomichnoyi nauky ta osvitn'oyi diyal'nosti [Kolot A. M., Interdisciplinary Approach as a Dominant of Economic Science and Educational Activity]. // A. M. Kolot // Social Economics. — № 1–2. – P. 76–83. – Available at: http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5927/1/mij.pdf

6. Komenskiy, Y. A., Lokk, D., Russo, Z.–Z., Pestalotstsi, I. G. (1989) Pedagogicheskoye naslediye [Pedagogical heritage]. // Comp. V. M. Klarin, A. N. Djurinsky – Moscow: Pedagogika. – 416 p.

7. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 28.06.1996 r., iz zmin., vnes. z•hidno iz Zakonamy Ukrayiny: za stanom na 21.02.2014 r. [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996, as amended. according to the Laws of Ukraine: As of 02/21/2014]. — Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96–%D0 %B2 %D1 %80

8. Levchenko, T. I. (2007). Yevropeys'ka osvita: konverhentsiya ta dyverhentsiya: monohrafiya [European education: convergence and divergence: monograph]. // T. I. Levchenko – Vinnytsya : Nova knyha. – 656 p.

9. Manchul, B. V. (2011) Intehratyvni protsesy u postneklasychniy nautsi [Integrative Processes in Post–Classical Science]. // Scientific Bulletin of the Chernivtsi University: Collection of Scientific Papers. Issue 534–535. Philosophy. – Chernivtsi. P. 100–104.

10. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 r. iz zmin., vnes. zhidno iz Zakonamy Ukrayiny za stanom na 05.07.2015 [About higher education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 from amendments in accordance with the Laws of Ukraine as of 05.07.2015]. — Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556–18

11. Proekt «T'yuninh» – formuvannya yedynoho yevropeys'koho standartu vyshchoyi osvity ["The Tuning" project is the formation of a single European higher education standard]. — Available at: http://pca.com.ua/navchannya/proekt–tyuning–formuvannya–yedinogoyevropejskogo–standartu–vishhoyi–osviti/

12. Romanovsky, O. O. (2012) Phenomen pidpryemnytstva v universytetah svitu: monographiya [The phenomenon of entrepreneurship of world universities]. Vinnytsya : Nova knyha,504 p.

13. Sysoyeva, S. O. (2015) Dyskusiyni aspekty naukovoho tesaurusu novoho zakonu Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” [Discussion aspects of the scientific thesaurus of the new law of Ukraine “On Higher education”]. Continuing professional education: theory and practice. – № 1–2 (42–43).

14. Khartiya osnovnykh prav yevropeyskogo soyuza [Charter of Fundamental Rights of the Europian Union]. // International document from 07.12.2000. — Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524

15. Shynkaruk, V.D. (2007) Osnovni napriamy modernizatsii struktury vyshchoi osvity Ukrainy. [Main directions of modernization of the structure of higher education in Ukraine].Scientific-practical edition "Higher school", Issue 5, 3-16.

16. Ushinsky, K. D. (2002) Problemy pedagogiki [Problems of pedagogy], Moscow, 592 p.

17. Piaget, J. (1972)The Epistemology of Interdisciplinary Relationships /Jean Piaget //Interdisciplinarity. Problems of Teaching and Research in Universities.Paris, Organization for Economic Cooperation and Development, 127–139.

18. Rahman, S. (2009) Logic, Epistemology, and the Unity of Science. Springer, 626 p.

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КООРДИНАТАХ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТИ И МНОГОДИСЦИПЛИНАРНОСТИ: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ

В. Д. Бялик

Аннотация. *В статье рассматриваются проблемы междисциплинарности и многодисциплинарности высшего образования в Украине как ключевые аспекты развития академического университетского образования в современных условиях. Междисциплинарность толкуется как использование двух или более дисциплин в их интеграции, приводит к целостности знаний и возможного появления новой дисциплины, одновременно многодисциплинарнисть охватывает сосуществование нескольких дисциплин.*

На примере кафедры коммуникативной лингвистики и перевода Черновицкого национального университета анализируется имплементация принципов междисциплинарности и многодисциплинарности подготовки студентов по специализации «лингвистическое обеспечение кибербезопасности».

Образовательная программа подготовки специалистов предполагает сочетание как предметов гуманитарного цикла, так и дисциплин естественнонаучного характера. В многодисциплинарном аспекте дисциплины гуманитарного цикла преподаются в дополнение к дисциплинам естественнонаучного цикла, а в междисциплинарном плане наблюдается интеграция дисциплин как гуманитарного, так и естественного циклов. В первом случае естественные дисциплины сочетаются с иноязычной подготовкой, во втором – лингвистические дисциплины трансформируются в лингвально-естественные.

Такой подход к овладению знаниями в вузе дает возможность студенту иметь не только набор знаний, но и набор компетенций, которые позволяют быть гибким и лучше приспособленным к глобализирующемуся и меняющемуся рынку труда.

Ключевые слова: *высшее образование, междисциплинарность, многодисциплинарность, кафедра коммуникативной лингвистики и перевода, лингвистическое обеспечение, кибербезопасность*

HIGHER EDUCATION IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY AND MULTIDISCIPLINARY: ANALYSIS OF THE PROBLEM

V. D. Bialyk

Abstract. *The article dwells on the problems of interdisciplinarity and multidisciplinarity in higher schools of Ukraine as key aspects of the development of the academic university education nowadays.*

Interdisciplinarity is considered to be the application and integration of two or more disciplines resulting in the holistic knowledge and possible emergence of a new discipline, meanwhile multidisciplinarity embraces the coexistence of several disciplines.

The implementation of the principles of interdisciplinarity and multidisciplinarity of training process for the students majoring in "Linguistic Support of Cybersecurity" at the Department of Communicative Linguistics and Translation of Chernivtsi National University has been analyzed.

The curriculum envisages the training of students where the arts subjects are combined with those of science. The arts disciplines are taught in addition to the science ones with the multidisciplinary approach, while with the interdisciplinary approach the integration of the arts and science disciplines is observed. In the first case the science subjects are supplemented with foreign language training, and in the second case the arts disciplines are transformed into arts and science ones.

This approach in higher education process enables a student to master not only the necessary amount of knowledge but also competences which will make a student more flexible and adapted to the globalized and changeable labor market.

Keywords: *higher education, interdisciplinarity, multidisciplinarity, department of communicative linguistics and translation, linguistic support, cybersecurity*

УДК 378:81

ПРОБЛЕМНО-КОМУНІКАТИВНІ ЗАВДАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

О.В. ІВАНОВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail:ok.ko176@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1439-7996

Анотація. *Стаття присвячена актуальній темі застосування проблемного підходу в процесі викладання англійської мови за професійним спрямуванням студентам закладів вищої освіти. Автор аналізує стан проблеми результативного вивчення професійної англійської мови методистами й психологами й на підставі отриманих результатів пропонує перевірку ефективності застосування проблемно-комунікативних завдань зі студентами технічних спеціальностей на заняттях із «Англійської мови за професійним спрямуванням». Дослідницька діяльність студентів впливає на їхню мотивацію й активність: залучення їх до самостійної пошукової роботи, оволодіння новими видами діяльності, створення проблемних ситуацій. У статті наводяться приклади таких завдань і описується доцільність їх уживання та результати застосування. Автор доходить висновку, що саме такі складові комунікативної методики вивчення іноземної мови із використанням проблемних завдань сприяють виробленню в студентів автоматизму, що забезпечує їм швидкість, гнучкість, стійкість й низький рівень*

© О.В. Іванова, 2018

HIGHER EDUCATION IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY AND MULTIDISCIPLINARY: ANALYSIS OF THE PROBLEM

V. D. Bialyk

Abstract. *The article dwells on the problems of interdisciplinarity and multidisciplinarity in higher schools of Ukraine as key aspects of the development of the academic university education nowadays.*

Interdisciplinarity is considered to be the application and integration of two or more disciplines resulting in the holistic knowledge and possible emergence of a new discipline, meanwhile multidisciplinarity embraces the coexistence of several disciplines.

The implementation of the principles of interdisciplinarity and multidisciplinarity of training process for the students majoring in "Linguistic Support of Cybersecurity" at the Department of Communicative Linguistics and Translation of Chernivtsi National University has been analyzed.

The curriculum envisages the training of students where the arts subjects are combined with those of science. The arts disciplines are taught in addition to the science ones with the multidisciplinary approach, while with the interdisciplinary approach the integration of the arts and science disciplines is observed. In the first case the science subjects are supplemented with foreign language training, and in the second case the arts disciplines are transformed into arts and science ones.

This approach in higher education process enables a student to master not only the necessary amount of knowledge but also competences which will make a student more flexible and adapted to the globalized and changeable labor market.

Keywords: *higher education, interdisciplinarity, multidisciplinarity, department of communicative linguistics and translation, linguistic support, cybersecurity*

УДК 378:81

ПРОБЛЕМНО-КОМУНІКАТИВНІ ЗАВДАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

О.В. ІВАНОВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail:ok.ko176@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1439-7996

Анотація. *Стаття присвячена актуальній темі застосування проблемного підходу в процесі викладання англійської мови за професійним спрямуванням студентам закладів вищої освіти. Автор аналізує стан проблеми результативного вивчення професійної англійської мови методистами й психологами й на підставі отриманих результатів пропонує перевірку ефективності застосування проблемно-комунікативних завдань зі студентами технічних спеціальностей на заняттях із «Англійської мови за професійним спрямуванням». Дослідницька діяльність студентів впливає на їхню мотивацію й активність: залучення їх до самостійної пошукової роботи, оволодіння новими видами діяльності, створення проблемних ситуацій. У статті наводяться приклади таких завдань і описується доцільність їх уживання та результати застосування. Автор доходить висновку, що саме такі складові комунікативної методики вивчення іноземної мови із використанням проблемних завдань сприяють виробленню в студентів автоматизму, що забезпечує їм швидкість, гнучкість, стійкість й низький рівень*

© О.В. Іванова, 2018

напруження в процесі іншомовної комунікації й подальшій професійній діяльності. Перспективами дослідження визначено навчання фахової й наукової іноземної мови на основі комунікативної методики в поєднанні з методом проектної роботи й новітніх інформаційних технологій.

Ключові слова: *комунікативна методика, проблемні завдання, фахова англійська мова, студенти, технічні спеціальності*

Актуальність. Знання фахової англійської мови в сучасному суспільстві стають життєвою необхідністю для становлення й кар'єрного зростання фахівця будь-якої галузі. Відповідно до нових стандартів вищої освіти України до загальних компетентностей майбутнього фахівця належать: здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел і здатність спілкуватися іноземною мовою в професійній (науково-технічній) діяльності, а як відомо мінімум 50 % необхідної інформації з галузі у глобальній мережі Інтернет подано англійською мовою, тож потреба у володінні іноземною мовою для студента є беззаперечною. Зростання освітнього і професійного значення володіння фаховою іноземною мовою дає змогу предмету «Англійська мова за професійним спрямуванням» посісти належне місце серед дисциплін, що вивчаються у закладах вищої освіти. Та, зважаючи на те, що нове покоління вимагає нових підходів, методів і форм у подачі знань, викладачі ставлять собі за мету шукати ефективні шляхи навчання іноземної мови, для швидкого й оптимального засвоєння її студентами. Тож актуальність обраної теми є беззаперечною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методисти неодноразово порушували питання шляхів ефективного засвоєння іноземної мови студентами, використовуючи при цьому різні підходи й методи навчання. Так, О. Комаровою [4] вивчалися шляхи оптимізації вивчення лексичних одиниць зі студентами немовних спеціальностей, О. Карпенко розкрито особливості застосування особистісно-орієнтованого навчання з англійської мови з метою інтенсифікації навчання [3], Н. Яременко розглядає й узагальнює шляхи інтенсифікації викладання іноземної (англійської мови) студентам немовних факультетів [7, с.17], К. Якушко досліджує методику формування іншомовного спілкування майбутніх інженерів із використанням ресурсів авторського електронного курсу професійно-орієнтованої англійської мови механіко-транспортного спрямування [6, с.468].

Окрім застосування й апробації різних методів і підходів до вивчення іноземної мови, необхідно брати до уваги й психологічний аспект, що включає особливості мислення студентів тих чи тих спеціальностей, їхню мотивацію до вивчення іноземних мов (Т. Гончаренко), а також психологічні й педагогічні стратегії подолання тривожності в студентів, які намагаються висловлюватися іноземною мовою, спробі вести діалог з носієм мови з фахових питань, що будуються за твердженням С. Цимбал на засадах спеціальних тренувальних вправ на заняттях з іноземної мови, кооперації й взаємодопомозі, що сприятиме розвитку в студентів самовпевненості й самореалізації [8, с. 102].

Узагальнюючи усі дослідження й беручи до уваги психолого-педагогічний аспект вивчення іноземної мови, ми розглядаємо ефективність і доцільність застосування проблемно-комунікативних завдань на заняттях з «Англійської мови за професійним спрямуванням» для студентів технічних спеціальностей.

Метою статті є аналіз пошуку шляхів ефективного й глибокого вивчення професійної англійської мови студентами будь-яких спеціальностей, у тому числі й технічних.

Виклад основного матеріалу. Студентам технічних спеціальностей притаманні аналітичне мислення, здатність абстрагувати, узагальнювати і

систематизувати сприйняту інформацію, вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. Особливу для студентів технічних спеціальностей схильність до самостійних рішень логічних задач доречно застосовувати в навчальному процесі з іноземної (англійської) мови за професійним спрямуванням, надаючи їм ознак проблемності.

Основна галузь застосування проблемного підходу – мовленнєва діяльність студентів, спрямована на активізацію пізнавального інтересу, який у свою чергу потребує використання різних методів, способів, форм навчання, що сприяють проявам активності й самостійності майбутніх фахівців. На заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням для студентів-інженерів це можуть бути ситуації, в яких вони повинні відстоювати свою думку, наводити на її захист аргументи, докази, використовуючи набуті знання; ставити запитання викладачеві з метою з'ясування незрозумілого, неусвідомленого, заглиблюватися у процес навчання; ділитися власними знаннями з іншими; рецензувати відповіді одногрупників, вносити творчі корективи, давати поради; знаходити не єдину відповідь, а декілька самостійних; здійснювати самоперевірку, аналізувати власні практичні й пізнавальні дії.

На організацію активності впливає й дослідницька діяльність студентів: залучення їх до самостійної пошукової роботи, оволодіння новими видами діяльності, створення проблемних ситуацій. Для удосконалення мовленнєвих умінь та навичок студентів необхідна система завдань і вправ, спрямованих на розвиток творчих здібностей, що передбачають змогу керуватися зразком (пасивна діяльність), вибрати один із декількох запропонованих варіантів (активно-наслідувальна діяльність), створювати щось власне, нове (творча діяльність). Мовленнєві завдання бувають різних видів: аналітичного, аналітико-мовленнєвого (завдання на перебудову, переклад готового тексту з його аналізом), створення власних висловлювань за аналогом; створення власного висловлювання (тексту). Ці завдання лежать в основі системи, спрямованої на орієнтацію послідовності формування мовленнєвих умінь – від аналізу до побудови власного висловлювання.

Активність і самостійність зорієнтовані на користування студентами текстами як дидактичним засобом навчання та спілкування, що забезпечує комплексне формування комунікативних умінь; реалізує потребу передачі думок і почуттів за допомогою тексту. Ця робота передбачає розробку мовленнєвих завдань проблемно-комунікативного характеру, спрямованих на вдосконалення вмінь зіставляти, оцінювати й формулювати власне висловлювання. Знання при цьому засвоюються не в готовому вигляді, а в процесі самостійної розумової діяльності студента, вони стають власним досягненням і дозволяють здійснювати творчу діяльність, мотивом якої є пізнавальний інтерес.

Існують різні прийоми і способи для надання практиці іноземного мовлення проблемного характеру. Один із них – проблемне інформативне читання. Так, наприклад, у процесі засвоєння на механічному факультеті теми «Транспорт України» доречно винести на обговорення питання: «Які територіальні й економічні фактори зумовлюють ключову роль автомобільного транспорту в загальній транспортній системі нашої країни?» Проблемна бесіда може бути організована при роботі в парах або мікрогрупах.

Тема ж для монологічного повідомлення передає проблемну ситуацію і способи її вирішення будуть відрізнятися у різних студентів (наприклад, «Розкажіть, яким видом транспорту ви бажаєте подорожувати, і в чому ви вбачаєте його переваги».

Проблемний підхід є одним із найбільш ефективних засобів формування мовленнєвих умінь і навичок, у результаті застосування якого:

1) навчальна мовленнєва діяльність починає якомога більше імітувати реальне мовленнєве спілкування;

2) забезпечується максимальне урахування вікових та індивідуальних особливостей і можливостей студентів, а також їхні інтереси, зростає позитивна мотивація до вивчення іноземної мови;

3) іноземна мова на заняттях виступає в своїй основній функції – засобу передачі нової інформації [5, с.12].

Способи і прийоми навчання призначені впливати на емоції студентів, сферу їхніх інтересів, сприяти проявам особистого ставлення до того, що говориться чи сприймається.

Комунікативно-мовленнєве спрямування породжується з самої природи мови як засобу спілкування. Це реалізується так, щоб досягти розуміння та спілкування студентами фаховою англійською мовою. Для отримання цього завдання діяльність викладача зосереджена на практичній мовленнєвій діяльності, у результаті якої студенти навчаються вільно будувати власні висловлювання іноземною мовою. Таке розв'язання комунікативних завдань забезпечує формування умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності. Отже, на кожному етапі навчання іноземної професійної мови у вищому закладі освіти повинна бути велика кількість мовленнєвих вправ для практичного оволодіння мовою. Адже, коли необхідно чомусь навчити, найголовніше й найскладніше – пробудити інтерес до того, чому навчаєш, а потім підтримувати зацікавленість протягом усього періоду навчання.

Так, при вивченні теми ***«Land transport»*** можна запропонувати такі види проблемно-мовленнєвих завдань:

Topic «***The museum of Land Transport»***

The authorities in your region have decided to open a museum of land transport. Now you have the opportunity to describe your own project. Present information on:

1) the city in which the museum should be situated;
2) the building it will be housed in;
3) the types of land transport which should be included in the exhibition;
4) the vehicles of the past which will be shown in the museum;
5) the vehicles of the present which will be shown in the museum;
6) transport engineers and scientists whose portraits should be exhibited;
7) people who will visit the museum;
8) why do you think the museum of land transport will be popular.

Під час засвоєння теми «***Travelling»*** пропонується дописати речення, вживаючи модальні дієслова (should, shouldn't, must, mustn't) та продовжити список порад **«Advice to Tourists»**.

We want you to enjoy your holiday. Please, read this information and follow the advice. Add your own propositions and continue the list.

1. .....walk along dark streets at night.
2. .....stay where there are lots of people.
3. .....only carry enough money for that day.
4. .....wear expensive jewelers or watches.
5. .....leave valuables in the hotel safe.
6. .....carry a camera over your shoulder.
7. .....keep all your money in the same bag or pocket.
8. .....remember that your passport and tickets are valuable.

Також можна запропонувати дискусію: the first cars appeared on the roads at the end of the 19th century. Nowadays there are a lot of cars in the streets. In some towns/cities it is very difficult to find parking. We can't imagine life without a car. At the same time driving a car causes a lot of problems. So, is the car our friend or enemy? Discuss the problems in groups of 3-5 students in order to make a decision.

Ігрові форми навчання є пошуковими, оскільки ставлять студентів перед необхідністю самостійно знаходити шляхи розв'язання, а отже, розпізнавати, аналізувати мовні факти, зіставляти їх і формулювати висновки, а це розвиває творчі здібності студента, його увагу, самостійність та ініціативність.

Комунікативна гра ***"A traffic inspector"***

A traffic inspector is examining a student who wants to get a driving license. The student can pass a driving test if he draws the road sign according to its name.

An inspector calls the names of the signs and students draw them:

1) pedestrian crossing; 2) speed limit; 3) no entry; 4) railroad crossing; 5) no parking; 6) no left turn; 7) other dangers; 8) the main road; 9) two ways traffic; 10) load limit; 11) stop; 12) bus stop; 13) children; 14) one way traffic.

Наукова конференція **«A vehicle of the 22nd century»**

A scientific conference of transport engineers will be held in a month in London. You have the opportunity to express your ideas for a vehicle for the 22nd century. In your report present information on:

1) the type of a vehicle which will be used in future;
2) the type and the number of engines which will be installed on this vehicle;
3) the speed of the vehicle;
4) the fuel it will use;
5) the conveniences which will be provided.

Висновки. Отже, завдання комунікативно-проблемного характеру максимально наближені до умов майбутньої діяльності студентів технічних спеціальностей (транспортного профілю) та допомагають отримати корисну інформацію, дають змогу висловити власну думку чи прийняти самостійне рішення у запропонованих ситуаціях. Таким чином, організація процесу вивчення іноземної мови в такий спосіб зробить процес засвоєння й вивчення фахової іноземної мови корисним із моделлю процесу комунікації майбутнього фахівця європейської країни.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у навчанні фахової й наукової іноземної мови на основі комунікативної методики в поєднанні з методом проектної роботи й новітніх інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Английский язык для инженеров: [Текст] Учеб. / Т.Ю. Полякова, Е.В. Синявская, О.И. Тынкова, Э.С. Улановская. – М.: Высшая школа, 2003. – 463 с.
2. Давигора, О. В. Роль і місце практичного навчання в підготовці фахівців аграрної галузі / О. В. Давигора // Форум педагогічних ідей «УРОК». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/48638/
3. Карпенко, О. В. Застосування особистісно-орієнтованого підходу в порцесі викладання іноземних мов / О. В. Карпенко, В.В. Осіров, К.В. Місайлова // Викладання мов на сучасному етапі:між предметні зв'язки. – 2008. – № 14. – С. 101– 108.
4. Комарова, Е. В. Некоторые способы интенсификации процесса обучения иностранному языку в техническом ВУЗе / Е. В. Комарова // Современные научные исследования и инновации – 2015. – № 3. [Электрон. ресурс]. – Режим доступу : http://web.snauka.ru/issues/2015/03/49066

5. Тарнопольский, О.Б. Методика обучения английскому языку на I курсе технического вуза [Текст] / О.Б. Тарнопольский. – К.: Выща школа, 1989. – 160с.

6. Якушко, К.Г. Реалізація педагогічних умов формування іншомовного спілкування майбутніх інженерів [Текст] / К.Г. Якушко // Молодий вчений. – № 7 (34). – Херсон: Гельветика, 2016. – С. 468-471.

7. Яременко, Н.В. Деякі шляхи інтенсифікації викладання англійської мови студентам немовних спеціальностей [Текст] / Н.В. Яременко // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти - № 1, 2016. – С.17-21.

8. Tsymbal, S. Overcoming language anxiety among the English language learners: psychology-pedagogical aspect [Text] / S. Tsymbal // Science and Education. - № 7, 2017. – P. 102-106.

References

1. Anhlyiskyi yazyk dlia ynzhenerov [English for Engineers] (2003).: [Tekst] Ucheb. [Manual]. T.Iu. Poliakova, E.V. Syniavskaia, O.Y. Tynkova, E.S. Ulanovskaia. M.: Vysshaia shkola, 463.

2. Davigora, O. V. Rol i mistse praktichnogo navchannya v pidgotovtsi fahivtsiv agrarnoyi galuzi [Role and Place of Practical Education in Preparation of the Specialists of Agriculture Sphere]. [Text]. Forum pedagogichnih idey «UROK» [Forum of Pedagogical Ideas “LESSON”]. [Electronic Resource]. Rezhim dostupu [Access Mode]: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/48638/

3. Karpenko, O. V. (2008). Zastosuvannya osobistisno-orientovanogo pidhodu v portsesi vikladannya inozemnih mov [Practice of Learner-Centered Approach in the Process of Teaching Foreign Languages]. Vikladannya mov na suchasnomu etapi: mizhpredmetni zv’yazki [Teaching Languages in Recent Times: Interdisciplinary Relationships], № 14, 101–108.

4. Komarova, E. V. (2015). Nekotoryie sposobyi intensifikatsii protsessa obucheniya inostrannomu yazyiku v tehnicheskom VUZe [Some ways of intensification of the process of a foreign language teaching at technical university]. Sovremennyie nauchnyie issledovaniya i innovatsii [Modern Scientific Researches and Innovations], № 3. [Electronic resource]. Rezhim dostupu [Access Mode]: http://web.snauka.ru/issues/2015/03/49066

5. Tarnopolskyi O.V. (1989). Metodyka obuchenyia anhlyiskomu yazыku na I kurse tekhnycheskoho vuza [Methodology of teaching English on the 1st course of Technical University]. K.: Vyshcha shkola, 160.

6. Iakushko K.H. (2016) Realizatsiia pedahohichnykh umov formuvannia inshomovnoho spilkuvannia maibutnikh inzheneriv [Realization of Pedagogical conditions to form foreign communication for future engineers]. [Tekst]. Molodyi Vchenyi [Young Scientist], № 7 (34). Kherson: Helvetyka, 468-471.

7. Iaremenko N.V. (2016) Deiaki shliakhy intensyfikatsii vykladannia anhliiskoi movy studentam nemovnykh spetsialnostei [Some ways of intensification of English teaching to the students of nonlanguage specialties]. Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity [Current problems of Pedagogy, Psychology and Professional Education]. № 1, 17-21.

8. Tsymbal, S. (2017) Overcoming language anxiety among the English language learners: psychology-pedagogical aspect. Science and Education. № 7, P. 102-106.

ПРОБЛЕМНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ ЗАДАНИЯ С ДИСЦИПЛИНЫ «АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ» ДЛЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

О.В.Иванова

Аннотация. *Статья посвящена актуальной теме применения проблемного подхода в процессе преподавания английского языка профессиональной направленности студентам высших учебных заведений. Автор проводит анализ*

проблемы результативного обучения профессионального английского языка методистами и психологами и на основании полученных результатов предлагает проверку эффективности использования проблемно-коммуникативных заданий со студентами технических специальностей на занятиях по «Английскому языку профессиональной направленности». Исследовательская деятельность студентов влияет на их мотивацию и активность: приобщение их к самостоятельной поисковой работе, овладение новыми видами деятельности, создание проблемных ситуаций. В статье приводятся примеры таких заданий, и описывается целесообразность их использования и результаты применения. Автор приходит к выводу, что именно такие составляющие коммуникативной методики обучения иностранного языка с использованием проблемных заданий способствуют формированию у студентов автоматизма, который обеспечивает им скорость, гибкость, стойкость и низкий уровень напряжения в процессе иноязычной коммуникации и последующей профессиональной деятельности. Перспективами исследования определено обучение профессионального и научного иностранного языка на основании коммуникативной методики в сочетании с методом проектной работы и новейших инновационных технологий.

Ключевые слова: *коммуникативная методика, проблемные задания, профессиональный английский язык, студенты, технические специальности*

PROBLEM AND COMMUNICATIVE TASKS ON THE DISCIPLINE «ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES» FOR STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES

O. V. Ivanova

Abstract. *According to European Recommendations, educated person is one who masters a profession, several foreign languages, computer, democratic world view and fundamental culture. The role of foreign language for any specialist is crucial. There are no boundaries between countries in cooperation, collaboration, common investigations, researches, etc. In accordance with New Standards of Ukrainian Higher Education, general competences of future specialist include: ability to find, distinguish and analyse the information from different resources and capability to communicate in foreign language in professional (scientific and technical) situations. The issue of problem approach appliance in foreign language teaching is vital and essential nowadays. The overall aim of English for Specific Purposes teaching and learning is to prepare students to communicate effectively in their academic and professional environments. Teacher should determine the specific communicative skills required and the situations and job-related areas in which their students need to use them. The author has explored the problem of impactful teaching of the professional English done by methodologists and psychologists, and on the basis of obtained results she proposes to use and check the effectiveness of the problem and communicative tasks at the lesson of "English for Specific Purposes". Exploratory activity of the students influences on their motivation and creativity: students' inclusion to independent preconceptual study, mastering new activities and creation of problem situations. The examples of such exercises and tasks are given in the article, and practicability of their appliance and the results are described. These exercises contain the real-life professional situations. The author has concluded that these components of the communicative methodology of teaching foreign language with the use of communicative methodology and problem tasks promote automation of such skills as speed, flexibility, endurance, and low level of intension and pressure in the process of foreign communication and professional activity. The prospects of further investigations are defined in teaching professional and scientific foreign language on the basis of communicative methodology when combined with the method of project work and newest information technologies.*

Keywords: *communicative methodology, problem tasks, professional English, students, technical specialties*

УДК 378.14.015.62

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

С.В.МУДРА, *кандидат педагогічних наук, доцент,*
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: *szasidatel@i.ua*
ORCID: 0000-0002-7524-2026

Анотація. *На сучасному етапі розвитку науки та технологій якість навчання молодого покоління набуває важливого значення. Але які якісно нові знання повинні отримати студенти сучасних українських ВНЗ для подальшого розвитку та становлення економіки України як самостійної та незалежної держави? Адже, загальновизнанним є той факт, що від якості вищої освіти в країні залежить її майбутнє, оскільки система вищої освіти формує найважливіше багатство держави – людський потенціал. Тому підвищення якості вищої освіти та її вплив на розвиток економіки повинно стати стратегічним національним пріорітетом України. Отже, якісна вища освіта – це основна вимога нашого часу. Принципіальною стратегією підвищення якості вищої освіти в цьому контексті є, з одного боку, продовження формування параметрів гармонійно розвиненої особистості та поглиблене самопізнання свого ЕГО, з другого боку – підготовка конкурентоспроможного випускника, який за всіма своїми професіональними знаннями, діловими та особистісними якостями відповідав би посаді, яку займає, і тому соціуму, який буде його оточувати в процесі трудової діяльності. підготовка конкурентноспроможного випускника ВНЗ, як стратегічна мета підвищення якості вищої освіти у контексті трансформації суспільства, дуже пов'язана із сприянням його саморозвиткові у трудовій діяльності через знаходження «свого місця» в організації під час взаємодії з роботодавцями та колегами, вимогам яких він має відповідати, щоб досягти визнання свого ЕГО.*

Ключові слова: *якість освіти, управління якістю освіти, особистість, соціум випускник ВНЗ, професійно-особистісні якості, кваліметричні оцінка*

Актуальність. Сьогодні провідною стратегією подальшого розвитку вітчизняної системи освіти повинно бути завдання навчити студентів самостійно отримувати системні знання, повний набір знань, який є обов'язковим в сучасній Європейській освіті. Також необхідна реорганізація навчального процесу, який давно вже треба було змінити, і в чому немає нічого страшного [1]. Приєднання до Європейського освітнього простору дійсно допоможе нам удосконалювати навчальний процес, підвищуючи його якість. Але заради чого здійснюється цей навчальний процес, нехай навіть найвищої якості? Заради кращого засвоєння знань, навичок та вмінь? Але чи зможе такий випускник вищого навчального закладу принести максимальну користь собі та суспільству? Користь собі – означає самореалізуватися у різних сферах життєдіяльності, в першу чергу, трудовій. Принести користь суспільству – значить задовольнити вимоги як роботодавця так і соціумів, які його оточують, та загальні вимоги держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемой підвищення якості освіти вже займалися: Андреев В.И. Вадимова І., Вазипа К. Я., Віткін А.М., Грішнова О.А., Дарійчук Л., Дмитренко Г.А., Корстаньє, П., Ушаков К., Кеменейд З., Гарр П.,

© С.В.Мудра, 2018

Крижко В.В.та інші. Проблема підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах відображена у Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти та науки України. Цю програму розроблено Міністерством освіти та науки України[1]. Але сьогодні в Україні потрібно вести мову про таку стратегію підвищення якості освіти, яка пов'язана, в першу чергу, з підготовкою цінного кінцевого продукту, а не тільки з підвищенням якості самого навчального процесу. Що ж є цінним (корисним для кожної особистості і суспільства в «обличчі» окремих соціумів) кінцевим продуктом цієї системи? Тобто, якщо людина більшу частину часу із задоволенням працює, із задоволенням проводить час у родині, із задоволенням навчається, із задоволенням перебуває за місцем проживання та відпочинку, це означає, що вона самореалізується. Отже, щоб говорити про самореалізацію людини в даному суспільстві, потрібно домогтися задоволення потреб людини у цих сферах.

Мета дослідження. На жаль, сьогодні вітчизняна система освіти цілком ігнорує аспект особистості, займаючись винятково підвищенням рівня загальних та професійних знань учнів та студентів (як не згадати слова відомого поета: "Нас всех учили понемногу чему-нибудь и как-нибудь ...") ..

Матеріали і методи дослідження У дослідженні застосовано такі **методи**: аналіз наукових та нормативних джерел, узагальнення, систематизація.

Результати дослідження та їх обговорення. Але як не обмежуватися лише «закачуванням» в учнів нових знань згідно міністерських програм, найчастіше відірваних від реалій суспільного розвитку? Така технологія пов'язана з реалізацією наскрізного цілепокладання в системі освіти, починаючи з дошкільного, на основі виміру параметрів цінного кінцевого продукту з використанням кваліметричних оціночних моделей і занесенням результатів у паспорт особистості. Останній «іде» за учнем на протязі всіх років навчання і видається йому після закінчення навчального закладу. При цьому батьки також беруть найактивнішу участь у відстеженні параметрів особитості своєї дитини, стаючи помічниками вихователів, вчителів, викладачів, а потім, і самих учнів. Останні підключаються до самопізнання і самоспостереження після початкової школи.

Отже, на думку автора, підготовка конкурентноспроможного випускника ВНЗ, як стратегічна мета підвищення якості вищої освіти у контексті трансформації суспільства, дуже пов'язана із сприянням його саморозвиткові у трудовій діяльності через знаходження «свого місця» в організації під час взаємодії з роботодавцями та колегами, вимогам яких він має відповідати, щоб досягти визнання свого ЕГО. Тому вже протягом першого року навчання потрібно якнайретельніше переглянути відповідність ділових та особистісних якостей студента його майбутній спеціальності. Вже на цій основі, з урахуванням засвоєних знань, рекомендувати продовжити, або не продовжити, навчання даній спеціальності. Така технологія і буде сприяти самореалізації студента у подальшому житті. Очевидно, що якби зі шкільної лави кожен абітурієнт мав свій паспорт особистості, такий процес у ВНЗ значно полегшився б. Саме цей аспект відповідності самореалізації особистості забезпечить наскрізний цільовий зв'язок між усіма ступенями освіти, починаючи з прийому дитини до дитячого садка і завершуючи випуском у самостійне життя випускника ВНЗ. В цьому випадку людина краще реалізує себе як особистість та головна виробнича сила суспільства. Такий підхід вже фрагментарно висвітлено в деякій науковій літературі [7,8].

Якщо розглядати це поняття з позицій антропосоціального підходу, сутність такого суспільства полягає в системі таких суспільних відносин, які сприяють

самореалізації особистості в рамках загальнолюдської моралі і національних традицій в чотирьох сферах життєдіяльності [2], [3], [5], [6]. Мова йде про трудову діяльність, родину та місце проживання і відпочинку (див. рис. 1).

Для вітчизняної системи освіти наче відсутній той факт, що молодь сьогодні потрібно готувати до чотирьох споживачів: самого себе, свого ЕГО; роботодавця; навколишнього соціуму, включаючи родину; і, нарешті, державу як суспільного інституту, покликаного створювати всі умови для самореалізації особистості в чотирьох сферах життєдіяльності. (рис.2).

Але чи замислювалися ми, якою людина потрібна, в першу чергу, сама собі? Зрозуміло, такою, яка самореалізується, в першу чергу у трудовій діяльності (згадаємо думку українського Сократа Г.Сковороди про те, що людина буде щасливою, якщо знайде «зрідну» працю).

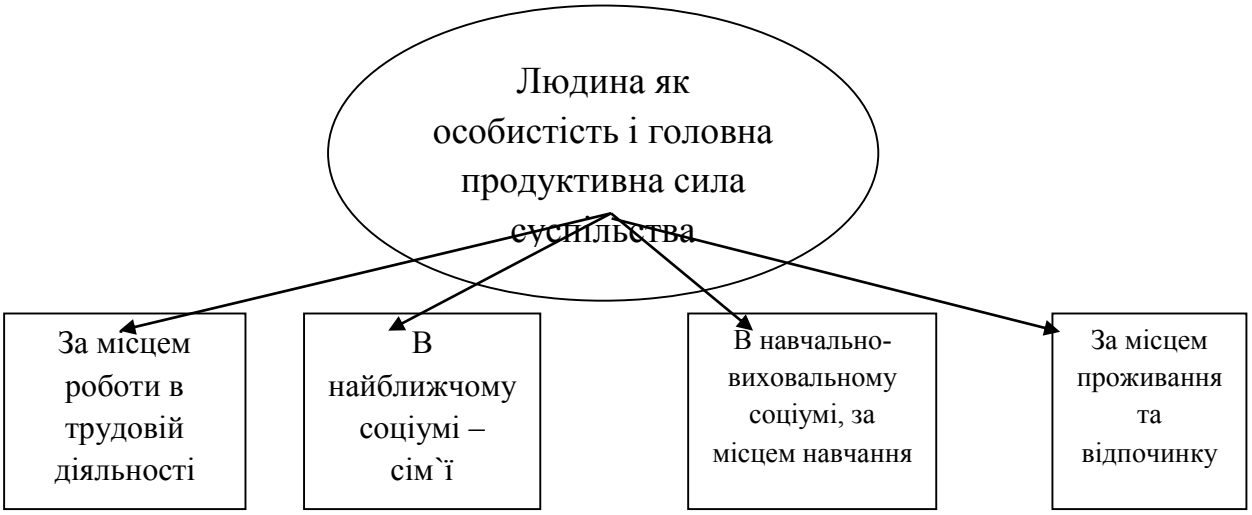

Рис. 1. Сфери самореалізації людини як особистості і головної продуктивної сили суспільства

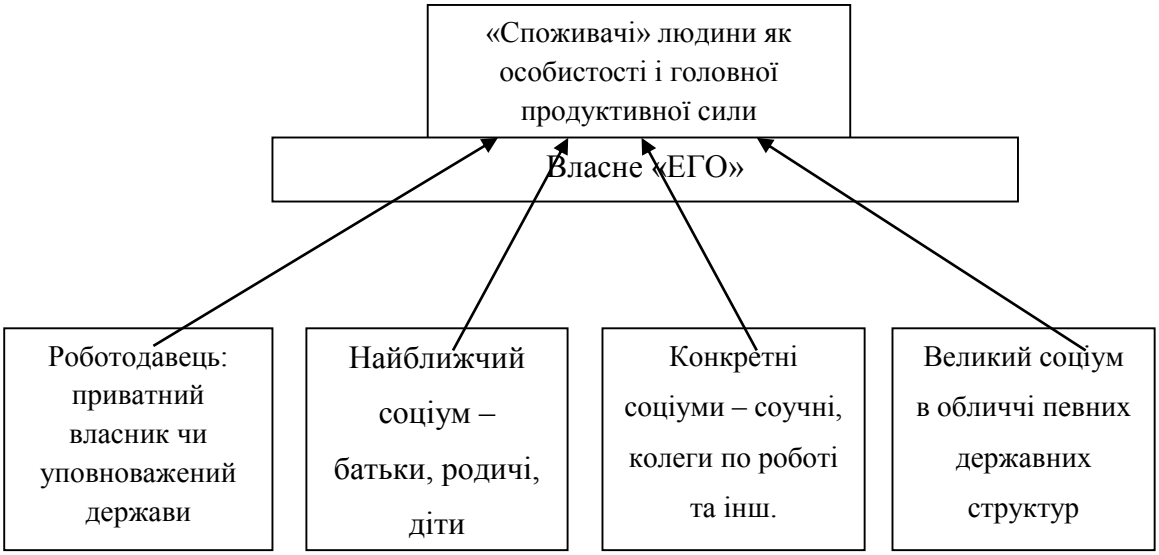

Рис. 2. Зовнішні і внутрішні «споживачі» людини як особистості і головної продуктивної сили суспільства

Отже, завдання системи освіти допомогти їй в цьому. А що потрібно людині, щоб вона із задоволенням працювала? Відповідь очевидна – достойна винагорода за працю, щоб задовільнити свої фізеологічні потреби. Також робота повинна бути улюбленою, відповідати здібностям та діловим якостям фахівця. Для цього людина повинна добре знати свої здібності та характерні риси особистості. Також потрібні толерантні взаємини із керівником та з колегами. Будувати такі взаємини потрібно свідомо, добре знаючи себе і вивчаючи оточуючих (варто пам'ятати, що люди ставляться до тебе так, як і ти до них).

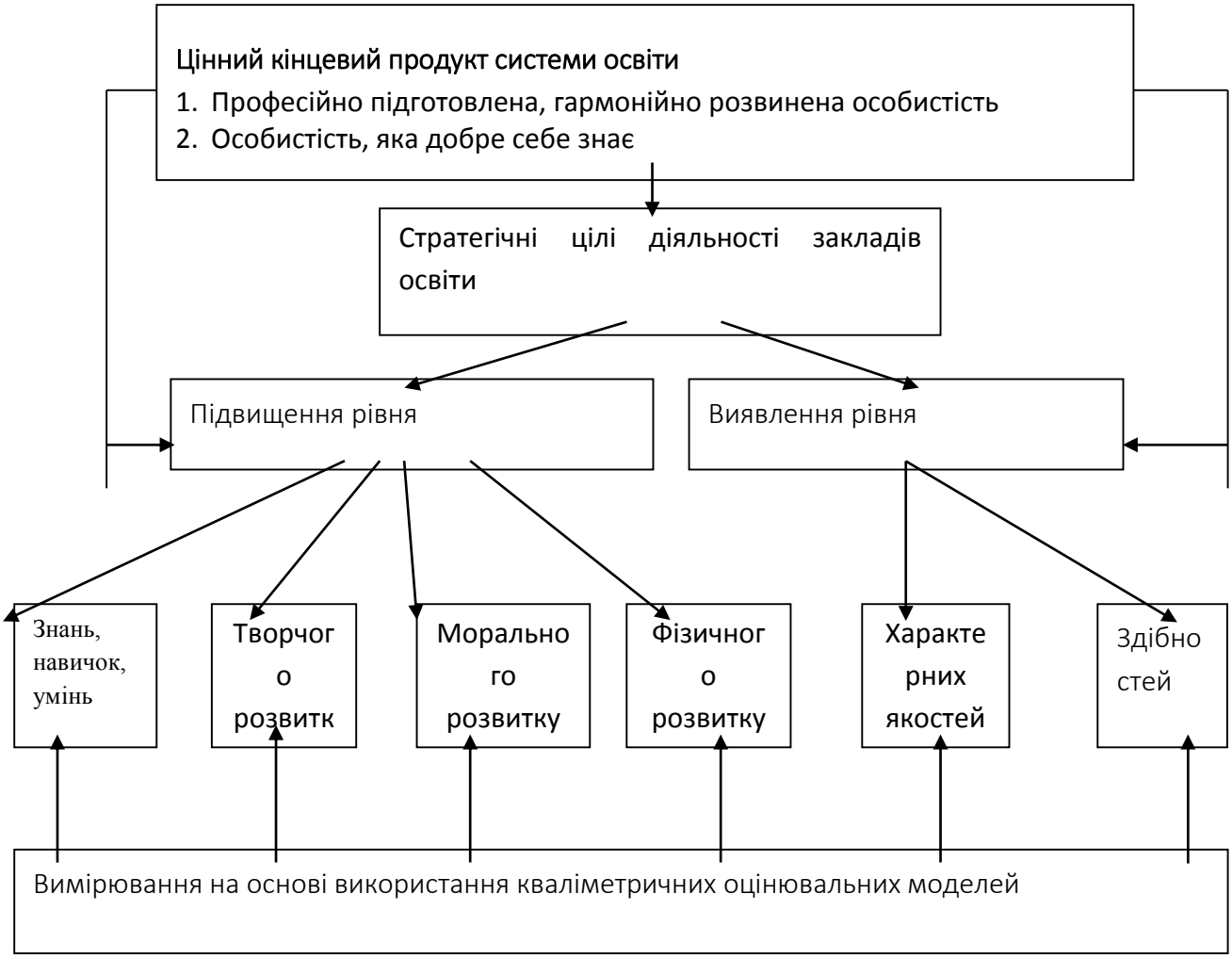

Рис. 3. Стратегічні цілі системі освіти виходячи з цінного кінцевого продукту діяльності закладів освіти

Якою особистість хоче бачити роботодавець? Звичайно такою, що володіє професійними знаннями, навичками та уміннями. Але також і фізично здоровою, а також творчою, здатною самостійно вирішувати задачі в умовах, які постійно змінюються, і, зрозуміло, надійною, яка вміє ладнати з коллективом, поважає колег.Яка людина потрібна соціуму , наприклад, трудовому коллективу? В першу чергу, моральна – добра , чуйна, ввічлива, надійна. Також, бажано, щоб вона була всебічноосвіченою, з якою було б цікаво спілкуватися, з хорошим почуттям гумору і, нарешті, фізично здоровою.

Висновок - система освіти, починаючи з дошкільних закладів, повинна бути орієнтована на двоєдину мету. По-перше – це підвищення рівня гармонійного

розвитку особистості (освіченості, творчого, морального та фізичного розвитку, здоров'я). По-друге – це визначення ступеня наявності певних здібностей та характерних рис особистості, щоб допомогти їй самореалізуватися в подальшому житті (рис.3).У цьому випадку цінним кінцевим продуктом системи освіти є професійно підготовлена гармонійно розвинена особистість, що добре знає себе. Це і буде означати, що вітчизняна система освіти безпосередньо почне сприяти самореалізації в подальшому житті кожного учня, будучи, по суті своїй, найважливішою органічною частиною громадянського суспільства.

Висновки та перспективи. Стратегічне надзавдання всієї системи освіти в умовах формування громадянського суспільства в Україні на етапі її трансформації – всіляко сприяти самореалізації особистості в суспільстві через підготовку мудрих людей, необхідних сім'ї (батькам, родичам), роботодавцям, конкретним оточуючим соціумам і, нарешті, самим собі, завдяки реалізації своїх ЕГО, тобто гармонійно і професійно розвинених. Принципіальною стратегією підвищення якості вищої освіти в цьому контексті є, з одного боку, продовження формування параметрів гармонійно розвиненої особистості та поглиблене самопізнання свого ЕГО, з другого боку – підготовка конкурентоспроможного випускника, який за всіма своїми професіональними знаннями, діловими та особистісними якостями відповідав и посаді, яку займає, і тому соціуму, який буде його оточувати в процесі трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. У передостанньому вагоні? // Інформаційне століття, №3, 2006, с. 52.
2. Болонська Конвенція, спільна заява європейських міністрів освіти 18 – 19 червня 1996 року, м. Болонья// Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.). За редакцією В.Г.Кременя. – Київ – Тернопіль, 2004. – с.20 – 33.
3. Андреев, В.И. Проблемы, базовые понятия и приоритетные стратегии педагогического мониторинга качества образования / В.И. Андреев // Персонал.- 1999.- № 5 (53), приложение № 4.- с.72-76.
4. Грішнова, О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст]/ О.А. Грішнова. –К.: Т-во «Знання», КОО, –2001. –254 с.
5. Дарійчук, Л. Система освіти в Україні: реформування чи оновлення? [Текст]/ Г.А. Дмитренко // Вища школа. – 2004. – №1. – с. 29 – 40.
6. Дмитренко, Г.А. Стратегічний менеджмент у системі освіти: Навчальний посібник [Текст] /Г.А. Дмитренко. – К.: МАУП, 1999.
7. Дмитренко, Г.А. Нова ідеологія фізичного і духовного оздоровлення української нації[Текст] /Г.А. Дмитренко. // Управлінський світ №4, 2005,с.10-13.
8. Шинкарук О.В. Якість професійної підготовки фахівців – невід'ємна вимога до вітчизняної вищої освіти / О.В. Шинкарук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – К.: Міленіум, 2015. – Вип. 220. – С. 215-221.

References

1. U peredostannomy vahoni? // infirmatsiine stolittia№3, 2006, s. 52.
2. Bolonska Konvensia, spilna zaiava ministriv osvity 18-17 chervnia 1996 roku, m. Bolonia // osnovni zasady rozvytru vyschoi osvitu Ukrainy v konteksti Bolonskogo

procesu (dokumenty i materialy 2003 – 2004 rr.). Za redaksiieiu V.G. Kremnia. – Kyiv – Ternopil, 2004. – s.20 – 33.

3. Andreev, V.I. (1999) Problemy, bazovie poniatia I prioritetnye stratehii pedagogicheskogo monitoringa kachestva obrazovania. № 5 (53), prilozhenie № 4.- s.72-76.

4. Grishnova, O.A. (2001) Liudskyi capital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidgotovky. –K.: T-vo «Znannia», KOO, 254 s.

5. Dariichuk, L. (2004) Systema osvity v Ukraiini: reformuvannia chy onovlennia?// Vyshcha shkola. №1. – s. 29 – 40.

6. Dmytrenko, G.A. (1999) Strategichnyi menedzhment u systemi osvity: navchalnyi posibnyk. K.: MAUP

7. Dmytrenko, G.A.(2005) Nova ideologia fizychnodo I duhovnogo ozdorovlennia ukra]nskoi nazii // Upravlinskyi svit №4,s.10-13.

8. Shinkaruk, O.V. (2015) Yakist profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv – nevidiemna vymoha do vitchyznianoi vyshchoi osvity [The quality of professional training of specialists is an inalienable requirement for domestic education]. Herald of the National University of life and environmental sciences of Ukraine / Series "Pedagogy. Psychology. Philosophy." Kyiv, 2015, Issue. 220,215-221.

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ: СТРАТЕГИЯ ПОВЫШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА

С.В.Мудрая

Аннотация. *Цель статьи – показать возможности вовлечения отечественной системы образования в аспекты развития личности, которые сегодня полностью игнорируются, занимаясь исключительно повышением уровня общих и профессиональных знаний учащихся и студентов (как не вспомнить слова известного поэта: "Нас всех учили понемногу чему-нибудь и как-нибудь...") ..*

В исследовании применены следующие методы: анализ научных и нормативных источников, обобщение, систематизация. На современном этапе развития науки и технологий качество обучения молодого поколения приобретает важное значение. Но какие качественно новые знания должны получить студенты современных украинских вузов для дальнейшего развития и становления экономики Украины как самостоятельного и независимого государства? Ведь, общепризнанным является тот факт, что от качества именно высшего образования в стране зависит ее будущее, поскольку система высшего образования формирует важнейшее богатство государства - человеческий потенциал. Именно поэтому повышение качества высшего образования и его влияние на развитие экономики должно стать стратегическим национальным приоритетом Украины. Итак, качественное высшее образование - это основное требование нашего времени.

Ключевые слова: *качество образования, управление качеством образования, личность, социум выпускник вуза, профессионально-личностные качества, квалиметрическая оценка*

QUALITY OF EDUCATION: STRATEGY OF IMPROVEMENT IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE SOCIETY

S.V. Mudra

Abstract. *How can we not only be limited to "pumping" students into new knowledge according to ministerial programs, often detached from the realities of social development? Such technology is associated with the implementation of through-goal-setting in the education system, starting with preschool, on the basis of measuring the parameters of a valuable final product using quali-metric valuation models and entering the results into a person's passport. The latter "goes" for a student during all years of study and is issued to him after the end of the*

educational institution. In this case, parents also take the most active part in tracking the parameters of their child's personalities, becoming assistants of educators, teachers, teachers, and then, and students themselves. The latter connect to self-knowledge and self-observation after elementary school.Thus, according to the author, the preparation of a competitive university graduate as a strategic goal of improving the quality of higher education in the context of the transformation of society is closely linked with the promotion of self-development in the work activity through finding "their place" in the organization when interacting with employers and colleagues, the requirements of which he must answer in order to achieve recognition of his own. Therefore, during the first year of study it is necessary to review as closely as possible the business and personal qualities of the student in his future specialty. Already on this basis, taking into account the acquired knowledge, recommend to continue or not to continue training in this specialty. Such technology and will promote self-realization of the student in the subsequent life. Obviously, if every student had a personal passport from a school bench, this process would be greatly facilitated. It is this aspect of the correspondence of self-realization of the person that will provide a cross-cutting target link between all levels of education, from the adoption of the child to the kindergarten and completing the graduation in the independent life of the graduate of the university. In this case, a person realizes himself better as a person and the main productive power of society. This approach is already fragmented in some scientific literature If we consider this concept from the standpoint of anthropo-social approach, the essence of such a society lies in the system of such social relations that contribute to the self-realization of personality within the framework of universal morality and national traditions in four spheres of life. It is about work activity, family and place of living and rest. As for the domestic education system, the fact that today's youth needs to be prepared for up to four consumers: himself, his own; employer; the surrounding society, including the family; i, finally, the state as a social institution, designed to create all the conditions for self-realization of personality in four spheres of life. But did not we think what a person needs, first of all, herself? Of course, one that is self-actualizing, first of all in labor activity (remember the opinion of Ukrainian Socrates G. Skovoroda about the fact that a person will be happy if he finds "native" labor). So, the educational system's task is to help her in this. What does a person need to work with pleasure? The answer is obvious - a decent remuneration for work to satisfy their physiological needs. Also, work must be beloved, respond to the abilities and qualities of a specialist. For this purpose, a person must know well his abilities and personality traits. Also, you need a tolerant relationship with the manager and colleagues. To build such relationships you need to knowingly, knowing yourself well and studying others (it's worth remembering that people treat you as you do to them).

What person wants to see the employer? Usually one that has professional knowledge, skills and abilities. But also physically healthy and creative, able to solve problems in an environment that is constantly changing, and, of course, reliable, able to get along with the collective, respects of colleagues. What do we need of society, such as collective employment? First of all, the moral - good, sensible, polite, reliable. It is also desirable that she be fully educated, with whom it would be interesting to communicate, with a good sense of humor and, finally, physically healthy.

Conclusion - the system of education, starting with pre-school institutions, should be oriented towards a two-way goal. Firstly, it is an increase in the level of harmonious development of the individual (education, creativity, moral and physical development, health). Secondly, it is a definition of the degree of availability of certain abilities and characteristics of personality in order to help it co-realize in later life (Fig. 3). In this case, the valuable final product of the education system is a professionally trained, harmoniously developed person who knows himself well. This will mean that the domestic education system will directly promote self-realization in the subsequent life of each student, being, in essence, the most important organic part of civil society.

Keywords: *quality of education, quality management of education, personality, college graduate, professional-personal qualities, qualimetry estimation*

УДК 378.147.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДЕКВАТНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

О.Г.ПОНОМАРЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсіві природокористування України
E-mail: kseniaponomar74@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6672-818X

Анотація. *У статті розглядаються питання важливості проведення профорієнтаційної роботи у середніх навчальних закладах освіти, що в майбутньому сприятиме професійній підготовці майбутніх фахівців; використання ефективних засобів профорієнтаційної роботи та в подальшому професійної підготовки майбутніх фахівців; професійного становлення особистості на всіх рівнях освіти; збереження внутрішньої цілісності освіти, її функціональної спрямованості як на вищі духовні цінності, так і на принципи професійної інтеграції особистості.*

Необхідність змістовного наповнення і технології реалізації профорієнтаційної роботи в аспекті орієнтації молоді на професійну діяльність у загальноосвітніх середніх школах України на основі прогресивного досвіду зарубіжних країн.

Система підготовки кваліфікованих спеціалістів є головним завданням професійно-практичної освіти НУБІП України.

Ключові слова: *профорієнтаційна робота, професійне становлення, професійні наміри, професія, компетенція, професіоналізація, особистість*

Актуальність. Проблема визначення професійної адекватності учнівської молоді має велике значення для самореалізації особистості. Сьогодні вона вирішується методами проведення профорієнтаційної роботи.

Професійна орієнтація – це система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування в них уміння аналізувати вимоги різних професій і визначати їхню відповідність власним професійним якостям, шляхи й засоби їхнього розвитку. Для того, щоб у майбутньому молода людина була морально задоволеною і мала високу професійну самооцінку, необхідно створити всі можливі умови для того, щоб вибір професії був адекватним і свідомим. Саме в такому напрямку працюють викладачі гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП, так як в подальшому – це висока продуктивність праці в перспективі, належна якість продукції, це пункт, в якому сходяться інтереси особистості й суспільства, де можливе й необхідне поєднання особистих і загальних інтересів.

Тому **метою** цієї праці є окреслення завдань профорієнтації, яка проводиться викладачами гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України, в свою чергу це ознайомлення учнів шкіл закріплених за факультетом із професіями представленими на ньому та правилами їхнього вибору. Йдеться про такі завдання, як виховання спрямованості молоді на самопізнання і власну активність як основу професійного самовизначення; формування у них вміння зіставляти свої здібності з вимогами, необхідними для набуття конкретної професії, складати на

© О.Г.Пономаренко, 2018

цій основі реальний план оволодіння професією; забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійної спрямованості особистості в педагогіці й психології присвячені теоретичні й практичні дослідження провідних вітчизняних учених і практиків: Б.Л. Вульфсон, Л.І.Глухарев, М.Андерсон, Ю.В.Шишков, Ф.Паде ла Парте, Л.П.Пуховська, П.Глотц, Е.Давіньйон, Ю.де Жувенель, Ю.Борко, F.Vaniscotte, T.Leclercq, Р.Вебер, I.Kandel, E. King та ін.

Методи і матеріали дослідження. Використано комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз і синтез – для вивчення праць вітчизняних і зарубіжних науковців, матеріалів конференцій, періодичних фахових видань, психолого-педагогічної та методичної літератури; зіставлення – для порівняння підходів дослідників до розв'язання проблеми, визначення напрямів наукового пошуку й обґрунтування даної проблематики; порівняльний аналіз, який дозволив порівняти зміст і форми профорієнтаційної роботи та виокремити спільні й відмінні риси в досвіді зарубіжних країн та України; систематизація і узагальнення для формулювання та обґрунтування висновків.

Результати. Упродовж останніх років накопичено достатньо різноманітний соціально-педагогічний досвід щодо сприяння професійному самовизначенню молоді. Такий вид діяльності характеризується цілеспрямованістю, значною кількістю форм і методів роботи, бажанням залучити до неї зацікавлені організації та установи, охопити різні групи молоді та підлітків. В Україні більшість соціальних служб для молоді розробили та здійснюють спеціальні соціальні програми, реалізація яких сприяє не лише професійному самовизначенню, але й працевлаштуванню та професійній зайнятості молоді. У цьому напрямку соціальні працівники як представники усіх соціальних професій активно співпрацюють із різними установами й організаціями, насамперед із центрами зайнятості населення. Однак, дуже важливою складовою цієї роботи має бути залучення саме учнівської молоді до професійного визначення, оскільки соціальні працівники не підміняють і не дублюють діяльність інших спеціалістів, установ, а шукають і впроваджують специфічні форми та методи роботи з молоддю та підлітками. Науково-педагогічні працівники НУБІП проводять роботу з професійного визначення учнівської молоді, співпрацюють з різними установами: підприємствами, приватними структурами, навчальними закладами, громадськими організаціями тощо [3; 4].

В той же час упродовж останніх років проблеми профорієнтації, працевлаштування та вторинної зайнятості молоді дещо загострилися. Тенденція зростання рівня безробіття змушує до пошуку нових і вдосконалення існуючих форм і методів профорієнтаційного впливу на молодь, сприяння підвищенню рівня її професійної підготовки, налагоджування співробітництва із зацікавленими установами й підприємствами, залучення якомога більшої кількості кваліфікованих спеціалістів до надання допомоги молоді (соціальних педагогів, психологів, профконсультантів, соціологів). Під цим кутом зору важливим є врахування зарубіжного досвіду профорієнтаційної роботи.

Установлено, що в нашій країні основними рисами профорієнтаційної роботи у середніх навчальних закладах є такі:

1) відсутність чітко структурованої системи профорієнтації;

2) здійснюється часткове виконання завдань профорієнтаційного спрямування центрами зайнятості, центрами профорієнтаційної роботи, шкільними психологами, вчителями-предметниками, класними керівниками через

профінформацію, профпропаганду, профагітацію, професійний відбір та викладачами ЗВО;

3) організована робота окремих підрозділів центрів зайнятості на рівні областей, міст, районів.

В умовах переходу економіки України на ринкові відносини хочеться акцентувати особливу увагу на необхідності створення спеціальних профконсультаційних бюро у містах і областях, а також міські координаційні ради з профорієнтації, які б допомагали школі розробляти методи профорієнтації, консультували керівників середніх навчальних закладів, вивчали рівень потреб окремого району у кадрах, сприяли у прийнятті випускників на навчання до професійних навчальних закладів з метою розвитку інтересів і нахилів до певних професій, умінь і навиків, цінностей, пов'язаних із вибором професії і визначенням свого місця у суспільстві. Слід сприяти зміцненню зв'язку школи з життям, щоб отримати позитивні результати у підготовці школярів до вибору професії. Така б координація профорієнтаційної роботи дала б змогу розробляти науково обґрунтовані рекомендації для її проведення, коректувати її структуру, формувати кадри, необхідні для даної роботи.

Актуальність даної теми визвана об'єктивними потребами суспільства у висококваліфікованих фахівцях з високим рівнем мотивації до професійної діяльності та недостатньо гнучкої реакції системи середньої освіти; визнанням психолого-педагогічною наукою переваг особистісного підходу до формування професійної спрямованості особистості й домінуванням у навчально-виховному процесі середніх шкіл традиційних методів і форм профорієнтаційної роботи; необхідністю вдосконалення процесу орієнтації шкільної молоді на певні професії й недостатньою розробленістю в сучасній педагогічній науці його науково-педагогічного забезпечення.

На відміну від зарубіжної системи профорієнтаційної роботи, що включає: наявність профрадників у Великій Британії та їхня відсутність в Україні, діагностування індивідуальних нахилів і здібностей учнів за спеціальними методиками у Великій Британії, вивчення британськими школярами вибіркових дисциплін практичного спрямування і щотижнева робота на підприємствах та фрагментальне здійснення анкентування і проведення екскурсій в Україні.

Отже, застосування британського та іншого зарубіжного досвіду здійснення профорієнтаційної, системної роботи є дуже актуальним насьогодні.

Необхідне змістовне наповнення і технології реалізації профорієнтаційної роботи в аспекті орієнтації молоді на професійну діяльність у загальноосвітніх середніх школах України на основі прогресивного досвіду зарубіжних країн (практична орієнтація профорієнтаційної роботи, запровадження спеціальних діагностичних і формувальних методик).

Слід зазначити, що змістові аспекти профорієнтаційної роботи в середніх навчальних закладах більшості зарубіжних країн містять включення програми з профорієнтації як самостійної навчальної дисципліни до навчальних планів. При цьому передбачається значний обсяг практичних занять (щонайменше – протягом 1 тижня) з основних видів трудової діяльності, коли відбувається так звана практична «перевірка» набутого масиву теоретичних відомостей про певну професію в практичному виробничому середовищі.

Слід зазначити, що професійну підготовку учнів в Україні на сучасному етапі варто було б покладати на кабінети профорієнтації в школах, УПК, СПТУ та на виробництві, які є невід'ємною ланкою системи профорієнтації у зарубіжних

країнах, для здійснення цілеспрямованої роботи з професійної орієнтації учнів, що є частиною навчально-виховного процесу.

Зміцнити зв'язки школи з життям, налагодити співпрацю з підприємствами, організаціями, установами та закладами вищої освіти;

Розробити пакети науково-методичних, організаційних матеріалів щодо планування та створення профорієнтаційних інформаційних банків, нову концепцію професійної орієнтації у межах профільного навчання в старшій школі.

Налагодити зв'язок теоретичних знань із практикою та координацію роботи з професійного самовизначення учнів (спостереження за розвитком дитини на певному віковому та соціокультурному онтогенезі.

Проводити консультації щодо вибору професії та навчального закладу, професійний відбір для випускників загальноосвітніх навчально-виховних закладів; професійну діагностику учнів: вивчення інтересів, професійних намірів, схильностей і здібностей;

Практична реалізація професійного відбору (підбору) на основі даних профдіагностики; робота з працевлаштування випускників шкіл, здійснення їхньої професійної і соціальної адаптації;

Використання найбільш ефективних форм профорієнтаційної роботи (екскурсії, зустрічі з фахівцями, колишніми випускниками, вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи) з метою вивчення розвитку у школярів професійних інтересів.

Використання професіограми окремої професії (для ефективного інформування учнів про особливості певної професії шляхом відповідей на спеціально підібрані запитання).

Доцільним також є упровадження інноваційних форм профорієнтаційної роботи:

– виїзні консультування молоді з питань професійного самовизначення та працевлаштування. Така робота має проводитися спільно з представниками ЗВО, юристами, працівниками центрів зайнятості населення, представниками підприємств. Особливу увагу на цьому акцентують, наприклад, працівники райміських центрів ССМ, організовуючи широке інформування молоді про наявність робочих місць у різних регіонах України;

– місячник із профорієнтації «Вибери свою професію». Ця комплексна форма ґрунтується на досвіді попередніх років організації різноманітних заходів щодо профорієнтації молоді: «Ярмарок професій», профорієнтаційні та економічні ігри, лекції з питань економіки та підприємництва, інформування молоді з даних питань. Профорієнтаційна форма роботи дає змогу різним соціальним установам скоординувати свої дії. Вона є досить ефективною в межах однієї області.

– допомога окремим категоріям молоді, зокрема неповнолітнім і тим, хто повернувся з місць позбавлення волі. Значна частина усіх можливих форм роботи соціальних педагогів з такою молоддю припадає саме на надання їй допомоги з соціальної адаптації, профорієнтації та працевлаштування;

– форми працевлаштування та профорієнтаційної роботи для молоді з особливими потребами. У цьому плані можуть бути доречними тримісячні курси здобуття професії для інвалідів, що конкретно допомагає найбільш соціально незахищеній категорії молоді. Вартим уваги є бронювання робочих місць для неповнолітніх із числа дітей-сиріт і молоді пільгового контингенту;

– збори-семінари керівників регіональних підприємств, господарств і фірм із питань працевлаштування учнів і проходження практики студентів у літній період. Це дозволяє постійно тримати під контролем реальні вакантні місця для молоді на

ринку праці і виділити ще один дуже важливий аспект діяльності соціальних педагогів – створення іміджу перспективної ініціативної служби, зацікавленої у вирішенні проблем молоді в соціально-трудовій сфері.

Особливістю профорієнтації у більшості країнах ЄС, є застосування спеціальних методів профорієнтаційної роботи на основі оцінки ринку праці:

- вивчення регіональних і місцевих ринків праці за допомогою методів випадкового відбору, інтерв'ю, співбесіди, аналізу статистичної інформації, аналізу професійно-кваліфікаційної структури виробничих вакансій у регіоні;
- дослідження ринку праці безпосередньо на підприємствах (опитування роботодавців із подальшим аналізом отриманої інформації);
- вивчення результатів навчання шляхом спостереження за кар'єрою колишніх учнів [1; 2; 5].

Таке спрямування профорієнтаційної роботи в європейських країнах зумовлено намаганням забезпечити якість професійної освіти, яка базується на використані стандарту якості ІСО 9000. Це означає, насамперед, не вимірювання якості освіти за певною шкалою, а визначення навчальним закладом свого рівня й систематичну роботу над його підвищенням, що включає і прагнення залучити мотивованих і здібних випускників шкіл до навчання. Відповідно, змінюється і система шкільної освіти у країнах Європи.

Серед завдань і здобутків вибудови нових параметрів обов'язкової освіти для всіх країн Європейського Союзу характерними є такі:

- орієнтація державної політики на підвищення рівня якості професійно-технічної освіти;
- послідовна спрямованість на модернізацію змісту обов'язкової освіти;
- посилена увага до проблеми виховання учнівської молоді, її адаптації до соціальних, політичних, економічних трансформацій і нових цінностей сучасного полікультурного світу.

Результати. Загальноєвропейські освітні тенденції свідчать про врахування того факту, що правильний вибір професії означає не тільки моральне задоволення й високу самооцінкудля фахівця, але й високу продуктивність праці та якість продукції. Тому вибір професії – пункт, у якому співпадають інтереси особистості та суспільства, де можливе й необхідне поєднання особистих і загальних інтересів. Суспільство розширює можливості життєвого самовизначення молоді. Доклавши власних зусиль, молодь може працювати в найрізноманітніших сферах на користь суспільства. Таким чином, професійна трудова діяльність, якій передує правильний вибір, є одним із важливих факторів, що впливає на прийняття сучасною людиною основоположних рішень [3; 4; 5].

Важливим також є те, що у зв'язку із зазначеними тенденціями розвитку європейської освіти науковці країн ЄС визначають профорієнтацію як самостійну галузь знань, яка, однак, формується на рубежі педагогіки, психології, соціології, економіки, філософії, медицини й права.

В умовах ринкової економіки збільшується значимість профорієнтаційної роботи серед випускників шкіл. Тому одним із принципів профорієнтаційної роботи у середніх навчальних закладах зарубіжних країн, стає так званий розвиток кар'єри. Виходячи з цього принципу, школярам необхідно надавати інформацію про можливості, які відкриваються перед ними на ринку праці, про шляхи отримання престижних професій, про умови праці, заробітну плату, перспективи професійного зростання тощо. Профорієнтаційна робота передбачає не лише наявність і доступність інформації про професію, але й знання вимог щодо певної трудової діяльності, яка, у свою чергу, визначає наявність різних якостей і

особливостей особистості, що допомагають у процесі успішного оволодіння професією.

Саме тому реалізація європейських сучасних освітніх вимог до загальноосвітньої школи значно активізує розробку наукових і практичних проблем профорієнтації у напрямах, які допоможуть вирішити практичні питання професійного самовизначення підростаючого покоління. Насамперед, це створення системи профорієнтації, що надає школярам знання для їхнього орієнтування у світі професій, вміння об'єктивно оцінювати свої можливості; використання і вдосконалення діагностичних методик вивчення особистості школярів із метою індивідуальної допомоги при виборі ними професій; розробка теоретичних і методичних основ професійної консультації молоді; реалізація системного підходу до профорієнтації школярів.

Висновки і перспективи. На основі аналізу накопиченого досвіду в галузі теорії і практики європейської профорієнтації координується науково-практична діяльність суспільних інститутів, які відповідають за підготовку підростаючого покоління до вибору професії і вирішують комплекс соціально-економічних, психолого-педагогічних і медико-фізіологічних завдань із вироблення у школярів здатності до професійного самовизначення, яке відповідало б індивідуальним особливостям кожної особистості й потребі суспільства у висококваліфікованих робітниках.

Це здійснюється шляхом розробки нової європейської системи класифікацій, яка надасть можливість легше оцінювати навички та кваліфікації, необхідні для окремих професій, із метою спрощення визначення навичок і кваліфікацій, потрібних для майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Вульфсон, Б. Л. Интеграционные процессы в развитии образования на Западе //Реформы образования в современном мире: глобальные и региональные тенденции. [Текст] / Б. Л. Вульфсон – М.: Изд-во Российского открытого университета, 1995. – С. 24 – 37.

2. Згуровський, М. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції. [Текст] /М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2003. – № 40 (18 жовтня). – С. 17.

3. Пилипчук, О.Ф. Основи вибору професії: В 2-х ч. [Текст] / О. Ф. Пилипчук, М.П.Тименко,М.С. Янцур – Рівне, 1994. – Ч.2 – 215 с.

4. Писарева, Л.И. Реорганизация школьных систем. [Текст] / Л.И. Писарева // Реформы образования в современном мире: глобальные и региональные тенденции.– Изд-во Российского открытого ун-та, 1995. – С. 146– 143.

5. Пуховська, Л.П. Сучасні зарубіжні підходи, ідеї і концепції неперервної освіти. [Текст] / Л.П.Пуховська / Неперервна професійна освіта: Теорія і практика: Зб. Наук. праць /за ред. І. А.Зязюна та Н.Г. Ничкало: У двох частинах: – Ч. 2.– К., 2001. – С. 265–267.

References

1. Vulfson, B.L. (1995). Integratsionye protsesy v razvitiyi obrazovania na zapade [Integration processes in the development of education in the West]. Collection of Scientific Papers, 4, 24–37.

2. Zgurovskiy, M. (2003). Bolonskiy protses: shliahom Evropeyskoyi integratsiyi [Bologna process: by European integration]. Collection of Scientific Papers, 40, 17.

3. Pylypchuk, O.F. (1994). Osnovy vyboru profesiyi [Basics of choosing a profession]. Herald of Rivne, 2, 215.

4. Pisareva, L.I. (1995). Reorganizatsiya shkolnyh system [Reorganization of school systems]. Collection of Scientific Papers, 2, 146–143.

5. Puhovska, L.P. (2001). Suchasni zarubizhni pidhody, idei, kontseptsii nepererivnoyi osvity [Modern foreign approaches, ideas and concepts of continuous education]. Collection of Scientific Papers, 2, 265–267.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДЕКВАТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

О.Г.Пономаренко

***Аннотация**. В статье рассматривается вопрос важности проведения профориентационной работы в средних учебных заведениях, что в дальнейшем будет способствовать профессиональной подготовке будущих специалистов; использование эффективных средств профориентационной работы и в дальнейшем профессиональной подготовки будущих специалистов; профессионального становления личности на всех уровнях образования; сохранение внутренней целостности образования, его функциональной направленности как на высшие духовные ценности, так и на принципы профессиональной интеграции личности.*

Необходимость содержательного наполнения и технологии реализации профориентационной работы в аспекте ориентации молодежи на профессиональную деятельность в общеобразовательных средних школах Украины на основе прогрессивного опыта зарубежных стран.

Система подготовки квалифицированных специалистов является главной задачей профессионально-практической образования НУБИП Украины.

***Ключевые слова:** профориентационная работа, профессиональное становление, профессиональные намерения, профессия, компетенция, профессионализация, личность*

TECHNOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL ADEQUACY OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN TRANSFERS OF EDUCATION HUMANIZATION

O.G. Ponomarenko

***Abstract**. The questions of the necessity of vocational guidance in secondary educational institutions and the further training of future specialists are considered; use of effective means of vocational guidance work and further professional training of future specialists; professional formation of the person at all levels of education; preservation of the internal integrity of education, its functional orientation both on higher spiritual values, and on the principles of professional integration of the individual.*

The need for substantial content and technology for the implementation of career guidance work in the aspect of orienting young people to professional activities in general secondary schools of Ukraine on the basis of progressive experience of foreign countries.

The system of training of qualified specialists is the main task of vocational and practical education of NULES of Ukraine. Vocational guidance with youth is a priority work of the modern school.

The correct choice of profession – an important step in everyone's life. At this stage, it is a specific role for the teacher. On how he would be able, to orient students in the wide world of professions depends their future professional definition. To show all the sides of a profession, its demand on the labor market, to help the child to know him and his opportunities are the basic tasks of the teaching staff. Finished school pupil should be clearly aware that he can, that capable, and knows where to go to learn.

***Keywords:** professional orientation work, professional formation, professional intentions, profession, competence, professionalization, personality*

УДК 378.016

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Г. А. ЧЕРЕДНІЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
E-mail: gala-office2006@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0193-4935
О. О. ЗЕЛІКОВСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: o.zelikovska@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6559-9101

Анотація. *У даній статті розглядається проблема професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей, яка набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростаючою роллю іншомовного спілкування в професійній діяльності сучасних фахівців. Авторами доводиться необхідність оновлення змісту існуючих курсів професійно-орієнтованого навчання англійській мові для студентів немовних спеціальностей. На думку авторів на сучасному етапі професійно-орієнтоване навчання іноземної мови має бути спрямоване на розвиток комунікативних умінь, спрямованих на ділове спілкування, що охоплює всі види мовленнєвої діяльності; оволодіння певними мовними знаннями; формування міжкультурної обізнаності, що дозволить студентам будувати стратегій комунікації з іноземними партнерами; оволодіння певним набором одиниць професійної лексики. Сутність професійно-орієнтованого навчання іноземної мови полягає також в його міжпредметній інтеграції зі спеціальними дисциплінами Моделювати ділові комунікативні ситуації, забезпечуючи командну взаємодію, активізувати критичне мислення студентів стало можливим в тому числі завдяки впровадженню IT, технологій, таких як Web 2.0, смарт-технологій*

Ключові слова*: професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, міжкультурна компетентність, комунікативні вміння, формування надпрофесійних вмінь, Web 2.0 у навчанні іноземної мови*

Актуальність. Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів, зростання професійних і академічних обмінів, поглиблення міжнародного співробітництва стимулюють поступальний розвиток іншомовної освіти. В цих умовах іноземна мова набуває статусу інструменту формування інтелектуального потенціалу суспільства, який стає на сучасному історичному етапі одним з головних ресурсів розвитку нової держави. Становлення фахівців, які володіють сучасними передовими вітчизняними та зарубіжними технологіями, вимагає модернізації професійно-орієнтованого навчання англійській мові.

Починаючи з 2000 року уряди багатьох країн у відповідь на підвищений попит на здобуття поглиблених знань з англійської мови публікували положення щодо рівнів володіння англійською мовою для студентів, викладачів англійської мови та фахових дисциплін, визначених за шестирівневою шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [4]. З того часу суттєво змінилася ситуація у глобальному економічному просторі, що позначилось на вимогах ринку праці. Нове покоління студентів народилося вже в епоху Інтернету та інформаційних

© Г. А. Чередніченко, О. О. Зеліковська, 2018

технологій, що впливає на їхнє бачення світу, можливостей самореалізації у ньому, шляхи сприйняття, аналізу, передачі та обміну інформацією. Прагнення до постійного професійного самовдосконалення, генерування нових ідей і знань, вміння приймати швидкі і часто неординарні рішення, реалізовані в умовах сформованого аналітичного, критичного, творчого, рефлексивного мислення, стають невід'ємним атрибутом випускника вузу і сприяють підвищенню його конкурентоспроможності на ринку праці. Однак існуюча система викладання, як правило, націлена тільки на забезпечення студента формальними знаннями. [2]. Навчання іноземної мови має бути перетворено на комплексне вміння студентів розв'язувати поставлені завдання, що імітують їх майбутню професійну діяльність.

На жаль, вивчення іноземної мови студентів немовних спеціальностей з урахуванням специфіки спеціальності потребує оновлення. Про це свідчить гострий дефіцит фахівців, які володіють певним регістром іншомовних знань, необхідних для професійного спілкування. Ще 10 років тому були опубліковані дані про те що на сучасному етапі випускникам потужних світових університетів бракує комунікативних навичок, так званих soft skills [13], які включають ефективну співпрацю у команді, аргументацію власної думки, налагодження каналів комунікації в компанії. Cambridge Dictionary дає таке визначення терміну *soft skills* - сукупність комунікативних навичок, що дозволяють ефективно спілкуватися та працювати в команді [14]. Цей факт підтверджено дослідженнями, проведеними Гарвардським університетом, Фондом Карнегі та Стенфордським науково-дослідним інститутом, які встановили, що успіх у професійній сфері на 75-85% залежить саме від рівня сформованості «м'яких навичок(soft skills)» і лише на 15-25% від «жорстких навичок»(hard skills) [16, 18].

Інша тенденція сучасного етапу розвитку суспільно-економічних умов України характеризується розширенням різнорівневої взаємодії, поглибленням зв’язків між різними країнами, домінуванням інтегративних процесів в економіці, науці, культурі, політиці, активізується міжнародна кооперація, насамперед, в економічному житті у формі транснаціональних корпорацій, спільних підприємств, вільних економічних зон, посилюються інформаційні, міграційні процеси, культурна інтеграція, комунікативні зв’язки. Наявність вмінь співробітництва у групах з представниками різних культур чітко визначена у різних дослідженнях та звітах, замовлених провідними компаніями світу. Наприклад, звіт «Future Work Skills 2020», що узагальнює сучасні тенденції на ринку праці, наголошує на тому, що для прийняття нестандартних рішень потрібно задіяти потенціал команди співробітників – представників різних культур [15].

На думку фахівців, що базується на практичному досвіді міжнародної співпраці, у програму тренінгів для міжнародних команд, а також у програми підготовки студентів, треба інтегрувати полікультурний компонент [17]. Бо за профілем своєї діяльності їм буде необхідно взаємодіяти у реальному або віртуальному професійному середовищі з представниками різних культур. Тому, суспільство зацікавлене у висококваліфікованих фахівцях не лише з високим рівнем професійної компетентності, але й винятковим розумінням міжкультурної комунікації.

Відповідно до вимог ринку праці та сучасних тенденцій розвитку суспільства виникає необхідність модернізації змісту та організації професійно-орієнтованого навчання іноземної мови, систематизації методичних прийомів і засобів, спрямованих на формування та розвиток комунікативних навичок, що сприяють ефективному іншомовному професійно-орієнтованого спілкуванню.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з даної проблеми показав, що напрацьована велика кількість технологій навчання іноземних мов студентів немовних вузів. Такі дослідники як Г. Бакаєва, Н. Бориско, В. Борщовецька, С. Коломієць, Е. Мірошниченко, О. Тарнопольський, С. Кожушко, T. Hutchinson, H. Widdoswon та ін. звертали свою увагу передусім на вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови з метою подальшого використання у професійній діяльності.

Проблеми та особливості професійної іншомовної підготовки фахівців негуманітарного профілю відображені у працях П. Беха, Н. Бібік, І. Бім, С. Гончаренка, І. Зимньої, С. Ніколаєвої, С. Кожушко, О. Леонтьєва, Є. Пассова, О. Тарнопольского. Проблемами формування іншомовної комунікативної та професійної компетенцій також переймаються багато українських викладачів і науковців, які ретельно вивчають світові тенденції в мовній освіті та процеси, що відбуваються в Україні.

Мета статті – визначити сучасні тенденції та виклики професійно-орієнтованого навчання іноземної мові студентів немовних спеціальностей, запропонувати організаційні та дидактичні форми начальної діяльності, які наближують навчання студентів англійської мови до реальних умов її використання у професійному середовищі.

Результати дослідження та їх обговорення. Беручи до уваги інтеграційні процеси в Європі, вимоги роботодавців, істотні зміни повинні торкнутися модернізації змісту існуючих курсів навчання. Наразі вимоги до рівня володіння іноземною мовою професійного спрямування в Україні ґрунтуються на таких документах як:

- Програма з англійської мови для професійного спілкування (АМПС) (Міністерство освіти та науки/ Британська Рада,Київ, 2005) [8].
- Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів в Україні [9].

На нашу думку, професійно-орієнтоване навчання іноземної мови на сучасному етапі має бути спрямоване на вирішення наступних завдань:

1. Розвиток комунікативних умінь, що включає всі види мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо). Успішне оволодіння навичками діалогічного мовлення полягає в умінні вести бесіду на різні теми, обмінюватися інформацією професійного характеру. Монологічне мовлення передбачає вміння виступити з доповіддю, повідомленням, висловити свою точку зору в дискусії. Метою навчання аудіювання є формування умінь сприйняття та розуміння висловлювань співрозмовника іноземною мовою відповідно до певної ситуації та сфери спілкування. Результатом навчання читання стає володіння всіма видами читання публікацій різних жанрів, в тому числі й спеціальної літератури з критичним осмисленням прочитаного. Цілями навчання письму є вміння складання анотації, реферативного перекладу, підготовка тез презентацій, а також написання ділових листів, оформлення договорів тощо.

2. Оволодіння певними мовними знаннями (знання фонетичних явищ, граматичних форм, правил словотворення, лексичних одиниць.

3. Формування міжкультурної компетентності, що дозволить студентам будувати стратегій комунікації з іноземними партнерами, допоможе адаптуватися до іншомовного середовища, уникнути непорозумінь у спілкуванні.

4. Оволодіння певним набором одиниць професійної лексики, спеціальною термінологією за фахом іноземною мовою. Вивчення мови спеціальності вимагає

засвоєння великої кількості термінів і спеціальних понять, необхідних майбутньому фахівцю.

5. Забезпечення міжпредметної інтеграції професійно-орієнтованого навчання іноземної мови зі спеціальними дисциплінами з метою отримання додаткових професійних знань і формування професійно-значущих якостей особистості.

6. Використання в навчальному процесі сучасних ІТ технологій, заснованих на принципах проблемності, інтерактивності, ситуативності: моделювання професійно-контекстних ситуацій, максимально пов'язаних з майбутньою професійно-практичною діяльністю студентів.

Розглянемо визначені завдання детальніше. У процесі навчання студенти нефілологічних спеціальностей мають набути такого рівня комунікативної компетенції, який дозволив би користуватися іноземною мовою в природних професійних комунікативних ситуаціях, в яких необхідно зрозуміти іншомовне мовлення фахівця та висловити свої міркування з тієї чи іншої проблеми. Серед ситуацій можна назвати такі: 1) встановлення усних контактів із закордонними фахівцями; 2) мовленнєві контакти під час участі в міжнародних конференціях, симпозіумах, конгресах, на яких необхідно зрозуміти доповідь чи повідомлення іноземною мовою; 3) обговорення договорів, угод за фахом; 4) мовленнєві контакти, пов'язані зі спільною підприємницькою діяльністю [3, с. 24].

У процесі вивчення іноземної мови професійного спрямування у вузі доцільним також є створення таких навчальних ситуацій, у яких необхідно зрозуміти професійно спрямоване іншомовне мовлення, наприклад: написання доповідей, повідомлень, рефератів, пов’язаних з фаховими дисциплінами, підготовка виступів на наукових студентських конференціях та семінарах за спеціальністю, захист дипломних робіт іноземною мовою.

Використовуючи досвід Л. Вікторової та співавторів для розвитку професійно спрямованої іншомовної комунікації студентів під час захисту підготовлених рефератів і доповідей на практичних заняттях активно застосовується прийом «оживлення рефератів». Він сприяє активізації уваги студентської аудиторії, дає змогу слухачам виявити свій інтерес до проблеми, що порушується доповідачем, дозволяє їм ставити питання під час виступу (після розкриття змісту кожного пункту плану реферату чи доповіді), з’ясовувати зміст незнайомих фахових понять і термінів, що забезпечує реалізацію особистісного сприйняття навчального матеріалу[12].

Оволодіння іноземною мовою професійного спрямування не може обмежитися лише набуттям іншомовних знань, навичок і умінь, нехай навіть творчо застосовуваних. Її використання передбачає знання соціокультурних особливостей носіїв мови, мова яких вивчається, широкий спектр вербальної і невербальної комунікації. Інформаційний пошук в науково-методичних джерелах показав, що в останні роки велика увага приділяється питанням, пов'язаним з використанням іноземної мови як інструменту спілкування в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу [5].

Міжкультурна компетентність органічно входить в сферу предметно-професійної, яка передбачає володіння основами іншомовного спілкування, елементами знайомства з проявами іншомовної культури, знання про світ і уміння використовувати їх у професії. Міжкультурна компетентність передбачає не лише оволодіння поняттям про національну комунікативну поведінку партнерів з комунікації, але й постійне порівняння національного та інтернаціонального, загальнолюдського і індивідуального крізь призму культурно-понятійних зв'язків [6].

Четвертим завданням професійно-орієнтованого навчання іноземній мові є робота над розширенням термінологічного словника студентів, що полягає в: глибшому засвоєнні професійної термінології, в опрацюванні й поглибленні розуміння фахових термінів, формуванні вмінь і навичок визначати й зіставляти їх зміст і структуру, ознайомленні студентів з термінологічними словниками, формуванні вмінь будувати словникові статті до фахових термінів, вживати спеціальну термінолексику в усному та писемному професійному мовленні. Л. Вікторова зазначає, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від реалізації алгоритму вивчення термінолексики, який може мати такі складові: - відбір термінів, що базується на критеріях тематичної організації, актуальності для професійної діяльності, складності розуміння основних понять; - систематизація термінів у вигляді тематичних логіко-семантичних схем; - способи семантизації, переклад чи дефініції, які подано в довідковій літературі [12]. Засвоєння студентами професійної термінології та її активізація у сфері фахової комунікації, може відбуватися шляхом використання проблемних питань і завдань, ділових ігор, дискусій, термінологічних диктантів, тестових завдань, роботи зі словниками й довідниками тощо.

Одним із сучасних підходів до оволодіння іншомовною професійною лексикою та термінологією є робота з медіа джерелами, соціальними мережами (Linkedin, Facebook, Instagram тощо) Ретельно відібрані тексти є цінним джерелом навчального матеріалу як для викладачів іноземної мови, так і для студентів, які цю мову вивчають. Студенти вважають такі тексти мотивуючим фактором, оскільки вони пропонують цікаву, релевантну, тематичну та різноманітну інформацію стосовно майбутньої професійної діяльності, підготовки до співбесіди, історій успіху сучасників, якостей для плідної співпраці у команді тощо. Для багатьох вони також дають «ключ» для розуміння іншомовного середовища, способів мислення, особливостей комунікативної поведінки потенційних зарубіжних партнерів. Функціонально такий підхід до вивчення іноземної мови передбачає за Д. Малявіним розвиток різних мовленнєвих компетенцій, включаючи читання та роботу з лексикою/граматикою; зосередження уваги на різних аспектах суспільства та культури країни, мова якої вивчається; стимулювання дискусії з питань, які висвітлюються в текстах/статтях [7]. Саме дискусія передбачає активізацію лексичного та термінологічного словника у процесі розвитку критичного мислення, бачення предмету обговорення, висловлювання власної думки на проблему.

Зазначена в п'ятому завданні міжпредметна інтеграція зі спеціальними дисциплінами вимагає дотримання певних правил і процедур на рівні відповідних кафедр і окремих викладачів:

- з'ясування змісту навчальної фахової дисципліни та виділення її міжкультурних аспектів;
- випереджаюче вивчення професійно спрямованого матеріалу рідною мовою для того, щоб викладачу англійської мови не перебирати на себе функції викладача профільних дисциплін, у чому він не є фахівцем;
- коригування навчальних планів для забезпечення послідовності вивчення професійно - значущих тем рідною та іноземною мовами;
- проведення інтегрованих занять з профільних дисциплін рідною та англійською мовами з використанням видів навчальної діяльності, характерних для занять з іноземної мови (моделювання ситуацій, робота в парах, відповіді у вигляді презентацій, дискусії тощо) [1].

Шосте завдання полягає в тому, що у студентів існує можливість будувати власну траєкторію професійного розвитку шляхом використання в навчальному

процесі сучасних ІТ технологій, а саме smart технологій, платформи Web 2.0, навчальних платформ від провідних університетів FutureLearn, Coursera, +Acumen тощо, що розміщують курси дисциплін переважно англійською мовою.

Дослідниками були визначені переваги використання інформаційних технологій у викладанні іноземної мови для спеціальних цілей, спрямованих не тільки на формування мовленнєвої компетенції, а й надпредметних умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності [11].

Особливу практичну значимість при цьому набуває навчальна платформа сервісів і служб Web.2,0 орієнтованих на розвиток надпредметних умінь, пов'язаних з організацією інформаційно-пошукової, аналітичної і продуктивної діяльності на основі структурованого подання інформації та колективного мережевої взаємодії студентів [10].

Використовуючи шаблони і оболонки сервісів, студенти можуть створювати тематичні форуми, блоги, записувати аудіо- та відеоматеріали і розміщувати їх в мережі Інтернет для загального або обмеженого доступу. Вони також значно підвищують можливості використання термінології в усній та письмовій формах.

Однак, слід пам'ятати, що ефективність будь-якого технологічного інструменту залежить від знань, досвіду і кваліфікації педагога, який керує цим процесом. Необхідно враховувати, по-перше, пробудження інтересу до професійної тематики. По-друге, організовувати самостійну роботу студентів таким чином, щоб вони здійснювали пошук в Інтернеті інформації з професійно-орієнтованої тематики.

Висновки і перспективи. Прагнення до постійного професійного самовдосконалення, генерування нових ідей і знань, вміння приймати швидкі і часто неординарні рішення, реалізовані в умовах сформованого аналітичного, критичного, творчого, рефлексивного мислення, стають невід'ємним атрибутом молодого фахівця і в сучасних умовах призводять до підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці [2].

Оволодіння студентами професійно-комунікативними вміннями неможливо без цілеспрямованого формування понятійно-термінологічного апарату спеціальності; розширення інформаційно-аналітичної бази на матеріалі автентичних текстів, в тому числі шляхом власної пошукової роботи; оволодіння стратегіями навчання; вміннями інтерпретувати; вести дискусії; аргументувати; вирішувати типові професійно-орієнтовані завдання.

Це, в свою чергу, можливе за умови використання в навчальному процесі сучасних ІТ технологій, заснованих на принципах проблемності, інтерактивності, ситуативності: моделювання професійно-контекстних ситуацій, максимально пов'язаних з майбутньою професійно-практичною діяльністю студентів.

Невід’ємною складовою професійно-орієнтованої підготовки у ВНЗ є формування міжкультурної компетентності, що уможливлює співпрацю у міжнародних проектних групах та організаціях, а також професійної компетентності, що є синтезом професійних, надпрофесійних знань, умінь, навичок та особистісних професійно важливих якостей.

Іноземна мова в даному випадку виступає засобом підвищення професійної компетентності та особистісного розвитку студентів та є необхідною умовою успішної професійної діяльності фахівця-випускника сучасної вищої школи, здатного орієнтуватися у новому економічному просторі, критично осмислювати як професійні, так і комунікативні процеси, приймати адекватні рішення.

Подальше вивчення даної проблеми має сприяти підвищенню змістовної бази професійно-орієнтованого навчання англійської мови студентів немовних

спеціальностей, оволодіння іноземною мовою в її предметній різноманітності, що, як відомо, є показником високого рівня володіння іноземною мовою.

Список використаних джерел

1. Гришкова, Р.О. Міжпредметна координація у навчанні професійно спрямованої англійської мови та фахових дисциплін [Текст] / Раїса Гришкова // Наук. пр. Миколаївського держ. гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – Т.71. – Вип. 58. – С.149–154.
2. Гулая, Т.М. Опыт использования технологии «Развитие критического мышления» в процессе обучения профессионально-ориентированному деловому английскому языку [Текст] / Т.М. Гулая, Т.Л. Герасименко // Педагогика и психология образования. – 2014. – №1 – С. 54–62.
3. Драб, Н.Л. Комплекс вправ для навчання професійно-спрямованого монологічного мовлення студентів-економістів [Текст] / Н.Л.Драб // Іноземні мови. – 2002. – №1. – С. 22–25.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / / Наук. редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Зеліковська, О.О., Чередніченко Г.А. Формування міжкультурної компетенції студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: Монографія [Текст]. – Київ: Кондор-Видавництво, 2012. – 321 с.
6. Колбіна, Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект: монографія [Текст] / Т. В. Колбіна. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 392 с.
7. Малявин, Д.В. Работа с газетой на английском языке в средней школе: Пособие для учителя [Текст]. – М: Просвещение. 1981. – 128 с.
8. Програма з англійської мови для професійного спілкування [Текст] / Г. Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К: Ленвіт, 2005. – 120 с. – текст укр. та англ. мовами.
9. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів в Україні [Текст] / Амеліна С. М., Аззоліні Л. С., Беньямінова Н. Є. та ін. – К: Ленвіт, 2006. – 90 с. – текст укр. та нім. мовами.
10. Сергеенкова, Ю. Использование технологии web2.0 в обучении английскому языку [Электронный ресурс] / Ю. Сергеенкова // Просвещение. Иностранные языки. Режим доступе: http://iyazyki.prosv.ru/2014/05/technologyweb-studyenglish/.
11. Степаненко, Е.И., Зеликовская Е.А. Смарт-технологии в преподавании иностранного языка в профессиональной сфере [Текст] / Е.И. Степаненко, Е.А.Зеликовская // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Філологія». – К., 2017. – Вип. 263. – С. 186–193.
12. Чередніченко, Г. А., Вікторова Л.В., Шапран Л.Ю., Куниця Л.І. Навчання професійного іншомовного спілкування студентів: Монографія [Текст] / Г. А.Чередніченко, Л.В.Вікторова, Л.Ю.Шапран, Л.І.Куниця. – Київ: Інкос-Видавництво, 2013. – 464 с.
13. Boone, J. Companies will struggle to fill posts, says survey [Текст] / Jon Boone. – Financial Times of 25.02.2009.
14. Cambridge Dictionary online https://dictionary.cambridge.org/ru/
15. Clementini, Massimo Future Work Skills 2020 [Текст] / Massimo Clementini. – IFTF, 2011. Available at: http://www.iftf.org/futureworkskills/

16. Klaus, P. Communication breakdown [Текст] / P. Klaus // California Job Journal. 2010. – № 28. – pp. 1–9.

17. Ochieng, E.G. Managing cross-cultural communication in multicultural construction project teams: The case of Kenya and UK [Текст] / E.G. Ochieng, A.D.F. Price // International Journal of Project Management. – 2009. – Vol. 28(5). – pp. 449–460.

18. Watts, M., Developing Soft Skills in Students [Текст] / M. Watts, R. K. Watts // 2008. Available at: http://108.cgpublisher.com/proposals/64/index_html (Accessed on: 29.08.2017).

References

1. Grishkova, R.O. (2007) Mizhpredmetna koordinatsiya u navchanni profesiyno spryamovanoyi anglIyskoyi movy ta fahovyh dystsiplin [Interdisciplinary coordination in the ESP and major discipline teaching]. Scientific Herald of Petro Mohyla Mykolayiv State Humanitarian University. Mykolayiv: MDGU im. Petra Mohyly, vol. 71, Issue 58, 149-154.

2. Gulaya, T.M. Gerasimenko,T.L (2014) Opyit ispolzovaniya tehnologii «Razvitie kriticheskogo myishleniya» v protsesse obucheniya professionalno-orientirovannomu delovomu angliyskomu yazyiku [Experience in using the technology "Development of critical thinking" in teaching Professional English]. Pedagogy and psychology of education, 1, 54-62.

3. Drab N.L. (2002) Kompleks vprav dlya navchannya profesIyno-spryamovanogo monologIchnogo movlennya studentIv-ekonomIstIv [A set of exercises for training monologue professionally-directed speech of students majoring in Economics]. Foreign Languages, 1, 22-25.

4. Zagalnoevropeyski rekomendatsiyi z movnoyi osviti: vivchennya, vikladannya, otsinyuvannya (2003) [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment]. Ed. of Ukrainian edition hab. doktor in Pedagogical Sciences, prof. S.Yu. Nikolaeva. Kyiv: Lenvit, 273.

5. Zelikovska O.O., Cherednichenko G.A.(2012) Formuvannya mizhkulturnoyi kompetentsiyi studentiv ekonomichnih spetsialnostey u protsesi fahovoyi pidgotovky: Monograph [Development of intercultural competence of economic specialty students in the course of professional training]. Kyiv: Kondor-Vidavnitstvo, 321.

6. KolbIna T. V. (2008) Formuvannya mizhkulturnoyi komunikatsiyi maybutnih ekonomistiv: teoretiko-metodologichniy aspekt: Monograph [Development of intercultural communication of prospective economists: theoretical and methodological aspect]. Kharkiv, Ukraine: INZhEK, 392.

7. Malyavin D.V. (1981) Rabota s gazetoy na angliyskom yazyike v sredney shkole: Posobie dlya uchitelya [Working with a newspaper in English in high school: Teacher's Manual]. Moscow: Prosveschenie, 128.

8. Programa z angliyskoyi movy dlya profesiynogo spilkuvannya [English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities]. (2005) Bakayeva, G.E., Borisenko, O.A., Zuyenok I.I. et all. Kyiv: Lenvit, 120. (in Ukrainian and English)

9. Ramkova programa z nimetskoyi movy dlya profesiynogo spilkuvannya dlya vischih navchalnih zakladiv v Ukrayiny (2006) [German-language framework for professional communication for higher education institutions in Ukraine]. Amelina, S. M., Azzolini, L. S., Benyaminova N. E. et all. Kyiv, Lenvit, 90. (in Ukrainian and German)

10. Sergeenkova, Yu. (2014) Ispolzovanie tehnologii Web 2.0 v obuchenii angliyskomu yazyku [Using Web 2.0 technology in teaching English]. Foreign languages iyazyki.ru Available at: http://iyazyki.prosv.ru/2014/05/technologyweb-studyenglish/.

11. Stepanenko, O.I., Zelikovska, O.O. (2017) Smart-tehnologii v prepodavanii inostrannogo yazyka v professionalnoy sfere [Smart technologies in the foreign language for specific purposes teaching] Scientific Herald of National University of life and Environmental Sciences of Ukraine. Philology series. Kyiv, 263, 186-193.

12. Cherednichenko, G. A., Viktorova, L.V., Shapran, L.Yu., Kunitsya, L.I. (2013) Navchannya profesiynogo inshomovnogo spilkuvannya studentiv: Monograph [Teaching students professional foreign language communication]. Kyiv: Inkos-Vidavnitstvo, 464.

13. Boone, J. (2009) Companies will struggle to fill posts, says survey. Financial Times, 25.02.2009.

14. Cambridge Dictionary online https://dictionary.cambridge.org/ru/

15. Clementini, Massimo (2011). Future Work Skills 2020. IFTF. Access at URL: http://www.iftf.org/futureworkskills/

16. Klaus, P. (2010) Communication breakdown. California Job Journal, 28, 1-9.

17. Ochieng, E.G., Price A.D.F. (2009). Managing cross-cultural communication in multicultural construction project teams: The case of Kenya and UK. International Journal of Project Management. 28(5), 449-460.

18. Watts, M., Watts, R. K. (2008) Developing Soft Skills in Students. Available at: http://108.cgpublisher.com/proposals/64/index_html Accessed on: 29.08.2017.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ВЫЗОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Г. А. Чередниченко, Е.А. Зеликовская

Аннотация. *В данной статье рассматривается проблема профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей, которая приобретает особую актуальность в связи с возрастающей ролью иноязычного общения в профессиональной деятельности современных специалистов. Авторами приводится необходимость обновления содержания существующих курсов профессионально-ориентированного обучения английскому языку для студентов неязыковых специальностей. По мнению авторов профессионально-ориентированное обучение иностранному языку должно быть направлено на развитие коммуникативных умений, направленных на деловое общение, охватывающей все виды речевой деятельности; приобретение определенных языковых знаний; формирование межкультурной компетенции, что позволит студентам строить стратегий коммуникации с иностранными партнерами, адаптироваться к иноязычной среде,; овладение определенным набором профессиональной лексики. Сущность профессионально-ориентированного обучения иностранному языку заключается также в его межпредметной интеграции со специальными дисциплинами. Моделировать деловые коммуникативные ситуации, обеспечивая командное взаимодействие, активизировать критическое мышление студентов стало возможным в том числе благодаря внедрению IT технологий, таких як Web 2.0, smart –технологий.*

Ключевые слова*: профессионально-ориентированное обучение иностранному языку, межкультурная компетентность, коммуникативные умения, формирование надпрофессиональных умений, Web 2.0 в обучении иностранному языку*

MODERN CHALLENGES AND TRENDS OF TEACHING ESP TO NON-LINGUISTIC STUDENTS

G. A.Cherednichenko, O. O.Zelikovska

Abstract. *The rapid integration processes, the growth of professional and academic exchanges, and the deepening of international cooperation stimulate the progressive development of foreign language teaching. Under these conditions the training of specialists with a high level of comfort with advanced technologies requires the revision and updating of ESP approaches and curriculum to fit the job market requirements. At present, professionally-oriented teaching of a foreign language should be aimed at: development of communication skills with the focus on business communication covering all language skills (speaking, listening, reading, writing); gaining linguistic knowledge (of phonetic phenomena, grammar, word formation, lexics) in foreign language teaching should be incorporated into simulated real-life professional communication cases; development of intercultural awareness, which will allow students to build appropriate communication strategies with foreign partners, help to adapt to the multicultural working environment, avoid misunderstandings in communication; gaining a relevant ESP vocabulary and special terminology in their sphere of activity. Modern language teaching leads to combining language and culture in the process of learning. Intercultural competence as an integral part of foreign language acquisition enables students to understand why people communicate in a different way and to see the logic of the differences.This can result in the adequate choice of both the right strategies and foreign language means as well as elimination of stereotypes. Global companies view with intercultural competence of their employees as the main requirement for efficient cooperation in multicultural teams. At present the essence of ESP language teaching lies in its interdisciplinary integration with major disciplines with the aim of obtaining additional professional knowledge and developing of professional qualities of a personality that can lead to gaining essential soft skills. The issues that are crucial to mastering students' professional and communication skills are: the focus on developing the conceptual terminology for a specific major; the expansion of the information-analytical data based on the authentic texts activities, including students' own information search and analysis to support their arguments; mastering learning strategies; ability to interpret, to conduct discussions; to provide ideas; to deal with typical work-oriented tasks.*

Modeling work-related communication cases, providing team interaction, activating students' critical thinking have become possible due to implementation of advanced technologies such as Web 2.0 based on the principles of problem-solving, interactivity, situationality that are of paramount importance in upgrading and fostering ESP teaching and learning.

Keywords: *ESP, intercultural competence, communication skills, development of soft skills, Web 2.0 in language teaching and learning*

УДК 81-119

ПРАКТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «SWITCH» НА ЗАНЯТТІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

К.Г. ЯКУШКО, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
E-mail: vukladach@ ukr.net
ORCID: 0000-0001-6977-8441
Л. В. БЕРЕЗОВА, кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: berezova@ nubip.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8443-8442

Анотація. *Актуальність дослідження – у потребі пошуку нових підходів до гуманітарної науки в умовах трансформації суспільства через практичну спрямованість мовознавчої роботи у цілому та термінологічного аналізу технічних понять студентами. Мета і завдання дослідження – описати досвід термінологічного аналізу поняття «Switch» та практичного застосування його результатів на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням на технічних факультетах Національного університету біоресурсів і природокористування України. Основні висновки – впевненість у доцільності наступного поетапного здійснення мовознавчих студій: 1) інвентаризація наявних терміноелементів, пов'язана з конкретизацією опорного компонента певної термінологічної структури та виявленням його терміносполук; 2) виявлення найбільш поширених у практиці стійких термінів – словосполучень; 3) звуження кола терміносполучень для практичного використання за вибором студентів; 4) віднайдення найбільш вдалих вільних словосполучень після ознайомлення з допоміжними комунікативними таблицями стосовно вираження прохання, початку та закінчення розмови; 5) закріплення отриманих мовознавчих знань у ділових іграх та діалогах-дуелях. Перспективною дослідження є залучення студентів і нетехнічних спеціальностей до мовознавчої роботи з метою розвитку власних міжособистісних комунікативних та фахових умінь.*

Ключові слова: *термінологічний аналіз, технічне поняття «Switch», терміносистема, опорний компонент термінологічної структури, стійкі терміни-словосполучення, комунікативні кліше, вільні терміни-словосполучення, практична спрямованість мовознавчої роботи, студенти-майбутні агроінженери, заняття з англійської мови за професійним спрямуванням*

Актуальність. На даний час актуалізуються нові підходи до гуманітарної науки в умовах трансформації суспільства: посилюється інтерес лінгвістів до загального розгляду різногалузевих сформованих терміносистем як багатогранних, неоднорідних та не однотипних таких, що потребують «періодичного перегляду, коригування методологічних засад, словотвірних засобів і моделей, структури наявних термінознаків [9, с. 72]». Також науковці виявляють, зокрема, інтерес і до практичної спрямованості мовознавчої роботи, наприклад, через аналіз конкретних терміносистем на кшталт науково-технічної термінології як підґрунтя до її використання у власному мовленні студентів ([8]), оскільки технічна галузь «швидко розвивається у зв'язку з глобалізацій ним

© К.Г. Якушко, Л. В. Березова, 2018

поступом суспільства[12, с. 52]», а відповідний термінологічний апарат повинен стати частиною внутрішнього світу майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий час існувала загальноприйнята думка про те, що роботі з технічними текстами притаманна беземоційність, точність, коли «основна увага автора направлена на конкретні факти, які треба описати і пояснити. Тим самим особа автора відсовується на другий план, а назва предметів, процесів і т. п. висуваються на перше місце [1, с. 44]», [5]. Враховуючи певну справедливість викладених сентенцій, перспективним паралельним сучасним напрямком термінознавства є врахування можливості розгляду результатів аналізу певної технічної терміносистем як «підґрунтя для включення заходів, спрямованих на формування суб'єкт-суб'єктних відносин у студентській групі та оволодіння … культурою поведінки в міжособистісному й професійному спілкуванні[11, с. 87]». При цьому напрочуд важливо «з метою фіксації мовного матеріалу … використовувати ряд вправ, що дадуть змогу студентам активізувати в своєму лексиконі нові слова та терміни [3, с. 196]». У даному контексті доречно звернути увагу на праці В.Шинкарука, С. Харченко, Л. Калмикової, О. Іванової, Н. Яременко, О. Пономаренко, А.Найдьонової, Л. Геращенко та ін.

Мета дослідження– описати досвід термінологічного аналізу поняття «Switch» та практичного застосування його результатів на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням на технічних факультетах Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження став фрагмент словникової статті ([7]), а методами – аналіз, синтез, узагальнення та систематизація.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно останніх вимог у термінознавстві, інвентаризація наявних термінів певної галузі знань є важливим етапом при випрацювані її терміносистеми поряд з упорядкуванням і систематизацією. кодифікуванням та стандартизацією [9]. Відповідно, першим етапом нашого термінологічного аналізу стала інвентаризація наявності сполук зі словом «Switch» як опорного компонента певних термінологічних структур та виявленням його терміносполук (т.зв. гнізд зі стрижневим словом) [2].

У результаті опрацювання студентами словникової статті ([7, с.291-294]) були розглянуті наступні термінологічні ряди поняття «Switch»: *switch–1. вимикач,2. перемикач, to switch on – вмикати, to switch off – вимикати, to switch over– перемикати, address selection switch – адресний селектор, air switch– повітряний перемикач, anticapacitance switch – малоємнісний вимикач, auto-manual switch– перемикач з ручного управління на автоматичний та навпаки, band switch– перемикач діапазону, bandwidth switch – перемикач смуги пропускання, bypass switch– вимикач обхідної лінії, cam switch– кулачковий перемикач, change-over switch– перемикач на два положення, contact switch – контактор, contactless switch– безконтактний вимикач, control switch – управляючий вимикач,crossbar switch – координатний перемикач, delay switch – вимикач з витримкою часу, digital lever switch – цифровий важільний перемикач, direction-control switch – перемикач напряму, discharge switch – розрядник, disconnecting switch – роз'єднувач, double-throw switch –двопозиційний перемикач, electronic switch– електронне реле, emergency switch – аварійний вимикач, float switch– реле рівня, ganged switch – спарений перемикач, ground switch – вимикач заземлення, hand-auto switch – перемикач з ручного управління на автоматичний та навпаки, heat switch – тепловий вимикач, high-speed switch– швидкодіючий вимикач, high-tension switch*

– вимикач високої напруги, horn-gap switch – вимикач з роговим іскрогасником, knife switch– рубильник, lever switch – рубильник, main switch– магістральний перемикач, matrix switch – матричний ключ, monitoring switch – контрольний комунікаційний щит, multiple switch – багатоконтактний перемикач, multipole switch– багатополюсний перемикач, normally closed switch– належно замкнений вимикач, option switch – перемикач вибору програми, periodically operated switch – періодично діючий ключ, pilot switch – допоміжний вимикач, pressure switch – реле тиску, push switch – кнопковий перемикач, range control switch – перемикач меж вимірів, rotary switch – поворотний вимикач, safety switch – запобіжний вимикач, single-pole switch – однополюсний вимикач, spring return switch – вимикач з пружинним поверненням, starting switch – пусковий вимикач, stepping switch – поетапний перемикач, subminiature switch – субмініатюрний перемикач, superconductive switch – зверхпровідниковий перемикач, slide switch– перемикач з функцією переміщення, thermally actuated switch – термореле, time switch – реле часу,switchable – з функцією перемикання, switchboard – комутатор, dispatch switchboard – диспетчерський комутатор, distribution switchboard – розподільний щит, switchette – мініатюрний вимикач, switchgear– комутаційна апаратура, switching –1. вмикання2 вимикання. 3. перемикання, data switching– перемикання блоків переробки данних, emergency switching– аварійне вимкнення, linear switching– лінійне вимикання, nonautomatic switching – неавтоматичне вимкнення, noncontact switching – безконтактна комутація,optimum switching – оптимальне перемикання.

Наступним етапом стало виявлення найбільш поширених, на думку студентів, у практиці стійких термінів – словосполучень, які б звузили коло елементів для утворення власних вільних термінологічних кліше: *auto-manual switch – перемикач з ручного управління на автоматичний та навпаки, band switch – перемикач діапазону, change-over switch – перемикач на два положення, contact switch – контактор, contactless switch – безконтактний вимикач, control switch – управляючий вимикач, delay switch – вимикач з витримкою часу, direction-control switch – перемикач напряму, electronic switch – електронне реле, emergency switch – аварійний вимикач, heat switch – тепловий вимикач, high-speed switch – швидкодіючий вимикач, high-tension switch – вимикач високої напруги, main switch – магістральний перемикач, pressure switch – реле тиску, starting switch – пусковий вимикач, nonautomatic switching – неавтоматичне вимкнення, noncontact switching – безконтактна комутація, optimum switching – оптимальне перемикання.*

Опісля взяття до розгляду найбільш поширених на практиці стійких термінів-словосполучень пропонувалися комунікативні таблиці для попереднього ознайомлення та вибору з них тих комунікативних кліше, які б стали основою для розробки власних найбільш вдалих вільних словосполучень, створених в конкретному акті мовлення для повідомлення певного змісту [4]. Вважали за доцільне надати студентам для мовознавчої роботи водночас не більше трьох тематичних блоків комунікативних кліше [10].

Перший з тематичних блоків комунікативних кліше – «Початок розмови»: *1) «Excuse me! May I ask about…– Вибачте мене! Можна спитати про…»; 2) «Let us continue previous talk– Давайте продовжимо попередню розмову»; 3)» Let us start to discuss…– Давайте почнемо обговорення…»;4) «Can I help you? – Чи можу я Вам допомогти?»; 5) «What would like you to hear? – Що б Ви хотіли почути ?».* У результаті опрацювання поданих висловів студенти створили такі вільні термінологічні сполуки, як *«Excuse me! May I ask about auto-manual switch –*

Вибачте мене! Можна спитати про перемикач з ручного управління на автоматичний та навпаки»; «Let us continue previous talk about contact switch – Давайте продовжимо попередню розмову про контактор»; Let us start to discuss principles of emergency switch operation – Давайте почнемо обговорення принципів роботи аварійного вимикача»; «Can I help you with understanding of starting switch use ? – Чи можу я Вам допомогти з розумінням призначення пускача?»; «What would like you to hear about main switch? – Що б Ви хотіли почути про магістральний перемикач ?».

Другий блок, залучений до мовознавчої роботи з терміносистемою – «Закінчення розмови»*: 1)«Thanks for conversation – Дякую за розмову»;2) « Thanks for your information – Дякую за Вашу інформацію»; 3) «Thanks for your help – Дякую за Вашу допомогу»; 4) «See you later. Sorry but I'm in a hurry– Зустрінемося. Вибачте, але я поспішаю»; 5. «Sorry but we must postpone our talk – Перепрошую, але ми повинні відкласти нашу розмову.* В результаті опрацювання даного блоку майбутні агроінженери розробили ряд вільних комунікативних термінологічних кліше на кшталт *«Thanks for conversation about nonautomatic switching – Дякую за розмову про неавтоматичне вимкнення»; «Thanks for your information about optimum switching – Дякую за Вашу інформацію про оптимальне перемикання»; « Thanks for your help with explanation of spring return switch operation – Дякую за Вашу допомогу в поясненні принципу роботи вимикача з пружинним поверненням»; « See you later. Sorry but I'm in a hurry to know more about direction-control switch – Зустрінемося. Вибачте, але я поспішаю, щоб дізнатися більше про перемикач напряму»; «Sorry but we must postpone our talk because I must consult manual to know more about high-tension switch – Перепрошую, але ми повинні відкласти нашу розмову, бо я повинен звіритися з інструкцією, щоб знати більше про перемикач високої напруги».*

Третій блок комунікативних кліше стосувався наміру вияву прохання: *«May I…?»,«Will you please to», «Don't you mind…?», «Can you…?» та «Would you like to…?».* Майбутні техніки-аграрії доповнили їх наступним чином: *«May I ask you to organize excursion to see main switch – Можна попросити Вас організувати екскурсію, щоб побачити магістральний перемикач?»,«Will you please to show us noncontact switching – Чи могли б Ви показати нам безконтактну комутацію?», «Don't you mind to show us any change-over switch– Чи не заперечуєте можливості показати нам перемикач на два положення?», «Can you show us high-speed switch – Чи можете показати нам швидкодіючий вимикач?» та «Would you like to show us how to detect optimum switching– Чи могли б Ви показати нам, як виявити оптимальне перемикання?».*

Насамкінець, було повторно звужено коло створених вільних словосполучень на розсуд капітанів команд та проведені ігри у командах з роздатковими картками, рекомендовані Л. Калмиковою на кшталт «Хто знає, нехай і продовжить» «Скажіть по-іншому», «Скажіть навпаки», «Складіть речення і придумайте оповідання» [4]. Окрім цього, проведена гра «Перекладіть та звірте з першоджерелом» та діалоги-дуелі «Вгадайте наш комунікативний намір» . Запропоновані ігри стали практичним продовження проробленої теоретичної роботи термінологічного аналізу поняття, оскільки поділяємо думку колег кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей НУБіП України про те, що повсякчас «потрібно підтримувати у студентів глибокий інтерес до вивчення мови та уникати одноманітності, яка іноді може виникати на занятті в усній практиці в процесі вивчення технічних дисциплін, коли студентам пропонується велика кількість лексичного матеріалу[6, с. 123]».

Висновки та перспективи. Досвід термінологічного аналізу студентами поняття «Switch» на занятті з англійської мови за професійним спрямуванням на технічних факультетах Національного університету біоресурсів і природокористування України виявився вдалим. Майбутні техніки-аграрії відчули себе мовознавцями, від яких залежав вибір та укладання терміносполук. Мовознавча робота з опрацювання терміносистеми та практичне застосування її результатів ґрунтувалося на наступних етапах: 1) інвентаризація наявних терміноелементів, пов'язана з конкретизацією опорного компонента певної термінологічної структури та виявленням його терміносполук; 2) виявлення найбільш поширених у практиці стійких термінів–словосполучень; 3) звуження кола для практичного використання за вибором студентів; 4) віднайдення найбільш вдалих вільних словосполучень після ознайомлення з допоміжними комунікативними таблицями стосовно вираження прохання, початку та закінчення розмови; 5) закріплення отриманих мовознавчих знань у ділових іграх та діалогах-дуелях. Перспективною дослідження є залучення студентів також і нетехнічних спеціальностей до мовознавчої роботи з метою розвитку їх власних міжособистісних комунікативних та фахових умінь.

Список використаних джерел

1. Березова, Л.В. Специфічні риси перекладу технічної літератури [Текст] / Л. В. Березова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки– 2017. – Вип. 276. – С. 42**–** 47.
2. Гаращенко, Л. Аналітичні терміни загальнотехнічної галузі [Текст] / Л.Гаращенко// Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології». –2012. –№ 733. –С.96 –100.
3. Іванова, О. В. Ефективні методи вивчення іноземних мов [Текст] / О. В. Іванова, О. Р. Журба // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки. –2013. – Вип. 186(2). – С. 193–198.
4. Калмикова, Л.О. Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма:[монографія] / Л .О. Калмикова. – Переяслав-Хмельницький: ПП « СКД», 2010. – 212 с.
5. Поліщук, А.В. Комплексні перекладацькі заміни в англо-українському перекладі наукових текстів [Текст]/ А.В.Поліщук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки – 2015. – Вип. 225 – С. 139 –147.
6. Пономаренко, О. Г. Використання відео та аудіоматеріалів на заняттях іноземними мовами на факультеті будівництва та дизайну в немовних університетах України [Текст] / О. Г. Пономаренко, А. В. Найдьонова / Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки – 2017. – Вип. 276. –– С. 117 –124.
7. Пташный, Л. К. Англо-русский словарь по автоматике, кибернетике и контрольно-измерительным приборам// Л. К. Пташный [Под ред. Е. В. Князева]. – М.: Советская энциклопедия, 1971.– 428 с.
8. Харченко, С. В. Науково-технічна термінологія: навч. посібник [Текст] / С.В. Харченко.– К.: Вид-во авіа. Ун-ту «НАУ друк», 2009. –112 с.
9. Шинкарук, В. Д. Методика лінгвістичного описування назв зелених насаджень [Текст] / В. Д. Шинкарук, С. В. Харченко// Науковий вісник Національного

університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки– 2017. – Вип. 276. – С.71–78.

10. Якушко, К. Г. Педагогічні умови формування професійно-орієнтованого іншомовного спілкування у студентів технічних спеціальностей аграрних університетів: монографія [Текст] / К.Г. Якушко; за наук. ред.. проф. Л.О. Калмикової. .– К.:Компринт, 2017.– 244с.

11. Якушко, К. Г. Роль терміносистеми тексту «Vehicle Parts» у формуванні іншомовної культури спілкування майбутнього агроінженера [Текст] / К. Г. Якушко// Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки – 2017. – Вип. 276. – С. 86 – 94.

12. Яременко, Н.В. До проблеми перекладу англійської термінології у сфері транспортних перевезень на українську мову[Текст] / Н.В. Яременко// Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки – 2017. – Вип. 276. – С.47 –53.

References

1. Berezova, L.V. (2017). Spetsyfichni rysy perekladu tekhnichnoi literatury [Specific features of translation of technical literature]. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series :Philological Sciences,276, 42–47.

2. Harashchenko, L. (2012). Analitychni terminy zahalnotekhnichnoi haluzi [Analytical terms of general technical area]. Herald of National University «Lvivska politekhnika». Series : Problems of Ukrainian terminology, 733,.96–100.

3. Ivanova, O.V.(2013). Efektyvni metody vyvchennia inozemnykh mov. [Efficient methods for the successful learning of a foreign languages]. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series:Philological Sciences,186(2), 193–198.

4. Kalmykova, L.O. (2010). Rozvytok movlennievoi diialnosti ditei doshkilnoho viku : diahnostyko-rozvyvalna prohrama [Development of pre-school children speaking activity: diagnostic-developing program]. –Pereiaslav-Khmelnytskyi, 212.

5. Polishchuk, A.V. (2015). Kompleksni perekladatski zaminy v anhlo-ukrainskomu perekladi naukovykh tekstiv [Complex translation transformations in English-Ukrainian translation of scientific texts]. Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series :Philological Sciences, 225, 139–147.

6.Ponomarenko, O.H. (2017). Vykorystannia video ta audiomaterialiv na zaniattiakh inozemnymy movamy na fakulteti budivnytstva ta dyzainu v nemovnykh universytetakh Ukrainy [Use of video and audio materials in foreign language classes at the Construction and Design Faculty in non-linguistic universities of Ukraine]. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series : Philological Sciences, 276,117 –124

7. Ptashnyi, L. K. (1971) Anhlo-russkyi slovar po avtomatyke, kybernetyke i kontrolno-yzmerytelnym pryboram [English-Russian dictionary in automatics, cybernetics and measuring instruments]. – Moscow, 428.

8. Kharchenko, S.V. (2009). Naukovo-tekhnichna terminolohiia [Scientific and tehnical terminology].– Kyiv,112

9. Shynkaruk, V.D. (2017). Metodyka linhvistychnoho opysuvannia nazv zelenykh nasadzhen [Methodology of linguistic description for names of green plantations] / V.D. Shynkaruk, S.V. Kharchenko Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series :Philological Sciences,276, 71–78.

10. Yakushko, K. H. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia profesiino-oriientovanoho inshomovnoho spilkuvannia u studentiv tekhnichnykh spetsialnostei

ahrarnykh universytetiv [Pedagogical conditions for acquiring professionally oriented other language communication by students of technical fields within agrarian universities].–Kyiv,244.

11. Yakushko, K.H.(2017). Rol terminosystemy tekstu « Vehicle Parts» u formuvanni inshomovnoi kultury spilkuvannia maibutnoho ahroinzhenera [The role of «Vehicle Parts» text term system to form the future agrarian engineer's foreign languge communicative culture], Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series : Philological Sciences,276, 86–94.

12. Yaremenko, N.V. (2017). Do problemy perekladu anhliiskoi terminolohii u sferi transportnykh perevezen na ukrainsku movu [To the problem of translation of English transportation terminology into Ukrainian]. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series :Philological Sciences, 276, 47 –53.

ПРАКТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПОНЯТИЯ « SWITCH» НА ЗАНЯТИИ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Е.Г. Якушко, Л. В. Березова

Аннотация. *Актуальность исследования – в необходимости поиска новых подходов к гуманитарной науки в условиях трансформации общества через практическую направленность языковедческой работы в целом и терминологического анализа технических понятий студентами. Цель и задачи исследования – описать опыт терминологического анализа понятия «Switch» и практического применения его результатов на занятии по английскому языку по профессиональному направлению на технических факультетах Национального университета биоресурсов и природопользования Украины. Основные выводы – уверенность в целесообразности следующего поэтапного осуществления языковедческих исследований: 1) инвентаризация имеющихся терминоэлементов, связана с конкретизацией опорного компонента определенной терминологической структуры и выявлением его терминологических сочетаний; 2) выявление наиболее распространенных в практике устойчивых терминов - словосочетаний; 3) сужение круга терминосочетаний для практического использования по выбору студентов; 4) нахождение наиболее удачных свободных словосочетаний после ознакомления с вспомогательными коммуникативными таблицами относительно выражения просьбы, начала и окончания разговора; 5) закрепление полученных языковедческих знаний в деловых играх и диалогах-дуэлях. Перспективной исследования является привлечение студентов и нетехнических специальностей к языковедческой работе с целью развития их собственных межличностных коммуникативных и профессиональных умений.*

Ключевые слова: *терминологический анализ, техническое понятие «Switch», терминосистема, опорный компонент терминологической структуры, устойчивые термины-словосочетания, коммуникативные клише, свободные термины-словосочетания, практическая направленность языковедческой работы, студенты-будущие агроинженеры, занятия по английскому языку профессиональной направленности*

PRACTICAL ORIENTATION OF TERMINOLOGICAL ANALYSIS OF CONCEPT«SWITCH» ON PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH CLASSES

K. H. Yakushko, L.V. Berezova

Abstract. *The actuality of investigation is within the need to find new approaches to the humanities in the context of transforming society through the practical orientation of linguistic*

work in general and terminological analysis of technical concepts by students itself. The aim and task of investigation are to describe the experience of the terminological analysis of the concept of «Switch» and the practical application of its results on professionally orientated English classes for the technical faculties of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. The main conclusions are confidence in the feasibility of the subsequent phased implementation of linguistic studies: 1) inventory of available termoelement, associated with the specification of the reference component of a certain terminological structure and the identification of its terminology; 2) identification of the most common in practice of stable terms - phrases; 3) narrowing the range of terms for practical use at the choice of students; 4) finding the most successful free phrases after familiarization with the auxiliary communicative tables regarding the expression of the request, the beginning and the end of the conversation; 5) consolidation of the received linguistic knowledge in business games and dialogues-duels. Perspective research is also to involve students of non-technical specialties into linguistic work in order to develop their own interpersonal communicative and professional skills.

Keywords: *terminological analysis, technical concept «Switch», terminology system, reference component of the terminological structure, stable terms-phrases, communicative cliches, free phrases, phrases, practical orientation of linguistic work, students-future agroengineers, professionally orientated English classes*

УДК 378.147.041-057.875

ОСНОВНІ ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Н. В. ЯРЕМЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: iaremenko.nv@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5894-0295

Анотація. *У зв'язку із зменшенням аудиторних годин на вивчення англійської мови самостійна робота є необхідним елементом навчального процесу студентів. Метою даної публікації є визначення основних видів самостійної роботи студентів немовних спеціальностей. Установлено, що існує чотири основні види самостійної роботи студентів: самостійна робота за зразком, конструктивно-варіативні, евристичні та самостійні роботи з елементами наукового дослідження. З'ясовано, що кожен із цих видів самостійної роботи є необхідним в залежності від мети навчання. Самостійні роботи за зразком полягають у виконанні різноманітних вправ та дозволяють краще засвоїти новий матеріал, але не розвивають творчої активності. Конструктивно-варіативні самостійні роботи сприяють розвитку у студентів уміння аналізувати, порівнювати факти та явища та створюють умови для розвитку творчої самостійної роботи студентів у подальшому. Евристичні роботи (когнітивного, креативного та оргдіяльнісного типу) вчать самостійно формулювати навчальне завдання та розробляти план його рішення. Найскладнішим видом самостійної роботи вважають самостійну роботу з елементами дослідження.*

Ключові слова: *самостійна робота, студенти, види самостійної роботи*

Актуальність. Відомо, що англійська мова є мовою міжнародного спілкування та необхідною складовою формування будь-якого висококласного спеціаліста.

© Н. В. Яременко, 2018

work in general and terminological analysis of technical concepts by students itself. The aim and task of investigation are to describe the experience of the terminological analysis of the concept of «Switch» and the practical application of its results on professionally orientated English classes for the technical faculties of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. The main conclusions are confidence in the feasibility of the subsequent phased implementation of linguistic studies: 1) inventory of available termoelement, associated with the specification of the reference component of a certain terminological structure and the identification of its terminology; 2) identification of the most common in practice of stable terms - phrases; 3) narrowing the range of terms for practical use at the choice of students; 4) finding the most successful free phrases after familiarization with the auxiliary communicative tables regarding the expression of the request, the beginning and the end of the conversation; 5) consolidation of the received linguistic knowledge in business games and dialogues-duels. Perspective research is also to involve students of non-technical specialties into linguistic work in order to develop their own interpersonal communicative and professional skills.

Keywords: *terminological analysis, technical concept «Switch», terminology system, reference component of the terminological structure, stable terms-phrases, communicative cliches, free phrases, phrases, practical orientation of linguistic work, students-future agroengineers, professionally orientated English classes*

УДК 378.147.041-057.875

ОСНОВНІ ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Н. В. ЯРЕМЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: iaremenko.nv@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5894-0295

Анотація. *У зв'язку із зменшенням аудиторних годин на вивчення англійської мови самостійна робота є необхідним елементом навчального процесу студентів. Метою даної публікації є визначення основних видів самостійної роботи студентів немовних спеціальностей. Установлено, що існує чотири основні види самостійної роботи студентів: самостійна робота за зразком, конструктивно-варіативні, евристичні та самостійні роботи з елементами наукового дослідження. З'ясовано, що кожен із цих видів самостійної роботи є необхідним в залежності від мети навчання. Самостійні роботи за зразком полягають у виконанні різноманітних вправ та дозволяють краще засвоїти новий матеріал, але не розвивають творчої активності. Конструктивно-варіативні самостійні роботи сприяють розвитку у студентів уміння аналізувати, порівнювати факти та явища та створюють умови для розвитку творчої самостійної роботи студентів у подальшому. Евристичні роботи (когнітивного, креативного та оргдіяльнісного типу) вчать самостійно формулювати навчальне завдання та розробляти план його рішення. Найскладнішим видом самостійної роботи вважають самостійну роботу з елементами дослідження.*

Ключові слова: *самостійна робота, студенти, види самостійної роботи*

Актуальність. Відомо, що англійська мова є мовою міжнародного спілкування та необхідною складовою формування будь-якого висококласного спеціаліста.

© Н. В. Яременко, 2018

Причому, для ефективної праці необхідно володіти як загальновживаною мовою, так і англійською мовою спеціального вжитку.

До того ж, на даному етапі розвитку вищої освіти студентам, які мають намір продовжувати навчання в магістратурі необхідно володіти англійською мовою на рівні не нижчому за В2. Зазначимо, що таких результатів у багатьох випадках досягнути досить важко, адже на вивчення дисципліни відводять тільки дві аудиторні години на тиждень протягом двох перших років навчання, але не всі студенти мають ґрунтовні знання з англійської мови.

Отже, єдиним шляхом вирішення проблеми є ефективна організація самостійної роботи студентів немовних спеціальностей з англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що науковці неодноразово зверталися до вивчення проблеми організації самостійної роботи студентів. Так, фундаментальні загально педагогічні дослідження з цього питання було проведено Б. Єсиповим, В. Козаковим, В. Буряком, Н. Калашник, В. Вертегел [2], М. Муковіз [4], Т. Тищенко, Л. Страшко [6] О. Хуторським [8] та іншими. Разом із тим, на нашу думку, у науковій літературі недостатньо узагальнено види самостійної роботи студентів немовних спеціальностей та особливості впровадження кожного з них у навчальний процес, що є вкрай необхідним для ефективного навчання.

Отже, **метою дослідження** є аналіз основних видів самостійної роботи студентів немовних спеціальностей та висвітлення досвіду їх застосування на кафедрі англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

Матеріали і методи дослідження. Для вирішення зазначених завдань використовується комплекс методів: аналіз, систематизація, узагальнення педагогічної та методичної літератури, порівняльний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Як вже зазначалося, самостійна робота відіграє важливу роль у вивченні англійської мови студентами немовних факультетів закладів вищої освіти, що пов’язано з високими вимогами до рівня знань студентів з одного боку, та недостатньою кількістю аудиторних занять з іншого.

Перш за все, вважаємо необхідним надати визначення цього дидактичного поняття, що представлено у науковій літературі. Так, самостійна робота розглядається науковцями як активна навчально-пізнавальна діяльність молодих людей, що проводиться індивідуально чи у групах, на аудиторних заняттях або вдома, за завданням педагога та за його методичними вказівками, але без його безпосередньої участі. У цьому значенні вона охоплює різні форми й методи навчання. Як підкреслював Р. Нізамов, самостійна робота студентів починається під час прослуховування лекції або участі у семінарі, коли у студентів у процесі роботи виникають питання щодо матеріалу, який вивчається [5, с. 118;7, с. 214].

Як справедливо визначають науковці, правильно організована самостійна робота студентів сприяє формуванню інтересу до навчання, поглибленню та розширенню знань, розвитку пізнавальних здібностей студентів, формує у студентів такі риси як відповідальність, самостійність, креативність, створює умови для подальшого саморозвитку, самонавчання, самовиховання, самоосвіти та самореалізації, а також прищеплює студентам уміння самостійно поповнювати свої знання і вільно орієнтуватися у потоці наукової інформації. [1; 5; 6; 7; 10].

На основі аналізу педагогічної літератури та власного досвіду роботи можна виділити такі види роботи за рівнем самостійності як:

- самостійна робота за зразком;

- конструктивно-варіативна самостійна робота;
- евристична самостійна робота;
- самостійна робота з елементами дослідження [4;5; 6; 7; 8].

Зазначимо, що кожен із цих видів самостійної роботи є необхідним в залежності від мети навчання. Так, самостійні роботи за зразком полягають у виконанні різноманітних вправ та дозволяють засвоїти новий матеріал, але не розвивають творчої активності [9].

Самостійні роботи за зразком доцільно використовувати після вивчення нового граматичного або лексичного матеріалу. На наш погляд, доцільним є виконання невеликої кількості таких вправ, що як правило, включено до навчально-методичних посібників закладів вищої освіти під час аудиторного заняття безпосередньо під керівництвом викладача, тоді як інші вправи на закріплення граматичних та лексичних навичок студенти виконують самостійно. Після їх виконання викладач перевіряє роботи та проводить аналіз помилок. Як правило, для самостійних робіт такого виду викладачами нашої кафедри використовуються такі підручники як “Round Up”, “Grammar Way”, “English Vocabulary in Use”, “English Grammar in Use”, адже викладач може добрати завдання, які відповідають рівню студентів.

Конструктивно-варіативні самостійні роботи сприяють розвитку у студентів уміння аналізувати, порівнювати факти та явища, що вивчаються, розвивають розумову активність та створюють умови для розвитку творчої самостійної роботи студентів у подальшому. Головна складність виконання таких робіт полягає в застосуванні знань у нових ситуаціях [4, с. 31].

Самостійні роботи такого типу, як правило проводяться під час аудиторного заняття після роботи з текстом та виконання базових завдань на запам’ятовування лексичних та граматичних одиниць. Наведемо варіації завдань для самостійної роботи конструктивно-варіативного типу:

- скласти питання на базі тексту;
- скласти речення на відповідність тексту (true/false sentences);
- вибрати терміни та написати дефініції до них тощо.

Після цього студентам пропонується самостійна робота в малих групах. Вони відповідають на питання або намагаються вгадати дефініцію, запропоновану одногрупниками.

Як різновид самостійної роботи конструктивно-варіативного типу студентам можна запропонувати скласти текст з його абзаців. Для цього викладачу заздалегідь треба підготувати текст із теми, що вивчається та розрізати його на окремі абзаци (5-6 абзаців). Завданням студентів є прочитати та перекласти уривки тексту та скласти з них логічний текст. Після цього вони мають розповісти про що йдеться іншим підгрупам студентів.

Евристичні роботи вчать самостійно формулювати навчальне завдання та розробляти план його рішення. На цьому рівні здійснюється більш глибоке розуміння явищ, процесів і починається творча діяльність. Студенти здатні вести пошукову діяльність за допомогою викладача або навчальної книги, проводити досить глибокий та різнобічний аналіз явища, що вивчається, робити осмислені узагальнення, обґрунтовувати застосування знань та способів, виявляти підвищений інтерес до пошукової діяльності та здатність конструювати нові способи такої діяльності [2, с.67].

Самостійні роботи евристичного типу у свою чергу можна розділити на такі підгрупи:

- завдання когнітивного типу;
- завдання креативного типу;
- завдання оргдіяльнісного типу [8].

Так, у завданнях когнітивного типу студентам пропонують вирішити реальну проблему, що існує у галузі їх майбутнього фаху. Для полегшення виконання завдання спочатку доцільно визначити спеціальні лексичні одиниці, які можуть використовуватися у мові студентів. Студенти, працюючи у малих групах, намагаються з'ясувати причини сформованої ситуації та можливі шляхи її вирішення. Після цього студенти презентують власні ідеї викладачу та іншим підгрупам студентів. Зазначимо, що якщо рівень володіння мовою у студентів дозволяє, то після презентації результатів відбуваються жваві дискусії та обговорення, під час яких інші студенти висловлюють власне бачення ситуації, погоджуються або критикують інформацію, що було представлено.

До завдань креативного типу можна віднести написання казки (фантастичної, детективної або романтичної історії) з використанням активної лексики, складання кросвордів, віршів, діалогів тощо. Вивчаючи загальні теми, наприклад "The City I Live in", можна запропонувати студентам придумати рекламу власного міста.

Самостійні роботи оргдіяльнісного типу доцільно спочатку виконувати вдома, а потім вже обговорювати під час аудиторного заняття або консультації. У цьому випадку студентам пропонується розробити цілі своїх занять із основних предметів на тиждень (семестр, рік), скласти індивідуальну програму за курсом тощо. Разом з тим, зазначимо, що на відміну від двох попередніх видів самостійної роботи евристичного типу, цей тип не користується великою популярністю серед студентів, тому у практичній роботі майже не застосовується.

Найскладнішим видом самостійної роботи є самостійна робота з елементами дослідження. Необхідно підкреслити, що далеко не усі студенти залучаються до такого виду самостійної роботи, а лише ті, які дійсно зацікавлені у знайомстві з основами наукового дослідження. До самостійних робіт такого типу можна віднести:

- доповіді англійською мовою на тему за фахом під час аудиторних занять;
- написання наукової статті;
- виступ на конференції, тощо.

Як вже зазначалося, такі самостійні роботи не є обов'язковими для виконання, до них залучаються студенти, які розраховують на високий бал у семестрі (90+). Після обрання студентом теми для дослідження, він обговорює з викладачем план роботи та пункти, які необхідно висвітлити у роботі, аналізує та узагальнює літературу та представляє викладачу на перевірку результати дослідження англійською мовою. Зазначимо, що у деяких випадках зі студентами працюють одразу два викладача: один- фахівець з теми дослідження, другий - language supervisor, що пов'язано з тим, що викладач іноземної мови не може ґрунтовно володіти дисципліною майбутнього фаху студентів.

Такі самостійні роботи вчать студентів працювати з науковою літературою, критично підходити до їх аналізу, знаходити у мережі Інтернет необхідну інформацію, представляти результати дослідження іноземною мовою [3, с. 46].

Висновки і перспективи дослідження. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що самостійна робота є необхідним елементом навчання у вищому навчальному закладі. Кожен із видів самостійної роботи доцільно використовувати на різних етапах роботи зі студентами залежно від дидактичної мети та рівня знань в академічній групі.

У подальшому планується проаналізувати роль викладача під час організації самостійної роботи студентів немовних факультетів з англійської мови.

Список використаних джерел

1. Глуховська, Н. А. Формування іншомовної компетенції студентів технічних спеціальностей ВНЗ України аграрного профілю [Текст] / Н. А. Глуховська // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2016. - №1. – С. 69-72.
2. Калашник, Н. Г. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання: навч.-метод. посібник з питань формування естетичних смаків студентської молоді в навчально-виховному процесі [Текст] / Н. Г. Калашник, В. Л. Вертегел. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2005. – 326 с.
3. Котова, А. В. Прищеплення навичок науково-дослідної роботи студентам немовних факультетів на заняттях з англійської мови [Текст] / А. В. Котова, Н. М. Савченко // Викладання мов у вищих закладах освіти. – 2014. – Вип 25. – С. 44− 49.
4. Муковіз, О. П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій: монографія [Текст] / О. П. Муковіз. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2010. – 180 с
5. Низамов, Р. А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов [Текст] / Р. А. Низамов – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1975. – 304 с.
6. Тищенко, Т. Особливості самостійної роботи студентів педагогічного навчального закладу [Текст] / Т. Тищенко, Л. Страшко // Зб. наук. праць Полтавського педагогічного університету імені В. Г. Короленка.– Полтава, 2005. – Вип. 7 (46). – С. 276 – 281.
7. Харламов, И. Ф. Педагогика: учеб. пособие [Текст] / И. Ф. Харламов. – [2-е изд/, перераб. и доп.] – М. : Высш.шк., 1990. – 576 с.
8. Хуторській, О. Організація евристичного навчання [Текст] / О. Хуторській // Режим доступу : http://ru.osvita.ua/school/method/3707/
9. Яловий, С. В. Види та дидактичні завдання самостійної роботи студентів [Текст] / С. В. Яловий , Ю. В. Коломієць // Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Pedagogica/31135.doc.htm
10. Яременко, Н. В. Деякі шляхи інтенсифікації викладання англійської мови студентам немовних спеціальностей [Текст] / Н. В. Яременко // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2016. - №1. – С. 17-21.

References

1. Hlukhovska, N. A. (2016) Formuvannia inshomovnoi kompetentsii studentiv tekhnichnykh spetsialnostei VNZ Ukrainy ahrarnoho profiliu[Formation of foreign language competence of students of technical specialties of higher educational institutions of Ukraine of agrarian profile] Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity, 1. 69-72.
2. Kalashnyk, N. H., Vertehel V. L (2005). Samostiina robota – potuzhnyi zasib suchasnoi osvity i vykhovannia [Independent work as a powerful method of modern education and training]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 326.
3. Kotova, A. V., Savchenko, N. M. (2014). Pryshcheplennia navychok naukovo-doslidnoi roboty studentam nemovnykh fakultetiv na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Scientific and research work inoculation of students of non-philological departments in English language classes] Vykladannia mov u vyshchykh zakladakh osvity, 25, 44− 49.

4. Mukoviz, O. P. (2010). Formuvannia vmin samostiinoi piznavalnoi diialnosti u studentiv pedahohichnykh VNZ zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Formation of pedagogical university students' independent cognitive activity by means of information technologies]. Uman: PP Zhovtyi O.O. 180.

5. Nyzamov, R. A. (1975). Dydaktycheskye osnovi aktyvyzatsyy uchebnoi deiatelnosty studentov [Didactic basic concepts of students' learning activity activation]. Kazan: Yzd-vo Kazanskoho un-ta, 304.

6. Tyshchenko, T., Strashko, L. (2005) Osoblyvosti samostiinoi roboty studentiv pedahohichnoho navchalnoho zakladu [Features of pedagogical educational institution students' independent work] Zb. nauk. prats Poltavskoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka. Poltava, 7 (46), 276 – 281.

7. Kharlamov, Y. F. (1990). Pedahohyka [Pedagogics] Moskva : Vissh.shk., 576.

8. Khutorskoi, O. Orhanizatsiia evrystychnoho navchannia [Organisation of heuristic learning]. Available at: http://ru.osvita.ua/school/method/3707/

9. Yalovyi, S. V. Vydy ta dydaktychni zavdannia samostiinoi roboty studentiv [Types and didactic tasks for students' independent work]. Available at: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Pedagogica/31135.doc.htm

10. Yaremenko, N. V. (2016) Deiaki shliakhy intensyfikatsii vykladannia anhliiskoi movy studentam nemovnykh spetsialnostei [Some ways to intensify the teaching of English to students of non-linguistic specialties] Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity, 1. 17-21.

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ

Н. В. Яременко

Аннотация. *В связи с уменьшением аудиторных часов на изучение английского языка самостоятельная работа является необходимым элементом учебного процесса студентов. Цель данной публикации – определение основных видов самостоятельной работы студентов неязыковых специальностей. Установлено, что существует четыре основные вида самостоятельной работы студентов: самостоятельные работы по образцу, конструктивно-вариативные, эвристические и самостоятельные работы с элементами научного исследования. Каждый из этих видов самостоятельной работы является необходимым в зависимости от цели обучения. Самостоятельные работы по образцу заключаются в выполнении разнообразных упражнений и способствуют усвоению нового учебного материала, но не развивают творческой активности. Конструктивно-вариативные самостоятельные работы способствуют развитию у студентов умения анализировать, сравнивать факты и явления и создают условия для развития творческой самостоятельной работы студентов в дальнейшем. Эвристические работы (когнитивного, креативного и оргдеятельного типов) учат самостоятельно формулировать задание и разрабатывать план его решения. Самым сложным видом самостоятельной работы считают работу с элементами научного исследования.*

Ключевые слова*: самостоятельная работа, студенты, виды самостоятельной работы*

MAIN TYPES OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK OF NON- LINGUISTIC DEPARTMENTS

N. V. Yaremenko

Abstract. *Due to the decrease in the academical hours for studying English, independent work is a very important element of the students' learning process. The purpose of this publication is to determine the main types of students' independent work of non-linguistic specialties. It is established that there are four main types of independent work of students: tasks on the pattern, constructive and variable tasks, heuristic tasks and independent work with elements of scientific research. Each of these types of independent work is necessary and depends on the purpose of the training.*

Independent work on the pattern is to perform a variety of exercises and contribute to the learning of new educational material, but do not develop creative activity. It is useful to do a few exercises under the supervision of the teacher, while other exercises to drill grammatical and lexical skills are performed by students independently. After their completion, the teacher checks the work and analyzes the mistakes. As a rule, such textbooks as "Round Up", "Grammar Way", "English Vocabulary in Use" are suggested for independent work.

Constructive and variable independent work contributes to the development of the students' ability to analyze, compare facts and phenomena and create further conditions for the development of creative independent work. The main difficulty of performing such tasks is to apply knowledge in new situations. Such a type of independent work is usually performed in class after working with the text and performing the basic tasks to memorize lexical and grammar units.

Heuristic work teaches to formulate a task and develop a plan for its solution. Independent work of heuristic type can be divided into the following subgroups: tasks of the cognitive type; creative tasks; organizational activity type.

Independent work with elements of research is considered to be the most difficult type. Independent work of this type includes reports in English on the topic of the course during the classroom, writing a scientific article, presenting a speech at the conference, etc.

Keywords: *independent work, students, types of independent work*

УДК 81’25

РОЛЬ ФАХОВИХ ЗНАНЬ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ НАБУТТЯ

Т.В. ГАЛУШКО, старший викладач,
Національний гірничий університет
E-mail: halushkoT@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1045-9731

Анотація. *Статтю присвячено питанням підготовки фахівців у галузі науково-технічного перекладу та розглянуто проблему фахових знань в підготовці майбутніх перекладачів. Актуальність статті обумовлено динамічним розвитком процесів, пов’язаних з глобалізацією економіки, розвитком науки і техніки, появою нових напрямків знань та сфер діяльності. Це вимагає від перекладачів уміння швидко реагувати на зміни, які, як наслідок цих процесів, з’являються у професійній діяльності перекладачів. У зв’язку з цим виникає потреба умілого користування різними джерелами інформації, які можуть допомогти перекладачеві швидко*

©Т.В. Галушко,2018

MAIN TYPES OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK OF NON- LINGUISTIC DEPARTMENTS

N. V. Yaremenko

Abstract. *Due to the decrease in the academical hours for studying English, independent work is a very important element of the students' learning process. The purpose of this publication is to determine the main types of students' independent work of non-linguistic specialties. It is established that there are four main types of independent work of students: tasks on the pattern, constructive and variable tasks, heuristic tasks and independent work with elements of scientific research. Each of these types of independent work is necessary and depends on the purpose of the training.*

Independent work on the pattern is to perform a variety of exercises and contribute to the learning of new educational material, but do not develop creative activity. It is useful to do a few exercises under the supervision of the teacher, while other exercises to drill grammatical and lexical skills are performed by students independently. After their completion, the teacher checks the work and analyzes the mistakes. As a rule, such textbooks as "Round Up", "Grammar Way", "English Vocabulary in Use" are suggested for independent work.

Constructive and variable independent work contributes to the development of the students' ability to analyze, compare facts and phenomena and create further conditions for the development of creative independent work. The main difficulty of performing such tasks is to apply knowledge in new situations. Such a type of independent work is usually performed in class after working with the text and performing the basic tasks to memorize lexical and grammar units.

Heuristic work teaches to formulate a task and develop a plan for its solution. Independent work of heuristic type can be divided into the following subgroups: tasks of the cognitive type; creative tasks; organizational activity type.

Independent work with elements of research is considered to be the most difficult type. Independent work of this type includes reports in English on the topic of the course during the classroom, writing a scientific article, presenting a speech at the conference, etc.

Keywords: *independent work, students, types of independent work*

УДК 81’25

РОЛЬ ФАХОВИХ ЗНАНЬ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ НАБУТТЯ

Т.В. ГАЛУШКО, старший викладач,
Національний гірничий університет
E-mail: halushkoT@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1045-9731

Анотація. *Статтю присвячено питанням підготовки фахівців у галузі науково-технічного перекладу та розглянуто проблему фахових знань в підготовці майбутніх перекладачів. Актуальність статті обумовлено динамічним розвитком процесів, пов’язаних з глобалізацією економіки, розвитком науки і техніки, появою нових напрямків знань та сфер діяльності. Це вимагає від перекладачів уміння швидко реагувати на зміни, які, як наслідок цих процесів, з’являються у професійній діяльності перекладачів. У зв’язку з цим виникає потреба умілого користування різними джерелами інформації, які можуть допомогти перекладачеві швидко*

©Т.В. Галушко,2018

зорієнтуватися у новій області знань, пов'язаних з наукою і технікою і, таким чином, якісно та фахово виконувати роботу перекладача. Використання тлумачних та термінологічних словників, глосаріїв, а також уміння самостійно їх складати є одним із найефективніших джерел поповнення фахових знань перекладача науково-технічної літератури. Розглянуті у статті методи освоєння фахового лексикону в галузі гірництва були використані на заняттях з практики перекладу і, як результат, показали помітне поліпшення якості перекладу фахових текстів, особливо при перекладі з української на німецьку мову.

Ключові слова: *освітня система, фахові знання, фахова мова, перекладознавство, терміни, термінологія, еквівалентність термінів та понять*

Актуальність. Глобалізаційні процеси, які є чи не найголовнішою характеристикою нашої епохи, стрімко змінюють наше життя, світову економіку і, як наслідок, ринок праці і вимагають від нас швидкого реагування на ці зміни. Разом з новими можливостями, які приносять ці процеси, з'являються також і нові проблеми або, точніше, нові вимоги до професіоналів у різних галузях економіки та виробництва. Це все знаходить своє віддзеркалення також в освітніх системах країн, які мають швидко пристосовуватися до нових реалій життя та нових ринкових процесів.

Перекладачі належать до категорії фахівців, яких світові зміни торкаються в першу чергу, тому що вони виконують функцію посередників між різними культурами. Інтенсивний розвиток ринкових відносин супроводжується помітним збільшенням об'ємів інформації у різних галузях науки і техніки, ознайомлення з якою часто потребую допомоги професійних перекладачів. Вимоги до професійних компетенцій перекладачів стають все більш жорсткими: це і забезпечення якісного перекладу в короткі терміни, і здатність перекладати тексті різноманітної тематики, уміння обходитися з різними технічними засобами, швидко орієнтуватися в нових напрямках науки і техніки та багато іншого. А це, в свою чергу, ставить нові завдання перед навчальними закладами, які готують фахівців цієї галузі і зобов'язані допомогти майбутнім перекладачам впевнено себе почувати в своїй професії та вміти самостійно підвищувати свою кваліфікацію і, тим самим, відповідати вимогам часу.

Однак питання реформування системи освіти ми сьогодні не можемо розглядати лише в рамках нашої країни. Україна зробила свої перші кроки на міжнародні ринки праці і цей процес триватиме далі. Тому для нас є дуже важливим пов'язувати наші плани та дії також з європейськими та світовими перспективами. Щоб швидко та ефективно реформувати внутрішню систему освіти, необхідно вивчати досвід та освітні системи інших країн, і таким чином, утворювати власну оптимальну і гнучку форму підготовки фахівців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато статей українських вчених та освітян присвячено ознайомленню с системами підготовки перекладачів в різних країнах світу. Так, цим питанням займалися: О. Сєргєєва, Л.О. Максименко, К. Скиба, Н.В. Левицька, Т. В. Галушко.

В процесі порівняння освітніх систем підготовки перекладачів виявлені як схожості, так і відмінності в підходах до формування способів і методів навчання студентів. Але зовсім не спостерігається розбіжностей у формулюванні компетенцій, якими повинні оволодіти майбутні перекладачі в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Звідси і схожість багатьох проблем, які виникають в процесі освітянської діяльності педагогів навчальних закладів, однією з яких є

проблема фахових знань в підготовці перекладачів фахової літератури (економіка, техніка, медицина, право та ін.).

Цьому питанню присвячено роботи як українських, так і багатьох німецьких науковців: О.М. Черкащенко, K. Freigang, Y. Ramirez, D. Zielinski, H. Fluck, S. Mühlhaus, Ja. Engberg, P. Sadrine та інші.

Мета даного дослідження полягає в аналізі вітчизняних та зарубіжних систем підготовки перекладачів та виявленні нових форм поповнення фахових знань перекладачів, які зайняти у сфері перекладу фахової літератури, або оптимізації процесу використання уже відомих джерел інформації, а саме: тлумачних та термінологічних словників, глосаріїв, фахових текстів. Як під час навчання у вищому навчальному закладі, так і с початком професійної діяльності перекладача це джерело поповнення знань є надзвичайно важливим при освоєнні незнайомої галузі науки або техніки. Способи закріплення нових знань, удосконалення та розробка нових глосаріїв в певних галузях науки, техніки, економіки та подальше їх використання в педагогічній діяльності освітян є одним із перспективних напрямків наукової діяльності працівників вищих навчальних закладів.

Матеріали і методи дослідження. Для вирішення зазначених завдань були використані методи аналізу, порівняння, узагальнення та описовий метод. Дослідження проводилося на основі інформації стосовно систем підготовки перекладачів в вишах Європи та аналізі українських, німецьких та англійських глосаріїв, термінологічних та тлумачних словників з використанням термінів із галузі гірництва.

Результати дослідження. Система підготовки перекладачів в країнах Західної Європи, США, Канади характеризується дуже вузькою спеціалізацією, що, безумовно, є основою високої якості підготовки фахівця. Спеціалізація може бути за видом перекладу (письмовий або усний переклад), або за певною галуззю (техніка, економіка, медицина, юриспруденція, література) [4, с.7-9]. Наприклад, Вища школа прикладних мов у Мюнхені (Hochschule für angewandte Sprachen) надає своїм випускникам такі кваліфікації: BA Internationale Wirtschaftskommunikation/ BA Wirtschaftskommunikation Chinesisch/ BA Übersetzen Chinesisch/ BA Internationale Medienkommunikation & Technikkommunikation/ MA in Konferenzdolmetschen/ MA in Dolmetschen und Übersetzen im Rechtswesen/ MA in Dolmetschen im Gesundheitswesen und Gemeinwesen. В США це може бути: „Master of Engineering in Technical Japanese (translation)" або "Master of Art in Translation and Localization Management".

В перекладацьких школах Західної Європи обговорюється та розглядається також нова ідея – підготовка перекладачів з двох іноземних мов на рідну мову зі спеціальностей: усний переклад на конференціях і письмовий переклад широкого профілю або за різними спеціальностями (наука, техніка, економіка, медицина).

На відміну від закордонних систем освіти, в Україні підготовка фахівців у галузі перекладу характеризується багатопрофільністю. Кваліфікації випускників напрямку Філологія, спеціальності «Переклад» можуть бути такими: «Бакалавр філології. Перекладач з іноземної мові. Учитель іноземної мови», «Магістр філології. Перекладач з німецької мови. Викладач перекладу і німецької мови» або « Викладач. Перекладач німецької та англійської мови».

Така багатопрофільність не може не позначитися на якості суто перекладацьких компетенцій перекладача і, таким чином, робити його неконкурентоспроможним на світовому ринку праці. Шляхом для подолання цієї неконкурентоспроможності може стати уміння фахівця підвищувати власну

кваліфікацію шляхом самостійного набуття необхідних знань в окремій галузі науки і техніки та умілого використання інструментарію перекладацької діяльності.

Надання фахових знань при підготовці перекладачів в галузі техніки або економіки, права відбувається за допомогою викладання вступних курсів в електротехніку, гірництво, економіку та інше. Це є загальною практикою як у вітчизняних, так і закордонних вищих навчальних закладах [6, с.227].

Крім того, в німецькому перекладознавстві дискутується ще одне питання, як-то подвійна кваліфікація викладачів перекладу [8, с.63-80]

Але не менш важливим шляхом поповнення фахових знань є, на наш погляд, складання глосаріїв та удосконалення тлумачних термінологічних словників. На прикладі найбільш вживаних та загальнозрозумілих понять та термінів із галузі гірництва спробуємо проаналізувати інформативну наповненість цих джерел з точки зору перекладацької діяльності та знайти способи їх поліпшення.

Німецька фахова термінологія у порівнянні з українською відрізняється значно більшою деталізацією, внаслідок чого переклад текстів з німецької на українську мову часто характеризується певною узагальненістю перекладу через брак окремих термінів в українській мові. Як приклад, візьмемо слова **das Vorkommen** та **die Lagerstätte**. На українську мову обидва терміни перекладаються словом **родовище.** Наявність двох слів, які однаково перекладаються, є першим сигналом до використання тлумачного словника і початком складання глосарію для студента. Читаємо: **1.** Lagerstätte ist ein Begriff aus der angewandten Geologie und dem Bergbau für bestimmte Bereiche der Erdkruste, in denen sich natürliche Konzentrationen von festen, flüssigen oder gasförmigen Rohstoffen befinden, deren Abbau sich wirtschaftlich lohnt (bauwürdige Lagerstätte). **2.** Natürliche Anhäufungen von Rohstoffen werden als Vorkommen bezeichnet. Sind die Konzentrationen groß genug, das sich ein Abbau wirtschaftlich lohnt, werden die Vorkommen Lagerstätte genannt. **3.** Als Rohstoffvorkommen werden im Bergbau allgemein *lokale* Ablagerungen mineralischer Rohstoffe bezeichnet, z.B. Erz- und Halbmetall – Vorkommen, Erdgas – Felder, Kohleflöze, Salzstöcke oder Massenrohstoffe. Ein Vorkommen ist im Gegensatz zu einer Lagerstätte nicht bauwürdig.

Якщо темою наукової статті або фахового тексту є придатність родовища до промислової розробки, то ця різниця в значеннях термінів буде дуже важливою.

Водночас можна взяти до уваги: Vorkommen sind natürliche Fundorte von Mineralien, die im Gegenstand zur Lagerstätte meist schlechtere wirtschaftliche Abbaubarkeit bedeutet. Jedoch werden Begriffe *im Alltag* nicht genau getrennt und immer öfter hört man Rohstoffvorkommen, wenn Rohstofflagerstätte gemeint ist.

Якщо ж ми використаємо інформацію з іншого словника, а саме “Словари и энциклопедии на Академике», то вона буде такою: 1**.** das Vorkommen – 1. das Vorhandensein von Bodenschätzen (meist in großer Menge) || K: Erzvorkommen, Goldvorkommen, Kohlevorkommen. 2. Lagerstätte – Vorkommen; Quelle ***Lagerstätte. 1. Lagerplatz. 2. (Geolog.) Ansammlung nutzbarer Bodenschätze ***Lagerstätte: natürliche Anreicherung oder Ablagerung fester, flüssiger oder gasförmiger mineralischer oder org. Rohstoffe.

Надана інформація може збагатити знання людини, але перекладачеві вона не дасть головного – різниці між термінами. Більш того, зауваження в дужках до слова Vorkommen (meist in großer Menge) містить певну долю дезінформації у порівнянні з визначеними поняттями в німецьких джерелах.

Більш складними для розуміння та подальшої характеристики та встановлення різниці між ними є терміни: **der Abbau der Rohstoffe/Lagerstätte** та **die Gewinnung der Rohstoffe/der Lagerstätte.**

В технічних словниках ми знаходимо наступні переклади даних термінів: 1. der Abbau – добування, здобування, розробка, виймання, очисна виїмка, відбій, відробіток, очисний забій.

2. die Gewinnung – розробка, виймання, добування, видобування, здобування, очисні роботи, відбій, відробіток, отримання.

Як бачимо, переклад термінів дає нам велике розмаїття значень, але при цьому спостерігається стовідсотковий збіг слів при перекладі. Звертаємося до тлумачних словників, щоб виявити значення цих термінів. 1**.** *Als Gewinnung bezeichnet man im Bergbau das Herauslösen von nutzbaren Rohstoffen aus dem festen Gebirgsverband einer Lagerstätte.* In Österreich wird das Gewinnen von nützlichen Mineralien unter Zuhilfenahme bergmännischer Tätigkeit auch als Erobern bezeichnet.

2. Mit dem Begriff Abbau bezeichnet man im Bergbau zum einen eine bergmännische

Tätigkeit, zum anderen den Grubenbau, an dem diese Tätigkeit stattfindet. *Die bergmännische Tätigkeit des Abbaus bezeichnet das vollständige Herauslösen des nutzbaren Inhalts der Lagerstätte aus dem Nebengestein.* Der Abbau der Lagerstätte ist der Kernpunkt aller bergmännischen Tätigkeiten.

Виділені курсивом дефініції по суті співпадають за своїм значенням. При детальному знайомстві з цими термінами через приклади із фахової літератури, наукових статей виявляється, що різницю між термінами визначають останні строчки їх характеристик, а саме: «In Österreich wird das Gewinnen …. auch als Erobern bezeichnet» та «Der Abbau der Lagerstätte ist der Kernpunkt aller bergmännischen Tätigkeiten“.

Різницю між цими двома термінами досить важко визначити без аналізу значної кількості прикладів, але все ж таки можливо.

Терміни *Abbau* та *Gewinnung* у вузькому сенсі означають наступне: Abbau bzw. Gewinnung im Regelbetrieb ist die zeitlich längste Phase des Tagebaubetriebs. Abraum und Rohbraunkohle müssen aus ihrem gewachsenen Verband gelöst (= Abbau), das aufgelockerte Gestein gewonnen (= Gewinnung), verladen und transportiert.

Але приклади, взяті із німецько-англійського глосарію та різних фахових текстів, демонструють значно ширші значення цих слів.

1. Die Gewinnung (Erkundung, Abbau und Aufbereitung) von Mineralien im Bergbau und in Steinbrüchen….	*Видобування (розвідка, розробка та збагачування) мінералів в рудниках та каменоломнях …*

Як видно з наведеного, поняття *Gewinnung* в даному конкретному випадку є дуже широким і включає в себе всі види діяльності по освоєнню родовища, з метою отримання результату (das Erobern von Mineralien). Тому слово *Gewinnung* можна зустріти в самих різних комбінаціях, наприклад *die Gewinnung der Lagerstätte und der bergmännische Abbau,* де слово *Gewinnung* визначатиме факт виявлення (= отримання) родовища через розвідку. Можлива також інша послідовність слів, а саме *Abbau und Gewinnung* – розробка та вилучення корисних копалин, де слово використовується у своєму найвужчому значенні, а саме *вилучення = отримання на руки*. Можливим варіантом використання є також *die Gewinnung von Rohstoffen erfolgt durch bergmännischen Abbau - видобування сировини здійснюється за допомогою гірничих виробок.* В комбінації *Aufsuchung, Gewinnung und Aufbereitung* термін буде перекладатися як *розробка*. Однак при різноманітних варіантах перекладу даного терміну його основним значенням буде залишатися отримання результату шляхом певних дій (das Erobern).

Термін *Abbau* також використовується як у вузькому, так і широкому значенні. За рахунок того, що процес руйнування масиву гірських порід (= Abbau) належить до найбільш складних та важливих процесів гірничих робіт, термін *Abbau* набув більшого значення, ніж суто технічна дія, націлена на виділення сировини із масиву і, таким чином, у використанні максимально наблизився до терміну *Gewinnung* в його широкому значенні. Але у порівнянні із терміном *Gewinnung* термін *Abbau* не має значення отриманого результату, а лише значення процесу. І тому при однаковому перекладі фраз на українську мову різниця у їх значеннях може виглядати так:

1. der Abbau von Rohstoffen aus der Erdkruste –. видобування корисних копалин із земної кори = процес виконання комплексу робіт з добування корисних копалин.

2. Die Gewinnung von Rohstoffen aus der Erdkruste – видобування корисних копалин із земної кори = отримання корисних копалин в результаті виконання комплексу робіт.

Підтвердженням такого розуміння цих термінів можуть служити також приклади з використанням похідного від дієслова *gewinnen* прикметника *gewinnbar.*

1. Teilweise machen erst diese Nebenbestandteile ein solches Vorkommen wirtschaftlich gewinnbar.
2. (…) auf eine internationale festgelegte Definition zur Bewertung von Lagerstätten – etwa 41 Mld. t. als gewinnbar klassifiziert.
3. Was aber als gewinnbar ist, hängt von den zur Verfügung stehenden Gewinnungstechnologien und deren Wirtschaftlichkeit ab.

В наведених прикладах значення слова максимально наближено до значення прибутковий, економічно вигідний, придатний для видобутку/ здобутку.

Висновки і перспективи. Наданий вище аналіз термінів шляхом використання різних джерел інформації демонструє як можливість отримання додаткових знань, наприклад, у галузі гірництва, так і утворює базу для укладання власних глосаріїв, які можуть принципово відрізнятися від уже існуючих та бути пристосованими для використання в навчальному процесі або відповідати індивідуальним потребам окремого перекладача. Дуже важливим при такому аналізі є використання та порівняння різних джерел інформації, а саме: українських, німецьких, англійських, російських. В процесі такого порівняння отримується не лише корисна інформація, але і з'ясовуються неточності або недоліки окремих джерел інформації. Таким чином, студенті навчаються не лише сліпо користуватися словниками, але проводити власний аналіз і, тим самим, через власне дослідження набувати нових знань як мовленнєвих, так і фахових.

Список використаних джерел

1. Сєргєєва, О. Особливості підготовки перекладачів-референтів в університетах Великобританії та України [Текст]/ О. Сєргєєва // Порівняльна професійна педагогіка. - 2011.- № 1.- С. 146

2. Максименко, Л.О. Зарубіжний досвід організації підготовки перекладачів на сучасному етапі розвитку вищої освіти [Текст] / Л. О. Максименко// Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. - 2015. - Вип.131. - С. 74-78.

3. Скиба, К. Особливості та сутність підготовки перекладачів в університетах Канади [Тест] / К. Скиба// Молодь і ринок. – 2014.- № 3.- С. 88-92

4. Галушко, Т.В. Підготовка перекладачів та інтеграційні процеси [Текст] / Т.В. Галушко// Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна германістика: теорія и практика» - Дніпро.: ДНУ. - 11/2017. - С. 7-9

5. Черкащенко, О.Н. Університетська освіта як фундамент формування компетентності сучасного перекладача [Текст]/ О.М. Черкащенко // Наукова весна 2016. Матеріали VII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів і молодих учених. – Дніпро: НГУ.- 2016.-С.

6. Fluck, H. Didaktik der Fachsprachen: Aufgaben und Arbeitsfelder, Konzepte und Perspektiven im Sprachbereich Deutsch/ H. Fluck. – Tübingen, 1992. – S. 295

7. Freigang, R., Ramirez,Y., Zielinski, D. Didaktisch-methodische Überlegungen zum Einsatz moderner Übersetzungstechnologie im Rahmen einer praxisorientierten Fachübersetzerausbildung/ Maria-Jose Varela Salinas// Panorama actual del estudio y la ensenanca de discurses especializados. – Bern. 2009. – S. 279

8. Mühlhaus, S., Engberg, Ja. Sollen Fachübersetzungslehrer eine Doppelqualifikation haben?/ Jan Engberg, Marianne Grove Ditlevsen, Peter Kastberg, Martin Stegu// New Directions in LSP Teaching. – Bern, 2007. – S. 327

9. Онлайн-словник ABBYY Lingvo-Online [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http//www.lingvo.ua/uk

10. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://dic.academic.ru

11. Тлумачний гірничий словник – StudFiles.net [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://studfiles.net/preview/4494413

12. УКРЛІТ.ORG – Словник української мови [Електронний ресурс]/ Режим доступу: ukrlit.org/clovnyk/тлумачний

13. AM 12.1 Glossar bergmännischer Begriffe – QR – Kultur [Електронний ресурс]/ Режим доступу: www.qr-kultur.de/

14. duden online: Rechtsschreibung und Fremdwörter| PONS [Електронний ресурс]/

Режим доступу: https://de.pons.com/übersetzung/deutsch

15. Linguee Wörterbuch Deutsch – Englisch [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://www.linquee.de/deutsch-englisch-uebersetzung

References

1. Siergieieva, O. (2011) Osoblyvosti pidhotovky perekladachiv-referentiv v universytetakh Velykobrytanii ta Ukrainy [Peculiarities of training interpreters at universities of Great Britain and Ukraine]. Porivnialna profesiina pedahohika, 1, 146

2. Maksymenko, L.O. (2015) Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii pidhotovky perekladachiv na suchasnomu etapi rozvytku vyshchoii osvity [Exploring the foreign experience of training translators at the current stage of higher education development] Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky, 131, 74 -78

3. Skyba, K. (2014) Osoblyvosti ta sutnist pidhotovky perekladachiv v universytetakh Kanady [Peculiarities and the essence of training interpreters at the universities of Canada] . Molod i rynok, 3, 88-92

4. Halushko, T.V. (2017) Pidhotovka perekladachiv ta intehratsiini protsesy [The interpreters training and integration processes] //Suchasna hermanistyka: teoria i praktyka: Materialy III Vseukr. nauk. prak. konf. - Dnipro: Vydavnytstvo NDU, 84

5. Cherkashchenko, O.M. (2016) Universytetska osvita yak fundament formuvannia kompetenmtnosti suchasnoho perekladacha [University education as the basis for forming competences of a contemporary translator] Naukova vesna 2016: materialy VII Vseukr.nauk.tekhn. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh. – Dnipro: Vydavnytstvo NHU, 645.

6. Fluck, H. (1992) Didaktik der Fachsprachen: Aufgaben und Arbeitsfelder,

Konzepte und Perspektiven im Sprachbereich Deutsch [Didactics of specialized languages: Tasks and working fields, concepts and prospects in German linguistics], Tübingen, 295

7. Freigang, R., Ramirez, Y., Zielinski, D. (2009) Didaktisch-methodische Überlegungen zum Einsatz moderner Übersetzungstechnologie im Rahmen einer praxisorientierten Fachübersetzerausbildung [Didactical-methodological reflections on the use of modern translation technology within the practice-oriented education in technical translation], Bern, 279

8. Mühlhaus, S., Engberg, Ja. Sollen Fachübersetzungslehrer eine Doppelqualifikation haben? [Should teachers of specialized translation have two qualifications?], Bern, 327

9. Online-slovnyk ABBYY Lingvo-Online [Online-Dictionary ABBYY Lingvo-Online]. Available at: http//www.lingvo.ua/uk

10. Slovari i enziklopedii na Akademike [Dictionaries and encyclopedias on Academic]. Available at: https://dic.academic.ru

11. Tlumachnyi hirnychyi slovnyk – StudFiles.net [Explanatory mining dictionary – StudFieles.net]. Available at: https://studfiles.net/preview/4494413

12. UKRLIT.ORG – Clovnyk ukrainskoi movy [UKRLIT.ORG - dictionary of the Ukrainian language]. Available at: ukrlit.org/clovnyk/тлумачний

13. AM 12.1 Glossar bergmännischer Begriffe – QR – Kultur [AM 12.1 Glossary of mining concepts – QR – Culture]. Available at: https://de.pons.com/übersetzung/deutsch

14. duden online: Rechtsschreibung und Fremdwörter PONS [duden online: spelling and borrowed words PONS] Available at: https://de.pons.com/übersetzung/deutsch

15. Linguee Wörterbuch Deutsch-Englisch [Linguee English-German dictionary]. Available at: https://www.linquee.de/deutsch-englisch-uebersetzung

РОЛЬ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ В ПОДГОТОВКЕ ПЕРЕВОДЧИКОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ПУТИ ИХ ПРИОБРЕТЕНИЯ

Т.В. Галушко

Аннотация. *Статья посвящена вопросам подготовки специалистов в области научно-технического перевода и рассмотрена проблема специальных знаний в подготовке будущих переводчиков. Актуальность статьи обусловлена динамичным развитием процессов, связанных с глобализацией экономики, развитием науки и техники, появлением новых направлений знаний и сфер деятельности.*

Это требует от переводчиков умений быстро реагировать на изменения, которые, как следствие этих процессов, появляются в профессиональной деятельности переводчиков. В связи с этим возникает необходимость умелого использования различных источников информации, которые могли бы помочь переводчику быстро сориентироваться в новой области знаний, связанных с наукой и техникой и, таким образом, качественно и профессионально выполнять работу переводчика. Использование толковых и терминологических словарей, глоссариев, а также умение их самостоятельно составлять является наиболее эффективным источником пополнения специальных знаний переводчика научно-технической литературы. Рассмотренные в статье методы освоения лексикона в области горного дела были использованы на занятиях по практике перевода и, как результат, показали заметное улучшение качества перевода специальных текстов, особенно при переводе с родного на немецкий язык.

Ключевые слова: *образовательная система, специальные тексты, профессиональный язык, перевод, термины, терминология, эквивалентность терминов и понятий*

THE ROLE OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE WHILE TRAINING TRANSLATORS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE AND WAYS OF ACQUIRING IT

T.V.Halushko

Abstract. *Translators and interpreters' ability to rapidly respond to the processes related to dynamic development of economy, science, and engineering as well as to emergence of new knowledge trends and people's activity spheres is a necessary prerequisite for their successful professional activities.*

Introduction. Acquiring professional knowledge in science and engineering belongs to paramount competences in training translators and interpreters and, thus, is a topical issue of discussions and scientific research of scholars and educators of both Ukraine and other countries.

The article presents the analysis and comparative characteristics of training system for translators/interpreters in different countries and, therefore, the level of Ukrainian experts' competitiveness in the global job market of professional translation is determined as well as ways of increasing the level of training students by acquiring skills and abilities to gain professional knowledge in new spheres of science and engineering are suggested.

Purpose. The purpose of the research is to identify new forms of knowledge acquisition of translators/interpreters involved in translating/interpreting professional literature or to improve the process of implementing already known sources of information, namely, defining and terminological dictionaries, thesauri, and professional texts.

Methods. To solve the tasks, methods of analysis, comparison, generalization and description were used. The research was conducted based on Ukrainian, German and English thesauri, defining and terminological dictionaries.

Results. Using the example of the most widely implemented and generally understood concepts and terms in mining, informative completeness of the sources mentioned above with regard to translation/interpretation was analysed and possible ways of their improvement were defined.

Originality. The analysis of terms by using different sources of information both showed an opportunity to obtain additional knowledge in engineering and developed a base for creating their own thesauri, which can differ fundamentally from available ones and be adjusted to educational process or meet the requirements of a certain translator/interpreter.

Conclusion. The conducted research gives evidence of implementing the sources of information mentioned above as an efficient way to acquire professional knowledge by a translator/interpreter while studying a new sphere of science and engineering. At the same time, use and comparison of different sources, namely, Ukrainian, German, English and Russian ones, are of importance. In the process of comparison, not only useful information is obtained, but inaccuracies and drawbacks of certain sources are defined. Thus, the students do not only learn to use dictionaries, but conduct their own analyses and acquire new language and professional knowledge.

Keywords: *education system, professional knowledge, professional language, translation studies, terms, terminology, equivalence of terms and concepts*

УДК 378.147.81`25 0679198748

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРЕАТИВНОГО ПЕРЕКЛАДУ В МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

О. В. БАБЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
А. В. ГАЙДА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olena14babenko@ukr.net; annahaida@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0379-4769

Анотація. *У статті описано важливість формування навичок креативного перекладу на практиці у студентів філологічних спеціальностей. Саме за допомогою розкриття творчого потенціалу майбутнього фахівця професія перекладача буде більш конкурентоздатною і затребуваною на ринку праці.*

Детально проаналізовано поняття "креативність", "компетентність", а також систематизовано основні способи розвитку і формування креативних навичок на прикладі художнього твору у процесі навчання.

Особливу увагу приділено взаємозв'язкам психологічного і професійного розвитку особистості.

Ключові слова: *креативний переклад, творчий потенціал, перекладач, комунікативні навички, самореалізація*

Сучасний світ вимагає від кожного фахівця високого рівня знань, компетентності та конкурентоспроможності. Підготовка майбутніх перекладачів сьогодні базується не лише на теоретичних знаннях та практичних навичках, але й на творчому аспекті – перекладач повинен мати креативний підхід до справи, бути готовим до фахового зростання. Жвавість мислення перекладача та його постійна реалізація на професійному рівні дасть змогу фахівцеві більш глибоко вивчити особливості власної професії, збагатити культурний потенціал та розвинути інтелектуальні здібності. Креативний переклад вимагає від перекладача творчого підходу до буденних реалій, неординарності мислення, чіткого сприйняття інформації. Саме через важливість такої професії, як перекладач формування креативних навичок посідає чи не найперше місце у процесі підготовки майбутніх перекладачів.

Отже, **актуальність теми** цього дослідження полягає у динамічності розвитку підготовки перекладачів та важливості креативних навичок у професії перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему підготовки майбутніх фахівців з перекладу досліджували багато наукових діячів. Так, наприклад, питання формування саме креативних навичок у підготовці перекладачів було висвітлене у працях таких дослідників, як Ю. А. Рибінська, Н. В. Дячук, Л. М. Романишина, О. В. Шупта, І. О. Горошкін, С. Й. Гаваші, М. М. Лалакулич, Е. П. Гончаренко тощо [3,4,5,7,6,7,8]. Системний характер перекладу як синергетичного процесу досліджувався в наукових працях О. В. Бабенко, Н. А. Шостак [1]. Не зважаючи на

© О.В.Бабенко, А.В. Гайда, 2018

те, що цією темою цікавиться велика кількість науковців, вона ще не є достатньою вивченою, а теоретична база проблеми потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати процес формування креативних навичок під час перекладу художньої літератури, дослідити засоби підвищення розвитку креативності мислення майбутнього фахівця.

У процесі дослідження застосовано такі **методи**: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

Результати. Креативність – це уміння подавати та реалізовувати творчі ідеї, здібність нестандартно на неординарно дивитися на поставлену проблему. Художній переклад надає можливість перекладачеві проявити свої креативні здібності, а також він слугує одним із найефективніших видів перекладу для їх формування. Перекладач художнього твору сам є митцем і як такий мусить відстоювати свій індивідуальний стиль, свої погляди, котрі здебільшого відповідають стилю й манері письма авторів оригінальних творів [3, с. 129]. Тому креативність – одна із основних складових професійно важливих якостей перекладача. Саме в умовах навчально-професійної діяльності у студента-майбутнього перекладача повинні формуватися та розвиватися такі професійні якості, як дивергентне мислення, висока ерудиція та висока загальна культура, креативність, професійна інтуїція та творча уява, уміння керувати собою в стані пошуку, аналізувати свої творчі дії [8, с. 118]. Саме ці креативні навички допоможе розвинути переклад художньої літератури. Досвідчені викладачі перекладу вчать студентів бачити «крізь текст», активно використовувати економні засоби англійської мови. Аксіоматичним вважається, що міра художності перекладу залежить від рівня хисту перекладача [3, с. 129].

Найтісніші зв’язки існують між складністю завдання та схильністю до ризику у структурі особистісної креативності. Це свідчить про те, чим серйозніші труднощі постають перед перекладачем упродовж його професійної діяльності, які зумовлюють використання унікальних і оригінальних мовних засобів, тим більш творчим виявляється продукт [5, с. 18]. Тому, можна вважати, якщо художній твір потребує від перекладача високого рівня інтелекту, застосування креативних навичок та творчого підходу, майбутній фахівець під час перекладу цього твору навчиться мислити творчо, реалізувати свій креативний підхід у перекладі в подальших працях.

Щоб набути належного рівня креативності, майбутній перекладач повинен бути компетентним у своїй справі. У працях вітчизняних учених компетентність розглядається як специфічна здатність, яка дозволяє ефективно вирішувати типові проблеми і задачі, що виникають у реальних ситуаціях повсякденного життя [7, с. 137]. Компетентність тісно пов’язана з реалізацією творчого потенціалу. Реалізація творчого потенціалу, в свою чергу, пов’язана з механізмами внутрішньої активності особистості, продуктивністю пізнавальних процесів і проявами креативності. Від творчого потенціалу залежить рівень креативної самореалізації. Серед показників творчого потенціалу можна виділити гнучкість, чутливість до проблем, спонтанність, відкритість [2, с. 60].

Художній твір є ідеальним «навчальним інструментом» студента перекладача. По-перше, художній твір уже є продуктом чиєїсь творчості, а по-друге, головне завдання перекладача зробити якісний переклад творчого продукту, під час роботи над яким неможливо працювати без креативних навичок. Такі відомі перекладачі, як Іван Франко, І. Костецький, Д. Паламарчук та інші послуговувалися головним перекладацьким принципом: якомога більш повне проникнення в автора, якого перекладають, «спорідненість» із ним, а також бездоганне знання рідної мови з

використанням усіх її лексичних, фразеологічних, синтаксичних і стилістичних барв [3, с. 131].

Проте однієї наявності творчого потенціалу недостатньо для майстерного виконання особистістю своїх професійних обов'язків. Необхідне прагнення його реалізувати [2, с. 63]. Тому доцільно буде зауважити, що перекладач повинен не тільки бути творчою особистістю, але й вміти демонструвати свій потенціал, адже без уміння використовувати креативність на практиці якісного перекладу не вийде. Формування та розвиток креативної особистості майбутнього перекладача вимагає впровадження нових дидактичних методів, завдань творчого характеру, які сприяють розвитку пізнавальних інтересів та здібностей студентів, безперервному їх вдосконаленню, підвищенню активності та самостійності студентів, розвитку в них ініціативи та творчого підходу до розв'язання професійних завдань, аналітико-синтетичної діяльності мислення, мовлення, пам'яті, уваги, уяви [8, с. 119].

Саме перекладацька практика є логічним продовженням професійної підготовки перекладача в університеті, сприяє розвитку й удосконаленню в студентів практичних навичок перекладу, розвиває увагу, комунікабельність, поглиблює фахові й соціокультурні знання, спонукає до використання знань з особливостей перекладу текстів різного спрямування. Практика сприяє вдосконаленню всієї системи підготовки перекладача, розвитку індивідуальних творчих здібностей [4, с. 38]. Існує поширена помилка, що переклад – це дуже простий процес, який не вимагає багато зусиль від перекладача. Згідно такої думки, перекладач є посередником, який одну мову «перетворює» на іншу. Однак, кваліфікований перекладач вкладає певну частку креативу в свій переклад, перетворюючи таким чином роботу над аутентичним матеріалом в творчий процес. Ключем, за допомогою якого досвідчений перекладач вирішує найбільш поширені проблеми, є творчість [1, с. 8]. Ідеальної, повноцінної відповідності досягти неможливо, але головним є те, що переклад не повинен залишати читача байдужим [3, с. 131].

Отже, формування креативних навичок у студентів перекладачів є дуже важливим процесом для подальшого розвитку студента, як фахівця. Саме креативність надає змогу перекладачеві реалізувати себе, як спеціаліста, надавати якісні та унікальні переклади. Саме творчий підхід робить перекладача фахівцем, а його працю – дуже важливою в контексті перекладацької справи.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Системний характер перекладу як синергетичного процесу [Текст]/ О. В. Бабенко, Н. А. Шостак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки, Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.Series: Philological Sciences – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 263. – С.194-200.

2. Бобрівник, С. Л. Використання практичних креативних технік перекладу англомовної економічної літератури [Текст] / С. Л. Бобрівник, І. А. Теплюк, С. В. Гайдученко. – Київський Національний Економічний Університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2017 – 8 с.

3. Гаваші, С. Й. Креативність як умова самореалізації фахівця [Текст] / С. Й. Гаваші, М. М. Лалакулич // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 21. – С. 57-68.

4. Гончаренко, Е. П. Кілька слів про художній переклад [Текст] / Е. П. Гончаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10. – С. 129-131.

5. Горошкін, І. О. Перекладацька практика як засіб формування мовної особистості майбутніх перекладачів [Текст] / І. О. Горошкін. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Старобільск, 2015 – 4 с.

6. Дячук, Н. В. Емпіричне дослідження творчого потенціалу майбутніх перекладачів художніх текстів [Текст] / Н. В. Дячук // Наукові записки. – 2014. – № 25. – С. 16-19.

7. Рибінська, Ю. А. Особливості формування навичок креативного перекладу в майбутніх перекладачів [Текст] / Ю. А. Рибінська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2017. – № 1. – С. 136-141.

8. Романишина, Л. М. Роль комунікативно-ігрових ситуацій у підготовці майбутніх перекладачів до креативного перекладу [Текст] / Л. М. Романишина, О. В. Шупта // Наукові записки. – 2007. – № 5. – С. 117-119.

References

1. Babenko, O. V., Shostak N. A. (2017) Systemnyi kharakter perekladu yak synerhetychnoho protsesu [The systematic character of translation as a synergetic process].Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences. Kyiv, Issue 263, p.194-200.

2. Bobrivnik, S. L. (2017) Vikoristania praktichnih kreativnih technik perekladu anglomovnoyi ekonomichnoyi literaturi [The use of practical creative techniques for the translation of English-language economic literature].Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, P. 8.

3. Gavashi, S. Y. (2013) Kreativnist yak umova samorealizacii fahivtsia [Creativity as a condition for the self-actualization of a specialist].Problems of modern psychology. Issue 21, P. 57-68.

4. Goncharenko, E. P. (2014) Kilka sliv pro hudozhniy pereklad [Some words about art translation].Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Issue. 10, P. 129-131.

5. Goroshkin, I. O. (2015) Praktika yak zasib formuvannia movnoyi osobistosti maibutnih perekladachiv [Translational practice as a means of forming the linguistic personality of future translators].I.O.Goroshkin.Lugansk National Taras Shevchenko University, Starobilsk, P4.

6. Dyachuk, N. V (2014) Empirichne doslidzhennia tvorchoho potentsialu maibutnih perekladachiv hudozhnih tekstiv [Empirical study of creative potential of future translators of artistic texts] Scientific Herald, Issue. 25, p16-19.

7. Rybinska, Yu. A. (2017) Osoblyvosti formuvannia navichok kreativnoho perekladu v maibutnih perekladachiv [Peculiarities of Creative Translation in Future Translators]. Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Issue.1. – p.136-141.

8. Romanishina, L. M. (2007) Rol komynikativno-ihrovih sytuatsii u pidhotovtsi maibutnih perekladachiv do kreativnoho perekladu [The role of communicative-game situations in the preparation of future translators for creative translation].Scientific notes. Issue 5, p.117-119.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ КРЕАТИВНОГО ПЕРЕВОДА У БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Е. В. Бабенко, А.В. Гайда

Аннотация. *В статье описана целесообразность и важность формирования навыков креативного перевода на практике у студентов филологических специальностей. Именно с помощью раскрытия творческого потенциала будущего специалиста профессия переводчика будет более конкурентноспособной и востребованной на рынке труда.*

Детально проанализированы понятия "креативность", "компетентность", а также систематизированы основные способы развития и формирования креативных навыков на примере художественного произведения в процессе обучения.

Особое внимание уделено взаимосвязям психологического и профессинального развития личности.

Ключевые слова: *креативный перевод, творческий потенциал, переводчик, коммуникативные навыки, самореализация*

FORMATION OF FUTURE TRANSLATORS' CREATIVE SKILLS

O. V. Babenko, A. V. Haida

Abstract. *The article describes the importance of forming skills of creative translation in the process of students-philologists' training. It is due to the development of future specialist's creative potential the profession of a translator will be more competitive and a great demand in the labor market.*

The notions "creativity", "competence" are analyzed in detail. The main ways of development and formation of creative skills on the example of literary texts in the training process are systematized.

Particular attention is paid to the interrelations of psychological and professional aspects of the individual's development.

Practice leads to the improvement of the entire system of an interpreter and translator preparation, development of individual creative abilities. There is a common misconception that translation is a very simple process that does not require much from an interpreter. A qualified translator invests a certain share of creativity in his/her translation, thus he/she transfers the message of the authentic material into a creative process. The key, which helps an experienced translator solves the most common problems, is creativity. An ideal, full-fledged correspondence is impossible to achieve, but the main thing is that the translation should not leave the reader indifferent.

Consequently, the formation of creative skills of students-translators is a very important process for the development of a student as a specialist. It is creativity that enables an interpreter/translator to realize himself/herself as a specialist, to provide quality and unique translations. It is the creative approach that makes an interpreter an expert, and his/her work is very important in the context of modern demands.

Keywords: *creative translation, creativity, translator, communication skills, self-realization*

УДК 81-26.347.78.034

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Н. В. БІЛОУС, кандидат філологічних наук, доцент,
І. В. ХАЧПАНОВА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: bilounat@gmail.com; i.khachpanova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1038-4624

Анотація. *Аграрна галузь є каталізатором розвитку світової економіки. Досягнення сільського господарства в глобальному контексті важко переоцінити. Оскільки міжнародна комунікація відіграє ключову роль в бізнесі, у фокусі лінгвістів постає саме переклад термінів - одиниць, які завжди становили собою труднощі при інтерпретації. У статті розглянуто специфіку німецької термінології аграрної галузі, висвітлено погляди лінгвістів на перекладацькі трансформації як один із продуктивних методів перекладу, проаналізовано труднощі перекладу фахової лексики та наведено приклади перекладу аграрних багатокомпонентних термінів. З огляду на те, що аграрна галузь стрімко і динамічно розвивається в умовах глобалізації, проблема уніфікації термінології та її адекватний переклад завжди будуть актуальними.*

Ключові слова: *трансформації, фахова лексика, денотація, конотація, конкретизація, генералізація, еквівалентність*

Фахові терміни є ключовою складовою науково-технічних текстів і становлять одну з головних труднощів їх перекладу з огляду на свою неоднозначність, відсутність у мові перекладу відповідників нових термінів, а також певні відмінності процесу термінотворення в німецькій та українській мовах.

Більшість лінгвістів підкреслюють, що адекватний переклад термінів передбачає, в першу чергу, відмінних знань перекладача тієї галузі науки або техніки, до якої належить вихідний текст, і, по-друге, розуміння змісту термінів вихідною мовою і знання фахової термінології рідною мовою. Як зазначає А. Коваленко, при перекладі науково-технічної літератури важливе значення має взаємодія терміна з контекстом, в якому він розкриває своє лексичне значення [2, с. 65], адже лише в контексті можна зрозуміти, до якої конкретної галузі знань належить даний термін і відповідно перекласти його за допомогою максимально близького еквіваленту у мові перекладу. Тому А. Коваленко виділяє два етапи у процесі перекладу термінів: перший – це з'ясування значення терміна у контексті, а другий – це переклад значення рідною мовою.

Актуальність дослідження. Розвиток аграрної галузі передбачає не лише економічне процвітання сільського господарства та держави в цілому, а й створює умови для досліджень в лінгвістичному аспекті діяльності галузі, а саме перекладі термінів. При перекладі науково-технічної літератури низкою авторів прийнято застосовувати певні трансформації з метою досягнення адекватності і еквівалентності. Досі питання перекладацьких трансформацій є одним з найважливіших аспектів перекладацької теорії, і невід'ємним компонентом при дослідженні методів та прийомів перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню перекладацьких прийомів та способів досягнення адекватності перекладу цільового тексту

© Н.В.Білоус, І.В.Хачпанова, 2018

присвячували свої праці такі лінгвісти, як Л. С. Бархударов, В. Н. Комісаров, Я. Й. Рецкер, О. О. Селіванова.

Метою дослідження є проаналізувати та систематизувати лексико-граматичні трансформації, окреслити специфіку та визначити особливості перекладу аграрних термінів.

Матеріали і методи дослідження. У ході дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

Результати дослідження. Досягнення адекватності перекладу безпосередньо залежить від умінь перекладача вірно визначити своєрідність тексту оригіналу та використати перекладацькі трансформації. Розглянемо класифікацію перекладацьких трансформацій, запропоновану О. Селівановою. Лінгвіст виокремлює такі перекладацькі трансформації: формальні, формально-змістові та прагматичні [4, с. 87].

Кожний із цих типів трансформацій представлений одиницями різних мовних рівнів: Формальні трансформації передбачають модифікацію форми текстових частин в перекладі без зміни змісту оригіналу. На фонетичному рівні: 1) транскрипція; 2) транслітерація; 3) фонографічна заміна за традицією. На словотвірному рівні: 1) словотвірне калькування; 2) інверсія складових частин слова. На лексичному рівні зміни форми репрезентовані відповідниками в іншій мові з однаковим смисловим наповненням. На морфологічному рівні: 1) категорійна заміна без спотворення змісту; 2) зміна частини мови; 3) заміна морфологічних засобів лексичними; 4) усунення чи виникнення явища транспозиції числа, часу, способу дії тощо, на відміну від оригіналу. На синтаксичному рівні: заміни синтаксичного зв'язку у словосполуках і реченнях анафоричними й еліптичними замінами, об'єднання та членування речень зі збереженням змісту, опущення та додавання мовних одиниць або конструкцій, які не змінюють змісту перекладу.

Формально-змістові трансформації передбачають зміну як форми, так і змісту. На фонетичному рівні трансформації властиві здебільшого поетичним текстам. На лексичному рівні формально-змістові трансформації мають два плани вираження: денотативний та конотативний. У денотативному аспекті: синонімічні, метонімічні (гіперонімічні, гіпонімічні, еквонімічні тощо), конверсивні, а також антонімічні й метафоричні трансформації. У конотативному аспекті: оцінно-емотивні, експресивні та функціонально-стилістичні зміни. На морфологічному рівні: категорійні заміни, зміни частини мови, заміни граматичних засобів лексичними і т. д., які тягнуть за собою зміни сенсу. На рівні синтаксичному: заміна слова сполукою і навпаки, заміна зв'язків в реченні, вилучення, перестановка або додавання елементів речення та частин тексту.

Прагматичні трансформації, які авторка також відносить до формально-змістових репрезентують зміну форми та змісту одиниць тексту або текстових фрагментів, що націлено на збалансування прагматичного впливу перекладу на цільову аудиторію у співвіднесенні з оригіналом.

Розглянемо класифікацію термінів за А. Суперанською. Лінгвіст виділяє такі групи термінів [5, с. 78].:

1) терміни-слова (вони виражені єдиним словом) - *die Mohre – морква, der Sellerie – селера, die Ergiebigkeit - урожайність;*

2) терміни-словосполучення: *die Führung von Schlagkarten - паспортизація земель;*

3) багатокомпонентні терміни - *Hammerpresse – прес-молот, Ritzenwelle – вал-шестерня, der Greiferradschlepper – трактор з колесами зі шпорами*.

Провідним способом утворення термінів у німецькій мові є словоскладання. Більшість аграрних термінів складають двокомпонентні слова. Наприклад, *das Altlast – покинута площа, Altbatterie – відпрацьований акумулятор, die Arterhaltung – збереження видів, Bodenfilter – поля фільтрації.* Така особливість та своєрідність словотворення німецьких слів ускладнює процес перекладу та вимагає ретельного підбору найбільш релевантних еквівалентів. Перекладач мусить не лише уміло виокремити компоненти та запропонувати переклад кожного з них, а й мати достатній рівень фонових знань для їх застосування при перекладі специфічної термінології, оскільки науково-технічна лексика має уніфікований характер.

Я. Й. Рецкер запропонував наступну класифікацію лексичних трансформацій [3, с. 122]: диференціація значень, конкретизація значень, генералізація значень, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат в процесі перекладу. Конкретизація – це заміна слова або словосполучення з більш широким значенням словом або словосполученням з більш вузьким значенням [1, с. 134]. Іншими словами, конкретизація передбачає заміну родового поняття видовим. Конкретизацію диференціюють на два підвиди – мовну і контекстуальну. Контекстуальна конкретизація залежить від конкретного тексту і застосовується для дотримання стилю і є екстралінгвістичним компонентом. При мовній конкретизації здійснюється заміна широкого поняття з наступних причин:

- за наявності різниці лексичної структури слів двох мов (при перекладі слів: *die Ackerkrume – орний шар, das Ausglechsgetriebe – диференціал)*;
- відсутність лексичної одиниці, що має настільки ж широке значення, що і передана одиниця (наприклад, переклад таких дієслів, як *machen, kommen, lassen*).

Застосування контекстуальної конкретизації продиктовано особливостями тексту оригіналу і реалізується в перекладі не тільки зі стилістичних міркувань, а й для досягнення адекватності перекладу та забезпечення інформативності цільового тексту. В українській мові необхідно робити заміну слова чи словосполучення, що мають більш широкий спектр значень, еквівалентом, який конкретизує значення згідно контексту або стилістичних вимог. Наприклад: *kreisrunde Glasscheibe - ілюмінатор (а не кругле вікно), Holz - дерев'яні бруси (а не деревина).*

Конкретизація і генералізація є протилежними явищами. Головна причина необхідності їх вживання – відмінність у смисловому обсязі німецьких і українських лексем. Ці перекладацькі прийоми зустрічаються найчастіше і дозволяють розширити або звузити мовне явище. Звуження значення вихідної лексеми застосовується для перетворення мовної одиниці таким чином, щоб вона стала зрозумілою носію перекладеної мови.

Висновки і перспективи. Таким чином, переклад аграрних термінів є досить складним завданням для перекладача. Не дивлячись інтенсивність глобалізаційних процесів, активне використання комунікації, перекладач повинен враховувати те, що кожна мовна система розвивається самостійно: в ній діють власні мовні реалії, закріплені культурні реалії, з'являються неологізми, які ще не мають еквівалентів на момент перекладу на інші мови. Переклад аграрної термінології залишається особливо актуальним для розвитку вітчизняної та світової економіки, адже адекватний переклад науково-технічної термінології оптимізує комунікаційні процеси як у бізнесі, так і в науці. Основними інструментами перекладача при перекладі аграрних термінів з німецької українською є лексичні та граматичні трансформації, які дозволяють адаптувати текст до реалій цільової мови.

Список використаних джерел

1. Бархударов, И. С. Язык и перевод (теория и практика перевода) [Текст] / И. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Коваленко, А. Я. Общий курс научно-технического перевода: Пособие по переводу с англ. языка на рус. [Текст] / А. Я. Коваленко. – К.: ИНКОС, 2003. – 320 с.
3. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода [Текст] / Я. И. Рецкер / Дополнения и комментарии Д. И. Ермоловича. – М.: Валент, 2007. – 244 с.
4. Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] / О. О. Селіванова. − Полтава: Довкілля-К, 2008 − 712 с.
5. Суперанская, А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории [Текст] / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Эдиториал, 2013. – 248 с.

References

1. Barkhudarov, I. S. (1975) Yazyk i perevod [Language and translation]. Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1975. – 240 p.
2. Kovalenko, A.Y. (2003) Obshchiy kurs nauchno-tekhnicheskogo perevoda [General course of scientific and technical translation]. Kyiv.: INCOS, 2003. – 320 p.
3. Retsker, Y. I. (2007) Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika [Theory of Translation and Translation Practice]. Moscow: Valent, 2007. – 244 p.
4. Selivanova, O. O. (2008) Suchasna lingvistyka: napryamy ta problem [Modern Linguistics: Directions and Problems]. Poltava: Environment-K, 2008 – 712 p.
5. Superanskaya, A. V., Podolskaya, N.V, Vasilieva, N.V. (2013) Obshchaya terminologiya: Voprosy teorii [General terminology: Questions of the theory]. Moscow: Editorial, 2013. – 248 p.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НЕМЕЦКИХ ТЕРМИНОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ

Н. В. Белоус, И. В. Хачпанова

Аннотация. *Аграрная отрасль является катализатором развития мировой экономики. Достижения сельского хозяйства в глобальном контексте трудно переоценить. Поскольку международная коммуникация играет ключевую роль в бизнесе, в фокусе лингвистов актуализируется именно перевод терминов - единиц, которые всегда представляли собой трудности при интерпретации. В статье рассмотрена специфика немецкой терминологии аграрной отрасли, освещены взгляды лингвистов на переводческие трансформации как один из продуктивных методов перевода, проанализированы трудности перевода профессиональной лексики и приведены примеры перевода аграрных многокомпонентных терминов. Учитывая то, что аграрная отрасль стремительно и динамично развивается в условиях глобализации, проблема унификации терминологии и ее адекватный перевод всегда будут актуальными.*

Ключевые слова: *трансформации, профессиональная лексика, денотация, коннотация, конкретизация, генерализация, эквивалентность*

TRANSLATION PECULIARITIES OF GERMAN AGRICULTURAL TERMS

N. V. Bilous, I. V. Khachpanova

Abstract. *Analysis of translation transformations in agrarian terms translation process.*

Introduction. Professional terms are a key component of scientific and technical texts and represent of the main difficulties of their translation due to their ambiguity, lack of

equivalents of new terms in the target language, as well as certain differences in the terminology formation process in the German and Ukrainian languages.

Most linguists emphasize that an adequate translation of terms presupposes, first of all, the excellent knowledge of the translator of the field of science or technology to which the source text belongs, and, secondly, understanding the content of the terms in the source language and knowledge of the terminology of the native language.

The agrarian sector is crucial for the development of the economy. Achievements of agricultural sector in a global context are difficult to overestimate. As international communication plays a key role in business, attention of linguists is focused on the translation of terms - the units that have always encountered difficulties in interpreting.

Purpose. The aim of the article is to determine the specificity of agrarian terms, to highlight the points of view on this problem of scholars and to analyze the role of translation transformations in the process of interpretation of agrarian terms.

Results. The research showed that the main reason for the use of such transformations as concretization and generalization is the difference in the semantic volume of German and Ukrainian lexemes. These interpreting techniques are most common and allow the translator to expand or narrow the language phenomenon. Narrowing the value of the output lexeme is used to convert the linguistic unit so that it becomes understandable for the native speaker.

Conclusion. Despite the intensity of globalization processes, the translator must take into account the fact that each language system develops independently: it has its own language realities, fixed culture-specific terms and there appear neologisms that do not yet have the equivalent at the moment of translation into other languages. The translation of agrarian terminology remains particularly relevant for the development economy, as an adequate translation of scientific and technical terminology optimizes communication processes in business as well as in science. The main tools of an interpreter, when translating agrarian terms from German into Ukrainian, are lexical and grammatical transformations that allow the text to be adapted to the realities of the target language.

Keywords*: transformation, professional terms, denotation, connotation, concretization, generalization, equivalence*

УДК 811.111’342.9

АНГЛОМОВНИЙ НОВИННИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Л. С. КОЗУБ, кандидат філологічних наук, доцент,
О. Л. ДОВГАНЬ, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liubatern@yahoo.com; olyadovgan@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6617-6442

Анотація. *Стаття присвячена вивченню сучасного англомовного новинного дискурсу з урахуванням його прагматичного потенціалу та специфіки використання мовних засобів. Розглядаються основні визначення поняття «дискурс» та «новини». Охарактеризовано та проаналізовано основні ознаки англомовного дискурсу новин. Констатується, що новинний дискурс має інтерактивний характер, протікає в режимі реального часу, відображає усі зміни суспільного життя та реалізується в письмовій формі. Визначено,що дискурс новин виконує важливу соціальну роль – виражати інтереси соціуму, а саме тому потребує додаткового вивчення. Отримані результати можуть слугувати*

© Л. С. Козуб, О. Л. Довгань, 2018

equivalents of new terms in the target language, as well as certain differences in the terminology formation process in the German and Ukrainian languages.

Most linguists emphasize that an adequate translation of terms presupposes, first of all, the excellent knowledge of the translator of the field of science or technology to which the source text belongs, and, secondly, understanding the content of the terms in the source language and knowledge of the terminology of the native language.

The agrarian sector is crucial for the development of the economy. Achievements of agricultural sector in a global context are difficult to overestimate. As international communication plays a key role in business, attention of linguists is focused on the translation of terms - the units that have always encountered difficulties in interpreting.

Purpose. The aim of the article is to determine the specificity of agrarian terms, to highlight the points of view on this problem of scholars and to analyze the role of translation transformations in the process of interpretation of agrarian terms.

Results. The research showed that the main reason for the use of such transformations as concretization and generalization is the difference in the semantic volume of German and Ukrainian lexemes. These interpreting techniques are most common and allow the translator to expand or narrow the language phenomenon. Narrowing the value of the output lexeme is used to convert the linguistic unit so that it becomes understandable for the native speaker.

Conclusion. Despite the intensity of globalization processes, the translator must take into account the fact that each language system develops independently: it has its own language realities, fixed culture-specific terms and there appear neologisms that do not yet have the equivalent at the moment of translation into other languages. The translation of agrarian terminology remains particularly relevant for the development economy, as an adequate translation of scientific and technical terminology optimizes communication processes in business as well as in science. The main tools of an interpreter, when translating agrarian terms from German into Ukrainian, are lexical and grammatical transformations that allow the text to be adapted to the realities of the target language.

Keywords*: transformation, professional terms, denotation, connotation, concretization, generalization, equivalence*

УДК 811.111’342.9

АНГЛОМОВНИЙ НОВИННИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Л. С. КОЗУБ, кандидат філологічних наук, доцент,
О. Л. ДОВГАНЬ, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liubatern@yahoo.com; olyadovgan@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6617-6442

Анотація. *Стаття присвячена вивченню сучасного англомовного новинного дискурсу з урахуванням його прагматичного потенціалу та специфіки використання мовних засобів. Розглядаються основні визначення поняття «дискурс» та «новини». Охарактеризовано та проаналізовано основні ознаки англомовного дискурсу новин. Констатується, що новинний дискурс має інтерактивний характер, протікає в режимі реального часу, відображає усі зміни суспільного життя та реалізується в письмовій формі. Визначено,що дискурс новин виконує важливу соціальну роль – виражати інтереси соціуму, а саме тому потребує додаткового вивчення. Отримані результати можуть слугувати*

© Л. С. Козуб, О. Л. Довгань, 2018

підґрунтям для подальшого вивчення специфіки функціонування текстів новин на прикладі різних мов, а також соціолінгвістичних, лінгвокультурологічних особливостей мас-медійних текстів.

Ключові слова: *засоби масової інформації, новинний дискурс, прагматичний потенціал, мовні засоби, реципієнт*

Актуальність. Сучасні засоби масової інформації все більше стають не просто провідником необхідної інформації, але й засобом опосередкованого впливу на свідомість суспільства. За таких умов особливого значення у дискурсі ЗМІ набуває дискурс новин, який виконує важливу соціальну роль – виражати інтереси соціуму і потребує додаткового вивчення. Актуальність роботи полягає у необхідності здійснення системного дослідження сучасного англомовного новинного дискурсу, зокрема вивчення його прагматичного потенціалу через використання різноманітних мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість робіт, присвячених вивченню новин, відзначається соціологічним спрямуванням. Дослідники здебільшого звертають увагу на проблеми змісту і організації новин в засобах масової інформації, а також на інституційні, професійні і культурні контексти створення новин журналістами, на політичні і психологічні аспекти їх представлення (К. Серажим, Е. Денніс, Л. Землянова, О. Зернецька, О. М. Матюшенко, К. Сіріньок-Долгарьова, В. Кулик, Г. П. Бакулєв).

Мета дослідження – вивчення сучасного англомовного новинного дискурсу з урахуванням його прагматичного потенціалу та специфіки використання мовних засобів.

Методи і матеріали дослідження: У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, метод лінгвістичної інтерпретації результатів дослідження.

Результати. Насамперед, звернімося до визначення дискурсу. Так, Т. ван Дейк під дискурсом розуміє «функціональну частину комунікативних та загальних громадських і культурних цілей соціальних груп або окремих особистостей» [2, с. 56]. Дещо інше визначення пропонує Н. Д. Арутюнова стверджуючи, що «Дискурс (від. франц. discours – мовлення) – зв'язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємовідносинах людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення «занурене в життя» [7, с. 136-137].

У тлумаченнях різних авторів знаходимо таке розуміння дискурсу:

1) текст, представлений у вигляді особливої соціальної данності [10, с. 44];

2) текст у різних його аспектах [13];

3) результат процесу взаємодії у соціокультурному контексті [12].

Отже, з одного боку, дискурс – текст, занурений у життя, з особливою граматикою, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого, – це

живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складовими спілкування [1, с. 12-13].

Проте, найповніше визначення дискурсу запропонувала К. Серажим. За визначенням науковця, дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який по-перше, детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст або його

семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) і невидиму – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мета адресанта, потрібні для розуміння цього тексту) структуру, і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «вибудовується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем) [9].

Безперечно, новинний дискурс є одним із різновидів комунікативного дискурсу. Дискурс новин визначають як багатоплановий лінгвістичний феномен, який має інтерактивний характер, протікає в режимі реального часу, відображає усі зміни суспільного життя та реалізується в письмовій формі [6]. Але спочатку потрібно розглянути саме поняття «новини».

Поняття «новини» є неоднозначним. За твердженням Т. ван Дейка, загальне значення цього поняття зводиться до «нової інформації», яка може трактуватися як:

1) нова інформація про події чи речі з приватного життя людини;

2) новинне повідомлення на радіо, телебаченні чи в пресі, де подано нову інформацію про останні події [11, с. 10].

Дещо інше визначення поняття «новини» пропонує Е. Денніс, виходячи з його практичного, а не теоретичного значення. Вчений підкреслює, що новина – це повідомлення, в якому подається сучасний погляд на дійсність щодо конкретного питання чи процесу [3, с. 205].

За канонами західної журналістики, новини мають відповідати на 5 «W» запитань: «Who?», «What?», «Where?», «When?», «Why?» («Хто?», «Що?», «Де?», «Коли?» і «Чому?») [14, с. 103]. Деякі теоретики сюди включають ще два питання: «Як?» і «Котрий?». Як слушно зазначає В. Іванов, необхідно мати на увазі, що англійське слово «news» означає не лише інформацію в цілому, а й окреме інформаційне повідомлення: «a piece of news». Воно має низку синонімів: інформаційний матеріал (news-story), замітка (item), репортаж (report) [15, с. 11].

Поняття «новини» в його сучасному англомовному звучанні з'явилось із появою масових засобів зв'язку («news» замінило «tidings»). Так, Л. Землянова подає таке трактування англійського слова «news» – «нові відомості, вісті, повідомлення про різні, але, перш за все, найважливіші події у країні й світі» [4, с. 231]. Дослідниця зазначає, що в англійській мові слово news є логічною основою великої кількості термінів на позначення професійної атрибутики журналістів: news editor – редактор відділу новин, news gatherer – збирач новин, newsreader – диктор, який повідомляє новини по радіо чи телебаченню, latest news – останні новини.

За твердженням О. Зернецької, новини – життєво важливий компонент у бутті індивідуумів, соціальному житті груп, спільнот і держав. Тому новини – це процес, навіть декілька процесів, завдяки яким «необроблена інформація» перетворюється в новий продукт. Під час цього перетворення відбуваються процеси відбору тієї інформації, яка стане новинами, її редагування, посилення, деформація і викривлення, подекуди й маніпуляція нею [5]. Цей процес – від події до її висвітлення в мас-медіа для широкої аудиторії – називається медіацією.

Медіація – це інтерпретація інформації відповідно до преференційних моделей тих, хто включений у репортаж події, а також відповідно до характеристик і засобів репортажу. Під час процесу медіації «необроблена інформація», або як її ще називають «сира інформація» перетворюється у «виклад подій», тобто по суті набуває жанрових ознак оповіді, і стає тим, що дістало визначення «новинний дискурс».

Аналіз теоретичного та практичного матеріалу дозволяє визначити такі основні ознаки англомовного дискурсу новин:

1. Вплив на масову аудиторію. Спосіб поширення інформації суттєво впливає на ступінь її засвоєння та дає можливість охопити найширшу аудиторію. Вільний доступ до різнопланової інформації у мережі створює ілюзію об'єктивності – сприйняття новин як неспотвореного відображення реальності.

2. Плюралізація. Англомовний дискурс новин майже без обмежень на тематику відображає стан розвитку суспільства, сприяє демократизації політичного життя та визначає роль Інтернет-новин як дискурсивного посередника між владою та громадянами, який не обмежує інтерпретаційну свободу аудиторії.

3. Лаконічність та спрощення у формах і засобах викладення матеріалу. Стислість плану вираження при зростанні ємкості плану змісту наближають новинний дискурс до масової аудиторії, що забезпечує ринкову необхідність задовольнити потреби споживача [8, с. 75].

4. Оперативність. Швидка зміна низки новин, лаконічність, повнота повідомлюваної інформації, точність подачі матеріалу та концентрація уваги на факті забезпечують оперативність в доступі до актуальної інформації.

5. Сконцентрованість матеріалу, яка проявляється у значній кількості новинних блоків на одній Інтернет-сторінці з можливістю запиту та отримання нової інформації у межах гіпертекстового формату.

Висновки і перспективи. Отже, новинний дискурс є надзвичайно важливим об'єктом вивчення в сучасній науці. Оскільки новини відіграють визначну роль у житті людини, від того, як структуруватиметься новинний дискурс у комунікативному просторі, залежатиме саме буття особистості: від отримання щоденної інформації до процесу прийняття життєво важливих рішень. Адже, дискурс не описує світ, а формує його, є суттю пізнання і самовираження.

Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для подальшого вивчення специфіки функціонування текстів новин на прикладі різних мов, а також соціолінгвістичних, лінгвокультурологічних особливостей мас-медійних текстів.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики [Текст] / Флорій Бацевич. – Л. : ПАІС, 2010. – 336 с.

2. Дейк, ван Т. Язык. Познание. Коммуникация [Текст] / Т. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

3. Дэннис, Э. Беседы о масс-медиа [Текст] / Э. Дэннис, Дж. Мэррилл. – М. : Российско-американский информационный пресс-центр; Вагриус, 1997. – 383 с.

4. Землянова, Л. М. Коммуникативистика и средства информации: англо-русский толковый словарь концепций и терминов [Текст] / Л. М. Землянова. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 2004. – 415 с.

5. Зернецька, О. В. Політична комунікація та політичні ефекти новин [Текст] / О. В. Зернецька // Новини VS. Новини. Виборча кампанія в новинних телепрограмах. – К. : ЦВП, 2005. – С. 46-63.

6. Иванов, Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста [Текст] / Л. Ю. Иванов // Словарь и культура русской речи. – М. : Азбуковник, 2000. – 73 с.

7. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. Ярцева В. Н.]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.

8. Матюшенко, О. М. Особливості функціонування англомовного дискурсу новин в мережі Інтернет [Текст] / О. М. Матюшенко. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/5215/1/vip55_38.pdf

9. Серажим, К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалах

сучасної газетної публіцистики] [Текст]: монографія / К. С. Серажим; за ред. В. Різуна. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.

10. Степанов, Г. В. Язык. Литература. Поэтика [Текст] / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 382 с.

11. Dijk, T. A. van. News as discourse [Text] / T. A. van Dijk. – Hillsdale, NJ : L. Erlbaum Associates, 1988. – 216 p.

12. Fairclough, N. Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis [Text] / N. Fairclough // Discourse and Society. – 1992. – № 3. – P. 192-217.

13. Halliday, M. A. K. Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective [Text] / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 264 p.

14. Harris, G. Practical Newspaper Reporting. Journalism Media Manual [Text] / Geoffrey Harris, David Spark. – London : Focal Press, 1993. – 240 p.

15. Nash, W. R. How Newspapers Work [Text] / W. R. Nash. – N.Y. : Oxford Pergamum Press, 1964. – 119 p.

References

1. Batsevych, F. S. (2010). Narysy z linhvistychnoi prahmatyky [Essays on linguistic pragmatics]. PAIS, 336.

2. Deik, van T. (1989). Yazyk. Poznanye. Kommunykatsyia [Language. Cognition. Communication]. Progress, 312.

3. E. Dennis, Dzh. Merrill (1997). Besedy o mass-media [Talks about the media]. Moscow, Russia: Vagrius, 383.

4. Zemlyanova, L. M. (2004). Kommunikativistika i sredstva informatsii: anglo-russkiy tolkovyy slovar kontseptsiy i terminov [Communicativistics and media: English-Russian explanatory dictionary of concepts and terms]. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 415.

5. Zernetska, O. V. (2005). Political Communication and Political News Effects: Novyny VS. Novyny. Vyborcha kampaniia v novynnykh teleprohramakh. Kyiv, 2005. – P. 46-63.

6. Ivanov, L. Yu. (2000). Yazyk interneta: zametki lingvista [Internet language: notes by a linguist]. Moscow, Russia: Azbukovnik, 73.

7. Yartseva, V. N. ed. (1990). Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya, 672.

8. The Peculiar Features of News Discourse Functioning in World Wide Web. Available at: http://eprints.zu.edu.ua/5215/1/vip55_38.pdf

9. Serazhym, K. (2003). Discourse as a sociolingual phenomenon of contemporary communicative space (methodological, pragmatically-semantic and genre-linguistic aspects: on the basis of political variety of the Ukrainian mass-media discourse) [Manuscript]. Kyiv National Taras Shevchenko University, Institute of Journalism. Kyiv.

10. Stepanov, G. V. (1988). Yazyk. Literatura. Poetika [Language. Literature. Poetics]. Nauka, 382.

11. Dijk, T. A. van. (1988). News as discourse. L. Erlbaum Associates, 216.

12. Fairclough, N. (1992). Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. Discourse and Society, 3. P. 192-217.

13. Halliday, M. A. K., Hasan R. (1991). Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective. Oxford : Oxford University Press, 264.

14. Harris, G., Spark D. (1993). Practical Newspaper Reporting. Journalism Media Manual. London : Focal Press, 240.

15. Nash, W. R. (1964). How Newspapers Work. N.Y. : Oxford Pergamum Press, 119.

АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ НОВОСТНОЙ ДИСКУРС В СОВРЕМЕННОМ МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ

Л. С. Козуб, О. Л. Довгань

Аннотация. *Статья посвящена изучению современного англоязычного новостного дискурса с учетом его прагматического потенциала и специфики использования языковых средств. Рассматриваются основные определения понятия «дискурс» и «новости». Проанализированы основные характеристики англоязычного дискурса новостей. Констатируется, что новостной дискурс имеет интерактивный характер, протекает в режиме реального времени, отражает все изменения общественной жизни и реализуется в письменной форме. Определено, что дискурс новостей выполняет важную социальную роль – выражает интересы социума, а поэтому требует дополнительного изучения. Полученные результаты могут служить основой для дальнейшего изучения специфики функционирования текстов новостей на примере различных языков, а также социолингвистических, лингвокультурологической особенностей масс-медийных текстов.*

Ключевые слова: *средства массовой информации, новостной дискурс, прагматический потенциал, языковые средства, реципиент*

ENGLISH-LANGUAGE NEWS DISCOURSE IN MODERN MEDIA SPACE

L. S. Kozub, O. L. Dovhan

Abstract*. News is constantly attracting attention of many scholars, as it is one of the main factors contributing to the growing popularity of modern media. News, the production of which has previously been a complicated and costly process, today surrounds us everywhere: on computer displays, in mobile phones, on billboards, in public transport, on airplanes. News consumption is no longer limited to reading the morning newspaper or watching the evening newscast: it is served to us day and night, can be programmed for automatic ordering, delivery and sorting using personal digital devices, thus it determines the relevance of their in-depth study.*

The article is devoted to the study of modern English-language news discourse taking into account its pragmatic potential and the use of different linguistic means. It consideres the main definitions of "discourse" and "news". It is determined that on the one hand, discourse is a text immersed in life, with special grammar, vocabulary, rules of usage and syntax, and on the other hand – it is live communication, cognitive-speech and interactive phenomenon with all relevant components of communication. It is analyzed that news is not only a news post on the radio, television or in the press, where new information about the latest events is presented, but what is more efficient, it is a vital component in the existence of individuals, social life of groups, communities and states; it is a process, even a few processes, through which "raw information" becomes a new product.

News discourse is viewed as one of the varieties of communicative discourse, that is why it is interactive, takes place in real time, reflects all changes in social life and is implemented in writing. It has a special significance in the media discourse, which performs an important social role - to express the interests of society and needs additional study. The main features of the English-language news discourse are characterized and analyzed. The article highlights its impact on the mass audience, which helps to create an illusion of

objectivity in the network - to perceive news as a non-distorted reflection of reality; it also draws attention to the pluralization, efficiency and concentration of the material, laconism and simplification, which bring up news discourse to the mass audience, which ensures the market need to meet the needs of the consumer.

The obtained results can serve as the basis for further study of the specificity of news texts functioning on the example of different languages, as well as the analysis of sociolinguistic, linguistic and cultural characteristics of media texts.

Keywords: *mass media, news discourse, pragmatic potential, language means, recipient*

УДК – 811.161.2'367.32

СИНЕРГІЯ КОМПЛЕКСНИХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТА СИНТАКСИЧНИХ ЗАМІН ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
А.П. ЛЕХНОВСЬКА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com; zelend@i.ua
ORCID: 0000-0003-0850-0352

Анотація. *У статті досліджено загальні особливості та прийоми перекладу англійських термінів сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою. Визначено проблеми перекладу термінології аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу та розглянуто оптимальні шляхи вирішення цих труднощів задля досягнення адекватності перекладу термінології даної сфери. Вказано, що синергія комплексних лексико-граматичних та синтаксичних замін є важливим засобом досягнення адекватності та еквівалентності перекладу англійської термінології сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою.*

Ключові слова: *термінологія, аграрний бізнес, менеджмент, маркетинг, способи перекладу*

В останні десятиліття XX ст. – на початку XXI ст. активно розвивався і сьогодні продовжує розвиватися багатомовний термінологічний ринок. Дослідження термінів і галузевих терміносистем у сучасній науці перебуває на стадії активного розвитку, оскільки інтеграційні процеси у світі безпосередньо впливають на проникнення лексичних одиниць з однієї мови в іншу.

Сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу зокрема в останні роки зазнали інтенсивного розвитку (цей розвиток продовжується і сьогодні), отже, терміносистеми цих сфер викликають особливу увагу при перекладі. Ці терміносистеми англійської мови є досить поширеними та розгалуженими, тому виникають труднощі в процесі перекладу, адже перекладач повинен не лише розуміти зміст терміну іноземною мовою, а й володіти знаннями термінології рідною мовою.

© Г.І. Сидорук, А.П. Лехновська, 2018

objectivity in the network - to perceive news as a non-distorted reflection of reality; it also draws attention to the pluralization, efficiency and concentration of the material, laconism and simplification, which bring up news discourse to the mass audience, which ensures the market need to meet the needs of the consumer.

The obtained results can serve as the basis for further study of the specificity of news texts functioning on the example of different languages, as well as the analysis of sociolinguistic, linguistic and cultural characteristics of media texts.

Keywords: *mass media, news discourse, pragmatic potential, language means, recipient*

УДК – 811.161.2'367.32

СИНЕРГІЯ КОМПЛЕКСНИХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТА СИНТАКСИЧНИХ ЗАМІН ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
А.П. ЛЕХНОВСЬКА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com; zelend@i.ua
ORCID: 0000-0003-0850-0352

Анотація. *У статті досліджено загальні особливості та прийоми перекладу англійських термінів сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою. Визначено проблеми перекладу термінології аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу та розглянуто оптимальні шляхи вирішення цих труднощів задля досягнення адекватності перекладу термінології даної сфери. Вказано, що синергія комплексних лексико-граматичних та синтаксичних замін є важливим засобом досягнення адекватності та еквівалентності перекладу англійської термінології сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою.*

Ключові слова: *термінологія, аграрний бізнес, менеджмент, маркетинг, способи перекладу*

В останні десятиліття XX ст. – на початку XXI ст. активно розвивався і сьогодні продовжує розвиватися багатомовний термінологічний ринок. Дослідження термінів і галузевих терміносистем у сучасній науці перебуває на стадії активного розвитку, оскільки інтеграційні процеси у світі безпосередньо впливають на проникнення лексичних одиниць з однієї мови в іншу.

Сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу зокрема в останні роки зазнали інтенсивного розвитку (цей розвиток продовжується і сьогодні), отже, терміносистеми цих сфер викликають особливу увагу при перекладі. Ці терміносистеми англійської мови є досить поширеними та розгалуженими, тому виникають труднощі в процесі перекладу, адже перекладач повинен не лише розуміти зміст терміну іноземною мовою, а й володіти знаннями термінології рідною мовою.

© Г.І. Сидорук, А.П. Лехновська, 2018

Актуальність теми зумовлена тим, що на сьогодні проблема перекладу термінології аграрного бізнесу українською мовою є недостатньо дослідженою і вимагає вивчення різноманітних її аспектів.

Проблема перекладу у сфері аграрного бізнесу, менеджменту і маркетингу полягає, перш за все, у необізнаності перекладача з цією сферою, її інфраструктурою. Отже, у такому випадку, перекладач, який працює в певній галузі, повинен ретельно вивчити: 1) інфраструктуру певної сфери знання та професійної діяльності; 2) термінологію, що обслуговує цю галузь; 3) мовні особливості вихідної мови. При перекладі вузькофахових текстів, наприклад, текстів сфери менеджменту, спочатку потрібно проаналізувати весь текст, і лише після повного розуміння змісту вдаватися до перекладу. Не потрібно покладатись лише на особисті знання у даній сфері.

У процесі перекладу англійських термінів сфери аграрного бізнесу, менеджменту і маркетингу українською мовою часто стає неможливим використати буквальний словарний відповідник, і перекладачу варто вдатися до комплексних лексико-граматичних та синтаксичних замін.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних і практичних засад проблеми перекладу англійської термінології аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу українською мовою.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація.

Результати. Аналіз лінгвістичної літератури з означеної проблематики показав, що базовими труднощами перекладу термінології вважаються: неоднозначності термінів; відсутності перекладацьких відповідників; національні варіативності термінів [1, с. 161].

Багато вчених виділяють основні прийоми перекладу термінів. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою. У процесі перекладу терміну визначають два етапи: 1. З'ясування значення терміну у контексті; 2. Переклад значення рідною мовою. Задача перекладача полягає у вірному виборі того чи іншого прийому в ході процесу перекладу, аби найбільш точно передати значення будь-якого терміну. Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. Еквівалент – постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі [6, с. 202].

Варто зауважити, що переклад термінів певної галузі знання з англійської мови на українську налічує низку проблем. Потрібно пам'ятати, що з однієї мови на іншу терміни не перекладаються як загальновживані слова. Найпоширенішою та найуживанішою є така модель перекладу термінів: «поняття – український термін», а не «іншомовний термін – український термін», не важливо, переклад відбувається з англійської мови на українську, чи навпаки. Отже, для перекладу терміну досліджуваної сфери потрібно спочатку проаналізувати властивості нового поняття. Інколи для перекладу термінів потрібно зіставити терміни-відповідники з кількох мов й обрати найдоцільніший. У випадку, якщо словник не дає точного еквівалента термінологічної одиниці або коли варіантні відповідники певного терміна мови оригіналу відсутні, використовуються такі трансформації: транскрибування та транслітерація, калькування, описовий переклад. Розглянемо кожну з них детальніше.

1. Транскрибування, транслітерація. Одним із найпростіших способів перекладу термінів аграрного бізнесу, менеджменту, маркетингу є

транскрибування, тобто побуквенна чи пофонемна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу. Транскрибування та транслітерація отримали таку назву, тому що при використанні цих прийомів акт перекладу замінюється на акт запозичення звукової (при транскрипції) або графічної (при транслітерації) форми слова разом із значенням з мови оригіналу в мову перекладу.

Запозичене слово стає фактом мови перекладу і вже в цій якості виступає як еквівалент ідентичного з ним іншомовного слова [5, с. 301]: *manager – менеджер; business-process – бізнес-процес; capital – капітал; trader – трейдер; status – статус; check – чек; hedger – хеджер; hedging – хеджинг; acceptor – акцептор; marketing – маркетинг; outsourcing – аутсорсинг*. При перекладі способом транслітерації не слід забувати і про «хибних друзів перекладача» (таких як *data – інформація, ecosystem services – екосистемні послуги* та ін.), транслітераційний спосіб перекладу яких призводить до грубих викривлень змісту.

2. Калькування. Калькування припускає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями, які і використовуються в якості «будівельного матеріалу» для відтворення внутрішньої форми слова, яке перекладають. Калькування, як прийом створення еквівалента, подібне до буквального перекладу – еквівалент цілого створюється шляхом простого складання еквівалентів його складових частин [5, с. 315]. Калькування, як прийом перекладу, вивчали крім В. Н. Комісарова, також й французькі лінгвісти Ж. Дарбельнета, Ж.-П. Віне. На їх думку, калькування є одним із основних прийомів прямого перекладу лексичних одиниць [1, с. 158]: *natural monopoly – натуральна монополія; factors of production – фактори виробництва; capture fisheries – промислове рибальство; investment company – інвестиційна компанія; limited liability – обмежена відповідальність; indirect tax – непрямий податок; basic earnings pershare – базовий дохід на одну акцію; revolving credit – револьверний кредит; industrial spiral – інфляційна спіраль*.

3. Описовий переклад. Описовий переклад полягає в передачі значення англійського слова за допомогою більш або менш розповсюдженого пояснення. Ця трансформація спрямовується на роз'яснення значення терміна [5, с. 324]: *accounts payable – кошти, які компанія заборгувала за товари чи послуги; arbitration – метод врегулювання промислової суперечки, коли третя сторона надає обов'язкове рішення; merger – поєднання двох або більше фірм в одну; take-over – робота, що підлягає переробці; split-off –створення нової компанії шляхом відділення від існуючої компанії та передачі їй частини активів*. Недоліком описового перекладу є громіздкість лексичних одиниць при передачі значення терміну. До переваг даного способу перекладу можна віднести «найбільш повне розкриття суті описуваного поняття» [15, с. 108]. Переклад складних термінів, які є утворенням специфічної конструкції, викликають інтерес у лінгвістів та термінознавців. Специфікою таких лексичних одиниць є те, що вони є мовним явищем, яке притаманне виключно англійській мові [3, с. 112]. Трансформація описового перекладу використовується також при перекладі антонімічних термінів, наприклад: *listed company – компанія, акції якої продаються на фондовій біржі; publicly traded company – компанія, акції якої продаються на позабіржовому ринку*.

При передачі значення складних термінів спостерігаються варіантні відповідники, які обумовлені синонімією термінів. У такому випадку, англійські терміни сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу можуть мати два/три відповідника в українській мові. Для перекладу терміну такого типу можуть

використовуватись декілька термінів, які є частковими або абсолютними синонімами. Виділяють наступні причини багатозначності терміна:

1. Наявність термінів-синонімів (у мові перекладу), наприклад, *agreement – угода, договір; customer – споживач, покупець, клієнт; debt – борг, заборгованість, зобов'язання; repayment – виплата, погашення;*

2. Наявність термінів із близьким значенням (часткові терміни), наприклад, *fluctuation – вагання, зміна; exchange rate fluctuations – коливання валютного курсу; foreign currency fluctuations – коливання курсів іноземних валют; market value fluctuations – зміна ринкової вартості*.

Переклад багатокомпонентних термінів викликає особливі труднощі. Згідно з Н. С. Гореліковою, в першу чергу потрібно розкрити значення основного компонента складного терміна. Далі потрібно розгляту інші, другорядні, компоненти [4, с. 132].

Перекладач завжди має звертати увагу ще й на вмотивованість термінів, а також на те, які саме відносини з об'єктом виражає визначальний компонент складного слова: відносини належності до об'єкта термінування або такі, що відображають якісні ознаки останнього.

В англомовних текстах та документах сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу зустрічається велика кількість абревіатур. Деякі складні терміни є досить громіздкими, тому вони потребують скорочення. При перекладі абревіатур сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу не виникає суттєвих проблем. Термінологічні скорочення в англійській мові вимовляються як назви літер, що складають абревіатуру, або як слово, яке складається з цих літер. *Jsb (join tstock bank) – акціонерний банк; ins (insurance) – страхування; CD (Certificate of Deposit) – депозитний вклад*. Літерні термінологічні скорочення складають основну масу термінологічних скорочень.

На перший погляд здається, що проблема перекладу англійської термінологічної лексики сфери аграрного бізнесу, менеджменту та маркетингу досліджена у повному обсязі, однак, переклад термінів, досліджуваної сфери, які не мають еквівалентів у мові перекладу залишається актуальним та відкритим для досліджень. Синтаксичні, семантичні та структурні відмінності терміносистем англійської та української мов викликають певні труднощі при виборі способу перекладу.

Висновки та перспективи. Проаналізувавши особливості перекладу складних термінологічних сполучень сфери аграрного бізнесу, менеджменту і маркетингу, ми дійшли висновку, що найважливішою проблемою досягнення еквівалентності перекладу текстів цієї спрямованості є передача вихідного змісту тексту за допомогою терміносистеми іншої мови. Різниця терміносистем – причина найбільших труднощів при перекладі текстів сфери аграрного бізнесу. Звідси випливає необхідність дослідження терміносистем і пошуку шляхів перекладу частково еквівалентної та безеквівалентної лексики. Проблема дослідження термінології є однією з ключових у дослідженні науково-технічних текстів. Виявлення розбіжностей у системі понять, що виражаються термінами – важливий крок на шляху міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечує вирішення проблем перекладу термінів у сферах їх функціонування.

Слід також зазначити, що розглянута тема є надзвичайно перспективною для подальших досліджень, оскільки синергія комплексних лексико-граматичних та синтаксичних замін є важливим засобом досягнення адекватності та еквівалентності перекладу англійської термінології сфери аграрного бізнесу, менеджменту і маркетингу українською мовою.

Список використаних джерел

1. Вине, Ж.-П. Технические способы перевода. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике [Текст] / Ж.-П. Вине, Ж. Дарбельне. – М.: Международные отношения, 2008. – С. 157-167.
2. Виноградов, В. С. Введення в перекладознавство (загальні та лексичні питання) [Текст] / В. С. Виноградов. – М.: Видавництво інституту загальної середньої освіти РАО, 2011. – 224 с.
3. Гавранек, Б. К. К проблеме смешения языков [Текст] / Б. К. Гавранек // Новое в лингвистике. – М.: Прогрес, 2012. – № 6. – С. 94–112
4. Горелікова, С. Н. Природа терміна і деякі особливості термінотворення в англійській мові [Текст] / С. Н. Горелікова. – Омськ : Вісник ОДУ №6, 2012. – С. 129-136.
5. Карабан, В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми [Текст] / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2012. – 608 с.
6. Мостовий, М. І. Лексикологія англійської мови: Підручник для студентів ін-тів і фак. іноземної мови [Текст] / М. І. Мостовий. – Харків: Основа, 2013. – 255 с.

References

1. Vyne, Zh.-P. (2008)Tekhnicheskie sposoby perevoda. Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoi lingvistike [Technical methods of translation. Problems of theory of translation in foreign linguistics]. Mezhdunarodnye otnosheniia, 157-167.
2. Vynohradov, V. S. (2011)Vvedennia v perekladoznavstvo (zahalni ta leksychni pytannia) [Introduction to translation studies (general and lexical issues)]. Vydavnytstvo instytutu zahalnoi serednioi osvity RAO, 224.
3. Havranek, B. K. (2012)K probleme smesheniia yazykov [To the problem of mixing of languages]. – Novoe v lingvistike. – Prohres, № 6, 94–112.
4. Horelikova, S. N. (2012)Pryroda termina i deiaki osoblyvosti terminotvorennia v anhliiskii movi [The nature of the term and some features of terminology in the English language]. Visnyk ODU №6, 129-136.
5. Karaban, V. I. (2012) Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshci, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological, genre and stylistic problems]. Nova knyha, 608.
6. Mostovyi, M. I. (2013) Leksykolohiia anhliiskoi movy : Pidruchnyk dlia studentiv in-tiv i fak. inozemnoi movy [English lexicology: Textbook for students of institutes and faculties of foreign language]. Osnova, 255.

СИНЕРГИЯ КОМПЛЕКСНЫХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧЕСКИХ И СИНТАКСИЧЕСКИХ ЗАМЕН ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АГРАРНОГО БИЗНЕСА, МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Г.И.Сидорук, А.П.Лехновская

Аннотация*. В статье исследованы общие особенности и приемы перевода английских терминов сферы аграрного бизнеса, менеджмента и маркетинга на украинский язык. Определены проблемы перевода терминологии аграрного*

бизнеса, менеджмента и маркетинга и рассмотрены оптимальные пути решения этих проблем для достижения адекватности перевода терминологии данной сферы. Указано, что синергия комплексных лексико-грамматических и синтаксических замен является важным средством достижения адекватности и эквивалентности перевода английской терминологии сферы аграрного бизнеса, менеджмента и маркетинга на украинском языке.

Ключевые слова: *терминология, аграрный бизнес, менеджмент, маркетинг, способы перевода*

SYNERGY OF COMPLEX LEXICO-GRAMMATICAL AND SYNTACTIC TRANSFORMATIONS IN TRANSLATING ENGLISH TERMINOLOGY OF AGRICULTURAL BUSINESS, MANAGEMENT AND MARKETING INTO UKRAINIAN

G. I. Sydoruk, A. P. Lekhnovska

Abstract*. This article informs about the general features and methods of translating the English terms in the sphere of agricultural business, management and marketing into Ukrainian.*

There are two stages in the process of translating a term: 1. Clarification of the meaning of the term within the context; 2. Translating into native language. The task of the translator is to choose the right method in translation process in order to accurately convey the meaning of any term. The main method for translating terms is translation using the lexical equivalent.

Translation of multicomponent terms of agricultural business, management and marketing is particularly difficult. First, the meaning of the main component of a complex term must be revealed. Then other minor components are considered.

It is often impossible to use the meaning of the words and phrases that are offered in the dictionary, there is a need to deviate from system equivalents. In the case when the dictionary does not give the exact equivalent of the terminology unit or if there are no match variants of a certain term of the original language, the following transformations are used: transcription and transliteration, loan translation, descriptive translation etc. The translator's task is to correctly select the method during the translation in order to accurately convey the meaning of each term.

Transformations can be combined with each other, taking the form of complex transformations. Thus, the synergy of complex lexical-grammatical and syntactic transformations is an important mean of achieving the adequacy and equivalence of the translation of English terminology in the field of agricultural business, management and marketing into Ukrainian.

Keywords: *terminology, agricultural business, management, marketing, methods of translation*

УДК – 81'25: 001.4:63=111=161.2

ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АГРАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ)

Г.І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
В. С. ШАБЛІЙ, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com; vs.easyweb@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0850-0352

Анотація. *Актуальність теми дослідження викликана постійним зростанням термінології науково-технічної сфери та зростаючим міжнародним співробітництвом у сфері сільського господарства, що робить переклад текстів науково-технічного дискурсу у цій сфері надзвичайно важливим завданням сучасного перекладознавства. У статті з використанням методів аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, контекстно-ситуативного аналізу дискурсу досліджено основні проблеми та засоби перекладу англійських термінологічних кластерів українською мовою на матеріалі текстів науково-технічного дискурсу. Визначено поняття аграрного терміну, розглянуто особливості використання термінології в даному дискурсі, проаналізовано аграрну термінологію як базовий елемент дискурсу за сферою комунікації, мовленнєвої взаємодії представників відповідної соціальної групи. Ілюстративним матеріалом дослідження слугувала книга «Історія світового сільського господарства: від неоліту до сучасної кризи» М. Мазойєра та Л. Роударта, яка має на меті висвітлення наукових положень, що стосуються історії світового сільського господарства. Надано пояснення окремих труднощів при перекладі аграрної термінології, викликаних її багатозначністю, відсутністю відповідників, синонімії у сфері даної термінології, її постійним зростанням та недостатнім упорядкуванням. На основі проведеного дослідження представлено специфіку процедури добору еквівалентів при англо-українському перекладі аграрної термінології, представленої в текстах науково-технічного дискурсу, а також доведено слушність використання калькування, диференціації та модуляції як засобів її перекладу.*

Ключові слова*: термінологія, аграрний термін, науково-технічний дискурс, переклад, перекладацька трансформація*

У сучасному світі зростання числа термінів різних наук випереджає зростання числа загальновживаних слів мови, і, зважаючи на стрімкий розвиток окремих аграрних технологій та сільського господарства взагалі, важливим є вивчення специфіки функціонування та перекладу аграрної термінології у науково-технічному дискурсі, де вони постають засобом передачі знання серед спеціалістів у цій галузі. У свою чергу, міжнародне співробітництво у сфері сільського господарства робить переклад текстів, що належать до науково-технічного

© Г.І.Сидорук, В.С.Шаблій, 2018

дискурсу у цій сфері надзвичайно важливим завданням сучасного практичного перекладознавства, що визначає **актуальність теми** цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання термінології та специфіки її перекладу постають центром значної кількості наукових досліджень ще з кінця XX століття. Зокрема, це – роботи Ю. В. Байло [2], Л. І. Борисової [3], Н. Н. Лантюхової [4], А. Рей [10], Г. А. Сергєєвої [7] тощо. Однак питання перекладу аграрної термінології та взагалі аграрного перекладу досі залишаються недостатньо дослідженими та представленими в роботах таких нечисельних науковців, як Г. І. Сидорук [8].

Мета дослідження – визначити проблеми та основні засоби перекладу англомовної аграрної термінології у текстах науково-технічного дискурсу українською мовою.

У процесі дослідження застосовано наступні **методи**: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, контекстно-ситуативний аналіз дискурсу.

Матеріалом дослідження слугувала книга з історії сільського господарства «Історія світового сільського господарства: від неоліту до сучасної кризи» М. Мазойєра та Л. Роударта [11] як приклад тексту, що належить до науково-технічного дискурсу.

Результати. Терміни є одним з основних способів мовного вираження спеціальних знань. Ці мовні одиниці створюються для того, щоб стати засобами спілкування у процесі професійно-наукової діяльності та оптимізувати розвиток людського пізнання [2, с. 62]. Термінологія становить частину спеціальної лексики, до якої відносять слова і словосполучення, які називають предмети і поняття різних сфер професійної діяльності людини і не є загальновживаними. Наука термінології – в значній мірі практична діяльність, яка була розроблена, щоб дати людям можливість вирішувати нагальні проблеми вираження і комунікації [10, с. 23].

Оскільки у статті вивчаються аграрні терміни, тобто, терміни, що стосуються виробництва, переробки та реалізації ними сільськогосподарської продукції, варто визначити поняття аграрного терміну. Синтезуючи поняття аграрного сектору економіки, визначене І. М. Архипенком [1, с. 136–137] та поняття терміну, запропоноване Г. А. Сергєєвою [7, с. 4], аграрний термін визначаємо як слово або словосполучення у сфері сільського та рибного господарства, харчової промисловості і перероблення сільськогосподарських продуктів, яка є словесним позначенням наукового поняття, має закріплене дефініцією термінологічне значення, що є семантичною основою відповідного поняття, і реалізується в межах цього термінологічного поля [8, с. 76].

Терміни, як і будь-які інші одиниці мови, існують не ізольовано, а завжди постають елементом певного дискурсу – зв'язного тексту в сукупності з екстралінгвістичними − прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; тексту, розглянутого в контексті подій; мовлення, розглянутого як цілеспрямований, соціальний акт, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах) [5, с. 136]. Науково-технічний дискурс як сфера функціонування аграрної термінології визначається як вербалізований у тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи / інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах, складова «власне професійної зони професійного дискурсу» [9, с. 164]. Ілюстративним матеріалом дослідження виступила книга з історії сільського господарства «Історія світового сільського господарства: від неоліту до сучасної кризи» (ориг. «A history of world agriculture: From the Neolithic Age to the Current

Crisis») М. Мазойєра та Л. Роударта [11], яка має на меті передачу наукових положень, що стосуються історії сільського господарства у світі, що є ознаками науково-технічного дискурсу [6, с. 378].

Аналіз аграрної термінології, що використовується у книзі, дає змогу визначити такі основні проблеми перекладу аграрних термінів: 1) неоднозначність термінів, наприклад, *yield* залежно від контексту може перекладатися як *вихід, виробіток, урожай*, наприклад, у фрагменті *selection of plant varieties and of animal species with a strong potential for high* ***yields*** [11, с. 11] мова йде одночасно про рослини та тварин, тому варіант *урожай* є неприпустимим – більш доцільним є *вихід продукції*; 2) відсутність перекладацьких відповідників, особливо у випадку неологізмів, наприклад, такого терміну, як *genetically modified organism* [11, с. 17] – *генетично модифікований організм*, що увійшов до наукового обігу лише у 1974 році у США і лише значно пізніше отримав перекладацький відповідник в українській мові; 3) наявність великої кількості синонімів, відсутність чітких меж між значеннями окремих термінів, зокрема, між такими термінами, як *agricultural* та *agrarian*, де другий термін вважається дещо вужчим за перший, однак вони є практично тотожними; 4) недостатня робота з упорядкування термінології та складання спеціальних словників; 5) значне зростання загальнонаукової і загальнотехнічної термінології, що призводить до збільшення в словниках числа термінів з дуже великою кількістю синонімічних слів; 6) недостатньо продуктивна робота з міжнародного упорядкування термінології [3, с. 12].

Переклад термінології аграрної сфери може відбуватися наступними шляхами:

1) шляхом добору еквіваленту: *Systems of pastoral animal breeding were extended into grassy areas that could be used directly as* <u>*pasturage*</u> [11, с. 22] – *Системи вирощування тварин на пасовищах поширювалися на трав'яні поля, які могли використовуватися безпосередньо як* <u>*пасовища*</u> (тут і далі переклад наш – В.Ш., Г.С.);

2) шляхом застосування калькування, тобто, покомпонентного відтворення терміну: *If humanity were to allow every cultivated* ***ecosystem*** *of the planet to lie fallow, each would quickly return to a state of nature close to that in which it existed 10,000 years ago* [11, с. 17] – *Якщо б людство дало можливість кожній культивованій* ***екосистемі*** *планети залишитися під пар, кожна з них швидко повернулася б до природного стану, близького до того, в якому вона існувала 10 тисяч років тому*, де *ecosystem* (***eco****logical* ***system***) відтворюється покомпонентно як *екосистема* (***еко****логічна* ***система***);

3) шляхом використання диференціації, коли у словниках представлена певна кількість значень, що лише частково покривають значення слова мови оригіналу, а перекладач обирає такий варіант, який найкраще підходить до певного контексту: *The great majority of peasants in these countries are too poor to be able to afford the huge machines and large quantities of* ***fertilizers*** [11, с. 20] – *Переважна більшість селян у цих країнах є надто бідними, щоб дозволити собі величезні машини та велику кількість* ***мінеральних добрив***, де *fertilizer* відтворено як *мінеральне добриво*, хоча можливі варіанти *добриво, обпилювач* тощо;

4) шляхом застосування модуляції, що є заміною слова або словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться із значення вихідної одиниці: *Systems of* ***slash-and-burn cultivation*** *progressively conquered most of the temperate and tropical forests* [11, с. 22] – *Системи* ***підсічно-вогневого вирощування*** *поступово підкорювали більшість помірних та тропічних лісів*, де компонент *slash* «косити» терміну ***slash****-and-****burn*** передається

як *підсічно-*, а *burn* «палити» – як *вогневе*, після чого отримано термін ***підсічно-вогневе*** *вирощування*.

Висновки та перспективи. Аграрний термін – це слово або словосполучення у сфері сільського та рибного господарства, харчової промисловості і перероблення сільськогосподарських продуктів, яка є словесним позначенням наукового поняття, має закріплене дефініцією термінологічне значення, що є семантичною основою відповідного поняття, і реалізується в межах цього термінологічного поля. Переклад термінології аграрної галузі ускладнюється неоднозначністю термінів, відсутністю перекладацьких відповідників, наявністю великої кількості синонімів, а також проблемами, пов'язаними із недостатнім упорядкуванням термінології як на рівні держави, так і на міжнародному рівні. Основними способами є добір еквіваленту, калькування, диференціація та модуляція.

Отже, для адекватного перекладу українською мовою термінів галузі сільського господарства у текстах науково-технічного дискурсу потрібно правильно аналізувати, визначати семантико-прагматичні, граматичні труднощі перекладу та використовувати певні перекладацькі трансформації.

Список використаних джерел

1. Архипенко, І.М. «Аграрний сектор економіки» та «державна аграрна політика» як наукові поняття у структурі світогляду суб'єктів державного управління [Текст] / І.М. Архипенко // Держава і ринок. – 2012. – № 4. – С. 136–142.
2. Байло, Ю.В. Особливості поняття «військовий термін» (семантичний аспект) [Текст] / Ю.В. Байло // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки. – 2013. – Книга 3. – С. 62–65.
3. Борисова, Л.І. Основні проблеми науково-технічного перекладу [Текст] / Л.І. Борисова. М. : МГУ, 2003. – 208 с.
4. Лантюхова, Н.Н. Термин: определение понятия и его сущностные признаки [Текст] / Н.Н. Лантюхова, О.В. Загоровская, Т.А. Литвинова // Вестник Воронежского института ГПС МЧС России. – 2013. – № 1 (6). – С. 42–45.
5. Ярцева, В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685с.
6. Рожков, Ю.Г. Конститутивні характеристики наукового дискурсу [Текст] / Ю.Г. Рожков // Молодий вчений. – 2016. – № 12 (39). – С. 378–381
7. Сергєєва, Г.А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології [Текст] : Автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Г.А. Сергєєва. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 16 с.
8. Сидорук, Г. І. Аспектний переклад аграрних текстів [Текст] / Г.І. Сидорук. – К.: Інтерсервіс, 2016. – 496 с.
9. Шепітько, С. Компоненти наукового дискурсу [Текст] / С. Шепітько // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2010. – № 89 (5). – С. 164–167.
10. Essays in Terminology [Текст] / ed. by A. Rei. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1995. – 223 p.
11. Mazoyer, M. A history of world agriculture: From the Neolithic Age to the Current Crisis [Текст] / M. Mazoyer, L. Roudart. – London : Earthscan, 2006. – 526 p.

References

1. Arkhypenko, I.M. (2012). “Ahrarnyi sector ekonomiky” ta “derzhavna ahrarna polityka” yak naukovi ponyattya u strukturi svitohlyadu subiektiv derzhavnoho upravlinnya [“Agrarian sector of the economy” and “state agricultural policy” as scientific concepts in the structure of the outlook of the subjects of state administration] // State and Market, 4, 136-142.
2. Bailo, Yu.V. (2013). Osoblyvosti poniattia “viiskovyi termin” (semantychnyi aspect) [Features of the concept “military term” (semantic aspect)] // Proceedings of M. Hohol NDU. Series: Philological Sciences, 3, 62-65.
3. Borysova, L.I. (2003). Osnovni problemy naukovo-tekhnichnoho perekladu [The main problems of scientific and technical translation]. Moscow: MHU, 208.
4. Lantiukhova, N.N, Zagorovskaia O.V., Litvinova T.A. (2013). Termin: opredelenie poniatiia i ego suschnostnye priznaki [The term: definition of the concept and its essential features] // Herald of Voronezh Institute of Russian GPS MCHS, 1 (6), 42-45.
5. Yartseva, V.N. (1990). Lingvisticheskii entsyklopedicheskii slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Soviet encyclopedia, 685.
6. Rozhkov, Yu.H. (2016). Konstytutyvni kharakterystyky naukovoho dyskursu [Constitutive characteristics of scientific discourse] // Young Scientist, 12 (39), 378-381.
7. Serhieieva, H.A. (2002). Anglomovni zapozychennia v ukrainskii pravnychii terminolohii [English-language borrowings in Ukrainian legal terminology]. National University of Kharkiv. Kharkiv, 16.
8. Sydoruk, G. I. (2016). Aspektnyi pereklad ahrarnykh tekstiv [Aspect translation of agrarian texts]. Kyiv: Interservice, 496.
9. Shepitko, S. (2010). Komponenty naukovoho dyskursu [The Components of Scientific Discourse] // Proceedings. Series: Phiololgical Sciences (Philology), 89 (5), 164-167.
10. Essays in Terminology / ed. by A. Rei. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1995. 223.
11. Mazoyer, M., Roudart L. A history of world agriculture: From the Neolithic Age to the Current Crisis. London: Earthscan, 2006. 526.

ПРОБЛЕМЫ И СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА АГРАРНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ С АНГЛИЙСКОГО НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК (НА ПРИМЕРЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ДИСКУРСА)

Г.И. Сидорук, В.С. Шаблий

Аннотация. *Актуальность темы исследования вызвана постоянным ростом терминологии научно-технической сферы и растущим международным сотрудничеством в сфере сельского хозяйства, что делает перевод текстов научно-технического дискурса в этой сфере чрезвычайно важной задачей современного переводоведения. В статье с использованием методов анализа, синтеза, обобщения, систематизации, контекстно-ситуативного анализа дискурса исследованы основные проблемы и средства перевода английских терминологических кластеров на украинский язык на материале текстов научно-технического дискурса. Определено понятие аграрного срока, рассмотрены особенности использования терминологии в данном дискурсе, проанализирована аграрная терминология как базовый элемент дискурса по сфере коммуникации, речевого взаимодействия представителей соответствующей социальной группы. Иллюстративным материалом исследования служила книга «История мирового сельского хозяйства: от неолита до современного кризиса» М. Мазойера и Л. Роударта, которая имеет целью освещение научных положений, касающихся*

истории мирового сельского хозяйства. Предоставлено объяснение отдельных трудностей при переводе аграрной терминологии, вызванных ее многозначностью, отсутствием соответствий, синонимией в сфере данной терминологии, ее постоянным ростом и недостаточным упорядочением. На основе проведенного исследования представлены специфика процедуры отбора эквивалентов при англо-украинском переводе аграрной терминологии, представленной в текстах научно-технического дискурса, а также доказано целесообразность использования калькирования, дифференциации и модуляции как средств ее перевода.

Ключевые слова: *терминология, аграрный термин, научно-технический дискурс, перевод, трансформация при переводе*

PROBLEMS AND METHODS OF TRANSLATING THE AGRARIAN TERMINOLOGY FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN (ON THE EXAMPLES OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE)

H.I. Sydoruk, V.S. Shablii

Abstract. *This article contains information on the main problems and ways of translating the English terminological clusters into Ukrainian, based on the material of scientific and technical discourse texts. The concept of agrarian term has been defined, the use of terminology in this type of discourse is considered, as well as analysis of scientific and technical discourse as a sphere of the agrarian terminology functioning has been carried out. Scientific and technical discourse proper has been defined as a textually verbalized discursive activity in the sphere of communication, speech interaction of representatives of a corresponding social group.*

Taking into account a comparatively short period of time when the term and notion of discourse exists, which is not very long in terms of linguistic science, and despite the fact that a small number of scientists are engaged in studying this concept at present stage of studying, the problem of generation and functioning of discourse is one of the leading directions of world linguistics. The scope of the term "discourse" is becoming extremely broad, and the discursive analysis of the texts is increasingly used by scholars, which determines the relevance of this study.

The structure of discourse is split in quite a sophisticated way and functions as a system of mechanisms that extracts from the citation the veracity of the narrative and the legitimacy of knowledge. The translation of the scientific and technical discourse into Ukrainian is associated with certain grammatical complexities due to differences in the morphological and syntactic structure of languages. Therefore, translator should be especially attentive when working with the texts of this subject matter.

The main function of scientific research is the transfer of information, which is concentrated in terminology, the translation of scientific discourse is an informative translation. An interpreter/translator of scientific and technical discourse necessarily poses a problem of intertextuality. In this case, inter-texts become a part of the discourse in the form of direct and indirect citations. In accordance with the general guidelines for reproducing the quotations, there is a need to refer to the translations of the author cited or translate the quotation independently.

An illustrative material of the research is a book on the history of agriculture, "The History of World Agriculture: from the Neolithic to the Current Crisis" by M. Mazoyer and L. Roudart, which aims at transferring the scientific provisions relating to the history of agriculture in the world, which are signs of scientific and technical discourse. The analysis of agrarian terminology used in the book makes it possible to identify the following main problems of translating the agrarian terms: ambiguity of terms, absence of translation equivalents, presence of a large number of synonyms, insufficient work on streamlining the terminology and compilation of special dictionaries, a significant increase in general scientific and

general technical terminology, is not sufficiently productive work on the international ranking and regulating the terminology.

The article also provides the explanations of difficulties in the translation based on the research, which presents the specifics of selecting the equivalents in the translation of agrarian terms, as well as the use of loan translation, differentiation and modulation.

In the modern world, the growth of the number of terms in various sciences outstrips the growth of the number of commonly used words of the language, and, given the rapid development of individual agrarian technologies and agriculture in general, it is important to study the specifics of functioning and translating the agrarian terminology in scientific and technological discourse, where they appear as a means of transferring knowledge among specialists in this field. Terminology is a part of a special vocabulary, which includes words and phrases that call the objects and concepts of various spheres of professional human activity and are not commonly used.

Terminology is largely a practical activity that has been designed to give people the opportunity to solve the pressing problems of expression and communication.

Keywords: *terminology, agrarian term, scientific and technical discourse, translation, translation transformation*

УДК 811.111’276.6:005.57

ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Л. Р. ДАНЬКЕВИЧ, старший викладач,
E-mail:ludmiladankevych@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2576-5280
Н. Ю. ЯМНИЧ, старший викладач,
Б. О. ВОЙТКО, студентка 5 курсу факультету аграрного менеджменту
Національний університет біоресурсів і природокористування України
*E-mail:*yamnatasha@i.ua; bozhena.voitko1996@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4298-9075

Анотація. *Розглянуто особливості спілкування менеджерів у професійній діяльності. На матеріалі англійської мови проаналізовано значення та роль фразеологізмів в діловому спілкуванні менеджера. Актуальність теми зумовлена сучасною тенденцією до зниження формальності у діловій комунікації, і, як наслідок, використання менеджерами фразеологізмів зростає. В статті розглядається як фразеологічна образність оживляє мовлення менеджера, надає йому іронічного чи жартівливого забарвлення, а також акцентується увага на необхідності запобігати можливим порушенням в міжкультурному діловому спілкуванні через не відповідні вживання чи переклад фразеологізмів.*

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна образність, менеджмент, міжкультурна ділова комунікація, компетентність, глобальний менталітет, інформація*

Актуальність. Проблема розвитку міжкультурної професійно–комунікативної компетентності менеджерів завжди була і є актуальною, оскільки кожен висококваліфікований керівник має знаходити спільну мову з працівниками різного культурного і соціального середовища, впливати на людей, іноді навіть жартома. І

© Л. Р. Данькевич, Н. Ю. Ямнич, Б. О. Войтко, 2018

general technical terminology, is not sufficiently productive work on the international ranking and regulating the terminology.

The article also provides the explanations of difficulties in the translation based on the research, which presents the specifics of selecting the equivalents in the translation of agrarian terms, as well as the use of loan translation, differentiation and modulation.

In the modern world, the growth of the number of terms in various sciences outstrips the growth of the number of commonly used words of the language, and, given the rapid development of individual agrarian technologies and agriculture in general, it is important to study the specifics of functioning and translating the agrarian terminology in scientific and technological discourse, where they appear as a means of transferring knowledge among specialists in this field. Terminology is a part of a special vocabulary, which includes words and phrases that call the objects and concepts of various spheres of professional human activity and are not commonly used.

Terminology is largely a practical activity that has been designed to give people the opportunity to solve the pressing problems of expression and communication.

Keywords: *terminology, agrarian term, scientific and technical discourse, translation, translation transformation*

УДК 811.111’276.6:005.57

ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Л. Р. ДАНЬКЕВИЧ, старший викладач,
E-mail:ludmiladankevych@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2576-5280
Н. Ю. ЯМНИЧ, старший викладач,
Б. О. ВОЙТКО, студентка 5 курсу факультету аграрного менеджменту
Національний університет біоресурсів і природокористування України
*E-mail:*yamnatasha@i.ua; bozhena.voitko1996@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4298-9075

Анотація. *Розглянуто особливості спілкування менеджерів у професійній діяльності. На матеріалі англійської мови проаналізовано значення та роль фразеологізмів в діловому спілкуванні менеджера. Актуальність теми зумовлена сучасною тенденцією до зниження формальності у діловій комунікації, і, як наслідок, використання менеджерами фразеологізмів зростає. В статті розглядається як фразеологічна образність оживляє мовлення менеджера, надає йому іронічного чи жартівливого забарвлення, а також акцентується увага на необхідності запобігати можливим порушенням в міжкультурному діловому спілкуванні через не відповідні вживання чи переклад фразеологізмів.*

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна образність, менеджмент, міжкультурна ділова комунікація, компетентність, глобальний менталітет, інформація*

Актуальність. Проблема розвитку міжкультурної професійно–комунікативної компетентності менеджерів завжди була і є актуальною, оскільки кожен висококваліфікований керівник має знаходити спільну мову з працівниками різного культурного і соціального середовища, впливати на людей, іноді навіть жартома. І

© Л. Р. Данькевич, Н. Ю. Ямнич, Б. О. Войтко, 2018

тому сьогодні менеджери все частіше намагаються користуватися фразеологічними багатствами, як невичерпною скарбницею лексики. Їх ділове мовлення стає виразнішим і колоритнішим завдяки вживанню прислів'їв і приказок, фразеологічних зворотів, емоційно забарвлених фраз, тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Чільне місце у розвитку теоретичних основ фразеології належить працям видатного мовознавця, акад. В. Виноградова, який вивчав, зокрема, проблематику лінгвістичного та стилістичного аспектів фразеологізмів і підкреслював, що до стилістики відноситься характеристика експресивних відтінків фразеологічних одиниць, визначення мовних сфер і літературно-жанрових меж їх ужитку [3]. Дослідженням теоретичних проблем функціонування фразеологізмів, як одного з найважливіших компонентів будь-якої мови, що збагачують її, роблячи більш виразною, влучною і оригінальною, присвячено чимало наукових праць вітчизняних мовознавців та лінгвостилістичних праць, виконаних в Україні: Н. Арістової, С. Гаврина, О. Демської, Н. Кірілкової, Ж. Колоїз, Л. Супрун, В. Ужченка, Л. Булаховського, Ф. Медведєва та ін. Зокрема, Б. Д. Антоненко-Давидович стверджує, що, «подібно до того, як мова кожної людини має індивідуальні риси – з багатою чи бідною лексикою, з уподобаними словами й зворотами, з простою чи складною будовою речення, так і мова цілого народу має свої виразні, тільки їй притаманні властивості, що позначаються не лише певними правилами сполучення звуків у слова й слів у речення, а вбирають у себе низку понять» [2]. Спеціалісти з управління зазначають, що ефективність управління бізнесом залежить багато в чому від моральних якостей менеджера, які виявляються у його діловій поведінці, взаємодії та культурі мислення і спілкування. Виходячи з такого розуміння, можна сказати, що менеджер, у якій би галузі він не працював, — це саме така людина, яка встановлює цілі і вміє їх досягати, аналізує завдання та рішення, мобілізує людей на виконання поставлених завдань, вимірює результати діяльності, підтримує мотивацію працівників та комунікацію в організації загалом та у групах. В епоху розвитку інформаційної економіки менеджер може зробити кваліфікований висновок лише на підставі колегіального, всебічного обговорення і вивчення ситуації, виваженості оцінок, глибокого аналізу суті справи, маючи талант лідера, здібності педагога і певною мірою дипломата, тобто високий рівень культури спілкування й етики ділової поведінки. Майк Шульц та Джон Дорр наводять приклад, що результати роботи «rainmakers», тобто заклиначів дощу (людей, які генерують прибутки для компанії уміло проводячи переговори) в сфері продажів нерідко перевищують середні показники на 300- 500% [7, с. 20].

Мета статті – проаналізувати наскільки важливим є адекватне вживання фразеологізмів в професійному мовленні менеджерів англійською мовою. **Методи дослідження** – у статті використано метод лінгвістичного аналізу образних мовних засобів у діловому мовленні.

Результати. На сучасному високотехнологічному етапі соціально-економічного розвитку успіх діяльності фірм, компаній, організацій визначається не набором стандартних управлінських прийомів та системою контролю, а гнучким механізмом управління, що орієнтується на швидку зміну бізнесу, максимальне задоволення інтересів клієнтів і спирається на цінності людей, що працюють в організаціях, на їхню культуру спілкування та взаємодії. Сучасні менеджери мають глобальний менталітет і мріють про успіх не лише на національному, а й на міжнародному рівні, а отже вони повинні розуміти різні культури, діловий етикет усного і писемного мовлення, зокрема англійською мовою. Згідно статистики близько 85% управлінського успіху залежить від комунікативних навичок [10].

Найкращі спеціалісти у сфері бізнесу не лише володіють кількома іноземними мовами, а й вивчають психологію і риторику. Ділове спілкування, як процес обміну думками, інформацією, забезпечується через взаєморозуміння в досягненні цілей. Основними видами саме професійного спілкування є: управлінське спілкування по вертикалі; ділове спілкування з представниками суб'єктів зовнішнього середовища організації (покупцями, партнерами, конкурентами); внутрішньо організаційне ділове спілкування по горизонталі.

Комунікативний процес формується з основних двох елементів: невербальних засобів комунікації та ступеня сприйняття і засвоєння одержувачем інформації, що передається. Саме до другого чинника відносяться: зміст, структура і метод подачі інформації. Її можна подавати співробітникам у різних виглядах, але для більш ефективного сприйняття інформації можливо використовувати образні засоби мови, такі як фразеологізми, тобто, усталені словосполучення. Сучасні менеджери все частіше користуються фразеологічними багатствами як невичерпною скарбницею лексики. Їх ділове мовлення набуває більшої експресії, стає виразним й колоритним. Властива фразеологізмам образність оживляє висловлювання, надає їм іронічного, іноді жартівливого забарвлення. Особливо менеджери віддають перевагу використанню розмовної, стилістично зниженої фразеології, змішування різних стилів, використання викривлених книжкових фразеологізмів, створюючи тим самим комічний ефект. Таке спілкування дозволяє керівникам більш детально пояснювати вимоги щодо роботи і пом’якшувати негативні аспекти ділового спілкування.

У діловому мовленні менеджерів широко використовуються фразеологізми, які вживаються в незміненому вигляді (прислів’я, приказки, крилаті вислови). Ці словосполучення формувалися протягом багатьох віків спілкування і в короткій образній формі характеризують певні явища нашого життя: саме вони дозволяють більш детально висловлюватись. Якщо в писемному діловому мовленні, як правило, уникають використовувати фразеологізми, в усному вони не тільки допускаються, але й, навіть, допомагають донести свою думку. Уживання таких висловів, як наприклад *not a rocket science* (not difficult to understand - нехитромудра справа), *reinvent the wheel* (waste time doing something that has already been done satisfactorily – вимудровувати), *the talk of the town* (to be what everyone is talking about - у всіх на вустах), або «to talk the idea up (to skilfully present the advantages of the idea – розхвалювати ідею) робить спілкування цікавим, а мовлення оригінальним, лаконічним і влучним [9]. Інші образні вислови допомагають зняти чи зменшити напруженість у конфліктних ситуаціях, що дуже важливо в діяльності менеджерів як організаторів колективної роботи. Для прикладу наведемо такі вислови, як *chase rainbows* (pursue unrealistic goals), *cold piece of work* (a person difficult to deal with), *hit the panic button* (to panic suddenly), *talk the truth and shame the devil* (be frank and speak your mind boldly), *talk till one is blue in the face* (talk excitedly and endlessly), *run out of steam* (lose energy, enthusiasm or interest in something). Як бачимо, фразеологізми дозволяють керівникові вносити елемент неофіційності в ділове спілкування і більш переконливо подавати своїм співробітникам ту чи іншу інформацію; здійснювати керуючий вплив на своїх підлеглих, в той час як звичайне ділове спілкування не може досягти такого ж ефекту, оскільки у формальному діловому середовищі менеджери вживають саме термінологічні словосполучення, позбавлені будь-яких елементів образності. Проте можна навести багато випадків вживання менеджерами запозичених з різних сфер життя термінів-словосполучень, що набули метафоричного значення, наприклад зі спорту (carry the ball – take charge and control of an activity and be

considered reliable enough; set the ball rolling – start something; track record – a person or organisation's past performance), релігії (come hell or high water - determination to do something despite difficulties; a Mecca for someone – a place known for something that people want to see or do), музики (*call the tune* – be the one who controls a situation and has the most power and authority, *it takes two to tango* – in order to work properly the cooperation of two parties is needed, *play second fiddle* – take a subordinate or weaker position than someone else), історії (*meet your Waterloo* – to be challenged by someone who is stronger, *Rome wasn't built in a day* – great work takes time to do). Беручи участь в переговорах, робочих нарадах, зустрічах з іноземними партнерами, телефонних розмовах чи презентаціях, менеджери все частіше використовують такі образні вислови, як to be on the same wavelength (agree on most things – мати однакові погляди), to get straight to the point (to talk about the most important thing), can't make head nor tail of it (to fail to understand anything), beat about the bush (discuss a matter without coming to the point). Поясненням такої тенденції може бути намагання створити невимушену ділову атмосферу. Відступ від звичних суворих норм і стандартів, новизна і своєрідність фразеологізмів надають діловому спілкуванню ефекту виразності, навіть не зважаючи на можливі труднощі в адекватному розумінні іншомовних фразеологізмів співрозмовниками. Експресивно та емоційно-забарвлені сполуки зберігаються в пам'яті тому, що вони відзначаються певною художньою своєрідністю, як-от *виїденого яйця не вартий* (not to be worth beans), *яблуко незгоди* (bone of contention / apple of discord). Як зазначає Л. Г. Скрипник, вони утворилися не тільки внаслідок звичайного добору слів, але і внаслідок вияву фантазії, гри уяви, що виражається у вдалому переносному вживанні слів, влучності зіставлення, порівняння тощо [6, с. 18]. Не секрет, що знання усталених виразів та їх коректне застосування свідчить про високий рівень іншомовної компетенції менеджера. Наприклад, фразеологізм "talk the talk", який пояснюється в Oxford Dictionary як "to speak fluently or convincingly about something or in a way intended to please or impress others" в різних бізнес-контекстах образно характеризує як професійне майстерне мовлення, так і може виражати негативну оцінку довгих і ефектних промов, не підкріплених будь-якими діями. Розглянемо кілька можливих перекладів фрази «He can certainly talk the talk»: у нього гарно підвішений язик; він не лізе за словом в кишеню; говорити він майстер; він може займатися балаканиною, тощо. Очевидно, що в даних зразках має місце ступінь формальності і менеджер повинен враховувати цей фактор в різних ситуаціях ділового спілкування.

Надзвичайно часто образні вислови набувають форми прислів'їв та приказок. Наведемо кілька прикладів з ключовим словом 'talk': Don't talk the talk, but walk the walk (Більше діла, менше слів.). If you are going to talk the talk, you've got to walk the walk. (Не точи ляси, а займайся ділом./ Підкріплюй слова справами.) All talk and no action (одні балачки і ніяких дій), «Home affairs are not talked about on the public square» (Сміття з хати не виносять). В діловому спілкуванні іноді досить вимовити лише частину образного вислову, щоб співрозмовники зрозуміли про що йде мова. Так, наприклад, прислів'я «Talk of the devil and he is sure to appear» (used when a person meets quite unexpectedly another person whom the first one wanted to meet so much), в українському варіанті може звучати лише як «про вовка промовка…», оскільки припускається що кінцівка «… а він тут як тут» загально відома. Інший приклад, фраза "talk is cheap" є скороченою версією поширеної в бізнесі ідіоми "talk is cheap but it takes money to buy whiskey", яку можна перекласти як «на одних словах далеко не поїдеш» чи «з одних слів кожуха не пошиєш». Як бачимо, українська версія є помітно коротшою і її не можна скоротити. При перекладі

фразеологізмів слід віднаходити еквівалентні сталі вирази і не можна довільно замінювати слова, тому що тоді вони втрачають свою смислову самостійність. Це можна підтвердити, наприклад, тим, що в складі образних виразів використовуються слова, які не всім зрозумілі. Кажуть, наприклад, потрапити в халепу, або точити ляси, хоча не всі знають, що таке халепа чи ляси. Тільки з одного слова «халепа» є досить багато фразеологізмів: вскочити в халепу, заварити халепу, набиратися халепи, наробити халепи, та інші. Використовуючи такі фразеологізми, люди навіть не задумуються над тим, що слово у фразі їм не знайоме. Використання словникових джерел при перекладі таких виразів має неоціненну користь. Наприклад, для слова 'халепа' пропонується пояснення «a situation in which you are in trouble or have difficulties» та декілька синонімів: misfortune, trouble, scrape, predicament, plight. Подано варіанти перекладу фрази «потрапити в халепу» , як-от «to get into a scrape», а також приклади речень: He got into all sorts of scrapes as a boy. / В дитинстві він завжди потрапляв в якусь халепу. Підбір адекватного варіанту перекладу досить трудомісткий, а особливістю ділового спілкування є максимально швидка і зрозуміла передача ідеї, дії чи прохання. Тому довгий час ділова комунікація вважалась такою сферою, в якій експресивність та алегоричність були недоречними. Для бізнес кореспонденції і сьогодні властивий офіційний регістр, уникання образних, розмовних, просторічних висловів, тенденція до використання лаконічної зрозумілої лексики, тоді як в усній комунікації менеджери застосовують розмовні фразеологізми, наділені безпосередністю, невимушеністю; їм властивий побутовий характер, певна вільність, пом'якшеність. Не дивно, що у використанні тих чи інших фразеологізмів чітко прослідковується сфера діяльності менеджера. Наприклад, в сфері логістичних послуг менеджери часто вживають такі вислови як: входити в колію (to resume its natural course), давати зелену вулицю (to give the green light), зійти з рейок (to go off the rails), на всіх парах (at full speed), натискати на всі педалі (to pull out all the stops), давати задній хід (to put it into reverse), спускати на гальмах (to soft-pedal), брати на буксир (to take in tow), на всіх вітрилах (in full sail), пливти за течією (to free-float), тримати курс (to pursue a course), кинути якір (to drop the anchor), рятівне коло (life buoy ring).

Висновки та перспективи.

Таким чином, сучасна бізнес комунікація має тенденцію до зменшення формальності і офіційності. І хоча використання фразеологізмів надає діловому спілкуванню виразності, якості, образності, емоційності та експресивності, часто за зовні яскравими і ефектними фразами приховано малозмістовні незрозумілі або нечесні наміри промовця. Особливо це стосується ситуацій міжкультурного ділового спілкування. Менеджери, які прагнуть створити невимушену ділову атмосферу, слідуючи сучасній тенденції, мають враховувати не тільки особливості перекладу, але й соціальні та культурні компоненти фразеологічних висловів для зрозумілого вираження своєї думки.

Список використаних джерел

1. Алефіренко, М. Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст] / М. Ф. Алефіренко. – Х.: Вища школа, видавництво при ХДУ, 1987. – 135 с.

2. Антоненко-Давидович, Б. Д. Як ми говоримо [Текст] / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь,1970. – 182 с.

3. Виноградов, В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики [Текст] / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 1. – С. 64.

4. Данькевич, Л. Р. Business English for Masters in business administration and

foreign economic activities [Методичні рекомендації] / Л. Р. Данькевич, Н. Ю. Ямнич. – К. : Компринт, 2015. – 175 с.

5. Демська-Кульчицька, О. М. Фразеологія : посібник-довідник [Текст] / О. М. Демська-Кульчицька. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 76 с.

6. Скрипник, Л. Г. Фразеологія української мови [Текст] / Л. Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 279 с.

7. Шульц М., Дорр Дж. Методика RAIN. Как продавать так, чтобы покупали [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=FKuXBgAAQBAJ&

8. Aristova, N. O. Contemporary literature of the English-speaking countries / N. O. Aristova. – Kyiv : Phoenix, 2015. – 240 p.

9. Talking idioms [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.english-at-home.com/idioms/talking-idioms/

10. 14 Very Effective Communication Skills [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://advancedlifeskills.com/blog/14-very-effective-communication-skills/

References

1. Alefirenko, M. F. (1987). Teoretychni pytania phraseologii [Theoretical issues of phraseology]. Kharkiv : Vyshcha shkola, 135

2. Antonenko-Davydovych, B. D. (1970). Yak my govorymo [How we speak]. Kyiv : Lybid', 182.

3. Vinogradov, V. V. (1955). Itogi obsuzhdenia voprosov stilistiki [The results of discussion of stylistic issues]. Issues of linguistics, 1, 54.

4. Dan'kevych, L. R., Yamnych N. Yu. (2015). Business English for Masters in business administration and foreign economic activities. Kyiv : Komprynt, 175.

5. Dems'ka-Kul'chyts'ka, O. M. (2006). Phraseologia [Phraseology]. Kyiv : Kyiv Mohyla Academy, 76.

6. Skrypnyk, L. G. (1973) Phraseologia ukrains'koi movy [Phraseology of Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka, 279.

7. Shults, M., Dorr, G. Methods RAIN. How to sell to make buy. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=FKuXBgAAQBAJ&

8. Aristova, N. O. (2015). Contemporary literature of the English-speaking. Kyiv : Phoenix, 240.

9. Talking idioms. Available at: http://www.english-at-home.com/idioms/talking-idioms/

10. 14 Very Effective Communication Skills. Available at: http://advancedlifeskills.com/blog/14-very-effective-communication-skills/

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ МЕНЕДЖМЕНТА

Л. Р. Данькевич, Н. Ю. Ямнич, Б. О.Войтко

Аннотация. *Рассмотрено особенности общения менеджеров в профессиональной деятельности. На материале английского языка проанализировано значение и роль фразеологизмов в деловом общении менеджера. Актуальность темы вызвана современной тенденцией к уменьшению формальностей в деловом общении. В результате чего возрастает использование менеджерами фразеологизмов. В статьи рассматривается как фразеологическая образность оживляет речь менеджера, придает ей иронического*

или шутливого оттенка, а также акцентируется внимание на необходимости предотвращать возможные нарушения в межкультурном деловом общении из-за несоответствующего употребления или перевод фразеологизмов.

Ключевые слова: *фразеологизм, фразеологическая образность, менеджмент, межкультурное деловое общение, компетентность, глобальный менталитет, информация*

THE USE OF PHRASEOLOGISMS IN PROFESSIONAL LANGUAGE OF MANAGEMENT

L. R.Dan'kevych, N. Y.Yamnych, B. O.Vojtko.

Abstract. *The effectiveness of management today depends largely on the ability of managers to find a common language with employees of different cultural and social backgrounds, to lead and motivate people using the inexhaustible language resources. Hence, the development of intercultural professional and communicative competence of managers is an important consideration. The purpose of the article is to analyze the functions of phraseologisms in the vocabulary of a manager and demonstrate the significance of their adequate translation when communicating with foreigners in English.*

Methods. The methods of linguistic analysis of figurative phrases in business communication are used in the article.

Results. The communicative process consists of two main elements: non-verbal means of communication and the degree of perception and assimilation by the recipient of the transmitted information, which includes the content, structure and method of sharing different forms of information. By using original, concise and accurate phraseology, managers can explain the requirements in more detail, enliven their speech and augment the effectiveness of its perception by listeners, create a humorous effect or mitigate tension in conflict situations. Despite the current tendency to lessening the strict norms of business communication, managers should take into account the degree of formality when choosing between the synonymic phrases in different business contexts in order to be adequately understood. The knowledge of figurative phrases and their correct application testifies to the advanced level of foreign language competence of a manager.

Conclusions. The authors came to the conclusion that although the use of phraseology makes intercultural business communication emotionally expressive and less official, often seemingly vivid phrases may conceal obscure or dishonest intentions of the speaker. Managers should take into account the peculiarities of translation as well as the social and cultural components of phraseology for a clear expression of their views.

Keywords: *phraseology, phraseological imagery, management, intercultural business communication, competence, global mentality, information*